

UMÜRÜ'L-ÜMERĀ (METİN-DİL ÖZELLİKLERİ) VE İKTİDAR
FELSEFESİ BAĞLAMINDA SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

İnan GÜMÜŞ

Danışman: Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR

Eylül 2018

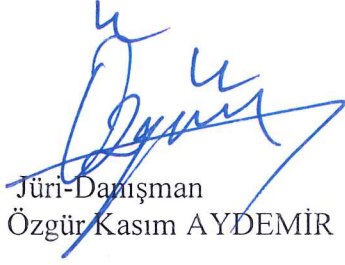
Denizli

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

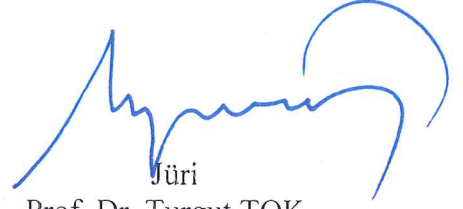
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı doktora programı öğrencisi İnan GÜMÜŞ tarafından Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR yönetiminde hazırlanan “Umurü'l-Ümera (Metin-Dil Özellikleri) ve İktidar Felsefesi Bağlamında Söylem Çözümlemesi” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 21.09.2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

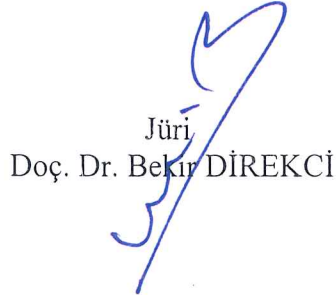
Jüri Başkanı
Prof. Dr. Ali AKAR

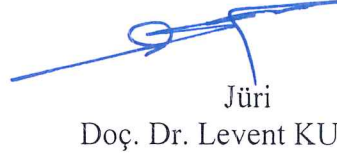
Jüri-Danışman
Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR

Jüri
Prof. Dr. Turgut TOK

Jüri
Doç. Dr. Bekir DİREKÇİ

Jüri
Doç. Dr. Levent KURGUN

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
17/10/2018 tarih ve ... 44/14 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İnan GÜMÜŞ

ÖN SÖZ

Bu çalışma, 16. yüzyılın son çeyreğinde, III. Murad döneminde Mısır valiliğinde bulunan Hasan Paşa adına yazılmış Umürü'l-Ümerā adlı siyasetname metni üzerine konumlanmaktadır. Şeyh Osman Bin Ali tarafından kaleme alınan eser, Türk siyasetname literatürünün bir parçası olması bakımından önemlidir. Karahanlılar döneminde Kutadgu Bilig'le başlayan, Batı Türkçesinin ilk döneminde yazılan Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema'yla devam eden siyasetname geleneği, Osmanlı döneminde de bu türde birçok eserin yazılmasına zemin hazırlamıştır. Birbirine eklenen bu zincirin halkalarından birini de H. 990/M. 1582-1583'te yazılan Umürü'l-Ümerā oluşturmaktadır.

Çalışma alanı olarak bu konuyu seçmemizin temel nedeni, Türk kültür tarihine katkıda bulunmaktır. Bilindiği gibi Türkçenin yazı dili olarak izlerini Orhon Yazıtları'ndan itibaren izleyebilmekteyiz. Bu dönemden sonra Türkçe türlü coğrafyalarda ve dönemlerde güçlü yazılı ürünler ortaya koymuştur. Türk dilinin başlangıçtan günümüze kadarki izini sürebilmek, sözü edilen dönemlerde ortaya konan yazılı ürünleri çeşitli yönlerden incelemekle mümkün olacaktır. Birbirinin devamı ve aynı kültürel ve düşünsel zeminin ürünü olduğunu düşündüğümüz Türkçe metinleri incelemekle Türk kültür evreninin çerçevesi çizilmiş olacaktır. Bu noktada, Türkçe eserleri salt dilbilgisi yönüyle değil içeriğe yönelik dilbilimsel ölçütlerle ve farklı disiplinlerin sunduğu verilerin ışığında incelemek yararlı olacaktır.

Tezimizin ana planını, *Giriş-İnceleme-Metin-Seçmeli Sözlük* bölümleri oluşturmaktadır. *Giriş* bölümünde, eserin yazıldığı dönemin genel dil özellikleri ve tarihsel atmosferi, eser ve yazarıyla ilgili bilgiler, eserin konusunu oluşturan siyasetname kavramı ve Türk siyasetname geleneği ile eserin Türk siyasetname geleneği içerisindeki yeri ana çizgileriyle aktarılmıştır.

İnceleme bölümü, iki alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci kısımda eserin dil özellikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Öncelikle eserin genel yazım özellikleri verilmiş, eserde öne çıkan seslik ve biçimlik özellikler -gerektiği durumlarda- öteki tarihsel lehçelerle (özellikle Eski Anadolu Türkçesi) ve Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılarak sınıflandırılmıştır. Böylelikle eserin, Türk dili tarihi içerisinde, özellikle de Batı Türkçesinin tarihsel gelişim çizgisi içerisindeki yeri saptanmaya çalışılmıştır.

İnceleme bölümünün ikinci kısmını *İktidar Felsefesi Bağlamında Söylem Çözümlemesi* alt başlığı oluşturmaktadır. Öncelikle söylem ve söylem çözümlemesi; iktidar ve iktidar felsefesi kavramları bütüncül olarak değerlendirilmiş, ardından Fransız felsefeci ve dilbilimci Michel Foucault'nun ortaya koyduğu düşünceler merkezde olmak üzere eserdeki özne ve iktidar ilişkisini açığa çıkararak söylem yapısı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Söylemi, iktidarın meşruiyet kazanmasını sağlayan bir araç olarak gören düşünceden hareketle bu meşruiyetin oluşumuna hizmet eden bilgi, adalet, ideoloji, söylemsel dil, toplumsal güç, denetim ve siyaset gibi kavramlar dilbilim, felsefe, tarih ve sosyoloji disiplinlerinin çerçevesinde incelenmiştir.

Metin bölümünde, “Türk İlmî Transkripsiyon Sistemi”ne uygun olarak eser, çeviri yazıya aktarılmıştır. Çeviri yazılı metin, “Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188.” envanter numarasıyla kayıtlı nüsha esas alınarak oluşturulmuştur. Çeviri yazıda noktalama işaretleri ve büyük harf kullanılmamış, asıl metindeki satır dizilişlerine uygun bir diziliş yapılmıştır. Eserde geçen Arapça ayet ve hadisler ile Farsça şiirler, çeviri yazılı metinde uygun yerlerine asıl biçimleriyle aktarılmıştır. Asıl metin içerisinde bu kısımların niteliği ve kaynağı belirtildiği için ayrıca açıklama yapma gereği duyulmamıştır. Bunun yanı sıra eserin son sayfasında, alıntı yapılan kaynaklar (hadis, tarih, tefsir kitapları) bütüncül olarak sıralanmıştır. Esere sonradan eklendiği anlaşılan ve genellikle şiirlerde söz sanatlarının gösterilmesine ya da kimi ifadelerin açıklanmasına yönelik olan derkenarlar, çeviri yazıda uygun olduğunu düşündüğümüz satırın altında sunulmuştur. Kimi ifadelerin birbirlerine karışması ya da tahribata uğramış olması, derkenarların bir bölümünün okunmasında güçlükler meydana getirmiştir. Ayrıca metin içerisinde de kimi ifadeler okunamamıştır. Okunamayan bu kısımlarda (...) işareti kullanılmıştır.

Seçmeli Sözlük bölümünde, eserin anlamlandırılmasına yardımcı olması amacıyla bugün için anlamı az bilinen ya da tamamen kullanımdan düşmüş sözcük ya da sözcük öbekleri alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu sözcük ya da sözcük öbekleri, asıl metinde kullanılan anlamıyla verilmiştir. Ayrıca sözcüklerin hangi dilden alındıkları ayrıca içerisinde gösterilmiştir. Sözcük, farklı bir dilden ek almışsa ya da farklı bir dilin tamlama yapısıyla sözcük öbeği oluşturmuşsa bu durum kaynak dilin yanında ayrıca belirtilmiştir (Ar. T. = Arapça-Türkçe vb.). Son olarak *Asıl Metin Örnekleri* başlığı altında, orijinal metinden seçilmiş örnekler *Ek* kısmında sunulmuştur.

Doktora ders dönemimden itibaren yakın ilgisini gördüğüm, beni yepyeni bir çalışma alanına yönlendirerek hem bakış açımı değiştiren hem de akademik yaşantımı

şekillendiren, tezimin bütün aşamalarında karşılaştığım zorlukları aşmama yardımcı olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR'e içten teşekkürlerimi sunarım.

Tezimin oluşum aşamasında ve daha sonra gerçekleştirilen tez izleme komitelerinde yol açıcı bilgileriyle katkılarını sunan Prof. Dr. Ali AKAR'a; hem derslerinden yararlandığım hem de tez izleme komitelerine katılarak önerileri ve yapıcı eleştirileriyle yönlendirici olan Prof. Dr. Turgut TOK'a; ders dönemimden itibaren yakın ilgi ve desteğini gördüğüm, çeşitli sorunları aşmamda yardımlarını benden esirgemeyen Doç. Dr. Levent KURGUN'a teşekkür ederim.

Yaşamsal serüvenimin önemli bir parçasını oluşturan, bununla birlikte tezimin tüm aşamalarında göstermiş olduğu destekle beni teşvik eden ve bu tezin hazırlanmasında görüş ve önerileriyle yol gösterici olan yol arkadaşım Öğr. Gör. Pınar DAĞ'a ve tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini gördüğüm aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

İnan GÜMÜŞ

Denizli 2018

ÖZET

UMÜRÜ'L-ÜMERĀ (METİN-DİL ÖZELLİKLERİ) VE İKTİDAR FELSEFESİ BAĞLAMINDA SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

GÜMÜŞ, İnan

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR

Eylül 2018, 490 Sayfa

Umürü'l-Ümerā, 16. yüzyılın son çeyreğinde, III. Murad döneminde Mısır valiliğinde bulunan Hasan Paşa adına yazılmış siyasetname nitelikli bir eserdir. Umürü'l-Ümerā'nın; "Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188." ve "Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361." envanter numaralarıyla kayıtlı iki nüshası belirlenebilmiştir. Bu çalışma, 120 varaktan oluşan ve her varakta 17 satırın yer aldığı "Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188." envanter numaralı nüsha esas alınarak gerçekleştirilmiştir.

Giriş-İnceleme-Metin-Seçmeli Sözlük ana bölümlerinden oluşan bu çalışmanın *Giriş* bölümünde, eser ve yazarı üzerine belirlemeler yapılmış, dönemin tarihsel koşulları ve siyasetname türünün gelişimi ana çizgileriyle aktarılmıştır.

İnceleme bölümü; yazım, ses ve biçim özellikleri üzerine kurulu dilbilgisi ve iktidar felsefesi temeline dayanan söylem çözümlemesi alt başlıklarından oluşmaktadır. Burada, özellikle Fransız düşünür Michel Foucault'nun ortaya koyduğu kuramlar merkezde olmak üzere eserdeki özne ve iktidar ilişkisini açığa çıkaran söylem yapısı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Metin, "Türk İlmî Transkripsiyon Sistemi" esas alınarak çeviri yazıya aktarılmış, metnin anlaşılmasına katkı sunacağını düşündüğümüz *Seçmeli Sözlük* bölümü eklenmiştir. İncelemelerden ortaya çıkan genel özellikler *Sonuç* başlığı altında maddeler hâlinde sıralanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Umürü'l-Ümerā, siyasetname, dilbilgisi, dilbilim, söylem, söylem çözümlemesi, iktidar felsefesi, Klasik Osmanlı Türkçesi, kültür tarihi.

ABSTRACT

UMÜRÜ'L-ÜMERĀ (TEXT-LANGUAGE CHARACTERISTICS) AND DISCOURSE ANALYSIS WITHIN THE CONTEXT OF POWER PHILOSOPHY

GÜMÜŞ, İnan

Doctoral Dissertation

Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR

September 2018, 490 Pages

Umürü'l-Ümerā is a work of *siyasat-nama* written on behalf of Hasan Pasha who worked as an Egyptian governor during the time of Murad III in the last quarter of the sixteenth century. Two copies of Umürü'l-Ümerā registered with the inventory numbers “Süleymaniye Library Fatih No. 4188” and “Süleymaniye Library Hacı Mahmud Efendi No.5361” have been able to be designated. This study has been carried out by being based on the copy, registered with the inventory number “Süleymaniye Library Fatih No.4188”, which consists of 120 leaves and which 17 lines take place in every leaf.

In the Introduction part of the study consists of main parts like Introduction-Analysis-Text-Optional Dictionary, determinations about the work and its writer have been made, historical conditions of the time and the development of the type of *siyasat-nama* have been narrated with the base lines.

Analysis part consists of the subtitles of discourse analysis which is based on grammar and power philosophy which is based on the characteristics of orthography, sound, and form. Here, especially together with the theories, mainly at the center, which French philosopher Michel Foucault produced, discourse structure that reveals the relation between the subject and power in the work has been tried to be evaluated.

The *Text* has been transmitted to the translated writing by being based on “The Transcription System of Turkish Science”, the part of *Optional Dictionary*, which we think that it will contribute to the text to be understood, has been added. The general characteristics that developed out of research have been specified under the title of *Conclusion*.

Key Words: Umürü'l-Ümerā, *siyasat-nama*, grammar, linguistics, discourse, discourse analysis, power philosophy, Classical Ottoman Turkish, cultural history.

İÇİNDEKİLER

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU.....	i
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	xvi
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xvii
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	xix
GİRİŞ.....	1
1. Eserin Yazıldığı Dönem: Klasik Osmanlı Türkçesi Dönemi.....	3
2. Eserin Yazıldığı Dönemin Tarihsel Atmosferi.....	5
3. Eser ve Yazarıyla İlgili Bilgiler.....	7
4. Eserin Meydana Getirilişi, Adı ve Sunulduğu Kişi.....	14
5. Eserin Konusunu Oluşturan Siyasetname ve Türk Siyasetname Geleneği.....	20
BİRİNCİ BÖLÜM: İNCELEME.....	28
1.1. DİL ÖZELLİKLERİ.....	28
1.1.1. Yazım Özellikleri.....	28
1.1.1.1 Ünlülerin Yazılışı.....	29
1.1.1.1.1 /a/ Ünlüsü.....	29
1.1.1.1.2. /e/ Ünlüsü.....	30
1.1.1.1.3. /ı/ Ünlüsü.....	31
1.1.1.1.4. /i/ Ünlüsü.....	31
1.1.1.1.5. /o/, /ö/, /u/, /ü/ Ünlüleri.....	32
1.1.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı.....	33
1.1.1.2.1. /ç/ Ünsüzü.....	33
1.1.1.2.2. /p/ ünsüzü.....	33
1.1.1.2.3. /t/ ünsüzü.....	34
1.1.1.2.4. /s/ Ünsüzü.....	35
1.1.1.2.5. /g/ Ünsüzü.....	36
1.1.1.2.6. /ñ/ Ünsüzü.....	36
1.1.1.3. Bitişik Yazılan Sözcükler.....	37
1.1.1.4. Noktalama İşaretleri.....	37
1.1.2. Ses Bilgisi Özellikleri.....	38

1.1.2.1. Ünlüler	38
1.1.2.1.1. Ünlü Uyumları	38
1.1.2.1.1.1. Damak Uyumu	38
1.1.2.1.1.1.1. Uyuma Girmeyen Ekler	39
1.1.2.1.1.1.1.1. Ulaş Eki: +(i)ken.....	39
1.1.2.1.1.1.1.2. Şimdiki Zaman Eki: -Ayor.....	39
1.1.2.1.1.1.2. Uyum Dışı Sözcükler	39
1.1.2.1.1.2. Dudak Uyumu	39
1.1.2.1.1.2.1. Yuvarlak Ünlülü Ekler	40
1.1.2.1.1.2.1.1. İlgi Durumu Eki: +(n)Uñ ~ +üm.....	40
1.1.2.1.1.2.1.2. Yön Gösterme Durumu Eki: +ArU.....	40
1.1.2.1.1.2.1.3. İyelik 1. Teklik Kişi Eki: +(U)m.....	40
1.1.2.1.1.2.1.4. İyelik 2. Teklik Kişi Eki: +(U)ñ.....	41
1.1.2.1.1.2.1.5. İyelik 1. Çokluk Kişi Eki: +(I/U)mUz	41
1.1.2.1.1.2.1.6. İyelik 2. Çokluk Kişi Eki: +(I/U)ñUz	41
1.1.2.1.1.2.1.7. Şimdiki Zaman Eki: -Ayor.....	41
1.1.2.1.1.2.1.8. Görülen Geçmiş Zaman 1. Teklik Kişi Eki: -dUm	41
1.1.2.1.1.2.1.9. Görülen Geçmiş Zaman 2. Teklik Kişi Eki: -dUñ	41
1.1.2.1.1.2.1.10. Görülen Geçmiş Zaman 1. Çokluk Kişi Eki: -dUK	41
1.1.2.1.1.2.1.11. Geniş Zaman Eki: -Ur	41
1.1.2.1.1.2.1.12. Geniş Zaman 2. Teklik Kişi Eki: +sün.....	42
1.1.2.1.1.2.1.13. Geniş Zaman 1. Çokluk Kişi Eki: +Uz	42
1.1.2.1.1.2.1.14. Geniş Zaman 2. Çokluk Kişi Eki: +süz.....	42
1.1.2.1.1.2.1.15. İstek 1. Çokluk Kişi Eki: +vUz.....	42
1.1.2.1.1.2.1.16. İstek 2. Çokluk Kişi Eki: +suz	42
1.1.2.1.1.2.1.17. Emir 1. Çokluk Kişi Eki: -(y)AlUm.....	42
1.1.2.1.1.2.1.18. Emir 2. Çokluk Kişi Eki: -(U)ñ.....	42
1.1.2.1.1.2.1.19. Emir 3. Teklik Kişi Eki: -sUn	42
1.1.2.1.1.2.1.20. Emir 3. Çokluk Kişi Eki: -sUnlAr.....	43
1.1.2.1.1.2.1.21. Koşul 2. Çokluk Kişi Eki: +ñUz	43
1.1.2.1.1.2.1.22. Ortaç Eki: -dUK	43
1.1.2.1.1.2.1.23. Ulaş Eki: -dükçe.....	43
1.1.2.1.1.2.1.24. Ulaş Eki: -(y)Up.....	43
1.1.2.1.1.2.1.25. Ulaş Eki: -dUkdA	43
1.1.2.1.1.2.1.26. Ulaş Eki: -(y)ücek	43
1.1.2.1.1.2.1.27. Ulaş Eki: -(y)U / ...-(y)U ...-(y)U.....	43
1.1.2.1.1.2.1.28. Ulaş Eki: -(y)ürek	44

1.1.2.1.1.2.1.29. Bildirme 3. Teklik Kişi Çekimi: +dUr(Ur)	44
1.1.2.1.1.2.1.30. Addan Ad Yapma Eki: +IU	44
1.1.2.1.1.2.1.31. Addan Ad Yapma Eki: +sUz	44
1.1.2.1.1.2.1.32. Addan Ad Yapma Eki: +cUK	44
1.1.2.1.1.2.1.33. Addan Ad Yapma Eki: +egü	44
1.1.2.1.1.2.1.34. Eylemden Ad Yapma Eki: -u	44
1.1.2.1.1.2.1.35. Eylemden Ad Yapma Eki: -uk	44
1.1.2.1.1.2.1.36. Eylemden Eylem Yapma Eki: -ün-	44
1.1.2.1.1.2.1.37. Eylemden Eylem Yapma Eki: -Ur-	45
1.1.2.1.1.2.1.38. Eylemden Eylem Yapma Eki: -ul-	45
1.1.2.1.1.2.1.39. Eylemden Eylem Yapmam Eki: -dUr-	45
1.1.2.1.1.2.2. Düz Ünlülü Ekler	45
1.1.2.1.1.2.2.1. Belirtme Durumu Eki: +(y)I	45
1.1.2.1.1.2.2.2. İyelik 1. Teklik Kişi Eki: +im	45
1.1.2.1.1.2.2.3. İyelik 3. Teklik Kişi Eki: +(s)I(n)	45
1.1.2.1.1.2.2.4. İyelik 1. Çokluk Kişi Eki: +(i)müz	45
1.1.2.1.1.2.2.5. İyelik 2. Çokluk Kişi Eki: -(I)ñUz	46
1.1.2.1.1.2.2.6. Görülen Geçmiş Zaman 3. Teklik Kişi Eki: -dI	46
1.1.2.1.1.2.2.7. Öğrenilen Geçmiş Zaman / Ortaç / Ek-Eylem Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki: -mIş	46
1.1.2.1.1.2.2.8. Geniş Zaman 1. Teklik Kişi Eki: +In	46
1.1.2.1.1.2.2.9. Geniş Zaman 2. Teklik Kişi Eki: +sIn	46
1.1.2.1.1.2.2.10. Geniş Zaman 2. Çokluk Kişi Eki: +sız	46
1.1.2.1.1.2.2.11. Emir 3. Teklik Kişi Eki: +sIn	46
1.1.2.1.1.2.2.12. Ortaç Eki: -dik	46
1.1.2.1.1.2.2.13. Ulaş Eki: -ıcağ	46
1.1.2.1.1.2.2.14. Ulaş Eki: -Inca	47
1.1.2.1.1.2.2.15. Soru Eki: mI	47
1.1.2.1.1.2.2.16. Addan Ad Yapma Eki: +cılayın	47
1.1.2.1.1.2.2.17. Eylemden Eylem Yapma Eki: -(I)I-	47
1.1.2.1.1.2.2.18. Eylemden Eylem Yapma Eki: -(I)n-	47
1.1.2.1.1.2.2.19. Eylemden Eylem Yapma Eki: -(i)ş-	47
1.1.2.1.1.2.3. Uyumsuz Biçimleri Sürdüren Sözcükler	47
1.1.2.1.1.2.4. Uyumsuz Biçimden Uyumlu Biçime Geçen Sözcükler	48
1.1.2.1.1.2.5. Uyumlu Biçimden Uyumsuz Biçime Geçen Sözcükler	48
1.1.2.1.2. Ünlü Değişmeleri	49
1.1.2.1.2.1. e-i / i-e Değişmesi	49
1.1.2.1.2.1.1. i'li Biçimler	49

1.1.2.1.2.1.2. e'li Biçimler	49
1.1.2.1.2.2. u > a Değişmesi.....	50
1.1.2.1.2.3. o > u Değişmesi.....	50
1.1.2.1.2.4. ı > i Değişmesi	50
1.1.2.1.2.5. ā > a > e Değişmesi	50
1.1.2.1.3. Ünlü Düşmesi.....	50
1.1.2.1.4. Ünlü Türemesi.....	51
1.1.2.1.5. Geçişme.....	51
1.1.2.1.6. Birleşme	52
1.1.2.2. Ünsüzler	52
1.1.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri.....	52
1.1.2.2.1.1. Tonlulaşma.....	52
1.1.2.2.1.1.1. Ön Seste Tonlulaşma.....	52
1.1.2.2.1.1.1.1. # k > # g Değişmesi.....	52
1.1.2.2.1.1.1.2. # t > # d Değişmesi	53
1.1.2.2.1.1.2. Sözcük Ortasında ve Sonunda Tonlulaşma.....	53
1.1.2.2.1.1.2.1. # t # > # d #, t # > d # Değişmesi	53
1.1.2.2.1.1.2.2. # K # > # G #, K # > G # Değişmesi.....	54
1.1.2.2.1.1.2.3. # ç # > # c #, ç # > c # Değişmesi	55
1.1.2.2.1.1.2.4. # p # > # b # Değişmesi.....	55
1.1.2.2.1.2. Tonsuzlaşma.....	55
1.1.2.2.1.2.1. # b > # p Değişmesi.....	55
1.1.2.2.1.2.2. # v # > # f # Değişmesi	55
1.1.2.2.1.2.3. # ğ # > # k # Değişmesi.....	55
1.1.2.2.1.3. Süreklileşme.....	56
1.1.2.2.1.3.1. # k # > # ħ, # k # > # ħ Değişmesi	56
1.1.2.2.1.3.2. # b >> # v, b / >> v / Değişmesi.....	56
1.1.2.2.1.3.3. d / >> y / Değişmesi	57
1.1.2.2.1.4. Dudaksılaşma	57
1.1.2.2.1.4.1. # ğ # >> # v #, ğ # >> v # Değişmesi.....	57
1.1.2.2.1.4.2. ñ # > m # Değişmesi	58
1.1.2.2.2. Ünsüz Türemesi	58
1.1.2.2.2.1. # y # Türemesi.....	58
1.1.2.2.2.2. # ħ # Türemesi.....	58
1.1.2.2.3. Ünsüz Uyumu	58
1.1.2.2.4. Ünsüz İkizleşmesi	59
1.1.2.2.5. Ünsüz Düşmesi	59

1.1.2.2.5.1. G Ünsüzünün Düşmesi.....	59
1.1.2.2.5.2. l Ünsüzünün Düşmesi	60
1.1.2.2.5.3. r Ünsüzünün Düşmesi	60
1.1.2.2.5.4. z Ünsüzünün Düşmesi.....	61
1.1.2.2.5.5. v Ünsüzünün Düşmesi	61
1.1.2.2.5.6. y Ünsüzünün Düşmesi	61
1.1.2.2.5.7. n Ünsüzünün Düşmesi	61
1.1.2.2.5.8. b Ünsüzünün Düşmesi	61
1.1.2.2.6. Hece Düşmesi	62
1.1.2.2.7. Göçüşme	62
1.1.3. Biçim Bilgisi Özellikleri	62
1.1.3.1. Yapım (Türetme) Ekleri.....	62
1.1.3.1.1. Addan Ad Yapan Yapım Ekleri	62
1.1.3.1.2. Addan Eylem Yapan Yapım Ekleri.....	63
1.1.3.1.3. Eylemden Eylem Yapan Yapım Ekleri	64
1.1.3.1.4. Eylemden Ad Yapan Yapım Ekleri.....	66
1.1.3.2. Çekim Ekleri	67
1.1.3.2.1. Ad Çekimi	67
1.1.3.2.1.1. Çokluk Eki	67
1.1.3.2.1.2. Ad Durum Ekleri.....	67
1.1.3.2.1.2.1. Belirtme Durumu: +(y)I; +Ø; +nı	67
1.1.3.2.1.2.2. Yönelme Durumu: +(y)A	68
1.1.3.2.1.2.3. Bulunma Durumu: +dA	68
1.1.3.2.1.2.4. Ayrılma Durumu: +dAn.....	68
1.1.3.2.1.2.5. Araç Durumu: +(y)(I)IA; +in	68
1.1.3.2.1.2.6. Eşitlik Durumu: +cA; +çA.....	69
1.1.3.2.1.2.7. Yön Gösterme Durumu: +ArU; +eri; +rA	69
1.1.3.2.1.2.8. İlgı Durumu: +(n)Uñ; +üm / +im	69
1.1.3.2.1.3. İyelik Ekleri.....	70
1.1.3.2.1.3.1. Teklik 1. Kişi: +(U)m; +im	70
1.1.3.2.1.3.2. Teklik 2. Kişi: +(U)ñ; +iñ	70
1.1.3.2.1.3.3. Teklik 3. Kişi: +(s)I(n)	71
1.1.3.2.1.3.4. Çokluk 1. Kişi: +(U/I)mUz	71
1.1.3.2.1.3.5. Çokluk 2. Kişi: +(U/I)ñUz	71
1.1.3.2.1.3.6. Çokluk 3. Kişi: +IArI(n).....	72
1.1.3.2.1.4. Aitlik Eki: +ki / +ğı.....	72
1.1.3.2.2. Eylem Çekimi	72

1.1.3.2.2.1. Kişi Ekleri	72
1.1.3.2.2.1.1. Adıl Kökenli Kişi Ekleri	72
1.1.3.2.2.1.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri	74
1.1.3.2.2.1.3. Emir Kipinde Kullanılan Kişi Ekleri.....	75
1.1.3.2.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri.....	76
1.1.3.2.2.2.1. Bildirme/Haber Kipleri	76
1.1.3.2.2.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman	76
1.1.3.2.2.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman	77
1.1.3.2.2.2.1.3. Geniş Zaman	78
1.1.3.2.2.2.1.4. Şimdiki Zaman.....	79
1.1.3.2.2.2.1.5. Gelecek Zaman	80
1.1.3.2.2.2.2. Tasarlama/Dilek Kipleri.....	80
1.1.3.2.2.2.2.1. Emir Kipi.....	80
1.1.3.2.2.2.2.2. Koşul Kipi.....	81
1.1.3.2.2.2.2.3. İstek Kipi.....	82
1.1.3.2.2.2.2.4. Gereklilik Kipi	83
1.1.3.2.2.2.3. Eylemlerin İki Kipli Çekimi.....	85
1.1.3.2.2.2.3.1. Hikâye Birleşik Çekli mi.....	85
1.1.3.2.2.2.3.1.1. Geniş Zamanın Hikâyesi	85
1.1.3.2.2.2.3.1.2. Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	85
1.1.3.2.2.2.3.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	85
1.1.3.2.2.2.3.1.4. Şimdiki Zamanın Hikâyesi.....	86
1.1.3.2.2.2.3.1.5. Koşulun Hikâyesi	86
1.1.3.2.2.2.3.1.6. İsteğin Hikâyesi.....	86
1.1.3.2.2.2.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi.....	86
1.1.3.2.2.2.3.2.1. Geniş Zamanın Rivayeti.....	86
1.1.3.2.2.2.3.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti.....	86
1.1.3.2.2.2.3.3. Koşul Birleşik Çekimi.....	86
1.1.3.2.2.2.3.3.1. Geniş Zamanın Koşul Çekimi.....	86
1.1.3.2.2.2.3.3.2. Görülen Geçmiş Zamanın Koşul Çekimi	87
1.1.3.2.2.2.4. Eylemsiler	87
1.1.3.2.2.2.4.1. Ortaç Ekleri	87
1.1.3.2.2.2.4.1.1. -(y)An.....	87
1.1.3.2.2.2.4.1.2. -dUK; -dIK.....	87
1.1.3.2.2.2.4.1.3. -(ü)r	87
1.1.3.2.2.2.4.1.4. -mez.....	87
1.1.3.2.2.2.4.1.5. -(y)AcAK	87

1.1.3.2.2.2.4.1.6. -mış.....	88
1.1.3.2.2.2.4.2. Ulaç Ekleri	88
1.1.3.2.2.2.4.2.1. -(y)Up.....	88
1.1.3.2.2.2.4.2.2. -UbAn.....	88
1.1.3.2.2.2.4.2.3. +(i)(y)ken; iken	88
1.1.3.2.2.2.4.2.4. -mAdIn; -meden	88
1.1.3.2.2.2.4.2.5. ...-(y)A ...-(y)A	89
1.1.3.2.2.2.4.2.6. -(y)A.....	89
1.1.3.2.2.2.4.2.7. ...-yü ...-yü	89
1.1.3.2.2.2.4.2.8. -(y)U/I	89
1.1.3.2.2.2.4.2.9. -dUKdA.....	89
1.1.3.2.2.2.4.2.10. -dU/IK + İyelik Eki + dA	89
1.1.3.2.2.2.4.2.11. -(y)I/UcAK.....	90
1.1.3.2.2.2.4.2.12. -(y)I/UncA.....	90
1.1.3.2.2.2.4.2.13. -yıncağız.....	90
1.1.3.2.2.2.4.2.14. -di/ükCe.....	90
1.1.3.2.2.2.4.2.15. -All	90
1.1.3.2.2.2.4.2.16. -yü/araK.....	90
1.1.3.2.2.2.4.3. Ad-Eylem Ekleri	90
1.1.3.2.2.2.4.3.1. -mAK	90
1.1.3.2.2.2.4.3.2. -mA	91
1.1.3.2.2.2.4.3.3. -(y)I4ř; -ř.....	91
1.1.3.2.2.2.5. Ek-Eylem	91
1.1.3.2.2.2.5.1. Ek-Eylem Geniş / şimdiki Zaman Çekimi.....	92
1.1.3.2.2.2.5.2. Ek-Eylem Görülen Geçmiş Zaman Çekimi	93
1.1.3.2.2.2.5.3. Ek-Eylemin Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi	93
1.1.3.2.2.2.5.4. Ek-Eylemin Koşul Çekimi	94
1.1.3.2.2.2.6. Soru Eki: mI.....	94
1.2. İKTİDAR FELSEFESİ BAĞLAMINDA SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ.....	95
1.2.1. Söylem ve Söylem Çözümlemesi	97
1.2.2. İktidar ve İktidar Felsefesi Kavramları	112
1.2.3. Umurü'l-Umera Üzerine İktidar Felsefesi Bağlamında Söylem Çözümlemesi	125
1.2.3.1. İktidar Aracı ve Üstsöylem Niteliğiyile Adalet.....	126
1.2.3.2. İktidar Aracı Niteliğiyile Bilgi	135
1.2.3.3. İktidarın Uygulama Alanı Olarak Özne ve Nesne Konumlaması	144
1.2.3.4. İdeolojik Söylemin İşletimi.....	150
1.2.3.5. Dil Kullanımının Söylemin İnşasındaki Konumu.....	153

1.2.3.6. Pastoral İktidar Kurgusu	156
1.2.3.7. Somut Toplumsal Gücün Oluşumu ve Bu Gücün Nicel ve Nitel Değeri.....	162
1.2.3.8. İktidarın Denetle(n)mesi	165
1.2.3.9. Siyasetin Konumlandırılışı.....	172
SONUÇ	175
İKİNCİ BÖLÜM: METİN.....	182
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SEÇMELİ SÖZLÜK	364
KAYNAKLAR	444
EK: ASIL METİN ÖRNEKLERİ.....	457
ÖZ GEÇMİŞ	470

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. İyelik Ekleri.....	72
Tablo 2. Adıl Kökenli Kişi Ekleri.....	73
Tablo 3. İyelik Kökenli Kişi Ekleri.....	74
Tablo 4. Emir Kipinde Kullanılan Kişi Ekleri.....	75
Tablo 5. Ek-Eylemin Geniş / Şimdiki Zaman Çekimi.....	92
Tablo 6. Ek-Eylemin Görülen Geçmiş Zaman Çekimi.....	93
Tablo 7. Ek-Eylemin Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi.....	94
Tablo 8. Ek-Eylemin Koşul Çekimi.....	94

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

Ar.	: Arapça
Ar. T.	: Arapça-Türkçe
Bk.	: Bakınız
Far.	: Farsça
Far. T.	: Farsça-Türkçe
M.	: Moğolca
Ör.	: Örnek
S.	: Sayı
s.	: sayfa
SY.	: Ses Yansımaları
T.	: Türkçe
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
T. Far.	: Türkçe-Farsça
()	: Parantez içindeki sesin seçime bağlı olduğunu belirtir.
(...)	: Silinme, aşınma ya da çok küçük yazılmadan dolayı okunamayan sözcük ya da sözcük öbeği
-	: Eyleme bağlanmayı gösterir.
+	: Ada bağlanmayı gösterir.
A	: a, e
G	: g, ğ
I	: ı, i
I₄	: ı, i, u, ü
K	: k, g veya tonlulaşma esnasında k'nin g olabileceğini gösterir.
Ḳ	: ḳ, ğ veya tonlulaşma esnasında ḳ'nın ğ olabileceğini gösterir.
T	: t, d

U	: u, ü
~	: değişken Şekil
x >	: Asıl biçim, bu biçimden gelir.
x >>	: Asıl biçim, bu biçimden birden fazla değişme ile başka bir biçime geçiş.
*	: Belirlenememiő, kesin olmayan, tahmine dayalı biçim.
Ø	: İşlevi olmasına karşın biçimi olmayan sıfır değer

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

ا	: a, ā, e	ص	: ş
ب	: b	ض	: d, z
پ	: p	ط	: t
ت	: t	ظ	: z
ث	: s	ع	: ʿ
ج	: c	غ	: ğ
چ	: ç	ف	: f
ح	: h	ق	: k
خ	: ħ	ك	: g, k, ñ
د	: d	ل	: l
ذ	: z	م	: m
ر	: r	ن	: n
ز	: z	و	: o, ö, v, u, ū, ü
ژ	: j	ه	: h, a, e
س	: s	ی	: y, ı, i, ī
ش	: ş		
ء	: ʾ		

GİRİŞ

Bu çalışma, 16. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınmış olan Umürü'l-Ümerâ adlı el yazması niteliğindeki siyasetnameyi merkeze almaktadır. El yazması eserler, kültür tarihimizin ve toplumsal belleğimizin izlerinin sürüldüğü önemli veri kaynaklarıdır. Bu çalışmanın temel ilkesini, bu eserlerin farklı disiplinlerin verileriyle çözümlenerek kültür hayatımıza kazandırılması gerekliliği oluşturmaktadır.

Siyasetnameler geçmiş dönemlerin olaylarını, algılarını, anlayışlarını ve kültürlerini yansıtan eserler olarak tarihle yakından ilişkilidir. Aynı zamanda bu ilişki, sözü edilen eserlerin nesnel verilerle ve disiplinlerarası bir bakışla değerlendirilmesini gerekli kılar. Bu noktada Leon-Ernst Halkin, tarih biliminde tanıklığın önemine vurgu yaparak tarihin gerçekliği sorunsalına da eğilerek görüşlerini şöyle dile getirir:

“Tarih ancak şahitliklere dayalı olarak yazıldığından, tarihte doğruyu yanlıştan ayırmak, üç temel işleme indirgenir: Herşeyden evvel şahitlikleri araştırmak; sonra onları kontrol etmek; nihayet onları anlamak.” (Halkin, 2014: 3).

Bu durumu *sentez* olarak değerlendiren Zeki Velidî Togan, aşırıya gidilmesi durumunda araştırmacının eğilimlerine maruz kalabileceği tehlikesine işaret eder:

“Dürüst bir tarihçi meselâ hiçbir senteze girişmeden sadece metinleri ve vesikaları tenkidî surette tetkik ederek veyahut meselâ arşivlerdeki işlenmemiş materyalleri işleyip tarihin ayrı bahislerini izah ederek bir tarihî eser yazarsa, ilmî kıymeti herkesçe kabul edilecek bir eser vücuda getirmiş olabilir; fakat vakaların illî bağlantılarını tesbit eylemek suretile vücuda getirilen bir tarihî sentez, tarihçinin şahsî temayüllerine maruz kalarak yapılmış olursa, bu nevi tarih, bir ilim eseri olmaktan ziyade eski alchimitslerin tabiiyata ve fiziğe dair yazdıkları eserlere benzeyebilir. Herhalde tarih, ilim olmakla beraber, kendisiyle meşgul olan zevatın temayüllerine pek fazla maruz kalabilen bir ilimdir.” (Togan, 1985: 15).

Zeki Velidî Togan, tarih araştırmalarının bilimsellik ne kadar örtüşebileceğini nesnellik-öznellik bağlamında değerlendirir:

“Tarih tetkikatı, çalışma şartlarının mudiliği ve metodlu çalışmanın kıymet ve ehemmiyeti anlaşılabilir yapılsa ilmî kıymeti öteki ilimlerden meselâ tabiat sahasındaki mesaiden hiç eksik olmaz. İleride ‘terkip’ (synthese historique) bahsinde de göreceğimiz gibi tarihçinin işi çok müşkül ve tehlikelidir. Cüz’î bir dikkatsizlik

neticesi bu yoldaki mesai ilmî olmaktan çıkar, nihayet hayâl ve vehim mahsulü olur kalır.” (Togan, 1985: 15).

Halkin ve Togan’ın tarih araştırmaları için belirlediği ölçütleri, tarihsel metin incelemeleri için de uygulamak mümkündür. Nitekim Halkin, filoloji ve tarih arasındaki ilişkiye dikkat çekerek iki disiplinle ilgili şu belirlemeleri yapar:

“(…) titiz bir mantıkçı belki de, tarih mi filolojinin yoksa filoloji mi tarihin yardımcı ilmidir? diye soracaktır. Ve işte yine sudan bir meselenin şayâni dikkat bir durumuyla karşı karşıyayız. Tarih ve filoloji, birbirlerinin yardımcısıdırlar. Ben, filolojiden yararlanmayan bir tarihçiye itimat etmem, ve tarihi küçümseyecek olan filoloğa acırım. Tarihçi için, metinler, geçmişin inşasına yarayan vesikâlar, malzemelerdir. Filolog için, aynı metinler, bizatihi kendilerinde ve kendileriyle bir değere sahiptirler: Filoloji orada durur, tarih onları kullanır.” (Halkin, 2014: 35).

Tarihsel metinlerin incelenmesi ile insanın kendisini bilmesi arasında koşutluklar kurulur. Collingwood, tarih ne içindir sorusuna, insanın kendisine ilişkin bilgisi için olduğu yanıtını verir. Burada *insanın kendisini bilmesi* sorunsalını, *insan olmanın ne demek olduğunu*, *olduğunuz insan olmanın ne demek olduğunu* ve *olduğunuz insan olmanın ve başka biri olmamanın ne demek olduğunu* bilmeniz anlamına gelir (Collingwood, 2015: 42-45) biçiminde açıklar. İleriki bölümlerde insanın kendisini bilme arzusunu derinleştiren Collingwood,

“Kendinin bilgisi burada insanın beden yapısının, anatomisinin ve fizyolojisinin bilgisi demek değildir; duygudan, duyumdan ve heyecandan oluşan zihnine ilişkin bir bilgi de değildir; bilme yetilerine, düşüncesine ya da anlama yetisine, aklına ilişkin bir bilgidir.” (Collingwood, 2015: 263).

ifadelerini kullanır. Bu bağlamda Collingwood, “(…) ilkeleri ve yöntemleri doğa bilimlerinde kullanılanlara benzetilerek tasarlanan bir insan doğası bilimini” (Collingwood, 2015: 263) önerir. *Doğa Tasarımı* adlı kitabında, doğa bilimi ile insan doğası bilimi arasında şöyle bir ilişki kurar:

“Doğa dünyasındaki bir olay doğa bilimcisi için ancak gözlenmesi koşuluyla önemli olur. ‘Olayın olmuş olması’ doğa biliminin sözcük dağarcığında ‘olayın gözlenmiş olması’ demektir. Yani bir zamanda kimi koşullar altında birisince gözlenmiş olması; gözlemci güvenilir bir gözlemci olmalıdır, koşullar da yapılacak güvenilir gözlemlere izin verecek türden olmalıdır. Son olarak, gözlemci gözlemediği şeyin bilgisini kamu malı olacak şekilde kayda geçirmiş olmalıdır.” (Collingwood, 1999: 204).

İnsanı tanımının tarihle ilişkilendirilmesi konusu, Leon-Ernst Halkin’de de karşımıza çıkmaktadır:

“Tarih üzerinde tefekkür gerçekten tenkid zihniyetinin teşekkülüne katkıda bulunur, insanı tanımaya yardım eder. Tecrübî ilimlerde matematik ne ise beşerî ilimlerde de tarih odur; diğer bir ifadeyle bu iki ilim, doğruluğun ve hakikatin teminatıdır. İnsan geçmişini ne kadar iyi tanır, onun o ölçüde daha az kölesi olur.” (Halkin, 2014: 9).

Tarihsel metin incelemelerini de belirtilen felsefi bağlam üzerine konumlamak mümkündür. Nitekim siyasetnameler de birer tarihsel belgeler oldukları için tarih felsefesinde karşımıza çıkan insanı tanıma nosyonuna hizmet eden eserler olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma kapsamında, tarihsel metinleri ve olayları *arşiv* olarak gören ve çalışmalarını bu yönde sürdüren Fransız düşünce tarihçisi Michel Foucault’nun özgün ve öncü fikirleri doğrultusunda, Umürü’l-Ümerā’nın içeriğine yönelik söylem çözümlemesi gerçekleştirilecektir. Nitekim tarihsel metinlerin iletilerini belirlemek; onları üretildiği ortam ve dönem, yazar/şair, okuyucu/toplum gibi değişkenlerin koşutunda ele almak daha yararlı bir yoldur (Gümü, 2016a: 257). İncelemeye geçmeden önce metinle ilgili fikir edinilmesi açısından; metnin yazarı, yazıldığı tarih, dönemi ve türü gibi konularda giriş bilgileri verilecektir.

1. Eserin Yazıldığı Dönem: Klasik Osmanlı Türkçesi Dönemi

Bilindiği gibi Türkçe; Köktürk, Uygur ve Karahanlı dönemlerinden sonra Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi olmak üzere üç kolda ilerlemesini sürdürmüştür. Oğuz Türklerinin Batı (Anadolu) coğrafyasına göç etmeleri 11. yüzyılın başlarından itibaren gelişmiştir. Büyük Selçuklu Devleti’nin Bizans’la yapmış olduğu savaşlar, Türklerin Anadolu coğrafyasını tanımalarına zemin hazırlamış ve 1071’de meydana gelen Malazgirt Savaşı’ndan sonra Anadolu, büyük Türk göçlerine zemin oluşturmuştur. Bu göçlerin büyük çoğunluğu Oğuz Türkleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla burada oluşturulan yazı dili de Oğuz Türkçesi temeline dayanmaktadır. Oğuz Türkleri, 13. yüzyılın başında, özellikle Anadolu Beylikleri döneminde oldukça canlı bir edebî ve kültürel ortamın içine girmişler, dolayısıyla Oğuz Türkçesi temeline dayalı güçlü yazılı ürünler vermişlerdir. Anadolu’da Türkçe eser verilen bu ilk dönem, araştırmacılar tarafından genel anlamda Eski Anadolu Türkçesi olarak

adlandırılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu'da ve daha sonra Balkanlarda oluşan, günümüze kadar devam eden Türkçenin ilk biçimini oluşturması bakımından önemlidir.

Faruk Kadri Timurtaş, Batı Türkçesini başlangıcından itibaren şu dönemlere ayırmıştır:

I. Tarihî Türkiye Türkçesi (XIII.-XX. yüzyıllar)

1. Eski Türkiye Türkçesi (XIII.-XV. yüzyıllar)

a. Eski Anadolu Türkçesi (XIII. yüzyıl)

b. Eski Osmanlı Türkçesi (XIV.-XV. yüzyıl)

2. Osmanlı Türkçesi

a. Klâsik Osmanlı Türkçesi (XVI.-XIX. yüzyıl)

b. Yeni Osmanlı Türkçesi (XIX.-XX. yüzyıl)

II. Yeni Türkiye Türkçesi (XX. yüzyıl) (Timurtaş, 2005: 12).

Timurtaş'ın tasnifinde 16. yüzyıl Osmanlı Türkçesi, Klâsik Osmanlı Türkçesi olarak değerlendirilmiştir. Bu dönem, Osmanlı Devletinin genişlemesine koşut olarak dilde de bazı değişmelerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Özellikle sanat amacı taşıyan edebî eserlerin dili Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarla daha anlaşılabilir hâle gelmiştir. Bunun yanında halk için yazılmış çeşitli eserlerde dil, sadeliğini korumaktaydı. Özellikle harekeli olarak yazılan bu eserlerden Türk dilinin tarihsel gelişimini izleyebiliyoruz.

Zeynep Korkmaz da Osmanlı Türkçesini, Anadolu'daki Türk yazı dilinin genel çizgisi içerisinde 16. yüzyıldan 20. yüzyıl başına, *Millî Edebiyat* dönemine kadar süregelen ve eskisinden farklı yeni bir dönem oluşturan süreç olarak değerlendirmiştir (Korkmaz, 2013: 111). Batı Türkçesinin tarihsel gelişimi çerçevesinde en az araştırılmış dönem olarak da Klâsik Osmanlı Türkçesi dönemi öne çıkar. Özellikle 17. yüzyılı içine alan ve 18. yüzyılın sonlarında bittiği kabul edilen ve Eski Anadolu Türkçesi ile Ölçünlü Türkiye Türkçesi arasında seslik özellikler bakımından bir geçiş devresi niteliği taşıyan bu dönem (Develi, 1995: 3), Türk dili ve kültürü tarihi araştırmaları açısından önem taşımaktadır.

Zeynep Korkmaz, Osmanlı Türkçesindeki değişimleri, dilin iç yapısından kaynaklanan değişimler ve dış yapıdan kaynaklanan değişimler olarak ikiye ayırır. İç yapısındaki değişimleri, her dilde görülebilen, dilin kendi doğal gelişmesinden

kaynaklanan değişmeler olarak; dış yapıda görülen değişiklikleri ise o dönemin kültür yapısını oluşturan etkenlerden dolayı, yoğun olarak Arapça ve Farsçadan kopyalanan yabancı sözcük ve dilbilgisel kalıplar olarak değerlendirir ve bu durumun yapaylığa yol açtığını belirtir (Korkmaz, 2013: 111-113).

Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde Türk yazar ve şairlerinin daha çok telif eser vermeye başladığı görülmektedir. Ali Akar bu durumu, Osmanlı devletinin imparatorluk olmaya başlaması; devletin siyasî, ticarî, askerî alanlarda büyümesi ve İslam dünyasının en büyük gücü olması ve bunun doğrudan kültürel hayata da yansımalarına bağlamaktadır (Akar, 2005: 287). Hatta 16. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletmesiyle Türkçenin de etki alanı genişlemiş, 17. yüzyılda Macaristan, Yunanistan, Kuzey Karadeniz, Kafkasya, Kuzey Afrika ve bütün Arap yarımadasında *geçer bölge dili* (*lingua franca*) hâline gelmiştir (Develi, 2009: 56-57).

Osmanlı Türkçesinin en önemli ses bilgisel özelliği olarak dudak uyumu sürecinin başlamasını söyleyebiliriz. Bilindiği gibi Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçe dönemine göre dudak uyumunun büyük oranda bozulduğu, yeni uyumsuzlukların ortaya çıktığı bir dönemdir. Bugünkü Türkiye Türkçesinde, kimi istisnaları olsa da, dudak uyumu sürecinin büyük oranda tamamlandığı dile getirilebilir. İşte bu sürecin başlangıcını Klasik Osmanlı Türkçesi dönemi oluşturur. Eski Anadolu Türkçesinde görülen uyumsuz biçimler, bu dönemde değişmeye başlamış, uyum yönünde bir gelişme gözlenmiştir. Dudak uyumu hem fonoloji hem de morfolojinin alanına girmektedir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesinin ses ve biçim bilgisel gelişiminde Klasik Osmanlı Türkçesi büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde verilen dil ürünlerinin bu yönden incelenmesi, bu gelişmenin izlenebilmesi açısından oldukça önemlidir.

2. Eserin Yazıldığı Dönemin Tarihsel Atmosferi

Umürü'l-Ümerâ, III. Murad'ın padişahlığı döneminde yazılmıştır. Yerli ve yabancı tarih kaynakları III. Murad'ı zayıf karakterli olarak ve devlet otoritesini yitirmesiyle değerlendirmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki bozulmanın ve çözülmenin başlangıcı olarak III. Murad dönemine işaret edilmiştir. Sâmîha Ayverdi, III. Murad'ı, Sokullu'nun beş yıllık sadrazamlığına karşın, imparatorluğun çıkmaza adım atışına göz yummuş bir mirasyedi hükümdar olarak değerlendirir (Ayverdi, 2013: 458).

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, III. Murad döneminde Sokullu'nun nüfuzunun azalmaya başladığını, buna karşın saray görevlilerinin, nedimlerin, muhasiplerin ve saray dışındaki bir zümrenin tesirinin, devletin güçten düşmeye başlamasının bir işareti olduğunu belirtir (Uzunçarşılı, 2011: 42-43). Uzunçarşılı bunun yanında III. Murad'ın karakter bakımından “zayıf iradeli, re'sen direktif vermekten âciz, muhtelif tesirler altında hareket eden bir hükümdar” (Uzunçarşılı, 2011: 114) olduğunu ifade eder.

Hammer, III. Murad dönemini, özellikle Sokullu'nun iktidarını kaybetmesi ve III. Murad dönemindeki beş yıllık sadrazamlığının idamla son bulması sonucunda, Osmanlı iktidarında gerilemenin başlangıcı olarak değerlendirir (Hammer, 2007: 165-166, 168-169, 175-178).

III. Murad'ın zayıf karakterinin, devletin tüm alanları ve çevresi üzerinde olumsuz bir etki bırakmasıyla ilgili Zinkeisen, şu saptamalarda bulunur:

“Tabii ki hükümdarının bu zayıflığının devletin tüm işleri, özellikle de çevresi üzerinde olumsuz bir etki bırakmaması mümkün değildi. Zira teveccüh kazanmanın veya bunu muhafaza etmenin en güvenli yolu bu idi. Yalnızca teslimiyetini para şeklinde uygun hediyelerle gösterebilecek durumda olanlar makamlarında kalabiliyordu.” (Zinkeisen, 2011: 280).

Yukarıda aktarılan değerlendirmelerde, Sokullu'nun sadrazamlığı sayesinde belli bir süre devam eden devlet otoritesinin, onun idamıyla son bulduğu, III. Murad'ın devleti yönetme gibi yetilerden uzak, yönlendirmelere açık ve zayıf karakterli olduğu konusunda görüş birliği içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim dönemin önemli tanıklarından olan Peçevi İbrahim Efendi, III. Murad'ı şiirlerindeki güzel söz söyleme ve zarif yazma yeteneği ile yaratılışındaki incelik ve zariflik gibi olumlu gördüğü özelliklerinin yanında saray eğlencelerine olan düşkünlüğü ve *saray entrikalarına alet olması* gibi olumsuz yönleriyle de yansıtmıştır (Peçevi İbrahim Efendi, 1992: 1-3).

Halil İnalçık, dönemle ilgili değerlendirmelerinde teknik ayrıntılara değinmiş, bu dönemde gerçekleşen olayları geçmişle karşılaştırma yoluna giderek ele almıştır. İnalçık, Osmanlı devlet düzeni ve işleyişindeki kırılma noktası olarak III. Murad dönemini işaret ederek şu belirlemelerde bulunmuştur:

“Padişah, mutlak otoritesini, gerçek hayatta *vekîl-i mutlakı* veziriazama (sadrizam) bırakmıştır. Önemli kararlar, pâdişahın bizzat eliyle yazdığı fermân yani *hatt-ı hümayûn* ile verilir. Pâdişah bizzat bulunmadığı seferlerde, idam cezaları da dahil, mutlak icra yetkisini özel bir fermanla *serdâr-ı ekrem* sıfatı

verilen veziriazama devreder. Bunun sembolü olarak veziriazama kişisel mührünü (*möhr-i şerîf*) verir, veziriazam bunu devamlı koynunda saklar. Mührün geri alınması vekâletin sonunu gösterir. Veziriazam, pâdişah adına mutlak otorite sahibidir, *vekil-i saltanat*tır. Özel beceriler isteyen mâliye (bâb-ı defterî, defterdarlık) özerk olmakla beraber, kararları veziriazama sunmak, onun onayını almak zorundadır. Bu temel devlet düzeni, özellikle III. Murad'ın (1574-1595) sorumsuz idaresi zamanından başlayarak bozulmuştur. Kararların uygulanması, belli bir düzen içinde küttâbın -bürokratların- işidir. Bürokrasi, 'dâire-i adâlet' formülüyle özetlenen pratik bir devlet-adâlet felsefesine göre hareket eder. Pâdişahı öven yazılar, her şeyden önce onun âdil olduğu noktasını belirtirler." (İnalçık, 2014: 43-44).

Bu değerlendirmelerde özellikle Osmanlı devlet felsefesi ve geleneğindeki bozulmalara işaret edilmiş, sonraki dönemlerde yoğun bir şekilde görülecek olan gerilemenin, III. Murad'ın saltanatı döneminde başladığı vurgulanmıştır.

3. Eser ve Yazarıyla İlgili Bilgiler

Eser ve yazarıyla ilgili olarak çeşitli kaynaklardan yaptığımız taramalar sonucunda yeterli bilgilere ulaşamadık. Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn* (Kâtip Çelebi, 2007), Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmani* (Mehmed Süreyya, 1996), Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* (Bursalı Mehmed Tahir, 2016), Bursalı Mehmed Tahir'in *Siyasete Müteallık Asar-ı İslamiyye* (Severcan, 1990: 585-595; Deniz, 1999: 58-64) ve *Ahlak Kitaplarımız* (Özgen, 2010: 251-264; Özdemir, 2009: 161-176) gibi biyografik çalışmalarında eser ve yazarıyla ilgili bilgilere ulaşamamıştır.

Agâh Sırrı Levend'in *Siyaset-nameler* adlı makalesinin *Türkçe Eserler* alt başlığında Umûrû'l-Ümerâ'ya yer verilmiştir: "Şeyh Osman b. Ali, Umûrû'l-ümerâ" (Levend, 1962: 188). Eserin katalog bilgisi de "Süleymaniye Ktp., Fatih No. 4188" şeklinde dipnotta kaydedilmiştir (Levend, 1962: 188).

Orhan M. Çolak, İstanbul kütüphanelerindeki siyasetnameleri konu alan makalesinde eserle ilgili şu tanıtmayı yapmıştır:

"Umûrû'l-ümerâ, Şeyh Osman b. Ali, Süleymaniye Ktp. Fatih No. 4188, Hacı Mahmud Ef. No. 5361 (Müellif, emekliye ayrıldığında kendisine gaibden gelen bir sesin ona bir şeyler yapması lazım geldiğini söylemesi üzerine bu kitabı kaleme aldığını belirtir ve daha sonra eseri kimin için yazdığını açıklar. Eser, H. 990'da

Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Mısır Valisi olan Hasan Paşa adına yazılmıştır. Müellif, han, sultan, padişah, halife, emir ve siyaset kelimelerini açıklayarak eserini bitirir. bkz. Levend, 188; Uğur, 87).” (Çolak, 2003: 376).

Ahmet Uğur’un *Osmanlı Siyâset-nâmeleri* adlı eserinde, incelemeye esas aldığı siyasetnameler arasında Umûrû’l-Ümerâ da yer alır ve eserle ilgili şu bilgiler aktarılır:

“Şeyh Osman b. Ali, Ümûrû’l-Ümerâ: Besmeleden sonra kitap, minnet ol melik-i Yevmi’-d-Dine ki... ile başlar. Emekliye ayrıldığında yazar kendisine gaibden gelen bir sesin ona birşeyler yapması lazım geldiğini söylemesi üzerine bu kitabı ele aldığını söyler. Süleymân-ı zamân devrinde Hasan Paşa adına yazdığını açıklar. Eserde sayfalar numarasızdır. Hân, Sultân, Pâdişah, Halife, Emîr, Siyâset kelimelerini açıklar ve şöyle biter. Eş-şerif Ni’metu’llah ibn el-Merhûm eş-Şeyh Osman, tegammede hümmâllâhu bi-el-Merhûm eş-Şeyh Osman, tegammede hümmâ’llâhu bifazlihî ve ‘inâyetihî ve gufrânihî ve rahmetihî. Âmin.” (Uğur, 2001: 61).

Aynı çalışmada eserin, “Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih no: 4188” katalog numarasıyla kayıtlı olduğu belirtilmiştir (Uğur, 2001: 61).

Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı siyasi düşüncesi üzerine yaptığı değerlendirmesinde, Osmanlı siyasi düşünürleri arasında Şeyh Osman b. Ali’ye de yer verir:

“(…) bozulan devlet düzeninin ıslahı konusunda irili ufaklı bir takım risaleler ve eserler yazan özellikle ilmiyeye mensup başka şahsiyetler de vardır ki, Mehmed Bosnavî (ö. 1660) (*el-Vasfu’l-Kâmil fi Ahvâl’i Vezîri’l-Âdil*), Pertevî Ali Efendi (ö. 1665) (*Düstûrû’l-Vüzerâ*), Tâib Ahmed Efendi (ö. 1723) (*Nasihatü’l-Müluk Terğiben li-Hüsni’s-Süluk*), Süleyman Nahîfî (ö. 1738) (*Nasihatü’l-Vüzerâ*), Şeyh Osman b. Ali (?) (*Umûru’l-Ümerâ*) vb. daha başkaları sayılabilir.” (Ocak, 1998: 168-169).

Ayrıca, dipnotta bu eserler üzerinde sistemli bir şekilde çalışılmadığını belirtmiştir: “Bütün bu sayılan eserler üzerinde henüz ne pek çalışılmış, ne de metinleri sistemli olarak bir koleksiyon hâlinde yayımlanmıştır” (Ocak, 1998: 169). Ocak, öteki yazarlarda verdiği ölüm tarihi bilgisini, Şeyh Osman b. Ali için soru işaretli olarak belirtmiştir.

Son olarak Gümüş ve Aydemir tarafından eserin tanıtmasının yapıldığı ve genel dil özelliklerinin ortaya çıkarıldığı bir makale (Gümüş ve Aydemir, 2018: 443-456) yayımlanmıştır.

Eserin, üzerinde çalıştığımız “Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188.” envanter numarasıyla kayıtlı nüshasının dışında, Orhan M. Çolak tarafından da belirtilen (Çolak, 2003: 376) “Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361.” envanter numarasıyla kayıtlı bir başka nüshası daha bulunmaktadır. Yaptığımız taramalar sonucunda, eserin başka bir nüshasına rastlayamadık.

“Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361.” envanter numarasıyla kayıtlı nüshanın iç kapağında *eş-Serîf Ni‘metu’l-lah bin Osman bin ‘Ali Umûrû’l-Ümerâ’* kaydı yer almaktadır. Bu nüsha 108 varaktan oluşmaktadır ve varak numaraları kaydedilmiştir. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır.

İncelemede esas aldığımız “Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188.” envanter numarasıyla kayıtlı nüsha, 120 varaktan oluşmaktadır ve varak numaraları kaydedilmemiştir. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır.

Eserin yazılış tarihiyle ilgili olarak “Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188” envanter numaralı nüshanın **119a/4-5** numaralı satırlarında şu kayıt yer almaktadır:

kitâb âhîr olup bi-zikr hükkâm

didüm târîhin anuñ zikr-i ahkâm (٩٩٠=990)

Yukarıdaki beyitte yer alan *zikr-i ahkâm* ifadesi mavi mürekkeple yazılmış ve alt kısmına ٩٩٠ tarihi düşülmüştür. Böylelikle eserin yazılış tarihi *ebced* hesabına göre tarih düşülerek verilmiştir. Aynı sayfanın derkenar bölümündeki “*bunuñ qalbı zâkir-i hükkâmda* (٩٩٠=990) *râstdur*” tümcesinde yer alan *zâkir-i hükkâm* ifadesinin üzerinde de ٩٩٠=990 yılı belirtilmiştir. Her iki ifadede yer alan harflerin *ebced* hesabına göre ortaya çıkan rakamsal değerlerinin H. 990 yılına karşılık geldiği görülmektedir: zel: 700 + kef: 20 + re: 200 + elif: 1 + ha: 8 + kef: 20 + elif: 1 + mim: 40 = 990 (Ebcad hesabıyla ilgili olarak bk. Yakıt, 2017: 25). “Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361” envanter numarasıyla kayıtlı nüshanın **106a ve 107a** numaralı sayfalarında da aynı tarihin düşüldüğü görülmektedir.

Hicri 990 yılı, miladi 1582/1583 yıllarına karşılık gelmektedir (<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>, erişim tarihi: 12.02.2017). Hasan Paşa’nın Miladi 1580’de Mısır valisi olması (Özcan, 1997: 5) ve bu görevde iki yıl on ay kalması (Corci Zeydan, 2015: 139), eserin 1583 yılının başlarında yazılmış olması ihtimalinin daha ağır bastığını göstermektedir.

Taradığımız kaynaklardan ulaşamadığımız yazarla ilgili bilgilere -sınırlı da olsa- metinden ulaşabiliyoruz. Yazarın devlet görevinde bulunduğu, bu görev dolayısıyla saadete eriştiği ve sonrasında ise uzak bir kazaya sürüldüğü, kendi kaleminden anlatılmıştır. **002b** numaralı varanın sekizinci ve on yedinci satırları arasındaki şu ifadeleri konuya uygun düşmesi bakımından aktarmayı uygun görüyoruz:

lā-cerem gāhī dūn zeyd-i ‘ālem fakīre virdükleri cāhı bugün ‘amr ve cāhil-i rāşīye (08)

yā bir bāṭıl ‘araba degül ki karşıya alup virürler mezīd ‘ināyete lāyık olanları (09)

ri‘āyet itmedüklerinden gayrı zevāyiddür kārden ‘add idüp kaçana ‘azl iderler (10)

yā aşsısı ziyānına nef‘i zarrına kifāyet itmez be ‘sü’l-bedel bir mühmel (11)

każāya sevķ iderler ve bir ba‘id każāya sürerler yā bir ‘amīķ vādīye atarlar (12)

min-ba‘d nesyen mensiyyen terk idüp ne añarlar ne çekerler li-muḥteri‘hi (13)

üftāde kuluñ gibi ‘aceb vādīye düşdi (14)

ḥayfā ki ‘azabı ne añarlar ne çekerler li-muḥteri‘hi (15)

bi’l-cümle bilā-cemīle manşıbını menşūba kaderini gādr cāhını çāh idüp ḥ‘ah (16)

ve nā-ḥ‘āh işini āh iderler ne kimse efgānın işidür ve ne işiden merḥamet kıılır (17)

Yazarın burada şikāyet ettiği konular; verilen makamın geri alınması ve uygun olmayan kişilere verilmesi, boyun eğmeyenlerin azledilmesi ya da uzak bir kazaya sürülmesi gibi durumlardır. “*üftāde kuluñ gibi ‘aceb vādīye düşdi / ḥayfā ki ‘azabı ne añarlar ne çekerler*” biçimindeki serzeniş, kendi durumunu anlatması bakımından kayda değerdir. Yazar ayrıca feryadını işitenlerin olmadığından da yakınmaktadır:

‘ālemde ben didüm ben işitdüm hezār-yār

ne gül işitdi nālemi ne gonca ne hezār (003a/01)

Aşağıda **003a** numaralı varaktan aktardığımız ifadeler de yazarın durumunu özetler niteliktedir:

niçe mekāyid-i ekīde ve şedāyid-i (08)

‘adīdeden şoñra evvelā devā‘i-yi menāşīb ve ibtidā’ bevā‘iş-i meṭālib ‘āyid ṭabaķa-i (09)

devlet-i şā‘id derece-i ref‘et olan kağeme-i mülāzemete ve pāye-i sa‘ādete (10)

kağem başup gerçi ol sa‘ādete irdüm likin derd-i düyün belāsından (11)

ve fâkr ve fâka istilâsından zillet-i mülâzemet ve mezellet-i müdâvemeden (12)

bi'l-cümle 'aciz ve zarûretden h'âh ve nâ-h'âh kazâyâ rızâ (13)

virdüm li-men-şannafâhu gerçi tedsîs idi yolum ammâ yolum urdı benüm düyün ve kazâ (14)

Yazar, maruz kaldığı durum karşısında, felekten şikâyet etmektedir: **003b** numaralı varakta çektiği sıkıntıları, yaşadığı sorunları dile getirmektedir:

***kelâm-ı cāmî'* (01)**

iy dirîgâ bu çarh dūn-perver

niçe dānāyı itdi zîr ü zeber (02)

görinen dāmeninde şanma şafağ

dem âdemdür dile el-ħağğ (03)

didî mâh-nüve bir ehl-i nazâr

oldı her merrîhe fi'l-meşel hançer (04)

ağ bulut şanma ol ki gördüñ anı

penbe ile boğazlar insānı (05)

mîhr ü meh şanma bu toğup tolanan

bir çarhuñ iki gözidür inan (06)

'ömrümün çoğı itdüginde güzer

baña itdi iki gözile nazâr (07)

ya' nî idüp mülâzım eyledi şād

itdi olmış mübāreki āzād (08)

ba' d-ı ezān virdi bir kazâ-yı ba' id

ucı bucağı yok fezâ-yı ba' id (09)

şandılar kim beni kınā diler

işidenler kamu kınadılar (10)

ķışı ki serd ve yazı āteş-bār (11)

lā-cerem itmeyüp huzūr-ārām

olmadın müddet āħir oldı tamām (12)

ya‘nī andan alındı bir sālīm (13)

bu gönül gâmdan olmadı sālīm (14)

bir gün ki evvel eyyâm-ı ‘azl ve infîşāl ve āhîr hengâm-ı naşb ve ittisāl (15)

idi nâ-gâh bi-każâ ‘u ‘l-lâh devletüm gibi ğarba varup necm-i t̄ālî‘ t̄ālîb-i (16)

manşîb-ı âfitâb eşrâf-ı sâ‘at gibi mağribden t̄ulū‘ ve z̄uhūr eyledi (17)

Yazar, düştüğü durumun, bir yanlış anlaşılma sonucu ortaya çıktığını **004a** numaralı varakta dile getirmektedir:

każâ gibi irişüp bir müselleḡ

gelüp gitdi każâ didi o muḡaddem (02)

każâyıla ḡader ḡükmin getürdi

ḡinâ ḡâdîlîġın urdı getürdi (03)

ġalat tesvîd olunmuş rûm ilinde

ḡara yazılı bir mektûb elinde (04)

ḡū ‘azlüm vaḡt-i mağrib itdiler izhâr

didüm ḡara ḡaberden daḡı yeg var (05)

Yazarın sürüldükten sonra, bir yerde fazla durmayıp farklı yerleri dolaştığı, **004a** numaralı varakta kendi kaleminden şu şekilde dile getirilmiştir:

ḡıf‘a der-nedâmet ve tesliye (10)

ba‘d-ı ezân her każâyâ ki uġradum

ḡaderümde ben anda t̄urmadum (11)

ḡoḡ ḡıyâm eylemeyüp āhîr-i kâr

itmedüm celse-i ḡalfîfe ḡarâr (12)

aldı geh bir yalım felek geh iki

yâ ilahî ‘aceb şuḡum ni ki (13)

gerḡi baña każâ-yı ḡüvşiyye

oldı i‘tâ bela-yı ḡuşuşiyye (14)

veh ki kem-ter każâ-y-iken aġyâr

eylediler enîde istikşâr (15)

tatalum ol harāb ve bu ma‘mūr

bedel olur mı aña fāris-gūr (16)

itdi gerdūn dōne dōne cevri

ya‘nī aldı anı daḡı fevri (17)

Yazar tüm bu yaşananlardan sonra emekliliğe niyet ettiğini, emekliliğin daha yararlı olacağına inandığını **004b** numaralı varakta anlatmaktadır:

düşde görülmez iken ešmūneyn

itdiler anı baña ḡara ‘ayn (01)

bu felek anı daḡı çok gördi

defter-i ‘adli yazmadın dürdi (02)

iḡtilāḡ-ı ‘ibāddan tebā‘üde himmet ve ittikā‘-ı maḡā‘id-i mu‘tāddan teḡā‘üde (04)

niyyet itdükde ḡāḡıra ḡāḡıra olan güftār-ı ḡikmet-šī‘ār ve ḡālet-i (05)

eš‘ārdur ki zikr olunur (06)

yok bu ‘azle egerçi kim ḡāḡat

fī’l-ḡaḡāḡa ḡuzūrdur ‘uzlet (07)

devlet oldur ki olmaya hezli

maḡşib oldur ki olmaya ‘azli (08)

bilürüz eylemez ḡazāsını beg

saña şimden-girü teḡā‘üd yeg (09)

görme miyin ḡavādiş-i dehri

aldı dehrūn beni ḡamı ḡahrı (10)

da‘vā-yı ḡaḡḡı kim ider işbāt

bir daḡı ḡazā olasın heyhāt (11)

ḡıl tevekkül ḡudāya ol ḡāni‘ (12)

itme nefis-i nefisūñi zāyi‘ (13)

Yazarla ilgili olarak yaptığımız taramalarda çok fazla bilgiye ulaşamadığımızı daha önce belirtmiştik. Ancak metin içerisinde; yazarın tahsilli olduğu, eğitim aldığı, çeşitli devlet görevlerinde bulunduğu, aynı zamanda Arapça ve Farsça gibi dönemin geçerli yabancı dillerini bildiği anlaşılmaktadır. **003a** numaralı varaktaki “*gerçi tediş idi*

yolum (14)” ifadesi, yazarın eğitim işleriyle meşgul olduğunu göstermektedir. Bunun yanında *li-mü’ellifihî* (yazarı tarafından) gibi ibareler altında yazılmış olan Arapça ve Farsça ifadeler, yazarın bu dillere hâkim olduğunu göstermektedir.

4. Eserin Meydana Getirilişi, Adı ve Sunulduğu Kişi

Eserin meydana getirilişi ve adının verilmesiyle ilgili olarak **009a** numaralı varakta bilgi verilmektedir:

ve gūş-ı cenāna yetiřdi lā-büdd cān-ı ħired-mend ve dīl-i ħod-pesendüme a‘nī (01)

kendü kendüme nidā-yı ħafī birle ve ħiṭāb-ı ħabīble çağırup yā hū (02)

ne ṭurursın tereddüd zamānı tevaḳḳuf āvānı degüldür ṭurma ṭur (03)

var ol şavb-ı řavāba yüz ur ya‘nī ol ne‘amü’l-merci‘ ve’l-me‘aba sa‘y ide-gör (04)

diyüp bi’l-cümle hātif (...) gerek nařīḥatin ḳabül idüp hemān ol ān (05)

ve ol sa‘ātden ‘aded-i aḳlām ve edevāt-ı devātdan ve sāyir mühimmātdan (06)

olanları cem‘ idüp terkīb-i ħurūfda ve tesvīd sefīd ṣurūfda (07)

seri‘ü’l-cereyān ve sevād-ı sūd-mend olan midāda meded kırup sāyir ‘aded (08)

taḥrīr ve evüd tařīri kemāyen-baġi ḥāzır ve müheyyā eyleyüp nefāyis-i tesānīf-i (09)

ḫalefe ve ‘arāyiř-i tevārīḥ-i selefē naḳar idüp bu emīr-i kebīr müřārün-ileyh (10)

zāyidü’l-vařfuñ nām-ı hümāyūnı yādına bu nāme-i bī-miřāle el urup (11)

bu minvāle ki zıkr olunur bir zībā maḳāle ḳāle getirüp inřāda hümāyūn-nāme (12)

şi‘rde şeh-nāme pey-revi bir kitābı ḫāvī iki bābı müştemil niçe fevāyid (13)

ve leṭāyif řāmil ve kāmīl bir laṭīf muḥtařar müfīd risāle-i cedīd te‘līf idüp (14)

umūrü’l-ümerā diyü ad virdüm ol ḳāḫiyü’l-hācāt ve refi‘ü’d-derecātdan (15)

mes‘üldür ki es‘ad sā‘at ve aḫsen evḳātda ḫuřūle gelüp řu‘ā‘-ı (16)

āfītāb intifā‘i ‘āleme gün gibi řāyi‘ olup her cihetden (17)

du‘āya dā‘i ola inřā‘a’l-lah (009b/01)

Yukarıdaki ifadelerden, yazarın eserini gaipten gelen bir ses doğrultusunda ve kendi kendisine yaptığı değerlendirmelerden sonra yazmaya karar verdiği anlaşılmaktadır. Yazar, tereddüt ve durma zamanı olmadığını, doğruluk yoluna yüz sürüp

eseri yazmaya başladığını dile getirmektedir. Bu bağlamda kalem ve divit gibi gereçleri topladığı, aceleyle işe koyulduğu ve eseri en uygun şekliyle hazırladığı ve tamamladığı anlatılmaktadır. Eserin, dönemin Mısır Valisi olan Hasan Paşa adına yazıldığı, “*emîr-i kebîr müşārün-ileyh (ismi önceden söylenmiş olan) zāyidü’l-vaşfuñ nām-ı hümāyūnı yādına bu nāme-i bî mişāle el urup (11) bu minvāle ki zıkr olunur bir zibā maḳāle ḳāle getirüp*” ifadelerinden ve daha sonra yapılan Hasan Paşa övgüsünden anlaşılmaktadır.

Yazar eserinin, düzyazıda *Hümâyunnâme* (Kelile ve Dimne’nin Türkçe çevirisi), şiirde *Şehname*’nin izinden gittiğini söyleyerek kendi eserini sözü edilen kitapların düzeyinde görmüş ve Umürü’l-Ümerā’nın her iki eseri de kapsadığından bahsetmiştir.

Umürü’l-Ümerā’nın herhangi bir eserin çevirisi olmayıp telif olduğu, yazar tarafından dile getirilmiştir:

bir zibā maḳāle ḳāle getirüp inşāda hümāyūn-nāme şî’rde şeh-nāme peyrevi bir kitābı ḥāvî iki bābı müşt Emil niçe fevāyid ve leṭāyif şāmil ve kāmil bir laṭîf muḥtaşar müfîd risāle-i cedîd te’lif idüp umürü’l-ümerā diyü ad virdüm (009a/12-13-14-15)

Eserin iki bab üzerine kurulu olduğu yazar tarafından dile getirilmiştir: *bāb-ı evvel i’lām-ı selāṭîn ve bāb-ı şānî elḳāb-ı ḥavāḳîn* (011a/13). Daha sonra eser içerisinde hangi kavramların açıklanacağı sıralanmıştır: *kiyūmers hüşeng iskender-i zü’l-ḳarneyn cem-i cemşid ḳayşer kisrā herḳul ḥan ḥaḳan tubba’ necāşî fir’avn sulṭān orḥan pâdişāh şāh* (011a/16-17, 011b/01). Daha sonra çeşitli coğrafyalarda, hükümdarlara verilen bu unvanlar ve özellikleri kuramsal bilgiler ve destekleyici tarihsel anekdotlarla aktarılmıştır. Bu bağlamda eser, klasik bab sistemine göre konumlandırılmamış, verilmek istenen mesajlar hükümdar adları üzerinden somut örneklerle dile getirilmiştir. Bu kavramlarla ilgili bilgiler “İnceleme” bölümünde ayrıntılı olarak ele alındığı için burada örnek oluşturması bakımından *ḥan* maddesiyle ilgili küçük bir bölümü aktarmayı uygun görüyoruz:

zıkr-i ḥan (10)

aşl tatar beglerine dirler ba’de ḡalebe-i isti’ māl ile sāyir milküñ (11)

melikine daḥı ḥan didiler ḡāh müfred isti’ māl olunur ḡāh mürekkeb (12)

ḥan ki mürekkeb isti’ māl olunur tatar ḥan gibi tatar ḥan aşlında ḥan (13)

tatar idi fāriside ḳā’ide budur ki ḳaçan bir şey mürekkeb vafından (14)

‘alemine naql oluna (15)

Eserle ilgili yapılan değerlendirmelerde eserin, Kanuni döneminde Mısır valiliği yapmış olan Hasan Paşa adına yazıldığı belirtilmektedir (Uğur, 2001: 61; Çolak, 2003: 376). Ancak kaynakların aktardığına göre, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Hasan Paşa adında Mısır valiliği yapmış bir görevli bulunmamaktadır (Corci Zeydan, 2015: 128-132). Hasan Paşa’nın Kanuni dönemine bağlanmasının sebebinin,

bu āşaf ol süleymān-zamāndur

anuñçun kām-kār ve kām-rāndur (008a/7)

beytinde geçen *bu āşaf ol süleymān-zamāndur* dizesindeki *süleymān-zamān* ifadesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bağlamı temel aldığımızda buradaki *süleymān-zamān* ifadesinin Hasan Paşa’yı övmek için yazıldığı ortaya çıkmaktadır. “*āşaf*” ifadesiyle Hz. Süleyman’ın veziri, *süleymān-zamān* ifadesiyle de Süleyman Peygamber’in dönemi kastedilmiş olmalıdır. Dolayısıyla bu beyitte telmih yoluyla bir övgüden söz edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim aynı sayfanın sekizinci satırında geçen,

süleymān-ḥātem ve dāvūd-aḥkām

‘alī-‘ilm ve ḥüsn-ḥalk ve ḥasen-nām (008a/7)

beytindeki telmihlerden de Kanuni Sultan Süleyman’la bir ilgi kurulamayacağı ortaya çıkmaktadır. Burada Hz. Davud’un oğlu Hz. Süleyman’ın taşıdığı, üzerinde İsm-i A’zam yazan mühürlü yüzüğe (Pala, 2005: 411) ve Hz. Davud’un sesinin gür ve etkili olmasına (Pala, 2005: 108) göndermede bulunulmuştur. Burada dikkat çeken nokta, her iki peygamberin de aynı zamanda sultan olmasıdır. Dolayısıyla yazar tarafından, bu iki peygamberin özellikleriyle Hasan Paşa arasında koşutluklar kurulmuştur. Böylelikle Hasan Paşa’nın Kanuni Sultan Süleyman zamanında valilik yapmadığı ortaya çıkmaktadır.

Eserin telif edildiği tarih olan Hicri 990 yılında, Osmanlı Devleti hükümdarı olarak III. Murad bulunmaktadır. Dolayısıyla eser, III. Murad döneminde Mısır valiliği görevinde bulunmuş olan Hasan Paşa adına yazılmıştır. Mısır, Yavuz Sultan Selim tarafından 1517 yılında Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra başkentten atanan valiler tarafından yönetiliyordu. İlk vali olan Hayır Bey dışındaki valilere paşa unvanı veriliyordu. Hayır Bey’in ölümünden iki yıl sonra (1524), Hain Ahmed Paşa’nın Mısır’da çıkardığı isyan üzerine, Kanuni Sultan Süleyman tarafından ayaklanmayı bastırması ve

yönetime ilişkin kuralları içeren bir *kanunname* hazırlaması için veziriazam görevlendirilmiştir. Küçük değişikliklerle bu *kanunname* 18. yüzyıla kadar geçerliliğini korumuş ve Mısır bu *kanunnameyle* yönetilmiştir (Sayyid-Marsot, 2010: 41; İnalçık, 2009: 143-144). İbrahim Paşa'dan sonra Mısır'da kargaşa ve düzensizlik devam etmiş, özellikle Hadım Mesih Paşa ve Hadım Hasan Paşa dönemlerinde kargaşa ortamı üst seviyeye çıkmıştır.

Hasan Paşa'nın III. Murad döneminde Mısır valiliğinde bulunuşuyla ilgili olarak Corci Zeydan şu bilgileri aktarmaktadır:

“Hicretin 988 yılında Sultan III. Murad'ın haznedarı 'Hadım Hasan Paşa' Mısır valiliğine getirildi. Hasan Paşa'nın işi gücü ne yol ile olursa olsun mal toplamak ve kendisinden önceki valinin yasakladığı hediye ve rüşvet alışverişini geri getirmek oldu. Hasan Paşa Mısır valiliğinde iki yıl on ay kaldı. Bu görevden azledildiğinde halkın kendisinden intikam almaması için, gizlice Kahire'den hareket edip kabristanlık kapısından çıktı.” (Corci Zeydan, 2015: 139).

Corci Zeydan'ın aktardığı bilgiler İslam Ansiklopedisi'ndeki Hadım Hasan Paşa (ö. 1006/1598) maddesinde de kaydedilmektedir:

“Hayatının ilk yılları hakkında bilgi yoktur. Enderun'da yetiştiği, 1580'de hazinedarbaşılıktan vezâret rütbesiyle Mısır beylerbeyi olduğu bilinmektedir. Bu görevde iken adı zulüm ve rüşvet olaylarına karıştı: üç yıla yakın süren beylerbeyliği sırasında büyük miktarlarda para topladığı söylentileri çıktı. Hakkında yapılan şikâyet üzerine görevinden alındı ve bir müddet İstanbul'da Yedikule Zindanı'nda hapsedildi.” (Özcan, 1997: 5).

Hadım Hasan Paşa, bir süre sonra III. Murad'ın annesi olan Nurbanu Sultan'a olan yakınlığı ve sunduğu para ve hediyeler sayesinde zindandan kurtulmuş ve sırasıyla Anadolu beylerbeyliği, kubbe vezirliği, İstanbul kaymakamlığı, veziriazamlık yapmış; III. Mehmed döneminde idam edilmiştir (Özcan, 1997: 5).

Hammer, Sultan Murad döneminde Mısır yönetimindeki bozulmalara işaret ederek Hadım Hasan Paşa'nın, bulunduğu makamı kötüye kullandığını belirtir:

“(…) Sultan Murad'ın tahta çıkışından beri Mısır, Hadım Mesih Paşa idaresinde idi. Bu adam o kadar kıyıcı davranmıştır ki altı yıl içinde cellât elinde binden fazla adam öldürmüştür.

Mesih Paşa'yı Mısır valiliğinde irtikâbı ile şöhret bulan Hasan Paşa izlemiştir. Bu adam da azledilmiş, İstanbul'a çağırılarak Yedikule hapisanesine konulmuştur. Sultan Murad'ın iltifatına kavuşmuş olanlardan İbrahim Paşa, kendinden önceki iki valinin açtığı yaraları onarmakla görevli olarak Mısır'a vali tâyin edildi.” (Hammer, 2007: 201).

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başında görülen devlet idaresindeki bozulmayı Hadım Hasan Paşa üzerinden örneklendirme yoluna gider:

“Valiler, tayinleri için Valide Sultan, vezir-i âzam veya pâdişah üzerinde müessir olanlara külliyetli rüşvet veriyorlardı. Vezir-i âzam Hadım Hasan Paşa, tayin ettiği memuriyetlerden kendisine verilen câizeden fazla, aldığı külliyetli rüşveti III. Mehmed'in validesi Safiye Sultan'a (Venedikli Bafo) verdiğini söylüyordu.” (Uzunçarşılı, 2011: 118).

Şeyh Osman b. Ali eserini, kaynakların olumsuz yönleriyle aktardığı Hadım Hasan Paşa'ya sunmuştur. Eserin giriş bölümünde **008a** numaralı varakta, Hasan Paşa'nın övgüsüne ayrılmış manzum bir parça bulunmaktadır. Manzum parçaya başlanmadan önce **007b** numaralı varakta, övgüye giriş amaçlı yazılan açıklama niteliğinde bir tümce yer almaktadır:

hâtif-i 'ârif sâlikü'l-zikrûn delâlet itdügi şâhib-i sa'âdetüñ hüsn-i ta'bir ile zikr-i cemîl-i ism-i hase(a)ni ve eltaf-ı vaşfi ve resm-i ahseni beyânındadır (007b/14-15-16)

(...)

aña kim kadri 'âlîdür melekden

nitekim bâb-ı ikbâli felekden (01)

şorarsañ kimdür ol şâhib-i sa'âdet

hümâyün-bağş ve vâlî-yi vilayet (02)

süleymân-hâtem ve dâvūd-aḥkâm

'alî-'ilm ve hüsn-ḥalk ve ḥasan-nâm (03)

sa'âdetle gelelden ol 'ömer-dād

ḥarâb-âbâd mışrı itdi âbâd (04)

çū geldi mışra oldı mîr-i mîrân

müşerrefdür bu gün erkân-ı dīvân (05)

budur ol cümletü'l-milki cihānuñ

vekîl-i muṭlaḳı şāhib-ı kırānuñ (06)

bu āşaf ol süleymān-zamāndur

anuñçun kām-kār ve kām-rāndur (07)

gönül mışrını iy ğamm itme tārāc

ḥasan paşa zamānidur gözüñ aç (08)

iki ḥākim gelüp mışra ḥasan-nām

il oldı her birinüñ emrine rām (09)

o sulṭānısa bu mîr-i bi-gāne

o reyyānısa bu yūsuf-ı zamane (10)

o yapıdısā n'ola bir ḥüb cāmî'

bunuñ iḥsān ve 'adli mışr-ı cāmî' (11)

beli geldi niçe paşa-yı 'ādil

ve lîkin gelmedi bir böyle kâmil (12)

'ilmde ma'rifetde her cihetde

nazîri yok ḥuşuşen ma'deletde (13)

elinde gāh ḥāme gāh şimşir

dilinde gāh zıkr gāh tekbir (14)

pes oldı āsitān ḳader ve cāhı

cihānuñ melce'i ḥalkuñ penāhı (15)

kerîm ve şāhib-i luṭf ve keremdür

ne şāhib mālîk-i ḥayl ve ḥaşemdür (16)

kerîm idi egerçi bir mekkîler

ḥuşuşen luṭf-ṭab' pāk-ca'fer (17)

5. Eserin Konusunu Oluşturan Siyasetname ve Türk Siyasetname Geleneği

Umürü'l-Ümerā, 16. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış bir siyasetnamedir. Eser, klasik siyasetname dizilişine göre düzenlenmemiş, hükümdar adları üzerinden somut örneklerle ve tarihsel anekdotlarla zenginleştirilmiştir. Bu anlamda eseri, Türk siyasetname geleneği içerisinde konumlandırılmamız mümkündür.

Umürü'l-Ümerā'nın Türk siyasetname geleneği içerisindeki yerini anlayabilmek açısından öncelikle siyasetname terimiyle ne anlaşıldığı üzerinde durmak yararlı olacaktır. Türk Dil Kurumunun hazırladığı *Türkçe Sözlük*'te siyasetname maddesinde şu açıklama yer almaktadır: “*Ar. siyâset + Far. nâme esk.* Siyaset bilimini anlatan ve bu konuda öğüt veren eser.” (Komisyon, 2009: 1780).

Kubbealtı Lugatı'nda “(Ar. siyâset ve Fars. nâme “yazılı şey” ile siyâset-nâme) Devlet adamlarına siyâset sanatı hakkında bilgi vermek ve tekliflerde bulunmak maksadıyla kaleme alınmış eser.” (<http://lugatim.com/s/S%C4%B0Y%C3%82SETN%C3%82ME>, erişim tarihi: 16.02.2018) anlamı verilmiştir.

Mehmet Ali Ünal'ın hazırladığı, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*'nde siyasetname terimi şu şekilde açıklanmıştır:

“Hükümdarlara, şehzadelere ve devlet adamlarına devlet idaresinin inceliklerini anlatmak maksadıyla yazılmış eserler. Nizamülmülk'ün Siyasetnâme adlı eseri, Koçi Bey'in risalesi, Lütfi Paşa'nın Asafnâmesi, Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın Nesayih-ül-vüzerâsı birer siyasetnâmedir.” (Ünal, 2011: 621).

Genel sözlüklerde ve terim sözlüğünde siyasetnamelerin yüzeysel anlamına değinilmiş, -doğal olarak- derin anlamlarına ve içeriğine ilişkin bilgi verilmemiştir.

Genel anlamda devlet adamlarına yol gösterme ve önerilerde bulunma amacıyla yazılan siyasetnamelerin teorik nitelikli eserler (Karpuz ve Aydemir, 2012: 139) olduğu dile getirilebilir. Edebi türler içerisinde ele alınan siyasetnameleri, devlet yönetimine ilişkin çeşitli önerilerin bulunduğu, öğretisel yönleri öne çıkan eserler (Karpuz ve Aydemir, 2011: 76) olarak değerlendirmek mümkündür.

Agâh Sırrı Levend, siyasetnamelerin devlet yönetimini konu alması dolayısıyla hükümdarlar, vezirler ve emirler için yazıldığını belirtir ve siyasetnameleri içinde bulunulan dönemin toplumsal hayatını, askerî ve malî örgütlerini, yasa ve tüzüklerini, toplumun gelenek ve göreneklerini barındıran eserler olarak değerlendirir (Levend, 1962:

168). Bir anlamda siyasetnameler, toplumu ve kültürü yansıtan eserler olarak öne çıkar ve bu durum toplumsal belleğin kodlarının çözülmesinde önemli işleve sahip olur.

“Siyaset-nameler, padişahlara, vezirlere ve devlet adamlarına övütler verdiği için bunlar birer nasihat-name sayılır. Bunun içindir ki çoğu ‘Nasayıhu’l-mülûk’ gibi adlar taşır.” (Levend, 1962: 171). İnceleme konumuzu oluşturan Umûrû’l-Ümerâ adlı siyasetname, doğrudan öğüt veren bir eser değildir. *Padişah, şah, hakan, sultan, siyaset* gibi kavramların açıklanması sırasında verilen kuramsal bilgilerden ve konuya uygun anlatılan hikâyelerden, yöneticilerin -aynı zamanda okuyucuların da- dersler çıkarması beklenir. Bu nedenle verilmek istenen iletiler dolaylı yoldan dile getirilmiş olmaktadır.

Siyasetnamelerin olması gerekenlere işaret ettiğini belirten Bahadır Türk, bu durumun, onların ‘olan’ dan uzak ya da habersiz olduğunu göstermediğini de belirterek şu belirlemeyi yapar: “Siyasetname örneği kabul edilebilecek her metin aslında ‘olan’ ın izlerini taşır.” (Türk, 2012: 24). Siyasetnamelerin genellikle buhranlı dönemlerde yazıldığı düşünüldüğünde yaşanan döneme ilişkin en esaslı eleştirilerin siyasetnameler aracılığıyla getirildiğini ileri sürmek yanlış olmaz düşüncesindeyiz. Böylece siyasetnameler, uyarı niteliği taşıyan ve iletisi olan eserler olarak belirir.

Siyasetnameler, dünya tarihi boyunca varlığını sürdüren ve gündemde kalan türler olarak belirir. Türk siyasetname geleneğine geçmeden önce bu türün dünyadaki önde gelen kimi örneklerini sunmakta yarar görüyoruz: Platon’un *Devlet*’i (Platon, 2015), Nizamü’l-Mülk’ün *Siyasetname*’si (Nizamü’l-Mülk, 2016), Farabî’nin *İdeal Devlet*’i (Farabî, 2017), Machiavelli’nin *Hükümdar*’ı (Machiavelli, 2017), Sun Tzu (Sun Zi)’nin *Savaş Sanatı* (Sun Tzu, 2016)...

Türklerde siyasetname geleneği, yerinde bir belirlemeyle Kutadgu Bilig’le başlatılır. Bu durum Türklerin erken döneminde siyasi düşüncelerinin olmadığı anlamına gelmez. Nitekim Kutadgu Bilig gibi bir eserin yazılabilmesi, yalnızca çevirilerle ve yabancı kültürlerin etkisiyle ilişkilendirilemez. Muhakkak daha önceki dönemlerde böyle bir anlayışın ve geleneğin bulunması gerekir. Bu anlayış ve geleneğin ilk izlerini, Türklerin erken dönemlerine ilişkin kültürel birikimlerinin bir yansıması olarak ortaya çıkan Orhon Yazıtları’nda görmekteyiz. Doğrudan bir siyasetname olmasa da barındırdığı kimi siyasi bilgilerle, Orhon Yazıtları’nı bu geleneğin ilk temsilcisi sayabiliriz. Devlet yönetimi, devlet yöneticileri, toplum düzeni ve çeşitli uygulama ve kanunlardan söz

etmesi dolayısıyla Orhon Yazıtları, Türk siyasi düşüncesi bakımından önem taşır. Nitekim Sadri Maksudi Arsal da bu konuya değinerek görüşlerini şöyle dile getirir:

“(...) Bu kitabeler kahramanların hal tercümesini anlatırken istitrat olarak Türklerin dinlerinden, kanunlarından, devlet idaresi usullerinden, ahlâkî ve hukukî telâkkilerinden de bahsediyor. (...) Türklerin devlet ve devlet idaresi hakkındaki telâkkilerine ve kanunlarına ait pek çok işaret vardır.” (Arsal, 2014: 65).

Özellikle Türklerin devlet ve devlet yönetimi hakkındaki anlayışları, Türk siyasi geleneğinin izinin sürülebilmesi açısından kayda değerdir. Arsal konuyu daha da derinleştirerek somut örnekler üzerinden tezini güçlendirmektedir. Bu anlamda *kağann* her işini *budun* için yapmasına dikkati çekilmekte ve bu durum demokrasi ile bağdaştırılmaktadır:

“Orhon Kitâbeleri’nde dikkate şayan hususiyetlerden biri de, Orhon Kitâbeleri’ne hâkim olan demokrasi ruhudur. Han her işini budun (halk) için yapıyor. Han’ın esas vazifelerinden biri halkın iktisadî refahını temindir. Harpler hepsi budunun (halkın) menfaati için yapılıyor, zaferler budun için kazanılıyor. Han Türkün refahını temin için gece uyumuyor, gündüz dinlenmiyor.” (Arsal, 2014: 69).

Orhon Yazıtları’nda ilk izlerini gördüğümüz Türk siyasi düşüncesinin sistemli ilk şekline Kutadgu Bilig’de rastlamaktayız. Kutadgu Bilig, araştırmacıların ittifak hâlinde olduğu üzere, Türk edebiyatındaki ilk siyasetname olarak öne çıkar. Kutadgu Bilig, içeriğini oluşturan ögeler, barındırdığı bilgiler, toplumsal ve kültürel kodları yönüyle birçok araştırmaya konu edilmiştir. Özellikle Kutadgu Bilig’in dayandığı gelenek, yazıldığı ortam ve etkilendiği kültürler konusunda farklı çalışmalar yapılmıştır. Kutadgu Bilig, Türk düşüncesinde önemli bir yere sahip olduğu ve sonraki dönemlerde yazılmış siyasetnameler -dolayısıyla Osmanlı siyasetnameleri- üzerinde de etkili olması nedeniyle, geniş olarak değerlendirilecektir.

Kutadgu Bilig üzerindeki çalışmalarıyla öne çıkan Reşit Rahmeti Arat’ın, eserin içeriğine yönelik belirlemelerini aktarmak yerinde olacaktır:

“*Kutadgu bilig*, isminden de anlaşıldığı gibi (kut-ad-gu bil-ig), insana her iki dünyada, tam mânası ile, kutlu olmak için lâzım olan yolu göstermek maksadı ile, kaleme alınmış bir eserdir. Birbiri ile çok sıkı bağı olan ferd, cemiyet ve devlet hayatının ideal bir şekilde tanzimi için lâzım olan zihniyet, bilgi ve fazîletlerin ne olduğu ve bunların ne şekilde elde edileceği ve nasıl kullanılacağı üzerinde duran şâir-mütefekkir, bununla kendi devrinde gündelik hayatın üstüne yükselenlerin

düşüncelerine tercüman olmuştur. O, bir çoklarının ısrarla iddia ettikleri gibi, mansıp sâhiplerine, iyi olmaları için, tatsız mecazlarla, ahlâk dersi veren kuru bir nasihatçı değildir. Yusuf, bu eseri ile, insan hayatının mânasını tahlil ve onun cemiyet ve dolayısı ile devlet içindeki vazifesini tâyin eden bir felsefe, bir hayat felsefesi sistemi kurmuştur.” (Arat, 2007: XXV).

Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig’in sipariş yoluyla ya da dışarıdan gelen bir istekle yazılmadığını dile getirir. Eserin yazıldığı dönemde Orta Asya’da meydana gelen hanedan mücadeleleri ve kargaşalık arasında, devlet ve toplum düzeninin bozulması sonucunda, toplumun temelini oluşturan ahlak kurallarını yeniden düzenlemek için kaleme alındığını ifade eder (Arat, 2007: XXV). Oldukça pratik görünen bu durum, Yusuf Has Hacib’in, olayları doğru okuması ve sorumluluk alma bilinciyle açıklanabilir. Osmanlı Devleti’nde siyasetname türünün 16. yüzyıldan sonra artış göstermesini de bu anlamda devlet ve toplum düzeninde görülen bozulmalara ve kargaşaya bağlamak olanaklıdır. Nitekim Umürü’l-Ümerâ da Mısır’da düzensizliğin ve kargaşa ortamının görüldüğü bir ortamda kaleme alınmıştır. Özellikle Hadım Mesih Paşa ve eserin sunulduğu vali olan Hadım Hasan Paşa dönemlerinde Mısır’da yolsuzluklar ve kargaşaların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu bağlamda Umürü’l-Ümerâ, bozulan devlet ve toplum yapısının yeniden düzene sokulması bakımından kuramsal bir işleve sahip olmuştur denebilir. Osmanlı merkezî yönetimi tarafından vali olarak atanan İbrahim Paşa’nın, kargaşa ortamına son vermesi, yolsuzlukları ortadan kaldırması gibi görevlerle Mısır’a gelişi, bu durumun pratik yönünü göstermesi bakımından kayda değerdir.

Sadri Maksudi Arsal, Kutadgu Bilig üzerine yaptığı incelemesinde, eserin kaynak bakımından tamamıyla Türk kültürü ve düşüncesinin ürünü olduğunu, İslamiyet ve Budizm gibi dinlerin etkisinin yok denecek kadar az olduğunu dile getirir ve buna kanıt olarak Ogdurmuş ve Ögdülmüş’ün kişiliklerini karşılaştırır. Ogdurmuş’u, temelini Budizm’den alan dünyadan vazgeçme ruhunu temsil etmesi dolayısıyla Türklükten uzak; Ögdülmüş’ü ise sağlam hayat felsefesi, halk içinde yaşamak, halkın refah ve saadeti, halk arasında adaletin temini için çalışmak gibi özelliklerinden dolayı Türklüğün temsilcisi olarak değerlendirir (Arsal, 2014: 89). Sonuç olarak Kutadgu Bilig’in *her bakımdan Türk eseri* (Arsal, 2014: 89) olduğu kanısına varır.

Ahmet Bican Ercilasun, eserdeki kimi öğeler dışında, Kutadgu Bilig’in büyük oranda Türk kültür ve düşüncesinin ürünü olduğunu vurgular:

“Yusuf Has Hacib kendi dönemindeki ideal yönetim, toplum ve insan anlayışını eserine yansıtmıştır. Ancak bu anlayış Yusuf’un süzgecinden geçerek tamamıyla özgün bir biçim ve kalıp içinde okuyucuya sunulmuştur. Dolayısıyla Yusuf Has Hacib’i sadece bir şair veya siyasetname yazarı olarak değerlendirmek doğru değildir; o, 11. yüzyıl Karahanlı Türk çevresinin seçkin bir düşünürüdür. Onun fikir kaynakları, araştırmacıları çok meşgul eden konulardan biridir. Kutadgu Bilig’in öncelikle, eskiden beri devam etmekte olan Türk devlet ve siyaset anlayışını yansıttığı muhakkaktır.” (Ercilasun, 2005: 314).

Kutadgu Bilig’de Türklerin eski gelenek, inanç ve uygulamalarından izler bulunmaktadır (Gümü, 2015: 596). Halil İnalçık eser üzerine yapmış olduğu incelemede, Kutadgu Bilig’in bir yandan Hint-İran siyaset nazariyesinden, diğer taraftan da Türk devlet geleneğinden güçlü bir şekilde faydalandığını ortaya koymuş ve bu eser bağlamında Türk devlet geleneğindeki sürekliliğe işaret etmiştir:

“Kaşgarlı Mahmud’un Dîvânü Lugâti’t-Türk’ü ile birlikte Kutadgu Bilig, İslam kültür dairesine girmiş olan Türk topluluklarında ve devletlerinde Orta Asya Türk kültürünün nasıl ve ne dereceye kadar devam ettiği meselesini araştırırken başvuracağımız en zengin hazinedir. (...) Bu kaynak üzerinde kamu müesseseleri, medenî-siyasî terimler, âdet ve telâkkiler üzerinde yapılacak mukayeseli incelemelerin, Osmanlılara kadar Orta Asya Türk kültürünün devamlılığı meselesi hakkında bizi büyük ölçüde aydınlatacağına şüphe yoktur.” (İnalçık, 2000a: 23).

Ahmet Uğur, İnalçık’ın işaret ettiği Kutadgu Bilig’in Türk kültür evreninin (Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Esin, 2001) bir parçası olduğu düşüncesini yineler. Her ne kadar çevirilerin Türk siyasetname geleneğini etkilediği bilinse de “(...) bunun yanında, Türklerin bir de kendilerine öz bir yapıtı vardır ki, bunun Türk siyâsî hayâtı üzerine etkisi unutulamaz. Bu eser Yusuf Has Hacib’in yazdığı Kutadgu Bilig’dir.” (Uğur, 2001: 3).

Siyasetnameleri kültür tarihi açısından önemli bir veri kaynağı olarak değerlendiren Özgür Kasım Aydemir, Kutadgu Bilig’i “Türk kültür evreni içerisindeki iktidar algısına yönelik önemli ve öncü bir veri kaynağı olarak (Aydemir, 2013: 804-805) yorumlar.

Kutadgu Bilig üzerinde yapılan değerlendirmeler, eserin oluşumunda dış kaynakların etkisinin yok denecek kadar az olması ve Türk düşünce geleneğinin bir yansıması olduğu yönündedir. Nitekim eserin yazıldığı dönemde Kaşgarlı Mahmud’un

da eserini tamamlaması, dönemin kültürel atmosferini ve entelektüel hayatını gösterir. “Kaşgarlı Mahmud’un Türk millî bünyesinin dış kısmı, Yusuf’un ise bu millî bünyenin iç kısmı üzerinde durması” (Arat 2007: XXI) ve sonucunda iki önemli eser çıkması, Türk kültürel birikiminin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı döneminde yazılan siyasetnamelerin kaynağı konusunda da farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Türklerin İslamlaşma sürecinden sonra özellikle Arapça ve Farsçadan artan çeviriler yoluyla bu türün yaygınlaştığı ileri sürülür. Farsça kanalıyla Hint kültürünün, Arapça kanalıyla da Antik Yunan kültürünün siyasi düşüncelerinin Türk siyasi düşüncesi üzerinde etkili olduğu savı genel kabul olarak belirir. Bu noktada Osmanlı-Türk siyasetname geleneği ve bu geleneğin dayandırıldığı kökler konusunda ileri sürülen görüşleri aktarmakta yarar görüyoruz.

Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı siyasi düşüncesini üç ana siyasi felsefe ve düşünce temeline dayandırır:

- “1. Yûsuf Has Hâcib (XI. yüzyıl)’in *Kutadgu Bilig*’inde kısmen eski Hind siyasî felsefesiyle karışmış bir halde somutlaşan eski Türk siyasî telakkileri,
2. Tipik örneğini ünlü Selçuklu veziri Nizâmü’l-Mülk’ün *Siyâset-nâme*’sinin oluşturduğu, eski Hind siyasî düşüncesiyle karışmış İran siyasî felsefesi,
3. Eflâtun ve Aristo’nun fikirlerine dayanmak suretiyle, IX. yüzyılda ünlü filozof el-Kindî’nin risaleleri ile başlayıp Fârâbî’nin *el-Medînetü’l-Fâzıla* ve *Kitâbü’s-Siyâse* isimli meşhur eserleriyle devam eden; ayrıca muhtelif zamanlarda yazılmış *es-Siyâsetü’ş-Şer’iyye* isimli pek çok eser tarafından temsil edilen; eski Yunan ve İran siyasî düşüncesi ile İslâm’ın sentezinden oluşan Müslüman Arap siyasî düşüncesi.” (Ocak, 1998: 165).

Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı siyasi düşüncesinin oluşumunu yabancı kaynaklı olarak yorumlama eğilimindedir. Nitekim bir başka çalışmasında bu geleneğin oluşumunu bütünüyle çevirilere bağlar: “Osmanlı siyasî düşünce geleneğinin, çok tabii olarak önce klâsik Müslüman, Doğu siyasî düşünce eserlerinden yapılan çevirilerle başladığı bir gerçektir.” (Ocak, 2002: 472).

Orhan Keskintaş, Osmanlı siyasetnamelerini İslam düşüncesi ve Türk gelenekleriyle bağdaştırır ve İslâm/din, Yunan/felsefe ve Orta Asya/devlet gibi üç farklı kültür etrafında geliştiğini ileri sürer (Keskintaş, 2017: 21).

Siyasetnameleri, Türk kültür evreninin bir parçası olarak gören Aydemir, bu türün salt çeviriler yoluyla geliştiği düşüncesine itiraz eder:

“Kimi araştırmacılarca İran kökenli bir edebi tür olarak tanımlanmasına ve özellikle 16. yüzyıldan itibaren Farsçadan yapılan siyasetname çevirilerinin artmasına karşın Türklerin İslamiyet’i henüz kabul etmiş olduğu dönemde bu türün güçlü ve özgün bir örneğini vermiş olmaları dolayısıyla siyasetnamenin Türk edebiyatının öncesinde Türk kültür evreninin bir ürünü olduğunu belirtebiliriz.” (Aydemir, 2017: 97-98).

Osmanlı siyasetnamelerinin, Türk kültür evreninin bir parçası olduğu düşüncesini destekleyen veriler bulunmaktadır. Germiyanogulları ve Osmanlı saraylarında görev yapan Şeyhoğlu Mustafa tarafından kaleme alınan ve Anadolu’da yazılan ilk siyasetname özelliği taşıyan telif nitelikli *Kenzü’l-Kübera ve Mehekkü’l-Ulema* adlı eser (Yavuz, 1991: V, 6) Türklerde bu geleneğin varlığına işaret etmektedir.

15. yüzyılın sonunda yazılan *Tarih-i Ebü’l-Feth*’teki saltanatla ilgili bölümlerden dolayı, Tursun Bey ilk Osmanlı siyasi düşünürü olarak kabul edilmekle birlikte, 16. yüzyıl itibarıyla Osmanlı siyasetnamelerinde bir artış olduğu gözlenmektedir. Coşkun Yılmaz, Osmanlı’da 16. yüzyıldan sonra görülen siyasetname yazımındaki artışın sebeplerini; sözü edilen dönemde devletin yükselişine koşut olarak gerçekleşen yozlaşma ve siyasetname yazarlarının bu olumsuzluğu zamanında tespit etme çabası, düşünce ekollerinin oluşması, ekip çalışmaları ve özel beklentiler olarak belirlemiştir (Yılmaz, 1999:70; Yılmaz, 2009: 307).

Halil İnalçık, Osmanlı Devleti’nde siyasetnamelerin işlevselliğine vurgu yapar:

“(…) Nasihatnâmeler Osmanlı devlet idaresi başındaki bürokratlar için daima izlenen el kitabı niteliğindedir. Nasihatnâme yalnız Osmanlı siyaset kitaplarında değil, fermânlarda, adâletnâmelerde vazgeçilmez idare kuralları kaynağı olarak tekrarlanır. XVI. yüzyıl sonlarından başlayarak XVII. yüzyılda devleti kalkındırma çabasında olanlar, bu arada ıslahat lâyihası yazan bürokratlar daima bu idare teorisini izleyeceklerdir. Adâlet dairesi formülüne göre devlet, adâletle idare olunmalıdır. Burada adâlet özel bir anlam taşır, adâlet zayıfı güçlüye karşı korumadır (…)” (İnalçık, 2014: 53-54).

İnalçık, siyasetnameleri devleti kalkındırma çabasının bir sonucu olarak görmüş, siyasetnamelerin içeriğinde yer alan kuramsal bilgilerin işlevselliğine vurgu yapmıştır. Bu işlevselliğin, yöneten-yönetilen bağlamında karşılıklı olduğu belirtilmiştir. Bu

noktada Bahadır Türk'ün “Siyasetnameler, Foucault’cu anlamıyla, aslında ‘iktidar teknolojileri’ ile ‘benlik teknolojileri’nin bir sentezini sunmaya çalışan metinler olarak değerlendirilebilir (...)” (Türk, 2012: 29), ifadeleri anlam kazanmaktadır. Bu sentezi *adalet dairesi* kavramıyla somutlaştıran İnalçık, konuya şu şekilde açıklık getirir:

“Adâletle korunan halk, reâya, adâlet sayesinde daha çok üretir, böylece vergi kaynakları genişir, hükümdar güçlü olur, güçlü hükümdar kötülükleri önlemede, adâleti yerine getirmede etkin olur. Reâya, üretim yapan sınıflar, köylü, tüccâr, şehir esnafı iyi korunmaya kavuşmuş, hükümdar da bol bir hazine sayesinde güçlü bir idare ve ordu kurmuş olur.” (İnalçık, 2014: 54).

Belirtilen bağlam içerisinde konumlandırabileceğimiz Umürü’l-Ümerâ isimli eser de işlevselliğiyle öne çıkmaktadır. “İnceleme” bölümünde içeriğe ilişkin söylem çözümlemesi gerçekleştireceğimiz eserin, Türk siyasi düşüncesi içerisinde önemli bir yer tuttuğunu belirtmekle yetinmek istiyoruz.

Son olarak Anadolu’da türün ilk telif örneği olan *Kenzü’l-Kübera ve Mehekü’l-Ulema* ve *Kelile ve Dimne* (Aydınöğlü Umur Bey’in emriyle 14. yüzyılda mensur olarak ve I. Murad’ın emriyle manzum olarak yazılan eser), *Kabusname* (II. Murad’ın emriyle 15. yüzyılda yazılan eser), *Ahlâk-ı Celâli* (Nasîreddin Tusî’nin *Ahlâk-ı Nâsirî*’sinden yararlanarak 15. yüzyılda Celaledin Devvanî’nin Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan için yeniden yazdığı eser) gibi doğrudan siyasetname olmayan ama içeriğinde devlet yönetimine ilişkin bilgilerin de bulunduğu kimi eserlerin çevirilerinden sonra Osmanlı klasik döneminde türün öne çıkan örneklerini belirtmek istiyoruz: 15. yüzyılda Tursun Bey’in *Tarih-i Ebu’l-Feth*’i, 16. yüzyılda Lütfi Paşa’nın *Asafname*’si, Kınalızade Ali Efendi’nin *Ahlâk-ı Alaî*’si, Gelibolulu Mustafa Âli’nin *Nushatü’s-Selâtîn*’i, anonim *Hırzû’l-Mülûk*; 17. yüzyılda Bosnalı Hasan Kâfi’nin *Usûlü’l-Hikem fî Nizâmi’l-Ümem*’i, Koçi Beğ’in *Risaleleri*, Kâtip Çelebi’nin *Düstûrü’l-Amel li-İslâhi’l-Halef*’i, Hezarfen Hüseyin Efendi’nin *Telhîsu’l-Beyan*’ı, 18. yüzyılda Defterdar Sarı Mehmed Paşa’nın *Nesâyihu’l-Vüzerâ ve’l-Ümerâ*’sı, İbrahim Müteferrika’nın *Usûlü’l-Hikem fî Nizâmi’l-Ümem*’i ve anonim *Kitâbu Müstetâb ve Kitâbu Mesâlihi’l-Müslimîn...* (Ayrıntılı bilgi için bk. Levend, 1962: 184-189; Ocak, 1998: 166-169; Yılmaz, 1999: 70-73; Uğur, 2001: 56-66; Ocak, 2002: 472-473; Öz, 2007: 360-361; Yılmaz, 2009: 306-307; Yılmaz, 2014: 34-35).

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1.1. DİL ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde, Umürü'l-Ümerā'nın öne çıkan dil özellikleri belirlenecektir. Umürü'l-Ümerā, Klasik Osmanlı Türkçesi döneminin başlangıç dönemine ait bir eser olduğu için, geçiş döneminin özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle dudak uyumu konusunda ortaya çıkan ikili biçimler eserde kendisine geniş olarak yer bulmuştur. Bir yandan Eski Anadolu Türkçesinin uyumsuz biçimleri devam ederken diğer yandan yeni uyumsuz biçimler oluşmuş, bunun sonucunda çok şekilli bir yapı ortaya çıkmıştır.

Dil incelemesi; yazım özellikleri, ses bilgisi ve biçim bilgisi olarak üç başlıkta ele alınmış, böylelikle Umürü'l-Ümerā'nın hem tarihsel Batı (Oğuz) Türkçesi hem de Türk dili tarihi içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

1.1.1. Yazım Özellikleri

Klasik Osmanlı Türkçesi, yazımda kalıplaşmaların (Duman, 2000: 19) başladığı bir dönemdir. Eski Anadolu Türkçesine ait eserlerde görülen çok şekillilik, dönemin ilerleyen aşamalarında kalıplaşmaya doğru gitmiştir. Burada yazarların, ağız özelliklerinden sıyrılıp ölçünlü Türkçeye eğilim göstermeleri söz konusu olmuştur. Ancak halk için yazılmış, edebî amaç taşımayan sade eserlerde, çok şekilli yapı sürdürülmüştür.

Umürü'l-Ümerā, sözü edilen dönemde yazılmış bir eser olarak ölçünlü yazım yapısının kısmen görüldüğü bir eserdir. Eser içerisinde aynı sözcüğün ya da ekin ayrı biçimlerdeki yazılışlarını, geçiş dönemi özelliğine uygun bir şekilde seslik bir özellik olarak yorumlamak mümkündür. Bunun dışında eser içerisindeki sözcük ve eklerin yazımında belirli bir sistem söz konusudur. *Kalın sıradan s* ünsüzünün yer aldığı sözcüklerde *sad* (ص), *ince sıradan s* ünsüzünün yer aldığı sözcüklerde *sin* (س) harfinin kullanılması, *ince t* sesi için *te* (ت), *kalın te* sesi için *tı* (ط) harflerinin kullanımı, *damak n*'si için *kef* (ك) ya da kimi zaman *üç noktalı kef* (كْ) harfinin kullanılması, metin içerisinde tutarlılık gösterir.

Umürü'l-Ümerā genel olarak harekeli bir eser değildir. Metnin okunmasında; ünlüleri gösteren harflerin işletimi, manzum bölümlerdeki ölçü ve uyak, düzyazılardaki

seciler yol gösterici olmuştur. Ayrıca kimi sözcüklerin karıştırılmasını önlemek amacıyla yer yer hareke kullanılmıştır:

bilürler (007a/5)	بیلورلر
bilmeye (007a/7)	بلمییه
‘ilme (008b/5)	علمه
kıllup (009a/8)	قیلوب
ol melek yā melik (013b/2)	اول ملک یاملک
er (035b/13)	ار

Metinde Arapça ve Farsça sözcükler asıl biçimlerine bağlı kalınarak yazılmışlardır. Bu dillerden giren sözcüklerde görülen kısmî ses değişimleri dışında ölçünlü bir yazım sistemi geçerli olmuştur. Türkçe sözcük ve eklerin yazımında eskiden beri, seslik değişimleri, bağlı olunan yazım sisteminin etkisi (Uygur yazım sistemi ya da Arap-Fars yazım sistemi), ağız özelliklerinin esere yansımaları ya da kalıplaşmalar gibi nedenlere bağlı olarak çeşitlilik görülmektedir. Bu anlamda eserdeki Türkçe sözcüklerde uygulanan yazım özelliklerini ana çizgileriyle vermeyi uygun gördük.

1.1.1.1 Ünlülerin Yazılışı

1.1.1.1.1 /a/ Ünlüsü

/a/ ünlüsü için sözcük başında *elif* (ا) ya da *medli elif* (الم); sözcük ortalarında *elif* (ا); sözcük sonlarında ise *he* (ه) harfi kullanılmıştır:

ağırlayup (023b/1)	اغریلوب
añlayup (082a/8)	انگرایوب
atmaca (082b/8)	اتماحه
ardınca (091b/5)	اردینچه

ağ (092a/3)	آغ
at (092a/5)	ات
adaya (098a/2)	ادايه
araya (102b/3)	آرأيه

1.1.1.1.2. /e/ Ünlüsü

/e/ ünlüsü için sözcük başında *elif* (ا), sözcük sonunda ise *he* (ه) harfi kullanılmıştır. Sözcük ortasında herhangi bir harf ya da işarete yer verilmemiştir:

üzerine (012b/17)	اوزرينه
erenlerün (018b/10)	ارندركه
eyledi (020b/1)	ايدري
elden ele (020b/6)	الذاله
ertuğrul (032a/9)	ارطوره
kimesne (035b/12)	كيسنه
ne (054a/7)	نه
çekersek (054a/7)	چكدرسك
gelince (069a/15)	كلججه
öper (058b/3)	اوپره
ölmek (059b/4)	ه اولك

1.1.1.1.3. /ı/ Ünlüsü

Sözcük başında *elif*(ا), sözcük sonunda *ye* (ی) harfiyle gösterilen /ı/ ünlüsü, sözcük ortasında işaretlidir:

ı mı zğ anurdum (018b/7)	اُمِرْ عَانُورُ دُم
ı rağ (015b/16)	اُ ر ا ق
dağı (069b/5)	د ا ج ی
kı lup (073b/1)	ق ل و ب
oldı (084a/5)	ا و ل د ی
şan dalı (098a/2)	ص ن د ل ی ا
ardınca (098a/2)	ا ر د ی ن چ ا

1.1.1.1.4. /i/ Ünlüsü

Sözcük başında *elif* ve *ye* (ا) ile; sözcük ortasında *ye* (ی) ile ya da işaretli olarak; sözcük sonunda ise *ye* (ی) harfiyle gösterilmiştir:

üzerine (012b/17)	ا و ز ر ی ن ی
dinilüp (015b/6)	د ی ن ی ل و ب
içerü (023a/15)	ا چ ر ی
kendüni (023b/5)	ک ن د و ن ی
iki (098a/3)	ا ی ک ی
izüñ (098a/12)	ا ی z ü ñ
ikimüzi (098b/9)	ا ی ک ی م z ü z i
degül imiş (111a/9)	د ک و ل ا ی ş

1.1.1.1.5. /o/, /ö/, /u/, /ü/ Ünlüleri

/o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri sözcük başında *elif* ve *vav* (و) harfleriyle; sözcük ortasında *vav* (و) harfleriyle gösterilmiştir. Metnimizde sözcük sonunda /ö/ ünlüsüne rastlanmamış olup öteki yuvarlak ünlüler *vav* (و) harfiyle işaretlenmiştir:

uğradum (010a/2)	اوغردم
üzerine (012b/17)	اوزرينه
ço (018a/14)	قوا
koyunların (018b/11)	قيونلده
tolayu (018b/17)	طوليوي
odlara (023b/9)	اودلار
oğunur (056b/10)	اوغونور
öper (058b/3)	اوپر:
ölmek (059b/4)	ءاوملك
urmağa (062b/13)	اورمغه
oğuyup (065a/2)	اوغويب
diyü (065a/6)	ديو
göz (065a/15)	نكوت

1.1.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı

1.1.1.2.1. /ç/ Ünsüzü

Sözcük başlarında ve ortalarında *çim* (چ) harfi, sözcük sonunda ise *cim* (چ) harfi kullanılmıştır:

çalındı (018b/4)	چالندى
çağırıp (009a/2)	چاغورپ
çıkarıp (033a/5)	چقاروپ
çalarlar (033a/5)	چالارلار
kıılıç (064a/5)	قىچ
gerçek (081a/4)	كويچك
çekersek (054a/7)	چكدرسك
gözünü aç (097a/3)	كوزده اج
kaçan (097b/5)	چقن
geçer (098a/2)	كچر
içinde (098a/1)	اچىندە
anuñçun (014a/1)	انكچون

1.1.1.2.2. /p/ ünsüzü

Sözcük tabanlarındaki /p/ ünsüzü genellikle *pe* (پ) harfiyle yazılmıştır. Kimi sözcüklerde *be* (ب) harfi de kullanılmıştır. *-(y)Up* ulaç eki, metnimizde kalıplaşmış bir yazım biçimi olarak *be* (ب) harfi ile gösterilmiştir:

taşyanup (018b/17)	طيانوپ
--------------------	--------

utanmayup (019a/8)	اوتمايوپ
çıkarup (019b/3)	چاكاروپ
paşa (011b/04)	پاشا
öper (058b/3)	اوپر
parsdan (10b/9)	پارس دن
puşudan (014a/3)	پشودن
ķapusı (008b/11)	قپوسى
taşusı (008b/11)	طپوسى
ķopdı (018b/1)	قوبدى
toprakdan (018a/13)	طوبرقدن
topın (006b/2)	طوپچن

1.1.1.2.3. /t/ ünsüzü

Sözcük başındaki *ön damak t* ünsüzleri *te* (ت) harfiyle gösterilirken *art damak t* ünsüzleri *tı* (ط) harfiyle gösterilmiştir. Metin bu yönüyle tutarlılık göstermektedir. Sözcük ortasındaki ve sonundaki /t/ ünsüzleri ise *te* (ت) harfiyle gösterilmiştir:

taşdurmağa (023b/12)	طا بدرخه
taşusı (008b/11)	طپوسى
tolayu (018b/17)	طولپو
taşyanup (018b/17)	طيا نويپ

utanmayup (019a/8)	اوتمايوي
ayaқташ (061a/7)	ايوق تاش
türkide (117b/8)	تركيد
türkce (030a/2)	ترکجه
topın (006b/2)	هطوپين
ortu (068b/2)	اورطو

1.1.1.2.4. /s/ Ünsüzü

İnce ünlülü sözcüklerin başındaki /s/ ünsüzleri için *sin* (س) harfi, kalın ünlülü sözcüklerin başındaki /s/ ünsüzleri için *sad* (ص) harfi kullanılmıştır. Bu duruma, *sen* adının yönelme durumunu ifade eden *saña* sözcüğünün yazımı istisna oluşturur. Sözcük kalıplaşmış bir şekil olarak sürekli *sin* (س) harfiyle yazılmıştır. Sözcük ortasında genellikle *sin* (س) harfi kullanılmakla birlikte kimi kalın sıradan sözcüklerin yazımında *sad* (ص) harfi de kullanılmıştır. Eklerde bulunan /s/ sesleri ise *sin* (س) harfiyle gösterilmiştir:

şaqlardı (016b/3)	صاقلردی
şarup (016b/8)	صاروب
şanırsın (018b/2)	صانبین
şoñra (009b/10)	صكره
şuçum (004a/13)	صوچوم
şu (071a/8)	صو
aşşısı (002b/11)	اصیسی
uşlu (012b/9)	اوصلو

puşudan (014a/3)	پوشودن
eñsesinden (073a/10)	اكنه سيندن
sürmege (073b/1)	سورمه
öldürsün (074a/8)	اولدرسون
sürsek (081a/8)	هورمه
sevmez (082a/10)	هسومز
başduğda (054a/14)	باشدوقدا
yaşayup (068b/2)	ياشايوب
saña (072a/16)	سائه

1.1.1.2.5. /g/ Ünsüzü

İnce sıradan g ünsüzü, metin içerisinde genellikle *kef* (ك) harfiyle işaretlenmiş, bunun yanında zaman zaman *üç noktalı kef* (ك) harfi de kullanılmıştır:

görmege (082a/1)	گورمه
gelüp (097b/6)	كلوب

1.1.1.2.6. /ñ/ Ünsüzü

İç ve son seslerde bulunan /ñ/ ünsüzü, *kef* (ك) harfinin yanında *üç noktalı kef* (ك) ile de gösterilmiştir:

añlayup (082a/8)	اڭلايوب
erenlerüñ (018b/10)	ارنلرک
añlamayan (073a/3)	اڭلاميان

1.1.1.3. Bitişik Yazılan Sözcükler

Metin içerisinde kimi bağlaç ve ilgeçler kendisinden önceki sözcüklere bitişik yazılmıştır:

<i>kim</i> Bağlacı:	bil-kim (095b/3)	بِکِم
<i>ki</i> Bağlacı:	bil-ki (005a/3)	بِکِ
<i>da/de</i> Bağlacı:	ben-de (011a/6)	بِنَدِ
<i>şadar</i> İlgeci:	ne-şadar (096a/14)	نَعْدَر
<i>deñlü</i> İlgeci:	ne-deñlüyse (012a/17)	نَدَنْلُيَسْ
<i>girü</i> İlgeci:	şimden-girü (085b/17)	شَمْدَنْكِرُ
<i>şoñra</i> İlgeci:	bundan-şoñra (017a/5)	بُونْدَنْسَكْرَا

1.1.1.4. Noktalama İşaretleri

Eserde bugünkü anlamda modern noktalama sistemi yoktur ancak kimi vurgulamaları ve duraklamaları göstermek amacıyla nokta, virgül ve düz çizgi (sözcüğün üstünde) işaretleri kullanılmıştır. Ayrıca başlıklar ve vurgulanan kimi bölümler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Belirtilen bu işaretler, “sözce içi vurguyu belirtme, seci özelliğine sahip sesleri vurgulama ve anlamsal odak noktalarını belirginleştirme işleviyle” (Aydemir, 2010: 11-12) kullanılmıştır. Bu duruma örnek oluşturması bakımından aşağıda metinden örnekler sıralanmış, söz konusu işaretler kırmızı renkle gösterilmiştir:

bu didügün ‘ibâdet-i mevdûde, müyeser olacağın bilsem, aña göre ‘amel kılısam, olurdu, hemîn bu maķûle, maķâle-i muķâle ħavâle, dirler diyücek, ol melek yâ melik, bârek-allah niçün böyle dirsün, ya ‘nî allahuñ saña ÷ül ‘ömr virmesinde, ‘acz ve ihtiyacı mı vardur, imdi āgâh ol ki, ne ‘aczi vardur, ne ihtiyacı, ne buĥlı, likin müsebbibü’l-esbâbdur, cā’iz ki bu maļlûbuñ ħuşûlı, senüñ talebüñle müyesser ola, ħuşüşen ol ħâliķ-i bî-ta‘ab, ve rāziķ ‘acem ve ‘arab, bu dâr-ı miĥnetde, arz-ı zulmetde, sedd gibi bir aķ, berrâķ. şu ħalk eylemişdür, adına ‘ayn-ı ħay‘ât dirler,

her kim ki anı bulup içer, aña ‘ināyetu’l-lah eli māšā ’allah tūl ‘ömr müyesser, olur, eger ol maqşūd, gerçekden maqlūb. ise ol şuya sūlūka hem ihtimām ile, ümīzdür ki hidāyetu’l-lah hādī. olup. ol şuya varasın. didüklerince var mı göresin (013b/1-11);

bunuñ vezninde iħtilāf itmişler, ba‘zılar fi‘lel vezninde ħandek gibidür ve ba‘zılar fi‘lil vezninde dimişķ gibidür dimişler. mağribde ve mişbāħda böyle yazmışlar, kezālik mā- şıdķlarında ya‘nī bu ism ile müsem mā olan zāt-ı melikde daħı iħtilāf vāķi‘ olmışdur, likin dīvān-ı edebde rūm beglerine dirler diyü yazılmışdur, ammā ümerā-yı rūmdan olduğı zāhirdür, mişbāħ-ı münīrde herķul melikü’l-rūm diyü taşriħ eyler (025b/1-6);

yitem gerek ölem. şāh sağ olsun hemān anı şaklañ gerek olacaķ oldur. dimekdür ve girü āgāh ol ki aşda vezīr olup mā-beynlerinde beglik münāsebetile soñradan şāh olmışdur (035a/9-10).

1.1.2. Ses Bilgisi Özellikleri

Umürü’l-Ümerā’nın söz varlığı, Türkçe kökenli sözcüklerin yanında Arapça ve Farsçadan alıntılanan sözcüklerin de bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu bölümde söz varlığını oluşturan sözcüklerdeki ünlü ve ünsüzlerde görülen ses bilgisel özellikler, Türk dilinin genel gelişim çizgisi göz önünde bulundurularak ayrı başlıklar hâlinde incelenmiştir.

1.1.2.1. Ünlüler

1.1.2.1.1. Ünlü Uyumları

1.1.2.1.1.1. Damak Uyumu

Damak uyumu, Türkçenin temel ses yasalarından biridir. Bir sözcük ve o sözcüğe getirilen eklerin bütününün kalın ya da ince sıradan olması temeline dayanır. Türkçenin tarihsel ve çağdaş lehçelerinde uyum dışı kimi örneklere rastlansa da (Bk. Eraslan, 1970: 113-124; Duman, 2008a: 11-20; Duman, 2008b: 75-79; Gümüş, 2014: 441-453; Tekin, 2016: 53-56) bu kural geçmişten günümüze varlığını güçlü bir biçimde sürdürmüştür. Metinde Türkçe kökenli sözcüklerde bu uyum hemen hemen tamdır. Günümüzde uyumsuz olarak görünen *+ki* aitlik eki metinde uyumlu biçimiyle karşımıza çıkmaktadır:

*evvelkiden*¹ (086a/6), *koynundağı* mālī (096a/14). Yine bugünkü Türkiye Türkçesinde *hangi* ve *hani* şeklinde uyumsuz olarak kullanılan sözcükler de uyumludur: *kaᅇsından* (069a/6), *kanı* (010a/14, 081a/5, 087b/8), *kaᅇsından* idügi (117b/9).

Metinde karşılaşılan uyumsuz örnekler aşağıda sıralanmıştır:

1.1.2.1.1.1.1. Uyuma Girmeyen Ekler

1.1.2.1.1.1.1.1. Ulaç Eki: +(i)ken

olmışiken (002a/11), kaᅇayiken (004a/15), baᅇarken (019a/2).

1.1.2.1.1.1.1.2. Şimdiki Zaman Eki: -Ayor

atı öldüreyorum (073b/10).

1.1.2.1.1.1.2. Uyum Dışı Sözcükler

inanmaᅇ (094b/2), inanmazıdı (100a/8), inandurıgör (105b/10), inandurmaᅇ (105b/11).

1.1.2.1.1.2. Dudak Uyumu

Türkçede dudak uyumu, damak uyumu kadar düzenli bir yapıya sahip değildir. Eski Türkçe döneminde belirli oranda bu uyumun varlığından söz edilebilirken (Tekin, 2016: 57-58) Batı Türkçesinin başlangıcındaki güçlü yuvarlaklaşma eğilimi yeni uyumsuzluklara yol açmıştır. Eski Türkçedeki *G#* sesinin Eski Anadolu Türkçesinde düşmesiyle kelime sonundaki düz-dar ünlünün genellikle yuvarlaklaştığı görülür. Buradaki yuvarlaklaşmayı Ahmet Bican Ercilasun şöyle açıklar:

“Ana Oğuz Türkçesinde *g*'nin erimesi birdenbire olmamıştır. Ara safhalarını tespit edemediğimiz gelişme şöyle olmuştur (*başlıg* örneğinde): *başlıg* > *başlıᅇ* > *başlıw* > *başluw* > *başlu*. Bunun böyle olduğu düşen *g*'den önceki ünlünün yuvarlak oluşundan bellidir. Doğrudan doğruya *g* düşmesi, ünlünün yuvarlaklaşması için bir sebep olamaz. Yuvarlaklaşma için bir sebep lâzımdır; bu da *w*'dir.” (Ercilasun, 2005: 457).

Eski Anadolu Türkçesinden sonra, Klasik Osmanlı Türkçesi dönemi dudak uyumunda ilerlemenin görüldüğü bir dönem olmuştur. Burada uyum, birden ortaya

¹ Örnekler metinde geçtiği biçimleriyle verilmiş, sözcükler üzerine getirilen ekler çıkarılmamıştır.

çıkılmamış, belli bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Bu dönem metinlerinde bazı ekler uyuma girerken, bazı eklerde ikili şekiller, bazı eklerde ise yeni uyumsuzluklar söz konusudur (Özkan, 2015: 43). Dönemin sonlarına doğru uyum hemen hemen tamamlanmıştır.²

Umürü'l-Ümerā, Klasik Osmanlı Türkçesi dönemine ait bir eser olduğu için, Eski Anadolu Türkçesindeki uyumsuz biçimlerin devam ettiği, yeni uyumlu biçimlerin ortaya çıktığı, aynı zamanda yeni uyumsuzlukların geliştiği bir yapıya sahiptir. Aşağıda metnimizin dudak uyumu bakımından sergilediği bütün durumlar sıralanmıştır.³

1.1.2.1.1.2.1. Yuvarlak Ünlülü Ekler

Düz ünlülü bir heceden sonra eklendiklerinde uyumu bozan eklerdir. İki heceli eklerde ilk hecesi düz ünlü, ikinci hecesi yuvarlak ünlü olabilir. Bu durumda ekin kendi yapısında doğal bir uyumsuzluk görülür.

1.1.2.1.1.2.1.1. İlgi Durumu Eki: +(n)Uñ ~ +üm

kerem^{üñ} (001b/15), ben^{üm} (003a/14, 019a/16, 0221/5), mütekellim^{üñ} (003a/derkenar), t̄ayife^{nüñ} (035a/7), ıbrı^{kuñ} (046a/17).

1.1.2.1.1.2.1.2. Yön Gösterme Durumu Eki: +ArU

yu^{karu}da (019a/6, 069b/11, 070a/15, 070a/16, 119b/1), iç^{erü} (045b/5, 094a/11), il^{erü} (058a/8).

1.1.2.1.1.2.1.3. İyelik 1. Teklik Kişi Eki: +(U)m

devlet^{üm} (003b/16), sırr^{um} (019a/16), irādet^{üm} (022a/5), cedd^{üm} (036b/16), dimedig^{üm} (064b/15), ıztırāb^{umdan} (070a/1).

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Özkan, 2008: 479-496; Kartallıoğlu, 2011; Özkan, 2014: 1-33; Özkan, 2017: 185-205.

³ Bir sözcükte dudak uyumunu bozan ek/hece *italik* olarak gösterilmiştir.

1.1.2.1.1.2.1.4. İyelik 2. Teklik Kişi Eki: +(U)ñ

ni^ç metüñ (011a/8), devletüñ (011a/8), senüñ talebüñle (013b/5-6), rāzuñ (018a/1), kızılaruñ (018b/12), kılıcuñ (018b/15), senüñ rabb-ı erzāk idigüñ (023b/14).

1.1.2.1.1.2.1.5. İyelik 1. Çokluk Kişi Eki: +(I/U)mUz

işimüz (015b/13), pādişāhımız (043b/8), şāhib-i sa^ç ādetlerimiz (043b/11), zamānumuzda (054b/9), müşāhede itdüklerimizden (054b/9), gördüklerimizdendir (054b/10), kimimiz (060a/2, 060a/3, 070b/1), yüzümüz (066a/8), alnımız (066a/8).

1.1.2.1.1.2.1.6. İyelik 2. Çokluk Kişi Eki: +(I/U)ñUz

sizden biriñüzüñ (021b/1-2), sizüñ ma^ç būdınñuzam (023b/12), eliñüz (037a/9), vaqtiñüz (055b/16), mesmū^ç ıñuz (060a/11), sizüñ ta^ç biriñüzde (070b/13), sizüñ kārıñuz (077b/2), şikārıñuz (077b/2).

1.1.2.1.1.2.1.7. Şimdiki Zaman Eki: -Ayor

atı öldüreyorum (073b/10), olayordı (095b/4).

1.1.2.1.1.2.1.8. Görülen Geçmiş Zaman 1. Teklik Kişi Eki: -dUm

ben didüm (003a/1), ben işitdüm (003a/1), irdüm (003a/11), virdüm (009a/15), kesdüm (019a/3), çıkmadum (024a/8), yandum (070a/1), uyandum (070a/1).

1.1.2.1.1.2.1.9. Görülen Geçmiş Zaman 2. Teklik Kişi Eki: -dUñ

añladuñ (017a/5), işitmedüñ mi (087b/8).

1.1.2.1.1.2.1.10. Görülen Geçmiş Zaman 1. Çokluk Kişi Eki: -dUK

görmedük (012a/10), vāşıl olmaduk (043a/9).

1.1.2.1.1.2.1.11. Geniş Zaman Eki: -Ur

eydür (002a/6), virürler (002b/9), bulunur (006a/12), hayrān kalur (018a/16), bilinür (033a/3).

1.1.2.1.1.2.1.12. Geniş Zaman 2. Teklik Kişi Eki: +sün

bilür*sün* (054a/10).

1.1.2.1.1.2.1.13. Geniş Zaman 1. Çokluk Kişi Eki: +Uz

ricā eylerüz (016a/9), maḥkūm olmazuz (055a/8), tapu kılmazuz (055a/9), ḥesāba şaymazuz (055a/10), yazdurmazuz (055a/11), çekerüz (065a/1), karşı tırmazuz (067b/6), ḥayr görmezüz (067b/6).

1.1.2.1.1.2.1.14. Geniş Zaman 2. Çokluk Kişi Eki: +süz

dir*süz* (047b/4).

1.1.2.1.1.2.1.15. İstek 1. Çokluk Kişi Eki: +vUz

ne çekersek çeke*vüz* (054a/7), ne virürsek vire*vüz* (054a/7), anı daḥı bitüre*vüz* (054a/7), göre*vüz* (054a/11, 066a/13), meger ki yā gele*vüz* (055a/11), ṭotalum ki ‘āşī egile*vüz* (055a/11-12), süre*vüz* (066a/14), hem ġāzī hem şehīd ola*vuz* (093a/2).

1.1.2.1.1.2.1.16. İstek 2. Çokluk Kişi Eki: +suz

mütenebbih olasuz (060a/10), ḥāzır olasuz (063b/11).

1.1.2.1.1.2.1.17. Emir 1. Çokluk Kişi Eki: -(y)AlUm

ṭotalum (004a/16), ḥāzır ola*lum* (015b/15), göre*lüm* (019a/9, 088a/3), bile*lüm* (019a/9), ‘amel kıla*lum* (019a/10), ġayret meyın nūş eyleye*lüm* (059b/3), ferāmūş eyleye*lüm* (059b/3), ide*lüm* ortu (059b/5), vara*lum* (088a/3).

1.1.2.1.1.2.1.18. Emir 2. Çokluk Kişi Eki: -(U)ñ

gelüñ (059b/3), varuñ (065b/1), virüñ (077b/17).

1.1.2.1.1.2.1.19. Emir 3. Teklik Kişi Eki: -sUn

işitsün (007b/7), añlanmasun (038b/1), görilsün (069a/10).

1.1.2.1.1.2.1.20. Emir 3. Çokluk Kişi Eki: -sUnlAr

tırmasunlar (061a/15), gelsünler (061a/15).

1.1.2.1.1.2.1.21. Koşul 2. Çokluk Kişi Eki: +ñUz

buyursañuz (073b/12), n'eylerseñüz (085a/1).

1.1.2.1.1.2.1.22. Ortaç Eki: -dUK

virdükleri (002b/8), diğüklerinde (015b/13), buyurmaduğum yola (064b/15).

1.1.2.1.1.2.1.23. Ulaç Eki: -dükçe

gitdükçe (031a/3), işit-dükce (061b/6), geldükçe (093a/4).

1.1.2.1.1.2.1.24. Ulaç Eki: -(y)Up

yazup (002a/3), taħrîr idüp (002a/3), taħrîr eyleyüp (002a/4), görilüp (002a/9), gelüp (004a/2), egilüp (017b/9), haykırup (018b/16, 092b/4), bağlayup (055b/15, 066b/5), yaşayup (055b/15, 068b/2), helâlleşüp (093a/2), kolaylayup (093a/2).

1.1.2.1.1.2.1.25. Ulaç Eki: -dUkdA

niyyet itdükde (004b/5), aħkâm itdükde (015a/15), emr itdükde (019a/10), kırtarduğda (028b/8), kadem başduğda (054a/14).

1.1.2.1.1.2.1.26. Ulaç Eki: -(y)ücek

diyücek (013b/2, 019a/6).

1.1.2.1.1.2.1.27. Ulaç Eki: -(y)U / ...-(y)U ...-(y)U

diyü (019a/7), yapuvirdi (049a/16), göstermeyü (054a/1), ħavf itmeyü itmeyü (053b/17), gelüvirdi (106a/17).

1.1.2.1.1.2.1.28. Ulaç Eki: -(y)ürek

fırsat gözle yürek (056a/8), *izin izle yürek* (056a/8), *diyürek* (063a/10).

1.1.2.1.1.2.1.29. Bildirme 3. Teklik Kişi Çekimi: +dUr(Ur)

hâkimdür (001b/3), *âdemdür* (003b/3), *gözidür* (003b/6), *senüñdürür* (009b/10), *vardurur* (010b/8), *müyesser degüldür* (024a/14), *i‘ tibâr-ı ‘ acıbe degül mi dür* (051a/3).

1.1.2.1.1.2.1.30. Addan Ad Yapma Eki: +IU

yazılu (004a/4), *қанатlıdur* (007b/1), *adlı* (011b/16), *dilü* (019b/13), *giyimlü* (062b/3, 079b/14), *atlıuyı* (064a/9), *delü қanlı* (064b/5).

1.1.2.1.1.2.1.31. Addan Ad Yapma Eki: +sUz

sebebsüz (006a/11), *talebsüz* (006a/12), *gecesüz* (019b/14), *‘aқılsuz ‘ilm* (041a/2), *‘ilmsüz hüküm* (041a/2).

1.1.2.1.1.2.1.32. Addan Ad Yapma Eki: +cUK

қавалcuғum (018b/16), *türkiçügüm* (018b/16).

1.1.2.1.1.2.1.33. Addan Ad Yapma Eki: +egü

güyeğüsi (069b/2).

1.1.2.1.1.2.1.34. Eylemden Ad Yapma Eki: -u

ayru (017b/2).

1.1.2.1.1.2.1.35. Eylemden Ad Yapma Eki: -uk

artuқ (054a/4), *açuқdur* (066a/8).

1.1.2.1.1.2.1.36. Eylemden Eylem Yapma Eki: -ün-

bilünür (079a/10).

1.1.2.1.1.2.1.37. Eylemden Eylem Yapma Eki: -Ur-

bitürdi (018a/6), *aşurdı* (020b/6), *artırmaz* (043a/10), *kaşşurup* (062a/8).

1.1.2.1.1.2.1.38. Eylemden Eylem Yapma Eki: -ul-

şavıladı (087a/17).

1.1.2.1.1.2.1.39. Eylemden Eylem Yapmam Eki: -dUr-

şatdurup (020b/4), *şandurduş* (054a/5), *şayanurduş* (054a/5), *atlandırdı* (064a/9), *şılıçlandırdı* (064a/9), *yaraşlandırdı* (064a/9), *yüreklandırdı* (064a/10).

1.1.2.1.1.2.2. Düz Ünlülü Ekler

Yuvarlak ünlülü bir heceden sonra eklendiklerinde uyumu bozan eklerdir. Ekin düz-dar ünlüyle başlaması durumunda uyum ortadan kalkmaktadır.

1.1.2.1.1.2.2.1. Belirtme Durumu Eki: +(y)I

dünı (002b/1), *gündüzı* (013b/15), *rāzuñı* (018a/1), *atlıyı* (064a/9), *kendümü* (093b/4-5).

1.1.2.1.1.2.2.2. İyelik 1. Teklik Kişi Eki: +im

gözime (069b/17, 071b/13).

1.1.2.1.1.2.2.3. İyelik 3. Teklik Kişi Eki: +(s)I(n)

vücüdma (001b/2), *‘ārī olduğından* (001b/4), *gözüdür* (003b/6), *hükmin* (004a/3), *üç oğlı* (036b/16).

1.1.2.1.1.2.2.4. İyelik 1. Çokluk Kişi Eki: +(i)müz

yüzümüz (066a/8).

1.1.2.1.1.2.2.5. İyelik 2. Çokluk Kişi Eki: -(I)ñUz

sizüñ ma^c büdñuzam (023b/12), mesmü^c ñuz (060a/11).

1.1.2.1.1.2.2.6. Görülen Geçmiş Zaman 3. Teklik Kişi Eki: -dI

düş^{dI} (002b/14), öt^{dI} (007b/5), bitür^{dI} (018a/6), atlandur^{dI} (064a/9), kıılıçlandur^{dI} (064a/9), yaraqlandur^{dI} (064a/9), yüreklendür^{dI} (064a/10).

1.1.2.1.1.2.2.7. Öğrenilen Geçmiş Zaman / Ortaç / Ek-Eylem Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki: -mIş

olmuşiken (002a/11), ölmüş (017b/13), yanço degülmüş (026b/13-14), cā³iz görmüşlerdür (034b/8).

1.1.2.1.1.2.2.8. Geniş Zaman 1. Teklik Kişi Eki: +In

görürⁱⁿ (069b/7), yapuşurⁱⁿ (093b/7-8).

1.1.2.1.1.2.2.9. Geniş Zaman 2. Teklik Kişi Eki: +sIn

tırur^{sin} (009a/3), gelür^{sin} (057a/6).

1.1.2.1.1.2.2.10. Geniş Zaman 2. Çokluk Kişi Eki: +sız

ķavī olursız (085a/3-4), bī-ser ü pā ķalursız (085a/4-5), yañılursız (085a/6).

1.1.2.1.1.2.2.11. Emir 3. Teklik Kişi Eki: +sIn

otur^{sin} (017b/6), gör^{sin} (080b/14).

1.1.2.1.1.2.2.12. Ortaç Eki: -dik

gördigüñ (021a/7).

1.1.2.1.1.2.2.13. Ulaç Eki: -ıcaķ

zālim olıcaķ (040a/3), ĥabīr olıcaķ (064b/15).

1.1.2.1.1.2.2.14. Ulaş Eki: -Inca

olınca hāk (081a/7), *görince* (086a/14), kıyāmet *ķopınca* (093b/14), *ölince* (093b/15).

1.1.2.1.1.2.2.15. Soru Eki: mI

bedel olur *mı* (004a/16), revā *mı*dur (010a/13), şer‘ an kâfir olur *mı* (39b/12), i‘ tibār-ı ‘acibe degül *mı*dür (051a/3), iŝitmedüñ *mi* (087b/8), ölü *mi* kaldı (093a/5).

1.1.2.1.1.2.2.16. Addan Ad Yapma Eki: +cılayın

buncılayın (028b/derkenar).

1.1.2.1.1.2.2.17. Eylemden Eylem Yapma Eki: -(I)l-

görüüp (002a/9), *görümemegin* (023a/9), *ķonılan* (056a/10), *ķoyıldı* (062b/6), *ķoŝılan* (064a/1), *görüşün* (069a/10), *süzüldi* (099a/3).

1.1.2.1.1.2.2.18. Eylemden Eylem Yapma Eki: -(I)n-

görünen (003b/3, 105a/11), *bulunur* (006a/12), *zıkr olunup* (022b/1), *murād olunur* (022b/1), *inŝād olunmuşdur* (024b/12), *görüüp* (065a/10), *görümedükde* (069b/17).

1.1.2.1.1.2.2.19. Eylemden Eylem Yapma Eki: -(i)ŝ-

görüŝmek (060b/3), *gülüŝirdi* (094b/5).

1.1.2.1.1.2.3. Uyumsuz Biçimleri Sürdüren Sözcükler

kendü (003a/2), *ķamu* (003b/10), *eyü* (006b/10, 064b/17), *yüri* (007b/4), *girü* (017a/7), *ķuzıaruñ* (018b/12), *oķıdup* (019b/4), *berü* (027a/4, 027a/5), *yalıñuz* (027b/2, 093b/17), *düŝinüp* (031b/15), *demüri* (033a/11), *ötüri* (048b/14), *ķarŝu* (055b/14), *ķurı* (065a/15), *uğrıları* (066b/11), *incü* (076b/5), *yüridi* (079a/6), *unıdup* (086a/4), *şimden-girü* (087a/2), *büyüdi* (097b/4), *yaluñuz* (099b/5), *belürdi* (100a/5).

1.1.2.1.1.2.4. Uyumsuz Biçimden Uyumlu Biçime Geçen Sözcükler

karşu > *karşıya* (002b/9), bulıt > bulut (003b/5, 105a/11), қаһу >> қанı (010a/14, 081a/5, 087b/8), оқı- > *oқur* (018a/9), *oқurdı* (090b/17), udı- >> *uyumayup* (068b/3), kirü >> giri (078b/10), ilgerü >> ileri (078b/10).

1.1.2.1.1.2.5. Uyumlu Biçimden Uyumsuz Biçime Geçen Sözcükler

тапıғ > *tapusı* (008b/11) қапıғ >> *қapusı* (008b/11), yabız >> yavuz (019b/6), uluğ >> *uldur* (040b/5), түгүн >> dügin (061a/16).

Yukarıda sıralanan örneklerden de anlaşıldığı gibi metinde, dudak uyumu bakımından farklı durumlar görülmektedir. Bir ekin ya da sözcüğün birden fazla şeklinin görülmesi geçiş dönemi eserlerinin ortak özelliğidir. Türlü ses olaylarına bağlı olarak değerlendirilebilecek bu durumu örnekleyecek birçok veri bulunmaktadır: İyelik 1. teklik kişi ekinin +(U)m ~ +(I)m [*ıztırābumdan* (070a/1); *gözime* (069b/17, 071b/13)]; iyelik 1. çokluk kişi ekinin +(U)mUz ~ +(I)mUz [*zamānumuzda* (054b/9); *yüzümüz* (066a/8)]; iyelik 2. çokluk kişi ekinin +(U)ñUz ~ +(I)ñUz [*sizden biriñüzüñ* (021b/1-2); *mesmū' iñuz* (060a/11)]; geniş zaman 2. teklik kişi ekinin +sün ~ +sIn [*bilürsün* (054a/10); *tırursın* (009a/3)]; geniş zaman 2. teklik kişi ekinin +süz ~ +sIz [*dırsüz* (047b/4); *ķavı olursız* (085a/3-4)]; emir 3. teklik kişi ekinin -sUn ~ -sIn [*işitsün* (007b/7); *otursın* (017b/6)]; ortaç ekinin -dUK ~ -dIK [*didüklerinde* (015b/13); *gördigün* (021a/7)]; ulaç ekinin -(y)UcAK ~ -(y)IcAK [*diyücek* (013b/2, 019a/6); *ķabır olıcaķ* (064b/15)]; ulaç ekinin -(y)UrAK ~ -(y)ArAK [*diyürek* (063a/10); *āyetin oқuyaraķ* (076a/3)]; eylemden eylem yapma ekinin -Ul ~ -Il [*şavulmadı* (087a/17); *süzildi* (099a/3)] vb. Ayrıca ilerü (058a/8) ~ ileri (078b/10); dügin (061a/16) ~ dügün (017a/5, 094b/10); oқıdup (019b/4) ~ oқur (018a/9), oқurdı (090b/17); karşı (055b/14) ~ karşıya (002b/9) gibi sözcüklerdeki ikili kullanımlar geçiş döneminin özelliklerini yansıtmaları bakımından önemli görülmektedir.

1.1.2.1.2. Ünlü Değişmeleri

1.1.2.1.2.1. e-i / i-e Değişmesi

Türkçede *kapalı e*, tartışmalı konulardan biri olarak öne çıkar. Bu durumun oluşmasında, Türkçenin farklı dönem ve lehçelerinde aynı sözcüğün *ı*'li ya da *e*'li biçimdeki yazılışı etkili olmuştur.⁴ Gabain, Uygur ve Mani yazısında kimi zaman *e* kimi zaman da *i* ile yazılan sözcüklerde bir *kapalı e* sesinin olabileceğine işaret eder. Yenisey Yazıtları'nda da *kapalı e* sesi özel bir işaretle temsil edilmiştir (Gabain, 2007: 33).

Eski Anadolu Türkçesinde *ı*'li yazılan kelimelerin *kapalı e* olduğu konusunda görüşler olsa da bunu imladan çıkarmak mümkün değildir. Eski Anadolu Türkçesinde kökte genellikle *i* sesi vardır: *bil* “bel”, *biş*, *di-*, *gice*, *il* “el, yabancı”, *it-*, *vir-*, *yi-*, *yitür-* “yetir-” (Timurtaş, 2005: 37-39). Bazı kelimelerdeki *e* ünlüsü Eski Türkçedeki şekliyle devam etmiştir: *edgü* >> *eyü*, *ked-* > *key-* (Özkan, 2000: 100). Eski Türkçede *i*/olup da Eski Anadolu Türkçesinde *e*/ sesine dönüşen örnekler de vardır: *kirü* > *gerü*, *yir* > *yer* (Gülsevin ve Boz, 2013: 43).

Umürü'l-Ümerā da kökte *i-e* ünlüsü bakımından ikili bir yapı gösterir. Genel olarak bakıldığında Eski Anadolu Türkçesinin devamı olarak kökte *i* sesinin baskın olduğu gözlenmektedir. Bunun yanında kimi sözcükler *e* yönünde gelişim göstermiştir. Kökte *i* ya da *e* ünlüsü bulunduran kimi sözcükler aşağıda sıralanmıştır:

1.1.2.1.2.1.1. i'li Biçimler

diyemez (001b/4), itdi (002b/2), virdükleri (002b/8) , işidür (002b/16), irdüm (003a/11), tedrīs idi (003a/14), yirinde (003a/derkenar), niçe (003b/2), irişüp (004a/2), ilinde (004a/4), ni (004a/13), iy (005a/15), imdi (006a/6), niye (051b/4), giyimli (062b/3), ivgin (073a/3), gice (078b/17), ir “erken” (094b/3).

1.1.2.1.2.1.2. e'li Biçimler

yeg (004a/5), beg (004b/9), nedür (006a/2), geceyi (013b/15), gece (048b/8), yeri (033a/11).

⁴ *Kapalı e* sesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Arat, 1987: 334-341; Yavuz, 1991: 271-306; Kocaoğlu, 2003: 266-281; Korkmaz, 2005a: 491-508; Yılmaz, 2007: 521-539; Duman, 2008c: 41-74.

1.1.2.1.2.2. u > a Değişmesi

Çok rastlanan bir ünlü değişmesi değildir. Metnimizde bir yerde geçmektedir:

boğuz > *boğazlar* (003b/5).

1.1.2.1.2.3. o > u Değişmesi

Arap harfleriyle yazılmış Türkçe metinlerde yuvarlak ünlüleri ayırt etmek mümkün değildir. Batı Türkçesinin tarihsel gelişiminde *o, ö, u, ü* ünlülerini ayırt etmede genellikle bugünkü Türkiye Türkçesi esas alınmaktadır. Metnimizde geçen şu sözcüklerde böyle bir değişimden söz edilebilir:

oğur+a- >> *uğradum* (004a/11), odan- >> *uyandum* (070a/1).

1.1.2.1.2.4. ı > i Değişmesi

Bu ses değişimi, metnimizde iki sözcükte belirlenmiştir:

ınan- > inan (003b/6), tıñla >> *diñle* (009b/6), *diñleyüp* (059a/10).

1.1.2.1.2.5. ā > a > e Değişmesi

Yabancı sözcüklerdeki uzunlukları gösteren *elif* harfinin yazılmaması o sözcükteki kısaltmaya işarettir. Metnimizde *dünyā* ve *düşmān* sözcükleri, Türkçenin ses yapısına yaklaşarak önce kısaltmaya, sonra da incelmeye uğramıştır.

dünyede (050a/6), düşmene (055b/14, 057a/5, 059b/8, 059b/9, 66a/9).

1.1.2.1.3. Ünlü Düşmesi

Türkçede vurgusuz orta hece ünlüsünün -genellikle dar ünlü- düşmesi öteden beri görülen bir ses olayıdır. Köktürkçeden itibaren Türkçenin bütün saha ve eserlerinde bu ses olayına rastlanmaktadır (Tseng, 2002: 14-22). Bu düşmeler kimi zaman kalıcı kimi zaman da ünlüyle başlayan bir ek gelmesi durumunda ortaya çıkan geçici düşmelerdir. Metnimizde bu ses olayının örnekleri şunlardır:

eyit- >> *eydür* (002a/6), beñize- > *beñzer* (002b/1), oğura- >> *uğradum* (004a/11), ağız > *ağzından* (007a/derkenar), gönül > *göñlümi* (010b/8), oğul > *oğlan* (012a/2), seyr ideliden > seyr *ide*lden (013a/2), gelediden > *gele*lden (008a/4), dāde-bān olalidan > dāde-

bān *ola*dan (013a/3), boyunuz > *boynuz* (017b/11), kovalıdan > *koval*dan (018a/10), ağıza > *agza* (018a/12), toprak > *toprak*dan (018a/13), oğul > *ogh* (025a/1), buyur- > *buyrulmaz* ise (025a/13), yañılış > *yañılış* (042a/7), gönül > *göñlüme* (045b/14), oyuna- > *oynayup* (055b/11), kavuş- > *kavşurup* (062a/8), dirilik > *dirlik* (065b/7), yakışı >> *yağşı* (093a/6), boyun > *boymna* (096a/13), şıgını vir- > *şıgınvirdi* (099b/6), eyülügine > *eylügine* (111a/10, 111a/12).

Ayrıca *ile* ve *içün* ilgeçleri ile *i-* eyleminin ekleşmesinde orta hece durumunda kalan *i* ünlüsünün düştüğü görülür. Bu kullanım Türkçedeki ilgeçlerin ekleşmeye yatkın olduklarını göstermesi bakımından kayda değerdir. Türkçenin ilerleyen dönemlerinde örneklerinin arttığı (Bk. Tok, 2009: 33) bu ses olayının metnimizdeki örnekleri şunlardır:

hiṭāb-ı ḥabīb ile >> *hiṭāb-ı ḥabīble* (009a/2), anuñ için >> *anuñçun* (006a/14), isteriseñ > *istereseñ* (006a/17), senüñ için >> *senüñçün* (007a/5), çok olduğu için >> *çok olduğıcun* (014b/17), mutazammın olduğu için >> *mutazammın olduğıcun* (026b/6), dünyā kaç bucağ idügin > *dünyā kaç bucağduğın* (084a/14), benüm için >> *benimçün* (089a/11).

1.1.2.1.4. Ünlü Türemesi

Metnimizde iç seste ünlü türemesi görülmektedir. Yabancı sözcüklerde Türkçeye aykırı ünsüz grubunun arasına dar ünlü türetilerek hece dengesi (Tuna, 1986a: 18-20) sağlanmıştır. Metnimizde az örneği bulunan bu ses olayı, Türkçenin ilerleyen dönemlerinde yaygınlaşmıştır (Bk. Kurgun, 2014: 46-47). Metinde geçen örnekleri şunlardır:

ehl > *ehil* (007a/5), ism > *isimdür* (035b/8).

Bu durum Türkçe sözcüklerde *ı* (ny) sesinin ayrışması ve göçüşmesinden sonra araya bir dar ünlü girmesi biçiminde de görülmektedir:

koñ > *kony* > *koyn* > *koyun* (018a/7).

1.1.2.1.5. Geçişme

Geçişme, birincisi ünlüyle biten, ikincisi de ünlüyle başlayan sözcüklerin bir arada kullanılması sonucunda bu iki sözcüğün tek sözcük durumuna gelmesi (Tuna, 1986a: 43) olarak tanımlanabilir. Burada iki ünlünün yan yana gelmesi ve Türkçede iki ünlünün

sürekli olarak yan yana kullanılmaması kuralı geçerli olmuştur. Metnimizde bu tanıma uygun örnekler şunlardır:

bu eyle > böyle (002a/6), şu imdi > şimdi (002a/17), ança oğ >> ancak (005a/5, 076b/13), kıla umaz > kılamaz (005b/9), ne için > niçün (012a/17), bu arada > burada (014a/5), şu eyle > şöyle (033b/9), kentü öz >> kendüz (086a/4).

Bunların dışında *ne* soru sözüyle oluşturulmuş örnekler de vardır. Burada kalıcı sözcük oluşmamış, konuşma dili yazıya yansıtılmıştır:

ne ola > n'ola (006b/3), ne iderler > n'iderler (007a/9), ne eylerler > n'eylerler (007a/9), ne idügin >> ni'dügin (021a/8).

1.1.2.1.6. Birleşme

Birleşme terimi, sürekli olarak birlikte kullanılan iki sözcüğün bir ses olayı sonucunda tek sözcük durumuna gelmesidir (Tuna, 1986a: 44). Konuyla ilgili metnimizde geçen örnekler şunlardır:

kim erser >> kimse (001b/4), tağ ol >> degül (002b/2), kim erser ne >> kimesne (005b/11, 029b/4, 035b/11, 035b/12), ne erser ne >> nesne (006a/12), (008a/8), ne teg kim >> nitekim (010b/3, 012b/2), yalıñ öz > yalıñuz (027b/2, 093b/17).

1.1.2.2. Ünsüzler

1.1.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri

1.1.2.2.1.1. Tonlulaşma

1.1.2.2.1.1.1. Ön Seste Tonlulaşma

1.1.2.2.1.1.1.1. # k > # g Değişmesi

Bilindiği gibi Eski Türkçe döneminde sözcük başında *g* ünsüzü bulunmaz. Tarihi Batı Türkçesi ve Doğu Türkçesinin temel ayırım noktalarından biri olarak Eski Türkçede ön damak *k* ünsüzü bulunduran sözcüklerden bir bölümünde # *k* > # *g* değişimi görülür.

Eski yazıda ön damak *k* ve *g* ünsüzlerini ayırt eden bir harf bulunmadığı için bu konunun aydınlatılmasında bugünkü Türkiye Türkçesi dayanak noktasını oluşturmaktadır. Buna göre metnimizde *g*'li sözcükleri şöyle sıralayabiliriz:

gelmez (001b/3), gibi (001b/7, 003b/16), görülüp (002a/9), getirüp (003a/2), gönül (003b/14), gün (003b/15), gelüp (004a/2), gerek (005b/7), gökden (006a/13), güneşdür (008b/4), giyimli (062b/3), görkin (074b/9).

1.1.2.2.1.1.1.2. # t > # d Değişmesi

Batı Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biri olan # t > # d tonlulaşması, genellikle ince sıradan sözcüklerde görülür. Metnimizde bu değişimin görüldüğü sözcükler şunlardır:

diyemez (001b/4), degül (002b/2), dün (002b/8), düşdi (002b/14), döne döne (004a/17), dürdi (004b/2), düşdükte (005a/3), dilersen (007b/3), diñle (009b/6), dürlü dürlü (010b/1, 075a/9), deñlüyse (012a/17), dörd (024b/11), demüri (033a/11), deñize (093b/4-5); dañı (001b/8, 004a/5), dañup (057b/6), dutmaz (092b/9).

Yukarıda yer alan *dañı* (001b/8, 004a/5) edatı, *dañ-* (057b/6) ve *dut-* (092b/9) eylemleri dışında kalan örnekler ince ünlüdür. *dürlü dürlü* ikilemesi dışında kalanlar bugünkü Türkiye Türkçesiyle aynıdır. *dañ-* (057b/6) ve *dut-* (092b/9) eylemleri de bugünkü Türkiye Türkçesinden ayrı olarak tonlu biçimleriyle kullanılmıştır.

Metnimizde tonlulaşmaya uğramayan, /li biçimleriyle kullanılan sözcükler şunlardır:

tırmadum (004a/11), turağı (005a/10), tamar kan (007b/7) “kan damlar”, tapısı (008b/11), tırursın (009a/3), talup (019a/13), tokuz (037b/5), tağda (048a/8), tayandüğundan (053b/15), tayandurduğ (054a/5), tıñladılar, toğruları (066b/10), tıldı (066b/16), tokundı (087b/6), tıldı (087b/17), toğruldup (091b/1), tayanmaz (092b/16), taşra (094a/14).

Bu örneklerde dikkat çeken nokta, hepsinin kalın sıradan sözcükler olması ve *tıñla-* dışında bugün bu sözcüklerin tonlu biçimlerinin kullanılmasıdır.

1.1.2.2.1.1.2. Sözcük Ortasında ve Sonunda Tonlulaşma

1.1.2.2.1.1.2.1. # t # > # d #, t # > d # Değişmesi

Türkçede iki ünlü arasında kalan tonsuz *p, ç, t, k* ünsüzleri tonlularak *b, c, d, g* ünsüzlerine dönüşür. Bu ses olayı genellikle sözcük sonlarındaki tonsuz ünsüzlerden sonra ünlü ile başlayan bir ek gelmesi durumunda ortaya çıkar:

tahrir idüp (002a/3), eydür (002a/6), işidür (002b/16), oқıdup (019b/4), uğradup (020b/7).

Ulama sonucunda geçici olarak tonlulaşmaya uğrayan sözcükler de vardır:

қулағ ur (018a/3), қurd almasun (018b/12-13).

Türkçede yan yana gelen seslerin tonluluk-tonsuzluk bakımından birbirini etkilemesi söz konusudur. Metnimizde bu anlamda tonlulaşarak ünsüz uyumunun sağlandığı sözcükler de vardır:

kentü > kendü (003a/2), amtı >> imdi (006a/6).

Aslî uzun ünlülerin kısalması (Tuna, 1988a: 213-282; Tekin, 1975: 186-189; Turan, 1993: 11; Korkmaz, 2005b: 443-458; Korkmaz, 2005c: 123-127) sonucunda oluşan tonlulaşma örnekleri şunlardır:

āt >> ad (009a/15), ôt >> od “ateş” (071a/8).

Metinde *dört* sayı önadı da sürekli olarak tonlu biçimiyle kullanılmıştır. Kendisinden sonra sadece ünlüyle başlayan sözcük gelmesi durumunda değil, ünsüzle başlayan sözcük gelmesi durumunda da *dörd* biçiminde kullanılmıştır:

dörd (024b/11), otuz dörd mülük (030b/2), dörd oğlı (031a/1), dörd olduğu (039a/15), dörd şey'den (039a/15), dörd kısmdur (052b/17).

1.1.2.2.1.1.2.2. # K # > # G #, K # > G # Değişmesi

Sözcük sonlarındaki ön damak ya da art damak *k* sesleri ünlü ile başlayan bir ek gelmesi durumunda ya da ulama sonucunda tonlulaşarak *G* sesine dönüşür. Metnimizde sıklıkla görülen bu ses olayına ilişkin şu örnekler verilebilir:

itdüginde (003b/7), ucı bucağı (003b/9), қаđılıғın (004a/3), yoğ idi (005a/3), тұраğı (005a/10), yatağıdur (005a/11), geçinmege (005b/6), yoğımış (006b/1), çoğ eyleme (006b/9), çoғaldı (012a/1), қavalcuғum (018b/16), түrkicüғum (018b/16), yoғıdı (018b/16), atılmaға (020b/5), şatılmaға (020b/5), bıraғup (020b/7), dimegile (028b/17), göz қулағ olup (065a/15), қаçмағ ile (092b/14), bölüginde (108b/5), қонағına (109b/4).

1.1.2.2.1.1.2.3. # ç # > # c #, ç # > c # Değişmesi

Tonlulaşıma örneklerinden biri de $\text{ç} > c$ değişimidir. Burada ünsüz-ünlü uyumu, ç ünsüzünün iki ünlü arasında kalması gibi durumlar tonlulaşmaya neden olmuştur:

ucı bucağı (003b/9), ancak (005a/5), kılıcından (007b/7), geceyi (013b/15), gücin (014a/9), diyince (016a/9), kılıcuñ (018b/15), çalınca (019a/10), gelince (069a/15), incü (076b/5).

1.1.2.2.1.1.2.4. # p # > # b # Değişmesi

Metinde iki yerde belirlenebilen bu ses değişimi, $-(y)Up$ ulacının genişlemesi ve iki ünlü arasında kalan p sesinin tonlulaşmasından ortaya çıkmıştır:

kül oluban (020b/5), devşirüben (077b/1).

1.1.2.2.1.2. Tonsuzlaşma

1.1.2.2.1.2.1. # b > # p Değişmesi

İki örnekte rastlanmıştır:

baş ağa* (Gülensoy, 2011: 689) >> paşa (008a/8), busuğ / büsüg (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 604) >> *puşudan* (014a/3).

1.1.2.2.1.2.2. # v # > # f # Değişmesi

Metinde yer alan *ufardı* (018a/8) sözcüğü Uygur Türkçesinde *uvşak / ufşak* yapısıyla gövde olarak geçmektedir (Caferoğlu, 2011: 263, 269). Burada v sesinin tonsuzlaşmasıyla f li biçim ortaya çıkmış olmalıdır:

ufardı (018a/8).

1.1.2.2.1.2.3. # ğ # > # k # Değişmesi

Metnimizde bir sözcükte geçmektedir:

kañı > *kanķ*sından idügi (117b/9).

1.1.2.2.1.3. Süreklileşme

1.1.2.2.1.3.1. # k # > # ħ, # k # > # ħ Değişmesi

Bilindiği gibi Türkçede aslî olarak *h* sesi yoktur. Bu ses ya yabancı kökenli sözcüklerde ya da *k* > *ħ* değişimi sonucunda bazı Türkçe sözcüklerde karşımıza çıkar. Karahanlı Türkçesinde *kalaç* > *ħalaç*, *okşa-* > *oħşa-* (Hacıeminoğlu, 2008: 6) gibi kimi sözcüklerde görülen bu değişim, Türkçenin sonraki dönemlerinde, dolayısıyla Batı Türkçesinde de kendisini göstermiştir.

Metnimizde bu değişimin sözcük başındaki örnekleri, Eski Türkçeden beri unvan olarak kullanılan kimi sözcüklerin *k* > *ħ* değişimine uğramış biçimleri olarak belirir:

қан > ħan (025b/10, 025b/12, 25b/13), қаған >> ħaқан (026b/6, 026b/7), қатун > ħatumñ (035b/14).

Aşağıdaki örneklerde sözcük ortasında tam bir süreklileşme meydana gelmiştir:

тақı >> даħı (001b/8, 004a/5), жоқса > yoħsa (040a/10, 010a/7, 040b/4), yaħışı >> yaħşı “iyi, güzel” (093a/6).

қорқум (085a/9) ~ қорħуyla (090b/6) örneğinde ikili kullanım söz konusudur. Ayrıca bugün *h*'li olarak kullandığımız kimi sözcükler de metnimizde *ħ*'li olarak geçmektedir: қанı (010a/14, 081a/5, 087b/8), қанғısınдан (069a/6), қанқısınдан idügi (117b/9). Bu örnekler *k* > *ħ* değişiminin tam olarak gerçekleşmediğini, eserin geçiş dönemini temsil ettiğini göstermektedir (Bk. Ergin, 1997: 416-419; Akar, 2016: 38).

1.1.2.2.1.3.2. # b >> # v, b / >> v / Değişmesi

Köktürkçede *v* (~*w*) sesi bulunmamaktadır. Bu ses ilk defa Uygur Türkçesinde ortaya çıkmıştır (Gabain, 2007: 38; Eraslan, 2012: 67-70; Tekin, 2016: 65). Eski Anadolu Türkçesi döneminde, Eski Türkçede *b* /'li olarak kullanılan kimi sözcükler süreklileşerek *v* / sesine dönüşmüştür. Öteki Orta Türkçe lehçelerinde görülmeyen bu durum Batı Türkçesinin karakteristik bir özelliğidir. Kıpçak Türkçesinde görülen *bar-* > *var-*, *ber-* > *ver-* (Karamanlıoğlu, 1994: 15) gibi kimi kullanımların, Eski Anadolu Türkçesinin etkisiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Metnimizde geçen örnekler şunlardır:

bir- > virdükleri (002b/8), virürler (002b/9) bar- > varup (003b/16), bar-ır* > bar (Gabain, 2007: 41) > var (004a/5).

Köktürkçede kök ünlüsünden sonra gelen *b* ünsüzleri Uygur Türkçesinde *çift dudak v (w)* sesine dönüşmüştür. Bu ses, Eski Anadolu Türkçesinde ise *diş-dudak v* sesi olarak kullanılmıştır. Metnimizde konuya ilişkin olarak şu örnekler geçmektedir:

seb- >> *sevgilü* (013a/15), yabız >> *yavuz* (019b/6), eb >> *ev* (049a/15), eb-* >> *ivgin* (073a/3) vb.

biz adının ekleşmesi sonucunda ortaya çıkan *+vUz* biçimbiriminde de bir süreklileşme görülmektedir:

çekevüz (054a/7), *virevüz* (054a/7), *bitürevüz* (054a/7), *gelevüz* (055a/11), *egilevüz* (055a/11-12), *görevüz* (066a/13), *sürevüz* (066a/14).

1.1.2.2.1.3.3. *d / >> y / Değişmesi*

Eski Türkçede kök ünlüsünden sonra gelen *d* sesi, Karahanlı Türkçesinde sızıcılaşarak *d / (interdental~diş arası d)* sesine dönüşmüştür: *edgü*, *adağ*, *kuğuğ*, *bedü-*, *ked-*. Bu *đ* sesi yazımda *zel* (◌) harfiyle gösterilir (Mansuroğlu, 1998: 149). Eski Anadolu Türkçesinde ise bu ses, ara ünsüz konumundan çıkarak *y /* sesine dönüşmüştür. Metnimizde bu değişimin örnekleri şunlardır:

kuğuğ >> *kıyu* (006a/13), *edgü* >> *eyü* (006b/10, 064b/17), *adıriğ* >> *ayru* (017b/2), *yadağ* >> *yaya* (018a/7, 078b/15), *adağ* >> *ayağı* (022b/5), *kedim* >> *giyimli* (062b/3, 079b/14), *ğod-* >> *ğoyıldı* (062b/6), *boda-* >> *boyanmış* (063a/14), *udı-* >> *uyumayup* (068b/3), *küdegü* >> *ğüyegüsi* (069b/2), *odun-* >> *uyandum* (070a/1), *kuğuğ* >> *kıyuları* (081a/12).

1.1.2.2.1.4. Dudaksılaşma

1.1.2.2.1.4.1. *# ğ # >> # v #, ğ # >> v # Değişmesi*

Metnimizde birkaç yerde görülen bu durum yuvarlak ünlülerin etkisiyle, benzeşme olayı sonucunda ortaya çıkmıştır:

*koğ-** (Gülensoy, 2011: 546) >> *kovana* (019a/1), *kovup* (092b/15), *kağuş-* (Caferoğlu, 2011: 161) >> *kavşurup* (062a/8), *şağü-* >> *şavutmaz* (078a/13).

1.1.2.2.1.4.2. ñ # > m # Değişmesi

İlgi ekinin *ben* ve *biz* adlarıyla kullanımında *b* dudak sesinin etkisiyle *ñ > m* değişimi ortaya çıkmıştır:

beniñ >> benüm (003a/14), bizin >> bizüm (061a/15).

1.1.2.2.2. Ünsüz Türemesi

1.1.2.2.2.1. # y # Türemesi

Metnimizde, iç seslerinde *hemze* bulunduran sözcüklerde bir *y* türemesi görülmektedir. Burada öncelikle *hemze* düşmüş, yan yana gelen iki ünlünün çatışmasını önlemek için araya bir *y* sesi girmiştir (Argunşah, 1999: 57; 153; Özkan, 2009a: 167-168; Özkan, 2009b: 39; Küçük, 2014: 42; Özkan, 2015: 61-62; Korkmaz, 2017: 101). Metnimizde konuya ilişkin çokça örnek bulunmaktadır:

cā'iz >> cāyiz (006a/5, 077b/3), sā'ir >> sāyir (009a/6, 035a/11), fevā'id >> fevāyid (009a/13), leṭā'if >> leṭāyif (009a/14), dā'ire >> dāyire (012b/1), fā'ide >> fāyide (017a/10), ṭā'ife >> ṭāyifenüñ (035a/7), ḳā'im >> ḳāyim (037a/13), şā'ibe >> şāyibe (037a/16), dā'im >> dāyimdür (039b/5), dā'imā >> dāyimā (071b/3).

1.1.2.2.2.2. # ħ # Türemesi

Arapça kökenli ṭāli' sözcüğünün sonundaki *aym* (') sesi düşerek *ħ* sesi türemiştir:

ṭāli' > ṭāliħlere (089a/9).

1.1.2.2.3. Ünsüz Uyumu

Türkçede yan yana gelen ünsüzlerin tonluluk ya da tonsuzluk bakımından uyum içerisinde olması söz konusudur. Ancak bu durum tarihsel lehçelerde tam olarak bulunmamaktadır. Eski Türkçeden itibaren eklerin tek şekilli olarak yazılması ünsüz uyumunun olmadığı şeklinde yorumlanmıştır (Tuna, 1988b: 41-48; Ercilasun, 2007a: 129-133). Batı Türkçesinde de özellikle *d* ile başlayan eklerin tonsuz seslerle biten sözcüklerden sonra uyumu bozduğu görülmektedir. Bu durum metnimizde de devam etmiştir. Aşağıda uyumu bozan ekler sıralanmıştır:

+dAn ayrılma durumu: başdan (002a/3), mezellet-i müdāvemeden (003a/12), toprakdan (018a/13), sancakdan (054a/1), geçitden (074a/4), ol cihetden (094a/9), beşikden (099a/13).

+dA bulunma durumu: umūr-ı ma‘āşda (005b/11), terkīb-i hūrūfda (009a/7), ref‘etde (091b/11).

-dI / -dU görülen geçmiş zaman eki: itdi (002b/2), düşdi (002b/14), gitdi (004a/2), ötdi (007b/5), izhār-ı cūd itdūn (050a/13), işitdük (061a/14), kapdum (099a/13).

-dukdA ulaç eki: hayil olduğda (004b/16), zıkr olduğda (037b/11), kadem başdukdā (054a/14).

+dUr(Ur) bildirme eki: güneşdür (008b/4), çokdurur (010a/6).

-dUr ettirgenlik eki: taḥrīr itdürüp (019b/3), şatdurup (020b/4).

-dükce ulaç eki: gitdükce (031a/3).

Verilen örneklerin dışında *ança* (032a/4), *işde* ‘işte’ (045b/6, 068a/12) gibi Eski Türkçeden beri uyumsuz biçimlerini sürdüren örnekler de vardır.

Ortaklık bildiren *+Daş* eki iki örnekte karşımıza çıkmış ve bu örneklerde uyumlu şekilleriyle kullanılmıştır: *ayaқтаş* (061a/7), *қарындаşı* (031a/9).

1.1.2.2.4. Ünsüz İkizleşmesi

Türkçede sözcük köklerinde ikiz ünsüz bulunmamaktadır. Kimi seslik olaylar sonucunda sonradan ortaya çıkan ikiz ünsüzler söz konusu olabilir (Ergin, 1997: 374-375). Metnimizde iki örnekte *ğ* düşmesi sonucunda ikiz ünsüz ortaya çıkmıştır:

asığ >> *aşşısı* (002b11), aşşı (010a/5), belgölüg >> *bellüdü* (082a/7).

1.1.2.2.5. Ünsüz Düşmesi

1.1.2.2.5.1. G Ünsüzünün Düşmesi

Batı Türkçesinde çok heceli sözcüklerin sonu, hece başları ve ek başlarındaki *ğ* ve *g*’ler düşmüştür. Bu durum, Eski Anadolu Türkçesini öteki Orta Türkçe lehçelerinden ayıran karakteristik bir özelliktir. Ses düşmesi sırasında genellikle *ğ* ve *g* ünsüzlerinin önündeki düz-dar ünlü yuvarlaklaşır. Metnimizde bu ses olayının gerçekleştiği sözcükler şunlardır:

aşığ >> *aşşısı* (002b11), aşşı (010a/5), kamuğ > kamu (003b/10), yazığ > *yazılı* (004a/4), kergek >> gerek (005b/7), kuduğ >> kuyu (006a/13), edgü >> eyü (006b/10, 064b/17) tapığ >> *tapısı* (008b/11), kapığ >> *kapısı* (008b/11), yadağ >> yaya (018a/7, 078b/15), uluğ >> ulu (023a/1), kurtğar >> *kurtardukda* (028b/8), katığ >> katı (063a/7).

Metnimizden belirlenen şu eklerde söz konusu düşme meydana gelmiştir:

-GInçA >> -(y)InçA: diyince (016a/9), çalınca (019a/10), gelince (069a/15), görmeyince (073a/2).

+GARU > +ARU: yukarıda (019a/6, 069b/11, 070a/15, 070a/16, 119b/1), içerü (045b/5, 094a/11), ilerü (058a/8).

-GAI > -AI: dide-bân olaldan (013a/3), kovaldan (018a/10).

-GuçI >> -(y)IcI: yazıcı (019b/6).

-(L)G >> +L ~ Ø: kurı (065a/15), tir-ig >> diri +lik > dirlik (065b/7), kuruda (075b/7), ölü (093a/5).

+ILG >> +IU: yazılı (004a/4), geyimlü (079b/14).

1.1.2.2.5.2. 1 Ünsüzünün Düşmesi

Metnimizde üç yerde belirlenebilmiştir:

keltür- >> *getürüp* (003a/2), oltur- > *otursın* (017b/6, 061b/7)

ol adlı metinde ikili şekilde kullanılmıştır. Ünsüz düşmesine uğramış olan *o* biçimindeki kullanım ile *ol* adlı ve çekime girmiş biçimleri birlikte (Akar, 2016: 41-42) kullanılmıştır. Bu durum, metnimizdeki geçiş dönemi özelliklerinden biridir:

ol > o (004a/2, 008a/10, 008a/11, 014a/8, 014a/9).

1.1.2.2.5.3. r Ünsüzünün Düşmesi

Eski Türkçede ek-eylem olarak kullanılan *er-* eyleminin sonundaki *r* sesi Batı Türkçesinde, *er-* > *ir-* > *i-* biçimindeki bir gelişimin sonucunda düşmüştür. Metnimizdeki kullanımlar da bu yöndedir: tediş idi (003a/14).

1.1.2.2.5.4. z Ünsüzünün Düşmesi

Geniş zaman kipinin olumsuzu, soru ekiyle çekimlenirken *z* ünsüzü düşmüştür. Böyle bir kullanıma bugün, Batı Anadolu ağızlarında da rastlanmaktadır (Tok, 2002: 133):

görme miyin “görmez miyim” (004b/10), göricek havf itme mi hiç cânlar “görünce havf itmez mi hiç cânlar” (080a/5).

1.1.2.2.5.5. v Ünsüzünün Düşmesi

Köktürkçeden itibaren *sub > suw > suv > su* biçiminde görülen değişimdir: şu (006a/13).

1.1.2.2.5.6. y Ünsüzünün Düşmesi

Seyrek görülen bir ses olayıdır. Metnimizdeki örnekleri şunlardır: yırağ > ırağ (015b/16), yinçü > incü (076b/5), seyl > sel (092b/16).

1.1.2.2.5.7. n Ünsüzünün Düşmesi

Farsça kökenli *tüfeng* sözcüğündeki *n* sesi, metnimizdeki kullanımlarında düşmüştür:

tüfekliye (089b/3), tüfekden (090b/8).

1.1.2.2.5.8. b Ünsüzünün Düşmesi

Metnimizde birçok yerde geçen *ol-* yardımcı eylemi, Eski Türkçedeki *bol-* şeklinden gelişmiştir. Zeynep Korkmaz, *bol-* >> *ol-* gelişiminde ara bir dönemin olması gerektiğine işaret eder: “Sultan Veled’de rastlanan *newol-*, bu *b-* ünsüzünün *bol-* > *vol-* > *ol-* gelişmesi ile ve XIII. yüzyıla rastlayan bir *b-* > *v-* ara değişim evresinden geçtikten sonra eriyip kaybolduğunu göstermektedir.” (Korkmaz, 2017: 103).

bir olur (006b/10).

1.1.2.2.6. Hece Düşmesi

Metnimizde, *dur-ur* yardımcı eyleminin, *dağı* edatının, *yori-r* şimdiki zaman şeklinin hece düşmesine uğradığı görülmektedir:

ādemdür (003b/3), ṭabāḳ da vardur (010a/derkenar), türkide de (035a/3), atı öldüreyorum (073b/10), olayordı (095b/4).

Bunların dışında bar-ır* (Gabain, 2007: 41) >> var (004a/5) ve şimdiden girü > şimden girü (004b/9, 087a/2) örneklerinde de hece düşmesi meydana gelmiştir.

1.1.2.2.7. Göçüşme

Karşılıklı olarak iki sesin yer değiştirmesidir. Metnimizde konuyla ilgili şu örnek geçmektedir:

gibi > bigi (073b/1).

1.1.3. Biçim Bilgisi Özellikleri

Bu bölümde Umürü'l-Ümerā'nın biçim özellikleri üzerinde durulacaktır. Türkçenin yapımlık ve işletimlik eklerinin eserde ne ölçüde kullanıldığı belirlenmeye çalışılacaktır. Özellikle yer yer yalın söyleyişin ortaya çıktığı bölümlerde Türkçenin zengin dil malzemesinin yer bulduğu Umürü'l-Ümerā'nın biçim bilgisel özelliklerini şöyle belirleyebiliriz:

1.1.3.1. Yapım (Türetme) Ekleri⁵

1.1.3.1.1. Addan Ad Yapan Yapım Ekleri

+ll₄K : ḳāḳī+lıḡ+ın (004a/3), ulu+luḡ+ı (026b/5), ḳalıñ+lıḡ+ı (049a/16), yıl+lıḳ (049a/16), ŧen+lik+ler (062b/5), yolsuz+luḳ (064b/17), dir+lik (065b/7), bahādır+lıḳ (066b/13), er+lik (066b/14), beglik (107a/4), ey(ü)+lüḡ+ine (111a/10, 111a/12).

⁵ Yapım ekleriyle ilgili olarak -Batı Türkçesini de kapsayacak şekilde- ayrıntılı bilgi için bk. Tuna, 1980-1986: 381-428; Özkan, 2000: 118-121, 132-134; Ş. Tekin, 2001: 43-58; Tekin, 2003a: 247-252; Ergin, 2004: 154-216; Akalın, 2004: 92-99; Timurtaş, 2005: 94-99, 131-132, 134-138; Öner, 2006: 60-76; Korkmaz, 2007: 33-136; Şahin, 2009: 55-57, 78-81; 102-109; Türk vd., 2014: 32-36; Gümüş, 2017: 508-512.

+IU; +II : yazı+lu (004a/4), kanat+lu+dur (007b/1), dür+lü dür+lü (010b/1, 075a/9), ad+lu (011b/16), uş+lu ‘ akıl+lu (012b/10), sevgi+lü (013a/15), dil+lü (019b/13), giyim+lü (062b/3), at+lu+yı (064a/9), geyim+lü (079b/14), tüfek+li+ye (089b/3), devlet+lü (106b/17).

+sUz : sebep+süz (006a/11), talep+süz (006a/12), gece+süz (019b/14), ‘ akıl+suz (041a/2), ‘ ilm+süz (041a/2), yol+suz+luğ (064b/17).

+düz : gün+düz+i (013b/15).

+cı : yardım+cı+ñ (018b/10), çapkın+cı (064b/9), du‘ ā+cı+lar (069b/2).

+cUK : kaval+cuğ+um (018b/16), türki+cüg+üm (018b/16).

+CA : ‘ arab+ca (030a/1), türk+çe (030a/2).

+Daş : karın+daş+ı (031a/9), ayak+taş (061a/7), yol+daş (089a/13).

+ıl : kız+ıl ırmağ (084a/5).

+er : beş+er (049a/16).

+çık : bal+çık+dan (011b/10).

1.1.3.1.2. Addan Eylem Yapan Yapım Ekleri

+A- : beñz+e-r (002b/1), uğr+a-dum (004a/11), dil+e-rseñ (007b/3), oyn+a-yup (055b/11), uz+a-dı (097a/4).

+IA- : boğaz+la-r (003b/5), soy+la-yup (013b/17), şak+la-rdı (016b/3), aň+la-duň (017a/5), bağ+la-yup (055b/15, 066b/5), tãğ+la-dı (059a/8), güm+le-sün (059b/8), baş+la-yup (065b/9), kolay+la-yup (093a/2).

+IA-n-⁶: budağ+la-n-up (012a/1), ser-keş+le-n-diler (055a/12), terkeş+le-n-diler (055a/13), at+la-n-durdı (064a/9), kılıç+la-n-durdı (064a/9), yarağ+la-n-durdı (064a/9), yürek+le-n-dürdi (064a/10), cilā+la-n-dı (065b/11), tılā+la-n-dı (065b/11), yankı+la-n-dı (066b/16).

+le-ş-⁷ : söy+le-ş-üp (015b/16), helāl+le-ş-üp (093a/2).

+(a)l- : çoğ+al-dı (012a/1), taň+al-dı (019a/6), buň+al-dı (061b/12), toğru+l-dup (091b/1), yüce+l-di (097a/4).

+et- : göz+ed-ür (008b/6), göz+et-mek (077b/1).

+ır / +ur- : çağ+ır-up (009a/2), çağ+ur-up (066b/5).

+kır / +kur- : hay+kır-up (018b/16, 092b/4), hay+kır-dı (066b/16), hay+kur-up (066b/5).

1.1.3.1.3. Eylemden Eylem Yapan Yapım Ekleri

-(I/U)l-: boz-ul-dı (002a/15), gör-il-üp (002a/9), aç-ıl-ur (017a/17), eg-il-üp (017b/9), yay-ıl-dı (018b/3), at-ıl-mağa (020b/5), şat-ıl-mağa (020b/5), gör-il-memegin (023a/9), dir-il-üp (024a/derkenar), buyr-ul-maz ise (025a/13), kon-ıl-an (056a/10), koy-ıl-dı (062b/6), tut-ul-dı (062b/6), şav-ıl-dı (062b/7), koş-ıl-an (064a/1), gör-il-sün (069a/10), süz-il-di (099a/3).

⁶ Bu ek, +IA- addan eylem yapan ek ile -n- dönüşlülük ekinin birleşiminden oluşmuştur.

⁷ Bu ek, +IA- addan eylem yapan ek ile -ş- işteşlik ekinin birleşiminden oluşmuştur.

-(I/U)n-: taḫrīr ol-un-ur (003a/7), gör-in-en (003b/3), geç-in-mege (005b/6), anla-n-maya (017b/4), çal-in-dı (018b/1), bil-in-di (018b/4), zıkr ol-in-up (022b/1), murād ol-in-ur (022b/1), inşād ol-in-mışdur (024b/12), isti' māl ol-un-ur (025b/13), bil-in-ür (033a/3), di-n-ilen (036b/11), ço-n-ılan (056a/10), gör-in-üp (065a/10), bil-ün-ür (079a/10).

-(I/U)ş-: yet-iş-di (009a/1), at-iş-alum (059b/6), yet-iş-mek (060b/2), gör-iş-mek (060b/3), tol-uş-up (064b/8), bul-uş-up (079a/8), bil-iş-üp (079a/8), yit-iş-di (088a/6), kar-iş-dı (088a/6), kat-iş-dı (088a/7), tut-uş-dı (088a/7), ağla-ş-up (094b/5), gül-iş-irdi (094b/5).

-(I/U)r-: bit-ür-di (018a/6), ufa-r-dı (018a/8), geç-ür-üp (019a/2), aş-ur-dı (020b/6), deg-ir-tmez idi (043a/14), art-ur-maz (043a/10).

-T-: söyle-t-di (018a/12), okı-d-up (019b/4), değir-t-mez idi (043a/14), kuşa-d-up (064a/5), toğrul-d-up (091b/1).

-dUr; -dIr-: bul-dur-up (018b/7), taḫrīr it-dür-üp (019b/3), şat-dur-up (020b/4), yağ-dur-up (032b/1), kan-dur-duğ (054a/5), tayan-dur-duğ (054a/5), atlan-dur-dı (064a/9), kılıçlan-dur-dı (064a/9), yaraqlan-dur-dı (064a/9), yüreklen-dür-di (064a/10), ağ-dır-up (109a/17).

-Ar-: çık-ar-up (019a/15, 058b/11), gid-er-mege (022a/5).

-y-: ço-y-madı (090a/11).

1.1.3.1.4. Eylemden Ad Yapan Yapım Ekleri

-I/U: yaz-ı+lu (004a/4), ayr-u (017b/2), yaz-ı+cı (019b/6), öl-ü (093a/5), yağış-ı (093a/6).

-kın / -gin: çap-kın+cı (064b/9), iv-gin (073a/3), düş-kin (091b/11).

-gi / -kı: sev-gi+lü (013a/15), yan-kı+landı (066b/16).

-aK: tur-ağ+ı (005a/10), yat-ağ+ıdur (005a/11), sanç-ağ+dan (054a/1), bıç-ağ+ın (059a/12), şanc-ağ+lara (085a/8), kon-ağ+ına (110a/4).

-(I/U)k: yık-ık (010b/8), buda-ğ+lanup (012a/1), ıra-ğ (015b/16), dile-k+lerine (029b/3), ula-ğ+lar (064b/11, 064b/12), aç-uğ+dur (066a/8), böl-ük (066a/15), böl-üg+inde (108b/5).

-ün / -in: düğ-ün (017a/5, 094b/10), düğ-in (061a/16).

-mur: yağ-mur (032b/1).

-iT: geç-it+den (074a/4), geç-id+süz (087a/4).

-(I) m: gey-im+lü (079b/14), öl-üm (092b/8), kılıç şal-ım+ına (093a/3), mızrāk at-ım+ına (093a/3), gürze çal-ım+ına (093a/4).

1.1.3.2. Çekim Ekleri

1.1.3.2.1. Ad Çekimi

1.1.3.2.1.1. Çokluk Eki

Eski Türkçedeki çokluk kategori eklerinden (Bk. Gabain, 2007: 62; Eraslan, 2012: 67-70; Tekin, 2016: 96-97) olan *+lAr* eki yaygınlaşmış ve Batı Türkçesinde de kullanımını sürdürmüştür. Bunun dışındaki *+An*, *+(u)z* gibi yapılar kalıplaşmış olarak kullanılmıştır. Metinde çokluk kategorisine örnek oluşturacak kullanımlar şunlardır:

+lAr: el+ler+den (011a/6), kitāb+lar+da (012a/10), eren+ler+üñ (018b/10), şen+lik+ler (062b/5).

+An: oğl+an (012a/2), er+en+lerüñ (018b/10).

+(u)z: boynuzı (017b/11).

1.1.3.2.1.2. Ad Durum Ekleri

1.1.3.2.1.2.1. Belirtme Durumu: +(y)I; +Ø; +nı

Eski Türkçedeki *+(I₄)G* belirtme durumu ekinin Batı Türkçesinde son ses *G*'nin düşmesiyle *+(y)I* biçimini aldığı ileri sürülür.⁸ Metnimizde de birinci dereceden rastlanan belirtme durumu eki *+(y)I*'dir. Bu ekten başka, adılara eklenen *+nI* ve *Ø belirtme* olarak değerlendirebileceğimiz, *eksiz belirtme* metinde yer almıştır. *Ø belirtme* durumu, yalnızca üçüncü kişi iyelik eklerinde değil, öteki iyelik eklerinde de görülebilmektedir. Dolayısıyla üçüncü kişi iyelik ekinde ortaya çıkan *n* sesinin belirtme durumu olarak değil, iyeliğe bağlı eski bir sesin devamı olarak düşünülmesi daha doğru olacaktır (Bk. "İyelik Ekleri" bölümü). Metnimizden konuya ilişkin şu örnekler verilebilir:

a. +(y)I: dün+ı (002b/1) dānā+yı (002b/1), gece+yi (013b/15), gündüz+i (013b/15), kendüm+i (093b/4-5).

b. +Ø: sergüzeştin+Ø başdan taḥrīr idüp (002a/3), mü'ekkid olduğın+Ø beyān idüp (003a/3), çū 'azlüm+Ø vaḡt-i maḡrib itdiler iḡhār (004a/5), ḡükmin+Ø (004a/3), ma' nilerin+Ø bilürken (006a/2), sözü+Ø tüt (006a/9), gözün+Ø aç (008a/8), işin+Ø gücin+Ø (014a/9), şahrā yakasın+Ø tütüp (017b/5), mübārek elinüz+Ø öpmege getürdüm (037a/9), ıbrıḡun emzigin+Ø (046a/17).

c. +nı: bu+nı (057b/4, 066b/17).

⁸ Mustafa Canpolat, *G* ünsüzünün düşmesi sonucunda ekin ünlüsünün dar değil, yuvarlak olması gerektiğini ileri sürerek bu yaygın görüşe itiraz etmiştir (Canpolat, 1992: 9-11).

1.1.3.2.1.2.2. Yönelme Durumu: +(y)A

Eski Türkçedeki yönelme durumu eki olan *+GA* biçimbirimindeki *G* ünsüzünün süreklileşip kaybolmasıyla ortaya çıkan bir ektir. Batı Türkçesi için karakterisiktir. Metnimizden şu örnekler verilebilir:

każāsın+a (001b/5), ‘aṭāsın+a (001b/5), anuñ āl ve evlādın+a ve aşhāb ve ecnādın+a (001b/8), öpmeg+e (037a/9), hevā+ya (058b/11), ümerā+ya (077b/9), müfti+ye (078a/3), deñiz+e (093b/4-5), ma‘ nī+ye (097a/3); saña (004b/9), aña (002a/17) baña (003b/7), buña (059a/13).

1.1.3.2.1.2.3. Bulunma Durumu: +dA

Eski Türkçede hem bulunma hem de ayrılma durumu için kullanılan bu ek, Batı Türkçesinde yalnızca bulunma durumu için kullanılmıştır. Batı Türkçesinin başlangıcında ayrılma durumu için kullanılsa da, bu durum karakteristik olamamıştır. Ek, ünsüz uyumuna bağlı değildir. Metinde geçen örnekleri şunlardır:

umūr-ı ma‘ āş+da (005b/11), terkīb-i ḥurūf+da (009a/7), kitāblar+da (012a/10), karşısun+da (066b/2), cihān+da (086b/4), ceng+de (088b/14), ref‘et+de (091b/11).

1.1.3.2.1.2.4. Ayrılma Durumu: +dAn

Metnimizde ayrılma durumu için yalnızca *+dAn* biçimi tespit edilmiş, Batı Türkçesinin başlangıç dönemlerinde kullanılan *+dIn* ve *+dA* biçimbirimlerinin ayrılma işlevinde kullanıldığına tanık olunamamıştır. Örnekleri şunlardır:

ḥasb-i ḥālin+den (002a/3), mezellet-i müdāvet+den (003a/12), andan (003b/13), ‘alāyık+dan (005b/6), dergāh+dan (006a/7), mübālağa+dan (050a/3), mülūk+dan (050b/2), gözin+den (093b/13), ol cihet+den (094a/9).

1.1.3.2.1.2.5. Araç Durumu: +(y)(I)lA; +in

Araç durumu metnimizde değişken bir yapı gösterir. *ile* ilgecinin ekleşme sürecindeki ya da ekleşmiş biçimleri ile Eski Türkçeden beri kullanılan *+(I)n* biçimbiriminin kalıplaşmış şekli kullanılmıştır. Bugünkü Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılan *ile* ilgecinin ekleşmiş biçimlerinin metinde çokça kullanılması

karakteristik duruma gelmeye başlamıştır. Araç durumunun metindeki kullanımlarına şu örnekler verilebilir:

inşā+yıla (002a/4), göz+ile (003b/7), bunlar+la (006b/7), h̄iṭāb-ı ḥabīb+le (009a/2), ilk+in (012a/derkenar), senüñ talebüñ+le (013b/5-6), ‘imāmeler+ile (016b/8), ğamuñ+la (023a/13).

1.1.3.2.1.2.6. Eşitlik Durumu: +cA; +çA

Eski Türkçedeki +çA ekinin devamı olarak metnimizde de bu düzlemde kullanımlar bulunmaktadır. Ekin ünsüzü, genellikle uyuma girerken uyumsuz biçimlerine de rastlanmaktadır. Metindeki kullanımlarına şu örnekler verilebilir:

ni+çe (003b/2), nokta+ca (008b/9), ka‘be yapmak+ça (010b/8), uşul-ı tevārīḥ kavlin+ce (013a/12-13), ḥadīsi mübteġāsın+ca (016a/8), ança (032a/4), bu taqdir+ce (033b/11), faşd itmek+çe (062b/12).

1.1.3.2.1.2.7. Yön Gösterme Durumu: +ArU; +eri; +rA

Eski Türkçedeki +GArU biçiminden gelişen +ArU ve ayrıca +rA biçimbirimleri metinde kalıplaşmış olarak şu örneklerde geçmektedir:

dünyā iç+re (007a/8), ‘ālem iç+re (010b/2), yuk+aru+da (019a/6, 069b/11, 070a/15, 070a/16, 119b/1), iç+erü (045b/5, 094a/11), ceng iç+re (055b/6), il+erü (058a/8), il+eri (078b/10), bu dem iç+re (093a/5), taş+ra (094a/14).

1.1.3.2.1.2.8. İlgi Durumu: +(n)Uñ; +üm / +im

Bilindiği gibi durum ekleri, adlarla yüklem (eylem) arasında bağlantı kuran yapılardır. İlgi durumunun adlarla adlar arasında ilgi kurması bu yapının durum ekleri içerisinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmasını doğurmuştur. Bu ek, belirtili ad tamlamasında ilk ögenin üzerine eklenir ve eklendiği ögeyi belirli duruma getirir. Metnimizdeki kullanımlarına şu örnekler verilebilir:

a. +(n)Uñ: każā dīvānı+nuñ ‘ibret-celisi (001b/14), kader aḥkāmı+nuñ ḥikmet nūvīsi (001b/14), kerim+üñ bendesi (001b/15), kerem+üñ esiri (001b/15), fakīri ‘ālem+üñ (001b/15), ‘ilm+üñ ğanīsi (001b/15), ıbrık+uñ emzigin (046a/17).

b. +üm / +im: Birinci kişi adıllarında ilerleyici benzeşme yoluyla (*b* dudak ünsüzünün etkisiyle) ekin sonundaki *ñ* ünsüzü *m* sesine dönüşmüştür:

ben+üm (003a/14, 019a/16), ben+üm aňladuđum (039b/16), biz+üm (044b/13), biz+üm ile (061a/15), ben+im+çün (089a/11).

1.1.3.2.1.3. İyelik Ekleri

Adların üzerine gelerek onların sahipliğini bildiren iyelik ekleri, Batı Türkçesinin ilk aşamasını oluşturan Eski Anadolu Türkçesinde, Eski Türkçenin (Eraslan, 2012: 159-163; Tekin, 2016: 97-99) tersi bir durum olarak dudak uyumunun dışında bir görünüm sergilemiştir. Bu durumun oluşmasına birinci teklik ve çokluk kişi eklerindeki *m* sesinin dudak benzeşmesi yoluyla dar ünlüyü yuvarlaklaştırması neden olmuş, ortaya çıkan yuvarlaklaşma, örneksene yoluyla ikinci kişilere de yansiyarak genişlemiştir. Üçüncü teklik kişi ekinin Türk dilinin hemen her tarihsel döneminde düz-dar ünlülü kullanımı, Batı Türkçesinin tarihsel gelişiminde de sürmüştür. İyelik eklerindeki bu uyumsuzluk Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde değışmeye başlamış, metnimizde de uyum sürecinde olan kimi kullanımlara rastlanmıştır:

1.1.3.2.1.3.1. Teklik 1. Kişi: +(U)m; +im

nāle+m+i (003a/1), yol+um (003a/14), devlet+üm (003b/16), ‘azl+üm (004a/5), kavalcuğ+um (018b/16), çevgān+um+a (018b/17), göz+üm (019a/3), benüm bu sırr+um (019a/16), benüm irādet+üm (022a/5), cedd+üm (036b/16), benüm aňladuđ+um (039b/16), benüm gönñl+üm+e (045b/14), cevāb+um (051a/11), naşib+üm (059a/5), yir+üm (059a/6), göz+im+e (069b/17, 071b/13), diz+üm+e (069b/15), ıztırāb+um+dan (070a/1), benüm iş+üm (093b/9).

1.1.3.2.1.3.2. Teklik 2. Kişi: +(U)ñ; +iñ

kul+uñ+ı (011a/5), sāye+ñ+de (011a/6), ni‘met+üñ (011a/8), devlet+üñ (011a/8), senüñ taleb+üñ+le (013b/5-6), rāz+uñ+ı (018a/1), yardımcı+ñ (018b/10), kılıc+uñ (018b/15), ğam+uñ+la (023a/13), melekler+üñ+den (023b/4), kullar+iñ+uñ (023b/7), kendü+ñ+i (023b/5), kendü+ñ+e (023b/12), senüñ rabb-ı erzāk idig+üñ (023b/14), senüñ icābet+üñ+den ve iṭā‘at+üñ+den (045b/11-12), ‘uķūbet+üñ+den (045b/12), baba+ñ

(049a/15), iş+ün+i (057b/4), dil+ün (058b/4), baş+uñ+dan (058b/9), üst+ün+e (062a/11), senün fikr+ün (093b/8), cān+uñ+ı (093b/17).

1.1.3.2.1.3.3. Teklik 3. Kişi: +(s)I(n)⁹

każā+sın+a (001b/5), ‘aṭā+sın+a (001b/5), każā dīvān+ı+nuñ ‘ibret-celīs+i (001b/14), qader aḥqām+ı+nuñ ḥikmet nüvīs+i (001b/14), kerīmün bende+si (001b/15), keremün esīr+i (001b/15), faḳīr+i ‘ālemün (001b/15), ‘ilmün ḡanī+si (001b/15), ḥük+m+in (004a/3).

1.1.3.2.1.3.4. Çokluk 1. Kişi: +(U/D)mUz

tetebbu‘ itdüg+ümüz (012a/10), iş+imüz (015b/13), işitdig+ümüz (022b/14), şaded-i digerinde olduḡ+umuz (026a/17), pādīşāh+ımız (043b/8), şāḥib-i sa‘ādetler+imüz (043b/11), zaman+umuz+da (054b/9), müşāhede itdükler+imüz+den (054b/9), gördükler+imüz+dendür (054b/10), kim+imüz (060a/2, 060a/3, 070b/1), yüz+imüz (066a/8), aln+ımız (066a/8), biri bir+imüz+e (070a/3), baş+umuz+da (073b/3), āh+ımız (073b/4), bizüm eyitdüg+ümüz+e (074a/4), eksiklig+ümüz (074a/3), cümle+müz (080b/16), arḡa+muz (081a/9), öñ+ümüz (081a/9), bizüm ‘asker+imüz+ün (088b/17), söz+ümüz+e (090a/10), iki+müz+i (098b/9).

1.1.3.2.1.3.5. Çokluk 2. Kişi: +(U/D)ñUz

sizden bir+iñüz+ün (021b/1-2), sizün ma‘būd+iñuz+am (023b/12), el+iñüz (037a/9), vaḡt+iñüz+e (055b/16), ḡul+uñuz+ı (058a/17), mesmū‘+iñuz (060a/11), ḡat+uñuz+a (066b/14), siz+ün ta‘bīr+iñüz+de (070b/13), sizün kār+iñuz (077b/2), şikār+iñuz (077b/2), sizün bu rāy+iñuz (077b/10), cem‘-i fikr+iñüz (077b/10), iş+iñüz (085a/6), ḡāl+ünüz (085a/5), başlar+iñuz (085a/8), tenler+iñüz (085a/8), luḡf+iñuz (089b/17).

⁹ Üçüncü teklik kişi iyelik ekinde görülen *n* sesinin koruyucu ünsüz olmadığı, iyelik kavramıyla da bağlantılı olan adil konusuyla ilgili olduğu çeşitli araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur (Bk. Tuna, 1986b: 20-23; Choi, 1991: 191-196; Tekin, 2003b: 131-138; Başdaş, 2014: 147-161).

1.1.3.2.1.3.6. Çokluk 3. Kişi: +lArI(n)

virdük+leri cāhı (002b/8), yazduķ+ları (025a/7), baş+ları (028b/4), ölüm er+leri (092b/8) , meydān-ı ʿ arşāt server+leri+yüz (092b/8).

Konuyu bütün olarak görmek açısından metinde geçen iyelik eklerinin, çevre koşullarına göre sergiledikleri durumu gösteren tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 1. İyelik Ekleri

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	+(U)m; +im	+(U/I)mUz
2. Kişi	+(U)ñ; +iñ	+(U/I)ñUz
3. Kişi	+(s)I(n)	+lArI(n)

1.1.3.2.1.4. Aitlik Eki: +ki / +ğı

Metinde iki yerde geçen aitlik eki, dudak uyumuna baēlı olarak kullanılmıştır:

evvel+ki+den (086a/6), kıoyunda+ğı mālı (096a/14).

1.1.3.2.2. Eylem Çekimi

1.1.3.2.2.1. Kişi Ekleri

Eylemler çekimlenirken yüklem bildirdiēi işi yapan ya da o işe konu olan kişiyi göstermek için adıl kökenli kişi ekleri (geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman, istek ve gereklilik çekiminde), iyelik kökenli kişi ekleri (görülen geçmiş zaman ve koşul çekiminde) ve emir kipine ait kişi ekleri kullanılır.

1.1.3.2.2.1.1. Adıl Kökenli Kişi Ekleri

Geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman, istek ve gereklilik çekiminde kullanılan kişi ekleridir. Metnimizde geçen örnekleri şunlardır:

1. **teklik kişi:** görme mi+yın (004b/10), bilür+in (017a/7), ben toērın toērı söyler+in (018b/14-15), meger bir yüksek depeye çıkmış+ın (069b/8), atdan ayrılmaz+ın (093b/7), selāmet yaķasına yapuşur+ın (093b/7-8); vaşf eyleye+m (008b/8), ölür+em (017a/17), bilmez+em (033a/10), öle+m (035a/9, 068a/7), ne ādem bilür+em ne ādemī (098b/5), yaza+m (109a/9), kıaza+m (109a/9); atı öldüreyor+um (073b/10).

2. teklik kişi: yād ider+sin (007a/7), bulur+sın (007b/3), ehl-i ‘aşka tābi‘ olmaz+sın (012a/17), niçün böyle dir+sün (013b/3), ol şuya vara+sın didüklerince var mı göre+sın (013b/11), şanır+sın (018b/2), bilür+sün (020b/12), iṭā‘ at itmez+sin (045b/10), ağlarsa ağlaya+sın (076b/3), gülerse güle+sın (076b/3), dirmiş+sin gelmediler yanuma (095a/7); sever+siñ (011a/2).

3. teklik kişi: diyemez (001b/4), beñzer (002b/1), işidür (002b/16), merḥamet kıılır (002b/16), bilmeye (007a/7), daḥl eylemiş (012a/9), ölmüş (017b/13), yazar (024b/4), bilinür (033a/3), gelmez (034b/14), şer‘ an kāfir olur mı (39b/12), gösterir (081b/3).

1. çokluk kişi: ne çekersek çeke+vüz (054a/7), ne virürsek vire+vüz (054a/7), hem ġāzī hem şehīd ola+vuz (093a/2); bilür+üz (004b/9, 073a/10), ricā eyler+üz (016a/9), karşı ṭurmaz+uz (067b/6), ḥayr görmez+üz (067b/6), ṭutar+uz (073b/12), ḳomaz+uz (080b/9), umar+uz (080b/15), şöyle baḳup ṭurmaz+uz (081a/7).

2. çokluk kişi: dir+süz (047b/4), şöyle āġāh ve mütenebbih ola+suz (060a/10), ḥāzır ola+suz (063b/11), ne ṭurur+suz (082a/10), ala+sız (085a/1), ḳavī olur+sız (085a/3-4), bī-ser ü pā ḳalur+sız (085a/4-5), yañılur+sız (085a/6), ḳorḳar mı+sız (106b/5), ‘amel ider+sız (106b/6).

3. çokluk kişi: virür+ler (002b/9), sürer+ler (002b/12), atar+lar (002b/12), añar+lar (002b/13), taḥaḳḳuḳ itmiş+ler (011b/13), şavāb ala+lar (015b/9-10), zarar getürmeye+ler (022a/10), düşmiş+ler+dür (023b/5), bile+ler (023b/15), ‘amel kıla+lar (023b/15), çalar+lar (033/5), cā’iz görmüş+ler+dür (034b/8), bir bahāne arar+lar (073b/2), baḳar+lar (073b/3).

Metinde geçen adıl kökenli kişi eklerini şöyle bir tabloda gösterebiliriz:

Tablo 2. Adıl Kökenli Kişi Ekleri

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	+(y)In; +(A)m; +Um	+vUz; +Uz
2. Kişi	+sIn / +sUn; +siñ	+sUz / +sIz
3. Kişi	+Ø	+lAr

1.1.3.2.2.1.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri

Görülen geçmiş zaman ve koşul çekiminde kullanılan kişi ekleridir. Koşul kipi, geçmiş dönemlerde adıl kökenli kişi ekleriyle çekimlenmesine karşın metnimizde bütünüyle iyelik kökenli kişi ekleriyle çekimlenmiştir. Örneğin, birinci çokluk kişi çekiminde *+vUZ*'lu yapılar bütünüyle terk edilmiş, görülen geçmiş zamandaki biçimin etkisiyle *+K* eki kullanıma girmiştir. Metnimizde geçen örnekleri şunlardır:

1. teklik kişi: ben didü+m (003a/1), irdü+m (003a/11), ben işitdü+m (003a/1), yandu+m (070a/1), uyandu+m (070a/1), bilse+m (082b/5).

2. teklik kişi: gördü+ñ (003b/5), anladu+ñ (017a/5), çıkısa+ñ (017a/7), girse+ñ (017a/8), alsa+ñ (019a/8), çalsa+ñ (019a/8), 'ālim oldu+ñ (041a/4), yire girse+ñ göge çıkısa+ñ 'ākıbet (80b/9), göge şığmadu+ñ (080b/10), işitmedü+ñ mi (087b/8).

3. teklik kişi: müteğayyir oldı (002a/13-14), bozuldu (002a/15), düşdi (002b/14), gitdi (004a/2), felek itnese (004a/9), sebepsüz virse ḥaqq rızq-ı 'ibādı (006a/11), temevvüc eylese deryā-yı ebrār (006b/14), ötdi (007b/5), kaçan ḥadd-i bulūga vāşıl oldı (097b/5).

1. çokluk kişi: görmedü+k (012a/10), buldu+k (016a/7), kandurdu+k (054a/5), tayandurdu+k (054a/5), ḥabs itdü+k (058b/9), işitdü+k (061a/14), kaçsa+k (073b/13), çıkısa+k (073b/13), ḥiṣār yapsa+k (073b/14), 'asker-i sulṭāna biz sürse+k cemāl (081a/8), me'mūr olmasa+k (087a/14).

2. çokluk kişi: buyur-sa+ñuz (073b/12), irāde göster-di+ñüz (075b/6), n'eyler+se+ñüz (085a/1).

3. çokluk kişi: vāqıf olsa+lar (017a/6), görse+ler (017a/6, 035a/6).

Metinde geçen iyelik kökenli kişi eklerini şöyle bir tabloda gösterebiliriz:

Tablo 3. İyelik Kökenli Kişi Ekleri

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	+m	+K
2. Kişi	+ñ	+ñUz
3. Kişi	+Ø	+lAr

1.1.3.2.2.1.3. Emir Kipinde Kullanılan Kişi Ekleri

1. **teklük kişi:** sevķ id-eyin (006a/6-7), gör-eyim seni (084b/4), ıur-ayın (093b/15), ĥııāb ve iğzāb id-eyin (093b/15), görme-yeyin (119a/9).

2. **teklük kiři:** kıl tevekkül (004b/12), sözüm ıtut (006a/9), gözün aç (008a/8), mağrūr olma-ğıl (024a/3), gürlle (066a/4), hemān ĥaķķa şıgın (091b/5), meydāna at şal (091b/5), beni du^ç ādan unutma (094a/1).

3. **teklük kiři:** işit-sün (007b/7), ni^ç metüñ ol-sun (011a/8), otur-sın (017b/6), ulı-sun (018b/13), alma-sun (18b/13), añır-sın (18b/14), şāh şağ ol-sun (035a/9), çal-sun çeng ĥarbi gümlle-sün kūs (059b/8), toķun-sun düşmenün başına debbūs (059b/8), ķo düşmen anda cem^ç ol-sun diril-sün (069a/10), emirün bunda rū^ıyāsı göril-sün (069a/10), gör-sin (080b/14).

1. **çokluk kişi:** ıtut-alum (004a/16), ĥāzır ol-alum (015b/15), gör-elüm (019a/9), bil-elüm (019a/9), ç amel kıl-alum (019a/10), gayret meyin nüş eyle-yelüm (059b/3), ecel fikrin ferāmüş eyle-yelüm (059b/3), emel şahrāsını id-elüm orıu (059b/5), niçe oķ gibi ıraķdan atış-alum (059b/6), kılıç çeküp demidür çalış-alum (059b/6), çü yana yana meydāna çık-alum (059b/7), kimini yaķ-alum kimin yıķ-alum (059b/7), biz var-alum gör-elüm (088a/3).

2. **çokluk kişi:** āgāh ol-uñ (017b/10), siz de bilmiş ol-uñ (047b/16), nāzır ol-uñ (055b/16), şanma-ñ (059a/13, 61b/4), gel-ün (059b/3), āgāh ol-uñ (063b/9), var-uñ (065b/1), gör-ün (065b/1), bizi ķo-ñ (077b/17), öğüdiñüz başıñuza vir-ün (077b/17), hemān du^ç ādan unutma-ñ (084b/16), ĥamm yime-ñ (085b/17).

3. **çokluk kişi:** ıturma-sunlar (061a/15), gel-sünler (061a/15, 067a/17), atış-sunlar (067b/1), ĥāfil olma-sunlar (067b/1), senün erliklerünı söyle-sünler (091b/6).

Emir kipinde yer alan kişi kavramını karşılayan ekleri şöyle bir tabloda gösterebiliriz:

Tablo 4. Emir Kipinde Kullanılan Kişi Ekleri

	Teklük	Çokluk
1. Kişi	-(y)AyIn; -eyim	-(y)AlUm
2. Kişi	-Ø; ĥıl	-(U)ñ
3. Kişi	-sUn	-sUnlAr

1.1.3.2.2.2. Şekil ve Zaman Ekleri

1.1.3.2.2.2.1. Bildirme/Haber Kipleri

1.1.3.2.2.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman çekimi; geçmişte gerçekleşen eyleme, aktaran tarafından tanık olunduğunu ya da bu eylemin kesin olarak bilindiğini gösterir. Ayrıca *kaçan* ibaresinden sonra kullanılan görülen geçmiş zaman çekimi *-(y)IncA* ulacının işlevini verir (Gümüş, 2013: 28). Art arda sıralanan tümcelerde ise *-(y)Up* ulacına benzer bir işleve sahip olur (Karahan, 2011a: 186-191). Görülen geçmiş zamanı karşılamak için *-dU / -dI* yapısının yanında *-(y)Up / -(y)UpdI* yapıları da kullanılmıştır. Metnimizde görülen geçmiş zamanın kullanımları şunlardır:

a. -dU / -dI

1. **teklik kişi:** ben di-dü+m (003a/1), ir-dü+m (003a/11), ben işit-dü+m (003a/1), vir-dü+m (009a/15), kes-dü+m (019a/3), çıkma-du+m (024a/8), getir-dü+m (037a/9), ey-dü+m (043b/4), segir-dü+m (067a/4), yan-du+m (070a/1), uyan-du+m (070a/1).

2. **teklik kişi:** gör-dü+ñ (003b/5), anla-du+ñ (017a/5), ‘âlim ol-du+ñ (041a/4), ahdâş eyle-dü+ñ (050a/13), izhâr-ı cüd it-dü+ñ (050a/13), düşmen ol-du+ñ (080b/10), göge şigma-du+ñ (080b/10), işitme-dü+ñ mi (087b/8), gör-dü+ñ (090a/3).

3. **teklik kişi:** müteğayyir ol-dı (002a/13-14), bozul-dı (002a/15), düş-di (002b/14), git-di (004a/2), öt-di (007b/5), kaçan hadd-i bulūğa vāşıl ol-dı (097b/5).

1. **çokluk kişi:** görme-dü+k (012a/10, 034b/5), bul-du+k (016a/7), vāşıl olma-du+k (043a/9), kandur-du+k (054a/5), tayandur-du+k (054a/5), habs it-dü+k (058b/9), işit-dü+k (061a/14), tutma-du+k (088a/1), şataş-du+k (093b/10).

2. **çokluk kişi:** irāde göster-di+ñüz (075b/6).

3. **çokluk kişi:** -

b. -(y)Up

hiṭāb kıl-up (018b/9), bu aḥmed adlu nebī vücūda gel-üp (027b/10-11), anda nübüvvetin ve teblīg ve da‘vetin izhâr id-üp (027b/11), ḥamd-i firāvān id-üp (030a/16), bu ḥuṭbeyi oḡu-yup (030a/16).

c. -(y)UpdI

ol-updı hāl-i hevāre dige-r-gūn (086a/13).

1.1.3.2.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Geçmişte meydana gelen olayın aktaran tarafından görülmediğini ya da sonradan öğrenildiğini bildirmek için kullanılır.

Metnimizde Eski Türkçeden beri kullanılan *-mİş* ekinin yanında *-updur* eki de kullanılmıştır. İki yerde geçen bu eke 3. teklik kişi çekiminde rastlanmıştır. Bu kullanım, çağdaş lehçelerden Türkmen Türkçesinde karşımıza çıkmaktadır (İlker, 1997: 101-104). Metnimizde öğrenilen geçmiş zamanın kişilere göre çekimi şöyledir:

a. -mİş

1. **teklik kişi:** meger bir yüksek depeye çık-mış+ın (069b/8).

2. **teklik kişi:** di-r+miş+sin gelmediler yanuma (095a/7).

3. **teklik kişi:** hāmdan gel-miş degüldür (011b/12-13), gel-miş+dür (012a/7), zuhūr it-miş+dür (012a/8), dahl eyle-miş (012a/9), öl-miş (017b/13), yapılmış+dur (024a/15), beyān olun-miş+dur (027a/13), ezhāruñ kimi nāz itmege tur-miş (046a/7), boyan-mış (063a/14), kaldur-mış (082b/4), yūri-miş (082b/4).

1. **çokluk kişi:** -

2. **çokluk kişi:** -

3. **çokluk kişi:** taḥaḫḫuḫ it-miş+ler (011b/13), düş-miş+ler+dür (023b/5), cā'iz gör-miş+ler+dür (034b/8).

b. -updur

halka gāyet şa'b olan āsān ol-updur beglere (112a/13), 'usr sırrı 'ālemüñ yeksān ol-updur beglere (112a/13).

1.1.3.2.2.1.3. Geniş Zaman

Geniş zaman, bir eylemin her zaman ortaya çıktığını ya da çıkacağını bildirir. Geniş zaman ekinin kullanımı Türkçenin tarihsel dönemlerinde ve günümüz Türkiye Türkçesinde bir birlik göstermediği gibi metnimizde de tam bir sistem yoktur. Ünlüyle biten eylemlere doğrudan *-r* olarak gelirken ünsüzle biten eylemlere *-ar*, *-er* ya da *-ır*, *-ir*, *-ur*, *-ür* şeklinde gelir. Tek heceli eylemler genellikle *-Ar* (bil-, al-, bul-, gel-, kal-, ol-, öl-, dur-, gör-, var-, ver-, vur- fiilleri istisna) morfemini alırken çok heceli ve türemiş fiiller ise *-I_{4r}* morfemini alır (Gencan, 1979: 451-456; Ercilasun, 2007b: 359-363). Geniş zaman kipi temel işlevinin dışında, şimdiki zaman işlevinde ya da hikâye anlatımlarında geçmişteki bir anekdotun aktarımında da kullanılabilir. Metnimizde geniş zaman kipinin kullanımını şu şekildedir:

a. Olumlu Geniş Zaman: -(A/U/D)r

1. **teklik kişi:** bil-ür+in (017a/7), öl-ür+em (017a/17), ben toğrın toğrı söyle-r+in (018b/14-15), kendümi bir özge hâlde gör-ür+in (069b/7), murâd eyle-r+in (070b/13), fâyide-i ‘ilmiyye um-ar+ın (070b/14), kendümi atla deñize at-ar+ın (093b/4-5), selâmet yaqasına yapuş-ur+ın (093b/7-8), ne âdem bil-ür+em ne âdemî (098b/5), per aç-ar+ın (099b/1), seni arqama alup tîz uç-ar+ın (099b/1), ‘amel eyle-r+in (106b/7).

2. **teklik kişi:** yâd id-er+sin (007a/7), bul-ur+sın (007b/3), tır-ur+sın (009a/3), sever+siñ (011a/2), münkir ol-ur+sın (012a/17), niçün böyle di-r+sün (013b/3), şan-ır+sın (018b/2), bil-ür+sün (020b/12), iqdâm id-er+sin (027b/15-16), di-r+sün (045b/11), bil-ür+sün (054a/10), gel-ür+sın (057a/6), tır-ur+sın (062a/17), bil-ür+sın (099a/14).

3. **teklik kişi:** beñze-r (002b/1), işid-ür (002b/16), merhâmet kı-l-ur (002b/16), tam-ar kıan “kan damlar” (007b/7), eyd-ür (011b/17), râz açıl-ur (017a/17), hayrân kıal-ur (018a/16), yaz-ar (024b/4), bilin-ür (033a/3), şer‘ an kâfir ol-ur mı (39b/12), göster-ir (081b/3).

1. **çokluk kişi:** bil-ür+üz (004b/9, 073a/10), ricâ eyle-r+üz (016a/9), tıt-ar+uz (073b/12), um-ar+uz (080b/15).

2. **çokluk kişi:** di-r+süz (047b/4), ne tır-ur+suz (082a/10), kıavî ol-ur+sız (085a/3-4), bî-ser ü pâ kıal-ur+sız (085a/4-5), yañıl-ur+sız (085a/6), kıorq-ar mı+sız (106b/5), ‘amel id-er+sız (106b/6).

3. **çokluk kişi:** vir-ür+ler (002b/9), sür-er+ler (002b/12), at-ar+lar (002b/12), añ-ar+lar (002b/13), çal-ar+lar (033/5), baq-ar+lar (073b/3), bir bahâne ara-r+lar (073b/2).

b. Olumsuz Geniş Zaman: -mAz / -mA

1. **teklik kişi:** gör-me mi+yin (004b/10), zarar it-mez mi+yin (009b/derkenar), bil-mez+em ben (017b/14), bil-mez+em (033a/10), ben bunlara göz göre âşikâre zebûn ol-maz+ın (093b/2-3), atdan ayrıl-maz+ın (093b/7), bil-me+m (096a/15), ben bil-mez+em (098b/4).

2. **teklik kişi:** ehl-i ‘aşka tâbi‘ ol-maz+sın (012a/17), itâ‘ at it-mez+sin (045b/10).

3. **teklik kişi:** diye-mez (001b/4), gel-mez (034b/14), bulun-maz degül (043b/10), göricek havf it-me mi hîç cânlar (080a/5).

1. **çokluk kişi:** maḥkûm ol-maz+uz (055a/8), tapu kııl-maz+uz (055a/9), ḥesâba şay-maz+uz (055a/10), yaz-durmaz+uz (055a/11), karşı tur-maz+uz (067b/6), ḥayr gör-mez+üz (067b/6), ço-maz+uz (080b/9), şöyle bakup tur-maz+uz (081a/7).

2. **çokluk kişi:** -

3. **çokluk kişi:** -

1.1.3.2.2.1.4. Şimdiki Zaman

Eylemin bulunulan zaman içerisinde yapıldığını ifade eder. Metnimizde iki tür şimdiki zaman eki kullanılmıştır: *yorı-r* yapısından gelişen ve belirsiz şimdiki zamanı karşılayan *-Ayor* ve belirli şimdiki zaman için kullanılan *-mekde* yapısı. Metinde geçen örnekleri şunlardır:

a. -Ayor

Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerinde ortaya çıkan bu ek, süreklilik bildiren *yorı-* eyleminin bağlama işlevli *-(y)A* ulacıyla birlikte kullanımı sonucu ekleşme yoluyla ortaya çıkmıştır. İlerleyen dönemlerde kullanım alanını genişleterek şimdiki zamanı karşılar duruma gelmiştir. Metnimizdeki kullanımları şunlardır:

atı öldür-eyor+um (073b/10), görüp bu resme katlin ḥazzından ol-ayor+dı (095b/4).

b. -mekde:

aḳup geç-mekde+dür şu gibi sâ‘ât (006b/13).

1.1.3.2.2.1.5. Gelecek Zaman

Eski Anadolu Türkçesindeki *-(y)IsAr*, *-(y)AsI* gibi gelecek zaman bildiren biçimler kullanılmamıştır. Klasik Osmanlı Türkçesinde yaygınlaşacak olan *-(y)A/IcAk* eki¹⁰ (Gülmez ve Direkci, 2017: 276), gelecek zaman işlevinde kullanılmaya başlanmıştır:

şu bizüm kıtımızda olıcağ (102b/6), müşrikler gelüp şuyı bulıma-yacağ (102b/7).

1.1.3.2.2.2.2. Tasarlama/Dilek Kipleri

1.1.3.2.2.2.2.1. Emir Kipi

Türkçede emir çekiminde kip ve kişi kavramı tek bir yapıda toplanmıştır. Türkçede emir kipi tartışmalı konulardan biridir. Tartışma konuları genel olarak biçim-işlev ikilemi üzerinde yoğunlaşmaktadır.¹¹ Klasik sınıflandırmaya göre metnimizde yer alan emir çekiminin kişilere göre dağılımı şöyledir:

1. teklik kişi: sevğ id-eyin (006a/6-7), gör-eyim seni (084b/4), tur-ayın (093b/15), hitâb ve igzâb id-eyin (093b/15), görme-yeyin (119a/9).

2. teklik kişi: kıl tevekkül (004b/12), itme nefis-i nefisüñi zâyi^c (004b/13), sözüm tut (006a/9), söze gel (006b/5), hâl-i mâziden haber vir (006b/5), gözün aç (008a/8), mağrûr olma-ğıl (024a/3), manşıbuñ ehlin bulup ehline vir manşıbı (041b/2), gurle (066a/4), çatla (066a/4), hemân haqqâ şıgın (091b/5), meydâna at şal (091b/5), beni du^c âdan unutma (094a/1).

3. teklik kişi: uy-sun (006a/5), işit-sün (007b/7), ni^c metün ol-sun (011a/8), devletün ol-sun (011a/8), otur-sın (017b/6), ulı-sun (018b/13), alma-sun (18b/13), añır-sın (18b/14), şâh sağ ol-sun (035a/9), añlanma-sun (038b/1), çal-sun çeng harbi gümler-sün kūs (059b/8), toğun-sun düşmenün başına debbūs (059b/8), ço düşmen anda cem^c ol-sun diril-sün (069a/10), emirün bunda rü'yâsı göril-sün (069a/10), gör-sin (080b/14).

1. çokluk kişi: tut-alum (004a/16), hâzır ol-alum (015b/15), gör-elüm (019a/9), bil-elüm (019a/9), ^camel kıl-alum (019a/10), gayret meyın nüş eyle-yelüm (059b/3), ecel fikrin ferâmüş eyle-yelüm (059b/3), emel şahrâsını id-elüm ortu (059b/5), niçe oğ gibi

¹⁰ Ekin yapısıyla ilgili olarak bk. Korkmaz, 2005d: 3-11.

¹¹ Özellikle emir kipinin birinci kişi çekimlerinin olup olmadığı, ikinci teklik kişi çekiminde görülen *-Gıl* ekinin işlevi tartışılmalı konulardan olmuştur. Bu tartışmalar ve çözüm önerileriyle ilgili olarak bk. Sertkaya, 1996: 135-142; Ercilasun, 2004: 63-66; Aslan Demir, 2008; Gümüş, 2016b: 253-262.

ıraqdan atış-alum (059b/6), kılıç çeküp demidür çalış-alum (059b/6), çū yana yana meydāna çık-alum (059b/7), kimini yaq-alum kimin yıq-alum (059b/7), biz var-alum gör-elüm (088a/3).

2. çokluk kişi: āgāh ol-uñ (017b/10, 063b/9), siz de bilmiş ol-uñ (047b/16), nāzır ol-uñ (055b/16), şanma-ñ (059a/13, 61b/4), gel-üñ (059b/3), var-uñ (065b/1), gör-üñ (065b/1), bizi qo-ñ (077b/17), ögüdiñüz başıñuza vir-üñ (077b/17), hemān du'ādan unutma-ñ (084b/16), ğamm yime-ñ (085b/17), unutma-ñ (091b/14).

3. çokluk kişi: turma-sunlar (061a/15), gel-sünler (061a/15, 067a/17), atış-sunlar (067b/1), ğāfil olma-sunlar (067b/1), senüñ erliklerüñi söyle-sünler (091b/6).

1.1.3.2.2.2.2. Koşul Kipi

Koşul kipi, eylemin gerçekleşmesinin bir koşula bağlı olduğunu bildirir. Koşul anlamını veren *-sA* biçimbiriminin kip eki mi, yoksa bir ulaç eki mi olduğu konusu, Türk dilbilgisindeki tartışmalı konulardan biridir. Bu tartışmanın oluşmasında, bu kiple oluşturulan eylem çekiminde tam bir bitmişliğin olmaması ve eylemin tam yargı bildirmemesinin payı büyüktür. Gürer Gülsevin (1990: 276-279), Kemal Eraslan (2000: 116) ve Leylâ Karahan (2011b: 192-200) gibi araştırmacılar, *-sA* ekiyle oluşturulan şekillerin ulaçlar bölümünde yer alması gerektiğini belirtir. Hayati Develi ise bu görüşlere itiraz ederek *-sA* biçimbiriminin ulaç değil, bir kip eki olduğunu ileri sürer (Develi, 1995: 89-94). Metnimizde *-sA* biçimbirimi, tek başına bir yargı bildirmeyen, temel tümcedeki yargıyı koşula bağlayan bir işleve sahip olmanın yanında birkaç kullanımda yargı bildiren bir ifade olarak istek anlamında karşımıza çıkmaktadır:

a. Koşul Anlamı

1. teklik kişi: bil-se+m (082b/5).

2. teklik kişi: çık-sa+ñ (017a/7), gir-se+ñ (017a/8), al-sa+ñ (019a/8), çal-sa+ñ (019a/8), di-se+ñ (037a/10), sū'āl it-se+ñ (041b/14), kuble-i bürād eyle-se+ñ (058b/2), göster-se+ñ (059b/9), yire gir-se+ñ göge çık-sa+ñ 'ākıbet (80b/9).

3. teklik kişi: felek itme-se 'azli naşba pāya (004a/9), sebepsüz vir-se haqq rızq-ı 'ibādı (006a/11), temevvüc eyle-se deryā-yı ebrār (006b/14).

1. çokluk kişi: kaç-sa+k (073b/13), çık-sa+k (073b/13), hişār yap-sa+k (073b/14), 'asker-i sultāna biz sür-se+k cemāl (081a/8), me'mūr olma-sa+k (087a/14).

2. **çokluk kişi:** buyur-sa+ñuz (073b/12), n'eyler+se+ñüz (085a/1).

3. **çokluk kişi:** vâkıf ol-sa+lar (017a/6), gör-se+ler (017a/6, 035a/6).

b. İstek Anlamı

bu didüğün 'ibâdet-i mevdûde müyesser olacağı bil-se+m (013b/1), aña göre 'amel kıl-sa+m (013b/1).

1.1.3.2.2.2.3. İstek Kipi

Eski Türkçedeki gelecek zamanı karşılayan *-GAY* ekinden gelişen *-(y)A*, tarihî Batı Türkçesinde isteği karşılayan biçimbirim olarak öne çıkmıştır. İstek, dilek gibi anlamlar bildirmesinin yanında kimi zaman gelecek zaman ve geniş zaman işlevinde de kullanıldığı görülmektedir (Özkan, 2007: 83-113; Gümüş, 2013: 32-33). Metnimizde geçen kullanımları şunlardır:

1. **teklik kişi:** öl-e+m (035a/9, 068a/7), vaşf eyle-ye+m (008b/8), kıl-a+m i' lām (009b/7), di-ye+m (010b/17), hoş geç-e+m (011a/6), işid-e+m (017a/4), ber-ıaraf itme-ye+m (068a/6), gitme-ye+m (068a/6), bil-e+m (068a/7), yağma kıl-a+m (068a/7), ben deryā-yı mala ğarķ ol-a+m (070a/14-15), ğazī ol-a+m (091b/11), yaz-a+m (109a/9), kaz-a+m (109a/9).

2. **teklik kişi:** bir dağı kazā ol-a+sın heyhāt (004b/11), ol şuya var-a+sın didüklerince var mı gör-e+sin (013b/11), gönderme-ye+sin (016a/9), bulma-ya+sın (017a/8), şabr id-e+sin (020b/15), behremend ol-a+sın (041a/5), ağlarsa ağla-ya+sın (076b/3), gülerse gül-e+sin (076b/3).

3. **teklik kişi:** yirinde ol-a (003a/derkenar), devlet oldur ki olma-ya hezli (004b/8), id-e taşsın (006b/3), bilme-ye (007a/7).

1. **çokluk kişi:** ne çekersek çek-e+vüz (054a/7), ne virürsek vir-e+vüz (054a/7), anı dağı bitür-e+vüz (054a/7), gör-e+vüz (054a/11), meger ki yā gel-e+vüz (055a/11), tıtalum ki 'āşī egil-e+vüz (055a/11-12), gör-e+vüz (066a/13), sür-e+vüz (066a/14), id-e+vüz kıtāl (068b/10), dilekler id-e+vüz (074a/3), hem ğazī hem şehīd ol-a+vuz (093a/2).

2. **çokluk kişi:** şöyle āġāh ve mütenebbih ol-a+suz (060a/10), hāzır ol-a+suz (063b/11), al-a+sız (085a/1).

3. **çokluk kişi:** şavāb al-a+lar (015b/9-10), zarar getürme-ye+ler (022a/10), bil-e+ler (023b/15), ‘amel kı1-a+lar (023b/15).

1.1.3.2.2.2.2.4. Gereklilik Kipi

Bir eylemin yapılması ya da gerçekleşmesi gerektiğini bildiren ya da tasarlanan eylemin gereklilik durumunda olduğunu anlatan kip kategorisidir. Metnimizde gereklilik anlamı için birden çok biçim kullanılmıştır. Bunlar içerisinde Oğuz Türkçesine özgü olan ve Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru kullanım alanına giren *-mAIU* (-mA + IU) şekli (Korkmaz, 2007: 693) dikkati çekmektedir. Bunun yanında Batı Türkçesinde yaygın olarak karşımıza çıkan *-mAK gerek* yapısı; eylemlerin *gerek* sözcüğüne bağlanmak üzere koşul, istek, emir ve görülen geçmiş zaman çekimleri de gerekliliği karşılayan kullanımlardır. Gereklilik kategorisinin metinde geçen örnekleri şunlardır:

a. -mAIU

suṭūḥ kenārında düşecek maḥal1de oğlan görmelü (035a/4).

a. -mAK gerek (lazım)

ḥāḥ ve nā-ḥāḥ mütekellimūñ kendü ḥāli ol-maḡ gerek (003a/derkenar)

‘alāyıḡdan el çeküp iḥtilāt-ı ḥalāyıḡdan geç-mek gerek (005b/7)

dāyire-i edebden ḥāric söz söyleme-mek gerek (012b/1-2)

şakla-maḡ gerekdür anı (016b/16)

yā di-mek gerek yā öl-mek (017a/16)

top-ı ḡahr ile yakala-maḡ gerek (032a/1)

āyeti mübteḡāsınca manāşıḡı münāsibine vir-mek gerek (041b/1)

kişi ḡasmin ḡavī ḡarimin ḡālib gör-mek gerek (059a/17)

tiz yetiş-mek gerek ve düşmene ḡarşu varup kimimüz bir siḡām-ı ‘adū intikām ve kimimüz mızrāḡ yaraḡ ile ḡoriş-mek gerek (060b/2-3)

imdi bunuñ olurın gör-mek gerek (065a/10)

hemān bunlarıñ haqqından gel-mek gerek (068a/16)

bi'l-cümle yā al-mağ gerek yā vir-mek yā öldür-mek gerek yā ölmek (068a/16-17)

ādem idecegi kārūñ soñın şan-mağ gerek ve girecegi gölüñ 'umkın bilüp andan tal-mağ gerek (073a/4-5)

ādāb-ı meclisi gözet-mek gerek (077b/1)

ol kişi gül-mek gerek (094b/4-5)

ol kişi ağla-mağ gerek (094b/5).

b. Eylem + Koşul kipi (-sA) + kişi eki + gerek

mekkedden hicret ve ehlinden nefret idüp medīneye gel-se gerek (027b/12)

mekkeyi feth idüp al-sa gerek (027b/13)

'āleme tebliğ aḥkāmı gün gibi yayılıp ümerā-yı ümmeti şarḡ ve ġarba ḥüküm it-se gerek (027b/13-14)

ol dem benüm ḡanum dökmegile mağber ol-sa gerek (093b/16).

c. Eylem + İstek kipi (y)A + kişi eki + gerek

gerekdür ki ol-a+sın baña iy yār-ı kemā-kān yār-ı ġār ve şāḥib-i esrar (016b/13)

yit-e+m gerek (035a/9)

mübārizlerinden şādır olduğı taḡdīrce ben niçe ölürsem öl-e+m gerek (035a/8).

ç. Eylem + Emir kipi + gerek

hemān anı şaḡla-ñ gerek (035a/9).

c. Eylem + Görülen geçmiş zaman + kişi eki + gerek

bu muḡaddime-i 'ilme 'ālim ol-du+ñ gerekdür (041a/4).

1.1.3.2.2.3. Eylemlerin İki Kipli Çekimi

Arka arkaya getirilen iki çekimli eylem ile yapılır. Asıl eylemden sonra gelen *i-* (<<er-) eylemi; görülen geçmiş zaman, koşul ve öğrenilen geçmiş zaman kalıplarıyla eylemlerin tasvirini oluşturur. Hikâye, rivayet ve koşul olarak karşımıza çıkan bu çekimde Eski Türkçedeki *er-* yardımcı eyleminden gelişen *i-* yardımcı eyleminin bütün biçimleri metnimizde kullanılmıştır. Ekleşmemiş hâlinin yanında ekleşme süreci ve tam ekleşme evrelerine (ör. yayıl-maz idi, yaz-maz+ıdı, baş-maz+dı) de tanık oluyoruz. Bu durum, metnimizin geçiş dönemine ait olduğunu gösteren bulgulardan biri olarak öne çıkar. Metnimizde geçen birleşik çekimler ve örnekleri şunlardır:

1.1.3.2.2.3.1. Hikâye Birleşik Çeklimi

1.1.3.2.2.3.1.1. Geniş Zamanın Hikâyesi

baş-maz+dı (004a/9), gelür gid-er+di (013a/13), şoyla-r+ıdı (014a/9), yi-r+ıdı (014a/12), şaqla-r+ıdı (016b/3), ımızgan-ur+du+m (018b/17), âşikâr ol-maz idi (019a/16), yayıl-maz idi (019a/17), bil-mez mi+di (020a/7), di-r+ler idi (026b/11), tur-maz+dı (036b/2), gid-er+di (036b/2), ben var-ur+du+m-a (037a/10), ‘ilm-i belâgatde ğayra söz degirt-mez idi (043a/14), terk itmek ol-maz idi (043a/16-17), havf eyle-r+idü+m (045b/18), iç-er+di (050a/13), iste-r+dü+m (066b/17), bahâne ara-r+du+m (067a/1), yaz-maz+ıdı (077b/13), bil-mez+di (080a/6), bil-mez mi+ydü+ñ (080b/9), yat-ur+ıdı (098b/14).

1.1.3.2.2.3.1.2. Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

getür-di+ler idi (051a/2).

1.1.3.2.2.3.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

ya‘nî senbu nâhiyesile bile şadağa olun-mış idi (004a/derkenar), ‘aqluma ‘iķâl ol-mış+ıdı ve fikr ü hayâlüme iķtilâl vir-miş+ıdı (005a/8), it-miş+di kaşd-ı te’bîd (014a/4), gel-miş idü+k (016a/7), görme-miş+di (16b/10), hüküm it-miş idi (024a/11), cem‘ ol-mış+lar idi (040a/13), ‘aķd-i meclis eyle-miş+ler idi (040a/14), ammâ diñlemiş işit-miş idi (043a/7-8), bil-miş+di (043a/10), bu kadar aķz-ı hışâl it-miş idi (043a/13), vezîri muħammed bin ‘alķamî oķı-mış yaz-mış degül idi (043a/7), ol ğadde var-mış idi (043a/17), ‘alîl ol-mış+dı (050a/11), gör-miş+di (080a/6).

1.1.3.2.2.2.3.1.4. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

görüp bu resme katlin hazzından ol-ayor+dı (095b/4).

1.1.3.2.2.2.3.1.5. Koşulun Hikâyesi

eger benüm ‘ömrüm anuñ ‘ömrine yitiş-se+ydi (028a/9).

1.1.3.2.2.2.3.1.6. İsteğin Hikâyesi

eger ol-a+ydı (029a/7), anda ol-a+ydı (044b/13), çal-a+lar idi (061b/1), senüñ sözüñ kâr id-e+ydi (077a/7-8).

1.1.3.2.2.2.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi

1.1.3.2.2.2.3.2.1. Geniş Zamanın Rivayeti

vir-ür imiş (044b/11), ço-maz imiş (044b/13), di-r+ler imiş (048a/9), rızqını yi-r imiş (091a/8), ne ‘aceb ol-ur imiş (091b/10), dirîğâ dön-mez+imiş atılan tîr (093b/11), di-r+ler imiş (102a/12).

1.1.3.2.2.2.3.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

sağf-ı beynde mıkñnâñis važ‘ it-miş+ler imiş (032a/3).

1.1.3.2.2.2.3.3. Koşul Birleşik Çekimi

1.1.3.2.2.2.3.3.1. Geniş Zamanın Koşul Çekimi

iste-r+ise+ñ (006a/9), eger iste-r+se+ñ (006a/17), aç-ar+sa+ñ (006b/3), söyle-mez+se+m ölürem söyle-r+se+m rāz açılır (017a/17), di-r+se+m (018b/15), secde it-mez+se (023b/13), buyrul-maz ise (025a/13), di-r ise+ñ (042b/2, 048b/15), ne çek-er+se+k çekevüz (054a/7), ne vir-ür+se+k virevüz (054a/7), yağ-maz+sa+ñ yağma (066a/4), ‘āriyyet ma‘ nāsına olacağ ol-ur+sa (116a/1).

1.1.3.2.2.3.3.2. Görülen Geçmiş Zamanın Koşul Çekimi

it-di+se maḥzūn (006b/16), iste-di+se+ñ (008b/10), bul-du+ñ+ısa (021a/8), anla-du+ñ+ısa (021a/8), şahīḥ ol-dı+sa (036a/6), gör-dü+m ise (046a/3), di-dü+ñ+ise (093b/12).

1.1.3.2.2.4. Eylemsiler¹²

1.1.3.2.2.4.1. Ortaç Ekleri

1.1.3.2.2.4.1.1. -(y)An

iktidā ve ihtidā id-en (001b/9), isteme-yenler (018b/12), ağla-yan göz (078a/15), göge ağ-an ğubār (083a/3).

1.1.3.2.2.4.1.2. -dUK; -dIK

iḥtiyār it-dig+üñ (005a/17), işit-dig+üñ (021a/7), gör-dig+üñ (021a/7), işit-dig+ümüz (022b/14), buyurma-duğ+um yola (064b/15), yaşa-dıg+uñuz ḥayret-fezā-yı rüstāy (075b/3-4), kimse kaldı mı işitme-dük ‘aceb (083a/7), görün-dik+leri gibi (092a/1).

1.1.3.2.2.4.1.3. -(ü)r

gör-ür gözidür (013a/5), benze-r ‘amelleri (023a/4-5), deyr-i şanem di-r+ler bir ‘azīm-dār bir işihār (31b/9), şavt işidil-ür yirlere (061a/9).

1.1.3.2.2.4.1.4. -mez

görün-mez kaçā (004b/16), bir görün-mez kaçā (078a/10)

1.1.3.2.2.4.1.5. -(y)AcAK

müyeser ol-acağ+ın (013b/1), var-ıcağ+ın (017b/14), di-yecek maḥalldē (027a/5), menzil ve mev’ā ol-acağ maḥām-ı maḥmūdı (027b/15), düş-ecek maḥalldē (035a/4), müfāvaza id-ecek kadar (041a/13-14), di-yecek yirde (048b/1, 071b-12-13), ḥāşıl ol-acağ māl-ı pādīşāhīdūr (070a/12-13), id-eceg+i kārūñ şoñın (073a/4), gir-eceg+i gölüñ ‘umḳın

¹² Konuyla ilgili olarak -Batı Türkçesini de kapsayacak şekilde- şu genel kaynaklara bakılabilir: Eraslan, 1980; İlker, 1997; Karpuz, 2001: 27-43; Bayraktar, 2004; Korkmaz, 2005e: 128-132; Korkmaz, 2005f: 151-159; Özmen, 2014; Deniz Yılmaz, 2009, Dursunoğlu, 2017: 81-98.

(073a/4), öl-ecek hasta (077a/14), bir gel-ecek âfet (078a/10), tur-acağ gün (082a/11), yiyeceğ+i aşı (083a/3), yir yok yat-acağ (087a/14), saña zevc ol-acağ şeh-zâde (099a/15), kişinüñ di-yeceğ+i kavlin (101b/8).

1.1.3.2.2.2.4.1.6. -mış

vaz^c olun-mış bir gümüş levh (028b/4), atıl-mış oğ (090a/3).

1.1.3.2.2.2.4.2. Ulaç Ekleri

1.1.3.2.2.2.4.2.1. -(y)Up

tahrîr id-üp (002a/3), yaz-up (002a/3), tağrîr eyle-yüp (002a/4), göril-üp (002a/9), gel-üp (004a/2), budaklan-up (012a/1), çor-up şoyla-yup (013b/17), egil-üp (017b/9), haykır-up (018b/16, 092b/4), alıvir-üp (044a/13), bağla-yup (055b/15, 066b/5), yaşa-yup (055b/15, 068b/2), toluŝ-up (064b/8), al-up (064b/11), çal-up (064b/11), helâlleş-üp (093a/2), kolayla-yup (093a/2).

1.1.3.2.2.2.4.2.2. -UbAn

kul ol-uban (020b/5), devşirüben (077b/1).

1.1.3.2.2.2.4.2.3. +(i)(y)ken; iken

olmış+iken (002a/11), kağā+yiken (004a/15), var iken (006a/1), bilür+ken (006a/2), gāfil yatur iken (016a/10), muŝāğabetde iken (16b/7), dāyirede iken (050a/5), ŝāh+ken (106b/10), gedā+yiken (106b/10), fağr iken (106b/10), ğanî iken (106b/10).

1.1.3.2.2.2.4.2.4. -mAdIn; -meden

ol-madın müddet āğir (003b/12), yaz-madın (004b/2), ŝöylet-medin, ğaml itmeden (021a/9), di-meden (034b/14), bir iki hafta geç-medin (057b/12), kılıç çek-meden (057b/10), tu ruŝ-madın (079a/8), görüş-medin (079a/8).

1.1.3.2.2.2.4.2.5. ...-(y)A ...-(y)A

dön-e dön-e (004a/17, 055b/1), an-a an-a ierdi (050a/13), di-ye di-ye (054a/11), nect bul-a bul-a (054a/12-13), var-a var-a (054a/13), gn-e gn-e (055b/1), ır-a ır-a (109a/3).

1.1.3.2.2.2.4.2.6. -(y)A

kr-e >> gre (006b/4), yan-a >> yine (007a/10), al-a+bildklerin (064b/11), al-a+bildklerin (064b/11), di-ye+grdk (090a/10), al-a+bildgin (091a/15), al-a+bildgin (091a/15), ba-a+gr (094a/1).

1.1.3.2.2.2.4.2.7. ...-y ...-y

avf itme-y itme-y (053b/17)

1.1.3.2.2.2.4.2.8. -(y)U/I

di-y (009a/15, 019a/7), yap-u+virdi (049a/16), gsterme-y (054a/1), gr-+virmesine (077a/5), gster-i+verse (077a/6), inandur-+gr (105b/10), gel-+virdi (106a/17).

1.1.3.2.2.2.4.2.9. -dUKdA

niyyet it-dkde (004b/5), ayil ol-duda (004b/16), akm it-dkde (015a/15), emr it-dkde (019a/10), urtar-duda (028b/8), zikr olun-duda (037b/11), adem ba-duda (054a/14), ıyd ol-duda (057b/12).

1.1.3.2.2.2.4.2.10. -dU/IK + yelik Eki + dA

or-dularında (015b/12), di-dklerinde (015b/13), istift it-dklerinde (039b/13), di-digmzde (070a/5).

1.1.3.2.2.2.4.2.11. -(y)I/UcAK

di-yücek (013b/2, 019a/6), ol-ıcağ (020a/4), dile-yicek (021a/14), işid-icek (027b/17), tasdik id-icek (028a/1), vaşf-ı terkibine gel-icek (034b/3), zālīm ol-ıcağ (040a/3), habir ol-ıcağ (064b/15), āfet gel-icek (092a/10).

1.1.3.2.2.2.4.2.12. -(y)I/UncA

bul-unca (010b/3), di-yince (016a/9), çal-ınca (019a/10), gel-ince (069a/15), görme-yince (073a/2), ol-ınca hāk (081a/7), gör-ince (086a/14), kıyāmet kop-ınca (093b/14), öl-ince (093b/15).

1.1.3.2.2.2.4.2.13. -yıncağız

qazıl-mayıncağız (006a/13).

1.1.3.2.2.2.4.2.14. -di/ükCe

yüri-dikce (022b/5), git-dükce (031a/3), işit-dükce (061b/6), git-dikçe (088b/10), gel-dükçe (093a/4).

1.1.3.2.2.2.4.2.15. -AlI

gel-el(i)+den (008a/4), seyr id-el(i)+den (013a/2), kov-al(ı)+dan (018a/10), kork-alı (045b/18), beg ol-alı (080b/10).

1.1.3.2.2.2.4.2.16. -yü/araK

fırşat gözle-yürek (056a/8), izin izle-yürek (056a/8), di-yürek (063a/10), āyetin oqu-yarak (076a/3).

1.1.3.2.2.2.4.3. Ad-Eylem Ekleri

1.1.3.2.2.2.4.3.1. -mAK

geçin-meg+e (005b/6), uy-mağ (006a/5), al-mağ (007b/6), kādı ol-mağ (010a/13), di-mek+dür (011b/10), bilebil-mek (012a/11), dūn ol-mağ+ın (015a/2), sırr vir-mek olur

sırrı^c ayān eyle-mek olmaz (017a/2), atıl-mağ+a (020b/5), şatıl-mağ+a (020b/5), görülme-gin (023a/9), di-meg+ile (028b/17), nāfi^c ol-mağ muḳarrerdür (033b/10).

1.1.3.2.2.2.4.3.2. -mA

vir-me+sinde (013b/3), vir-me+de (016a/4), cümel it-me+nüñ (026b/3-4), şu üzere var-ma+ya emr eyledi (102b/9), vech ol-ma+sında naẓar vardur (103a/12).

1.1.3.2.2.2.4.3.3. -(y)Iş; -ş

añla-yış+ı (052b/7, 052b/8), gel-iş (057a/6), in-iş+in (067a/8), gel-iş+in (067a/8), toğ-uş+ından (079a/10), yüri-ş+in (082a/6), yi-yiş+i (091a/9).

1.1.3.2.2.2.5. Ek-Eylem

Eski Türkçedeki *er-*, iki kipli çekimlerde ya da adların çekime girerek tümce oluşturmalarında kullanılan bir yardımcı eylemdir. Batı Türkçesinde *er-* > *ir-* > *i-* biçiminde bir gelişme göstermiştir.

i- eyleminin tek başına kullanılmadığı, yanına geldiği ad ya da eylemlerle birlikte anlam kazandığı görülmektedir (Ergin, 2004: 314). Eylemlerle kullanımından ortaya çıkan iki kipli çekimler konusu, “Şekil ve Zaman Ekleri” başlığı altında incelenmiştir. Burada adlarla birlikte kullanımından ortaya çıkan, geniş / şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve koşul çekimleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca *i-* eyleminin *o/-* eylemine çok yakın bir kullanımı bulunmaktadır (Ergin, 2004: 314). Metnimizde bu yönde de birçok kullanım yer almaktadır:

ol selāḫin idügi (012a/11), ḫayr idüginde (040b/9), evlā idüginde (040b/15), ḫazāyı ehli var iken nā-ehle virmek kebāyirden idügin ḫadīs-i şerīf ile istidlāl ider (042a/15-16), cāʾiz idügin (058a/2), aşr idüginde (068b/13), dünyā ḫaç bucağ-duğın (084a/14), ḫışāl-i zemīmeden idügi (114a/7), ḫanḫısından idügi (117b/9).

Metnimizde yer alan ek-eylem çekimleri ise şunlardır:

1.1.3.2.2.2.5.1. Ek-Eylem Geniş / Şimdiki Zaman Çekimi

Ek-eylemin geniş / şimdiki zaman çekiminde yardımcı eylem (i-), kip eki ve kişi kavramı birleşerek tek bir ekte toplanmıştır. Üçüncü kişilerde, Eski Türkçedeki *tur*-eyleminin çekimlenmesiyle ortaya çıkan *tur-ur* yapısından gelişen *durur* şeklinin yanında hece tekleşmesi yoluyla oluşan *-dUr* biçimi geniş olarak kullanılmıştır. Metnimizde konuya ilişkin kullanımların kişilere göre dağılımı şu şekildedir:

1. teklik kişi: müsteḥaḳḳ-ı kemāl-i ʿ aṭıfet+em (009b/13), ben meleklerüñden bir melek+em (023b/4), ben sizüñ maʿ budiñuz+am (023b/12), ben âdemî+yem (098b/2), senüñ gibi nigāruñ mahremi+yem (098b/2), bu ulu pâdişāhuñ oğlı+yam ben (098b/3), ben ḳâdir+em (099a/8), ḳâyil degül+in (106b/7-8), buña râzı mı+yam (108b/4).

2. teklik kişi: her gūne-i kemāle mâlik ve her maḳūle-i ḳāle ḳâdir+sin (005b/17), sen+sin (008b/15), âdem+siñ (018a/14), sen ki müʿmin+sin (020b/15), aʿ lem+sin (023b/4), bu leşkerüñ aḥseni+sin (084b/4), kimüñ ḳızı+sın iy bint-i serā sen (098b/3), sen mi+sin olan beg bize (095b/16), ḳâdir+sin (107a/3).

3. teklik kişi: âdem+dür (003b/3), didüm ḳara ḥaberdan daḥı yeg var (004a/5), senüñ+dürür (009b/10), çok+durur (010a/6), var+durur (010b/8), müyesser degül+dür (024a/14), iʿ tibār-ı ʿ acibe degül mi+dür (051a/3), benüm işüm ḳolay (093b/9).

1. çokluk kişi: el-ḥamdüliʿl-lah ḥālā bir devletde ve bir saʿ âdetde+yüz (045a/3), ḳâdir degül+üz (073b/11), ḥıdmetde ḳāşır degül+üz (073b/12), biz de şöyle degül+üz (081a/7), meydān-ı ʿ arşāt serverleri+yüz (092b/8), bir+üz hevāre gözinden (093b/13).

2. çokluk kişi: siz ki maʿ ârik-i mehālik ser-verleri ve ḳule-i ḳılʿ ā şaʿ büʿl-mesālik erleri+süz (060a/4-5), aʿ nî düde-mān-ı bedeviyān-ı devrānuñ ʿ anterleri+süz (060a/5).

Metinde geçen ek-eylemin geniş / şimdiki zaman çekiminin kişilere göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 5. Ek-Eylemin Geniş / Şimdiki Zaman Çekimi

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	+(y)Am; +in	+(y)üz
2. Kişi	+sin; +siñ	+süz
3. Kişi	+Ø; +dUr(ur)	-

1.1.3.2.2.2.5.2. Ek-Eylem Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

1. **teklük kişi:** kâdıısı idüm (069b/2-3), ol niyyetile ‘azm-i cezm idüm (109b/9).

3. **teklük kişi:** tadrīs idi (003a/14), hengām-ı naşb ve ittisāl idi (003b/15-16), yoğ idi (005a/3), gūlām-ı kem-ter degül idi (013a/9-10), a‘nī kâtib sırrı var idi (016b/3), yārıdı (16b/5), pādīşāh idi (023a/1), sulţān-ı ‘ādil ve melik-i kāmīl idi (023a/6), ‘alemi degüldi, (025a/6), ol zamānda şāhib-i eyvān degül idi (024b/12-13), necāşī melik-i ‘ādil idi (029b/17-030a/1), hāşan-ı ekber ve sulţān-ı a‘zam idi (038a/9), bundan gāyet gārağ degüldi (051a/2), içlerinde yoğ idi bir uşlu (066b/4), şol ‘arab kavvāslar kim var idi (080a/9), oğlu yaylu bir bölük tatar idi (080a/9), göñli alçağdı (096b/10).

Metinde geçen ek-eylemin görülen geçmiş zaman çekiminin kişilere göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 6. Ek-Eylemin Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

	Teklük	Çokluk
1. Kişi	idüm	-
2. Kişi	-	-
3. Kişi	idi; +(y)IdI; +dI	-

1.1.3.2.2.2.5.3. Ek-Eylemin Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

3. **teklük kişi:** yoğımış (006b/1), bundan ma‘lüm oldı ki kiyūmers̄ ādem degül imiş (012a/5), yanço degülmüş (026b/13-14), içi hadīd imiş (032a/2), ceddüm ebī kuḫāfenüñ üç oğlı var imiş (036b/16), ba‘z maḫalldē gālağ ve ‘adem-i gālağ ḫükmdē berāberimüş (042a/2-3), niye siyāset var imiş (051b/4), nādimler imiş (073a/16), ne çāre böyleyimiş emr-i tağdīr (093b/11), zemīmeden degül imiş (111a/9).

Metinde geçen ek-eylemin öğrenilen geçmiş zaman çekiminin kişilere göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 7. Ek-Eylemin Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	-	-
2. Kişi	-	-
3. Kişi	imiş; +(y)Imış	-

1.1.3.2.2.2.5.4. Ek-Eylemin Koşul Çekimi

2. **teklik kişi:** veliseñ (118a/15).

3. **teklik kişi:** cāyız ise (006a/5), varısa (010a/7), yoḥsa (010a/7), bu mertebede ise (041a/15).

Metinde geçen ek-eylemin koşul çekiminin kişilere göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 8. Ek-Eylemin Koşul Çekimi

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	-	-
2. Kişi	+señ	-
3. Kişi	ise; +ısa; +sa	-

1.1.3.2.2.2.6. Soru Eki: mI

Eski Türkçedeki soru eki mU, Batı Türkçesinin tarihsel gelişim çizgisi içerisinde +mI biçimini almıştır. Ek bu hâliyle dudak uyumunu bozmaktadır. Bilindiği gibi soru eki, hem eylemlerin hem de ad soylu sözcüklerin soru biçimini yapar. Buna uygun olarak metinde geçen soru şekilleri şunlardır:

bedel olur mı (004a/16), görme miyin (004b/10), aña ṭārī mi olur ‘azl ve ‘uzlet (007a/4), olsañ olmaz mı ḥālden āgāh (009b/5), zarar itmez miyin (009b/derkenar), revā mıdur (010a/13), ‘acz ve ihtiyacı mı vardur (013b/3-4), düğün mi (017a/5), bilmez midi (020a/7), şer‘an kāfır olur mı (39b/12), işitmedüñ mi (087b/8), niçesi ölü mi ḳaldı (093a/5), sen misin olan beg bize (095b/16), ḳorḳar mısız (106b/5).

1.2. İKTİDAR FELSEFESİ BAĞLAMINDA SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Toplumların kültür ve düşünce hayatlarındaki gelişmeler, farklı disiplinlerin sunduğu verilerle incelenmeye çalışılmıştır. Kültürel yaşantıları ve düşünce dizgelerini yansıtması bakımından siyasetnameler de bu incelemelere konu edilmiştir. Bu noktada, 16. yüzyıla ait olan ve siyasetname özelliği gösteren Umürü'l-Ümerā'nın içeriğini, dilbilim ve felsefenin kesişim alanında bulunan söylem çözümlemesi yöntemiyle değerlendirmeye çalışacağız. Bu çözümlemede dilin toplumsal bağlamından ayrı düşünülmemeyeceği ilkesi etkili olmuştur. Nitekim Berke Vardar'ın toplumsal gelişmelerin incelenmesi ile dilbilim arasındaki bağlantıya değindiği şu ifadeleri de dilin toplumsal bağlamından kopuk düşünülmemeyeceği ve toplumdan soyutlanamayacağı gerçeğini vurgulamaktadır: “Toplumsal olayların bilimsel bir açıdan incelenmeye başlanması, değişen, gelişen toplumsal değer dizgelerinden (sistemlerinden) birini inceleyen dilbilim için çok yararlı olmuştur.” (Vardar, 2001a: 10).

Toplumların geçmiş dönemlerinden kalan eserler, onların kültürel belleklerini, Foucault'nun deyişiyle *arşiv*lerini oluşturmaktadır. Bu metinlere yönelik yapılacak olan art zamanlı incelemeler, o toplumun dinamiklerini sunması bakımından önemli görülmektedir. Bu anlamda dilin, biçimsel bir işlevi olmasının yanında, *şimdi*nin bir sentezini yaparak anlamlandırma ve *geçmiş*in birikimlerini *şimdiye* taşıyarak yeni bir gerçeklik kurma işlevine sahip olduğu dile getirilebilir. Bu noktada Berger ve Luckmann'ın, dilin sözü edilen işlevselliğine vurgu yaptığı şu ifadeleri konuyu daha iyi açıklayacaktır:

“Dil, ‘burada ve şimdi’liği aşma kapasitesi sayesinde, gündelik hayatın gerçekliğinin farklı alanları arasında köprü kurarak onları anlamlı bir bütün içinde birleştirir. Bu aşkınlıklar mekansal, zamansal ve sosyal boyutlar taşır. Dil vasıtasıyla, kendi manevra alanım ile ötekininki arasındaki uçurumu aşabilirim; kendi şahsî zaman düzenimi ötekininkiyle eşzamanlı hâle getirebilirim; ve şimdiye dek yüz-yüze etkileşim kurmadığımız bireyler ve topluluklar hakkında onunla sohbet edebilirim. Dil, bütün bu aşkınlıkların bir sonucu olarak, mekansal, zamansal ve sosyal bakımdan ‘burada ve şimdi’ olmayan çeşitli nesnelere ‘burada kılmaya’ muktedirdir. Geniş bir tecrübeler ve anlamlar yığını, *ipso facto* (tam da bu nedenle -ç.n.) ‘burada ve şimdi’de nesnelleşebilir. Basit bir biçimde söylersek, koca bir dünya, dil aracılığıyla herhangi bir anda gerçek hâline getirilebilir.” (Berger ve Luckmann, 2008: 58).

John L. Austin'den esinlenerek söz edimleri kuramını oluşturan John Searle, dil ile toplumsal gerçeklik ilişkisine dikkat çekerek evlilik, banknot, hükümet, mülkiyet gibi kurumsal yapıların oluşmasında ve gerçekleşmesinde dilin kurucu rolüne dikkat çekmiştir (Altınörs, 2015: 235-236, 262). Söylem biçiminde ortaya çıkan bu durum, toplumların bilinçaltının ve kültürel arka planının çözümlenmesinde önemli görülmektedir.

“(…) Belirli bir toplumun bilişsel ve kültürel arka planını oluşturan gerçeklik ve doğruluk varsayımları o toplumun dili tarafından şekillendirilir ve bireylerin söylemleri ortak duyuyu oluşturan bu varsayımlar doğrultusunda oluşur. (...) Gerçeklik dilin sınırlamaları ve öznelliği çerçevesinde söylem içinde inşa edilen bir şeydir. Her söylem bir gerçeklik inşasıdır, dolayısıyla artık nesnel olgu ya da mutlak gerçeklik yerine söylemlere tekabül eden gerçeklikler vardır.” (Koca, 2007: 541-542).

Wittgenstein, *Tractatus*'ta göz ardı ettiği dilin çeşitli kullanım formlarını *Felsefi Soruşturmalar* adlı eserinde inceler ve bu incelemesinden -Searle'ün de ifade ettiği gibi- (Magee, 2001: 341) ‘anlam, kullanımdır’ sonucuna varır. Wittgenstein ilk dönem incelemelerinde dünyayı olguların toplamı olarak tanımlar ve dünya ile dil arasındaki ilişkiyi resmedilen/resmeden ilişkisi biçiminde kavrar. İkinci döneminde ise dünyanın bir olgular koleksiyonu olmanın ötesinde, birtakım toplumsal mutabakatlara ve kurumlara bağlı olan insan etkinliklerinin de içinde yer aldığı bir yapı olduğunu belirtir ve insanın dil pratiğinin, oyun oynamaya benzeyen bir faaliyet alanı meydana getirdiğini dile getirir (Altınörs, 2012:179). Murphy'nin, “(...) toplumsal gerçekliğin kimliğini en iyi “söylem-figür” ifadesi dile getirir. Başka bir deyişle, gerçeklik narin bir biçim alan söyleme dayanır.” (Murphy, 2000: 93) ifadeleri belirtilen kurgu içerisinde anlam kazanır. Böylelikle dil, toplumsal boyutuyla inceleme alanına çıkmış, söylem pratiklerinin toplandığı bir figür olarak belirmiş olur.

Çalışmamızın bu bölümünde, dilin belirtilen bağlamına uygun olarak iktidar felsefesi ve söylem çözümlemesi alanlarının yöntemlerine bağlı kalınarak bir çözümleme yapılacaktır. Bu anlamda öncelikli olarak incelemenin ana kurgusunu oluşturan *söylem çözümlemesi* ve *iktidar felsefesi* terimleri, tarihsel gelişimi içerisinde ve farklı disiplinlerin yüklediği anlamlar çerçevesinde değerlendirilecek, incelememizdeki kuramsal alt yapının odak noktasını oluşturan Fransız düşünür Michel Foucault'nun düşünceleri bağlamında, metinde işletilen iktidar kurgusu irdelenecektir.

1.2.1. Söylem ve Söylem Çözümlemesi

Dilbilim alanındaki gelişmeler, dilin felsefi boyutuyla incelenmesi gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Özellikle dilin düşünce alanında ve toplum hayatındaki rolünü belirlemede dilbilim, felsefenin ortaya koyduğu verilerden geniş olarak yararlanmaktadır (Meriç ve Vardar, 2001: 65). Bu duruma koşut olarak, yirminci yüzyılın sonundan itibaren sosyal bilimlerin önemli dayanak noktalarından biri hâline gelen ve dilbilimin alt dalı niteliğinde olan söylem çözümlemesinin (Aydemir, 2010: 56) farklı disiplinlerle, özellikle felsefeyle sıkı ilişkiler ağı içerisinde olduğu bir gerçektir. Hatta felsefenin kendisinin başlı başına bir söylem olduğu da dile getirilir. Felsefenin bilgisel etkinlik olması ve özne tarafından üretilen bir yapıda belirmesi (Çotuksöken, 2013: 199), onun söylem biçiminde ortaya çıktığının işaretidir.

“Bu doğrultuda söylemin başta felsefe olmak üzere, ilgili sosyal bilimlerle olan eklemli yapısını, belirlemek gerekmektedir. Bu nedenle dili felsefeden, felsefeyi dilden ayrı addederek yapılan söylem çözümlemeleri bilimsel yönüyle eksik kalmak durumundadırlar. Bu eksikliğe yer verilmeyen çalışmalarda ise ilgili felsefi akımların hangisinin, hangi gerekçeyle benimsendiği belirtilmez ise bu defa felsefi karmaşaya dayalı olarak söylem çözümlemelerinin sonuçları belirsizlik ekseninde bulunacaklardır.” (Aydemir, 2010: 56).

Belirtilen öneme bağlı olarak, metnimizin söylemini iktidar felsefesinin sunduğu veriler ışığında çözümlemeye çalışacağız. Bu noktada *söylem* ve *söylem çözümlemesi* kavramlarının, tarihsel bağlamı içerisindeki gelişimine ve yorumlanışına bakmakta yarar görüyoruz. Öncelikle sözü edilen kavramların genel söz varlığını içeren sözlüklerde ve terim sözlüklerinde hangi anlamlarla karşılandığını belirlemek gerekmektedir.

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*'te söylem maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: “1. Söyleyiş, söyleniş, sesletim, telaffuz. 2. İfade, kalıplaşmış, klişeleşmiş söz. 3. Bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri, tez.” (Komisyon, 2009: 1802).

İlhan Ayverdi'nin *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'ünde, “Kavram tanımlamaları kendine mahsus olan ve ifade ettiği görüşler kendi içinde bir bütünlük oluşturan anlatım tarzı, söylenenden çok daha üst bir boyutta hissettirilen ifâde, bir fikri ortaya koymaktaki yaklaşım tarzı.” (Ayverdi, 2006: 2837) şeklinde açıklanmıştır.

Yaşar Çağbayır'ın *Ötüken Türkçe Sözlük*'ünde, söylem kavramının şu anlamları sıralanmıştır:

“1. Bir düşüncenin sözlü ya da yazılı olarak anlatılması; dilin birey tarafından gerçekleştirilmesi; söz; natika. 2. Başı ve sonu olan bir ya da daha çok tümceden oluşan bildiri; sözce. 3. Bilimsel yazı ve konuşmanın tümü. 4. Bir nesneyi yorumlamayı veya tanımlamayı amaçlayan düzenlenmiş göstergeler bütünü. 5. Cümle sınırını aşan, cümle dizilerinin birbirlerine bağlanma kuralları açısından ele alınan sözce. 6. *mant.* Özgül ve öz yeterli bir mantıkla birbirine bağlı, kaçınılmaz olarak doğal bir dilin anlamına girmeyen kural ve yasalardan oluşan maddî ya da kavramsal nesnelere üzerine bilgiler veren sözceler topluluğu. 7. *{ağız}* Şive.” (Çağbayır, 2007: 4321).

Ali Püsküllüoğlu'nun hazırladığı sözlükte ise söylem maddesinin karşılığı olarak şu anlamlara yer verilmiştir:

“1. söyleyiş, söyleniş. 2. bireyin dili, sözlü ya da yazılı olarak, tümce sınırını aşan kullanımı, söz. 3. *dil.* dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi. 4. bir ya da birçok tümceden oluşan, başı ve sonu olan bildiri. 5. tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirlerine bağlanması yönünden ele alınan söz zinciri.” (Püsküllüoğlu, 1995: 1382).

Türkçenin genel sözcüklerini kapsayan sözlüklerde, söylem kavramının yaygın kullanımına değinilmiş, ileriki maddelerde terimsel kullanımına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Yaşar Çağbayır, sözce terimiyle ilişkilendirerek farklı bir açıklamaya gitmiştir. Genel sözlüklerden sonra, söylem kavramıyla ilgili olarak dilbilim terimleri sözlüklerinde şu açıklamalara yer verilmiştir:

Berke Vardar, Türkiye’de söylem kavramıyla ilgili ilk bilgileri veren araştırmacılardan biridir. Vardar’ın öncülüğünde hazırlanan *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*’nde şu tanımlara yer verilmiştir:

“1. Söz; dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımı. 2. Sözce; bir ya da birden çok tümceden oluşan, başı ve sonu olan bildiri. 3. Tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan sözce. Z. S. Harris’in tümceleri de öbür birimler gibi dağılımsal açıdan incelemeye başlamasıyla dilbilimin önünde yeni bir alan (söylem çözümlemesi) açılmıştır. Böylece tümcelerin birbirlerine eklenme kuralları araştırılmış, dağılımsal ölçütler dışında dönüşümsel ölçütler de incelemelere yön vermiştir.” (Vardar vd., 1980: 131-132; Vardar vd., 2007:179).

Vardar ve arkadaşları, söylem kavramını Türkiye’de ilk defa dilbilimsel bağlamda ele alan bir bakışla değerlendirmişlerdir.

Kâmile İmer, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy'un hazırladığı *Dilbilim Sözlüğü* nde söylem terimi şöyle açıklanmıştır:

“Yapısal yaklaşıma göre tümce ötesi, tümceden büyük dil birimi; dilin toplumsal boyutu vurgulandığında ise dilsel büyüklüğüne bakılmaksızın (tek sözcük, tümce, paragraf) işlevsel, iletişim değerli birim olarak tanımlanabilecek sözce. Söylem salt sözlü birim, metin yazılı birim olarak ele alındığı gibi hem sözlü hem de yazılı söylem olarak da kabul edilir.” (İmer vd., 2013: 232).

Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü nde İmer ve arkadaşlarının yaptığı açıklamaya benzer bir açıklama yapılmış ve söylem, daha çok tümce üstü birim olarak sözce kavramıyla ilişkilendirilmiştir: “Dilin konuşma ortamında üretilen ve incelemeye alınan bölümü. Bu anlamda tek bir sözcük, cümle söylem olabileceği gibi cümleler tutan bir bölüm de söylem olabilir.” (Hengirmen, 2009: 334).

Yukarıda alıntılanan söylem tanımlarındaki ortak nokta, söylemin sözce terimiyle ilişkilendirilmesidir. Konunun daha iyi anlaşılması bakımından ilgili sözlüklerde verilen sözce tanımlarına değinmek yararlı olacaktır:

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü nde sözce kavramı şu anlamlarıyla verilmiştir:

“Bir konuşucunun ürettiği, iki susku arasında yer alan söz zinciri parçası; sözceleme edimiyle ortaya çıkan söylem. Tümce, sözün çözümlenmesiyle ortaya çıkan bir birimdir, sözceyse bu türlü bir işlemde önce belirlenen bir bütündür. Üretici dilbilgisi sözceyi, bir edim olgusu biçiminde yorumlayarak edinç olgusu saydığı tümceye karşıt bir kavram olarak ele alır; kimi dilbilimcilerse sözceyi tümce ya da birbirini izleyen tümceler bütünü olarak görür.” (Vardar vd., 1980: 133; Vardar vd., 2007:181).

Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü nde “dilin, konuşmada söze başlama ile ilk suskunluk arasında kalan bölümü. Buna göre tek bir sözcük de sözce olabildiği gibi cümleler tutan bir sözce de olabilir.” (Hengirmen, 2009: 336) karşılığıyla anlamlandırılmıştır.

Dilbilim Sözlüğü nde ise sözce terimi şöyle açıklanmıştır: “Bir konuşurun iki durak(lama) arasında ürettiği söz birimi. Sözce tek bir sözcükten ya da birkaç tümceden oluşabilir. Dil yetisi kapsamında olan soyut tümce kavramına karşılık sözce, somut dil kullanımına ilişkin bir kavramdır.” (İmer vd., 2013: 234).

Belirtilen sözlüklerde sözce kavramının, tümce üstü bir birim olduğu ve tümceyle karşıtlık ilişkisi içerisinde bulunduğuna vurgu yapılmıştır.

Günay Karaağaç'ın hazırladığı *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*nde söylem kavramının disiplinlerarası boyutuna değinilerek toplumsal yönüne vurgu yapılmıştır:

“Metin ve metnin oluşma şartlarının birlikteliğine söylem denir. Söylem, dil bilimi kadar, psikoloji, sosyoloji, tarih vb. alanlarla da ilişkilidir. Söylem, içine metinlerin yerleştirildiği toplumsal bir süreçtir; metin ise, söylemin içinde üretilen somut, elle tutulur bir varlığı ifade eder.” (Karaağaç, 2013: 713).

Karaağaç'ın da belirttiği üzere söylem kavramı, sosyal bilimlerin öteki disiplinleriyle de ilişkilidir. Dolayısıyla ilgili disiplinlere yönelik hazırlanmış sözlüklerde söylem kavramına da yer verilmiştir.

Ahmet Cevizci'nin *Felsefe Sözlüğü*nde söylem ve söylem çözümlemesiyle ilgili şu bilgiler bulunmaktadır:

“1 Genel olarak, dilin sözel ya da yazılı bir biçimde aktüelleşmesi süreci; yazılı ya da sözlü olan, bir iletişime ya da diyaloga davet eden herşey. 2 Bir etkinlik alanına, bir faaliyet türü veya disipline özgü kavramsallaştırmalar bütünü veya ağı; birtakım ortak kabullerle desteklenen veya bütünlünen ürünler toplamı. 3 Özel olarak da, algılama tarz ya da şemalarını, dil ve bilgi pratiğini yöneten, kontrolü altında tutan, kültürel kod, derin yapı; dilin düşünceyi, bilgiyi ve entelektüel faaliyeti örgütleyen düzenleyen ardalanı, ek dilsel yapılar bütününden meydana gelen ideolojik boyutu. Bu bağlamda, yukarıda sözü edilen 1. ve 2. anlamı içinde söyleme ilişkin incelemeye, dile, dilin yapısına, onun aktüelleşmiş veya kullanım düzeyinde ortaya çıkan işlevleriyle temel modellerine dair analize *söylem çözümlemesi* adı verilirken, 3. anlamıyla söylemi konu alan, dilin toplumsal ve ideolojik boyutunu ortaya çıkaran analiz eleştirel söylem çözümlemesi olarak nitelenir. Söylemle ilgili analizin geçmişi Aristoteles'e kadar geri gitmekle birlikte, söylem çözümlemesi esas Ferdinand de Saussure'le, ama daha ziyade Saussure sonrası araştırmacılarla ve özellikle de Roland Barthes ve Michel Foucault'yla gelişmiştir.” (Cevizci, 1999: 795).

Cevizci, söylem, söylemin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimiyle ilgili olarak kapsayıcı bilgi vermiş, söylemi genel anlamının dışında toplumsal ve ideolojik boyutuyla değerlendirmiştir. Gordon Marshall *Sosyoloji Sözlüğü*nde söylemi, “Dilin, yapısının, işlevlerinin ve kullanılma kalıplarının incelenmesi.” (Marshall, 1999: 692) olarak

tanımladıktan sonra söylemle ilgili belirlemelerini Foucaultcu bakış açısından sunma yoluna gitmiştir:

“Foucault’nun metodolojik kitabı *The Archeology of Knowledge*’da (1969) ortaya koyduğu çerçeveye göre, bu ek yapıları mümkün kılan, kendisinin ‘söylem oluşumları’ diye adlandırdığı, tarihsel süreçle oluşturulmuş, esnek biçimde yapılandırılmış ilgiler, kavramlar, temalar ve ifade türlerinin bileşimidir. Bu oluşumlar kendilerinin mümkün kıldığı söylemlerden çok daha esnek bir yapıya sahip olmalarına rağmen, yananlamsal yapıların birbirlerinden farklılaşmalarına, sözgelimi sosyolojinin ırkçılıktan ve hukuktan farklılaşmasına olanak tanıyacak kadar belirleyicidirler.” (Marshall, 1999: 693).

Foucault’nun söyleme yüklediği anlam ise Marshall tarafından şu tümcelerle dile getirilir:

“Foucault, bu şekilde üretilmiş olan söylemlerin *langue*’a anlam kattığını göstermek için, onların artık ürünlerini bir cümle olarak değil bir ‘ifade’ olarak tanımlar. Daha sonra da onu bir dizi göstergeler olarak tanımlar: buna göre ilk olarak, ilgili söylem oluşumunun ortaya çıkarttığı özel bir özne konumunun bulunduğunu varsayar, ikincisi söz konusu ifadeyi oluşturan gösterenler kümesine belli bir dinamik yükler ve son olarak da başka ifadelerden dikkat çekici derecede farklı olması nedeniyle bunun kesin bir materyalizme sahip olduğu varsayılır. Demek ki bir söylem, ‘aynı söylem oluşumuyla mümkün kılındığı ölçüde bir ifadeler grubu’dur.” (Marshall, 1999: 693).

Türkçenin temel söz varlığını içeren sözlükler içerisinde Yaşar Çağbayır’ın *Ötüken Türkçe Sözlük*’ünde söylem çözümlemesi, madde başı olarak yer almış ve ilgili maddeye şu anlam verilmiştir: “Cümleden büyük bir sözceyi, söylem üretim koşullarına indirgeyerek inceleyen yardımcı dil bilimi dalı.” (Çağbayır, 2007: 4321).

Berke Vardar yönetiminde hazırlanan *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, söylem çözümlemesi maddesinde şu açıklamalara yer vermiştir:

“Tümce sınırlarını aşarak daha üst düzeyde yer alan söz ürünlerine yönelen çözümleme (Sözce çözümlemesi de denir). Özellikle dile karşıt olarak ele alınan söz incelemelerinden kaynaklanan söylem çözümlemesine ilişkin çalışmalar günümüzde büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Kimi araştırmacılar betiklerdeki gösterilenleri (içeriği) incelerken, kimileri geniş bağlamlar içinde göstergeleri ele almaktadır. Özellikle konuşan bireyle ürettiği tümceler ya da sözceyle yöneldiği topluluk üstünde durulmakta, bir ürün olarak sözceyle bir üretim ya da edim biçiminde algılanan sözceleme birbirinden ayrılmaktadır. Araştırmacılar

dağılımsal dilbilimle üretici-dönüşümsel dilbilgisinin yanı sıra, anlambilim ve göstergebilimden de büyük ölçüde yararlanmaktadır.” (Vardar vd., 1980: 132; Vardar vd., 2007:179-180).

Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde “Dilin konuşma ortamına bağlı olarak büründüğü yapıyı, dil öğelerinin üstlendiği işlevleri inceleyen bilim dalı.” (Hengirmen, 2009: 335) olarak tanımlanmıştır.

Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü’nde söylem çözümlemesi maddesi, içerik çözümlemesi maddesine göndermede bulunularak şöyle anlamlandırılmıştır:

“Metin çözümlemesinin daha geniş bir biçimi, birden çok metin ve girdi kullanarak, bu metinlerin biçim ve içerik bakımından yorumlanmasıyla genel sonuçlara varma çabasıdır. Çeşitli cümle ve söylemlerle gönderilen ileti yumaklarının çözülmesi, içerik çözümlemesi olarak bilinir. İçerik çözümlemesi, çeşitli söylemlere uygulanan birtakım araç ve yollarla, bu söylemleri çözmek, anlamlandırmak ve buradan bazı genel çıkarsamalara ulaşmak eylemidir.” (Karaağaç, 2013: 464).

Kâmile İmer, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy’un hazırladığı *Dilbilim Sözlüğü*’nde söylem çözümlemesi terimi şöyle açıklanmıştır:

“Yazılı ve sözlü dilde tümcelerin, sözcelerin ya da işlevsel birimlerin daha büyük birimler oluşturmalarının, kısacası sil kullanımının incelenmesi işlemi. Söylem çözümlemesinin başlıca ilgi alanları şunlardır: a) konuşma çözümlemesi (konuşmada sıra düzeni, konuşmacıların rolleri, konu, konu değiştirme vb.), b) bağlaşıklık, bağdaşıklık (örn. Ad-adıl ilişkileri, kavramlar arasındaki ilişkiler), c) iletişim ilkeleri (konuşanlar arasında uzaklık yakınlık, el yüz devinimleri vb.), d) değişik dilsel işlevlerin gerçekleşmesi (selamlaşma, açıklama, özür dileme vb.).” (İmer vd., 2013: 233).

Türkiye’de Berke Vardar yönetiminde hazırlanan *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* (1980)’nde yer alan *söylem* maddesinden sonra, bu konudaki ilk çalışma Zeynel Kıran tarafından yapılmıştır. Onun, “Dilbilimde Yeni Yönelimler: Sözcükten Söyleme” adlı makalesi (Kıran, 1981: 33-44), konuya ilişkin ilk çalışmalardan olması dolayısıyla kayda değerdir. Kıran, adı geçen makalesinde söylem çözümlemesine ilişkin çalışmaları şöyle sıralamıştır: Z. S. Harris’in başını çektiği ve söylem çözümlemesini bir istatistik araştırması olarak gören ve ekinsel öğeleri gözardı eden yaklaşım; Fransız söylem çözümlemesi okulunun, söylemi sözcenin karşıtı olarak konumlandırın ve çeşitli

betiklerde bulunan çok sınırlı sözdizimsel yapıların incelenmesini temel alan yaklaşım; M. Pécheux'nun, sözdizimsel verilerin bilgisayara kaydedilmesiyle söylemin otomatik çözümlemesini yapan yaklaşım ve Amerikalı dilbilimci Nida'dan esinlenen Violette Morin'in, söylemi sözlük ve sözdizimsel birimlere bölümlenmek yerine doğrudan içeriğin incelenmesini öneren yaklaşımı (Kıran, 1981: 42).

Kıran ve Vardar'ın da belirttiği üzere ilk söylem çözümlemesi başlığını taşıyan yazı 1952'de Zellig Harris tarafından İngiltere'de yazılmıştır (Kocaman, 2009: 2). Elbette Harris'e gelinceye kadar söylem üzerinde çalışan dilbilimciler olmuştur. Bunun yanında, söyleme doğrudan değinmeyen, çalışmalarıyla söylem çözümlemesi yönteminin hazırlayıcısı durumunda olan dilbilimcilerden de söz etmek gerekmektedir. Bu noktada ilk akla gelen kişi kuşkusuz, çağdaş dilbilimin temellerini atan ve düşünceleriyle yirminci yüzyıldaki toplumsal bilimlere derinden etkileyen Ferdinand de Saussure olacaktır. Bu anlamda dilbilim tarihi içerisinde söylemin gelişimini ve söyleme farklı dilbilimciler ve farklı ekollerce ne anlam verildiğini belirlemek gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda, tezimizin de ana omurgasını oluşturan ve söylem çalışmalarında temel dayanak noktalarından biri olarak gösterilen Michel Foucault'nun söylemle ilgili görüşlerinin daha sağlıklı bir şekilde konumlanmasına katkı sunacaktır.

İlk kez dilin iç ve eş zamanlı yapısını incelemeyi önererek günümüz dilbiliminin temellerini atan Saussure (Kıran, 1986: 148), dili bir *göstergeler dizgesi* olarak tanımlar ve çalışmalarını toplumsal olan *dil* ile bireysel olan *söz* karşıtlığı üzerine konumlandırır. Saussure'de söz kavramının toplumsal hiçbir şey içermediği, sözün tüm gerçekleştirmelerinin bireysel ve anlık olduğu (Saussure, 2001: 50) vurgulanır.

1996'da bulunan ve ilk defa 2002'de yayımlanan Saussure'e ait notlarda söylemle ilgili şu belirlemelere yer verilmiştir: “Dil ancak ve ancak söylem uğruna yaratılmıştır, ama söylemi dilden ayıran nedir veya belli bir anda dilin *söylem olarak eyleme girdiği*'ni söyleme olanağını veren şey nedir?” (Saussure, 2014: 271). Saussure'ün söyleme yüklediği anlam, dilin kullanıma girmiş biçimi, yani söz olarak anlaşılmaktadır. Nitekim söylem nedir sorusuna aradığı yanıt, benzer bilgileri içermektedir:

“Dilde kullanıma hazır bekleyen terimler kullanılarak bir şey anlatılmak istendiği düşüncesine sahip olmamız için ne gerekir? Bu soru, *söylem* nedir sorusuyla aynıdır ve ilk bakışta cevabı basittir: söylem, en yalın biçimiyle ve bilmediğimiz yollardan, dilsel biçim kuşanmış halde boy gösteren iki kavram arasında bir bağ kesinlemeden meydana gelir; oysa dil, düşünce imleyebilmesi için kendi

aralarında bağ kurulmasını bekleyen tek tek kavramları önceden gerçekleştirmekten başka bir şey yapmaz.” (Saussure, 2014: 271).

Saussure, sözün veya kullanılan dilin bireyselleşmesinden dolayı dilbilimsel araştırmaya konu olamayacağını savunmasına karşın onun izleyicileri, anlamı ortaya çıkarmak ve tamamlayabilmek için dilsel yapıların gerisindeki ek yapıları ortaya çıkarmak amacıyla söze önem vermişlerdir. Dolayısıyla düz anlam karşısında yananlaman ayrıcalıklı duruma gelmesinin önü açılmıştır (Cevizci, 1999: 795-796). Saussure'den sonra dilin göstergesel işlevleri konusunda iki görüş belirlemiştir. Birincisi, dilin temel işlevinin bildirişim olduğunu savunan işlevsel dilbilim (*linguistique fonctionnelle*), diğeri ise, dilin soyut yapılarını incelemeyi amaçlayan üretici-dönüşümsel dilbilgisidir. Anlambilimin karmaşık sorunları karşısında çaresiz kalan işlevsel dilbilim doğal olarak sesbilime, üretici dönüşümsel dilbilgisi de sözdizimine yönelmiştir (Kıran, 1986: 148).

Saussure'den sonra dilbilimciler, yapısal dilbilim alanında ortaya çıkan ilkeler aracılığıyla, dilsel gerçekliğin öbür yanını oluşturan *söz* de yönelmeye başlamışlardır. Bu noktada,

“*Dil/söylem* ikilisini kullanan Emile Benveniste söylemi, konuşan bireyin üstlenip dönüştürdüğü, söz alışverişinde ya da bildirişim sürecinde dilin gerçekleşen biçimi olarak tanımlamış; ‘konuşan bireyin işleyişini vurgulamasıyla yeni bir karşıtlık oluşturmuştur: *Sözceleme ve sözce*’ (Greimas ve Court, 1979: 270’ten aktaran Vardar, 2001b: 50). Bu terimler Saussure’daki söz kavramının, birbirini bütünleyen iki yönünü belirtir. *Sözce*, bir tümce ya da söylem olarak ürün niteliği taşıyan söz olgusudur; *sözceleme* ise, dili söyleme dönüştüren etkinliktir, belli bir durumda tümceleri gerçekleştirmektir. Kısacası bir üretim sürecidir.” (Vardar, 2001b: 49-50).

Emile Benveniste söylemi, konuşmacıya dönemselsel-uzamsal yerini, kullanım bağlamının yerini belirtmeye yarayan türden değişkenlerle yorumlanabildiği sürece bir dil olarak değerlendirir. Bu anlamda söylem, kişi adlarının, yer bildiren belirteçlerin, zaman belirteçlerinin incelenmesiyle belirlenebilecektir. Dolayısıyla, bunlardan birinin bile olmayışı ele alınan konuşma ediminin anlamının belirginlikten yoksun olmasına yol açacaktır (Ulaş, 2002: 1337). Benveniste, Saussure'den ayrı olarak söylemin ortaya çıkış koşullarını dikkate almış, konuşan kişi, yer ve zaman gibi öğeleri önemseyerek anlamın bağlam içerisindeki işlevselliğine vurgu yapmıştır.

Saussure ve ortaya koyduğu dilbilim kuramı olan yapısalcılığın, konuşma ve yazı ayrımını derinleştirerek gösteren ve gösterilen ilişkisi biçiminde ele alışından sonra antropolog Lévi Strauss ve kültürel semiyolog Roland Barthes da çalışmalarını yapısalcılık içerisinde konumlandırmışlardır. Lacan, yapısalci dilbilimin göstergeler sistemini kullanarak yapısalcılığın ihmal ettiği özneyi ortaya çıkaran söylem sürecini açıklama çabası içinde olur. Başlangıçta yapısalcılık içinde yer alan Derrida, Saussurecü dilbilimi eleştirerek postyapısalcılık içerisinde yer almış ve Foucault'yla birlikte Saussurecü ve Straussçu yapısalcılıktan keskin bir şekilde ayrılmışlardır (Sözen, 2014: 41-42).

Amerikan yapısalcılığında birinci evreyi oluşturan Edward Sapir'in, dili kültürel, toplumsal bir ürün ve bütün insan bilimleriyle ilişkili olarak ele almasıyla birlikte yapısalcılığa yeni bir boyut yüklenmiş, Z. S. Harris'le birlikte sözcelerin anlamı göz önünde bulundurularak bütüncedeki sözcelerin çevreleri ya da bağlamları ve bu sözceleri oluşturan öğelerin incelenmesiyle dağılımsal dilbilime, dönüşüm kuralları da eklenerek üretici dönüşümsel dilbilimin temelleri atılmıştır (Kıran, 1986: 110-113). L. Bloomfield ise tümceyi dilin en büyük inceleme birimi olarak görür ve R. Jakobson'un tümceyi söylemin en küçük birimi olarak gören anlayışından ayrılır (Kıran ve Eziler Kıran, 2001: 278-279).

Söylem çözümlemesi başlıklı ilk çalışmayı yapan Amerikalı dilbilimci Z. Harris,

“söylem çözümlemesini gerçek bir istatistik araştırma olarak düşünür. Bütüncü tümceler dizisiyle bir tutar ve bu tümceleri karşılaştırabilmek için onlara bazı dönüşüm kuralları uygular. Böylece, aynı bağlamda ortaya çıkan tümcelerin eşdeğer olduğunu söyleyerek, birleşim kurallarını ortaya koymaya çalışır. Z. S. Harris'e göre, söylem, anlama gönderme yapmadan dağılımsal çözümlemeye olanak sağlar.” (Kıran ve Eziler Kıran, 2001: 278).

L. Bloomfield'in sunduğu, Z. Harris'in geliştirdiği dağılımcılık, bir bütünceden yola çıkarak çeşitli düzeylerdeki (sesbilimseli biçimsel, sözdizimsel) ayırık nitelikli öğeleri, anlamı işe karıştırmadan, karşılıklı bağımlılıkları açısından inceler (Kıran ve Eziler Kıran, 2001: 278).

Üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramının öncüsü olan ve bu kuramı geliştirerek minimalist dilbilim ve evrensel dilbilimin temellerini atan Chomsky'nin 1957 ve 1965'te yayınlanan kitaplarında yer alan görüşlerin ortak noktası, 'ideal konuşucu-dinleyicinin dile ilişkin bilgisi'dir. Bu kuramda dil, soyut bir dizge olarak dil dışı bağlamdan bütünüyle

soyutlanarak ele alınır. Konuşurların amaçları, neyi, nerede, niçin söyledikleri önemli değil; tümceler (sözce ya da söylemin değil) yapısal, biçimsel bakımdan kurala uygun biçimde düzenlemesidir önemli olan. Söylem çalışmalarında göz önünde tutulan bağlam, işlev, doğal iletişim koşulları gibi etmenler göz ardı edilir (Kocaman, 2009: 2-3).

Modern dilbilimdeki yapısalcı akımın ortaya koymak istediği, bir dil sistemindeki parçaların ve birimlerin o sistemi nasıl oluşturduklarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini belirlemeye çalışmaktır (Karpuz, 1999: 626). Bu anlamda ne klasik yapısalcılık ne de üretici dönüşümsel dilbilgisi kim, nerede, ne zaman, kiminle ne konuşur? sorularına cevap verememiştir. Özellikle yapısal dilbilimciler, dilin kendisinden hareketle kurallarının ortaya konulması gerektiğini vurgulamışlar, dile ait birlikleri parçalara ayırarak en küçük dil birliklerini ve bu dil birliklerinin birbirleriyle olan ilişkilerini açıklamaya çalışmışlardır (Tok, 1997: 3). 1960'lı yıllardan sonra dilbilimciler, tümce düzeyini aşarak dilin daha büyük birimlerine önem vererek gerçek yaşamın çeşitli durumlarında üretilen sözcük dizileri, yani söylem ile ilgilenmeye başlamışlardır (Kıran, 1986: 149-150) Bu bağlamda Türkiye'de de tümce düzeyini aşan anlatım birimleri üzerine yoğunlaşan çalışmalar (Bk. Üstünova, 1998; Börekçi, 2008: 104-125) yansıma alanı bulmuştur. Ayrıca tümce üstü birimlere sözcüksel bağlamda *ilmeç* terimi önerilmiştir (Aydemir, 2007). 1970'li yıllarda başta Gunther Kress olmak üzere İngiltere'deki East Anglia Üniversitesi'nde çalışan bir grup dilbilimci, dilin küçük ölçekli yapısal özelliklerinin belirleniminin yanı sıra toplum içinde kullanımının ele alınması, dolayısıyla toplumdilbilim, metin çözümleme ve edimbilim çalışmaları kapsamında iletişimsel yetinin ve edimbilimsel yorumlamanın da özelliklerine bakılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Geleneksel dilbilimin gösterge ve anlam arasındaki ilişkiyi yalnızca dilsel bağlamda ele almasına karşıt olarak bu ilişkiyi kuran toplumsal, tarihsel ve politik süreçlerin de işin içine katılması gerektiği tezini ön plana alarak *eleştirel dilbilimin* temellerini atmışlardır (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 121-122). Bu noktada dilin iç yapısını inceleyen klasik dilbilimin yanında, sözceleri metinsel bağlam ve dil-dışı (extra-linguistique) çevreyi dikkate alarak inceleyen *sözcelem* (énonciation) ve *edimbilim* (pragmatique) kuramları ortaya çıkmıştır. Sözcelem kuramı genellikle söylemsel ögeler (deictiques), “kiplikler” (modalités), “aktarılan söylem” ya da “başkasının söylemi” (discours rapporté) ile ilgilenirken edimbilim ise daha çok dil edimleri (actes de langage) sorunuyla ilgilenir (Kıran, 1986: 148).

Foucault'dan önce söylem sözcüğünü modernist anlamda kullanan Mikhail Bakhtin ile Roman Jakobson'un söyleme yükledikleri anlam şu şekildedir: Bakhtin Foucault'dan önce söylemin, kendine özgü bütün potansiyelini ve gerçek derinliğini yalnızca romanda ortaya koyabileceğini dile getirerek romanın söyleminin parodi ve alay yoluyla metin içine taşınan çeşitli dillerden yani karakter özelliklerinden, dünya görüşlerinden ve onların eleştirilerinden oluştuğunu ve aktarılan düşüncenin tek yönlü ya da tek boyutlu olmadığını, çok boyutlu ve derinliğe sahip olduğunu savunur. Roman Jakobson ise söylem sözcüğünü, iletişim olgusunun parçası olarak gördüğü tüm anlatım ya da aktarım dizgelerini kapsayıcı bir kavram içinde kullanır. Böylece Bakhtin ve Jakobson söylemi, genel anlamıyla heterojen bir dil olarak ele alır. Tarihsel ve sosyo-kültürel sorunlardan bağımsız bir biçimde inceleme alanı bulur. Foucault ise söyleme ve söylemin kökünde yatan bilgi ve düşünceye, modernist eleştirmenlerden farklı olarak, tarihsel, kültürel ve ideolojik bir tavırla yaklaşır (Doltaş, 2009: 48-49). Bu noktada Barthes söylemi yazınsal ürünlerle sınırlı tutar (Yücel, 1998: 9) ve dilin bireysel kullanımında göstergelerden çok gösterenler zincirinin öne çıktığını belirtir. Foucault ise, tarihsel bağlamı da gözeterek söylem formasyonlarını; tarihsel olarak yapılanmış ilgi, kavram, tema ve çıkarların bileşimi olarak değerlendirir (Cevizci, 1999: 795-796).

Eleştirel söylem çözümlemesi kuramının öncüsü olan Van Dijk 1970'lere değin uzanan bu çağdaş söylem çalışmalarının ilk dönemine ilişkin üç özellikten söz etmektedir:

1. Bu dönemde söylem çözümlemesi temelde betimlemeci ve yapısalcı bir çalışmadır ve dilbilimle insanbilimin sınırlarında yer alır.
2. Bu çalışmalar, masal, söylen, öykü gibi yerli ve gözde söylem türleri ile ilgilidir.
3. Tümce ve söylemin işlevsel çözümlemeleri ve metindilbilimin ilk aşamaları o dönemin yaygın dilbilgisi modeli üretimsel dönüşümlü dilbilgisinden bağımsız olarak yürütülür (Kocaman, 2009: 2).

Dijk'in belirttiği bu durum, klasik dilbilim ile modern söylem çalışmaları arasında bir geçiş dönemi niteliğindedir. Tahsin Yücel, günümüz dilbiliminde söylem çalışmalarının önemli bir yer tuttuğunu belirterek söylemi çağımızın ve toplumumuzun yönelimlerini belirlemedeki rolü bağlamında ele alır:

“(…) belirli bir dönemde, Türkiye’de ya da başka bir ülkede, her biri belirli öznelerin belirli bir biçime ve belirli bir düşünüşüye katılımının yeri olan bir ‘bilim söylemi’nden, bir ‘hukuk söylemi’nden, bir ‘politika söylemi’nden, bir ‘moda’ ya

da bir ‘tanıtım söylemi’nden söz edebiliyoruz. Tüm bu ortak ve özgül söylem biçimlerinin birer bütünce olarak ele alınıp çözümlenebildiğini, bu çözümlerinin çağımızın ve toplumumuzun yönelimlerini anlamak konusunda ayrıcalıklı araçlar oluşturduklarını da birbirinden ilginç göstergebilimsel inceleme örnekleri gösteriyor bize.” (Yücel, 1998: 9).

Günümüzde ister yazılı ister sözlü olsun dil birliklerinin tamamı bağlamla birlikte söylem kavramı içerisinde nitelendirilmektedir. Buna koşut olarak söylem çözümlenmeleri de bir anlama ya da anlamlandırma edimi olarak görülmektedir (Aydemir, 2011a: 94). Yapısalcılar tarafından genel anlamda konuşma bağlamı olarak ele alınan söylem kavramı, Jacques Lacan ile bir geçiş dönemi yaşadktan sonra tarihsel ve toplumsal bağlamda değerlendirilen postyapısalcılığın unsurlarından biri hâline gelmiş, söylem çözümlenmeleri, kendisi de bir postyapısalcı olan Fransız düşünür Michel Foucault ile özgün bir boyut kazanmıştır (Aydemir, 2011b: 149).

Foucault, College de France’ta verdiği ilk dersin metninde, kendisini etkileyen ve çokça yararlandığı düşünürler arasında Georges Dumézil, Georges Canguilhem ve Jean Hyppolite’i dile getirir. Bu dile getirmedeki temel nedenin, sözü edilen düşünürlerin geleneksel uygulamalardan sıyrılıp çağdaş söylem çözümlenmesine götürecek temel dinamikleri belirlemedeki atılımları olduğu söylenebilir:

“Bunlardan ilki olan Fransız dinler tarihçisi Georges Dumézil’in kendisini etkileyen üç temel unsurdan ilki, onun geleneksel yorum ve dilbilimsel biçimcilik yöntemlerinde ayrı bir söylem analizine duyulan ihtiyaca işaret etmesi; ikincisi, farklı söylemler arası ilişkilerin incelenmesinde karşılaştırmayı merkeze alması; üçüncüsü söylemsel dönüşümlerin kurumlarla ilişkileri bağlamında betimlenmesidir.” (Urhan, 2013: 11-12).

Belirtilen öneme uygun olarak Foucault, söylem analizi düzlemini, “somut atomik birimlerden değil, söylenen şeylerin icra ettiği spesifik varoluşsal işlevlerden oluşuyor.” (Bernauer, 2005: 195) biçiminde değerlendirmiştir. Belirtilen değerlendirme içerisinde sözce kavramı öne çıkmış ve Foucault sözceyi toplumsal ve tarihsel bağlamı içerisinde işlevsel boyutuyla ele almış ve göstergeler tarafından icra edilen özel bir varoluşsal işleyiş kipliği olarak yorumlamıştır. Foucault’ya göre sözce arkeolojik düşünme ortamına ve buna hayat veren havaya işaret eder (Bernauer, 2005: 193). Burada belirtilen işaretlerin/göstergelerin sözceye dönüşmesi sonucunda ortaya çıkan söylem düzleminin

tanımlanmasında kullanılabilir dört ölçüt bulunmaktadır. James W. Bernauer, belirtilen ölçütleri şu tümcelerle açıklar:

“Birincisi sözce ile sözcüde ifade edilen şey arasındaki ilişkidir. Deliliğe ilişkin iddiaları incelemek için öğrendiği yaklaşımı yansıtan bir biçimde, bir sözcenin ‘göndergesel’i (referential) daimi bir nesnel ilişki içinde değil, betimlenen betimlenen fenomenin tanımını ve çerçevesini açıklayan koşullar ve varoluşsal kurallar içinde aranıyor. İkincisi, bir sözce, çıktığı spesifik mekan ve statüyü daima ele vermelidir. Örneğin bir sözce olarak tıbbi sözce, tıbbi anlayışın iletilmesinin aracı değil, böyle bir sözcenin ortaya çıktığı mevcut ilişkiler (mevcut bilgi, kurum, toplum) sistemine işaret eden bir sinyaldir. Üçüncü olarak, herhangi bir cümle ya da önermenin sözce sayılabilmesi için, öteki formülasyonlarla ilişkide olduğu ve belli bir rol oynadığı spesifik alanda konumlanması gerekmektedir. Bir sözce asla nötr olamaz; çünkü daima öteki sözcüler ağıyla bir ilişki içindedir ve bu ilişkiden dolayı da belirli bir güce ve etkinliğe sahiptir. Ve son olarak, bir sözce bir maddesellik tarafından tanımlanır; bu maddesellik birincil anlamda sözcenin tözsel karakteri ya da mekansal-zamansal konumu meselesi değil, tekrarlanabilme kapasitesiyle ilgili bir meseledir. Bu ‘tekrarlanabilen maddesellik’in hakkını vermek için, sözcüler kurumsal fenomenler olarak nitelendirilir. Kurumlarda işledikleri için formülasyonlar bir sözcenin etkinliğine (ki bu etkinlik ister söylenebilecek başka şeyleri sınırlasın isterse de yeni söylem biçimlerine izin versin) kavuşur.” (Bernauer, 2005: 195-196).

Modern anlamda söylem kuramının öncüsü ve kurucusu olarak görülen Foucault, tarihsel yöntemi kullanarak “tarih, beşerî bilgi ve dil” konularını sorunsallaştırır ve yapısalcıların dili anlam ve açıklamadan ayırmalarına karşılık olarak dilin ne olduğu sorusuna “varoluş”, “fonksiyon” ve “pratikler” çerçevesinde yanıt vermeye çalışır. Pratiklerin de söylemsel biçimlerle yapılandığını ve onların içinde yer aldığını dile getirir (Sözen, 2014: 61). Foucault’ya göre bu pratikler her yerdedir ve her durumda çözümlenmesi gerekmektedir. Özellikle nesnel doğuşu, ifade biçimlerinin ortaya çıkması ve bölünmesi, kavramların yerli yerine konulması ve dağılımı, stratejik seçimlerin kendini göstermesi ile ilgili sistem konusundaki soruşturmanın kabul edilmesiyle (Foucault, 2014a: 51-52) söylemsel pratiklerin açığa çıkarılacağını ileri sürer. Foucault, sözü edilen söylem pratiklerinin belirlenmesindeki ilkeleri ise şöyle açıklar:

“O halde, bir söylemin belirlenmesinin ilkelerini, bu temaların varlığında aramak, hiç kuşku yok ki haksızlık olacaktır. Onları daha çok, serbest bıraktığı seçim noktalarının dağılımında aramak gerekmez mi? Söylemin açığa çıkardığı farklı

anlamlar; önceden varolan temaları yeniden hayata geçirmek, birbirine zıt stratejiler yaratmak, belirli bir kavramlar oyunuyla uzlaşmaz ilgilere yer vermek, izin vermek, farklı parçaları kullanmak olmayacak mı? Zaman süresince temaların, imajların ve fikirlerin sürekliliğini araştırmaktan ya da ifade birliklerini belirlemek için onların çatışmalarının diyalektiğini yeniden dile getirmektense daha çok, seçim noktalarının dağılımı ortaya konulamaz ve her seçimin tercihinin berisinde, bir stratejik olanaklar alanı tanımlanamaz mı?" (Foucault, 2014a: 99).

Foucault, söylem yapıları (discursive structures) ile toplumsal gerçeklik arasında sıkı ilişkiler ağı olduğunu ileri sürer ve söylemi toplumsal gerçekliğin düzenlenmiş sözceler ya da önermeler olarak iletişimde yeniden dile getirilmesi, tekrarlanması, biçimlenmesi olarak değerlendirir. Bu bağlamda Foucault'nun ortaya koyduğu söylem kuramı, diğer pek çok çalışmanın da çıkış noktası olmuştur. Foucault'ya göre söylem, yalnızca dilsel biçimlerin birlikteliği değil, belli bir bağlamda oluşmuş düşünce, davranış, tutum gibi olguların dilsel olarak çerçvelendiği bir yapıdır. (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 119). Foucault, söylem ile toplumsal dokunun ayrıştırılamaz olmasına vurgu yaparak söylemi bir anlamda toplumsal erk tarafından kurgulanmış ve toplumu kurgulayan bir iktidar alanı olarak konumlandırmıştır (Karpuz ve Aydemir, 2012: 139). Foucault, söylemin üretimi ile ilgili olarak toplumsal rolünü de göz önüne alarak şu belirlemeyi yapmıştır:

"(...) bana göre, söylemin üretimi, her toplumda, görevleri onun gücünü ve tehlikelerini önlemek, bellisiz olagelişini dizginlemek, ağır, korkulu maddiliğini savuşturmak olan birtakım yollarla, hem denetlenmiş, hem ayıklanmış, hem de örgütlenmiş ve yeniden paylaştırılmıştır." (Foucault, 1987: 23).

Foucault'nun belirtilen bu söylem konumlandırmasında arkeoloji ve soybilim çalışmalarının yeri olduğunu belirtmek gerekir. Kimi araştırmacılarca Foucault'nun arkeoloji ve soybilim çalışmaları ayrı dönemler olarak değerlendirilse de bu iki araştırma alanı birbirini bütünleyen çalışmalar olarak belirlemiştir (Keskin, 2011: 15-16, 23). Nietzsche'nin 'soybilim' (genealogie) kavramsallaştırmasından etkilenerek arşivlere yönelik söylem çalışmalarını "arkeoloji" olarak adlandıran Foucault (Aydemir, 2010: 63) için arkeolojik söylem çözümlemesi belli bir dönemde yaşayan bir toplumun tanımını veren kurallar bütünüdür ve arkeoloji, söylemin tarihinin, yani düşünce tarihinin yazımıdır (Sözen, 2014: 63). Bu noktada söylemin işleyişini ve opsiyonlarını belirleyen formasyon kurallarının çözümlenmesi, söylemsel olayların varoluş koşullarının çözümlenmesidir. Buradaki temel amaç, bir söylemsel formasyonun birliğini oluşturan

şeyi ve tutunum ilkesini belirlemektir (Dursun, 2007: 337). Foucault'ya göre söylem çalışmaları; büyük bir sabır gerektiren tozlu raflarda kalmış arşivlere, mimari tasarımlara, yönetimle ilgili belgelere vb. yönelik de gerçekleştirilebilmelidir (Aydemir, 2013: 805).

Foucault, arkeolojik analizin amacının, “(...) bilgiyi mümkün kılan tarihsel koşulları ve bu koşulların belirlediği epistemik mekânı ortaya çıkarmak” (Keskin, 2011: 18) olduğunu belirtir. Foucault kitaplar, metinler, hesaplar, kayıtlar, edimler, binalar, kurumlar, teknikler, nesnelere, gelenekler gibi öğeleri belgesel malzeme olarak adlandırmakta ve söylemsel pratiklerin çözümlenmesinde söylemsel olmayan öğelerin de dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu anlamda Foucault'nun arkeolojik söylem çözümlemesinde, söylemin söylem dışı alanla ilişkisini içermesi ve belgeleme çalışmalarında söylemsel olmayan öğeler durumundaki binalar, kurumlar, teknikler, nesnelere, geleneklerin de dikkate alınmasıyla arkeoloji ve soybilim kavramları arasındaki ayrımın ortadan kalktığı anlamı öne çıkmaktadır (Keskin, 2011: 20-21).

Foucault, *Bilginin Arkeolojisi* adlı yapıtında arkeolojik söylem çözümlemelerinin kuramsal arka planını oluşturmuştur. Burada özellikle *Kelimeler ve Şeyler* kitabındaki karmaşık ve kafa karıştırıcı olarak algılanan düşünce alanına yönelik yöntembilimsel bir yaklaşım sergilemektedir. Bunun yanında sözü edilen çalışmasıyla gelecekteki çalışmalarının kuramsal zeminini de hazırlamış olacaktır (Bernauer, 2005: 167-170).

Foucault'nun arkeolojik yaklaşımında *bilgi* ve *formel bilgi* kavramları kritik öneme sahiptir. Bu kavramlar birbirinden kesin çizgilerle ayrılmıştır. *Formel bilgi* 'bilimsel kitaplar, felsefi teoriler ve dinî hükümlerde' kendisini gösteren bilgi veya bilgi yapıları olduğunu belirten Foucault, *formel bilgi* sosyal bilimlerde akademisyenlerin meslekî yayınlar veya makaleler, kitaplar, sözlü bildirimler, raporlar ve konferanslardaki sunumlar olarak bilmeleri gereken şeyler olduğunu; *bilgi* ise 'gündelik kanaatlerin yanı sıra kurumlar, ticari pratikler, polisiye faaliyetler ve âdetleri kapsadığını, ancak belirli bir anda bir teori, bir kanaat, bir pratiğin ortaya çıkışını mümkün kılan şey olduğunu belirtir (Scheurich ve Mckenzie, 2009: 747-748).

Foucault'nun söylem anlayışında eleştirel yaklaşımla arkeolojik çözümlemenin birlikteliği öne çıkar. Bu birliktelik, birbirini izleyen ve tamamlayan bir yapı göstermektedir. Foucault, bu durumu kendi ifadeleriyle şöyle dile getirmiştir:

“Eleştirel betimlemelerle şerecesel betimlemeler böylece birbirini izlemek, birbirinden destek almak ve birbirini tamamlamak zorunda. Çözümlemenin eleştirel kısmı söylemin sarmalanma sistemlerine yöneliyor; söylemin o buyrukçuluk, dışlama, az-bulunurluk ilkelerini imlemeye, kuşatmaya çalışıyor.

Haydi sözcüklerle oynayıp, çalışkan bir densizlik uyguluyor diyelim. Çözümlemenin şeceresele kısmıysa, buna karşılık, söylemin gerçek oluşumunun dizilerine yöneliyor: onu evetleme gücü içinde yakalamaya çalışıyor; ancak bununla yadsımanınkine karşı gelecek bir erki değil, ama haklarında doğru veya yanlış önermelerin evetlenebileceği veya yadsınabileceği, nesne alanları oluşturma erkini anlıyorum.” (Foucault, 1987: 61-62).

Bu bağlamda Foucault, söylemi bir deneyin ilk zeminine ve bir bilginin *a priori*¹³ talebine bağlamaz; söylemin oluşumuyla ilgili kurallar üzerine kendi kendisiyle sorgulama uğraşısı içerisinde olur (Foucault, 2014a: 99-100). Tüm bu durumlara koşut olarak söylemin bilgi, güç, iktidar, hâkimiyet, otorite ve kontrol etme ilişkileri olarak dilde varlık bulduğu (Sözen, 2014: 10) ve dil pratikleri olarak söylemlerin, düzenlilikler, çelişkiler, kışkırtmalar, mücadeleler, baskı, açığa çıkma, özgürleşim, müzakere, uyum, çatışma vs. gibi birtakım sosyal durumlara; daha doğrusu sosyal bağlamlara ilişkin (Sözen, 2014: 11) olduğu ifade edilebilir. Her bir söylem, ancak tarihsel öznenin ürünü olan diğer söylemlerle ilişkileri içinde anlaşılabilir (Çotuksöken, 2013: 210). Eleştirel söylem çözümlemesinin öncüsü olan V. Dijk, dil kullanımı ve söylemi, ideolojilerden etkilenen son derece önemli toplumsal pratiklerden biri olarak görür ve ideolojileri nasıl edindiğimizi, öğrendiğimizi ve değiştirdiğimizi etkileyen etmenlerden biri olarak değerlendirir. Söylemlerin altında yatan, belli bir toplumsal öbeğe bağlı olarak konuşulduğunda ideolojilerin temelinde yatan görüşleri ifade ettiğini bildirir (Dijk, 2015: 19).

1.2.2. İktidar ve İktidar Felsefesi Kavramları

Felsefe tarihinin her döneminde önemli düşünsel cazibe merkezlerinden biri durumunda olan iktidar kavramı (Aydemir, 2010: 66), farklı ekol ve anlayışlarca algılanmış ve tanımlanmıştır. Her disiplin ve felsefi akım, iktidar kavramına farklı yönlerden eğilerek, iktidar fenomeninin çözümlenmesi noktasında görüş bildirmiştir. İktidar kavramının tarihsel bağlamda ele alınışıyla ilgili değerlendirmelere geçmeden önce genel sözlüklerde ve farklı disiplinlere yönelik hazırlanan izleksel sözlüklerdeki tanımlanışına ve tarif edilmesine bakmakta yarar vardır.

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*'te iktidar kavramı şu tanımlarla verilmiştir: “1. Bir işi yapabilme gücü, erk, kudret. 2. Bir işi başarabilme yetki

¹³ Deney öncesi bilgi.

ve yeteneği. 3. Devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi. 4. Bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar.” (Komisyon, 2009: 951).

Orhan Hançerlioğlu'nun *Türk Dili Sözlüğü*'nde *erk* maddesi altında şu anlamlara yer verilmiştir:

“1. Bir işi yapabilme gücü. 2. Sözü geçerlik, istediğini yaptırabilme gücü. 3. Bir bireyin, bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun başka birey, küme ya da toplumları egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, özgürlüklerine karışma ve onları belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi ya da yeteneği.” (Hançerlioğlu, 1995: 210).

Ali Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Sözlük* adlı çalışmasında *erk* maddesindeki tanımlar şunlardır:

“1. iş yapabilme gücü. 2. her istediğini yaptırabilme gücü, sözü geçerlik, 3. bir kimsenin, bir topluluğun ya da bir toplumun başka kişi, topluluk ya da toplumları egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, özgürlüklerine karışma ve onları belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi ve gücü.” (Püsküllüoğlu, 1995: 557).

Yaşar Çağbayır'ın hazırladığı sözlükte iktidar kavramına ilişkin şu tanımlara yer verilmiştir:

“1. Bir işi yapabilme gücü; erk; kudret; kuvvet. 2. Bir işi başarabilme yeteneği. 3. Yapabilme yetkisi; yetkiye dayalı güç. 4. Devlet yönetimini elinde bulundurma, devlet gücünü kullanma yetkisi; hükûmet etme. 5. Devlet gücünü ve yönetimini elinde tutan kişi veya kuruluş; hükûmet yönetimini elinde bulundurma; hükûmet. 6. Bir topluluk içinde, doğal, maddî ve manevî etkenler sonucu bazı kişi, grup ve kurumların buyurma ve buyruklarını yaptırma gücü. 7. Kabiliyet; yetenek. 8. Erkek için cinsel güç bakımından yeterlilik.” (Çağbayır, 2007: 2129).

İlhan Ayverdi'nin *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'ünde şu tanımlar yer almaktadır: “1. Bir şeyi yapabilmeye gücü yetme durumu, muktedir olma; kuvvet; kudret; güç. 2. Ülke yönetimini elinde bulundurma. 3. Ülke yönetimini elinde bulunduranlar, hükûmet.” (Ayverdi, 2006: 1378).

Batı Türkçesinin tarihsel söz varlığını içeren *Yeni Tarama Sözlüğü*'nde *erk* maddesi bulunmaktadır ve maddenin anlam karşılığı olarak şu tümcelere yer verilmiştir: “1. Kuvvet, kudret, irade. 2. İhtiyar, hakk-ı ihtiyar.” (Dilçin, 1983: 84).

Şemseddin Sami'nin *Kamus-ı Türki*'sinde iktidar sözcüğüne şu anlamlar yüklenmiştir. “Güç yetme, yapabilme, muktedir olma, makderet, tâkat.” (Şemseddin Sami, 2006: 140).

Türkçenin tarihsel ve çağdaş sözlüklerinde iktidar kavramı, genel anlamda güç yetirme, özel anlamda ise devlet mekanizmasını elinde bulundurma yönüyle ele alınmıştır. Elbette bu temel anlamları olmakla birlikte felsefe tarihi boyunca iktidar kavramına farklı yönlerden eğilenler ve farklı anlamlar yükleyenler olmuştur.

Felsefe tarihinde ilk olarak iktidar kavramının tanrısal boyutta ele alınışı ve dolayısıyla güç kavramıyla ilişkilendirilişine tanık olmaktayız. Tarihin ilk filozofu olarak gösterilen Thales, Aristoteles'in aktardıklarına göre ‘varolan bütün her şeyin Tanrı’larla dolu olduğuna’ inanmakta, buna inanırken de her şeyin belli türden bir güç taşıdığına yönelik temel bir farkındalık taşımaktadır. Thales'in felsefe tarihindeki bu ilk güç tasarımı, kendisine Aristoteles'in *Ruh Üzerine* başlıklı kitabında daha genel bir yapı kazandırılarak ‘bütün bir evrene yayılan tin olarak’ tanımlanır olmuştur (Ulaş, 2002: 628).

İktidar sorunu, felsefi düşüncenin ortaya çıkışından bu yana özellikle politikanın ciddi tartışma konularından biri olmuştur. Egemenin kim ve yönetimin nasıl olacağı, adalet gibi konular söz konusu olduğunda, etik ve politika ilişkisi çerçevesinde erdemlerin de üzerinde durulması gerekip gerekmediği sorunu ön planda olmuştur. İlkçağ düşünürleri, politikanın etik üzerine inşa edilip edilemeyeceği sorunu üzerinde durmuş, Ortaçağ'da dinsel düşüncenin müdahalesiyle birlikte erdem sorunu kendisine yer bulmuştur. Modern dönemde, özellikle Machiavelli ve Hobbes'la birlikte politika ile etik arasına bir mesafe koyma çabası görülmüştür (Becermen, 2014: 239).

İnsanlık tarihinin gelişiminde en büyük mücadelelerin iktidar elde etme güdüsü çevresinde biçimlendiği görülmektedir. Bertrand Russell, iktidar ve şan kazanma isteğini, insanoğlunun sınır tanımayan isteklerinin başında görmüştür. Bu iki kavramı, modern dönemdeki yönetici konumundaki başbakan ve klasik dönemdeki yönetici konumunda olan kral karşılaştırması üzerinden açıklama yoluna gider:

“Bunlar [iktidar ve şan], her ne kadar çok yakın akraba iseler de, aynı şey değillerdir: Başbakanın şanından çok iktidarı, Kralın ise iktidarından çok şanı vardır. Bununla birlikte, bir kural olarak, şan kazanmanın en kolay yolu iktidar kazanmaktır; bu özellikle, kamuyu ilgilendiren olaylarda eylemli rol oynayan kişiler için böyledir. Bundan ötürü, şan kazanma isteği de çoğunlukla, iktidar sahibi

olma isteğinin doğurduğu davranışların aynıını doğurur ve bu iki güdüye uygulama alanında hemen hemen hep özdeş gözüyle bakılır.” (Russell, 2014: 11).

Russel’in bütün bir insanlık tarihini iktidar elde etme isteği üzerine konumlandığı değerlendirmesine koşut olarak iktidar kavramının bir fenomen olarak ortada durduğu açıktır. Bu bağlamda bu fenomen üzerine düşünce üreten ve iktidar kavramına farklı anlamlar yükleyen ve onun çeşitli yönlerden inceleyen yaklaşımlar olmuştur. Bizim de tezimizin temel dayanak noktasını oluşturan Michel Foucault’nun iktidar felsefesinin belirlenmesi için sözü edilen yaklaşımların kısaca değerlendirilmesinde yarar bulunmaktadır. Bu noktada Aydemir’in Foucault’nun iktidar kavramına ilişkin ortaya koyduğu soykütüksel gelişim çizgisini aktarmayı uygun görüyoruz:

“Michel Foucault’un iktidar felsefesinin kurgulanabilmesinde modernitenin öncü ve özgün muhalifi Theodor W. Adorno’nun ve modernite eleştirmenliğinin yanı sıra bilgi ile iktidar bağlantısının Avupalı ilk kâşifi niteliğindeki Friedrich Nietzsche’nin önemli basamakları oluşturdukları kanısındayız. İktidar kavramını ele alırken sözlüklerde de belirtildiği üzere salt yöneten, hükmeden yönüyle değil, yöneten ile yönetilen arasındaki mücadele yönüyle de ele aldık. Çünkü koşulsuz tabi olan(lar)a hükmeden egemen gücün olduğu yerde iktidardan söz edilemeyenini düşünmekteyiz. Ele aldığımız, iktidar felsefesi, bir mücadelenin ürünüdür. Foucault’un özellikle vurguladığı bu çok yönlü iktidar algılayışının öncü ismi, başta Nietzsche olmak üzere Marx üzerinde de büyük etkiye sahip olan Arthur Schopenhauer’dır. Schopenhauer’in bu kurgusundaki anahtar işlevine sahip kavramsallaştırması ise “irade”dir. Schopenhauer’in “irade”sinin Marx’taki yansımada belirgin değişiklikler bulunmaktadır. Marx iradeye sahip özneye önemli bir eklemeye bulunmuştur ki bu kavram da “bilinç”tir. Felsefi düşüncesinde metafiziğe önemli bir yer ayıran Schopenhauer’in aksine, materyalist yönüyle öne çıkaran Karl Marks’ın “bilinçli özne”si, bu nedenle iktisadi üretim ve tabii ki tüketim döngüsünde egemen figür niteliğindedir. Düşünce dünyasında Arthur Schopenhauer’in önemli etkileri bulunan Friedrich Nietzsche ise, Schopenhauer’in metafizik yaklaşımını sürdürmesinin yanında “irade” kavramsallaştırmasına eklemeler yaparak geliştirmiş ve iradenin amacı olarak da değerlendirdiği temel kavramı olan “iktidar istenci”ne ulaşmıştır. Özellikle İngilizceden yapılan kimi çeviri eserlerde iktidar ile güç sözcüklerinin birbirlerinin yerine kullanılabildiğini gözlemlemekteyiz ki bu işletimin terminolojik bir kargaşaya uç verdiği kanısındayız. Değerlendirmelerimizde güç ve iktidar kavram alanlarını paradigmal

özdeşlik içerisinde değerlendirmedığımızı belirtebiliriz. Nitekim gücü, muktedir olma yolunda bir araç, iktidarın varlığı kanıtlanması yolunda bir araç niteliğiyle değerlendirmekteyiz.” (Aydemir, 2010: 68-69).

Güç ile iktidar arasındaki keskin ayrım Canetti'nin belirlemelerinde de görülmektedir. Canetti, iktidarı gücü de kapsayan ancak güç kullanımını konusunda sabırlı davranan bir konumda değerlendirmiştir:

“Güç kendisine zaman tanındığında iktidar haline gelir, ama kriz anı, geri dönüşsüz karar anı gelince güç çıplak güç haline geri döner. İktidar daha geneldir ve güçten daha geniş bir uzam üzerinde işler; iktidar çok daha fazlasını içerir, ama daha az dinamiktir. İktidar daha törenseldir, hatta belirli bir sabır ölçüsü vardır. Güç ve iktidar arasındaki ayrım kediyle fare arasındaki ilişkiyle çok basit bir biçimde örneklenebilir.” (Canetti, 2012: 283-284).

Canetti, iktidar ve güç arasındaki ilişkiyi ve ayrımı kedi-fare eğrilemesi üzerinden verir:

“Kedi, gücü, fareyi yakalamak, onu ele geçirmek, pençelerinin arasında tutmak ve nihai olarak da öldürmek için kullanır. Ama fareyle *oynamasında* bir başka etken daha vardır. Kedi farenin gitmesine izin verir, birazcık kaçmasına, hatta arkasını dönmesine fırsat tanır; bu süre boyunca fare artık güce maruz değildir. Ancak hâlâ kedinin iktidar [alan]ının içindedir ve her an tekrar yakalanabilir. Derhal uzaklaşırsa, kedinin iktidar alanından kaçır; ama, artık ulaşamayacak olduğu noktaya varana kadar hâlâ kedinin iktidar alanının içindedir. Kedinin egemen olduğu uzam, fareye yaşattığı umut anları, bir yandan da bütün bu zaman zarfında onu yakından izlemeyi sürdürmesi ve onu yok etmeye gösterdiği ilgiyi ve yok etme niyetini asla elden bırakmaması; bunların hepsine, yani uzam, umut, dikkatle izleme ve yok etme niyetine iktidarın fiili bedeni, ya da daha basit bir biçimde, iktidarın ta kendisi denebilir.” (Canetti, 2012: 284).

Canetti, kedi-fare eğrilemesinin toplumsal yaşamdaki işlevi bağlamında hapisane kurgusuna başvurur. Hapishane yapısı içerisindeki mahkûmun kedinin önündeki fare gibi belirli bir hareket alanına sahip olduğu ancak kapatılma, baskılanma ve gözetim durumunda bulunduğu bilincinde olduğu vurgulanır:

“(…) gücün aksine, iktidara içkin olarak uzamda ve zamanda belirli bir genişleme vardır. Daha önce ağzın, hapishanenin bir prototipi olduğunu öne sürmüştüm. Her durumda, bu ikisi arasında, güçle iktidar arasındaki ilişkiyi örneklemeye hizmet edecek bir ilişki vardır. Bir kez düşmanın ağzına girince, kurbanın hiçbir umudu

kalmaz çünkü manevra yapmak için ne zamanı ne de yeri vardır. Bu iki bakımdan hapisane ağzın bir uzantısı gibidir. Tıpkı kedinin gözünün önündeki fare gibi, tutsak biraz ileri geri yürüyebilir, gardiyanlarına arkasını dönebilir; önünde, kaçmayı ya da serbest bırakılmayı umacağı zamanı vardır. Kapatıldığı hücrenin bulunduğu hapisanenin bütün mekanizması onun yok edilmesine ayarlanmış gibidir ve bu mekanizma fiilen işlemekte değilken bile tutsak bunun her zaman bilincindedir.” (Canetti, 2012: 284).

Canetti'nin belirlemelerinin, belli noktalarda Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmasıyla benzeşim ilişkisi içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Canetti, iktidarın daha çok antropolojik yönüyle ilgilenirken Foucault'da iktidarın toplumsal katmanı ön planda olmuştur. Yalnız, bu iki düşünürün iletişime geçtikleri ya da birbirlerini dikkate aldıklarına ilişkin bir ize rastlanmamıştır (Marti, 2014: 171-175). Dolayısıyla bu iki düşünürü birbirinden bağımsız olarak değerlendirmek gerekmektedir.

İktidar kavramsallaştırmasında, Thomas Hobbes ve Karl Marx'ın ayrı bir yerinin olduğunu belirtmek gerekir. Güç/iktidar kuramcıları olarak görülen bu iki düşünürün, iktidara ilişkin belirlemelerinde belirli ayrımlar bulunmaktadır. Güç ya da iktidar olmadan egemenlerin, düzen isteyenlerin gözünde hiçbir değeri olmayacağını belirten Hobbes, “gücü kendinde toplayan bütün egemenlerin, egemenlikleri altında yaşayan herkes için yaşamı daha kolay kılmak adına ortaya belli bir düzen koydukları saptamasında bulunmuştur.” (Ulaş, 2002: 630). İktidar ilişkilerini yöneten-yönetilen bağlamında üretim ilişkileri ve dolayısıyla iktisadi yönüyle ele alan Marx, sınıf bilinci kavramını ortaya atarak “olası devrimlerin mayalanma sürecinde devrim girişiminin başarıya ulaşabilmesi için çok sayıda bireyin örgütlenmesi zorunluluğuna vurguda bulunmuştur.” (Ulaş, 2002: 630). Böylelikle Marx, iktidar mekanizmasını sınıf mücadelesi biçiminde değerlendirmiş, iktidarı ise salt yöneten-yönetilen ilişkisi biçiminde konumlandırmıştır. Max Weber, Marx'ın bu iktidar anlayışına karşı çıkmış, iktidarın sadece iktisadi kaynakları elinde tutmaya bağlı olmadığını ileri sürerek iktidarın toplumsal tezahürü olarak statü kavramını ortaya koymuştur (Marshall, 1999:328).

Marx ve Foucault arasında, iktidar kavramsallaştırması noktasında benzeşim ilişkileri kurmak isteyenler olsa da Foucault'nun iktidar anlayışının, Marx'ın iktidar anlayışından keskin çizgilerle ayrıldığı görülmektedir. Megill, Foucault'nun, yapıtlarında kullandığı ‘maddilik’ ve ‘iktidar’ kavramlarından hareketle bazı yorumcular tarafından, onun iktidar analitiği ile Marx'ın tarihsel maddeciliği arasında kurmaya çalıştıkları bağın

yanlılığına dikkat çeker. Megill, Foucault'nun iktidar ve bilgi kavramlarına vurgu yapmasının, iki düşünür arasında kurulacak olası bağın yüzeysel kalmasına işaret olduğunu belirtir ve bu iki düşünürün iktidar anlayışlarının temel ayırım noktalarını şöyle dil getirir:

“(…) Marx nesnel bilim anlayışına bağlıdır (ya da, Foucaultcu terimlerle söylersek ‘hakikat istemi’nin kurbanıdır). Oysa Foucault nesnel bilim diye bir şey olmadığını ileri sürer. Foucault'nun bakış açısına göre, her türlü ‘bilim’, belli bir sınıfın çıkarlarının yansımaları olma şeklindeki katı anlamında değilse de onulmaz biçimde iktidar ilişkileriyle hemhal olma şeklindeki geniş anlamıyla bir ‘ideoloji’dir. Marx’ın konumu böyle değildir: Marx toplumsal gerçekliğe ilişkin nesnel bir görüşün gerçekten de mümkün olduğunda ısrarlıdır. Marx yaptığı kapitalizm analizinin bilimsel olduğunda ısrar ederken, Foucault kendi soykütüklerinin ‘anti-bilimler’ olduğunu ilan eder.” (Megill, 2012: 404).

Foucault'nun, Marx'ın iktidar anlayışından ayrı yeni bir iktidar kavramsallaştırmasına ulaşması birden gerçekleşmemiştir. Toplumsal marjların incelenmesinden yola çıkan Foucault, sermayenin dışında da bir iktidar alanının olduğu kanısına ulaşmıştır. Foucault'nun bu şekilde çizdiği ve tüm bir toplumsal alanı kapsayan iktidarın *diğer perspektifi*, Marksist geleneğin mirası ile rekabete girer ve bu perspektif, modern sınıf yapısının kurucusu olan *diğer ‘kutbu’* daha iyi anlamamızı sağlar (Bidet, 2016:58). Dolayısıyla Foucault, Marx'ın kuramının temel çıkış noktasını oluşturan ve Marksist yaklaşımın önemli yanılığlarından biri olan iktidarın sadece ‘devlet’ kavramı ile sınırlandırılması yaklaşımından ayrılarak kültürün olduğu gibi iktidarın da yaşamın her alanına yayılmış olduğu gerçeğini (Aydemir, 2011c: 58; Aydemir, 2012: 253) ortaya koyar.

Allan Megill, Foucault'nun başlangıçtaki olumsuz iktidar anlayışının yerini olumlu ve üretken iktidar anlayışına bırakmasını Nietzscheci bir tavır olarak değerlendirir. Foucault'nun soykütüğünde iktidarın yorumlanmasına ilişkin değişimler Megill tarafından şu tümcelerle ifade edilir:

“Foucault 1970’lerin ortalarında 1960’lardaki çalışmalarına dönüp baktığında, eski iktidar anlayışını tamamen olumsuz bir karakter taşıdığı için yetersiz bulur. *Deliliğin Tarihi* gibi bir yapıtta, iktidar, önemi ‘dışlaması’ndan, ‘bastırması’ndan, ‘sansürlemesi’nden, ‘tecrit etmesi’nden, ‘maskeleymesi’nden ve ‘gizlemesi’nden gelen bir kendiliktir. Oysa 1970’lerdeki yazılarında Foucault iktidarın olumsuz değil olumlu bir olgu olduğunu ileri sürer. (...) *Hapishanenin Doğuşu*, iktidara

yönelik bu yeni tutuma özlü bir biçimde tanıklık eder; çünkü bu yapıttaki merkezi iddialardan biri hapishanenin toplumsal rolünün suçu bastırmak değil yaratmak olduğudur. Hapishane, böylece toplumsal istikrara yönelik bir tehdit oluşturarak şu anda burjuva toplumuna hâkim olan devasa bir denetim ve disiplin aygıtı inşa edilmesine gerekçe hazırlamıştır. Bu ‘üretken’ iktidar anlayışı *Bilme İstemi*’nde iyice yerleşiklik kazanır; Foucault bu yapıtı, yayınlanmasından kısa bir süre sonra, kendisini ‘primitif canlılıkları içindeki şeylerin kendileri’ni bulma arayışından *gerçekten* kurtardığı ilk kitap; kendisini iktidarın ‘kötü, çirkin, zavallı, kısır, monoton ve ölü’ olduğu fikrinden *tamamen* kurtardığı ilk kitap olarak adlandırır.” (Megill, 2012: 390).

Bu bağlamda Megill, Foucault’nun iktidar ilgisinin daha çok Nietzsche’yle irtibatlandırılması gerektiği görüşünü ileri sürer ve Nietzsche’nin etkisiyle Foucault’nun iktidar yorumlayışında belirgin bir değişiklik olduğunu belirtir:

“Foucault’nun ‘iktidar’ı, tarihsel ya da sosyolojik kullanımları olabilse de, tarihsel ya da sosyolojik bir kavram değildir. Daha çok, Nietzsche’nin ‘güç/iktidar istemi’ kavramının yeniden işlenmesi niteliğindedir. Peki ama nedir ‘güç istemi’? Bu kavramın büyük ölçüde belirsiz kalması semptomatiktir. Güç isteminin pozitif bir değer yüklenmiş bir kendilik olduğunu; o yüzden de Foucault iktidarın baskıcı değil de yaratıcı olduğunu ilan ettiğinde Nietzsche’yi takip ettiğini biliyoruz.” (Megill, 2012: 406).

J. G. Merquior, *Gözetleme ve Cezalandırma*’nın ardından Foucault’nun odak noktasını değiştirdiğini belirterek onun iktidar algısındaki değişimlere ilişkin şu saptamaları yapar:

“Artık iktidarın sonuçlarını dıştalama, bastırma, sansür etme, soyutlama, örtme ve gizleme gibi olumsuz terimlerle tanımlama huyundan vazgeçmemiz gerekir.’ Aslında iktidar yaratıcıdır. Çünkü gerçekliği yaratır, nesnelere etki alanlarını ve doğrunun örneklerini yaratır. Birey ve ondan elde edilebilecek bilgi, bu yaratımın bir ürünüdür.” (Merquior, 1986: 144).

Bilindiği gibi “(...) Nietzscheci yaşam felsefesinde bütün bir yaşamın kendisine göre yapılandığı ‘güç istemi’ (*erk istenci) tarih boyunca değişmeden kalan tek gerçek olarak değerlendirilmektedir.” (Ulaş, 2002: 628). Foucault, bu gerçeğin farkına vararak kendi yorumlamalarını bu sistem üzerine inşa etmiştir. Özellikle pozitivizmin yansız ve nesnel bilgi anlayışından ve Marksizm’in özgürleştirici bilgi kavramsallaştırmasından ayrılarak bilginin iktidar rejimlerinde ayrılmaz olduğunu savunur. Foucault, iktidar/bilgi

kavramını Nietzscheci bir anlayışla ele alarak bilgi ya da hakikat isteğini çok daha temelde bulunan bir güç isteminin tezahürü olarak değerlendirmiştir. Bu anlamda güç kullanımı ya da iktidar ilişkilerinin ortaya çıkışı, bilgiyi gerektirir ve güç kullanımına bilgi aygıtları eşlik eder (Cevizci, 1999: 454-455).

Judith Butler ve Richard Sennett, Foucault'nun iktidar kurgusundaki olumlulayıcı nitelikleri paylaşır. Butler, iktidarı özneyi aşağı düzeye indirgeyip onu değersizleştiren bir mekanizma olarak görmeyi haksız bir yaklaşım olduğunu belirtir. Bu yaklaşım kuşkusuz iktidarın bir yönünü verir ancak Foucaultcu bir bakış açısında bu değerlendirme eksik ve yanlı kalır.

“(…) Foucault’yu takip ederek iktidarı öznenin *kurucusu*, varoluş koşulu ve onun arzusunun yörüngesi olarak anlarsak, o zaman iktidar yalnızca karşı koyduğumuz değil, aynı zamanda varoluşumuz için güçlü bir şekilde bağlı olduğumuz, varlığımızın içinde barındırdığımız ve sakladığımız bir şey olacaktır. Bu süreci alışlagelmiş yoldan anlayan model şöyledir: Üzerimizde etkide bulunan iktidarın zoruyla zayıf düşer, iktidarın şartlarını içselleştirir ya da kabulleniriz. Ancak böyle bir anlayışın ortaya koymakta yetersiz olduğu bir nokta vardır: Bu şartları kabul eden ‘biz’, kendi varlığımız için onlara göbekten bağlanmışızdır. Herhangi bir ‘biz’in açık seçik ortaya konulabilmesi için söylemsel koşullar yok mudur? Tabiyet, kesinlikle kendi seçimimiz olmayan, ama paradoksal bir şekilde failliğimizi açığa çıkarıp sürdüren bir söyleme olan bu temel bağımlılıktan oluşur.” (Butler, 2015: 10).

Butler’la benzer görüşleri paylaşan Richard Sennett, *Otorite* adlı yapıtında, otoritenin temel bir gereksinim olduğu savını ileri sürer ve konuyu örneklendirerek açıklama yoluna gider:

“Çocuklar, kendilerine yol gösterecek ve güven verecek bir otoriteye gerek duyar. Yetişkinler açısından, otorite olmak kendilerini bütünleyen temel bir öğedir; onlar için otorite, diğerlerine gösterdikleri ilginin bir ifadesidir. Hep bu deneyimden yoksun kalacağımızdan korkarız. *Odysseia*, *Kral Lear* ve *Buddenbrooks* gibi yapıtların tümü de otoritenin zayıflayışı ya da parçalanışını konu alır.” (Sennett, 2014: 27).

Ayrıca Sennett, otorite arayışını iktidar koşullarını yorumlama ve denetim nüfuz koşullarına bir anlam verme çabası olarak görür ve bu arayışın somut, güvenceli ve istikrarlı bir güç (Sennett, 2014: 32) olduğunu belirtir.

İktidar kurgusunda aşırı bireyselleştiriciliğiyle eleştirilen Foucault'nun aslında bireyselleşme karşıtı olduğu (Aydemir, 2010: 70), öznenen yola çıkarak toplumsal dokuyu çözümlemenin peşinde olduğu belirtilebilir.

“Bu anlamda Foucault'nun iktidar anlayışında, “verili İlişkiler içinde, sınırlı bir zaman diliminde kimin kim üzerine, nasıl etkide bulunduğundan çok, bu verili ilişkilerin nasıl kurulmuş olduğu sorgulanıyor, iktidarın etkileri ise öznelere eylemlerine etki anlamında değil; toplumsal dokuya yayılmış, anonim işleyen söylem ve pratiklerin birbirleri üzerindeki etkileri olarak ele alınıyordu. Bu söylem ve pratikler hem çelişkili hem bütünleştirici hem içerseyen hem dışlayan özelliklere sahip olduğundan, iktidarın işleyişini anlamak için geniş çaplı tarihsel analizlerin gereği vurgulanıyordu.” (Deveci, 2011: 29).

Bu anlamda Foucault'nun iktidar çözümlerindeki öne çıkan saptama kuşkusuz, özgürlük ve iktidar, özne olma ve boyun eğme gibi karşıtlık ilişkisine dayalı kavramların aynı mekânda ve eşzamanlı olarak uygulanıyor olduğuna ilişkin genel iddiadır (Deveci, 2011: 29). Foucault'ya göre “iktidar pratikleri özneyi kuran en önemli pratikler olmakla birlikte, genel olarak, söylemsel olmayan pratikler ve kendilik pratikleriyle kurulan bir özne söz konusudur ve iktidar pratikleri, diğer pratiklerle ilgisi bakımından öne çıkmaktadır.” (Koloş, 2015: 111). Judith Revel, Foucault'nun iktidar algısını “tutarlı, birlikli ve durağan bir kendilik olarak değil, doğuşunun karmaşık tarihsel koşullarını varsayan ve, felsefi analizin geleneksel biçimde iktidar alanı olarak saptadığı şeyin dışı da dahil, pek çok etkiyi içerimleyen ‘iktidar ilişkileri’ olarak (Revel, 2012: 81) değerlendirir.

İktidar çözümlerine Nietzscheci bir tavırla yaklaşan ve çağdaş öznenin soykütüğünün arayışında olan Foucault için arkeolojik çözümlemenin önemi ortadadır. Nietzsche'nin soybilim kavramsallaştırmasından yola çıkarak iktidara ilişkin pratikleri çözümlenme uğraşısında olan Foucault'nun iktidarla ilgili olarak üzerinde en çok durduğu konulardan biri *bilgi* olmuştur. Bilgiyi aynı zamanda, öznenin nesneleştirilmesi açısından bir araç olarak gören Foucault, bilgi ve iktidar kavramlarının ayrıştırılmazlığına vurgu yapar:

“Çağdaş öznenin bir genealojisi peşinde olan Foucault, otomatik olarak bilginin iktidarla sarmallaştığı bir görüş açısı belirler. Böylelikle bilgi biçimlerinin yanısıra alışkı ve söylemler yoluyla çağdaş özneyi kovalarken, gerçeklik arzusunun haliyle iktidar arzusu olduğu Nietzsche'ci bir perspektif olan iktidar-bilgi (pouvoir-savoir) dediği şey üzerinde yoğunlaşmak zorunda kalır. Üstelik özne üzerine pratik bilgi

alanlarına daldıkça, çözümlenmeyi bekleyen yeni yeni kişiye ilişkin terimler ile karşılaşır. Sonunda, Colin Gordon'un belirttiği gibi, 'hem bir öznelendirme, hem de bir nesnelendirme biçimi olabilen' bir iktidar kavramı geliştirir. Yani kişisel olmaktan çok iktidarın bir oyuncağı, egemenliğin bir ürünü olan kişi. Bu kavram, Gözetleme ve Cezalandırma'dan sonra Foucault'nun başlıca teması haline gelir." (Merquior, 1986: 143-144).

İktidarın soykütüğünün temel işlevi, tarihsel bireyin unutulmuş köklerini, modern belleğin poetikası içerisinde yeniden yazmak ve iktidarın soykütüksel söylemine *a priori* bir sözde gerçeklik kazandırmaktır. Aynı zamanda "arkeoloji, bilgi ve iktidar yapıları arasındaki kökensel ilişkinin inşası içerisinde, söylemsel tahakkümün mekanizmasını, muzaffer ataların imgesi üzerinden okumaya ve yazmaya olanak tanımak" (Dikkaya, 2008:77), iktidar çözümlemesinin temel uğraş alanlarından biridir. Çalışmalarını bu kurgu üzerine konumlandıran Foucault, Platon'dan beri süregelen, bilginin olduğu yerde iktidardan söz edilemeyeceği biçimindeki Batı mitinin Nietzsche ile birlikte yıkılmaya başladığını dile getirerek "her bilginin ardından gelen şeyin bir iktidar mücadelesi olduğunu" (Urhan, 2013: 236) belirtir.

Michel Foucault, Duccio Trombadori'ye verdiği bir söyleşide kendi iktidar kurgusunun ana yönelimlerine değinmiştir. Özellikle iktidarı, salt ekonomik koşullarla ve kendi başına bir mekanizma olarak değerlendirmenin yanlışlığına vurgu yapmıştır:

"Yeri gelmişken, tarihin akışı içerisinde iktidar yöntemlerinin bir alandan diğerine aktarılabilirliği gerçeğinden söz etmek isterim. Gelişen ekonomik süreçlerden oldukça özerk bir tarihi vardır iktidar yöntemlerinin. Latin Amerika'daki köle kolonilerinde uygulanan iktidar yöntemlerini hatırlayın; o yöntemleri, on dokuzuncu yüzyılda, Fransa ve İngiltere'de de görebilirsiniz. Mutlak olmayan, nisbi bir özellik söz konusu burada. Ama hiçbir zaman, bir iktidar mekanizmasının bir toplumu nitelemek için kendi başına yeterli olduğunu düşünmedim." (Foucault, 2004: 171-172).

Foucault'ya kendi döneminde ve sonrasında birçok eleştiri yöneltmiştir. Onun, Nietzscheci tavrının sosyalist düşüncelere düşman olduğuna ve iktidar yorumunun direnmeyi imkânsız hâle getirdiğine; acele tarihsel genellemeler ve arkeolojik çözümlemelerin aşırı şematik olduğuna; Frankfurt Okulu düşünürleri, özellikle Habermas tarafından benimsenen Aydınlanma düşüncesine karşı olduğuna; kendi düşünce ve yönteminin kendi teorileriyle altının kazındığına yönelik eleştiriler getirilmiştir (Cevizci, 2009: 750). Foucault, kendisine iktidarla ilgili olarak yöneltilen eleştirilere sözü edilen

söyleşi aracılığıyla yanıt vermiş ve dolayısıyla iktidar kavramının kapsamıyla ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur:

“İktidarın her şeyi açıklayabilen bir şey olduğu sanısına asla kapılmadım. Ekonomiyi temel alan bir açıklamanın yerine iktidarı temel alan bir açıklamayı koymayı amaçlamadım. İktidar sorunu etrafında biçimlendirilen farklı analizleri ve yaklaşımları, içerisinden deneysel olanı, yani açıklanması gerekli olanı çekip çıkarmaksızın düzenlemeyi ve sistemleştirmeyi denedim. *Bana göre, iktidar açıklanması gereken şeydir.* Ne zaman çağdaş toplumların yaşadıkları deneyimler ya da yapmış olduğum araştırmalar üzerine düşünsem, ‘iktidar’ sorunuyla karşılaşıyorum. Tarih felsefesi olsun, genel toplum ya da siyaset kuramı olsun, kuramsal sistemin hiçbir zaman açıklayamadığı bir sorundur bu. Delilikle ilgili sorunların, tıbbın, hapishanenin içerisinde varolan, işleyişine benim de tanık olduğum bütün bu iktidar mekanizmalarını, bu iktidar ilişkilerini kim açıklayacaktır? İktidar ilişkileriyle ilgili, hâlâ kavranılmamış olan bu sorun kümesi, benim için açıklanması gereken bir şeydi; bu yüzden, onunla baş etmeye çalıştım.” (Foucault, 2004: 156).

Foucault’ya koşut olarak Van Dijk, söylemin, egemenliğin meşrulaştırılması tanımına katılmakla birlikte, iktidar kavramının salt olumsuz ve kötü yönünün ortaya çıkarılması şeklinde algılanmasına karşı çıkar. Dijk, genel bir iktidar kavramına sahip olmanın gerekliliğini vurgular ve iktidarın temelinde yatan genel ideoloji kavramının çözümlenmesi gerektiğini savunur (Dijk, 2015: 18-19). Dijk’in bu görüşleri ile Foucault’nun, iktidarı *açıklanması gereken şey* olarak değerlendiren düşüncesi örtüşür.

Foucault, çağdaş toplumların yaşadıkları deneyimlerin tarih felsefesinin, toplum ya da siyaset kuramının açıklayamadığı bir sorun olduğu üzerinde durur. Temel çalışma alanı olarak iktidarın karmaşık yapısını açıklama uğraşısı içerisinde olur ve iktidarı *açıklanması gereken şey* olarak değerlendirir. Bu bağlamda Mark Poster, Foucault’nun iktidarın soykütüksel çözümlenmelerinde kullandığı yöntemin asıl etkisinin, tarihsel olmasında yattığını belirtir. Yalnız burada Foucault’nun, klasik tarih araştırmalarından ayrı düşünülmesi gerekir. O, yapacağı çözümlenmelerin soykütüğünü çıkarmak ve çağdaş öznenin konumunu belirleyebilmek için arkeolojik yöneme başvurur ve *tarihsel olanla bugünkü* arasında ilişki kurabilmek için tarihsel araştırmaların ve tarih yazımının yeni bir yolunu dener. Mark Poster, Foucault’nun bu yaklaşımını şu ifadelerle dile getirir:

“Foucault’nun çalışmalarını antropologlar, sosyologlar, felsefeciler ve tarihçiler okumuş olsa da, çalışmasının asıl etkisi tarihseldir. Foucault, tarihin ve tarih

yazmanın, tarihi mevcut politik mücadeleler içinde kullanmanın yeni bir yolunu önerir. Foucault, insan bilimlerini mahveden yaramaz çocuk olabilir. Ancak bu, onun insan bilimlerinin hatlarını şekillendirmek suretiyle bu bilimlerin en etkileyici uygulayıcılarından biri olduğu gerçeğini değiştirmez. Foucault anti-tarihsel bir tarihçidir. Tarihi yazarken onun her kuralını tehdit eden biridir. Bu yüzden metinlerinde bir tarih teorisi olup olmadığı sorulabilir. Foucault'nun anti-sistemik yazımının içinde, onun güçlü ve şok edici başarılarının temelini açıklayan kavramlar ve kategoriler dizisi keşfedilebilir mi?" (Poster, 2006: 82).

Tezimizin ana veri tabanını oluşturan Umürü'l-Ümerā, 16. yüzyılda kaleme alınmış siyasetname olması dolayısıyla -Foucault'nun deyişiyle- *arşiv* niteliği taşımaktadır. Bu tür eserler, toplumların kültürel ve siyasal belleklerini sunması yönüyle önemli görülmektedir. Poster'in üzerinde durduğu, Foucault'nun, tarihi mevcut politik mücadeleler içinde değerlendirışı, sözü edilen dönemin tarihsel atmosferinde yoğun bir biçimde kendisini göstermektedir. Bu yoğun siyasi ilişkileri, tarihyazımında ve siyasetnamelerde açıkça gözlemlemekteyiz. Kaya Şahin'in, Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılda yoğun biçimde görülen tarihyazımının işlevine ilişkin yaptığı belirlemeler kayda değerdir:

“Mühim bir ideolojik boyuta sahip olan emperyal rekabet bu dönem içinde yoğun bir siyasi ve kültürel çekişmeye sebep oldu. Osmanlılar Habsburglarla cihan hâkimiyeti ekseninde; Safevilerle ise hakiki İslam'ın tarifi ve Müslüman ümmetinin önderliği meselesinde kıyasıya yarıştıyordu. Osmanlı padişahı kendi hükümdarlığını, tebaasına adalet, asayiş ve refah sağladığını iddia ederek meşrulaştırıyordu. Kâtiplerin elinden çıkan ve görece standart ve süslü bir dille yazılan belgeler, padişahla ilgili belirli imgelerin ve Osmanlı İmparatorluğu'na dair belirli simgelerin yaratılması ve yayılması maksadına hizmet ediyordu. Kâtipler her ne kadar Osmanlı yönetici kesimi içindeki en ufak grup olarak kaldıysa da, amacı, padişahın vekili olarak hareket edip memlekette nizamı sağlamak, yeni imparatorluğu tarif ve muhafaza etmek olan hayli gür sesli bir azınlık teşkil ettiler.” (Şahin, 2013: 17-18).

Bu bilgilere ek olarak, sözü edilen dönemde Celalzade Mustafa, “siyasete dair risalesinde, hür doğmuş ve iyi eğitilmiş kalem ehlinin imparatorluğu ümeradan daha iyi idare edeceğini savunuyordu.” (Şahin, 2013: 18). Bu durum, özellikle dilin toplumsal gerçekliği yeniden inşa etmesi ve söylem-iktidar ilişkisi açısından değerlendirilebilir. Halil İnalçık, Osmanlı Devleti'ndeki devlet-sanat ilişkisini ele alan çalışmasında

patrimonyal devlet yapısı üzerinde durur ve bilgin ve sanatkârın rolünü; “hükümdarın prestijini, sarayın nâm-u şânını yüceltmek” biçiminde değerlendirir ve aynı zamanda hükümdarı da bilgi ve sanatın koruyucusu olarak bilim ve sanattan anlaması gereken bir figür olarak konumlandırır (İnalçık, 2005: 10). Dolayısıyla bilgi ve iktidar, iç içe geçmiş olması ve döngüsel bir yapıya sahip oluşu yönüyle ele alınmış olur. Bu bağlamda Foucault’nun, bütün toplumsal ilişkileri son çözümlemede birer güç/iktidar dizgesi olarak tanımlaması (Ulaş, 2002: 631) anlam kazanır.

1.2.3. Umürü’l-Umera Üzerine İktidar Felsefesi Bağlamında Söylem Çözümlemesi

İncelememizin kuramsal arka planını oluşturan “Söylem/Söylem Çözümlemesi” ve “İktidar/İktidar Felsefesi” kavramları üzerine değerlendirmeler yapıldıktan sonra bu kavramların sunduğu veriler doğrultusunda ve özellikle Fransız düşünür Michel Foucault’nun ortaya koyduğu kuramsal çerçeve bağlamında Umürü’l-Ümerâ üzerine söylem çözümlemesi gerçekleştirilecektir. Foucault’nun özne, iktidar ve bilgi ilişkisine dayalı belirlemeleri, metnimizin söylemini çözümlemede çıkış noktası olacaktır. Özne ve iktidar ilişkileri, bilgi ve güç bağıntıları metnimizin sunduğu veriler ölçüsünde değerlendirilecektir. İktidar ilişkilerini açığa çıkaran söylem yapısı; dilbilim, tarih, felsefe ve sosyoloji disiplinlerinin kesişim ekseninde irdelenmeye çalışılacaktır.

Tarihsel metinler, Michel Foucault tarafından *arşiv* olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda siyasetnameler de birer arşiv niteliği taşımaktadır. Bir yazınsal tür olarak değerlendirilen siyasetnameler; içerikleri yönüyle yönetimbilim, tarih, toplumbilim, felsefe, ilahiyat ve dilbilim gibi birçok alana veri kaynağı oluşturmaktadır. Siyasetnamelerin bu çok yönlü yapısı, bu eserlerin söylem çözümlemeleri için de uygun nitelikte olduğunu göstermektedir. Nitekim söylem çözümlemesi, dili salt yapısal yönüyle değil, farklı disiplinlerin ışığında, toplumsal yönüyle incelemeyi öncelemektedir.

Türk edebiyatında belirli bir gelişime sahip olan siyasetname türü, her dönemde kaleme alınmış, özellikle Osmanlı Devleti’nin yükseliş dönemiyle birlikte sayılarında belirgin bir artış gözlenmiştir. Gerek telif gerekse çeviri yoluyla geliştirilen bu tür, Türk kültüründeki devlet yönetimi, iktidar algısı, yönetici-halk ilişkisi, ülküsel birey-toplum-devlet anlayışı gibi konularda bilgiler sunmaktadır. Bu önemin koşutunda, 16. yüzyılda kaleme alınmış bir siyasetname olan Umürü’l-Ümerâ’nın içeriğinde yer alan iktidar kavramının; oluşturulması, meşrulaştırılması ve etkinlik alanının yaygınlaştırılması

dolayımında, söylemin ne denli araçsallaştırıldığıın incelemesi, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

1.2.3.1. İktidar Aracı ve Üstsöylem Niteliğiyle Adalet

Umürü'l-Ümerā'nın söylemi içerisinde geniş yer bulan ve iktidarın konumlanmasında başat rol üstlenen kavramlardan biri *adalet*dir. Adalet kavramı, toplumsal nitelikli oluşuyla *zulüm* kavramıyla karşıtlık ilişkisi içerisinde işletilmiştir.

İktidara yönelik belirlemeleriyle öne çıkan Foucault, adalet kavramının bütün bir Ortaçağ'a egemen olduğunu ve bu durumun on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda idari devlet anlayışına dönüşmeye başladığını ve sonunda yönetim devleti olarak adlandırılan ve yönetsellik ilkelerince belirlenen dönemin başladığı görüşünü savunur. Foucault'nun belirtmiş olduğu bu adalet devleti kavramının anlam evreninde, feodal türden toprak rejimine bağlı ve geleneksel ya da yazılı yasalar toplumuna karşılık gelen bir anlayış yer almaktadır (Foucault, 2011: 282). Genel olarak kuramsal ve öğretisel yönleriyle öne çıkan siyasetnamelerde adalet kavramı, iktidar kavramının temel dinamiklerinden biri olarak belirir. Metnimizde de öncelikle adalet kavramı ve adalet kavramıyla ilişkili işletimlerin geçiş değerlerini belirlemek; bu kavramın metnimizdeki kullanım sıklığını ve aynı zamanda adalet ne denli önem verildiğini saptamak açısından yararlı olacaktır: 'adl 21 defa, 'ādil 23 defa, 'adālet 3 defa, dād 10 defa kullanılmış; olumsuzlanan bir öge olarak karşıt kavram konumundaki *zulm* ifadesi 24 defa, zulmün uygulayıcısı olarak *zālim* ifadesi ise 15 defa kullanılmıştır.

Türk kültür evrenine ilişkin yapılan belirlemelerde, Türklerin salt devlet anlayışlarında değil, toplumsal yaşantılarında da adalet ilkesine bağlı oldukları, adaleti toplum ve dünya düzeninin sağlanmasındaki en önemli öğelerden biri olarak gördükleri öne çıkmaktadır. Özellikle Türk-Moğol devlet geleneği içerisinde yer bulan *töre* ve *yasa* geleneği, adaletin tarafsızlıkla uygulanması açısından bir aracı (İnalçık, 2000b: 75) olarak görülmüştür. Aynı durumun, İslamlık sonrasında kurulan Türk devletlerinde de sürdüğünü söylemek gerekir. Bir geçiş dönemi eseri olma özelliğiyle öne çıkan Kutadgu Bilig'de sergilenen adalet anlayışı şu şekildedir:

“Yusuf Has Hacib; hükümdar Kün-Toğdı'nın hükümdarlık sembolleri üzerinden adaletin anlamını tartışır. Kün Toğdı'nın üzerinde oturduğu üç ayaklı gümüş tahtın anlamı doğruluk ve dengedir. 'Üç ayaklı olan her şeyin doğru ve düz durmasından hareketle' hükümdar hiçbir tarafa meyiletmez. Her unsura

karşı eşit mesafededir, insanları ‘bey ve kul olarak’ ayırmaz.” (Türk, 2012: 123-124).

Toplumun her katmanına yayılması özelliğiyle konumlanan bu adalet anlayışı, Osmanlı siyasetnamelerinin de temel dinamiklerindedir. Şeyh Osman Bin Ali, eserinin giriş bölümünde kendi başına gelen olumsuz durumları adaletsizlikle bağdaştırmış, iktidarın makam dağıtımında adalet ilkesine riayet etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

lā-cerem gāhī dūn zeyd-i ‘ālem fakīre virdükleri cāhı bugün ‘amr ve cāhil-i rāşīye yā bir bāṭıl ‘araba degül ki karşıya alup virürler mezīd ‘ināyete lāyık olanları ri‘āyet itmedüklerinden gayrı zevāyiddür kārđan ‘add idüp kaçana ‘azl iderler yā aşşısı ziyanına nef‘i zarrına kifāyet itmez be ‘sü’l-bedel bir mühmel kazāya sevķ iderler ve bir ba‘īd kazāya sürerler yā bir ‘amīķ vādīye atarlar min-ba‘d nesyen mensiyyen terk idüp ne añarlar ne çekerler (002b/8-13)

Düşülen bu durum karşısında, yazarın yapabileceği tek şeyin, bu duruma adil bir tanık bulmak olduğu vurgulanmıştır. *şāhid-i ‘adīl* tamlamasıyla dile getirilen bu durumla, toplumsal adaletsizliklerin belirlenmesinde ve çözümünde yine toplum içerisinde adalet sahibi olan ve adalete önem veren kişilerin rol oynayacağı düşüncesi belirtilmek istenmiştir. Yazarın bu durumu somut bir olay üzerinden aktarması, inandırıcılığın sağlanması bakımından önemli görülmektedir:

*‘ālemde ben didüm ben işitdüm hezār-yār
ne gül işitdi nālemi ne gonca ne hezār
lā-büdd bu da‘vāya şāhid-i ‘adīl ve bu müdde‘āya rüşen delīl getirüp kendü
hālile mü‘ekkid olduğın beyān idüp kendü kavı-i hōd pendile muķayyed
olduğıdur zıkr olunur (003a/01-03)*

Yazarın, kendisinin sürülmesi olayının adalet anlayışıyla ters düştüğünü belirtmesi, bu eserin de doğrudan adalet mekanizmasının işletilmesi bağlamında kaleme alındığını göstermektedir:

*düşde görölmez iken eşmüneyn
itdiler anı baña kara ‘ayn
bu felek anı daħı çok gördi
defter-i ‘adlı yazmadın dürdi (004b/1-2)*

Yukarıdaki şiir içerisinde geçen *defter-i ‘adl* ifadesi, adaletin sürekli işleyen bir mekanizma olması yönüne vurgu yapması bakımından önemlidir. *Defter* üzerinden

sunulan adaletin eğretilmeli anlatımı, bir başka yerde kılıç üzerinden aktarılarak adaletin işleyişindeki keskinliğe vurgu yapılmak istenmiştir:

ķalem vaşını yaz eg seyfi-dādı

ki ider bunlarla ĥālüm ictihādı (006b/7)

Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmasında, iktidarın her yerde oluşu ve toplumun tüm katmanlarına yayılması özelliği öne çıkmaktadır. Bu bağlamda adalet kavramı da, iktidarın meşrulaştırılması noktasında bir araç görevi üstlenmektedir. Bütün bir toplumun adalet üzerine konumlanması, ölküsel toplumun temel dinamiklerindedir. Metnimizde de bu durum vurgulanmış, adaletin kavramsal çerçevesi çizilerek, tersi bir durumda oluşabilecek toplumsal atmosfer (zulüm) gözler önüne serilmiştir. Metnimiz içerisinde adalet kavramının kuramsal çerçevesi olarak değerlendirdiğimiz şu sözceyi aktarmayı uygun görüyoruz:

*‘adl bir yirüñ ķarār ve řebātı gökleriñ devām-ı ĥarekātı ‘adl iledür ‘adl olmasa
‘ālem zulm elinden ĥarāb olurdı bil ki mizān-ı nizāma bi'l-küllüye ĥalel yetişüp
kevne fesād gelürdi ‘adluñ mir ‘ātı vardur* (039b/07-10)

Yukarıdaki sözcede, daha önce ifade ettiğimiz, adaletin *deftter* ve *kılıç* karşıtlığı üzerinden işlevselliğine vurgu yapan eğretilmeli kullanımının yanında, *mir ‘āt* (ayna) üzerinden yeni bir çerçevlendirmeye gidilmesi söz konusu olmuştur. Bu durum, genel olarak *hükümdar aynaları* (Türk, 2012: 23) şeklinde değerlendirilen siyasetnamelerin aynı zamanda bir *adalet aynası* olarak da okunabileceğinin göstergesidir. Belirtilen sözce içerisinde *‘adluñ mir ‘ātı vardur* tümcesi, adaletin belirginliğine ve keskinliğine vurgu yapmaktadır. Tümcenin yüklem kuruluşundaki *+dUr* bildirme ekinin sözü edilen belirginliğin dilbilgisel destekleyicisi olarak görünüm kazandığını da dile getirebiliriz.

Adaletin göstereni niteliğinde olan öğelerden biri de terazidir. Metnimizde adaletle ilgili kuramsal çerçevenin çizilmesinde terazi eğretilmesine başvurulması, adaletin teraziye benzetilmesi, adaletin toplumsal boyuttaki anlamsal katmanına ve işlevselliğine vurgu yapmaktadır:

*āgāh ol ki ķādı olan kimesne mi‘ yār-ı şer‘dür ve degüldür illā pādiřāh-ı islāmuñ
mizān-ı imtiĥānı ya‘nī umūr-ı ra‘iyyenüñ řaķil ve ĥafifi anuñla bilinür ve bu
mizānuñ şayrefisi vüzerādur ve anuñ payesinde olanlar ya‘nī mizān-ı mezbürüñ
isti‘māli ve ‘adem-i isti‘māli bunlarıñ elindedür ve kefeteyni ‘adldür ‘adl de
ednā ve a‘lāya göre ikidür ya‘nī edd ve a‘lā ĥükm-i şer‘de berāberdür* (118b/05-11)

Metinden alıntıladığımız sözcüde, adalet uygulayıcısı olarak kadı, padişah, vezir gibi ögelerden bahsedilmiş, asıl olarak terazinin iki kefesinin adaleti simgelemesinden söz edilmiştir. Bu iki kefenin de, toplumda iki karşıt kutup olarak görülen üst tabakayı temsil eden *a'lā* ve alt tabakayı temsil eden *ednāya* ayrılması, yönetenlerin ve yönetilenlerin adalet karşısındaki denge durumunu göstermektedir. Adaletin bu bağlamda karşılıklı bir denetim mekanizması olduğunu, iki kefedен birisinin eksik ya da fazla oluşunun adaletsizliğe, böylelikle de toplumsal kargaşaya neden olabileceği ifade edilmiştir. Böylelikle adalet kavramı, yöneten ve yönetilenlerin birbirlerini denetleyecekleri bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Ortaçağ siyasal düşüncesinde iktidarın denetim mekanizmalarından biri olarak öne çıkan adalet bağlılık (Türk, 2017: 133) ilkesi metnimizde de kuramsal boyutuyla işletilen kavramlardan biri olmuştur. Tersine bir durum olarak adalet ilkesinin işletilmeyişi ya da aksatılması sonucunda, adaletin uhrevi çağrışımları dolayısıyla (Türk, 2012: 247) Tanrı'nın buyruğunun dışına çıkarak adaletsizliğe yönelen monark için türlü ilahi cezalar geleceği uyarısı yapılır (Türk, 2017: 133). Böylelikle iktidarın denetim mekanizmalarından biri olan adaletin de bir denetim mekanizmasıyla, yani Tanrı korkusuyla denetlenmesi söz konusu olur. Nitekim en büyük adalet uygulayıcısı olan Tanrı'nın gölgesindekilerin de adalet ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmaları beklenir. Bu durumun bir göstergesi olarak toplumda oluşan bir olumsuzluğun, Tanrı'nın adaleti çerçevesinde değerlendirilmesi, zulüm/kötülük olarak görülmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu durumun akıllı/bilgili kişiler ağızından aktarılması, inandırıcılık özelliğini artırması amacıyla yapıldığı izlenimini vermektedir.

*hā-naṣīḥat-i 'uḫalā iy merd-i āgāh nā-gāh bir belāya yā bir görünmez ḳazāya
uğrasañ bilürsün ki ol bela ḫaḳīḳatde kimüñ belāsıdur ol ḫod ḫudā-yı 'ādildür
zulm eylemez sū-i ḳann itme (020b/10-13)*

İktidar uygulayıcılarının adalet sahibi olmaları gerektiği ve bunun bir denetim mekanizması olarak işletildiğini vurgulamıştık. Eserde de öncelikli olarak eserin sunulduğu kişi olan Hasan Paşa örneğinde adalet ilkesinin işletimini ve adalet sonucunda toplumsal düzenin sağlandığını açıkça gösteren ifadeler yer almaktadır. Adalet sahibi olmanın, Hz. Ömer üzerinden Hasan Paşa'yla ilişkilendirilmesine örnek oluşturacak birçok veri bulunmaktadır:

*sa'ādetle geelden ol 'ömer-dād
ḫarāb-ābād mıṣrı itdi ābād (008a/4)*

beli geldi niçe paşa-yı ‘ādil

ve likin gelmedi bir böyle kâmil (008a/12)

‘adlde fi’l-meşel nüşirevândur

sehâda hâtem ile tev-emândur (008b/2)

Metin içerisinde Hasan Paşa’nın kişiliğinde tarihsel olarak somutlanan adalet kavramı, mitik bir kişilik olarak beliren Cemşid üzerinden daha belirgin kılınmaya çalışılmıştır. Cemşid’in birçok özelliği sıralanırken öncelikli olarak adil olmasına değinilmiştir. Burada Cemşid karakterinin iktidar sahibi olduğu için belirli özellikleri taşıdığından değil, belirli özellikleri taşıdığı için iktidar sahibi olduğundan söz edilmiştir. Böylelikle iktidar sahibi olmanın ön koşulları olarak ‘ādil, kâmil, tevânâ (güçlü), dānâ (bilgili) gibi özellikler sıralanmış, bu özellikleri dolayısıyla *mâlik-i milk ve cāh* olduğu vurgulanmıştır. Böylelikle adalet kavramı, iktidarın meşruluk kazanması ve iktidara aracılık etmesi bakımından işletilmiştir.

tercüme-i taberide gördüm eydür evāyil-i salṭanatda sulṭān-ı ‘ādil ve melik-i kâmil idi mîr-i tevânâydi merdüm-i dānâ idi mâlik-i milk ve cāh oldı (023a/5-7)

Yukarıdaki durumun pekiştiricisi olarak bir iktidar sahibi olan *halîfenin* de sahip olması gereken özelliklerden biri olarak adalet kavramına yer verilmiş, halifenin zalim olamayacağı, zalim bir kişinin de halife olamayacağı şeklinde belirtilen bir kurguya dayalı olarak adaletin önemine vurgu yapılmıştır:

şeyh celālü'd-dīnüs-sübūṭi rahmetu'l-lah hüsnü'l-muḥāzara fi tāriḫü'l-mısr ve'l-kāhire nām kitābda selmāndan raḍıya'l-lahu ‘anh naḫl-i rivāyet idüp eydür ki bi-‘aynihā naḫl olunur ma‘nāsı zāhirdür beyana ḥācet yok hemān me’āl-i maḫāl budur ki ḫalīfe ol sulṭāndur ki zālīm olmaya olana melik dirler mısrā‘ li-mü’ellifihî olmaz ḫalīfe zālīm zālīm ḫalīfe olmaz (037a/17, 037b/1-2, 037b/4-7)

Umürü’l-Ümerā’da, olumsuzlanan bir özellik olarak zulüm kavramının yönetenlerde görülmesi, beddua edilecek düzeyde görülmüş ve bu durum somutlandırılarak tarihsel bir olay üzerinden aktarılmıştır. Özellikle iktidar sahibi olduktan sonra (*ḫaḫḫ seni çün kim emîr itdi bize / bizcileyin sen de bir diḫkânken*) adil olma özelliğini yitiren ve zulme başvuran kişinin, iktidar olma ön koşullarından birisini

yerine getirmemesi ve üstelik tam tersi bir yola (zulüm) başvurması, bedduaya maruz kalma ve iktidar olma özelliğini yitirme şeklindeki bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum da adalet ilkesinin tam bir denetim mekanizması olarak işleme ve yaptırım gücü olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir:

*yire girseñ göge çıksañ ‘āķıbet
 kıomazuz biñ cānuñ olsa cümle
 iy ‘aceb bilmez miydüñ hevāreyi
 düşmen olduñ dost iken bize sen
 beg olalı göge şığmaduñ
 niçe şıga kıabr-i tenge yā bu ten
 haķķ seni çün kim emir itdi bize
 bizcileyin sen de bir diħķānken
 saña vācib şükr ve ‘adl iken bize
 hiç ħālī olmaduñ zulm itmeden
 görsin kim mañşıbuñ gitmek degül
 āfet mevt ide saña bağteten
 umaruz ki ol yüce dergāhdan
 cümlemüz kıurtara ol bed-ħāhdan (080b/09-16)*

Umürü'l-Ümerā'nın söyleminde adalet kavramının sorunsallaştırıldığı ve bu kavramın farklı yönleriyle tartışıldığını da belirtmek gerekir. Adaletle ilgili olarak aktarılan kuramsal bilgilerin ya da tarihsel anekdotların yanında bu kavramın işleyişine ve toplumsal yaşamdaki işletimine ilişkin net verilerin elde edilebilmesi amacıyla bu kavramın karşıtı olan zulüm üzerinden kimi belirlemelere gidilmiştir. Burada sultanın adaleti sorunsalında adalet ve zulüm kavramları, bir anekdot üzerinden aktarılmıştır.

*ħikāye vaķtā ki cingiz ħan ođlı sulķān ħūlagu bađdād fetħ itdi ba‘z ‘uķalā
 yanında ma‘a'l-tađriħ bi-tariķü'l-ta‘riż ‘adli medħ itdi gerçi teđāfül idüp izħār-ı
 istiftā eyledi likin ol ‘aşrda olan ‘ulemā-yı bađdāddan bu mes‘eleyi istiftā
 eyledi mes‘ele budur ki sulķān-ı müslim-i cābir mi efđaldür yoħsa sulķān-ı kāfir-
 i ‘ādil mi ol ‘aşruñ ‘ulemāsı bu ‘uķdenüñ ħalli için sulķānuñ emrile
 müstañşırıyyede cem‘ olmışlar idi **ولا يجتمع ائمة علي الضلالة** ħadışi muktezasınca*

‘ağd-i meclis eylemişler idi pes ol ‘aşr ‘ulemâsinuñ re ‘îsî el-şeyh rızâyü'd-dîn ‘alî bin tâvusî anda hâzır olmağın huzûrında sâyir ‘ulemâ cevâba cür‘et idemeyüp şeyh rahmetu'l-lah kâfir-i ‘âdil müslim-i câbirden afđaldür diyü cevâb virdüklerinde bâķî-yi ‘ulemâ-yı hâzırın dağı cevâbı kezâlik semtine sâlik olup şeyhüñ cevâbı altına dest-i hañtların vaz‘ eylediler (040a/05-17)

Aktarılan sözcede, ideolojik bağlamda *biz ve ötekiler* ayırımına gidilmemiş, bu ayırma gidilmemesinin temel nedeni olarak adalet kavramı öne çıkarılmıştır. Adalet kavramının sorgulandığı sözce içerisinde, adaletin dinsel nitelikli bir içeriğinin bulunmadığı, yani salt Müslümanlarca uygulanan bir ilke olmadığı, adaletin işletimi bağlamında Müslüman/Müslüman olmayan ayırımının geçersizliği vurgulanmış, böylelikle adaletin evrensel olduğu iletisi verilmeye çalışılmıştır.

Foucault’nun *adalet devleti* tanımlamasında, daha önce de belirttiğimiz gibi, feodal türden toprak rejimine bağlı ve geleneksel ya da yazılı yasalar toplumuna karşılık gelen bir anlayış yer almaktadır (Foucault, 2011: 282). Bu bağlamda adaletin sağlanması ve toplumsal düzenin sürekliliği açısından kanun (yasa) kavramının ortaya çıkışından söz etmek gerekir. Gerek sözlü gerekse yazılı olsun kanun uygulaması, bir yaptırım gücü oluşturması bakımından adaletin sağlanması noktasında bir aracı rolü üstlenmektedir. Metnimizde de kanunun önemi ve işlevine uygun olarak birçok kullanım ile karşılaşmaktayız. Öncelikli olarak Osmanlı Devleti’nde her ne kadar şer’î hukuk düzeninin hâkim oluşundan söz edilse de toplumsal düzenin sağlanması bakımından eski gelenek ve uygulamaların bir devamı olarak çeşitli yasaların da yürürlükte olduğunu görüyoruz.

Halil İnalçık, Osmanlıların başlangıçtan beri kavim-soy olarak *Türk* olduklarının bilincinde olduğunu belirtir (İnalçık, 2011: 30-34) ve İslamlık öncesi Türk Hakanlıklarının bir *törü* ya da *yasa* üzerine kurulu olması özelliğini Osmanlı Devleti’nin de sürdürdüğünü belirtir (İnalçık, 2011: 29). Ziya Gökalp, Türklerde töre kavramının önemine değinerek Türk töresinin, tarihsel gelişim çizgisi içerisinde Osmanlılara kadar uzandığını belirtir (Ziya Gökalp, 1976: 11-13) ve Türk töresinin sınırlarını şöyle belirler: “Yazılmış yasalardan başka, yazılmamış teamüller de törenin içindedir. Hatta, hukukî töreden başka, dinî ve ahlakî töreler de vardır. O halde Türk töresi, eski Türklere atalarından kalan bütün kaidelerin mecmuu demektir.” (Ziya Gökalp, 1976: 13-14). Umürü’l-Ümerâ’da, *kânûn-ı kadîm ve üslûb-ı selîm eyyâm olmişiken* (002a/11) söz öbeğinde somutlaşan bu durum, Osmanlı Devleti’nin köklerine ve geleneklerine bağlı

oluşunu ve İslamlık öncesi Türk kültürünün izlerinin devam ettiğini göstermesi bakımından kayda değerdir. İncelik ayrıca, İslam hukuk tarihinde örfün önem kazanmasını da Müslüman-Türk devletlerinin kuruluşu ile bağlantılandırır ve İslâm devletlerinin dinî-siyasî ümmet anlayışı karşısında, Türk-Müslüman ve sonra Moğol devletlerinin, devletin yarar ve gereksinimlerinin göz önünde tutulmasıyla siyasî ve icraî bir güç olarak örfî hukukun üstün geldiğini belirtir (İncelik, 2000c: 28). Böylelikle sultanın otoritesinin bağımsız niteliğini ve bağımsız kanun yapma yetkisini savunmak için sürekli olarak *şer'* ve *kanun* ile *dîn ü devlet* terimleri kullanılmıştır (İncelik, 2000d: 42).

Umürü'l-Ümerâ'da, belirtilen kurguya uygun olarak, *şer'*î kanunların yanında örfî kanunların da uygulandığını, sultanın kanun yapma yetkisinin olduğunu gösteren ifadeler yer almaktadır. Yavuz Sultan Selim'in kanun yapma gücü, şu sözceyle dile getirilmiştir:

*selim ki tahtında sürh ile eyyâm terkîm olunmuşdur kuzâta merreten mezkûreyi
sultân selim-i evvel tâbe şerâhu kânûn vaz' eylemişdür* (002a/derkenar)

Metin içerisinde şeriat ve örfe dayalı uygulamaların kuramsal çerçevesi olarak okunabilecek veriler yer almaktadır. Burada, daha önce vurguladığımız, örfün somut toplumsal yaşamın bir düzenleyicisi olması ve geçmiş dönemlerin birikimlerinin sonucunda ortaya çıkması vurgulanmıştır:

*siyâsetü'l-örf oldur ki şer'üñ ve siyasete şer'üñ gayrı ola âyîn-i selâtin ve
kavânin-i havâkin ve 'âdetü'd-devlet ü'l-salânat ve rây-ı vüzerâ-yı 'âlem-
ârâ(y) ve tedbîr-i emîr-i kebîr gibi* (052b/02-05)

Yukarıdaki sözcede, örfün belirtilen kurgusuna uygun olarak, *sultanların uygulamaları, hakanların kanunları, devletin âdetleri, dünyayı düzenleyen vezirlerin hükümleri* biçimlerinde değerlendirilebilecek bir çerçeveye oturtulduğu görülmektedir. Yalnız burada, örfe ilgili olarak yapılan genel değerlendirmelerin dışında örfün salt hükümdarın mutlak otoritesiyle oluşturulmadığı, belirli bir devlet geleneğinden beslenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Burada sözü edilen geleneğin, İslamlık öncesi Türk devlet ve topluluklarında adaletin ve toplumsal düzenin sağlanmasında başat ögeler olan *töre* ve *yasa* geleneğinin bir izdüşümü olduğunu düşünmekteyiz. Burada ayrıca, örfün şeriatı ayrı olarak iki cihan düzeninin sağlanması olarak değil, yalnızca somut toplumsal yaşama ve maddi âleme yönelik bir uygulama olduğunu belirtmek gerekir. Bu doğrultuda şeriat kurallarının yanında örf hukukunun da geçerli olduğuna ilişkin verilere de rastlamaktayız:

benüm añladuğum budur ki siyāset iki kısım ola nitekim zıkr olunur siyāset-i şer‘ siyāset-i ‘örf ammā siyāset-i şer‘ oldur ki şer‘-i şerīf ta‘yīn itdügi mertebeden zāyid ola nitekim emīrū’l-mū`minīn ḥāzret-i ‘ömer rađıya’l-lahu ‘anh ta‘zīri ḥadden ziyāde itdügi gibi (052b/09-13)

Metnimizde şeriat ve örf'e dayalı kanun anlayışının adaletle olan ilişkisinin belirginleştirilmesi amacıyla, bir savaş sırasında şeriatın ve kanunların çiğnenmesi, adaletten sapma olarak değerlendirilmiştir:

keşf-i kuşūr-ı ḥubūrda itdükleri tama‘-ı ḥāmdan ve mesāḥa-ı arāzide ḥudūda tecāvüz idüp dāyire-i inşāfdan çıkup zulmden müsamaha itmedüklerinden ve ḥāc-ı arāzıyye aḥzında şer‘en yaraşmaz kânūnen olmaz iş idüp ‘adlden ‘udül itdüklerinden bi’l-cümle ḥaḳıḳaten ve ḥükmen arāzıye müte‘allıḳ umūrdan ḥāşıl olan ‘adāvetden ve dāyimā ‘adāvete i‘tiyāddan ḥālleri mükedderdür (071a/16-17, 071b/01-04)

Savaş sırasında nasıl davranılması gerektiği, yine Umürü'l-Ümerā'nın söylemi içerisinde belirtilmiştir. Şeriata ve kanunlara uygun hareket edilmesi şeklinde ifade edilen bu durum aşağıda aktardığımız sözcede görülmektedir:

*bu kavm-i şüm senūñ üstüne hücum iderler saña ‘aḳlen ve naḳlen şer‘en ve kânūnen muḥārebe ve müdāfa‘a ol vaḳt lāzım olur
yüri baş yar tek er ol ‘ālemde
ḥaḳḳ mu‘ayyen ola saña her demde (075a/12-14)*

Yaptığımız belirlemelerden hareketle Umürü'l-Ümerā'nın söylem yapısında adalet kavramının geniş yer tuttuğunu söylemek olanaklıdır. Özellikle Foucault'nun iktidar kurgusuna uygun olarak iktidarın devlet ile sınırlandırılmadığı, yaşamın her alanında iktidarın varlığını koşullayan bir yaklaşıma (Aydemir, 2010: 101) koşut olarak adalet kavramı da tüm bir toplumsal katmana yayılmış ve evrensel olma niteliğiyle ön plana çıkmıştır. Devlet ve toplum düzeninin ancak adaletle sağlanacağı ve adaletin olmadığı durumlarda zulüm ve dolayısıyla kargaşa ortamının meydana geleceği belirtilmiştir. Umürü'l-Ümerā'da işletilen adalet kavramının, yöneten ve yönetilen ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde bir denetim mekanizması olarak işlev gördüğünü belirtebiliriz. Terazıye benzetilen adalet, iki yönlüdür ve bu iki yön terazinin iki kefesinde iktidar sahiplerini ve halkı simgelemektedir. Böylelikle denklik ilişkisi içerisinde, ayırım gözetmeksizin adaletin işletilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum *ayna* eğretilemesi

üzerinden de adaletin tüm bir topluma yayılması ve toplumun tüm katmanlarını yansıtmaları şeklinde belirginleştirilmiştir.

1.2.3.2. İktidar Aracı Niteliğiyle Bilgi

Umürü'l-Ümerā'nın söylemsel yapısını ortaya koyan başat öğelerden biri *bilgi* kavramı ve ona yüklenen anlam katmanlarıdır. Söylem, bilgi ve iktidar arasındaki ilişki, tezimizin kuramsal çerçevesi çizilirken ele alınmıştır. Burada, metinde işlenen bilgi kavramının genel olarak Foucault merkezli bir bakış açısıyla irdelenmesi amaçlanmıştır. Nitekim Foucault, yöneten ve yönetilen bağlamında güç ilişkilerinin odak noktası olarak bilgi kavramına vurgu yapmıştır. Foucault'ya göre bilgi, Platon'dan bu yana, iktidardan tamamen bağımsız olarak var olamaz ve bu durum bilginin siyasi iktidara tâbi olduğu anlamına da gelmez (Foucault, 2012: 248). Foucault, bilginin iki yönlü oluşuna dikkat çeker ve iktidar ilişkilerinin düzenlenmesindeki temel öge olarak bilgiyi ön plana çıkarır. Genel anlamda iktidar ilişkilerinin alımlanması üzerine kurulu olan ve bunu kuramsal ya da tarihsel örneklerle pekiştirme yoluna giden Umürü'l-Ümerā'nın içeriğinde yer alan *bil-* ve türevi kavramların sıklıkla işlenmesi, sözü edilen görüşü destekler niteliktedir. Bunun yanında *bilmek* eyleminin karşıtı olarak *bilmemek* ve *bilgi sahibi olmamak* (cahil olmak) kavramlarının daha az işlenmesi, bilgiye verilen önemi göstermektedir: *bil-* 127, *bilme-* 28, *'ilm* 58, *cehl* 6, *'ālim* 35, *cāhil* 26 geçiş değerine sahiptir. Bu kullanımlar içerisinde bilginin vurgulanmasına yönelik kimi dilbilgisel birliklere de başvurulmuştur. Eserin, on altıncı yüzyılın sonlarında yazılması dolayısıyla, Eski Anadolu Türkçesinde sıklıkla kullanılan *-gll* pekiştiricisinin *bilmek* eyleminde işlenmediğini, bunun yanında Eski Türkçeden beri kullanılan *kim* bağlama adının bir defa; Farsçadan alıntılanan *ki* bağlacının ise bilmek eylemiyle birlikte 54 defa kullanıldığına tanık olmaktayız. Bunun yanında bir defa işlenen eksiz emir ikinci teklik biçimini de (*bil!*) aynı yapı içerisinde değerlendirebiliriz. Bu bağlamda Umürü'l-Ümerā'nın dilinde bilgiye dayalı yaptırım işlevi, *bil-* eyleminin emir çekimleriyle pekiştirilmiştir. Siyasetnamelerin genel işlevi doğrultusunda bu vurgulama, yöneten ve yönetilen ilişkisi bağlamında ele alınabilir. Nitekim siyasetnameler, yöneticilere devlet yönetimi konusunda bilgiler vermesi ve yönetilenlere (halk, tebaa, reaya vs.) ahlaksal öğütler sunması bakımından ikili bir yapı gösterir. Bu duruma bağlı olarak, *bil ki*, *bil kim* ya da *bil* biçiminde muhataba iletilmek istenen mesaj, yöneten ve yönetilenleri içine alacak biçimde düzenlenmiştir. Böylelikle metin, iktidar evrenine bir sorumluluk yükleme (Aydemir, 2010: 88) işlevine sahip

olmuştur. Bu durumun görünümü olarak eserin sunulduğu kişinin iktidarını güçlendirmesi ve bireysel ya da toplumsal nitelikli kişiyi iktidara tâbi kılarak asıl iktidar yapısını pekiştirmesini (Aydemir, 2010: 88) belirtebiliriz. Bu da Foucault'nun, bilgi üretim ilişkilerini iktidar ve özne üzerinden karşılıklı olarak konumlandırmasına koşut bir yapı göstermektedir.

Toplumsal katman içerisinde bilgiye verilen önemin azalması, bilgi üretim mekanizmalarının durması, iktidar ilişkilerinde de belirgin bir durgunluğun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

“İktidarın bilgi ürettiği, iktidar ve bilginin birbirlerini doğrudan içerdikleri, bilgi alanı olmadan iktidar ilişkisinin olamayacağı ya da iktidar ilişkilerini öngörmeyen bilginin de olamayacağı bir gerçektir. Bilginin hem olanaklı olmasında hem de toplumsal dolaşıma sokulmasında iktidarla birlikte işleme zorunluluğu vardır.” (Bozdoğan, 2013: 102).

Alıntılanan ifadeler uygun olarak Umürü'l-Ümerâ'nın yazıldığı dönemde, yazarın da deneyimleri doğrultusunda, bilgi üretiminde ve bilginin toplumsal tabakaya yayılmasında kimi güçlüklerin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Âlimlere verilen önemin azalması ve bilgisizlerin ön plana çıkması, feleğin ters dönmesiyle ilişkilendirilmiştir. Sıradışı bir durum olarak sunulan bu toplumsal atmosfer, aslında kuramsal olarak bilginin işlevselleşmesine de gönderme yapması bakımından kayda değerdir:

*felek 'aksine döndi beñzer āyā
ki ider dānāyı dūn dūnı dānā (002b/1);*

*iy dirîgā bu çarḥ dūn-perver
niçe dānāyı itdi zīr ü zeber (003a/1);*

*ṭaparlar dir dūnyā içre mālā
ne 'ilme meyl iderler ne kemāle*

*ögerseñ ög baña 'ālemde mālī
n'iderler 'ilmi n'eylerler kemālī*

*belī bu resme yoḡdur 'ilme raġbet
każāya 'ilm iledür yine 'ibret*

*zarūretle virilür cāhile cāh
degül ḳaḥṭ-ı ricāl el-ḥamdüli'l-lah (007a/8-12)*

ıavr-ı fi 'edür Őimdi 'ālemūñ ĥālī

ehl-i 'ilmūñ mūkedder aĥvālī

'ilm ve 'irfāñ işi tamām oldı

ehle manŐıb bu ĥūñ ĥarām oldı

ekŐeri oldı ĥūñ kemālūñ māl

kāmīle aşŞı itmez oldı kemal (010a/03-05)

Toplumun tümüne yayılan bu durumun bir felaket olarak görüldüğü ve hiçbir şekilde olumlulanmadığı açıktır. Hatta aynı toplumsal atmosfer yazar üzerinde de etkili olmuş, devlet işlerinde görev yapan ve kalem sahibi biri olan yazar, başlangıçta kendi yolunun bilgi edinme (tedris) üzerine kurulu olduğunu, belirtilen olumsuz ortamın etkisiyle sürüldükten sonra bu yolun kesintiye uğradığını kendi ağzından dile getirmiştir:

gerĥi tedriŐ idī yolum ammā yolum urdı benüm düyūñ ve ĥazā (003a/14)

Her ne kadar bilgiye verilen önemin azalmasından yakınılsa da kuramsal olarak bilginin ve bilgi sahibi olmanın bir nimet olarak değerlendirilmesi ve bu durumun yaşamsal bir öneme sahip olmasından söz edilerek bilgi ve onun sağladığı olgunluk, mal mülk edinmeden daha üstün bir seviyede görülmüştür:

bi-ĥamdi'l-lah ki var 'ilmūñ kemālūñ

tutalum yoĥımıŐ destūñde mālūñ (006b/1)

Umürü'l-Ümerā'da iktidar/makam/yönetim sahibi olmanın bilgiyle ilişkilendirilmesi, Foucault'daki bilgi ve iktidar birlikteliğine uygun bir görünüm sergiler. Foucault'ya göre bilgi ve iktidar karşılıklı etkileşim içinde birbirini üretir ve çoğaltarak toplumsal yapının iskeletini oluşturur; ardından etik bireylerin kimliklerinin nasıl inşa edileceğini şekillendirerek iskeletin içini doldurur (Özkaya Karaismailoğlu, 2006: 60). Burada özellikle toplumsal yapının inşa edilmesinde iktidar sahiplerinin rol model oluşları vurgulanmıştır. Bu bağlamda yöneten ve yönetilen ilişkisi çerçevesinde bilgi kavramının toplumun bütün katmanlarına yayılmasıyla ülküsel toplum düzeninden söz edilebilecektir. Dönemin Mısır Valisi olan Hasan Paşa üzerinden somutlaştırılan bu yapı, kimi tarihsel anekdotlarla da pekiştirilmiştir:

ĥalem ŐimŐir olur ĥūñ elde ĥāhī

ĥalıŐ almaĥ dilerseñ milk-i cāhı (007b/6)

sūleymāñ-ĥātem ve dāvūd-aĥkām

'alī-'ilm ve ĥüsn-ĥalk ve ĥasan-nām (008a/3)

*‘ilmde ma‘rifetde her cihetde
nazîri yok huşuşen ma‘deletde (008a/13)*

*hüner-bîn ve hüner-dân ve hüner-ver
kemâle ‘ilme nazma ragbet eyler*

*idüp erbâb-ı ‘ilme iltifâtı
gözedür hâzır ve gâyip kuzâtı*

*ider kadrince her birine himmet
kimine sa‘y kimine himâyet (008b/5-7)*

Aynı durum İran’ın efsanevi hükümdarı Cemşid’in kişiliğinde de anılmış, Cemşid bilgili olması yönüyle öne çıkarılmıştır:

*zîkr-i cem-şîd bir ulu pâdişâh idi bilmedügi nesne yok her şeyden âgâh idi
(023a/1-2)*

*tercüme-i taberîde gördüm eydür evâyl-i saltanatda sulţân-ı ‘âdil ve melik-i
kâmil idi mîr-i tüvânâydı merdüm-i dâne idi mâlik-i milk ve câh oldı (023a/5-
7)*

Yukarıda somut örnekler üzerinden açıklanan bilgi kavramına kuramsal bir çerçeve de çizilmiştir. Metne göre hüküm verme/yönetme işlevinin kazanılması akıl ve bilgi süzgecinden geçerek gerçekleşir. Burada aynı zamanda bilgi kavramının da çerçevesi çizilmiş, özellikle anlaşılır olması gerekliliği vurgulanmıştır. Dolayısıyla yönetim çerçevesinde doğru ve işlevsel bilginin geçerli oluşundan söz edilmiştir. Aşağıda metinden aktardığımız sözceler, konuya daha iyi açıklık getirmesi bakımından kayda değerdir:

*hük-m-i ‘ulemâ ‘ilm-i ‘aqla tâbî‘dür pes ‘akılsuz ‘ilm ‘ilmsüz hük-m olmaz bir
‘âlim yokdur ki ‘âkil olmaya ve bir hâkim yokdur ‘âlim olmaya çün bu
muqaddime-i ‘ilme ‘âlim olduñ gerekdür ki ümerâya lâzım olan ‘ilm-den dahı
behremend olasin imdi ma‘lûmuñ olsun ki bu ‘ilm-i ümerâdan murâd ‘ilm-i
muştalah-ı ‘ulemâ gibi taşavvur-ı mesâ’il-i müşkile ve tebahhur-ı ‘ulûm-ı gâmza
degüldür (041a/02-06)*

*‘ulûmdan bir ‘ilmüñ taşşilinde mübâlağa ideler ya‘nî külliyât-ı ‘ulûma ve
‘ulûm-ı külliyâta iştiğâl lâzım degül hemân erbâb-ı ‘ulûm ve aşhâb-ı kemâle
müfâvaza idecek kadar ‘ilm kifâyet ider bir müfâvaza eyle ki anuñla hâzır
mündefi‘ ola ve bu mertebede ise tedkîke zârûret yokdur me‘âl-i kelâm budur*

ki erbāb-ı ‘ilm ve aşhāb-ı kemalden herkesün hālın ve kıdrin ve ‘ilmde mertebesin ve fazlda tab‘asın bulup (041a/12-17)

Bu kuramsal çerçevenin pekiştiricisi ve aynı zamanda uygulamacısı olarak (yaptırım gücünün olması yönüyle) da dinsel nitelikli bir alıntıya gereksinim duyulmuştur. Aktarılan bir ayet ve hadis, kuramsal çerçevenin uygulamacısı yönüyle pekiştirici rolünü üstlenmiştir:

ان الله باعكم ان تقدموا الامانات الى اهلها *āyeti mübteğāsınca manāşıbı münāsibine virmek gerek kıt‘a li-mü’ellifihi manşıbuñ ehlin bulup ehline vir manşıbı cāhil ve nādāna virmeye ki mes’ul olmaya beglere lāyık olan ben bildüğüm budur hemān itmeseler anı kim ‘ālemde maqbūl olmaya hattā bir manşıb iki kimesne mā-beynde dāyir ve anuñ her biri ol ‘amele kādır olsa muqalledede vācibdür ki anlaruñ her vech ile kıdrin ihtiyārātında ve bu hadīş-i şerīfde olan tahziri mülāhaza idüp ulıya ‘itibār ide hadīş*

وجاعة العالمين *من قد اسان علا وفي عبته من هو اولى فندخان الله ورسوله* (041b/01-08)

Umürü’l-Ümerā’da bilgi kavramının yanında akıl kavramına da vurgu yapılmıştır. Aklın işletilen, bilginin ise edinilen bir kavram olduğu belirtilerek akıl ve bilgi birlikteliğinden söz edilmiştir. Bu kullanımlar Kutadgu Bilig’de de görülen akıl-bilgi-zekâ birlikteliğinin (Gümüş, 2015: 599) metnimizdeki yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır. “şecere-i ‘akluñ semeresi ‘ilmdür kazā-yı ‘ilmüñ neticesi hüküm olduğınlayın” (041a/01) ifadeleri belirtilen kuramsal çerçevenin özünü vermektedir. Metnimizde Kutadgu Bilig’deki ülküsel acun düşüncesine koşut olarak, iki cihan düzeninin akılla sağlanacağı şu sözceyle vurgulanmıştır:

‘aql cemī‘-i hışālüñ aşlı bil ki ahsen ve efdālidür ki ešnāf-ı düvel-i ‘ālem ve envā‘-ı milelini ādem bunuñıla müstaḥkem olur ve her serīr-i salṭatanuñ kavāyim-i erba‘ası bu üç ḥarf ile kāyim ve niṣām-ı dünya ve intizām-ı āḫiret bunuñıla dāyimdür (039a/02-05)

Akıl kavramının kuramsal çerçevesinde, Foucault’nun bireyin bilgiyle iktidara tâbi olması biçimindeki kavramsallaştırmasının izdüşümleri görülmektedir. İnsanlığın akla muhtaç olduğu ve özne olabilmenin ön koşulu olarak akıl kavramına vurgu yapılması bu görüşü destekler niteliktedir. Daha önce belirtilen *akıl ağacının meyvesinin bilgi oluşu*, bireyin özgürleşme sürecini, aynı zamanda tâbiyetini gösteren önemli bir veri konumundadır. ‘aql sözcüğünü oluşturan harflere simgesel olarak bir değer yüklenmiş,

bu değerler çerçevesinde akıl ve bilgi sahibi kişilerin özellikleri belirlenmiştir: ‘*izzet* (yücelik, üstünlük) + *ḳudret* (güç) + *liyāḳat* (layık olma) = *a ḳl*

bu bir kelimedür ki cevāhir-i ḥurūfindan ‘aynı ‘izzete ḳāfi ḳudrete lāmı liyāḳata dāldür bir güzel gevherdür ki sāyir cevāhir-i zevāhirden elḫafdur bi’l-cümle nev‘-i beşer bunuñıla mükellefdür (039a/08-11)

Foucault’nun söylem kurgusunda bilginin, özneyi iktidara tâbi kılma konusunda araçsallaştırıcı bir özelliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda bilginin; güce dönüşmesi ve iktidarın erk alanını genişletmesi açısından bir mücadele alanı oluşturması söz konusu olmaktadır. Bu noktada Foucault, iktidar/bilgi kavramını Nietzscheci bir anlayışla ele alarak bilgi ya da hakikat isteğini çok daha temelde bulunan bir güç isteminin tezahürü olarak değerlendirmiştir. Bu anlamda güç kullanımı ya da iktidar ilişkilerinin ortaya çıkışı, bilgiyi gerektirir ve güç kullanımına bilgi aygıtları eşlik eder (Cevizci, 1999: 454-455). İktidar tarafından ve bilgi aracılığıyla oluşturulmuş tâbiyet kavramı çerçevesinde, iktidarın temel varlık alanı durumundaki öznenin oluşumu noktasında Aydemir’in şu belirlemelerini aktarmayı uygun görüyoruz:

“Foucault’nun söylem kurgusunda bilgi aracılığıyla iktidara tâbi olmayı seçen ve iktidarı güçlü kılan özne, kendisine sunulan söylemsel edimlerle iktidarı güçlendirmekte ve iktidarca güçlendirilmektedir. İktidar kavramı; sadece yöneten, hükmeden yönüyle değil, yöneten ile yönetilen arasındaki mücadele yönüyle de ele alınmıştır ki bilgi kavramının işlevi de tam bu noktada etkinlik göstermektedir. Çünkü koşulsuz tâbi olan(lar)a hükmeden egemen gücün olduğu yerde, iktidardan söz edilemeyeceğini düşünmekteyiz.” (Aydemir, 2013: 806).

Bu anlamda dil pratikleri olarak söylemlerin; düzenlilikler, çelişkiler, kısıktırmalar, mücadeleler, baskı, açığa çıkma, özgürleşim, müzakere, uyum, çatışma vs. gibi birtakım sosyal durumlara; daha doğrusu sosyal bağlamlara ilişkin (Sözen, 2014: 11) olduğu ifade edilebilir. Metnimiz, bu ilişkileri de içinde barındıran önemli bir veri kaynağı durumundadır. Öncelikle yöneten ve yönetilen ilişkisi bağlamında aklın birlikteliğini gösteren şu beyit konuya açıklık getirecektir:

beşer ‘aḳlıla olmışdur mükerrerem

melik ‘aḳlıla olmışdur mu‘azzam

bu beytden ḡaraż beşerde eger melikde olan ḥiṣāl-i ḥamīdenüñ aḳlın beyān itmekdür (039a/12-14)

Metnimizin birçok yerinde vurgulandığı gibi, kalem ve kılıç eğretilemesi bağlamında bilgi sahiplerinin bilgi etkinliklerinin sürekliliği ve kalem işleriyle meşgul olmaları *kılıçtan kan damlaması* biçiminde ifade edilmiştir:

degül ol sürh işitsün kūs-ı hilmüñ

kılıcından tamar kan ehl-i ‘ilmüñ (007b/6)

Bilgili ve zeki kişinin hükümdara tavsiyede bulunma yetkisi, metinde açıkça ifade edilmektedir. Bu durum aynı zamanda hükümdarın mutlak otoritesinin belirli yerlerde denetlendiğinin ve sınırlandırıldığı bir göstergesi olarak okunabilir. Nitekim bu yapı, Kur’an-ı Kerim’den alıntılanan bir ayetle pekiştirilmiş, alıntının dinsel nitelikli oluşu belirtilen kurguyu, yaptırım ve uygulatma gücü bakımından dogmatik bir yapıya büründürerek sürekli hâle getirmiştir denebilir. Aynı şekilde, Doğu/İslam geleneği içerisinde sıklıkla paylaşılan bir eser konumundaki Kelile ve Dimne’den yapılan bir alıntı, dinsel nitelikli yaptırım gücüne tarihsel olanı da eklemiştir. Böylelikle yönetenin mutlak iktidar alanının bulunmadığı vurgulanmak istenmiştir. Bu mutlak iktidar alanını sınırlayan etkinlik olarak da bilgi ön plana çıkarılmıştır. Bu noktada Bahadır Türk’ün “siyasetnameler, Foucault’cu anlamıyla, aslında ‘iktidar teknolojileri’ ile ‘benlik teknolojileri’nin bir sentezini sunmaya çalışan metinler olarak değerlendirilebilir” (Türk 2012: 29) ifadeleri anlam kazanmaktadır. Aşağıda metinden alıntıladığımız sözcelerin, konuya açıklık getireceğini düşünmekteyiz:

çün bu ğarimān ğarimān-ı ceng ve haşmān-ı ğaribān nerimān-ı āheng muķāteleyi muķaķķaķ bilüp kıtāli muķarrer kılup mübārizleri rüz-ı maşāffi özler-iken ba‘z aşhāb-ārā ve erbāb-ı ‘aql ve zekā emire gelüp
وان طائفان من المؤمنين اقتلوا فاصحوا بيهما] *āyeti mübteğāsınca haķķāna nuşh-ı şavāb ve dostāna pend-i müsteṭāb kılup bāb-ı kelām-ı merāma duḥūl idüp bu vechile ḥiṭāba gelüp āyā bu itdigün kāra ‘uķalā inkāra gelmişdür ve bu encümen-i encüm-şümār ve seyyāre-i seyre ve bu müvekkeb-i haşmet-dişār ve şevket-şi‘āra kevākib-i ḥikmet nazar-ı nezzāre kılup ṭāķ-ı ‘ibretten vādī-yi ḥayrete düşmişdür ve necm-i mihān-ı zamān ki bu māh-ı mehīb devr-i ķamerdür şeb-i şöhret ve şetāretde añā baķup taña ķalmışdur* (072a/05-15)

kelile ve dimnede müşāverenün nef‘i mübālağasında melik için bir müsteşār-ı me‘mūndan lā-büddür eyle olsa müsteşār oldur ki melikün sırrını maḥfī ve rāyında mu‘ayyen ola ḥattā müsteşār müsteşārdan ‘ilmen efḍal ‘aķlen ekmel olduğu taķdırce daḥı anuñıla rāyı ziyāde ve fehmi küşāde olur (103b/01-05)

Umürü'l-Ümerā'da bilgi sahibi olmanın öneminin vurgulanmasının yanında salt bilgi sahibi olmanın ideal insan olmaya yetmeyeceği de dile getirilmiştir. “ehl-i ‘ilmden de murād ol şāhib-i fazldur” ifadesi bilginin sınırlarının çizilmesi noktasında anlam taşımaktadır. Salt bilgiyle donanmış bireyin, ülküsel toplum düzeni açısından yeterli olmayacağı, *erdem* kavramının içerisinde değerlendirilebilecek “doğruluk, iyilik, yararlılık, alçakgönüllülük” gibi temel insani özelliklere de sahip olunması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak ve ancak bu özellikler dikkate alınarak edinilecek ve kullanılacak bilgi güce dönüşebilir. Bu güce dönüşteki önemli ölçütlerden biri de gerçeklik/hakikat arayışıdır. Aşağıda alıntıladığımız sözcüde “ehl-i ḥaḳḳ” sözüyle dile getirilen bu durum metin içerisinde işlenen *ḥaḳīḳat/ḥaḳīḳaten* sözcüklerinin bilginin doğruluğunu/gerçekliğini vurgulama işleviyle kullanılması (17 defa) bakımından kayda değer görülmektedir:

bu kıṭ‘a cevāb virür kıṭ‘a li-münṣīhi

ehlī kimdür dir iseñ iy ehl-i ḥaḳḳ

ehl-i ‘ilm olmayan olmaz ehl aña

iy muḳalled virme cāhı cāhile

ki ṣaḳın kim oldı māni‘ cehl aña

*ehl-i ‘ilmden de murād ol şāhib-i fazldur ki mütün-ı mu‘tebere mütāla‘asına
ḳādir ola ve şürūḥ ve ḥevāşiden kütüb-i mütedāvile istiḥrācında mahir ola li-
mü‘ellifhi*

dikḳatile ṭaşa eylerse nazār

gāh olur kim ṭaşdan cevher çıkar

baş egüp bir fenne itse iştiḡāl

aña eflāṭūn geçenler baş eger (042b/01-07)

Belirtilen kurgu, Foucault'nun iktidar konumlamasındaki hakikat arayışı çerçevesinde değerlendirilebilir. Foucault dünyayı bütün yönleri ile açıklamaya çalışan genel teorilere karşı bir düşünür olarak nesneleşme ve özneleşme sürecinin bağımlılık ilişkisi çerçevesinde hakikat arayışını hakikat oyunu olarak görür (Özkaya Karaismailoğlu, 2006: 60). Bu noktada metnimizde işlenen bilgi kavramının edimsel boyuttaki görünüm kipi olan gerçekliğin/doğruluğun; bu dünya ile sınırlanmamış bir doğruluğu ifade etmesi, her iki dünyaya yönelik bir bilgi etkinliği olması ve her edimin kaynağında yer alması

(Aydemir, 2010: 89) özelliklerinden söz edebiliriz. Dolayısıyla bu özelliklerin kavranılması ve uygulanması sonucunda ölküsel birey ve dolayısıyla ölküsel toplumdan söz edilebilir.

Umürü'l-Ümerā'nın söylemi içerisinde öne çıkan bilgilerin doğruluğu dinsel ve tarihsel nitelikli anekdotlarla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durum, metin içerisinde bir tutarlılığın oluşması ve inandırıcılığı sağlamaya çalışması yönünden değerlendirilebilir. Wodak'a göre "söylemde göndergesel, yüklemel, kanıtlama, çerçeveleme ve pekiştirme stratejileri bulunmaktadır." (Reisigl and Wodak 2000: 44-45'ten aktaran Aydemir, 2010: 89). Bu bağlamda güvenilir tarihsel kişiliklerin eserlerinden yapılan aktarımları, Wodak'ın stratejileri çerçevesinde değerlendirebiliriz.

Bu göndergelerden *rivāyet* sözcüğü 7 defa (*emīrū'l-mu'minīn 'alī bin ebī ṭālib raḍīya'l-lahu 'anh keremu'l-lah vech-i ḥazretlerinden rivāyet olunur* 045b/02-03); *eydür* ifadesi 12 defa (*ṣāhibū'l-iḥyā imām muḥammed ḡazālīnūñ naṣīḥatū'l-mülük adlu kitābında gördüm eydür* 011b/16-17); *diyü* belirteci 81 defa (*dīvān-ı edebde rūm beglerine dirler diyü yazılmışdur* 025b/04-05); *buyur-* eylemi 29 defa (*'acem mīrzālarından bay-sungur mīrzāya bir ṣā'ir bir bī-ma'nā-yı ṣi'r getürse mīrzā aña bir tümen ṣāhī cāziye virür imiş diyü naḳl olunduḡda meḥammed sulṭān ta'accüb-künān tebessüm idüp eyleye bizüm 'aşḳī anda olaydı ḥazīnede nesne ḳomaz imiş diyü buyurmışlar* 044b/10-13); *naḳl* eyle-/olun- eylemleri 10 defa (*bu ma'nāde dīmiş bir iki kāmīl / niḳe naḳl eyler anı dīñle nāḳīl* 094b/09) kullanılmış ve sunulan bilgilerin somutlanarak sağlanması yapılmıştır.

Metinde aktarılan kuramsal ya da uygulamaya yönelik bilgilerin yanında, eserin yazılış sürecinin de bir bilgi etkinliği olması dolayısıyla söylemsel bir üretim olduğundan söz edilebilir. Eserin kendisinin de doğrudan bilgi üretim sürecine dâhil olması, yöneten ve yönetilen kesime seslenmesi, onun iktidar ilişkilerine katkı sunduḡu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bir *üstsöylem* olarak değerlendirilebilecek bu durumu yazar, kendisini gizlemeden ve eserinin işlevini doğrudan aktararak gözler önüne sermiştir.

yazıldı ḥamdī'l-lah āḫir oldı

umaram kim ola āḫir ser-āmed

naḡar itdükde luṭfila ahālī

görmeyeyin umaram itmeyüp redd (119a/08-10) ifadeleri savımızı destekler

niteliḡe sahiptir.

Foucault, çalışmalarını “iktidar bilgidir” ya da “bilgi iktidardır” özdeşliğinin ötesinde bu kavramlar arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerine konumlandığını dile getirmektedir (Foucault, 2001: 53). Bu noktada Umürü’l-Ümerā’nın söylemi içerisinde yer alan bilgi kavramının işlevi, sözü edilen konumlandırma içerisinde değerlendirilmiş, iktidar ilişkilerinin ortaya çıkmasında ve süreklilik kazanmasında edinilmesi ve kullanılması zorunlu olan bir öge durumunda olduğu saptanmıştır. İktidarın oluşumunda başat öge konumundaki bilginin, aynı zamanda iktidarın meşruiyet kazanması ve bireyin iktidara tâbi olması/özgür öznenin ortaya çıkması noktasında aracı işlevine sahip olduğu metnin sunduğu veriler ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.2.3.3. İktidarın Uygulama Alanı Olarak Özne ve Nesne Konumlaması

Çalışmalarının odak noktası olarak her ne kadar iktidar kavramı anlaşılrsa da Foucault’nun asıl problem alanı olarak özne konusuyla ilgilendiğini belirtmek gerekir. Özne sorunsalını, iktidarı incelemenin nedeni olarak gören Foucault, öznenin iktidarla olan ilişkisinin paradoksal yapısını ortaya koymaya çalışır. Bu bağlamda Foucault, iktidar incelemeleriyle asıl yapmak istediği şeyin, iktidarın insanları özneye dönüştürme biçimlerini araştırmak olduğunu belirtir (Foucault, 2014b: 57-58). Elbette bunu yaparken iktidar kavramına üretken bir vasıf yükler ve iktidarla öznenin doğal çatışma ve mücadele alanlarını birbirlerinin varlık alanı olarak değerlendirir.

Foucault, insanlık tarihi boyunca iktidarlara karşı olan mücadelelerin esas amacının “şu ya da bu iktidar kurumuna, gruba, elit kesime ya da sınıfa saldırmaktan çok, bir tekniğe, bir iktidar biçimine saldırmak” olduğunu belirtir. Buradaki iktidar biçiminin “bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yarası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale” ettiğini ve “bireyleri *özne* yapan” bir özelliğe sahip olduğunu belirtir (Foucault, 2014b: 63). Foucault, burada belirtilen *özne* sözcüğünün iki anlamından söz eder: “Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor.” (Foucault, 2014b: 63). Ferda Keskin, Türkçedeki ‘özne’ sözcüğünün Foucault tarafından belirtilen ilk anlamı taşımadığını ifade ederek şu belirlemeyi yapar: “Fransızca ‘sujet’ (özne) kelimesi aynı zamanda ‘tebaa’, yani tabi (boyun eğmiş) anlamını taşıyor. Aynı şekilde Fransızca ‘assujeter’ kelimesini de Foucault iki anlamda kullanıyor: özneleştirmek ve tabi kılmak,

boyun eğdirmek.” (Foucault, 2014b: 63 içinde Keskin, 2014: 63). Foucault’nun ortaya koyduğu bu iktidar alımlamasının psişik temelleri üzerinde duran Butler, özneyi iktidarın temel varlık alanı olarak görür ve iktidar ve öznenin birbirlerine bir dizi çelişkiler ağıyla bağlı olduğunu ortaya koyar:

“İktidar hem özneye dışsaldır, hem de tam anlamıyla öznenin mekânıdır. Bu apaçık çelişki, hiçbir öznenin iktidar olmaksızın var olamayacağını, fakat bu varoluşun iktidarın bir gizlenmesini içerdiğini, öteleyici bir tersine çevirme ile iktidar tarafından üretilen öznenin *iktidara temel teşkil eden* öncü haline gelişini kavradığımızda anlamlı hale gelir.” (Butler, 2015: 23-24).

Foucault’yla ilgili yapılan çalışmalarda, ortaya çıkan bu karşıtlığın nedenleri üzerinde durulur: İktidarın sürekli olarak özneler üretmesi, tâbi kılan, boyun eğdiren bir yapıya bürünmesi; öznenin de kendi varlık alanının belirlenmesi açısından bir iktidara gereksinim duyması; aynı zamanda bu iki kavramın sürekli olarak birbirlerini üretmeleri ve mücadele hâlinde olmaları. Bu noktada Foucault’nun iktidar konumlamasında, tezimizin kuramsal bölümünde de değindiğimiz gibi yok eden, ortadan kaldıran, olumsuz ve dışlayıcı bir anlamdan çok içerimleyen, üreten ve olumlu bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır.

Foucault’nun özne belirlemede, öznenin özne oluş süreci önemli bir yer kaplar. Tabiyet olarak değerlendirilen bu durum, iktidar tarafından uygulanan bir dizi ikna mekanizmaları sonucunda ortaya çıkmaktadır:

“Tabiyet bir iktidar formu olup öznenin dışsal bir otorite tarafından tahakküm altına alındığı süreci betimler. Öte yandan bu iktidar formunu özneyi salt tahakküm altına alan fiziki bir güç olarak tahayyül etmek yanıltıcıdır. Çünkü tabiyet yalnızca özneleri bastıran, kuşatan, zapt altına alan tek-yönlü bir biçimde yukarıdan aşağıya tatbik edilen bir iktidar kipliğine değil, aynı zamanda -iktidarın nazik ikna mekanizmaları sayesinde- öznelerin içselleştirdikleri ve kendilerini bir iktidar rejimine bağladıkları gönüllü bir teslim olma haline işaret eder. Bu sebeple tabiyet aynı zamanda bir özne-oluş biçimidir ve öznenin boyun eğme potansiyeline içkin durumdadır. Zira iktidarın boyun eğdireceği, tabi kılacağı uysal bir beden varlığına ihtiyaç duyduğu gibi, özne de itaat edeceği sesi arar.” (Çeğin ve Özpolat, 2016: 686).

İktidarın uygulanmasını başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmak olarak tanımlayan ve bu eylemlerin başka insanlar tarafından yönetilmesiyle karakterize eden

Foucault, sözü edilen uygulamanın odak noktasında *özgürlük* kavramının olduğunu belirtir:

“İktidar yalnızca ‘özgür özneler’ üzerinde ve yalnızca onlar ‘özgür’ oldukları sürece uygulanır. Bununla kastettiğimiz, çeşitli davranış biçimlerinin, çeşitli tepkilerin ve değişik tavırların benimsenebileceği bir imkânlar alanıyla yüz yüze bulunan bireysel ya da kolektif öznelerdir.” (Foucault, 2014b: 75).

Bu noktada öznenin özgürleşmesi ve aynı zamandan tâbi kılınması bilgi ile mümkün olabilmektedir. İktidarın uygulanması, öznenin bilgi ile ikna edilmesi, dolayısıyla tâbi kılınması ile gerçekleşebilir (Aydemir, 2010: 106). Bu noktada iktidarın temel varlık alanı olan öznenin oluşum sürecinde bilginin araçsallaştırıldığını belirtmek gerekir. Böylelikle bilgi, öznenin nesneleştirilmesine, tâbi kılınmasına aracılık eder ve Foucaultcu bir bakışla bilgi, iktidar ve özne kavramlarının ayrıştırılamazlığı ortaya çıkar:

“Çağdaş öznenin bir genealojisi peşinde olan Foucault, otomatik olarak bilginin iktidarla sarmallaştığı bir görüş açısı belirler. Böylelikle bilgi biçimlerinin yanısıra alışkı ve söylemler yoluyla çağdaş özneyi kovalarken, gerçeklik arzusunun haliyle iktidar arzusu olduğu Nietzsche’ci bir perspektif olan iktidar-bilgi (pouvoir-savoir) dediği şey üzerinde yoğunlaşmak zorunda kalır.” (Merquior, 1986: 143-144).

Buraya kadar yapmış olduğumuz kuramsal alt yapının bir tür uygulaması niteliğinde metnimizde birçok veri bulunmaktadır. Metnimizde öznenin karşılığı olabilecek *ra‘iyyet/ra‘iyye* 11 defa, *re‘āyā* 9 defa ve *tābi‘* kavramı 9 defa geçmektedir. Bu veriler metnimizin genel söylem yapısına uygun olarak, tarihsel ya da dinsel nitelikli anekdotlarla desteklenmiştir.

Yemen hükümdarlarına verilen *tubba*’ unvanı hakkında anlatılan bir hikâyede, Hz. Muhammed’in iktidar sahibi olarak halkı cehaletten kurtarması ve aydınlığa kavuşturması vurgulanmıştır. *zulmet-i cehlden ve şeb-i zılâlden kırtarduğda* söz öbeği, Foucaultcu bir anlayışla, insanların karanlıktan/tutsaklıktan kurtulup aydınlığa/özgürlüğe kavuşması ve özgür özneler olarak varlığını konumlandırmasını imlemesi bakımından kayda değer görülmektedir:

hazret-i risālet-penāh bu ‘ālem-i fāniye gelüp āfitāb-ı ‘ālem-ārā gibi nūr-ı risālet ile halkı zulmet-i cehlden ve şeb-i zılâlden kırtarduğda tubba‘uñ zikr olan vedī‘a-nāmesin ‘arz idüp habibu’l-lah nazar itdükde (...) (028b/7-10)

Ülküsel iktidar kurgusu içerisinde, özneye yüklenen en önemli özelliklerden birisi olarak bilgi kavramı öne çıkmaktadır. *el-ḥamdüli'l-lah ḥālā bir devletde ve bir sa'adetdeyüz ki* söz öbeğiyle başlayan sözce bilgiye ne kadar önem verildiğinin bir göstergesidir. Salt yönetenlerin (ümerā ve vüzerā) değil yönetilenlerin (re'āyā) de bilgiyle sarmallaştığı bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu durum karşılıklı olarak özne ve iktidarın birbirinin varlık alanlarını denetlemesi ve sürdürülebilir olmaları bakımından önemli görülmektedir. Reaya yalnızca bir konuda bilgi sahibi olmakla kalmayıp çeşitli bilgi alanlarına hakim olan bir konumda değerlendirilmiştir. Bu yapı, Kutadgu Bilig'den beri gördüğümüz, ülküsel birey, ülküsel toplum ve ülküsel iktidar anlayışını yansıtmaktadır. Metnimizde yöneten ve yönetilenlere yüklenen bilgi kavramının işletimine yönelik şu sözce aktarılabilir:

el-ḥamdüli'l-lah ḥālā bir devletde ve bir sa'adetdeyüz ki
 *mübtēgāsınca mevālīye ḥod ne söz ḥalḳuñ ümerā ve vüzerāsını
degül ekşer re'āyāsı bilmedügi fenn ve añlamaduğı 'ilm az ḳalmışdur ḳadr-i
müşterek her 'ilmi bilürler ve biri birinden fark ḳılurlar meger bilmedükleri
ihmāllerinden veyā bir maḥfi ḥāllerinden ola li-mürettibihi
emīre bu ḳadar 'ilm oldı kāfi
degül sāyir fünūni bu menāfi (045a/03-08)*

Umürü'l-Ümerā'da olumlulanan iktidar kavramı, dışlama, baskılama, güç kullanma ve zorlama gibi yaptırımlardan uzak olmasıyla öne çıkarılmıştır. Aslında bu da bir tür denetim altına alma ve özgür kılma yoluyla tâbiyeti sağlama yollarından biri olarak değerlendirilebilir. Böylelikle özgür öznelerin oluşabilmesi ve kendiliğinden, rıza yoluyla tâbi olmaları sağlanmış olacaktır. Soruna Foucault açısından baktığımızda da benzer durumla karşılaşmaktayız. Foucault'nun iktidar formunda öznenin fiziki güçle tahakküm altına alınması, tâbiyetin yalnızca özneleri bastıran, kuşatan, zapt altına alan bir iktidar kipliğiyle değil, öznelerin içselleştirmeleri ve kendilerini gönüllü olarak iktidar rejimine bağlı hâle getirmeleriyle mümkün olabileceği (Çeğin ve Özpolat, 2016: 686) belirtilmiştir. Metnimizde bu durumun belirgin görünümü olarak şu sözceyi aktarabiliriz:

*ra'yyet ḥaḳḳında āḥir zulmden ḥazer-i nefsine olan zulm-ı nefsî ictinābından
enfā' ve ekşerdür ḥāşıl-ı kelām herkese ḳādır olduğı ḳadar zulm ve cevrden
ihtirāz gerek (114b/02-04)*

Belirtilen sözce içerisinde yer alan *ihtirāz gerek* (çekinmek/sakınmak gerek) söz öbeği ile iktidar uygulayıcılarına, tebaası altında bulunanlara zulüm ve eziyet gibi zapt etme, baskılama ya da fiziksel güç uygulama yollarından sakınmaları salık verilmiştir. Elbette bu serbestliğin de bir sınırı olmak durumundadır. İktidar aslında gücü elinde bulunduran, aynı zamanda tebaanın da bu güçten haberdar olduğu ve çekindiği bir mekanizmadır. İktidar bu gücü kullanmayışıyla özneler üzerinde etkili olabilmekte ve onlara özgürlük alanı tanımaktadır. Bu bağlamda özne ve iktidar karşılıklı olarak birbirlerinin sınırlarından ve alanlarından haberdardır. Aynı sözce içerisinde işletilen *ḳādir olduḡı ḳadar* söz öbeğiyle iktidarın belirtilen konumu sunulmuş olmaktadır. Çeğin ve Özpolat'ın çalışmasında öznenin bu konumu, eyleyici eylemsizlik, yani etkin bir edilgenlik olarak değerlendirilmiştir. Aynı çalışmada özne, iktidarın hem hedefi hem aracı hem de sonucu olarak görülmüş; sözü edilen edilgenlik durumu, öznenin kendi üzerinde işler hâle getirdiği tabiyet ekonomisinin öznenin özneliğini açığa çıkardığı ölçüde öznenin de kendi özneliğinin üretimine bizzat katkıda bulunduğu bir yapıda (Çeğin ve Özpolat, 2016: 687) sunulmuştur.

Metnimizde buna benzer bir iktidar kurgusu, yine İslam tarihinden aktarılan bir anekdotla pekiştirilmiştir. Hz. Ebu Bekir'in annesinin Müslüman olmasından sonra, iktidar sahibi durumundaki Hz. Muhammed'in elini öpmeye gelmesi karşısında, Hz. Muhammed'in gösterdiği tepki öznenin konumunu göstermesi bakımından kayda değerdir:

ammā vālidelerinüñ ki pırlıḡı zamānında fetḫ-i mekkede imāna gelmişdür ḫāzret-i risālet-penāḫ şalla'llahu ‘aleyhi ve sellem pırlıḡı cihetinden daḡı ri‘āyet itmişdür ebū bekr ḫāzretleri raḡıya'l-lahu ‘anh yā resūl'l-lah bu şeyḫ vālidinde gözdür imāna geldi mübārek eliñüz öpmege getürdüm didükde gör ol beşir ve nezirüñ luḡf-ı bī-naḡire ki yā ebā bekr pıre zaḫmet itmişsen baña diseñ ben varurdum-a dir buyurmuşlar (037a/05-11)

Hz. Muhammed'in yaşlı birisine zahmet edildiğini, kendisine söylenmesi durumunda Hz. Ebu Bekir'in annesinin yanına gidebileceğini belirtmesi, diğer özneler üzerinde de etkili olabilmesi bakımından bir ileti niteliği taşımaktadır. Aktarılan metinde zorlamayan, zahmete sokmayan, tepeden bakmayan bir iktidar anlayışı, sözü edilen kurguya uygun olarak işletilmiştir. Bu durum aynı zamanda özne ve iktidar ilişkisinde, daha önce belirtmiş olduğumuz, birbirlerinin sınırlarını bilmek kaydıyla karşılıklı olarak

rıza ve gönüllülük ilkesine dayalı şekilde ve yumuşak ikna mekanizmalarının işleyişine örneklik oluşturacak bir yapıda değerlendirilebilir.

Umürü'l-Ümerā'da işletilen iktidar kavramının içerimlediği öğelerden biri de *heybet*dir. Eserde bir iktidar alanı olarak heybetin, öznenin konumlandırılışındaki yeri ve önemi açıkça belirtilmiştir. Heybet kavramı, memleketin ve reayanın düzene girmesi bağlamında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda heybet, iktidarın ikna edici mekanizmalarından birisini oluşturması bakımından öne çıkmaktadır:

*heybet ādāb-ı sulṭāniyyede eydür levāzım-ı mülükdan heybet ol nesnedür ki
memleketüñ nizāmı anuñıla maḥfūz ve ra'ıyyetüñ intizāmı anuñıla maḥzūzdur*
(050b/01-03)

Her ne kadar korkuyla karışık bir saygı anlamını içerse de burada işletilen heybet kavramı, bir baskılama, dışlama, tepeden bakma ya da fiziksel güç kullanma aracı olarak sunulmamış, bireyin ve toplumun düzeninin kurulmasına yardım eden bir konumda, dolayısıyla iktidarın sağlanmasına hizmet eden bir özellik olarak aktarılmıştır. Nitekim 048a ve 048b numaralı sayfalarda karşımıza çıkan *kerem* kavramı, *heybet* kavramıyla birlikte okunduğunda iktidarla ilgili olarak ortaya çıkabilecek olumsuz bir yargının önüne geçilmesini sağlayacaktır. Özellikle *kerem-i melik* kavramsallaştırması, iktidar sahiplerinin tebaa üzerindeki etkisini göstermektedir. Anlam alanı içerisinde büyüklükle birlikte, iyilik, cömertlik gibi anlamları da barındıran kerem kavramı, bu noktada iktidarca ikna edilen ve özneleştirilen bireyleri imlemesi bakımından öne çıkmaktadır. Metnimizde bu kavramın işletilmesine uygun örnekler şunlardır:

*bu kerem-i melik ol nesnedür ki istimāle kılip ümem ve muḥaşşıl mesāliḥ-i
ālem ve istiḥdām-ı eṣrāf-ı benī ādemüñ aşıldur* (048a/03-04)

*bu kerem ki aşı-ı kelām anuñ beyānındadır cūd ve saḥāyıla mürādifdür nev'-i
beşerüñ şānıdır bi'l-cümle insān kerem-kānīdür* (048b/16-17)

Çözümleme içerisinde belirttiğimiz üzere Umürü'l-Ümerā'da Foucault'nun kurgusuna uygun olarak işletilen bir iktidar kavramı yer almaktadır. İktidarın özne ile olan ilişkisinde, Foucault'nun da sıklıkla üzerinde durduğu, öznenin iktidar tarafından çeşitli mekanizmalarla ikna edilerek özgürleştirilmesi, dolayısıyla tâbi kılınması başat öge olarak öne çıkmaktadır. Nitekim koşulsuz tâbi olan(lar)a hükmeden egemen gücün olduğu yerde iktidardan söz edilemeyeceği (Aydemir, 2010: 68) açıktır. Foucault bu durumu,

“İktidar ilişkilerinin özünde, iktidar ilişkilerinin varlığının sürekli bir koşulu olarak bir boyun eğmeme ve özgürlük inadı varsa, bu durumda direnme, kaçma yolunun ya da kurtulma ihtimalinin bulunmadığı bir iktidar ilişkisinden de söz edilemez. (Foucault, 2014b: 80).

biçiminde dile getirmiştir. Bu bakımdan öznenin ikna edilmesi, elbette bu ikna sürecinde öznenin de direnme hakkının olması beklenir. Özgürleştirme ve direnme pratikleri olarak ortaya çıkan bu durumu Foucault *çekişme* olarak kavramsallaştırmakta ve bu çekişmenin analizini toplumsal varoluş için geçerli olan siyasi görev olarak değerlendirerek geliştirilmesi ve sorgulanması gerektiğini (Foucault, 2014b: 77) vurgulamaktadır. Foucault buradaki çekişmeyi (agonisme), uzlaşmazlık kavramının karşıtı olarak konumlandırmış, bu bağlamda iktidarı sürekli olarak özgür özneler üretebilme kapasitesinden dolayı üretken bir yapıda değerlendirmiştir. Bu bağlamda özne de iktidarın temel varlık alanı olarak konumlanmış olmaktadır. Ortaya çıkan bu çekişme, hem karşılıklı teşvik etmeyi hem de mücadeleyi içeren bir ilişki olarak sürekli bir kışkırtmanın ortaya çıktığı (Foucault, 2014b: 76) bir yapıda görünmektedir. Umürü'l-Ümerā'nın söyleminde işletilen *ra'ıyyet/ra'ıyye*, *re'āyā* ve *tābī'* gibi kavramların, metin içerisinde yüklenmiş oldukları anlam evreni ve ortaya çıkan özellikleri, sözü edilen kurgunun belirgin tezahürleri olarak görülmektedir.

1.2.3.4. İdeolojik Söylemin İşletimi

Foucault, iktidara ilişkin çözümlemelerinde ideolojiden çok, iktidar mekanizmasının işleyişiyle ilgili problemlere eğildiğini (Foucault, 2014b: 233) bildirmektedir. İktidarın, ideolojik temelli çözümlemelerinde, Van Dijk adı öne çıkmaktadır. Dijk ideoloji kavramını, *iktidar* ve *egemenlik* gibi grup ilişkileri açısından değerlendirir. Bu noktada *iktidar* bir grubun başka bir grup (üyelerinin eylemleri) üzerindeki *denetimi* açısından tanımlanır ve ideolojiler bu tür bir denetimin zihinsel boyutu olarak işlev görür. Yani, ideolojiler egemen grup üyelerinin pratiklerinin (ayrımcılık) temelini oluşturmaktadır (Dijk, 2015: 46). Umürü'l-Ümerā'nın söyleminde sözü edilen ayrımcılığa yönelik bir yapı bulunmamaktadır. Burada belirleyici olan ölçüt *adalet*dir. Adalet anlayışının kısıtlayıcı rolü, iktidarın bir tür denetimi niteliğinde olduğundan, iktidarın meşrulaştırulması noktasında bir ayırım gözetilmesine olanak vermemektedir. Metinde bu durum *devlet* mekanizmasının işleyişi üzerinden somutlaştırılmıştır. Burada devletin asli görevinin her kesime eşit davranarak adaleti

sağlamak olduğu üzerinde durulmuş, aynı zamanda soyut bir kavram olan devlet mekanizmasının işleyişiyle devlet mekanizması içerisindeki iktidar uygulayıcısı niteliğindeki yöneticiler arasında ayrıma gidilmiştir. Devletin olması gerekeni, yöneticilerin ise olanı işaret ettiğine vurgu yapılmıştır.

devlet oldur ki olmaya hezli

manşib oldur ki olmaya 'azli (004b/8)

V. Dijk'in belirttiği ideoloji söyleminde grup çıkarlarının gözetilmesi, yani grubun iktidarını ve bu çıkarların dayandığı kaynakları arttıran (ya da koruyan) ve grubu her şekilde destekleyen bir dizi düzenlemeler, süreçler, etkinlikler, kurallar, yasalar ve kaynakların öne çıkarılması söz konusudur. Böylece ideolojiler, bir grubun diğer gruplar üzerinde bir takım avantajları 'hak ettiği' ilkeler üzerine konumlandırılmış olacaktır. (Dijk, 2015: 46). Bu bağlamda, grup aidiyeti noktasında *biz* söylemi ve grubun çıkarlarıyla çatışan, dıştaki ve ötekini simgeleyen *onlar* söylemi belirgin biçimde ayrılmış olacaktır. Van Dijk'e göre ideolojik çözümlemeye olanak verilebilmesi için şu dört ilkenin dikkate alınması gerekir:

- Bizim hakkımızda olumlu şeyleri vurgula
- Onlar hakkında olumsuz şeyleri vurgula
- Bizim hakkımızda olumsuz şeyleri vurgulama
- Onlar hakkında olumlu şeyleri vurgulama (Dijk, 2015: 53).

Umürü'l-Ümerā'nın söylem yapısında bu türden bir dışlamayla karşılaşmamaktayız. Genel anlamda İslami söylemin ağır basmasına karşın, İslam dışındaki bir dine bağlılığın olumsuzlandığına tanık olmamaktayız. Burada temel gerekçe olarak iktidarın meşruiyet alanını genişletme ve yönetimi altında bulunan kesimlerin Foucaultcu bir söylemle özgür özneler olarak konumlandırılma çabasını ileri sürebiliriz. Aşağıda alıntılanan sözcede adil bir yönetimin ideolojik yapılanmanın yerine konumlandırılmasına örnek oluşturacak, hatta ideolojik yönelimin olumsuzlandığı ifadeler yer almaktadır:

hikāye vaqtā ki cingiz han oğlu sulṭān hūlagu baḡdād fetḥ itdi ba'z 'uḡalā yanında ma'a'l-taḡrīb bi-tariḡū'l-ta'rīz 'adli medḡ itdi gerḡi teḡāfūl idüp izḡār-ı istiftā eyledi likin ol 'aşrda olan 'ulemā-yı baḡdāddan bu mes'eleyi istiftā eyledi mes'ele budur ki sulṭān-ı müslim-i cābir mi efḡaldür yoḡsa sulṭān-ı kāfir-i 'ādil mi ol 'aşruñ 'ulemāsi bu 'uḡdenüñ ḡalli için sulṭānuñ emrile müstaşiriyyede cem' olmuşlar idi ولا يجتمع ائمة علي الضلالة *ḡadişi muktezasınca*

‘aḳd-i meclis eylemişler idi pes ol ‘aşr ‘ulemāsınuñ re ‘îsî el-şeyḫ rızāyu’d-dîn ‘alî bin tâvusî anda ḥâzır olmağın ḥuzûrında sâyir ‘ulemâ cevâba cür‘et idemeyüp şeyḫ raḥmetu’l-lah kâfir-i ‘âdil müslim-i câbirden afḍaldür diyü cevâb virdüklerinde bâḳî-yi ‘ulemâ-yı ḥâzırın daḫı cevâbı kezâlik semtine sâlik olup şeyḫüñ cevâbı altına dest-i ḥaṭṭların vaz‘ eylediler (040a/05-17)

İslam dinine mensup olmayan ama adaleti gözeten bir yöneticinin, Müslüman olan ancak zulme başvuran bir yöneticiden daha üstün (*yeg*) olduğu vurgulanmıştır. Burada Dijk’in öncelendiği anlamda *biz* ve *onlar* söylemi yer almamaktadır. Umürü’l-Ümerâ’nın genel söylemi içerisinde dikkat çeken durum, *bizin* varlığını sürdürebilmesi ve etkinliğini artırabilmesi için ortadan kaldırılması gereken *onlar* değil, *onların* edimlerindeki olumsuzlanan özelliklerdir (Aydemir, 2010: 82-83). Bu noktada metinde geliştirilmiş olan *kâfir* söylemi, belirtilen olumsuz edimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu türden bir olumsuzlama, Cemşid’in kişiliğinde sunulmaktadır. Cemşid’in kendisini Tanrı olarak görmesi ve şeytana uyup nefesine yenik düşmesi, olumsuzlanan bir yapı durumundadır:

*vay bu mel‘ün kâfir eyler ‘âlemi
dînden îmândan çıkarur âdemi
herkesüñ sözine itme i‘timâd
şanma maḥrem saña her nâ-maḥremi
devlet-i dünyâyâ mağrûr olmağıl
gör gurûrı n’eyledi âḫir cemi (024a/1-3)*

Bu durum, ideolojik çözümlenmelerde sıkça karşılaşılan iktidar sahiplerinin *biz* söylemi üzerinden kayırılmaları ve *onlar* üzerinde baskı kurmaları nitelikleriyle çelişki oluşturmaktadır. Burada Gramsci’nin, ideolojinin zihinlerde kurulan ve *onaya* (consent) dayanan niteliklerini vurgulayan çözümlenmeleri ile Althusser’in ideolojiye yüklediği, toplumsal bütünlüğü (formasyon) yeniden üreten temel bir işleve sahip (Sancar, 2014: 31) olma anlamı ağır basmaktadır.

Umürü’l-Ümerâ’nın söyleminde *biz*, kapsayıcı bir özellik olarak belirlemektedir. Bu noktada *bizin* etkinlik alanının genişletilmesi, asıl itibarıyla *onlar* gibi görülen öğelerin de *bizin* alanına dâhil edilmesi söz konusudur. Osmanlı Devleti’nin temel ideolojik yönelimiyle örtüşen bu durumu, Orhan Gazi’nin yapmış olduğu fetihler üzerinden görebilmekteyiz. Burada gerçekleştirilen etkinliklerin, iktidarın hırsı, bir grubun çıkarları

gibi temel ideolojik kodlamalarla değil, *kelimetu'l-lahü'l-‘aliyyeyi göklere çıkarmak* amacıyla yapıldığı belirtilmiştir.

kütüb-i tevārīḥ-i bī-ḥesābdan yenbū‘ü'l-cevāhir nām kitāb-ı kem-yābda beyānı böyle mektūbdur menḳıbe-i naḳıyye nacm-i sa‘ādet-i ‘ālemiyān āfitāb-ı devlet-i ‘oṣmān ‘ārifü'l-umūr bāniyü'l-ḳuṣūr ‘oṣmān ḥan ḡāzī gün gibi ‘āleme tūlū‘ idüp taht-ı baht-ı hümāyūna çıkup berḳ-ı tıḡ-ı lem‘ānından ‘uyūn-ı kefer-i fecere ḥıyre olup ṣā‘ıḳa-i āteṣ-bār-ı ‘ināyet-i yezdānī birle ebr-i ḳuvve-i ḳāhiresi a‘dā-yı dīnūñ ḳanın yire yağmur gibi yağdurup seyl-i bārān-ı himmet ve mehābeti ve ṣevket ve ṣecā‘ati uğraduḡı bilād-ı fecerenūñ der ve dīvārın yıḳup diyār-ı küffār-ı ḥāk-sārı ḥarāb idüp eṫrāf ve eknāfda olan bilād-ı belīd-i bī-dīni yebāb eyleyüp niçe bilādı ança sevādı innā fetāḥnā miftāḥıla açup min-ba‘d ṣadā-yı berḳ ve nāḳūsūñ sisin çıkarmayup nidā-yı kelimetu'l-lahü'l-‘aliyyeyi göklere çıkarup (032a/12-17, 032b/1-5)

Yukarıda alıntılanan sözce, her ne kadar dinsel gerekçelerle siyasi sınırları genişletme çabasının bir ürünü olarak belirse de metnin bütünlüğünü ele aldığımızda ülküsel iktidar kurgusu bağlamında ortaya çıkan adalet, öznelerin özgürleştirilmesi ve etkinlik alanlarının artırılması gibi kavramlar dolayısıyla Dijk’in belirttiği anlamda bir ideolojik çözümlemeye uygun görünmemektedir.

1.2.3.5. Dil Kullanımının Söylemin İnşasındaki Konumu

Umürü'l-Ümerā, Klasik Osmanlı Türkçesi döneminin genel dil özelliklerini taşımaktadır. Bu dönemde, Türkçe eserlerde görülen Arapça ve Farsça sözcük ya da tamlamaların yoğun olarak işletimi, Umürü'l-Ümerā’da da görülmekle birlikte, özellikle kuramsal bilgileri somutlaştırmak amacıyla aktarılan hikāye, anekdot ve tarihsel olayların anlatımında yalın bir Türkçeye başvurulduğu görülmektedir. Bu anlamda eseri orta nesir olarak adlandırılan düzyazı biçiminin bir örneği olarak değerlendirebiliriz.

Umürü'l-Ümerā’nın söylem yapısı içerisinde aktarılan bilgiler; Arapça ayet, hadis ve kıssalar ile Farsça şiirlerle desteklenmiş, böylelikle bilginin daha güçlü bir iktidar aracı olması sağlanmaya çalışılmıştır. Aktarılan bu bilgilerin muhataba ulaşabilmesi açısından da kimi yerlerde açıklama yapma gereksinimi duyulmuştur. Açıklama gereksinimi, salt Arapça ve Farsça dil öğeleri için duyulmamış, kimi Türkçe dil birliklerinin açıklanması yoluna da gidilmiştir. Bu anlamda metnin anlaşılabilirliğini artırmak amacıyla işletilen *ya‘nī*

açıklayıcısı 153, *dimekdür* eylem çekimi 34, *ma' nī(si)/ma' nā(sı)* ifadeleri 78 geçiş değerine sahiptir.

yazdurup ve eṭrāf ve eknāfa gönderüp kendüñe ṭapdurmağa ya' nī ben sizüñ ma' būdīñuzam diyüp ḳahr ile nefsuñe 'ibādet emr idesin her kim ṭapup secde itmezse çāh-ı cehenneme bıraḳ odlara yaḳ ki senüñ rabb-ı erzāḳ idigüñ bileler ve añā göre 'amel ḳılalar (023b/11-15)

Dilin, söylemin oluşumunda bir aracı rolünün olduğu düşünüldüğünde, iletilerin alıcılara doğru ve etkili bir biçimde aktarılmasında, kullanılan dil ve biçimin etkili olduğu söylenebilir. Siyasetname türü eserler genel anlamda her ne kadar evrensel bilgiler taşıma iddiasında olsa da öncelikli olarak seslendikleri toplumun kültüründen soyutlanamaz. Bu noktada kültürel öğelerin başında gelen dilin kullanımını, toplumu yansıtırma işleviyle öne çıkarmaktadır. Bu anlamda Umürü'l-Ümerā'da Türklerin yaşam felsefelerini, dünya görüşlerini, düşünüş biçimlerini en iyi yansıtan öğeler olarak atasözü, deyim, özlü söz gibi çok sayıda dil ögesine başvurulmuştur. Bu durum, her bir ögenin kendi içerisinde bir söylem olarak inşa edilmesi ve aynı zamanda metnin genel söyleminin aktarılmasına yardımcı olan bir araç olarak da okunabilir. Bu bağlamda Umürü'l-Ümerā'nın söylem yapısına katkıda bulunan Türkçe dil öğelerinden kimi örnekler aşağıda sunulmuştur:

- *ḡalat tesvīd olunmuş rūm ilinde*
kara yazılı bir mektüb elinde
çü 'azlüm vaḳt-i maḡrib itdiler izhār
didüm kara haberden dahı yeg var (004a/4-5)
- *sebebsüz rızḳı ḥaḳḳ gökden bıraḳmaz*
kuyu kazılmayıncaḡız su çıkmaz (006a/13)
- *bedīhe söyle kim teng oldı evḳāt*
akup geçmekdedür su gibi sâ' āt (006b/13)
- *sen sen ol dime rāzuñı iy yār*
ki şaḳın kim yirüñ kulaḡı var (018a/01)
- *ḥikmeti gör ḥikāyeye kulaḡ ur (018a/03)*
- *dil aḡız virmeyüp nuṭḳa getürdi*

*çün istinṭāk olundı niçe ḥarā
buña ḥod ‘āruṣī bir dil virildi
ne cānı vir ki diye emrine lā (021a/5-6)*

- *ḥattā ḥavāss-ı ḥayvānāt ve eşvāt-ı cemādāt daḥı teberrük ve teyemmümden ve tefe ’ül ve taṭayyurdan ḥālī degüldür nitekim türkī meşeldür söyleyeni ko söyledeni ideni ko itdüreni gör dirler (021a/10-12)*
- *her kim ṭapup secde itmezse çāh-ı cehenneme bıraḥ odlara yak ki senüñ rabb-ı erzāk idigüñ bileler ve aña göre ‘amel kıllalar (023b/14-15)*
- *mel‘ün kendüni rabbü’l-‘ālemīn şanup seytāna uyup ne didise eyledi diyü beyān kıllur (023b/16-17)*
- *li-münşihi şular kim zülfüñ egüp ağlamışlar ak akça kara gün için dimişler (054a/03)*
- *kara gün ilile dügin gibidür dirler idi (061a/16)*
- *ğafletinden buña daḥı kulak kabartmayup gözin çelerdip yüzün çevirdi (076a/11-12)*
- *kutlu gün bellüdür toğuşından (082b/7)*
- *dünyā kaç bucağduğın göstermegin (084a/14)*
- *kendü elümle koydum ocağuma su (089a/16)*
- *kendü düşen ağlamaz dirler çeker
ağlamak degül gözi daḥı çıkar (089b/5)*
- *ivgin añlamayan su gibi tñlar
bu sözde ma‘nī çok añlayan añlar
evvelā ādem idecegi kārūñ şoñın şanmaḥ gerek ve girecegi gölüñ ‘umḥın bilüp andan
ṭalmaḥ gerek (073a/03-05)*

Umürü’l-Ümerā, yukarıdaki örnekler çerçevesinde bakıldığında Türkçeye önem verilen bir içeriğe sahiptir. Burada düşünsel, kültürel geleneklerin ve kullanımsal

etkinliklerin gelişmişliğine koşut olarak ortaya çıkan Türkçenin işlevsel gelişmişlik düzeyinden (Karpuz, 2006: 208) söz edilebilir. Metin içerisinde 19 defa işletilen *Türk/Türki/Türkce* ifadeleri dil-toplum ilişkisini yansıtmaları bakımından kayda değerdir. Türk milletine ve Türkçeye yönelik olumlu bir tutumun sergilenmesi olarak değerlendirilebileceğimiz bu durumu, Türklere özgü bir halk edebiyatı ürünü olan *türkünün* metin içerisindeki işletiminden de tanımlamaktayız:

*bir gün bir uzak ovada koyun gördüm kavalcuğum yoğıdı türkiçüğüm haykırup
tolayu gezerdüm ger çevgānuma tayanup ohtın ohtın ımızganurdum (018b/16-
17)*

Umürü'l-Ümerā'nın söyleminde ortaya çıkan bu çok yönlü dil yapısı, aynı zamanda iktidarın da varlık alanının genişliğini imlemektedir. Yalın Türkçe kullanımını ise, karmaşık ve zengin iktidar yapısının, yaşamın en basit ve temel yönlerine dahi yansımış (Aydemir, 2010: 94) olmasıyla ilişkilendirmek olanaklıdır. Bu yönleriyle Umürü'l-Ümerā, söylemsel yapının dil yönüyle çok boyutlu olarak ortaya çıktığı bir metin olarak değerlendirilebilir.

1.2.3.6. Pastoral İktidar Kurgusu

Bilindiği ve daha önce de belirtildiği gibi Foucault, iktidarı salt devlet mekanizması ve üretim/sermaye ilişkileri üzerinden değerlendirmez. Foucault'nun iktidar anlayışı, üretken ve devletle sınırlı olmayan, toplumun ve yaşamın tüm katmanlarına yayılmış bir yapı gösterir. Bu doğrultuda insanlık tarihi boyunca, iktidarın işleyişi bağlamında *pastoral iktidar* tanımlaması ortaya çıkmaktadır. Foucault'ya göre pastoral iktidar, rolü istisnasız herkesin yaşamını güvence altına alan, devamlılığını ve düzeyinin yükselmesini sağlamayı (Foucault, 2014b: 36-37) amaç edinen bir iktidar kurgusunu içermektedir. Bu noktada Foucault, "hukuksal özneler üzerine uygulanan siyasi iktidar ile yaşayan bireyler üzerinde kullanılan pastoral iktidar arasındaki yapay uyum"un (Foucault, 2014b: 36) olduğunu vurgulamaktadır. İktidarın günlük ve doğal yaşam içerisindeki uygulanışını içerimleyen pastoral iktidar kavramsallaştırmasındaki en önemli figür olarak *çoban-sürü* eğrilemesi göze çarpmaktadır. Nitelikleri ve içerikleri kimi değişimler gösterse de iktidar uygulayıcıları olarak çoban, iktidar alanı olarak ise sürü kavramı varlığı koruyan ögeler durumunda olmuştur.

Antik Yunan ve Roma’da pastoral iktidar bağlamında bir çoban-sürü eğretilmesinin bulunmadığını belirten Foucault; bu eğretilmeye Doğu Akdeniz, Mısır, Mezopotamya ve Asur’da rastlandığına (Foucault, 2014b: 28) dikkat çeker. Foucault, pastoral iktidarın bütün Ortaçağ boyunca bütün bir feodal toplumla sıkı ve güç ilişkiler içinde geliştiğini, on altıncı yüzyılda yoğunlaştığını belirtir. Bu iktidar biçiminin Fransız Devrimi’nin öncesine kadar dinsel veya siyasi tipteki bir iktidar gibi, bütün grup üyelerinin öznelliğini ortaya çıkaracağından ve onların selametini sağlayacağından (Foucault, 2011: 209) söz eder. Foucault’nun çerçevesini çizdiği pastoral iktidar anlayışında, baskı değil üretim söz konusudur. Burada çoban, bir toprak parçası üzerinde değil de dağınık bireylerden oluşan bir sürünün üzerinde otorite sahibi olur ve bu çoban, sürüsünü sürekli gözetlemek ve sürüsündeki bireylerin iyiliğini gözetmek suretiyle, emanetine verilen sürüyü selamete yönlendirmekle (Bernauer, 2005: 284) sorumludur. Foucault, çoban-sürü eğretilmesinin dayanağı olarak Firavun’a gönderme yapar:

“Firavun Mısırlı bir çobandı. Aslında taç giyme gününde ritüel olarak çobanın değneğini alırdı; ‘insanların çobanı’ terimi Babil monarkının unvanlarından da birisiydi. Ancak Tanrı da insanları otlayacakları çayıra götürme ve onlara yiyecek sağlama bakımından bir çobandı.” (Foucault, 2014b: 29).

Aydemir, bu metaforun salt Hristiyanlığa ya da Yahudiliğe dayandırılmayacağını, Hz. Muhamed’in de çobanlık yapması ve İslamlık öncesi Türk kültüründeki Şaman ve Kamların da benzer özelliklere sahip olması gibi özellikleri dolayısıyla evrensel bir nitelik taşıdığını (Aydemir, 2008: 553) dile getirmektedir. Foucault’nun daha çok Antik Yunan, İbrani ve nihayet Hristiyan metinleri üzerinden çözümlemeye çalıştığı çoban-sürü eğretilmesine, hükümdar ve tebaa ilişkileri bağlamında Doğu siyasetnamelerinde de rastlanmaktadır (Bk. Türk, 2012: 143-174). Bu bağlamda metnimizde de pastoral iktidar kurgusuna örnek oluşturabilecek bölümler yer almaktadır. İskender-i Zülkarneyn’le ilgili bilgilerin aktarımı sırasında İskender’in sırrının (iki karınlı olması) açığa çıkmasıyla ilgili anlatılan hikâyede geçen çoban kurgusu pastoral iktidar kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Öncelikle belirtilen sözceyi aktarmak ve daha sonra sözcede yer alan pastoral iktidar kurgusuna yönelik kimi kısımları yorumlamak yararlı olacaktır:

sen sen ol dime rāzuñi iy yār

ki şağın kim yirūñ kulağı var

*hikāye-i ġarībe hikmeti gör hikāyeye kulağ ur ki ba‘d zamān ol kādīr perverd-
gār kudretin yine izhār idüp bir mūcib kur‘ān-ı mecīd*

ما يشاء ويفعل ما يريد

ol nef̄s-i nef̄sden bī-miṣāl yirden iki çatal bir qamıṣ bitürdi
bir ūre yirden nebāt qadar tīn zuhūra getürdi meger ba‘de ‘l-eyyām bir rā‘ī-yi
aḡnām ol cāya sevq ehli birle qoyun yaya gelüp ol qamıṣı gördi hemān qat‘ idüp
ufardı lehü eyzān

kesüp rā‘ī dūdük eyler ol nāyı

oqur ‘ārif olup medḥ ü ūenāyı

iṣit bu qavli aḡla ol quldan

o rā‘ī-yi nemed-pūṣı qovaldan

li-mü ‘ellifihı

çün anı aḡza aldı çaldı çoban

hemānā dil virüp söyletdi sūḡān

o kim ḡalq eyleye topraqdan ādem

nūr ol çū ya dil vir dise ol dem

aḡa kim ol diye ol olur anı

bunı qo ādemiñ aḡla anı

lābüdd ol nāydan nuṡq-ı ādemī zāhir olur ان لکم الذی

olur ḡalq-ı ‘ālem ve çok benī ādem anuñ nuṡqına ḡayrān qalur

meṣnevī

qıyāmet qopdı ūandı cümle ādem

cemī‘ ḡalq-ı ‘ālem oldı dirhem

çalındı ūanırsın sūr-ı isrāfīl

qıyāmetden ‘alāmetdür didi il

yayıldı ‘āleme qavli qavaluñ

iṣidildi ṣadāsı ol maqālūñ

dūdük dilden dile düşdi çalındı

melik iskenderūñ ḡālī bilindi

çün bu ḡādīṣeden emīr ḡabīr oldı ḡaylī maḡzūn ve dil-gīr oldı hemān kātibe
‘itāba gelüp söyletmedin ḡabse gönderdi ba‘de çobanı buldurup getürdi
ḡazabdan ḡāḡ ṡurdı ḡāḡ oturdı pes bu qaḡıya ḡayr-ı marziyyeden sū‘āl eyledi

cūn çoban ba‘de’l-istīmān ḥaḳīḳat ḥālī veyā sıdḳ-ı maḳālī ‘arz ve ‘ilām idüp
 kemā-yenbaḡī ḥiṭāb kılup ḥiṭāb iy beglerüñ begi gör biz erenlerüñ yegi yārincek
 allah yār yardımcıñ her gāh ol melik bī-iştibāh olsun koyunlaruñ ya‘nī koy çok
 olsun istemeyenler yok olsun kızıların yazılara yayılsun koyunuñ kırd
 almasun kırdüñ gündüz ulusun arslanların kıpıllıların añırsın yurduñ yol olsun
 ‘ālem saña kıul olsun ben toḡrıñ toḡrı söylerin eger yalan dirsem kılıcuñ
 boynuma uğrasun günlerde bir gün bir uzak ovada koyun gördüm kıvalcuğum
 yoḡıdı türkicüğüm ḥaykırup tolayu gezerdüm ger çevgānuma tayanup oḡtın
 oḡtın ımızganurdum koyunları arslan başana kırd kıovana kıuzı güdene
 inanurdum ol arada toş tolu koyunlara bakarken bir yirde iki çatal bir kıamış
 bitmiş gözüm tuş oldu gördüm nāmlum ile kesdüm alup aḡıla getürdüm bir güzel
 düdük eyledüm hemān çalduğum gibi kıulağuma bir ün çalındı ādem sözünü
 sizüp yengi bu diyü tekrār çalınca didüğün didi söyledüğün söyledi işidenler
 tañaldı diyücek ol melik-i kerīm-i ḥakīm-i ḥalīm a‘nī şāh-ı kışver melik
 iskender çobana luḡ ile nazar eyleyüp laḡife-kıyān söyleyüp ‘acabā ol düdüğü
 yine ele alsañ utanmayup çalsañ girü ol didüğün dir mi ola yā utanur mı ola hele
 çala görelüm ne söyler bilelüm aña göre ‘amel kılalum diyü emr itdükde çoban
 çalınca **الاول للملك قريبي** şadāsı peydā olduḡda ol emīr-i cihān-gīr
 eflāṭūn-tedbīr meclis-i ḥükemā-yı celisinde ḥāzır olan erkān-ı devlet dīvān-ı
 sā‘adetden utanup vādī-yi ‘ibrete düşüp baḡr-i fikrete talup ḡavvāş-vār şadef-i
 kıa‘r-ı baḡr ḥükminden bulanı bī-miṣālī ki her biri bir dürr-i şāh-vār ve bir
 cevher-i şeb-çirāḡ-ı şu‘le-dārdur ki çıkarup **للخير ما اختار الله** eger ḡayr
 bunuñ ibrāz ve izḡārında olmasa benüm bu sırrum āşikār olmaz idi ve bu
 mizmārdan ‘ālem pür-ṭanīn olup pertev-i mihr-i rāzum dünyāya yayılmaz idi
 diyü nefis-i ‘azizine ḡüyā ki **اصبر كما صبر اولي العزم** diyüp çobanı kıoyup kātibi
 getürüp müsvedde-i evrāḡ ḡasb-ı ḥālīn ve tesvīd-i defter-i derd-i sırrın ḡarīṭa-i
 beyāna ḡeçürüp cerīde-i beyāza çıkarup varaḡ varaḡ taḡrīr itdürüp ḡarf-i taḡrīf
 sebük sebük oḡıdup içinde sehv ve ḡalat vāḡı‘ olmış ḡurūf-ı ‘illetden bir ḡarf-i
 taḡrīf ve bir kem olmış kim kıavl-i muşḡāf bulmayup kıavlinde şaḡīḡ fi‘linde
 sālīm bulup mıṣrā‘ yazıcı kendü dir yavuz şanmaz bu kıazıyyenüñ bu maḡūle-i
 netice ile zuḡūr bulduḡın ve bu şadā-yı ‘ibret-nümā ‘āleme bu ḡüne şāyi‘
 olduḡın cānib-i ḡaḡḡdan bulup cebr-gīr idüp her birine şānına lāyık ve ḡālīne
 münāsib rī‘āyete başlayup çobanı rā‘i iken mer‘i kılup kātibi kırām-ı kātibīn
 defterine kıayd itdürüp vazīfesin muzā‘af eyledi min-ba‘d bilmeyen bilsün
 işitmeyen işitsün didi ve-lehü gün gibi şimdi zāḡir oldu baña dillü düdük
 didükleri il aña ḡaḡīḡatü’l-ḡāl bu düdüğüñ didüğü maḡall şaḡīḡdür gecesüz

gündüz olmaz kavlı kaval kavlidür nitelim bu ma' nide şā' ir eydür (018a/01-17, 018b/01-17, 019a/01-17, 019b/01-15)

Aktarılan sözce her ne kadar İskender'le çoban arasında geçse de, İskender'in sırrının açığa çıkarılması bağlamında bir koyun çobanının seçilmesi, çobanın kitleler üzerindeki etkisinin gösterilmesi bağlamında okunabilir. Koyun çobanının, sürüsünü gütme sırasında bir kamış görmesi ve bu kamıştan bir kaval yapması, çobanın sürüsü üzerindeki egemenliğinin ve yönlendiriciliğinin kurulması çerçevesinde değerlendirilebilir. Sözü edilen durum “rā' i-yi aḡnām ol cāya sevḡ ehli birle ḡoyun yaya gelüp ol ḡamışḡ görđi hemān ḡat' idüp ufardı lehü eyzan kesüp rā' i düdüḡ eyler ol nāyı / oḡur 'ārif olup medḡ ü ḡenāyı / iḡit bu ḡavli aḡla ol kuldān / o rā' i-yi nemed-pūḡı ḡovaldan” ifadeleriyle somutlaştırılmıştır. Çobanın İskender'in sırrını bir kaval (düdüḡ) aracılığıyla açığa çıkarması ve insanların bu bilgiye erişmeleri, çobanın bilgi aktarımındaki rolü ve bilgi aktarım araçlarını kullanmadaki becerisini göstermektedir. Çobanın koyun sürülerini yönlendirme konusundaki bilgi ve becerisi, insanları yönlendirme ve onlara bilgiyi yayma üzerinden koşutluk ilişkisi içerisinde ele alınmıştır.

Çobanın iktidar aracı oluşturmadaki rolü, İskender'e hitaben dile getirdiḡi “ol arada ḡos ḡolu ḡoyunlara baḡarken bir yirde iki ḡatal bir ḡamış bitmiş ḡözüm ḡuḡ oldu görđüm nāmlum ile kesdüm alup aḡıla getürdüm bir ḡüzel düdüḡ eyledüm hemān ḡalduḡum gibi ḡulaḡuma bir ün ḡalındı ādem sözini sizüp yengi bu diyü tekrār ḡalınca didüḡin didi söyledüḡin söyledi” ifadeleriyle varlık bulmuştur.

Aktarılan metnin genel kurgusuna baktığımızda İskender'le muhatap olan kişinin bir çoban oluşu, çobanın bir iktidar uygulayıcısı olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Çobanın İskender'e olan hitabında kullandığı “iy beglerüñ begi gör biz erenlerüñ yegi” ifadesi dahi bir iktidar sahibi olarak çobanın İskender'le rahatlıkla konuşmasını sağlamakta, kendisiyle aynı düzeyde olmasa dahi, yakın bir yerde konumlandığını göstermektedir. Ayrıca “ben ḡoḡrın ḡoḡrı söylerin eger yalan dirsem ḡılıcuñ boynuma uḡrasun” biçimindeki keskin ifadesi de, çobanın hakikatin temsilcisi olarak simgeleştirildiğini imlemektedir. Bu imleme, iktidar ve hakikat/doḡruluk arasındaki ilişkinin kavramsal düzeyini göstermesi bakımından kayda değer görülmektedir.

Umürü'l-Ümerā'da pastoral iktidar kurgusunun ortaya çıktığı yerlerden birisi de köydür. Asıl olarak *han* unvanının açıklandığı kısımda geçen *dih-ḡān/kūy kethüdāsı* kavramlarının köken bilgisel açıklamalarının yanında içeriklerine ilişkin de kimi bilgilerin aktarıldığı görülmektedir.

zıkr-i han aşl tatar beglerine dirler ba‘de galebe-i isti‘māl ile sāyir milkūñ melikine daħı han didiler gāh müfred isti‘māl olunur gāh mürekkeb han ki mürekkeb isti‘māl olunur tatar han gibi tatar han aşlında han tatar idi fārisīde kā‘ide budur ki kaçan bir şey mürekkeb vasfından ‘alemine naql oluna evveli şānī şānī evvel isti‘māl iderler ibn-i kemāl paşa ba‘z resāyilinde hanuñ ma‘nāsı beyanında ziyāde taḥkīk idüp dih-қан re ‘sü‘l-қarye ma‘nāsınadır dir (025b/10-17)

ve fih-i kelām āgāh ol ki dih-қан ki beyne ‘n-nās ma‘rūf ve meşhurdur dih-hanuñ mu‘arrebīdür bu dih-han mürekkebdür tatar han gibi han ile dihden hanuñ ma‘nāsı mesmū‘uñ oldı dihüñ dirseñ bi-kesrū‘l-dāl ma‘nāsı қarye dimekdür (026a/01-04)

aşl dih-han gibi ki evvel han-ı dih idi küy kethüdāsı olur ki re ‘isü‘l-қarye anuñ ma‘nā-yı lāzımīsidür ma‘nā-yı ḥaḳīkīsi küy begīdür küyde ise beg olmaz ya‘nī ma‘nā-yı emānet anda manşūr degüldür lağva cümel itmenüñ daħı aşlı yoğ lābüdd re ‘isü‘l-қarye ma‘nāsını iltizām eylediler re ‘s uluya dir re ‘sü‘l-қavm re ‘sü‘l-sevğ ve re ‘sü‘l-‘ulemā dirler ululuğı mutazammın olduğıçun (026b/01-06)

Köy kethüdasının anlam alanının sorgulandığı son kısımda, pastoral yaşamın sürüldüğü toplum yapısında gerçek anlamda bir iktidar yapısının olmadığı ancak bir iktidar yapısına da gerek duyulduğu (iltizam edildiği) için köy kethüdasına *re ‘isü‘l-қarye* denildiği dile getirilmiştir. Böylelikle köy kethüdası ya da dihdan da bir tür iktidar uygulayıcısı olarak sunulmuştur. Nitekim 052a numaralı sayfada, siyasetin bölümleri aktarılırken *siyāsetü‘l-қarye* (köy siyaseti) de anılmış, böylelikle Foucault’nun da belirttiği, iktidar uygulama pratiklerini gösteren siyasetin yaşamın her alanına yayıldığı (ednādan a‘lāya) Umürü‘l-Ümerā’nın içeriğinden tanıklanmıştır:

der-taḳsīm-i siyaset ḥükemā-yı ‘uḳalā ve ‘uḳalā-yı ḥükemā ki siyāseti beyan eylemişlerdür evḳāt-ı ḥamse ḥesābınca beş kısma münḳasım ḳılmışlardur bu tertīb üzre kim zıkr olunur siyāsetü‘l-menzil siyāsetü‘l-қarye siyāsetü‘l-medīne siyāsetü‘l-ceyş siyāsetü‘l-milk ādābda böyle beyān olunmuşdur ya‘nī ednādan a‘lāya terfī tarīḳıyla menzilde siyāseti eyü olanuñ қaryede қaryede eyü olanuñ medīnede medīnede eyü olanuñ ‘askerde ‘askerde eyü olanuñ milkde siyāseti eyü olur dimişler (052a/08-16)

Umürü‘l-Ümerā’nın söylemi içerisinde yer alan çoban eğretilmesi ile kırsal yaşamda ortaya çıkan iktidar yapısını, Foucault tarafından kavramsallaştırılan pastoral

iktidar kurgusu içerisinde değerlendirebiliriz. Çobanın, aşkın söylem aracı olan kaval metaforu üzerinden somutlaştırılan ve uysallaştırılan, baskılamayan, zor kullanmayan yönlendirici iktidar araçlarına sahip olması, çobanın belirli bir toprak parçasına sahip olmayışı, arazileri sürüsünün varlık alanı için ve adaletle kullanması; köy yaşamının sürüldüğü yerlerde de bir iktidar mekanizmasının işleyişi, pastoral iktidar yapısının göstergelerindedir. Belirtilen bu kurgu, mutlak iktidarın tek gölgesinin padişah ve ona bağlı yönetim birimleri olmadığını, doğal yaşamın sürüldüğü yerlerde de bir iktidar kurgusunun olduğunu, bunların da aynı zamanda devlet yönetimindeki iktidar yapısının özelliklerini taşıyabilmekte olduğunu (Aydemir, 2010: 97) göstermektedir.

1.2.3.7. Somut Toplumsal Gücün Oluşumu ve Bu Gücün Nicel ve Nitel Değeri

Özgür öznelerden oluşan toplumsal yapı, iktidar için vazgeçilmez varlık ve uygulama alanıdır. İktidarın sürekliliği, aynı zamanda toplumun da sürekliliği anlamını taşır. Bu noktada siyasetname türü eserler, iktidar teknolojileri ile benlik teknolojilerinin bir sentezini sunmaya çalışan metinler (Türk, 2012: 29) olarak değer taşır. Bu sentez, siyasetnamelerde *adalet dairesi* kavramıyla somutlaştırılmış, iktidar ve toplumsal yapı arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde ve sınırların çizilmesinde bu kavram etkili olmuştur. Halil İnalçık adalet dairesi kavramını şu ifadelerle açıklar:

“Adâletle korunan halk, reâya, adâlet sayesinde daha çok üretir, böylece vergi kaynakları gelişir, hükümdar güçlü olur, güçlü hükümdar kötülükleri önlemede, adâleti yerine getirmede etkin olur. Reâya, üretim yapan sınıflar, köylü, tüccâr, şehir esnafı iyi korunmaya kavuşmuş, hükümdar da bol bir hazine sayesinde güçlü bir idare ve ordu kurmuş olur.” (İnalçık, 2014: 54).

Birbirine bağlı halkalar olarak değerlendirebileceğimiz bu yapının bozulması durumunda yönetimde bir boşluk ve düzensizlik, toplumda ise bir karmaşa ortamı doğacaktır. Halkalardan birinin dahi çözülmesi, dairenin işleyişini engelleyecek, böylelikle döngüsellik ortadan kalkacaktır. Toplumsal sınıfların birbirlerini tamamlaması üzerine kurulu olan adalet dairesi sistemi, sınıfların devamı ile devletin bekası arasındaki sıkı bağı düzenlemektedir. Her sosyal sınıf kendi yerinde kaldığı ve işlevini yerine getirdiği için devlet yapısının üzerine oturduğu tarıma ve ticarete dayalı ekonomik ve askerî yapı da kontrol edilmiş olacaktır (Keskintaş, 2017: 153). Burada özellikle devletin ekonomik gücünü gösteren hazine ile ordunun/askerî gücün sıkı ilişkiler içinde olduğu gözlemlenmektedir.

Adalet dairesi anlayışı, Türk edebiyatının ilk siyasetnamesi özelliğini taşıyan Kutadgu Bilig’de görülmektedir. Kesin sınırlarla çizilmiş olan bu yapı, ülkenin ayakta kalabilmesi ve devamlılığı düşüncesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır:

“Memleket tutmak için çok ordu ve asker lâzımdır, askerini beslemek için de çok mal ve servete ihtiyaç vardır, bu malı elde etmek için halkın zengin olması gerekir. Halkın zengin olması için de doğru kanunlar konulmalıdır. Bunlardan biri ihmal edilirse dördü de kalır. Dördü birden ihmal edilirse beylik de çözülmeye yüz tutar.” (İnalcık, 2000a: 15).

Halil İnalcık’ın Osmanlı devlet sistemi üzerinden yaptığı değerlendirmesinde, ordunun nitelikçe üstün olması gerektiğine vurgu yapılırken; Kutadgu Bilig’de bu durum, niceliksel üstünlük biçiminde değerlendirilmiştir. Umürü’l-Ümerā da siyasetname niteliği taşıyan bir eser olarak adalet dairesinin çeşitli yönleriyle ortaya çıktığı bir yapı taşımaktadır. Askerî gücün, iktidarın varlık alanı ve sürekliliğindeki rolü ve bu gücü sağlamanın yolları, metinde açık göndermelerle dile getirilmiştir. Askerî gücün oluşturduğu ordunun donanımı sağlandıktan sonra hazinenin orduya açılması ve böylelikle ordunun bütün hazırlıklarının sona erdirilmesinin amaçlandığı ifadeler metinde yer bulmuştur. Bu durum şu sözceyle dile getirilmiştir.

nazar-ı ri‘ âyet kıllup kimine cebe cebā kimine cevşen kimine kaba bağışlayup
kimine kıllıç kuşadup kimine tır ve keman kimine kalқан ihsān eyleyüp kimine
gönder gönderdi bi’l-cümle melikāne hazīne açup mālīkāne bezl ve hibe idüp
hātem-vār şukūfe-bār nesīm-i cūdıla döküp saçup her hazīni hüzn-i fakrdan
āzād eyleyüp yayayı atlandurdı ve atluyı kıllıçlandurdı leşkerin yaraqlandurdı
geregi gibi istimālet virüp her birin yüreklendürdi li muhterī ihi

her birinüñ hātırın hoş eyledi

cām-ı in‘ āmıla ser-hoş eyledi

oldılar ihsānıla bī-gümān

fī’l-meşel her birisi bir qahramān (064a/04-12)

Burada, ordunun salt maddi yönüyle değil manevi olarak tatmin edilip yüreklendirilmesi vurgulanmıştır. Böylelikle adalet dairesi işletiminin önemli halkalarından biri olan ve devletin sürekliliği açısından somut gücü oluşturan ordunun niteliksel olarak güçlendirilmesi öne çıkarılmıştır. Bu noktada, Kutadgu Bilig’de belirtilen *çok asker ve*

ordu anlayışı, metnimizde niceliksel yönünden çok niteliksel güç olarak değerlendirilmiştir:

kāşkī ben daḥī bunuñ müṭāla‘asına mālīk ve anuñ meslekine sālīk olaydum yāḥūd selāṭīn-i rūy-ı zemīnden milk fülān bu kadar vilāyete ve şu kadar ‘askere ve bunuñ gibi memālīk ve ‘abīde ve ol kadar ḥazīneye mālīk olup fülān diyārı almış ve fülān iḳlīme mālīk olmuş ben andan dūn olmağa ḳāyil miyem ma‘a-hazā anuñıla benüm ḥasbda ve nesebde ‘ilmde ve edebde zātda ve şıfatda ve merātībde ve derācātda mūnasebeti yoḳdur ṭotalum kim mālī ve ḥazāyini çoḳdur bil ki benüm sedde sa‘ādetüm ḳullarından biri kadar ḳadri yoḳdur diyüp bu ṭarīḳ ile ḡayret-kinān ḥased eylese vechden ḥālī degül midür (107b/12-17, 108a/01-04)

Nicelik ve nitelik karşılaştırmasının yapıldığı yukarıdaki sözcelerde, niteliğin önemine vurgu yapılmış, temel amacın mutluluk olduğu düşüncesi vurgulanmıştır. Temel amaç noktasında metnimiz, Kutadgu Bilig’le koşutluk göstermektedir.

Sulṭān unvanı hakkında bilgilerin verildiği bölümde, kuramsal çerçeve içerisinde asker/ordunun, ülkenin/memleketin yönetimdeki ve dolayısıyla sürekliliğindeki rolü öne çıkarılmıştır. Sultanın, yönetiminde olması gereken coğrafi alan çerçevesinden sonra, on bin askerden oluşan bir güce sahip olması gerektiği dile getirilmiştir. *Ḳalemen* (sayıca) sözcüğü bağlamında niceliksel güce vurgu yapılmıştır:

sālīfū’z-zīkr ‘allāme celālū’d-dīn zīkr olan kitabında sulṭān aña dirler ki ḥavza-i ḥükümetinde taḥt-ı ḥükminde mülūk olup melikū’l-mülūk ola daḥī mışr ve şām ve afrīḳıyye ve endülüs gibi sevād-ı a‘zama mālīk ola ve ḳalemen on biñ ‘askere ḳādir ola bu mertebeye vāşıl olana sulṭān-ı a‘zam ıtlāḳı şaḥīḥ olur (037b/13-17)

Yukarıda sözü edilen durum, Osmanlı Devleti üzerinden somutlaştırılarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti’nin başkenti olan İstanbul’un, bütün şehirlerden daha büyük olduğu, Osmanlı Devleti’nin da dünyadaki hükümdarların en büyüğü olduğu vurgulanmıştır. Vurgulanan bu büyüklüğü korumanın ve sürdürmenin koşulu olarak da askerî gücün konumlandırılması gerektiği ifade edilmiştir. Öncelikle on bin askerden oluşan bir ordunun bulunduğu, buna Osmanlı Devleti’nde beylerbeyliklerde yöneticilik yapan emîr’l-ümerâ (Yıldız, 1995: 159) ya da *emîr-i ümerâ*ların emrindeki askerler de eklenince sayının daha da arttığı belirtilmiş, böylelikle Osmanlı Devleti’nin bir cihan devleti olarak konumlandırılma çabası ortaya çıkmıştır. Hatta bu durum, Türk tarihinin

önemli bir dönemini oluşturan Selçuklularla karşılaştırma yoluna gidilerek belirginleştirmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin öncülü durumundaki Anadolu Selçuklu Devleti'nin, kendi zamanına hükmeden büyük bir devlet olduğu vurgulanmış ancak büyüklük, ordu ve coğrafya bakımından Osmanlı Devleti'nin düzeyinde olmadığı belirtilmiştir. Burada önemli olan nokta, Türk tarihinin önemli bir dönemini oluşturan Osmanlı Devleti'nin, büyüklük olarak yine bir başka Türk devleti olan Selçuklu'yla karşılaştırılması ve Osmanlı Devleti'nin Selçuklu mirası üzerine konumlandığının ifade edilmeye çalışılmasıdır. Bu da Türk tarihindeki süreklilik düşüncesinin somut göstergesi olarak metnimizde işletim alanı bulmuştur. Belirttiğimiz kurguya ilişkin işletimi gösteren sözceler aşağıda sunulmuştur:

istanbul ekber-i sevād-ı a'zam ve āl-i 'oşmānuñ ekşeri a'zam-ı kübrā-yı selātin-i cihān olmak lāzım gelür zirā 'askerde beyān itdüğü şarta ki on biñdür bunlaruñ emir-i ümerāsiyla kâdir olur bu kıanda kaldı ki tahmīnen yedi kerre yüz biñden belki sekiz kerre belki toköz kerre yüz biñden ziyādeye mālīk olalar (038a/2-6)

āl-i selçuk didüginüñ hod āhiri milk-i yunan kıonya seririnüñ mīri sulţān 'alā 'ü'd-dīndür gerçi zamanına göre haķan-ı ekber ve sulţān-ı a'zam idi ammā 'azamet ve 'asker ve milkde hergiz bunlar tabaķasına degül (038a/7-10)

Umürü'l-Ümerā'da doğrudan Osmanlı Devleti'nin gücünü göstermeye yönelik işletilen sözcelerde, niceliksel bir üstünlükten söz edilirken; hikâye işletimlerinin yoğunlaştığı ve ders verme amacı taşıyan sözcelerde ise niceliğin yanında niteliğin de önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu gücün varlığı ve devamlılığının da hazineye bağlı olduğu belirtilmiş, böylelikle iktidarın hem kendi konumunu sağlamlaştırması hem de toplumsal yapının bir arada tutularak iktidarın varlık alanı olarak süreklilik kazanması amaçlanmıştır.

1.2.3.8. İktidarın Denetle(n)mesi

Foucault'nun iktidar belirlemelerinde, iktidarın sınırsız güç kullanımına sahip olmadığı düşüncesi öne çıkmaktadır. İktidar, meşruiyet alanını kurmak ve genişletmek amacıyla özneler üzerinde bir dizi işlemler uygular, yalnız bu işlemler özneleri iktidara tâbi edecek, gönüllü olarak boyun eğdirecek nitelikte ve ölçüdedir. Bu noktada Halil İnalçık, Osmanlı devlet işleyişinde, Weber'in ortaya koyduğu ve padişahın kanunlar üzerinde erk sahibi müstebit bir otokrat olarak konumlandırıldığı *sultanizm* sisteminin tam olarak geçerli olmadığını ve padişahın yetkisinin ve otoritesinin şeriat, kanunnameler ve adalet mekanizmalarıyla sınırlandırıldığını ve denetlendiğini (İnalçık, 2014: 45)

belirtir. Bu anlamda Umürü'l-Ümerā'da da iktidar sahibi olanlar, sınırsız güç kullanımına sahip olarak çizilmemiş, iktidar ilişkileri, denetleyen ve denetlenen yönüyle değerlendirilmiştir.

İktidarın bireyler üzerindeki denetimi söz konusu olduğunda, *panoptizm* kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda panoptikonu, bir toplum ve bir iktidar türünün fiilen gerçekleşmiş ütopyası olarak tanımlayan Foucault, bu tür bir iktidar yapısına *panoptizm* adının verilebileceğini ileri sürer (Foucault, 2015a: 224). Foucault, iktidar incelemeleri bağlamında sıkça göndermelerde bulunduğu panoptikon kavramını, İngiliz hukukçu Jeremy Bentham'ın, öncelikle bir hapisane binası olarak düşündüğü tasarıdan almıştır. Panoptikon kurgusunda asıl olarak binanın tasarımı Jeremy Bentham'ın kardeşi olan mimar Samuel Bentham'a, tasarımın içinde yer alacak sistemlerin temellendiği düşünceler ise Jeremy Bentham'a ait (Bentham, 2008: 12; Pease-Watkin, 2008: 77; Özdel, 2012: 23) olarak bilinmektedir. Bentham, panoptikon kurgusunun, tam olarak adaletin sağlanmasına ya da hak ettiği konumda olabilmesini sağlamak amacıyla hizmet ettiği (Bentham, 2008: 10) görüşündedir. Öncelikle dairesel bir bina, binanın çeperinde bulunan tutuklu odaları ve bu odaların merkezinde yer alan gözetmen locasından oluşan bu yapı (Bentham, 2008: 14), bir hapisane kurgusu olarak tasarlanmakla birlikte Bentham tarafından, bu yapının istisnasız bütün kurumlara uygulanabilir olduğu (Bentham, 2008: 12, 74) savunulmuş, *nezaret altında tutma, hapis, tecrit, zorla çalıştırma ve eğitim* gibi amaçlar taşıdığı (Bentham, 2008: 13) belirtilmiştir. Ayrıca Bentham, bu sistemin Türklerde de uygulanabilir olduğunu ve bunun da gözetim locasındaki herhangi birisinden daha güvenilir olan *haremağaları* aracılığıyla sağlanabileceğini ileri sürmüştür (Bentham, 2008: 12, 74).

Osmanlı devlet sistemi içerisinde yer bulan veziriazamlar, özellikle padişah ve halk arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde ve denetlenmesinde rolü olan devlet görevlileri olarak belirlemiştir. Sadece veziriazam değil, bunun yanında divan üyeleri olan vezirler ve komutanlar da padişahın son kararı vermesinde müdahale edici bir rol üstlenmişlerdi:

“Veziriâzâmın pâdişahın mutlak vekili olduğu hükmü *Fâtiḥ Kanûnnâmesi*'nde şöyle belirtilmiştir: ‘Bilgi ki, evvelâ vüzerâ ve ümerânın vezir-i a'zam başıdır, cümlelerin ulusudur; cümle umûrun vekil-i mutlakıdır.’ Pâdişahların doğrudan doğruya Dîvân toplantılarına başkanlık yapmadığı dönemde son kararı almak için Dîvân üyeleri padişaha ‘Arz Odası’nda işleri arz ederlerdi. Dîvân üyeleri

vezir ve kumandanların belli günlerde ‘Arz Odası’nda pâdişah huzuruna çıkarak Dîvân kararlarını arz etmeleri ve son kararı padişahın almaları suretiyle pâdişahın mutlak kontrolü yerine getirilirdi, bu merâsim bir geleneği yerine getirmekten ibaret ise de, önemli işler üzerinde yüksek otorite sahibine müdahale ve son kararı verme olasılığı sağlanmış olurdu.” (İnalçık, 2014: 44-45).

Umûrü’l-Ümerâ’da, *tubba’* unvanının kapsamı hakkında yapılan değerlendirmede, belirtilen kurgunun kuramsal çerçevesi çizilmiştir. Sultanların, vezirlere uyması ve onların isteklerine karşı çıkmamaları gerektiği açık bir şekilde dile getirilmiştir. Bu durumun da eski kanunlardan ileri geldiği belirtilmiş, *yâ şer‘e yâ haqq’a tâbi‘ olduğuçun* ifadesinden de anlaşıldığı gibi, kanun ve adaletin/doğrunun sınırlayıcı rolü üzerinde durulmuştur:

ba‘z tefâsîr hâşiyelerinde gördüm tubba‘a tubba‘ didiler şâhibine tâbi‘ olduğuçun diyü yazılmış ammâ şâhibi kimdür beyân olunmamış mütebâriz olan budur ki vezîri ola zîrâ vezîre şâhib-i tîlâkı vardır selâtinüñ vüzerâya mütâba‘atı ya‘nî ‘arzlarına ve dileklerine ‘adem-i muhâlefeti kânûn-ı kâdimleridür yâ-hûd şâhibden murâd ehli ola fülân kimesne ehline tâbi‘dür muhâlefete kâdir degüldür demek ola yâ şer‘e yâ haqq’a tâbi‘ olduğuçun dinile (029a/16-17, 029b/1-6)

Dönemin Mısır valisi olan Hasan Paşa’nın da *vekîl-i mutlak* olarak konumlandırılması, belirtilen kurgunun kuramsal işleyişine ve tarihsel bağlama uygun düşmektedir. Nitekim Mısır yönetiminin, Osmanlı Devleti’nde ayrıcalıklı bir yerinin ve konumunun olduğunu daha önce belirtmiştik (Bk. Giriş bölümü). Bu anlamda *paşa* unvanını taşıyan Mısır valilerinin de merkezî yönetim üzerindeki etki ve denetimleri eser içerisinde ifade alanı bulmuştur:

budur ol cümletü’l-milki cihānuñ
vekîl-i mutlakı şâhib-ķırānuñ (008a/6)
iy vekîl-i şeh-i cihān-penāh
olsañ olmaz mı hâlden āgāh (009a/3)

Osmanlı Devleti’nde denetleme mekanizmasının işlerliğine örnek gösterilebilecek en önemli yapılardan biri olarak *meşveret meclisleri* verilebilir. Bu yapı, olağanüstü durumlarda padişahın; devlet büyüklerini, ulemayı, bürokratları, kumandanları genel bir toplantıya çağırması şeklinde ortaya çıkar ve burada alınan kararlar padişah tarafından

onaylanır. Yalnız bu kararların bağlayıcı olması için ulemanın da tasdik ederek yemin vermesi (İnalçık, 2014: 45) gerekmektedir. Bir tür panoptik kurgu olarak işleyen bu mekanizma, iktidarın denetimi bağlamında anlam kazanır. Nitekim panoptikon kurgusunda aynı anda iki yönde işleyen gözetleme ilkesi Benthamcı ilkeler olan açıklık ve sorumluluğun vurgulanması (Pease-Watkin, 2008: 77) olarak belirir. Panoptizmin, bir soruşturmaya değil, incelemeye dayalı bir iktidar biçimi olması, bu kurgunun hukuksal pratikte, olup bitenin öğrenilmesinin usulü olarak belirmesini sağlar (Foucault, 2015a: 224-225). Umürü'l-Ümerâ'da söz konusu kurgusal yapı, *ba'z aşhâb-ârâ ve erbâb-ı 'aql ve zekânın emîre gelip bu itdigün kâra 'uçalâ inkâra gelmişdür* tümcesiyle somutlaşan bir denetleme ve itiraz hakkının bulunduğu gösteren kanıtlar olarak yorumlanabilmektedir. Hatta bu durum, Kelile ve Dimne'den gösterilen tanıklıklarla açığa kavuşturulmaya çalışılmıştır:

çün bu garīmān garīmān-ı ceng ve haşmān-ı garībān nerīmān-ı āheng muķāteleyi muķaķķaķ bilüp kıtālī muķarrer kılup mübārizleri rüz-ı maşāffi özler-iken ba'z aşhâb-ârâ ve erbâb-ı 'aql ve zekā emîre gelüp
وَأَن طَائِفَاتٍ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ إِقْتُلُوا وَأَصْحَابُ بَيْتِهِمَا
āyeti mübteğāsınca haķķāna nuşh-ı şavāb ve dostāna pend-i müsteṭāb kılup bāb-ı kelām-ı merāma duḡūl idüp bu vechile ḡiṭāba gelüp āyā bu itdigün kâra 'uçalâ inkâra gelmişdür ve bu encümen-i encüm-şümār ve seyyāre-i seyre ve bu müvekkeb-i haşmet-dişār ve şevket-şi'āra kevākib-i ḡikmet nazar-ı nezzāre kılup ṭāķ-ı 'ibretten vādī-yi ḡayrete düşmişdür ve necm-i mihān-ı zamān ki bu māh-ı mehīb devr-i ḡamerdür seb-i şöhret ve şeṭāretde añā baķup ṭañā ḡalmışdur (072a/05-15)

kelile ve dimnede müşāverenüñ nef'i mübālağasında melik için bir müsteşār-ı me'mūndan lā-büdddür eyle olsa müsteşār oldur ki meliküñ sırrını maḡfī ve rāyında mu'ayyen ola ḡattā müsteşār müsteşārdan 'ilmen efḡal 'aḡlen ekmel olduḡı taḡdīrce daḡı anuñıla rāyı ziyāde ve fehmi küşāde olur (103b/01-05)

Söz konusu panoptik kurgunun, Osmanlı Devleti'nde türlü kurumlarla ve uygulamalarla da işletildiği gözlenmektedir. Özellikle iktidarın denetimi ve işleyişi bağlamında şikâyet kurumunun varlığı, bunun açık göstergelerindedir. Bu anlamda Osmanlı devlet yapısında, toplumsal ilişkilerin düzenlenebilmesi amacıyla, padişah ve divan-ı hümayun, veziriazam ve diğer divanlar, sancak ve eyalet divanları, kadı mahkemeleri gibi (Tuğluca, 2016: 29-48) birçok kişi ve kuruma şikâyette bulunulması hakkının olduğu bilinmektedir.

“Pâdişâh, şahıslar arasındaki haksızlıkları, ve kendi otoritesini temsil edenlerin bu otoriteyi kötüye kullanarak yaptıkları haksızlıkları önlemek, veya düzeltmek için şikâyet mekanizmasından yararlanmaktadır. Başka deyimle, şikâyet ve Pâdişâhın emrini isteme, yüksek idare otoritesiyle idare edilen arasında doğrudan doğruya ilişki kuran, iletişim sağlayan bir mekanizma oluşturmaktadır.” (İnalçık, 2000e: 54).

Foucault, Bentham’ın panoptikon kurgusunu, güç kullanma biçiminde değil de, iktidar kurma pratiği olarak üretken bir yapıda olduğu için önemsemektedir. “Gerçek bir tâbi olma durumu, hayali bir ilişkiden mekanik olarak doğmaktadır. Öylesine ki mahkûmu iyi davranmaya, deliyi sakin olmaya, işçiyi çalışmaya, okul çocuğunu özenli olmaya, hastayı tedaviye uymaya zorlamak için güç kullanmaya gerek kalmamaktadır.” (Foucault, 2015b: 299) ifadelerinde kendisini gösteren bu durum, Umürü’l-Ümerâ’da ‘*afv* (bağışlama) kavramsallaştırmasıyla varlık bulmuştur. Foucault’nun genel iktidar kuramında; güç kullanma, dışlama, baskı ve zorlamayla değil, yumuşak ikna mekanizmalarıyla tâbi kılma ve denetim altına alma durumu baş gösterir. Söz konusu durum, Umürü’l-Ümerâ’da bağışlama biçiminde ortaya çıkmıştır:

‘afv luğatde bir niçe ma‘nāya gelür cümleden biri ‘afvu’l-zennüb ve ışkāt-ı haṭāyādur gerçi bu arada murād ‘afv-ı ḥāşş-ı mülūkdur (046a/09-10)

‘afv ile ittisāfi beḳā-yı milke kāfi ola ol şart ile ki müsteḥakḳ ‘uḳūbete ‘uḳūbeti edeben ide gāzāben itmeye (046a/12-13)

Umürü’l-Ümerâ’da görülen denetim mekanizması, salt yönetenlerin yönetilenleri ya da yönetilenlerin yönetenleri denetlemesi biçiminde ortaya çıkmamıştır. Yönetenlerin ve yönetilenlerin, Foucault’nun özbilgi ya da vicdan olarak adlandırdığı öğelerle de kendi denetimlerini sağlayabilecekleri, hem iktidarın hem de tebaanın özdenetim yoluyla kendi varlık alanları içerisinde kalabilecekleri vurgulanmıştır. Böylelikle iktidar mekanizmasının sorunsuz bir biçimde işleyişi sağlanmış olacaktır. Bentham’ın panoptikonunu bir metafor olarak değerlendiren Foucault, bu kurguyu geniş bir hâkimiyet alanına hükmeden iktidarın işleyişini korumak amacıyla sürekli izlenebilirlik olanağı sağlayan bir gözetim ve denetim aracı olması (Aydemir, 2010: 74) dolayısıyla önemser. Umürü’l-Ümerâ’da belirtilen öneme bağlı olarak *korku* (Allah korkusu) ve *öteki dünya* (ahiret) düşüncesi birer özdenetim mekanizması olarak varlık alanı bulmuştur. Birbiriyle ilintili görülen bu iki kavram, dinsel nitelikli oluşları ve yöneten-yönetilen ilişkisi bağlamında işlev bakımından bir ayrıma tâbi tutulmaması yönleriyle öne çıkar. Bu

söylem yapısını, Türk kültürünün İslamlık öncesi dönemlerinden de tanımlayabilmekteyiz. Yöneticilerin yönetilenlere seslendikleri metinler olarak Orhon Yazıtları'nda bu durum *kışı* kavramsallaştırmasıyla sunulmuş ve *kışın* hem yönetilenleri hem de yönetenleri kapsadığı vurgulanmak istenmiştir. Köl Tigin Yazıtı'nın Kuzey yüzünde, Bilge Kağan'ın, kardeşi Köl Tigin'in ölümü üzerine dile getirdiği “Kışı oğlu kop ölgeli törümüş. = İnsanoğlu hep ölümlü yaratılmış” (Tekin, 1998: 52-53; Aydın, 2012: 63) tümcesine koşut ifadeler, yönetilenlerin yönetenlere seslendikleri metinler olarak siyasetnamelerde de yer bularak kültürel süreklilik zemini oluşmuştur. Bu bağlamda öüm düşüncesi yönetilenleri ve yönetenleri ortak paydada buluşturması yönüyle öne çıkmıştır. Korku ve ölüm/öteki dünya kavramları metnimizde, bütün iktidar ilişkilerinin üstünde ve kapsayıcı olarak panoptik bir yapıda sunulmuştur:

ḥavf bu ḥavf ki cevḥ-i mü'minde mevcūd ola ol mu'min-i müttakī buḡzu'l-lahi'l-vedūd kulüb-ı 'ibādda mevdūd ola bu cihetden ki cevher-i ḥurūfi ḥā' ḥayr vāv va'd ve fā' fenādan me'ḥūz dur ya'nī bu üç ḥarfden mürekkeb bu vaẓ' üzre müretteb bir kelime-i kerem-dār ve 'ibāret-i 'izzet-i i'tibār ve ḳāl ve ḥāl-i ebrārdur bi'l-cümle bir güzīde ḥışāl-i ḥamīde ve aḥlāḳ-ı pesendēdedür ki
اذا كرمكم عند الله اتقيكم *āyeti mübteḡāsınca bunuñ zıkr ve fikr ile*
'umūmen benī ādemden her merd ḥuşūşen mülūkdan her ferd ki allahdan ḳorḳa ekrem-i mülūk olduğından ḡayrı (045a/09-17)

Yukarıda hem yönetilenlerde ('umūmen benī ādemden) hem de yönetenlerde (ḥuşūşen mülūkdan) olması gereken bir duygu olarak beliren korku kavramının, Foucaultcu bir yaklaşımla değerlendirecek olursak, bütün iktidar alanlarında, yani toplumsal yaşamın tüm aşamalarında egemen olan bir panoptik güç olarak sunulduğu görülür. Birbirine bağlı olarak sunulan iktidar görünümleri, aynı zamanda birbirinin denetleyicisi olarak da işlev görür. *Dihkandan* başlayarak *sultana* kadar uzanan yapıda, zincirin halkalarını birleştiren, iktidarın yaşamın tüm alanlarına yayılmasını sağlayan öge olarak korku ön plana çıkarılmıştır. Bu anlamda korku, tam anlamıyla iktidarın sağlayıcısı olarak sunulmuştur:

cemī' iḳlīm-i seb' a bunlaruñ ḥūkm ve siyāsetile esvededür tenbīh girü bī-iştibāh āḡāh ol ki her merd-i 'āḳil ve her merdüm-i dānā bu da' vāya šāhid ve bu müdde'āya güvāhdur ya'nī siyāset-i diḥḳāndan ḥavf itmeyen siyāset-i velīden siyāset-i velīden ḥavf itmeyen siyāset-i emīrū'l-livādan siyāset-i emīrū'l-livādan ḥavf itmeyen siyāset-i emīr-i ümeradan siyāset-i emīr-i ümerādan ḥavf itmeyen siyāset-i vezīrden siyāset-i vezīrden ḥavf itmeyen siyāset-i sulṫāndan ḥavf itmez münāḳāşa-i ma' kese ḳıyās buydı ki emr-i ber-'aks olaydı ya'nī

sultāndan ḥavf itmeyen vezīrden vezīrden ḥavf itmeyen emīr-i ümerādan ḥavf itmez demek gerek idi (053a/12-17, 053b/01-04)

Umürü'l-Ümerā'da özdenetim aracı olarak sunulan ögelerden biri de -yukarıda da işaret edildiği gibi- *öteki dünya* düşüncesidir. Özellikle yöneticilerin denetlenmesi bağlamında işlev gören öteki dünya düşüncesi, sultanın bu dünyada yaptığı işlerden öteki dünyada sorumlu olması ve bunun hesabının sorulması biçiminde sunulmuştur. Bu da, toplumsal yaşam içerisinde, iktidarın sağlanması noktasında bir özdenetim mekanizması olarak anlam kazanmaktadır. Özellikle vicdan ve özbilginin devreye girdiği bu durum, iktidarın sergileyebileceği olumsuz tutumların ve uygulamaların önüne geçilmesi bağlamında belirli bir yaptırıma sahip olması yönüyle sınırlandırıcı ve denetleyici bir işlev üstlenmektedir. Metnimizde sözü edilen kurgu, şu sözcelerle dile getirilmiştir:

zıkr-i vefā 'ü'l-'ahd ol sultān ki güzīde-i benī ādem ya'ni zıllu'l-lah fī'l-'ālem ola devletine lāyık ve sa'ādetine mutābık olan budur ki dünyāda bir iş itmeye ki āḥiretde anuñla mes'ul ola cümleden biri budur ki bir mansıba yā bir şey'-i āḥire ki va'de-i kerīmesi sebkat ide vefā itmek gerek tā ki dünyāda bā' iş-i intikāl-i devlet ve āḥiretde mes'ul rabb-i 'izzet olmaya (100b/01-07)

Umürü'l-Ümerā'nın söylemine baktığımızda yöneten ve yönetilen ilişkileri bağlamında çok yönlü bir denetim mekanizmasının işletildiğine tanık olmaktadır. Sahibi mutlak olarak görülen sultanın dahi sınırsız bir güç kullanımına sahip olmayıp denetlenebilirliği ile başlayan bu mekanizma, toplumun tüm katmanlarına yayılarak iktidar ilişkilerini düzenleyici bir rol üstlenmiş görünmektedir. Veziriazam, divan üyeleri olan vezirler ve komutanların sultan üzerindeki denetleyici rolü; meşveret meclislerinde bilgili kişilerin, dolayısıyla bilginin itiraza ve denetlemeye sahip olması; toplumsal ilişkilerin düzenlenebilmesi amacıyla, birçok kişi ve kurumun şikâyete açık olarak işlev görmesi; iktidarın yönetimi altındakileri bağışlamayla denetim altına alması; yöneten ve yönetilenlerde ortak olarak görülen ve özdenetim mekanizması olarak işlev gören korku ve öteki dünya düşüncesinin sınırlayıcı ve denetleyici rolü, Umürü'l-Ümerā'nın söyleminden yansıyan panoptik kurgunun görünümünü oluşturmaktadır.

1.2.3.9. Siyasetin Konumlandırılışı

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'te "1. Politika. 2. Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış." (Komisyon, 2009) biçiminde tanımlanan siyaset kavramı, Umürü'l-Ümerâ'nın söylemi içerisinde iktidar alanıyla ilintili olarak ele alınmıştır. Felsefi arka plan olarak, toplumu oluşturan bütün insanlar için *iktidar* aracılığıyla *iyi* bir düzenin tesis edilmesini ve bu düzenin iç ve dış güvenliğin muhafazası sayesinde devam ettirilmesini içeren (Çilingir vd., 2016: 11) pratikler olarak tanımlanabilmektedir. Bu anlamda siyaset, yönetimi elinde bulunduran iktidarın, yönetiminde bulunanlara uyguladığı bir dizi işlemler olarak değerlendirilebilir. Eski Hint-İran nasihatname ve siyasetnamelerinde siyaset anlayışı, hükümdarın otoritesini koruma, kuvvetlendirme ve bunun araçları olan askeri ve parayı halkın hoşnutsuzluğuna sebep olmadan sağlama yolu olarak (İnalcık, 2000a: 14) bilinmektedir. İnalcık tarafından çerçevelendirilen bu siyaset anlayışı, otoriteyi korumak için askere ve bunun için de paraya ve hazineye ihtiyaç duyulması ile hazine yığmanın halka zulüm yapılmasına yol açtığı ve büyük miktarda altın ve gümüşü hükümdarın hazinesinde tutmanın halkın geçimini güçleştireceği düşüncesi biçiminde iki karşıt görüş olarak konumlanmaktadır. İnalcık'a göre bu karşıt siyaset anlayışı şu yolla giderilebilir:

"Canı ve malı huzur içinde olmayan raiyyet, mal üretip zenginleşemez ve fakir olan raiyyetin vergi verme kabiliyeti de azalır. O halde hazineyi doldurmak ve için hükümdara reâyâyı yumuşak ve âdil bir idare altında tutması, zulmü önlemesi gerekir." (İnalcık, 2000a: 15).

Bu anlamda siyasetin işleyişi, asıl olarak adalet mekanizması üzerinden sağlanabilir bir konuma erişmektedir. Buna koşut olarak Alain Badiou, tüm insanların düşünme kapasiteleri ve buna bağlı hakikat yaratma becerileri sayesinde siyasi duruma eşit oranda ait olduğunu belirtir ve bu durumu *adil* olarak adlandırarak "ya adalet vardır ya da yoktur" iddiasında bulunur. Bu da ya siyaset vardır, eşitlikçi ilke siyasi ifadelerle bulunur, ya da yoktur anlayışını getirir. Bu bağlamda Badiou'ya göre adalet siyasi hakikatin yöneldiği hedefin felsefi adıdır (Saraç, 2013: 95). Bu belirlemenin doğrultusunda da siyasi hakikatin adaletle eşdeğer tutulduğunu belirtmek yanlış olmaz. Umürü'l-Ümerâ'da siyaset kavramı, öncelikli olarak kökenbilimsel anlamıyla verilmiş, işlevsel anlamının kök anlamıyla bağlantılı olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır:

siyâset aşl siyâset hıdmet-i devâbbdur nitelim (050b/12-13)

Binek hayvanlarının (*devābb*) hizmetiyle uğraşma anlamına geldiği ifade edilen siyaset sözcüğünün kavramsal çerçevesi toplumsal işlevi bağlamında çizilmiş ve toplumsal düzen açısından siyasetin gerekliliği ve siyasete duyulan gereksinimin nedeni sorgulanmıştır:

nizām ve intizāma müte‘allik kār-ı şehr-yār ve hüdāvendigāra siyāset didükleri hod meşhūrdur ammā ‘ind-i ‘avāmü’l-ervām emr-i vālī ve hük-m-i sulṭān ile olan itlāf-ı seyf seyṯāfda isti‘mālī gālībdür hattā bu gün niye siyāset var imiş diyü ba‘zı ba‘zına haber virse sāmi‘a-yı kat‘ ve katl ve şalb ve telefden ğayrı nesneye tebādür itmez (051a/01-06)

Siyasetin toplumsal düzeni sağlama işlevi, bütün bir cihanı (cemī‘ iklīm-i seb‘a) kapsayacak biçimde düşünülmüş, siyasetin farklı konumlardaki varlığı eklemlenmiş bir yapı içerisinde sunulmuş ve bu eklemlenmiş yapının da en aşağıdan en yukarıya doğru ve hiyerarşik düzen içerisinde işleyen bir korku/saygı ögesiyle birbirlerine bağlı olduğu vurgulanmıştır:

cemī‘ iklīm-i seb‘a bunların hük-m ve siyāsetile esvededür tenbīh girü bī-iştibāh āgāh ol ki her merd-i ‘ākil ve her merdüm-i dānā bu da‘vāya şahid ve bu müdde‘āya güvāhdur ya‘nī siyāset-i dihkāndan ḥavf itmeyen siyāset-i velīden siyāset-i velīden ḥavf itmeyen siyāset-i emīrū’l-livādan siyāset-i emīrū’l-livādan ḥavf itmeyen siyāset-i emīr-i ümeradan siyāset-i emīr-i ümerādan ḥavf itmeyen siyāset-i vezīrden siyāset-i vezīrden ḥavf itmeyen siyāset-i sulṭāndan ḥavf itmez münākaşa-i ma‘kese kıyās buydı ki emr-i ber-‘aks olaydı ya‘nī sulṭāndan ḥavf itmeyen vezīrden vezīrden ḥavf itmeyen emīr-i ümerādan ḥavf itmez demek gerek idi (053a/12-17, 053b/01-04)

Siyasetin toplumsal düzeni sağlama işlevi belirtildikten sonra adalet üzere yapılması ve siyasette ifrat ve tefritten kaçınılması gerektiği düşüncesi şu sözcelerde varlık bulmuştur:

‘ālemi zabṭ itmege özge siyāset gerek eyle siyāset ki pūr-‘adl ve ‘adālet gerek siyāset-i ḥasene didükleri kabīḥasından ihtirāzdur ammā ḥasene ifrāt ve tefrīt mā-beyninde olan i‘tidāldür ya‘nī müsteḥakk siyāsetün ḳadrine ve miḳdārına nazar ve günāhına göre olmaḳdur ifrāt ve tefrīti kabīḥadur az günāha çok ‘uḳūbete ve çok kemāle az iḥsān itmek gibi (052a/01-08)

Siyasetin adaletle olan sıkı bağının dile getirildiği “*eyle siyāset ki pūr-‘adl ve ‘adālet gerek*” sözleri, belirtilen kurgunun dışavurumu olarak görünüm kazanmaktadır. “adl” sözcüğünün Farsça *pūr* önadıyla nitelenmesi ve tümcenin gereklilik/zorunluluk

kipliğiyle bitirilmesi, adalet ve siyaset ilişkisinin dilbilgisel pekiştiricileri olarak ortaya çıkmaktadır.

Umürü'l-Ümerā'da Foucault'nun iktidar kurgusuna bağlı olarak, iktidar kurma yöntemleri biçiminde beliren siyasetin salt devletle sınırlı olmadığı, aşağıdan yukarıya doğru olacak biçimde toplumsal yaşamın her alanına yayıldığı düşüncesi egemendir. Bu bağlamda daha somut bir ifadeyle, evden başlamak üzere köy-şehir-asker/ordu-ülke alanlarında siyasetin geçerli olduğu ve bunların birbiriyle sıkı ilişkiler içerisinde olduğu belirtilmiştir:

der-taḫsīm-i siyaset ḥükemā-yı 'uḫalā ve 'uḫalā-yı ḥükemā ki siyāseti beyan eylemişlerdür evḳāt-ı ḥamse ḥesābınca beş kısma münḫasım kılmışlardır bu tertīb üzre kim zıkr olunur siyāsetü'l-menzil siyāsetü'l-ḳarye siyāsetü'l-medīne siyāsetü'l-ceyş siyāsetü'l-milk ādābda böyle beyān olunmuşdur ya'nī ednādan a'lāya terfī ṭarīḳıyla menzilde siyāseti eyü olanuñ ḳaryede ḳaryede eyü olanuñ medīnede medīnede eyü olanuñ 'askerde 'askerde eyü olanuñ milkde siyāseti eyü olur dimişler (052a/08-16)

Yukarıdaki sözce içerisinde öne çıkan durum, siyasetin bir dizi basamaktan oluştuğu ve bu basamakların tırmanılmasının ise her birindeki başarıya bağlı olduğu düşüncesidir. “menzil-ḳarye-medīne-'asker-milk” biçimindeki bir merdivenin basamaklarının tırmanılması, *eyü olmak*, yani liyakat ve başarı ön koşuluna bağlanmıştır. Nitekim erdemli bir yöneticide bulunması gereken özelliklerin sıralandığı kısımlar, sözü edilen ön koşulun destekleyicisi niteliğindedir:

emīr-i fāzılada olan ol on ḥaşlet bunlardır ki bi-tarīḳü'l-icmāl ve'l-taḫşīl zıkr olunur zıkr-i icmali 'aḳl 'adl 'ilm ḥavf 'afv kerem hey'et siyāsāt veḫā'-ı 'ahd iṭṭılā'-ı aḥvāl (038b/13-17)

Umürü'l-Ümerā'nın söyleminde varlık bulan siyaset kavramı, iktidarla olan ilişkisi bağlamında değerlendirilmiş, özellikle otoritenin ve toplumsal düzenin sağlanması işleviyle ön plana çıkarılmıştır. Otoritenin sağlanması ve düzenin kurulması için siyaset kurumunun başvuracağı mekanizma olarak ise adalet kavramı öne sürülmüş, siyaset-adalet ilişkisi işlevsel yönüyle ele alınmıştır. İktidar felsefesinde sıklıkla vurgulanan iktidarın her yerdeliği, siyaset bağlamında da işletilerek siyasetin bir dizi basamaktan oluştuğu, bu basamakların başarı/liyakat ön koşuluyla tırmanılacağı söz konusu edilmiştir.

SONUÇ

Umürü'l-Ümerā üzerine yapmış olduğumuz incelemelerden (dilbilgisi ve söylem çözümlemesi) çıkardığımız sonuçlar, maddeler hâlinde aşağıda sıralanmıştır:

1. Umürü'l-Ümerā, 16. yüzyılın son çeyreğinde, III. Murad'ın padişahlığı döneminde kaleme alınmış bir siyasetnamedir. Eserin, incelemede esas aldığımız “Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188.” envanter numarasıyla kayıtlı nüshasının (120 varak, her sayfada 17 satır) yanında “Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361” (108 varak, her sayfada 17 satır) envanter numarasıyla kayıtlı bir nüshası daha bulunmaktadır.

2. Kaynaklarda Şeyh Osman Bin Ali tarafından yazıldığı belirtilen eserin “Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361.” envanter numarasıyla kayıtlı nüshasının iç kapağında *eş-Şerîf Ni‘metu’l-lah bin Osman bin ‘Ali* kaydı yer almaktadır. Yazarın hayatıyla ilgili yeterli bilgilere ulaşılamamış olup eserden öğrendiğimiz kadarıyla yazarın devlet görevinde bulunduğu, bu görev dolayısıyla saadete eriştiği ve sonrasında ise uzak bir kazaya sürüldüğü, belirli bir tahsile sahip olduğu, eğitim aldığı, Arapça ve Farsça gibi dönemin geçerli yabancı dillerini bildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca yazarın bir başka kitabının olduğu, metin içerisinde *kerem* konusu anlatılırken dile getirilmiştir: *maḥmiye ile maḥrûm farkın dirseñ maḥrûm beyânından ma‘lûmdur fenn-i şürûta yazduğum kitâbumda tafşil olunmuşdur* (048b/14-16)

3. Eserin yazılış tarihi, “Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188.” envanter numarasıyla kayıtlı nüshanın **119a/4-5** numaralı satırlarında ve “Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361.” envanter numarasıyla kayıtlı nüshanın **106a** ve **107a** numaralı sayfalarında yer alan “*kitâb âḥir olup bi-zikr ḥükkâm / didüm târiḥin anuñ zikr-i ahkâm*” beytinde yer alan *zikr-i ahkâm* ifadesinin ebced değeri olan H. 990/M. 1582/1583 yılı olarak kaydedilmiştir.

4. Şeyh Osman Bin Ali eserini, tarih kaynaklarının olumsuz yönleriyle aktardığı Hasan Paşa adına yazmıştır. Hasan Paşa döneminde, Mısır'da baş gösteren düzensizlik, huzursuzluk ve kargaşa ortamı kaynaklarda açık bir şekilde dile getirilmiştir. Aynı dönemde Osmanlı merkezî yönetiminin başında ise III. Murad vardır. III. Murad dönemi, yerli ve yabancı kaynaklar tarafından Osmanlı devlet düzeninde bozulmaların ve çözümlerin başlangıcı olarak aktarılmaktadır. Bu anlamda siyasetnameleri,

içeriklerinde yer alan kuramsal bilgilerin işlevselliği bağlamında devleti kalkındırma çabasının bir sonucu olarak değerlendirdiğimizde ve hem Osmanlı Devleti'nin hem de Mısır yönetiminin içinde bulunduğu tarihsel koşullar düşünüldüğünde Umürü'l-Ümerā gibi siyasetname türü eserlerin yazılış amacı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

5. Umürü'l-Ümerā, Klasik Osmanlı Türkçesi döneminin başlangıcında yazılan bir eser olduğu için, geçiş döneminin özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Bir yandan Eski Anadolu Türkçesinin özellikleri görülürken öte yandan yeni kullanımlar ortaya çıkmış, Türkiye Türkçesine geçiş anlamında ara bir dönemde konumlanmıştır.

6. Umürü'l-Ümerā, ölçünlü yazım yapısının kısmen görüldüğü bir eserdir. Eser içerisinde aynı sözcüğün ya da ekin ayrı biçimlerdeki yazılışlarını, geçiş dönemi özelliğine uygun bir şekilde seslik bir özellik olarak yorumlamak mümkündür. Bunun dışında eser içerisindeki sözcük ve eklerin yazımında belirli bir sistem söz konusudur. *Kalın sıradan s* ünsüzünün yer aldığı sözcüklerde *sad* (ص), *ince sıradan s* ünsüzünün yer aldığı sözcüklerde *sin* (س) harfinin kullanılması, *ince t* sesi için *te* (ت), *kalın te* sesi için *tı* (ط) harflerinin kullanımı, *damak n*'si için *kef* (ك) ya da kimi zaman *üç noktalı kef* (ك) harfinin kullanılması, metin içerisinde tutarlılık gösterir:

taıpdurmağa (023b/12)	طايدرمعا
türkide (117b/8)	تركيد
şaklardı (016b/3)	صاقلردى
sürsek (081a/8)	هورسك
añlayup (082a/8)	انكلايوب
erenlerüñ (018b/10)	ارغلرک

7. Umürü'l-Ümerā genel olarak harekeli bir eser değildir. Bunun yanında kimi sözcüklerin karıştırılmasını önlemek amacıyla yer yer kullanılan hareke sistemi belirleyici olmuştur:

bilürler (007a/5)	بيولر
ol melek yā melik (013b/2)	اول ملكك ياملك

8. Türkiye Türkçesinde kalınlık incelik uyumuna aykırı olarak kullanılan *+ki* aitlik eki (*evvelkiden* 086a/6, *koynundağı* mâlı 096a/14) ile *hangi* ve *hani* sözcükleri (*kanğısından* 069a/6, *kanı* 010a/14, *kanğısından* idügi 117b/9) uyumlu biçimleriyle kullanılırken; *+(i)ken* ulacı (bakarken 019a/2) ile *-(A)yor* şimdiki zaman (öldüreyorum 073b/10) biçimleri günümüz Türkiye Türkçesine koşut olarak uyumsuzdur.

9. Umürü'l-Ümerā, düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından Eski Anadolu Türkçesindeki uyumsuz biçimlerin devam ettiği, yeni uyumlu biçimlerin ortaya çıktığı, aynı zamanda yeni uyumsuzlukların geliştiği bir yapıya sahiptir.

10. *ehl* > *ehil* (007a/5), *ism* > *isimdür* (035b/8) gibi örneklerde Türkçeye aykırı ünsüz öbeklerinin arasına dar ünlü gelerek Türkçenin ses yapısının yabancı sözcüklerde de işletilmesi sağlanmıştır.

11. Metnimizde, iç seslerinde *hemze* bulunduran sözcüklerde meydana gelen bir *y* türemesi kurallı bir seslik özellik olarak görülmektedir. Burada *hemze* düştükten sonra yan yana gelen iki ünlü arasında bir *y* sesinin türemesi söz konusu olmuştur: *cā'iz* >> *cāyiz* (006a/5, 077b/3), *sā'ir* >> *sāyir* (009a/6, 035a/11), *fevā'id* >> *fevāyid* (009a/13), *leṭā'if* >> *leṭāyif* (009a/14), *dā'ire* >> *dāyire* (012b/1), *fā'ide* >> *fāyide* (017a/10), *ṭā'ife* >> *ṭāyifenüñ* (035a/7)...

12. Ortaklık bildiren *+Daş* eki dışında ünsüz uyumu bulunmamaktadır: *ayaқтаş* (061a/7), *қарındaşı* (031a/9).

13. Umürü'l-Ümerā'da Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinin azaldığını, bunların yerine yeni şekillerin kullanılmaya başlandığını gösteren dilbilgisel veriler bulunmaktadır: Geçmiş zamanı karşılamak için kullanılan *-(y)Up* (bu aḥmed adlu nebī vücūda gel-üp 027b/10-11), *-(y)Updl* (ol-updı ḥāl-i hevāre diğeri-gün 086a/13), *-ubdur* (‘usr sırrı ‘ālemüñ yeksān ol-ubdur beglere 112a/13) gibi yapıların kullanım sıklığının azalarak görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zamanda bir standartlaşma (*-dU/-dl*; *-mİş*) görülmeye başlanması; şimdiki zamanı karşılamak için, Eski Anadolu Türkçesinde seyrek olarak görülen *-(A)yor* ekinin kullanımının öne çıkmaya başlaması (atı öldürüyor+um 073b/10); Eski Anadolu Türkçesindeki *-(y)IsAr*, *-(y)AsI* gibi gelecek zaman bildiren biçimbirimlerin kullanımdan kalkması ve Klasik Osmanlı Türkçesinde yaygınlaşacak olan *-(y)AcAk* ekinin (gelüp şuyı bulıma-yacaḫ 102b/7) görülmeye başlanması; Eski Anadolu Türkçesinde koşul kipinin 1. çokluk kişi çekimi için kullanılan adıl kökenli *+vUz* ekinin kullanımdan kalkarak iyelik kökenli *+K* eki yaygınlaşması;

-(y)Upulaç ekinin türevleri durumundaki -(y)UbAn(I)(n) biçimbirimlerinin kullanımının azalması (sadece iki yerde: kıl ol-uban 020b/5, devşirüben 077b/1) Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerinin azaldığını gösteren tanıklardandır.

14. Umürü'l-Ümerā, yazıldığı dönemin genel dil yapısına uygun olarak söz varlığında Arapça ve Farsça sözcüklerin ve tamlamaların yoğun olarak işletildiği bir eserdir. Bunun yanında kuramsal bilgileri somutlaştırmak amacıyla aktarılan hikâye, anekdot ve tarihsel olayların anlatımında yalın bir Türkçeye başvurulduğu görülmektedir. Bu durumu, aktarılmak istenen iletinin daha iyi anlaşılması çabasının bir sonucu olarak görebiliriz. Bu anlamda eseri orta nesir olarak adlandırılan düzyazı biçiminin bir yansıtıcısı olarak değerlendirmek mümkündür.

15. Dil özelliklerinin belirleniminden sonra, metnin içeriğine ilişkin; tarihsel, kültürel ve toplumsal boyutları da göz önünde bulundurarak ve iktidar felsefesinin ilkelerine bağlı kalınarak söylem çözümlemesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda Umürü'l-Ümerā'nın söyleminin kuruluşunda önemli yeri olan ve geniş yer tutan *adalet* kavramının çok yönlü olarak işletildiğini belirtmek gerekir. Özellikle Foucault'nun iktidar kurgusuna uygun olarak iktidarı devlet ile sınırlandırmayan ve iktidarın toplumsal yaşamın her alanına yayıldığını koşullayan bir yaklaşıma koşut olarak adalet kavramı da tüm bir toplumsal katmana yayılmış ve evrensel olma niteliğiyle ön plana çıkmıştır. Devlet ve toplum düzeninin ancak adaletle sağlanacağı ve adaletin olmadığı durumlarda zulüm ve dolayısıyla kargaşa ortamının meydana geleceği belirtilmiştir. Umürü'l-Ümerā'da işletilen adalet kavramının, yöneten ve yönetilen ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde bir denetim mekanizması olarak işlev gördüğünü belirtebiliriz. Terazije benzetilen adalet, iki yönlüdür ve bu iki yön terazinin iki kefesinde iktidar sahiplerini ve halkı simgelemektedir. Böylelikle denklik ilişkisi içerisinde, ayırım gözetmeksizin adaletin işletilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum *ayna* eğretilemesi üzerinden de adaletin tüm bir topluma yayılması ve toplumun tüm katmanlarını yansıtması şeklinde belirginleştirilmiştir.

16. Foucault, iktidarın meşruiyet alanı kurması bakımından *bilginin* araçsallaştırıldığını belirtir ve iktidar ve bilgi özdeşliğinden çok bu iki kavram arasındaki ilişkinin incelenmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşır. Umürü'l-Ümerā'nın söylemi içerisinde yer alan bilgi kavramının, sözü edilen ilişkiye uygun olarak iktidar ilişkilerinin ortaya çıkmasında ve süreklilik kazanmasında edinilmesi ve kullanılması zorunlu olan bir öge durumunda olduğu saptanmıştır. İktidarın oluşumundaki başat öge konumunda olan

bilginin, aynı zamanda iktidarın meşruiyet kazanması ve bireyin iktidara tâbi olması/özgür öznenin ortaya çıkması noktasında aracı işlevine sahip olduğu, metnin sunduğu veriler ışığında ortaya çıkarılmıştır.

17. Umürü'l-Ümerā'da, iktidarın *özne* ile olan ilişkisinde, Foucault'nun da sıklıkla üzerinde durduğu, öznenin iktidar tarafından çeşitli mekanizmalarla ikna edilerek özgürleştirilmesi, dolayısıyla tâbi kılınması söz konusu olmaktadır. Nitekim koşulsuz tâbiyetin olduğu yerde iktidardan söz edilemeyeceği açıktır. Bu bakımdan öznenin ikna edilmesi, elbette bu ikna sürecinde öznenin de direnme hakkının olması beklenir. Özgürleştirme ve direnme pratikleri olarak ortaya çıkan bu durumu Foucault *çekişme* olarak kavramsallaştırmıştır. Foucault buradaki çekişmeyi (agonisme), uzlaşmazlık kavramının karşıtı olarak konumlandırmış, bu bağlamda iktidarı sürekli olarak özgür özneler üretebilme kapasitesinden dolayı üretken bir yapıda değerlendirmiştir. Bu bağlamda Umürü'l-Ümerā'nın söyleminde işletilen *ra'ıyyet/ra'ıyye*, *re'āyā* ve *tābi'* gibi kavramların, metin içerisinde yüklenmiş oldukları anlam evreni ve ortaya çıkan özellikleri, sözü edilen kurgunun belirgin tezahürleri olarak görülmektedir.

18. Umürü'l-Ümerā'nın söyleminde ideolojik anlamda bir *biz* ve *ötekiler* ayrımının yer almadığını görmekteyiz. Eserde *biz* adılına dayalı söylem işletimi dışlayıcı değil, kapsayıcı bir özellik taşımaktadır. Bu noktada *bizin* etkinlik alanının genişletilmesi, asıl itibarıyla *onlar* gibi görülen öğelerin de *bizin* alanına dâhil edilmesi söz konusudur. Osmanlı Devleti'nin temel ideolojik yönelimiyle örtüşen bu durumu, Orhan Gazi'nin yapmış olduğu fetihler üzerinden görebilmekteyiz. Burada gerçekleştirilen etkinliklerin, iktidarın hırsı, bir grubun çıkarları gibi temel ideolojik kodlamalarla değil, *kelimetu'l-lahül'-aliyyeyi göklere çıkarmak* amacıyla yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca metinde, İslam dinine mensup olmayan ama adaleti gözeten bir yöneticinin, Müslüman olan ancak zulme başvuran bir yöneticiden daha üstün (*yeg*) olduğu vurgulanmıştır. Burada ülküsel iktidar kurgusu bağlamında ortaya çıkan adaletin, ideolojik ayrımlara ve dışlamalara uç verilmesini engelleyen bir öge olarak ortaya çıktığını belirtebiliriz.

19. Umürü'l-Ümerā bir siyasetname oluşu dolayısıyla evrensel bilgiler barındırır da seslendiği toplumun kültüründen de geniş ölçüde yararlanan bir eser konumundadır. Bu anlamda Umürü'l-Ümerā'da Türklerin yaşam felsefelerini, dünya görüşlerini, düşünüş biçimlerini yansıtan öğelere rastlamak mümkündür. Bu bağlamda her biri kendi içerisinde bir söylem olarak inşa edilen ve metnin genel söylemine katkıda bulunan atasözü, deyim, özlü söz (kuyu kazılmayıncağız şu çıkmaz, aqup geçmekdedür şu gibi

sā' āt, yirüñ kulağı var, şeytāna uy-, aq aqça kara gün için...) gibi birçok dil ögesi, belirtilen kurguya hizmet eden veriler olarak öne çıkmaktadır.

20. Umürü'l-Ümerā, yukarıda da değinildiği gibi Türkçeye ve Türk kültürüne önem verilen bir içeriğe sahiptir. Metin içerisinde 19 defa işletilen *Türk/Türkî/Türkce* ifadeleri dil-toplum ilişkisini yansıtmaları bakımından kayda değerdir. Dönemin diğer bazı eserlerinin tersine Türk milletine ve Türkçeye yönelik olumlu bir tutum sergilenmiştir. Bu durumu, Türklere özgü bir halk edebiyatı ürünü olan *türkünün* metin içerisindeki işletiminden ve örneklendirme yapılacağı sırada ifade edilen *Türkî meseldür* ifadesiyle bağlanan tümcelerden tanıklayabilmekteyiz.

21. Umürü'l-Ümerā'nın söylemi içerisinde yer alan *çoban* eğretilmesi ile kırsal yaşamda ortaya çıkan iktidar yapısını, Foucault tarafından kavramsallaştırılan pastoral iktidar kurgusu içerisinde değerlendirebiliriz. Çobanın, kaval eğretilmesi üzerinden somutlaştırılan ve uysallaştıran, baskılamayan, zor kullanmayan yönlendirici iktidar araçlarına sahip olması; belirli bir toprak parçasına sahip olmayışı, arazileri sürüsünün varlık alanı için ve adaletle kullanması; köy yaşamının sürüldüğü yerlerde de bir iktidar mekanizmasının işleyişi, pastoral iktidar yapısının göstergelerindedir. Belirtilen bu kurgu, iktidarın salt devletle sınırlı olmadığını, doğal yaşamın sürüldüğü yerlerde de bir iktidar yapısından söz edilebileceğini göstermesi bakımından kayda değerdir.

22. Umürü'l-Ümerā'da iktidara ilişkin belirlemelerde ortaya çıkan kavramlardan olan *adalet dairesi*, devleti ayakta tutan temel güç olarak değerlendirilebilir. Birbirine bağlı halkalardan oluşan bu yapının temelini adalet oluşturmaktadır. Kısaca, devletin devamlılığı için asker ve ordu, ordunun oluşturulması için çok mal ve hazine, hazinenin oluşturulması için vergi, verginin elde edilmesi için de adaletle hükmedilen halkın birbirine karşılıklı olarak bağlı olması temeline dayanan bu yapıda, halkalardan birinin işlememesi ya da bozulması durumunda yönetimde bir boşluk ve düzensizlik, toplumda ise bir karmaşa ortamı doğacaktır. Bu bağlamda metnimizde büyük devlet kavramının, bu yapının eksiksiz işleyişi ile oluşacağı vurgulanmaktadır. Bu noktada metnimizde öncelikle, ordunun salt maddi yönüyle değil manevi olarak tatmin edilip yüreklendirilmesi vurgulanmıştır. Böylelikle adalet dairesi işletiminin önemli halkalarından biri olan ve devletin sürekliliği açısından somut gücü oluşturan ordunun niteliksel olarak güçlendirilmesi öne çıkarılmıştır. Bu noktada, Kutadgu Bilig'de belirtilen *çok asker ve ordu* anlayışı, metnimizde niceliksel yönünden çok niteliksel güç olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra bu durum daha da somutlaştırılarak Osmanlı

Devleti üzerinden örneklendirilmiştir. İstanbul'un, bütün şehirlerden daha büyük olduğu, Osmanoğulları'nın da dünyadaki hükümdarların en büyüğü olduğu vurgulanmıştır. Vurgulanan bu büyüklüğü korumanın ve sürdürmenin koşulu olarak da askerî gücün konumlandırılması gerektiği ifade edilmiştir. Öncelikle on bin askerden oluşan bir ordunun bulunduğu, buna Osmanlı Devleti'nde beylerbeyliklerde yöneticilik yapan emîrî'l-ümerâ ya da *emîr-i ümerâ*ların emrindeki askerler de eklenince sayının daha da arttığı, böylelikle Osmanlı Devleti'nin bir cihan devleti olarak konumlandırılma çabası ortaya çıkmaktadır. Hatta bu durum, Türk tarihinin önemli bir dönemini oluşturan Selçuklularla karşılaştırma yoluna gidilerek belirginleştirmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin öncülü durumundaki Anadolu Selçuklu Devleti'nin, kendi zamanına hükmeden büyük bir devlet olduğu vurgulanmış ancak Selçukluların büyüklük, ordu ve coğrafya bakımından Osmanlı Devleti'nin düzeyinde olmadığı belirtilmiştir.

23. Umürü'l-Ümerâ'nın söylemine baktığımızda yöneten ve yönetilen ilişkileri bağlamında çok yönlü bir denetim mekanizmasının işletildiğine tanık olmaktadır. *Sahib-i mutlak* olarak görülen sultanın dahi sınırsız bir güç kullanımına sahip olmayıp denetlenebilirliği ile başlayan bu mekanizma, toplumun tüm katmanlarına yayılarak iktidar ilişkilerini düzenleyici bir rol üstlenmiş görünmektedir. Veziriazam, divan üyeleri olan vezirler ve komutanların sultan üzerindeki denetleyici rolü; meşveret meclislerinde bilgili kişilerin, dolayısıyla bilginin itiraza ve denetlemeye sahip olması; toplumsal ilişkilerin düzenlenebilmesi amacıyla, birçok kişi ve kurumun şikâyete açık olarak işlev görmesi; iktidarın yönetimi altındakileri bağışlamayla denetim altına alması; yöneten ve yönetilenlerde ortak olan ve özdenetim mekanizması olarak işlev gören korku ve öteki dünya düşüncesinin sınırlayıcı ve denetleyici rolü, Umürü'l-Ümerâ'nın söyleminden yansıyan panoptik kurgunun görünümünü oluşturmaktadır.

24. Umürü'l-Ümerâ'nın söyleminden yansıyan *siyaset* kavramı, iktidarla olan ilişkisi bağlamında değerlendirilmiş, özellikle otoritenin ve toplumsal düzenin sağlanması işleviyle ön plana çıkarılmıştır. Otoritenin sağlanması ve düzenin kurulması için siyaset kurumunun başvuracağı mekanizma olarak ise adalet kavramı öne sürülmüş, siyaset-adalet ilişkisi işlevsel yönüyle ele alınmıştır. İktidar felsefesinde sıklıkla vurgulanan iktidarın her yerdeliği, siyaset bağlamında da işletilerek siyasetin bir dizi basamaktan oluştuğu, bu basamakların başarı/liyakat ön koşuluyla tırmanılacağı söz konusu edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
METİN

ḥasan paşa türkî

kitābu umūri'l-ümera

şeyḥ

Fatih 4188

(001b)

01 **bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm**

02 minnet ol melik-i yevmü'd-dīne ki vücūdına ḥalel ḥulūl itmez āfitāb-ı zātına zevāl

03 ve şānına şeyn gelmez **دائم ولا يكلان - قائم** bir ḥākimdür ki tağyir ve tebdilden

04 berī ve taḥrīf ve taḥvīlden 'ārī olduğundan ğayrı emrine kimse lā diyemez

05 ve ḥükmine ḳat'ā ger muḥālefete ḳādir olamaz ḳazāsına redd ve 'aḫāsına sedd

06 olmaz celle celālühü ve 'amme nevālühü ve şalāt ol seyyidü'l-mürselin ve ḥātemü'l-nebiyyine

derkenar: celle celālühü ḳazāsına nazār ve 'amme nevālühü 'aḫāsına göre leff ü neşr müretteb olur07 ki 'āleme nazīri gelmez ve benī ādeme anuñ gibi şefi' olmaz **اللهم اسألك**08 **استغاثته يوم الدين** ve daḫı anuñ āl ve evlādına ve aşḫāb ve ecnādına ki anlar09 iktidā ve ihtidā iden yabānda ḳalmaz **وكذلك التائبين رضوان الله عليهم اجمعين****derkenar:**10 **duḫūlen maḳām-ı maḳāl**11 **داعي محترم مقال مقام / باعيت تصور بر مال كلام**12 **انكبه زرد ست هوانكشتمنا / وانكبه بدكرا ترامد بنام**13 **beder-i te'kid ü ez-baḫr-i āḫer**

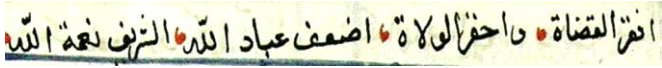

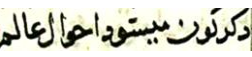
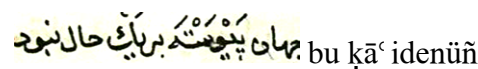

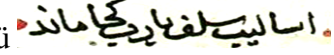
14 ḳazā dīvānuñ 'ibret-celīsi

ḳader aḫḳāmınuñ ḫikmet nüvīsi

15 kerīmüñ bendesi keremüñ esīri

faḳīri 'ālemüñ 'ilmüñ ğanīsi

(002a)

- 01
- 02 kıt'a
- 03 hasb-i hālinden yazup bir kaç varak
sergüzeştin başdan taħrīr idüp
- 04 gāh inşâyıla geh inşād ile
hüsn-i ta' bīr ile taħrīr eyleyüp
- derkenar:** şı'r ve inşāda neşr ve nazmda tezķir ve te'nīş ve efrād ve cem' berāberdür
- 05 muqaddimetü'l-kitāb
- 06 böyle beyān ile ' ayān eyleyüp eydür ki vaķtā ki bu devlet-i ' oşmānīde ve sa' ādet-i
- 07 ḥaķānīde beyne'l-' ulemā-yı müsta' mel ve beyn-i erbābü'l-ķazā mütedāvil olup
- 08 ol bābda her ferīķ cedīd ve ' aṭīķ kibr ve saġīr ġanī ve faķīr şālīḥ ve ṭālīḥ emīn ve ḥāyin
- 09 mefzūl ve fāzıl ' ālim ve cāhil yeksān görilüp ḥaşşaten ķazāt-ı ķaşabāt ḥaķķında
- 10 kāmīl üç yıl
- 11 ķānūn-ı ķadīm ve üslūb-ı selīm eyyām olmuş-iken beyt
biñ laḥza biñ sā' at biñ dem
- derkenar:** selīm ki taḥtında sürḥ ile eyyām terkīm olunmuşdur ķuzāta merreten mezkūreyi sultān selīm-i evvel ṭābe şerāhu ķānūn vaż' eylemişdür dirler ķable ta' yīn yokmuş ' azlini icāb ider sebep-i dā' i olmayınca almazlar imiş
-
- 12 mışrā' bu ķā' idenüñ
- 13 ḥilāfi ve bu zābīṭāyı menāfi ṭavr-ı diġer üslūb-ı āḥir peydā olup ' ālem müteġayyir
- 14 oldu li-müdevvinihi
- 15 ve esālīb-i ķadīme taġyīr olup bozuldı mışrā' -lehü

16 **der-takrîr-i tağyîr li-müdevvinihi**

17 hele bir bundan oldu hâl şimdi

aña çok olmadı ahvâl şimdi

derkenar: tezâd ve iştikâk

(002b)

01 felek ‘ aksine döndi beñzer āyā

ki ider dānāyı dūn dūnı dānā

02 meger bir ictihād itdi zamāne

degül hācet egerçi kim beyāna

03 gör ki bi’l-lāhi bu dūnyā belāsın

faķîrūñ görmedi cā’iz każāsın

derkenar: hüsñü’l-ta‘lîl ve ‘aks tezâd ve mürā‘āt-ı nazîr ve teşbîh-i muṭlaķ ve tecnîs-i zāyid

04 ve lehu

05

06

derkenar: mevķūf beyt-i şānî

07 neşr

08 lā-cerem gāhî dūn zeyd-i ‘ālem faķîre virdükleri cāhı bugün ‘amr ve cāhil-i rāşîye

09 yā bir bâṭıl ‘araba degül ki karşıya alup virürler mezîd ‘ināyete lâyıķ olanları

10 ri‘āyet itmedüklerinden ğayrı zevāyiddür kârdan ‘add idüp kaçana ‘azl iderler

11 yā aşşısı ziyānına nef‘i zarrına kifāyet itmez be’sü’l-bedel bir mühmel

12 każāya sevķ iderler ve bir ba‘îd każāya sürerler yā bir ‘amîķ vādîye atarlar

13 min-ba‘d nesyen mensiyyen terk idüp ne añarlar ne çekerler li-muḥteri‘hi

14 üftāde ķuluñ gibi ‘aceb vādîye düşdi

ḥayfā ki ‘azabı ne añarlar ne çekerler li-muḥteri‘hi

15 bi’l-cümle bilā-cemîle mañşıbını mensūba ķaderini ğadr cāhını çāh idüp ḥ‘ah

16 ve nā-ḥ‘āh işini āh iderler ne kimse efġānın işidür ve ne işiden merḥamet ķılır

17 ve lehu eyzan

(003a)

01  alemde ben didüm ben işitdüm hez r-y r

ne g l işitdi n lemi ne ɡonca ne hez r

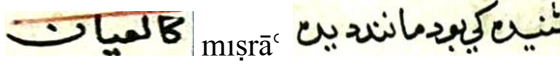
02 l -büdd bu da   v ya Ő hid-i   adil ve bu müdde   aya r Ően delil getürüp kendü h lile

03 m   ekkid olduğım bey n idüp kendü  avl-i h d pendile mu ayyed olduğıdur zikr
olunur

04 ve lehu

05 **derkenar:** ih m

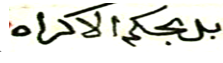
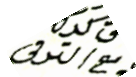
06 a  n  cümleden biri bu ha ir n serg zeŐti ve derd-i serid r ki bir m cib

07 h l  icm len ta r r olunur08 niçe mek yid-i ekide ve Őed yid-i09  adideden Őo ra evveli dev   -yi men Őib ve ibtid    bev  iş-i me alib   ayid
 aba a-i

10 devlet-i Ő  id derece-i ref   et olan  ademe-i m l zemet ve p ye-i sa   adete

11  adem başup gerçi ol sa   adete irdüm likin derd-i d y n bel sından

12 ve fa r ve f a a istil sından zillet-i m l zemet ve mezellet-i m d vemeten

derkenar: iy sa   adet 'l-m l zemet13 bi'l-cümle   acz ve zar retten h  ah ve n -h  ah  az ya riz **derkenar:** h  ah ve n -h  ah m tekellim n kendü h li olmak gerek t  ki ikr h yirinde

ola

14 virdüm li-men-Şannafahu gerçi tedr s idi yolum amm  yolum urd  benüm d y n
ve  az 

15 lehü hezihi  it   atun  at    a

16 17 **Derkenar:**

بعض قاطعة الكلام الصادر
 بن الصادق عليه السلام
 عنهم يعينهم الملك العبد
 محمد

(003b)

- 01 **kelām-ı cāmi‘**
- 02 iy dirīgā bu çarḥ dūn-perver
 niçe dānāyı itdi zīr ü zeber
- 03 görinen dāmeninde şanma şafaḳ
 dem ādemdür dile el-ḥaḳḳ
- 04 didi māh-nüve bir ehl-i nazār
 oldı her mirriḥe fi’l-meşel ḥançer
- 05 aḳ bulut şanma ol ki gördüñ anı
 penbe ile boğazlar insānı
- 06 mihr ü meh şanma bu toğup tolanan
 bir çarḥuñ iki gözidür inan
- 07 ‘ömrümüñ çoğı itdüginde güzer
 baña itdi iki gözile nazār
- 08 ya‘ nī idüp mülāzım eyledi şād
 itdi olmış mübāreki āzād
- 09 ba‘ d-ı ezān virdi bir қаzā-yı ba‘ id
 ucı bucağı yoḳ fezā-yı ba‘ id
- 10 şandılar kim beni ḳınā diler
 işidenler ḳamu ḳınadılar
- 11 ḳışı ki serd ve yazı āteş-bār
وقنار بنا عذاب النار
- 12 lā-cerem itmeyüp ḥuzūr-ārām
 olmadın müddet āḫir oldı tamām

derkenar: mevķūf tecnīs nām mürekkeb ğayr-ı mevķūf ve fihi ħüsnü'l-ta' līl eyzān ħüsnü'l-ta' līl mevķūf pür-çarĥ üstādından kināyetdür teşbīh-i muṭlaķ bī-iştibāh mevķūf ħüsnü'l-ta' līl mevķūf

13 ya' nī andan alındı bir sālīm

derkenar: ol 'azle ķabl-i tekmīl

14 bu göñül ğamdan olmadı sālīm

derkenar: min-evvel devlete müddet

15 bir gün ki evvel eyyām-ı 'azl ve infişāl ve āĥir hengām-ı naşb ve ittişāl

16 idi nā-gāh bi-ķazā 'u'l-lāh devletüm gibi ğarba varup necm-i ṭālī' ṭālib-i

17 mañşīb-ı āfitāb eşrāt-ı sā'at gibi mağribden ṭulū' ve zuhūr eyledi

derkenar: ṭālī' ve ṭālib tecnīs-i muṭarrafdur

derkenar: ya' nī vaķt-i mağribde müselleme geldügidür āĥir beyt bu ihāmı isāle eyler

(004a)

01 **der-āmeden-i müsliim bedīhe āmed**

02 ķazā gibi irişüp bir müselleme
gelüp gitdi ķazā didi o muķaddem

03 ķazāyla ķader ĥükmin getürdi
ķınā ķāḏılıĥın urdı getürdi

04 ğalat tesvīd olunmuş rüm ilinde
ķara yazılı bir mektüb elinde

05 çü 'azlüm vaķt-i mağrib itdiler izĥār
didüm ķara ĥaberden daĥı yeg var

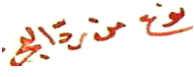
derkenar: tecnīs-i tām ve tezād tecnīs-i nāķış ve 'indü'l-ba' z muĥarrefdür tazmīn-i laṭīf tazmīn-i kezālik

06 **ķıṭ'a der-nedāmet ve tesliye**

07 felek ol gündən itdi beyni ma' zül
rıżā virdüm virdüm bunuñ gibi ķazāya

08 çeker her naşbuñ olur soñra 'azli
velī 'azl oldı bā' iş irtikāya

09 ķadem başmazdı kimse ķaşr-ı cāha
felek itmese 'azli naşba pāya

derkenar:

- 10 ez-tetme-i ān meşnevī
 11 ba^ç d-ı ezān her ẓazāya ki uğradum
 12 çok kıyām eylemeyüp āhīr-i kār
 13 aldı geh bir yalım felek geh iki
 14 gerçi baña ẓazā-yı küvşiyye
 15 veh ki kem-ter ẓaza-y-iken aġyār
 16 tūtalum ol ẓarāb ve bu ma^ç mūr
 17 itdi gerdūn dōne dōne cevri
 ya^ç nī aldı anı daġı fevri

derkenar: ya^ç nī senbu nāhiyesile bile şadaġa olunmuş idi az zamānda çok ẓama^ç ve az ile ḥādd bed-nihād anı baña çok görüp efrāz idüp başġa ẓādılık eyleyüp anı āhīre virüp ya^ç nī fāris-güre sürdiler

(004b)

- 01 düşde görölmez iken eşmūneyn
 itdiler anı baña ẓara^ç ayn
 02 bu felek anı daġı çok gördi
 defter-i^ç adli yazmadın dürdi
 03
 04 iḥtilāṭ-ı^ç ibāddan tebā^ç üde himmet ve ittikā^ç-ı maḡā^ç id-i mu^ç tāddan teḡā^ç üde
 05 niyyet itdükde ḡāṭıra ḡāṭıra olan ġüftār-ı ḡikmet-şi^ç ār ve ḡālet-i
 06 eş^ç ārdur ki zıkr olunur
 07 yok bu^ç azle egerçi kim ṭāḡat
 fi'l-ḡaḡiḡa ḡuzūrdur^ç uzlet
 08 devlet oldur ki olmaya hezli
 mañşıb oldur ki olmaya^ç azli

- 09 bilürüz eylemez kaçāsını beg
saña şimden-girü teķā' üd yeg
10 görme miyin havādiş-i dehri
aldı dehrüñ beni ğamı ķahrı
11 da' vā-yı haķķı kim ider işbāt
bir daķı kaçā olasın heyhāt
12 ķıl tevekkül ĥudāya ol ķāni'
13 itme nefis-i nefisüñi zāyi'
14 mā-ħaşal-i eş' ār-ı feşāħat iş' ār ve ğüftār-ı naşīħat-medār budur ki
15 çün ol belā-yı kaçā ki bu 'azl bī-iķtizādur bağteten āfet-i semāvī
derkenar: 'azl bī-iķtizā vaķtsüz dimekdür
16 gibi nāzil ve görünmez kaçā gibi ĥayil olduķda şemātāt-ı 'idal
17 ve merħamet-i eħibbādan kaçup bir zāviye-i düvālde münzevī ve ğüşe-i

(005a)

- 01 bī-tüşe-i melälde **بريباعن المساري** olup ya' nī ĥalevāt hem ve celevāt-ı
02 ğamdan birine duĥül ve ĥulül eyleyüp tek ü tenhā vaĥdete ne vaĥdet
03 bil ki keşret-i miĥnete düşdükde beyt der-ħasb-i ĥāl
04 enīsüm yog idi illā ki ĥāme
celīsüm yog idi illā ki nāme
05 işüm taķlīb-i evrāķ idi el-ħaķķ
işüm tehzīb-i aĥlāķ idi ancaķ
06 neşr felā eķall ekşer evķātum melāl ile melān ve ağleb sā' ātüm ālām-ı dehr ile
07 yeksān idi ĥuşusen zıkr-i mülāzemet ve kaçā ve ğavğā-yı da' vā-yı dünyā
08 'aķluma 'iķāl olmışıdı ve fikr ü ĥayālüme iĥtilāl virmişıdı
09 pes bu fütāde-i çāh-ı fiten ve üftāde-i vādī-yi miĥen bir ĥasb **ومرئيق كل**
10 **علي الله فهو حسبه** teķā' üd maķā' id ferāğı ki fuķarānuñ ĥurağı şuleĥānuñ
11 yatağıdur cān-ı 'azizine teklif ve nefis-i nefisine ilzām itmiş idi
12 nā-gāh **في ليلة من الليالي، بين الغفلة والانباه، وراء جدران**
13 ĥücre-i hicrāndan hātif ğayb-i bī-ğayb ve münadi-yi lā-raybdan ğüş-i hüş
14 ve şanāĥ-ı medhüşe ve bu nidā-yı ĥoş-edā ve bu āvāz-ı dil-nüvāz geldi ki li-men-
selef zıkre
15 iy ğam-ı hicr-i dehr ile maĥzün

- ve iy hücum-ı gumüm ile mağbün
 16 iy nişān-i sihām-ı kavş-ı kaza
 ve iy katil-i seyf-i kahr u belā
 17 āgāh ol ki bu ihtiyār itdigün genc-i ‘azl-i ‘uzlet ve bu ārām ve karar

(005b)

- 01 kılduğün zāviye-i mezellet her merdün maqām-ı kıyāmı her ferdün menzil-i ārāmı
 02 degüldür mışrā‘ **یعمانی چاشنی ندهد صورت** mücerred faqr u fākadan
 03 ve maḥz-ı maḥāyıkadan lāzım gelen ḥālet ve ‘uzletün soñı let
 04 olduğı gibi bu resme tekye-gāh ve inzivānuñ ‘ākıbeti āh ve vādur
 05 zīrā bu sükūt ve sükün ve şabr ve taḥammül ehl-i tevekkül ḥālidür kişi
 06 gūşe-i ferāgatde tūşe-i kanā‘ atile geçinmege ‘alāyıkdan el çeküp
 07 ihtilāt-ı ḥalāyıkdan geçmek gerek zīrā fi’l-cümle fikr-i me’āl
 08 ve zikr-i ‘ıyāl ve tedbīr-i edā-yı dūyün ve yād-ı hücum-ı dāyin-i dūn ider
 09 bu maqāma ikdām kılamaz ki ve bī-gāh bī-manşib ve cāh olamaz
 10 mışrā‘ **جان نیت درین مسئلہ لاسلیم** ḥāşıl-ı kelām ve muḥaşşal-ı
 11 merām umūr-ı ma’āşda emrine nizām ve ḥāline intizām gelmeyen kimesne
 12 taḥşil-i ma’āşda degül ma’āda bile kemā-yenbağī kaşd ve ihtimām idemez
 13 kıt‘ a li-men-rettebehü
 14 bil ki şunmaz devlet-i dūnyāya el
 ol ki taḥşil idemez māl ü menāl
 15 āḥiretde alınur dūnyayıla
 kııl nazar var mālda fikr-i me’āl
 16 **اما سمعتم قول الحسن بن روح من العود خیر من القعود الحمد لله**
 17 her gūne-i kemāle mālik ve her maqūle-i kāle kādırsin böyle mahāretün

(006a)

- 01 ile şetāretün var iken **والاعمال خیر من الالهارة والابرار محصل**
derkenar: bu böyle mahāretün ile şetāretün fıkraları muraşşā‘ dur
 02 **معلم** ma’ nilerin bilürken tekāsüle bā‘ iş tegāfüle dā‘ i nedür
 03 muḥtezā-yı eyyām ve müntegā-yı hengām ḥod emr bir ‘aks olup
 04 taleb ve sū’āl fi zamānına lāyık ve aḥrā olmışdur ve lehu tazmīn
 05 uymağ yengde cāyiz ise her terāneye

- gördüñ zamāna uymadı uysun zamāneye
 06 imdi gel seni bir şāhib-i sa‘ādete ve bir kerem-i kânî ehl-i mürüvvete sevķ
 07 ideyin ki saña fetħ-i bāb ol dergāhdan ve ‘ināyetu’l-lāhdan ola
 08 **naşīhat-i hātif li-men-lehü el-ma‘ārif**
 09 hele benden saña budur naşīhat
 sözüm tut isteriseñ imdi devlet
 10 ħudā çün itdi ħalk-ı eşyāya esbāb
 sebeb oldı duĥūl-ı dāra ebvāb
 11 sebebsüz virse ħaķķ rızķ-ı ‘ibādı
عزم كينذا كرح كه هرب
 12 talebsüz nesne olmaz hiç ħāşıl
 bulunur yol ile āĥir menāzil
 13 sebebsüz rızķı ħaķķ gökden bırakmaz
 kuyu kazılmayıncağız şu çıkmaz
 14 talebsüz gördiler olmaz meţālib
 anuñçun ġālib oldı şimdi t̄alib
 15 każāda gerçi edeb terk-i talebdür
 sükūt idüp baķup t̄urmak ‘acebdür
 16 taleb kıl olmasun ammā gönülden
 sū’āl it gelmesün ammā ki dilden
 17 eger isterseñ iķbāle vesīle
 ne ħācet ka‘be-i cāha delīle

(006b)

- 01 bi-ĥamdi’l-lah ki var ‘ilmüñ kemālüñ
 t̄utalum yoġımış destüñde mālüñ
 02 elüñde çün ki çevgān-ı hüner var
 belāġat topın ur şāhib-i hüner-vār
 03 ma‘ārifden açarsañ n’ola bir bāb
 ide taĥsīn aña erbābü’l-bāb
 04 olur çün her maķāmuñ bir maķāli
 gerekdür meclisine göre k̄ali
 05 söze gel ħāl-i māziden ħaber vir
 gehi beg gāhī k̄açıdan ħaber vir

- 06 beyān-ı vaşf-ı ahvāl-i mülük it
selef yolını tut bende-i sülük it
- 07 kalem vaşfını yaz eg seyf-i dādı
ki ider bunlarla hālüm ictihādı
- 08 velī itme muṭavvel muḩtaşar kıł
muḩaşşal yaz mufaşşaldan güzer kıł
- 09 begin fikr eyle güftāruñ bir bir yaz
azı çoğ eyleme eyle çoğı az
- 10 eyü kem-yāb olur kem bī-nihāye
bir olur şeh şümār gedāya
- 11 eyüler az olur hīç eyleme şek
çoğ olur seng-i hāra la‘ l-i endek
- 12 ne lāzım itme taṭvīl-i ‘ibāret
ki dirler ‘ārifē besdür işāret
- 13 bedīhe söyle kim teng oldu evkāt
aḩup geçmekdedür şu gibi sā‘ āt
- 14 demidür cūşa gelse baḩr-i efkār
temevvüc eylese deryā-yı ebrār
- 15 ma‘ ārif nīlin icrā it kalemdeñ
çıkar söz güherin baḩr-i ‘ademden
- 16 ne ğamm gerdün seni itdise maḩzūn
server-i ‘ālemüñ ḩüznine maḩrūn
- 17 ferec ba‘ de‘l-tarḩ olur muḩaḩḩaḩ
ferec soñra olur şiddetden el-ḩaḩḩ
- derkenar:** cevābü'l-şarṫü'l-mezkūr ya‘ nī eger isterseñ iḩbāle vesīle didügidür

(007a)

- 01 ilenme mañşıbuñ alınduğına
sevin anı alur bulunduğına
- 02 ezelde ol senüñ yirüñ degüldi
görünmez bir ḩazāyıldı şavıldı
- 03 ne var ta‘ mīr olunsa ḩader-cāhuñ
‘alāmātı bozulmaz şāh-rāhuñ
- 04 aña ki oldu müyesser cāh-ı ḩikmet

- aña tārī mi olur ‘azl ve ‘uzlet
 05 bilürler yoluñ izüñ ehil diller
 senüñçün oldı rencide gönüller
 06 ezelden böyledür devrüñ çü hūyı
 bir az şabr eyle ço bu güft ü güyü
 07 niçe bir yād idersin tavr-ı dehri
 kim ola bilmeye kār-ı sipihri
 08 tıparlar dir dünyā içre mālā
 ne ‘ilme meyl iderler ne kemāle
 09 ögerseñ ög baña ‘ālemde mālı
 n’iderler ‘ilmi n’eylerler kemālī
 10 belī bu resme yoğdur ‘ilme rağbet
 kaźāya ‘ilm iledür yine ‘ibret
 11 zārüretle virilür cāhile cāh
 12 degül kaht-ı ricāl el-ħamdüli’l-lah
 13 **maṭla‘-ı kelām-ı ħāşş**

derkenar: maṭla‘-ı kelām-ı ħāşş dimekle mu‘anven güftār muşannifüñ kendü sözleridür ya‘nī kelām-ı ‘āmm degüldür hātif ağızından naql ile didügi sözler degüldür dimekdür

- 14 gel iy merd-i süħān-perver süħān-dān
 sözüñ it gūş-vār gūş-ı iz‘ān

derkenar: gūş-vār kulağa tağduqları ol dürr-i şeh-vār-ı yek-dānedür

- 15 dime kim çok süħān-ver var ammā
 sözüñ fehminde ‘āciz gerçi dānā

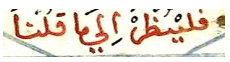
derkenar: süħān-ver söz eridür

- 16 yengde yoğ ise kābil ħaṭāya
 bulunmaz mı ola nākil kitāba

- 17 ħamāmedür meger güftāra nāme
 kim uçar mışra yā dārü’s-selāma

derkenar: zü’l-kaḫfiyeteyn

(007b)

- 01 ne hoş dir ol varağ-gerdân ve rûyîn
 02 çün eyledi felek tayy-ı sicillât
 03 dile ‘avâz-ı baħr ol dürr dilerseñ
 04 yûri ya‘ nî var ol dergâha der-ħâl
 05 çû bî-vağt ötdi gerdânuñ ħorosı
 06 kalem şimşir olur çün elde gâhî
 07 degül ol sürĥ işitsün kûs-ı ħilmüñ
 08 n’ola bir kaç saĥîfe olsa taħrîr
 09 muţavvel ve muţaşar yaz ‘arza ħâbil
 10 muĥaşşal bir kitâb eyle müretteb
 11 ma‘ ânile muşanna‘ eyle ya‘ nî
 12 var anı ‘arza ħıl vech-i edebden
 13 sū ’âlüñ var ise bâb-i talebden
 14 **hâtif-i ‘atıf sâlikü’l-zikrûñ delâlet itdügi şâhib-i sa‘ âdetüñ**
 15 **ĥüsn-i ta‘bîr ile zikr-i cemîl-i ism-i ĥaseni ve elţaf-ı vaşfi ve**
 16 **ve resm-i aĥseni beyânındadır**
 17
derkenar: mürâ‘ ât-ı nazîr lâ-nazîr ve şarţ ve meşrûţ
 mürâ‘ ât-ı nazîr
 der-‘ acz ‘ale’l-şadr

(008a)

- 01 aña kim adri alidur melekden
nitekim bab-ı ikbali felekden
- 02 orarsa kimdur ol ahib-i saadet
humayun-ba ve vali-yi vilayet
- 03 suleyman-hatem ve davud-akam
ali-ilm ve husn-hal ve hasan-nam
- 04 saadetle geleden ol omer-dad
harab-abad mırı itdi abad
- 05 u geldi mıra oldu mir-i miran
muerrefdur bu gun erkan-ı divan
- 06 budur ol cumletul-milki cihanun
vekil-i mulaı ahib-kıranun
- 07 bu asaf ol suleyman-zamandur
anuun kam-kar ve kam-randur
- 08 gonul mırını iy gamm itme tarac
hasan paa zamanıdur gozun a
- 09 iki hakim gelup mıra hasan-nam
il oldu her birinun emrine ram
- 10 o sulanısa bu mir-i bi-gane
o reyyanısa bu yusuf-ı zamane
- 11 o yapdısa nola bir hub cami
bunun ihsan ve adli mır-ı cami
- 12 beli geldi nie paa-yı adil
ve likin gelmedi bir boyle kamil
- 13 ilmde marifetde her cihetde
naziri yok huusen madeletde
- 14 elinde gah hame gah imir
dilinde gah zikr gah tekbir
- 15 pes oldu asitan ader ve cahı
cihanun melcei halun penahı
- 16 kerim ve ahib-i luf ve keremdur
ne ahib malik-i hayl ve haemdur

17 kerīm idi egerçi bir mekkāler
 ıuşūşen luţf-ţab‘ pāk-ca‘ fer
derkenar: nüşha baġdād

(008b)

01 velī bu şāhib-i iķbāle nisbet
 olaruñ her biri bir dūn-himmet
 02 ‘adde fi’l-meşel nūşirevāndur
 seġāda ħātem ile tev-emāndur
 03 egerçi bī-bedeldür her cihātı
 ħasendür ħüsn-i ħalkıla şıfātı
 04 güneşdür fi’l-meşel gerçi nazīri
 güneşden daġı rüşendür zamīri
 05 hüner-bīn ve hüner-dān ve hüner-ver
 kemāle ‘ilme nazma raġbet eyler
 06 idüp erbāb-ı ‘ilme iltifātı
 gözedür ħāzır ve ġāyip kuzātı
 07 ider ħadrince her birine himmet
 kimine sa‘y kimine ħimāyet
 08 niçe vaşf eyleyem yā rabb ben anı
 virür şānı sa‘ādetden nişānı
 09 murād olursa mışruñ nehr-i nāli
 yazılmaz noġtaca vaşf-ı cemīli
 10 gel olmak istediseñ saçup cāh
 var ol dergāha yüz sür bī-gāh
 11 ıapusu melce’-i erbāb-ı ħācāt
 ıapusu aġsen-i ebvāb-ı ħayrāt
 12 o bābuñ ħalkasın görür gezer var
 ıutagörmege ıulpı gibi iy yār
 13 aña varan kişi maġrūm gelmez
 ıuşūşen ehl-i dil bābında ıalmaz
 14 yūri ‘arz eyle ħālūñ ol kerīme
 15 ki sensin müsteġaġķ luţf-i ‘azīme
 16 çūn bu ħātif-ı ‘ātıf cemīl ve nādī ve hādī sebilden bu ma‘ķūle

derkenar: hātif-1 ʿ ātīf nādī-yi hādī iʿ lām-1 ilhām tazmīn-i mezdūcdur

17 kelām-1 hikmet peyām-1 vicdānı bu gūne iʿ lām ilhām rūḥānī semʿ -i cān

(009a)

01 ve gūş-1 cenāna yetişdi lā-büdd cān-1 ḥıred-mend ve dīl-i ḥod-pesendüme aʿ nī

02 kendü kendüme nidā-yı ḥafi birle ve ḥiṭāb-1 ḥabīble çağırup yā hū

03 ne ṭurursın tereddüd zamānı tevaḥḥuf āvānı degüldür ṭurma ṭur

04 var ol şavb-1 şavāba yüz ur yaʿ nī ol neʿ amüʿl-merciʿ veʿl-meʿ aba saʿ y ide-gör

05 diyüp biʿl-cümle hātif **مَا تَنْكَرُ** gerek naşīḥatin ḫabül idüp hemān ol ān

06 ve ol saʿ ātten ʿ aded-i aḫlām ve edevāt-ı devātdan ve sāyir mühimmātdan

07 olanları cemʿ idüp terkīb-i ḥurūfda ve tesvīd sefīd zūrūfda

08 serīʿ üʿl-cereyān ve sevād-ı sūd-mend olan midāda meded ḫıllup sāyir ʿ aded

09 taḥrīr ve evüd taşīri kemā-yenbaḡī ḥāzır ve müheyyā eyleyüp nefāyis-i tesānīf-i

10 ḫalefe ve ʿ arāyis-i tevārīḫ-i selefte nazār idüp bu emīr-i kebīr müşārün-ileyh

11 zāyidüʿl-vaşfuñ nām-ı hümāyūnı yādına bu nāme-i bī-mişāle el urup

12 bu minvāle ki zıkr olunur bir zībā maḫāle ḫāle getirüp inşāda hümāyūn-nāme

13 şıʿ rde şeh-nāme pey-revi bir kitābı ḫāvī iki bābı müşt Emil niçe fevāyid

14 ve leṭāyif şāmil ve kāmīl bir laṭīf muḫtaşar müfīd risāle-i cedīd teʿ līf idüp

15 umūrüʿl-ümerā diyü ad virdüm ol ḫāḫıyüʿl-hācāt ve refīʿ üʿd-derecātdan

16 mesʿ üldür ki esʿ ad sāʿ at ve aḫsen evḫātda ḫuşūle gelüp şuʿ āʿ -ı

17 āfitāb intifāʿ i ʿ āleme gün gibi şāyīʿ olup her cihetden

derkenar:

عدد كتب المنظر فيها المرئى
فانها الكفا
٢٠٧

(009b)

01 duʿ āya dāʿ i ola inşā ʿ aʿ l-lah **وكل امرئ ما فاه**

02 **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَتَبَوَّأَ مِنْ دُونِ مَسْجِدِ عِزِّهِمْ لِمَا يَكْفُرُونَ**

03 **بِأَن مَّرَجَعُ حَوَاصِّ أُمَّةٍ أَزِيدُ بِرَبِّكَ بِرَبِّكَ لَكَ بَاعِبُونَ يُسْتَأْذِنُونَ**

04 **دَارِ**

05 iy vekīl-i şeh-i cihān-penāh

olsañ olmaz mı ḫālden āgāh

- 06 diñle şekvāmı iy kerem-kānī
baña kııl münḥaşır bu dīvānı
- 07 gerçi taşdı^ç ider seni bu kelām
ḫālūmi yā kime kıılam i^ç lām
- 08 n'ola itsem şikāyet tekrār
ğadr ider bu felek baña her-bār
derkenar: kâne niçe şikāyet idersin yā taşdı^ç den zarar itmez miyin dimek gelmiş
aña cevāb olmağ için n'ola itsem şikāyeti dir
- 09 gūş kııl ḫasb-i ḫālūmi evvel
neyse bir bir mufaşşal ve mücmel
- 10 yine şoñra senüñdürür fermān
luṭf ve ^ç aṭf ve kerem-seḫā iḫsān
- 11 dile ^ç arz eyle şāh-ı devrāna
dile sen eyle luṭfi şāhāne
- 12 her ne yüzden dilerseñ eyle kerem
- 13 müsteḫaḫḫ-ı kemāl-i ^ç āṭıfetem
- 14 استنالا بامر عليه السلام • وانتم من امرء امت الكرام فالجزء لله العلم
- 15 ابلغوا حاجتكم من لا يتطوع بالاعوجاجية فمن بلغ سلطات
- 16 حاجتكم من لا يتطوع بالاعوجاجية ثبت الله تعالى قديمه على الصراط
- 17 يوم القيمة رواه الطبراني عن ابى الدرداء ان احاديث جامع الصغير للامام

(010a)

- 01 جلال الدين السيوطي رحمه الله الذي قيل له خمسمائة كتاب من مصنفاته
- 02 bir ^ç aceb derde uğradum nā-gāh
kimse ḫālūmden olmadı āgāh
- 03 ṭavr-ı fi^ç edür şimdi ^ç ālimüñ ḫāli
ehl-i ^ç ilmüñ mükedder aḫvāli
- 04 ^ç ilm ve ^ç irfān işi tamām oldı
ehle mañşıb bu gün ḫarām oldı
- 05 ekşeri oldı çün kemālüñ māl
kāmile aşşı itmez oldı kemāl

derkenar: bu beytde şanāyi[‘] den iştikāk ve nev[‘] min-reddü'l-[‘] acz[‘] ale'l-şadr vardır şebistāniden ğayrı

نواشیلا زعمده سله ده
دکرا و نانا نوجاسته سوزلر
معلوم اولور

kemāl cāhil[‘] ālem māl

bu eşkāl-i erba[‘] adan beytlerce diger olunan nev-ḡaste sözlər ma[‘] lūm olur
redd-i[‘] acz[‘] ale'l-şadr

ve kezālik irād-ı meşel ve mürā[‘] āt ve tezād ve teşbīh-i muzmir

06 çoğdurur aña kııl nazar ḡakemi

cāhilūñ cāhı[‘] ālimūñ eleml

derkenar: ğāyet şikāyet

mürā[‘] āt-ı nazīr

ve hem cāh ile cāhil tecnīs-i zāyiddür ba[‘] zılar nāqış dir şınā[‘] adan ṡabāk da vardır
kezālik beyt-i te'ennīde daḡı tezād mevcūddur ya[‘] nī şebistāniden ğayrı dimekdür
ya[‘] nī mişlü'l-mevşūfū'l-mezbūr

07 varısa mālūñ el virür dūnyā

yohsa[‘] ilmūñ mübārek ola saña

08 olmasa her hūnerde aña nazīr

her ne olsa olur faḡīr-i ḡaḡīr

09[‘] ulemānuñ yolın urup meşelā

cehele oldı reh-zen-i[‘] ulemā

10 آه انچه مستبح خودن برود

ḡanda nādān varısa aña döner

dönerde ve dūnda şan[‘] t-ı tevriye vardır ma[‘] nā-yı ḡarībi ma[‘] lūm ba[‘] īdi yardım
ider dimekdür ya[‘] nī ḡanda dūnuñ da ḡarībi alçaḡ dimekdür ba[‘] īdi cāhildür ve
bunda mürā[‘] āt-ı nazīr de vardır

11 yañılıp virse[‘] ālime bir cāh

tīz alup cāhile virür nā-gāh

12 degül iken zamāne ḡaḡt-ı ricāl

var iken niçe ehl-i[‘] ilm ve kemāl

13 ḡādı olmaḡ revā mıdur cāhil

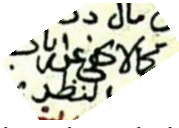
ki ola aḡkāmı fāsıd ve bāṡıl

14 ḡanı bir merd-i munaşşaf ve[‘] ādil

ki ola lā-şey yanında her cāhil

derkenar: ya' nī mālsuz

şebistānidur ya' nī kemāl-i lafzınuñ ekşeri maldur

bu beytde mübālağa ve tezād müzdevic olunmuşdur bu beyt çarhuñ dūn yürüdügin
beyān eyler ve cāh ile cāhil tecnīs yazıldısa 'indü'l-ba' z

ve mürā'āt

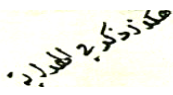
ḥall ve 'aḳd

15 ehle vire emānetu'l-lahı

ḥāyinüñ olmaya ḥayr-ḥāhı

16

17

derkenar:

(010b)

01 ben bu derdile dehri devr itdüm

cānuma dürlü dürlü cevr itdüm

02 ne maḥall ḳaldı 'ālem içre ne ḥāl

ki anı görmeye za'ifü'l-bāl

03 ṭolanup devri nitekim per-gār

ḳuṭb-ı devrān gibi bulunca ḳarār

04 bulmadum ehl-i ḥaḳḳ bir ehl-i kerem

derd dirhemle olmaya derhem

05 'āḳıbet ḫātif itdi luṭf-ı cemāl

ki ḳapuñ ka'besine oldı delāl

06 mā-ḫaşal bāb-ı devlete geldüm

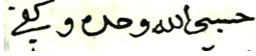
āsitān-ı sa'ādete geldüm

07 fetḫ-i bāb olmaz ille ḳapuñdan

'adl ve dād olmaz ile ṭapuñdan

08 bu yıḳıḳ göñlümi benüm yapmaḳ

ka'be yapmaḳça vardurur el-ḥaḳḳ

- 09 ‘ulemādan faķiri yād eyle
beni ihsānuñıla şād eyle
- 10 müsteħaķķ çok egerçi ihsāna
gelmeye benden özge meydāna
- 11 ҡaldum ayaķda dest-i kerem yok
çok zuhūrum veli zahīrūm yok
- 12 eyle bālā-yı bilād u baña belā

- 13 olsa her ҡanda mañşib-ı mercūh
felek anuñıla ider beni mecrūh
- 14 varısa bende gördiler yok az
virdiler ҡanda buldılar ifrāz
- 15 fażluña gerçi kim nihāyet yok
ne diyem saña kim hikāyet çok
derkenar: nüsha luţf ve ‘adlūñ gibi zahīrūm yok
- 16 ğayra māl ve menāl ve baña melāl
mālsuz kime nāfi‘ oldı kemāl

(011a)

- 01 iy nekr-sīret ve hūceste-mersūm
dehrūñ aħvāli hod saña ma‘ lūm
- 02 seversiñ o yüce dergāhı
nażar it bu kitāba ki gāhı
derkenar: haķķ bu kim vāzi‘ āyā mı haķķ
seni görmiş hasan adına ahaķķ
- 03 bābı bāb-ı sevād-ı hikmetdür
ser-sūhanlar fuşūl-ı ‘ibretdür
- 04 luţf ile ҡıl nażar her āyine
gāh nesrine gāh nażmına
- 05 gel bu muħliş ҡuluñı dil-şād it
bir ellik gölgesile āzād it
- 06 tā ki sāyeñde hoş geçem ben de
beni ellerden itme şermende
- 07 dā‘ iyān-ı havāşdan eyle

- zümre-i ihtişâşdan eyle
 08 ni‘ met-i ğars ni‘ metüñ olsun
 dâ‘ i-yi kıadr ve devletüñ olsun
 09 her ne luḫ eyleseñ baña va’l-lah
 10 zāyi‘ olmaya hîç ‘ indu’l-lah
 11 **zıkr-i fetḫü’l-bāb iftaḫ lenā yā vehhāb**
 12 hemān bi-münzele fıraḫdan iki bāb müsteḫābdur
 13 bāb-ı evvel i‘ lām-ı selāḫin ve māyetbe’uhā bāb-ı şānī elḫāb-ı ḫavāḫin ve
 māyete‘ alleḫu-biha
 14 zıkrlerindedür ‘ alem ma‘ lūm laḫab ism-i memdūḫ yā mezmūmdur zıkr
 15 i‘ lām-ı meşāḫir-i a‘ lām-ı bi’l-icmāl
 16 keyūmerş ḫūşeng iskender-i zū’l-ḫarneyn cem-i cemşid
 17 ḫayşer kisrā herḫul ḫan ḫaḫan tubba‘ necāşī

(011b)

- 01 fir‘avn sulḫān orḫan pādīşāḫ şāḫ
 02 **şürü‘-ı beyān-ı i‘ lām bi’l-taḫşīl**
 03 zıkr-i keyūmerş keyūmerş bi’l-ittifāḫ meşḫūr-ı āfāḫ evvel-i selāḫin-i rū-yı
 04 zemīndür ammā ‘ allāmetü’l-rūy müḫḫiyü’s-şāḫaleyn ibn-i kemāl paşa raḫmetu’l-
 lah te‘ ālā
 05 ḫadāyıkında kiyān-ı selāḫin-i ḫadīmeden bir cemā‘ atdür ki anuñ evveli keyūmerş
derkenar: zīrā selāḫin-i ḫadīmeden olmaḫ ol selāḫin-i zemīn olmasun virmez kemā
 lā-naḫḫī
 06 āḫiri güncdürür didügi kelāmında nev‘an iştibāḫ añlanur ma‘ a-hazā
 07 erbāb-ı tevāriḫden ḫilāfına zāḫib kimse yoḫdur **فيسذكر تعصب لذك**
 08 **فيسكر من ممالك** ammā isminde iḫtilāf vardur zīrā ba‘ zılar ismi
 09 gil-şāḫdur keyūmerş degüldür didi keyūmerşüñ ma‘ nāsı ḫayy-ı nāḫıḫ gil-şāḫuñ
derkenar: kāf-ı ‘ acemīnüñ kesridür mürekkebdür gilile şāḫdan şāḫ-gil idi çün ki
 ‘ ilmīne murād olundu şıfatdan naḫl idüp evveli şānī şānī evvel eylediler
 10 balçıkdan beg dimekdür āḫāḫ ol ki ismi gil-şāḫdur diyenler ḫā’ife-i muḫān
 11 ya‘ nī aḫbār-ı naşarādan bir niçe ruḫbāndur bu ism ile müsem mā olan melik ebü’l-
 şeber
 12 ādem kendüdür zīrā ḫıyndan maḫlūḫdur ādem gibi iḫtilāf var ḫāmdan gelmiş

13 degüldür benî âdem gibi lâ-cerem ismine gil-şâh didiler diyü taḥaḳḳuḳ itmişler
 14 likin taḥaḳḳuḳ budur ki âdem degüldür bil ki evlād-ı nefsi-âdemdendir ya' nî bu
 15 ol melikdür ki keyūmers anuñ adıdır şit 'aleyhi's-selāmuñ birāder-i
 16 hem-zādıdır şāhibü'l-iḥyā imām muḥammed gāzālīnūñ naşīhatü'l-mülük adlu
 17 kitābında gördüm eydür vaḳtā ki âdem 'aleyhi's-selāmuñ vücūdı düḥtesi

(012a)

01 budaḳlanup çok oldu ya' nî evlādı keşr hem allahü'l-hādī çoḡaldı
 02 içlerinden iki oḡlan dīn ve dünyā emrinde 'āḳil ve dānā egleyüp muḥtār
 03 ve güzīde eyledi anuñ biri şīş ve biri keyūmersdür şīşi ḥıfz-ı
 04 umūr-ı dīn ve āḫirete müvellā keyūmersi umūr-ı dünyā ve memlekete mütevellā
 05 bundan ma' lūm oldu ki keyūmers âdem degül imiş ammā imāmuñ keyūmers
 06 şīşüñ birāderidür didüğine tevārīḥ-i muḥarrirlerinden ḥādīs ba' z kavāyil eyyām
 07 yazduḡı risālesinde keyūmers taḳrīben ḍaḥḥāk ḥalvānīden biñ yıl soñra gelmişdür
 08 ḍaḥḥāk ise bi'l-ittifāḳ şīş 'aleyhi's-selām zamānında zuḥūr itmişdür pes
derkenar: āgāḥ ol ki bu ḳazıyye ikiden ḥālī degül biri ḍaḥḥākuñ zamānında zuḥūrī
 biri daḡı şītüñ birāderi ilkin ḍaḥḥākdan yekser bil soñra kelimesini vech-i evvel
 memnū' dur ol vech ile (...) aña (...) olmuş ki görölmedi gerçi müşārün-ileyh
 'allāme 'ibāretinde ki yukaruda maḡallinde
 09 ne vech ile birāderi olur diyü daḡl eylemiş likin bu ittifāḳuñ aşlı yoḡdur
 10 tetebbu' itdügümüz kitāblarda ḍaḥḥāka ol selāḫin didüklerin görmedük ammā
 11 ol selāḫin idügi meşḥūr ve müte'ārefdür şaban degül mecānīn bilebilmek
 12 cā'izdür ve le'in sellem aña i' timāddan ise imāma iḳtidā ve ḳavlini isgā her vech
 13 ile evlādur tuḫfetü'l-elbābda ki bi-'ibāretihā naḳl olunur **العاقلة اذا سمع**
 14 **عجبا استخذه ولم يكذب قائله والجاه اذا سمع ما لم يشاهد قطع**
 15 **مكذب قائله وتر سيف ناقله وذلك بعلة بضاعة عقله وضيق باعة**
 16 li-münşīhi
 17 niçün münkir olursın ehl-i 'aşḳa tābi' olmazsın ne deñlüyse hey şavnı imāma
 iḳtidā yegdür

(012b)

- 01 hemān **المهنة علي الراوي والامانة علي المدعي** diyüp dāyire-i edebden
 02 ḥāric söz söylememek gerek nitekim ḥāfız-ı şīrāzī vāridatında getürür beyt
 03 **که سالک پی خیر بنود ز راه و رسم ^{نظام} بی بجاده هر تکلن کن کرت بی مرغاز اولد**
 04 **zıkr-i hūşeng**
 05 ferzend-i siyāmek ve siyāmek-i ferzend keyūmersdür hūşeng ‘alemidür ya‘ nī pīş-
 i dāddur
 06 pīş-i dād bir lafz-ı mürekkebi-fārisīdür pīş ile dāddan ikiden ḥālī degül
 07 pā-yı fārisīle ola yā bā bā-yı ‘arabī bā bi-i‘ tibārū’l-evvel bi-ṭarīķū’l-mübālağa
 ‘adlūñ
 08 evveli ya‘ nī ‘ādilūñ dimekdür ve bi-i‘ tibārū’l-şānī keşirū’l-‘adl ma‘ nāsınadır
 09 li-küllü veche gerçi hūşeng ‘alemdür ammā i‘ lām-ı ğālibedendür aşı uşlu
 10 ‘aķıllu dimekdür pes melik-i ‘aķıl ve ‘ādil ve merd-i dānā ve kāmil olduğıçun
 11 ṭabaķa-i evveliden ‘add olunmuşdur ṭaberīde ve ğayrıda muḥaşşal tevārīḫ-i
 ‘acemde mufaşşaldur
 12 **zıkr-i iskender-i zū’l-ķarneyn**
 13 bu ol iskender didi ki ķur’ānda zıkr olunmuşdur şarkı ve ğarbi gezmişdür
 14 rab‘ meskūnı degül cebel-i ķāfi görmişdür ve ye’cüc ve me’cüce sedd
 15 çekmişdür bu āḫir medn-i mağrib olan medīne-i iskenderiyyede
 16 ki rūmda mışr iskenderiyyesi dimekle meşhūrdur bir ‘azīmū’l-ķadr ve
 17 refi‘ ü’l-miķdār bülend-i bī-mānend mināre idüp üzerine def‘-i mażarrat
 derkenar: **جواب عن سوال بقدر**

(013a)

- 01 ve celb-i maşlahat için bir semm-i hendese-i ḥikmet ile şan‘at ile bir āyine vaż‘
 02 itmışdür ki ‘ayn-ı ‘ālem göz açup rūy-ı zemīni seyr idelden anuñ gibi bir mücellā
 03 mir‘āta nazar itmemişdür ve çeşm-i āfitāb dünyāya dīde-bān olaldan bir anuñ
 04 gibi yādigāra nezzāre kılmamışdur bil ki pīr-i dehr ve şeyḫ-i rūzigār böyle
 05 ‘ayn-ı müste‘ār görmemişdür ne ‘ayn-ı müste‘ār ‘ālemūñ görür gözidür
 06 ve dillerde ğitī-nümā diyü söylenen anuñ sözidür nitekim ḥāfız vāridatında
 07 buyurur beyt **آینه سکنده جام هست بنکر، تا بر تو عرضه در احوال مکر دارا**

- 08 **ورجوملا** ya' nī ibn-i kemāl paşa yūsuf ve züleyhāsında süleymān-ı s̄ānī sulṭān
 09 süleymān 'oṣmānī ṭābe ṣerāhu vaṣfında ki zamānında iskender bir ḡulām-ı kem-
 ter
 10 degül idi gör ne buyurmuşdur beyt **سکندردردی آییند سن آیین**
 11 **بر اولدکه سن جهانیک اول جهان بین** bu ol 'abd-ı ṣāliḥdür ki 'inde'l-ba'z
 12 maḳām-ı nübüvvete ḳadem başmışdur ammā velāyetinde söz yoḳdur uṣūl-ı
 tevārīḥ
 13 ḳavlince şöyle ḥikāye olunur ki buña ḡāhī bi-emr-i ilahī bir melek gelür giderdi
 14 bu aña ba'z eṣyādan sū'āl iderdi ittifāḳ bir gün bu melek-i kerīm ol
 15 ṣiddīḳ ṣamīnden sū'āl idüp 'acabā rabb-ı 'izzet ḳatında sevgilü ne ola
 16 diyü istifsār itdi ol daḡı ṭūl-ı 'ömr ile 'ibādetu'l-laha sevgilüdür
 17 diyü iḡbār itdi iskender eyitdi **با اخی ملک دفع مالک** eyitmegile

(013b)

- 01 bu didügün 'ibādet-i mevdūde müyesser olacaḡın bilsem aña göre 'amel ḳılsam
 olurdı
 02 hemīn bu maḳūle maḳāle-i muḡāle ḡavāle dirler diyücek ol melek yā melik bārek-
 allah
 03 niçün böyle dirsün ya' nī allahuñ saña ṭūl 'ömr virmesinde 'acz
 04 ve iḡtiyācı mı vardır imdi āḡāḥ ol ki ne 'aczi vardır ne iḡtiyācı
 05 ne buḡlı likin müsebbibü'l-esbābdur cā'iz ki bu maṭlūbuñ ḡuṣūlı senün
 06 ṭalebünle müyesser ola ḡuṣūṣen ol ḡālīḳ-i bī-ta'ab ve rāzıḳ 'acem ve 'arab
 07 bu dār-ı miḡnetde arz-ı zülmetde sedd gibi bir aḳ berrāḳ ṣu ḡalḳ eylemişdür
 08 adına 'ayn-ı ḡay'āt dirler her kim ki anı bulup iḡer aña 'ināyetu'l-lah eli
 09 māṣā'allah ṭūl 'ömr müyesser olur eger ol maḳṣūd gerḡekden maṭlūb ise
 10 ol ṣuya sülūka hem ihtimām ile ümīzdür ki hidāyetu'l-lah hādī olup
 11 ol ṣuya varasın didüklerince var mı göresin **بحکمت نم بر عهد رهنا**
 12 diyüp melik sözi tamām eyledi pes bu melik melek ḡıṣāl
 13 ya' nī iskender fi'l-ḡāl mıṣrā'ü'l-müdevvinihi arz-ı zülmet cānına cān atup gitdi
 revān
 14 kendü ḡāṣ ḡullarındandır diyü zıkrinde edeble ḡıẓr 'aleyhi's-selām
 15 gibi rehber eyleye geceyi gündən iletüp ve gündüzi geceye ḡatup

16 niçe berr ü baħr geçüp bu ƚarık ile sefer idüp varup gün gibi zulümāta
 17 girüp on sekiz gün ol şuyı şorup şoylayup ittifaķ

(014a)

01 bi-ķaža 'u'l-lah yol azup hıızrdan cüdā düşüp lā-cerem hıızra şu iskendere hırmān
 02 naşib oldı
 03 iskender teşne-leb geldi o şudan
 anuñçun bulsa çıkmazdı puşudan
derkenar: ya' nī hicābından
 04 egerçi itmişdi kaçd-ı te 'bīd
 hay'āt ābından itti kaç' -ı ümmīd
 05 çeker söz çoķdur bu mācerāda
 budur lāyih olan baña burada
 06 hūdānuñ bunda şāha hikmeti var
 gerekmez her kişiyeye keşf-i esrār
 07 haķiķat çün o şu sırr-ı hūdādur
 aña ' askerle varmaķ revādur
 08 o bu ' askerle varsa bulsa māyı
 ecel derdine eylese devāyı
 09 işin gücin koyup allahu a' lem
 o şuyı şoylarıdı halk-ı ' ālem
 10 çū hıızrı gördi geldi aña tenhā
 revān itdi aña varını ol mā
 11 vücūdından çū mānuñ oldı me 'yūs
 iskender çıķdı zulmetden ķara pus
 12 şuyı bulmaduğına ğamm yiridi
 niçe ğamm bil ki bulsa semm yiridi
 13 meger hırş itdi tül ' ömre beñzer
 14 anuñçun ' ömri az olmışdur ekşer
 15 ve hem on iki şehr nümā idüp her birine iskenderiyye diyü ad urdı bunlaruñ
 16 meşhūrı şehr-i meşrūhdur ki zıkr olundu ba' z müfessir'in ķur'ānda **أمر**
 17 **أمر** dan maķşūd allahu a' lem bi-murāda bu belde-i tayyibedür didiler
derkenar: muħarrir kitābuñ kendü ķarīhasından şudür iden nev-hāste ma' nīdür

(014b)

- 01 zīrā bu degüldür illā zātü'l-‘imād_dünyāda böyle medīne azdur nisbetile
derkenar: kāne bu arada nisbet-i hāşşdan nisbet-i ‘amma ‘udül eyledi
derkenar: ya‘nī nisbet izāfet ile iskenderiyye-i mısr gibi nitekim türki ‘ibāretile
‘ubūr itmişdür
- 02 sāyir iskenderiyyelerden bu mümtāzdur ve bu nisbetüñ envā‘ı çokdur hele
icmālen
derkenar: maṭlabü'l-nisbet
- 03 bu maḥall de iki kısmdur birine aşliyye birine fer‘iyye dirler **أما الأصلي في عروفة**
- 04 **وعمودة أما الرعيه في تغيرات النسب** ve şadedinde olduğumuzda
- 05 ikisi de müte‘allimdür aşlda iskenderī fer‘de iskenderānī dirler mişāl ve lehu
- 06 **li-münşihi**
- 07 yā melekdür yā-ḥūd perī o şanem
şekl-i insānda gerçi timşāli
- 08 mısr-ı ḥüsne o hem-cū-yı yūsufdur
ḥāceler olsa n’ola delāli
- 09 ḥālī görme cemālī bağını
- 10 ki oldı nebḳ-ı iskenderī ḥālī
- 11 **ve lehu mişāle’l-şānī**
- 12 gir bir ḥāme-i iskenderānī
düşinde giymedi iskender anı
- 13 ammā emr bir ‘aks olmaduğı oldur ki bu tağyīr-i nesebden ğaraż mübālağadır
nitekim
- 14 merḥūm ibn-i kemāl paşa ba‘z resāyilinde naql idüp eydür **قال الامام المطرزي**
- 15 **في الموجب الاذن والنور من تغييرات النسب بقا لثوب اسكندر**
- 16 **انتى فوعانى** ve niḥābında bundandır keşrü’l-liḥye olan ādeme **رجل طحاى** dirler
- 17 şaḳalı çok olduğıçun āğāh ol ki bu nisbet ile nisbet olunan

(015a)

- 01 şevb-i mezkûr daḥı eyledür ya‘nî şevbüñ nemn ve bahâsı ve ‘indü’n-nâs intifâ‘
 02 ve beḳâsı nebḳden ekşer ve evfer olup nebḳ her vicdândan dūn olmaḡın
 03 te‘ādül ḳaşd olunup keşri keşire ḳalîlî ḳalîle virdiler fil-ḥıfz heze
 04 ‘l-zâbıta zîrâ şerâḥdan ba‘z kimesneler bu ḳâ‘ideden ḡâfil olduklarıçun
 05 şemsü'l-e’immetü’l-ḥalvânî nisbetinde zamm ḥâ ve sükün lām ile elif ve nūn ise
 aşl
 06 kelimedendür ḥalvâna mensûbdur ḥalvân ise ism-i bülenddür didüḡi vâḳı‘a
 muṭâbıḳ
 07 degüldür vâḳı‘a muṭâbıḳ degüldür illâ feth ḥâ ve lām ve elif ve nūnuñ ziyadesi-le
 08 keşir ve eger ḳalîl bundan ziyâde tafşîl maḳşûd ise ṭabaḳaya nazar oluna
 09 **zıkr-i vaşf-ı zât-ı zü’l-ḳarneyn**
 10 bunuñ ḳarnına izâfetinde ‘ulemâ ḳatında bilâ-ḥilâf ihtilâf vardır
 11 ammâ bu ḳavlden aḥseni ve bu beyândan ebyeni yokdur bu melik-i mevşûfuñ
 12 ḡâyetile şalâḥından emr-i ma‘rûf ve nehy-i münker itmege şâlih olduğundan
 13 melik-i müte‘âl celle celâlühü ve ‘amme nevâlühü icrâ’-ı evâmir-i şer‘iyye ve
 taḳayyüd-i aḥkâm-ı
 14 mer‘iyye itmeḡiçün ḳavmine gönderdi gelüp bir vech vilâyet-i tîlîḡ
derkenar: bir vech vilâyet didüḡi ḳayd-ı ihtirâzıdır ya‘nî vech ‘indü’l-ba‘z kemâ
 lâ-yaḥfî
 15 aḥkâm itdükde ol ḳavm-i şüm bunuñ ḳavline ḳâyil olmayup
 16 **قَدْرِنَا قَدْرِنَا بِعَيْنِنَا بِعَيْنِنَا بِعَيْنِنَا بِعَيْنِنَا** muḥkem ḍarb idüp ḳâtelehümü’l-lah baḡir
 17 **derkenar:** bi-ḡayr çok didüḡi kendülere nisbetdür ya‘nî ḳatli kendü zu‘m
 fâsidlerinde bile cā’iz degül iken girü ḳatlı itdiler dimekdür
 18 ḥaḳḳ öldürdiler ol ḥâlîḳ bî-ta‘ab rāzıḳ ‘acem ve ‘arab iḫyâ idüp gönderdi

(015b)

- 01 kezâlik ḳâbil olmayup girü ḳatlı eylediler pes ol ḥayy ve ḳayyüm ve ḥâkim ve
 ḥakîm
 02 ve hū bi-küllî şey’in ‘alîm tekrâr iḫyâ idüp yine gönderdi bu ecluden zü’l-ḳarneyn
 03 didiler zü’l-ḥay‘âteyn dimediler nitekim der-ḥaḳḳ ḳaḍı beyḍâvî el-mühre ‘ale’l-
 rāvî
 04 dinilmişdür ḥikâye aḳşâ-yı arzda vâḳı‘ olan mudin-i islâmdan

05 birinüñ ‘ulemāsı mābeyninde bir müşkil mes’ele vāqı‘ olup kimse cevāba kâdir
06 olmayup hālā vech-i arzda bu ‘uqdeyi kimse hāl idemez idemez meger beyzāda
07 beydāvī hāzretleri dinilüp ol aradan bi’l-ittifāk ‘alā sebīlü’l-vifāk iki kimse
08 gönderilmiş tā ki bu mesāfe-i ba‘idede olan menāzili kaç‘ ve merāhili tayy ve
09 ihtiyār ta‘ab ve ‘ayy kı lup varup ‘allāme-i müşārün-ileyhden cevāb yā şavāb
10 alalar çün bunlar bu nisbetle beyzāya geldiler dervāzelerüñ birinden dāhil
11 oldılar hemān ol sâ‘at bir şavt-ı garīb ve şadā-yı ‘acīb işidüp bu ne
12 āvāze ola diyü şorduklarında **والسفا ر محمد الله ويرحمكم** kâdī hāzretlerinüñ
13 vefātı şalāsıdur didüklerinde bunlar vāveyltāh veyā zāhmet-āh işimüz tebāh
14 oldı **كأرعى ناعام انا لله وانا اليه راجعون** bārī cenāzesine ve şalātına
15 hāzır olalum diyüp varup gāşle çıkardukları vaqtde hāzır olup ol
16 maḥallden bir miqdār ırak tırup biri birile söyleşüp mes’ele bu ‘ālem-i dehrüñ
17 cesed-i pākī rūḥānıyetinden sū’āl itseñ olmaz mı bil ki **بفضل الله وهو**

(016a)

01 **كل شيء** āyetine mażhar olup cevāb vire ki ḥaḳīkatde bu olmamışdur hemān nuḳ
02 ve hareketden ḳalmışdur li-muḥteri‘ hi getürse cāmidi nuḳka ne kilki-i ḥaḳḳ
03 dilerse eyler anı nāḥıkdan entāḳ ḳudretü’l-laha nazār naver muḥāl nesne yoḳdur
04 kerāmet la‘lemadü’ş-şerīf bize cevāb içün buña nev‘an ḥuyül virmede ne istiḥāle
05 vardur diyüp biri edeb üzre alur ve gelüp gūş-ı şerī‘ ata yüz tutup
06 nidā’-ı hafīle yā ‘ālemü’l-rabbānī raḥimekümü’l-lah biz fülān mesāfe-i ba‘ideden
07 bir müşkilüñ ḥalli içün saña sū’āle gelmiş idük seni gelüp bu ḥalde bulduk pes
08 **إذا تحرمت في الأمور فاستمعوا من أهل القبور** ḥadīşi mübtegāsınca
09 bi-‘ināyetü’l-lah senden cevāb ricā eylerüz ümīzdür ki bizi maḥrūm
10 göndermeyesin
11 diyince serīrinde ‘ālem-i ḥay’ātdan gāfil yatur iken ḍaḥḥākī ḳalkup ‘ale’l-‘āde
12 cülüs idüp devāt ve ḳalem ve kāğıd isteyüp sū’allerin yazup
derkenar: bu maḥallden cülüs zıkr olunur ḳu‘ūd terk olunduğı tamām maḥallinde
vāqı‘ olmuşdur erbāb-ı ‘ilme maḥfi zikridür
12 cevābların virüp devāt ve kāğıd ve ḳalemüñ her birin bir cānibe atup
13 girü kemā-kān ḥālet-i evlāya ‘avdet itmegin zü’l-ḥay’āteyn didiler ba‘z şıḳāt-ı

14 niḳāt-ı maşâyıhdan menḳüldür ve min-vech ma‘ ḳüldür li-muşannifihi

15 | **يا هود** | **الوم الجميل** | **ولس ذلك الاذيلي**

16 başında haḳiḳaten iki ḳarnı olduğı eelden zü'l-ḳarneyn dinilmiş ola

17 **لكل وجهه** | **اما جلال الدين السبلي** | **او ايل باندر** | **وسايل كتابه**

(016b)

01 bu ḳikāyeyi naḳl idüp eydür çün ki iskenderün başına bu ḳāl

02 geldi başdan bunda bir ḳikmet vardur diyüp kimseye izhār itmeyüp

03 ‘uyūndan şaḳlardı ammā bir kātım rāzı a‘ nī kātīb sırrı var idi bunuñ

04 aña ‘ubūdiyyetde nazīri yoḳ idi ḳulūşda istikāmetde her ḳālī hem var

05 idi keşretde ve ḳilletde vaḫdetde ve ḳalvetde nedīm-i hem-demī ve her yirde yārıdı

06 ne yārı bil ki yār-ı ḳārıdı ittifāk ḳalvet-i serādan çıḳup ḳamāma girdiler

07 ikisi bir ḳalvetde muşāḳabetde iken kātīb nā-gāḳ der-ān hengām-ı germiyyet

08 bilā-rām ol ḳarna nāzır oldı iskender gördi ki ol ‘imāmelerile şarup

09 şaḳladuğı ḳarnın başdan zāhir oldı li-münşihi

10 baş açdı girdi meydāna sikender

ne hem-ser görmemişdi anı hem-ser

11 hemān kātibe envā‘ i şerm ve ḳicāb ve ḳiḳāb-ı bī-‘ itāb ile luḳf ile

12 söyleyüp iy sāfir-i ser-efrāz ve iy muḳtar-ı kalem-sāz nazm-lehü

13 gerekdür ki olasıñ baña iy yār-ı kemā-kān yār-ı ḳār ve şāḳib-i esrār

14 sen anı cān gibi ḳöñülde şaḳla **كه حادع بر سر او اذ يرد ستار**

15 **غابة تشبيه وتحذير** | **وباب فخره وشهيرة** | **ḳıḳ‘ a-lehü**

16 rāzı kim ibrāzı lāzım olmaya şaḳlamaḳ gerekdür anı ḳayr ve şerr

17 şaḳla rāzum dime şaḳın kimseye ser-fürü itme gerekse saña sırr

derkenar: beyān bī-‘ itāb

(017a)

01 nitekim erbāb-ı ‘irfān bāb-ı naşīḳatde senüñ emrün tedārik eylemişler ḳüyā ki

02 bu mışrā‘ı ḳaşşaten senüñçün söylemişler sırr virmek olur sırrı ‘ayān eylemek
olmaz

derkenar: bu ser süḳan nefis mışrā‘ dur

03 imdi āḳāḳ ol gerek gedā gerek şāḳ ol şöyle ba‘ de‘l-yevm bu rāzı āḳirden

04 işidem saña bir iş idem ki ve-lehu halk-ı ‘ālem senden ala ‘ibreti
 05 sen düğün mi añladuñ bu hāleti bi’l-cümle bundan şoñra buña bir vech ile
 06 vākıf olsalar bil ki rû’yāda görseler ve fi’l-haķıķa ol senden
 07 gelmese girü ben anı senden bilürin hümā gibi göge çıksañ mür gibi yire
 08 girseñ bu derdden hālāşa çāre ve bu ğamdan necāta fūrce bulmayasın
 09 diyüp luḫ ile ḳahrın zıkr eyledi gerçi kātib daḫı o hāli fikr eyledi
 10 ammā ne fāyide şol nesne ki muḳadderdür vaḳtında zuhūrı muḳarrerdür
 11 **kātibe ‘arız olan ‘arıza zikrindedür**
 12 çün bu muḫarrir ol ḫarāretile ḫamāmdan çıḳdı bu rāz sözünñ sözi
 13 derūnda külḫen gibi yaḳdı ya‘nī bi-emri’l-lah ve ḫikmete bir ğarīb ‘arıza ‘arız
 14 oldu ki ol rāzı dimekden ğayrı ‘ilācın bulmadı pes ol debİR
 15 rüşen zamİR bu emrūñ tedbirinde ‘āciz ve fūrūmande oldu ḫattā ol ḫadde
 16 vardı ki yā dimek gerek yā ölmek ğüyā ki bu mıṣrā‘ anuñ ḫasb-i ḫālidür mıṣrā‘
 17 söylemezsem ölürem söylersem rāz açılır ‘āķıbet me’āl te’emmüli bu oldu ki

(017b)

01 zī-rūḫdan ve zevī’l-‘uḳūldan ğayrıya diye ol daḫı şehrden cüdā
 02 ve ilden ayru ola bi-şarḫ-ı enge ba‘ idü’l-mesālik ḳarībü’l-mehālik bir yire diye ki
 03 bi’l-fi’l bil ki bi’l-ḳuvve nuḫ-ı şānından olmaya ve nefsi-i zātında ḫiss-i ḫayvānī
 04 añlanmaya āḫir-i kār ba‘ d-heze’l-efkār burayı şavb-ı şavāba yaḳın
 05 görüp dāmen-der-meyān idüp şaḫrā yaḳasın tıttup cebel-i ḳāf gibi
 06 otursın kimse görmez ve ins andan ḫaber virmez müfzī ḫarāb
 07 bir fezāya çıḳup anda keşf-i rāza maḫall maḫall bulup bir şehr-i yār ğūh ve fāruñ
 08 öñinde ‘arz-ı ḫācet ider gibi ḫıdmet yirin öper gibi ḫuşū‘ ve ḫuzū‘
 09 ile egilüp bu resme ḫiḫāba gelüp **الإمان للملك قتيان!** ya‘nī iy zemİN
 10 ve zamān ve iy mekİN ve mekān āġāh oluñ ki bu ḳarna şāḫib-ḳırān
 11 olan melikü’l-mülūkuñ başında iki boynuzı vardur diyüp ol araya
 12 ba‘ z ‘alāmet vaz‘ idüp gelüp gitmiş bi-‘ināyetu’l-lah ol ‘arızadan
 13 biri ölmüş ba‘ de ol cihetden ne zāhir olur bilmez ve ol araya kimse
 14 varıcaġın añlamaz li-men-şaff heza bilmezem ben bu gerd-i şekk-i ḫālin
 15 ġün ne yüzden ḫulū‘ ider yārin lā-cerem zuhūr-ı ‘avāķıb-ı umūr ve āyine-i
 16 ḫavādiş-i rüzigāra nigerān olup döñerdi ve lehu
 17 dirdi bu ḳavli ol ki ve bī-ġāh redd olunmaz çeker ḳazā’u’l-lah

(018a)

- 01 sen sen ol dime rāzuñı iy yār
ki şaķın kim yirüñ kulağı var
- 02 hikāye-i ğarībe
- 03 hikmeti gör hikāyeye kulağ ur ki ba‘ d zamān ol kādır perverd-ġār
- 04 kudretin yine izhār idüp bir mūcib ħur‘ān-ı mecīd **يفعل الله**
- 05 **ما يشاء ويفعل ما يريد** ol nefis-i nefisden bī-mişāl yirden iki
- 06 çatal bir ħamış bitürdi bir şüre yirden nebāt kadar tīn zuhūra getürdi
- 07 meġer ba‘ de‘l-eyyām bir rā‘ ī-yi aġnām ol cāya sevķ ehli birle ħoyun yaya
- 08 gelüp ol ħamışı ġördi hemān ħat‘ idüp ufardı lehü eyzan
- 09 kesüp rā‘ ī düdük eyler ol nāyı
oķur ‘ārif olup medħ ü şenāyı
- 10 işit bu ħavli añla ol ħuldan
o rā‘ ī-yi nemed-pūşı ħovaldan
- derkenar:** iştiķāk
- 11 li-mü‘ellifihi
- 12 çün anı aġza aldı çaldı çoban
hemānā dil virüp söyletdi sühān
- 13 o kim ħalk eyleye topraġdan ādem
nūr ol çü ya dil vir dise ol dem
- 14 añna kim ol diye ol olur anı
bunı ħo ādemiñ añla anı
- 15 lābüdd ol nāydan nuţķ-ı ādemī zāhir olur **ان للمكترين** şadāsı şadır
- 16 olur ħalk-ı ‘ālem ve çok benī ādem anuñ nuţķına ħayrān ħalur
- 17 meşnevī

(018b)

- 01 ħiyāmet ħopdı şandı cümle ādem
cemī‘ ħalk-ı ‘ālem oldı dirhem
- 02 çalındı şanırsın sūr-ı isrāfil
ħiyāmetden ‘alāmetdür didi il
- 03 yayıldı ‘āleme ħavli ħavaluñ

- işidildi şadāsı ol maḳālūñ
04 düdük dilden dile düşdi çalındı
melik iskenderūñ ḥālī bilindi
05 çūn bu ḥādīşeden emīr ḥabīr oldı ḥaylī maḥzūn ve dil-gīr oldı
06 hemān kātibe ʿitāba gelüp söyletmedin ḥabse gönderdi baʿ de çobanı
07 buldurup getürdi ğazabdan ğāḥ tırdı ğāḥ oturdı pes bu ḳadıya
08 ğayr-ı marziyyeden sūʿāl eyledi çūn çoban baʿ deʿl-istīmān ḥaḳīḳat
09 ḥālī veyā şıdḳ-ı maḳālī ʿarz ve ʿilām idüp kemā-yenbaġī ḥiṭāb ḳılup
derkenar: bu kemā-yenbaġī ḳavli ḳayiline naẓar-ı milk muḥāṭaba göre degüldür
10 ḥiṭāb iy beglerūñ begi gör biz erenlerūñ yegi yārinecek allah yār yardımcıñ
11 her ğāḥ ol melik bī-iştibāḥ olsun ḳoyunlarūñ yaʿ nī ḳoy çok olsun
12 istemeyenler yoḳ olsun ḳuzıların yazılara yayılsun ḳoyunuñ ḳurd
13 almasun ḳurduñ gündüz ulusun arslanların ḳaplanların
14 añırsın yurduñ yol olsun ʿālem saña ḳul olsun ben toġrın
15 **derkenar:** añlanan ḳāyilenūñ murādı evlādıdur
16 toġrı söylerin eger yalan dirsem ḳılıcuñ boynuma uğrasun günlerde
17 bir gün bir uzaḳ ovada ḳoyun gördüm ḳavalcuġum yoġıdı türkicüġüm ḥayḳırup
18 tolayu gezerdüm ger çevgānuma ṭayanup oḡtın oḡtın ımızġanurdum

(019a)

- 01 ḳoyunları arslan başana ḳurd ḳovana ḳuzı güdene inanurdum
derkenar: bunlar dāʿ ī-yi mezbūruñ esāmī-yi kilābıdur
02 ol arada toş tolu ḳoyunlara baḳarken bir yirde iki çatal bir ḳamış bitmiş
03 gözüm tuş oldı gördüm nāmlum ile kesdüm alup aġıla getürdüm
04 bir güzel düdük eyledüm hemān çalduġum gibi ḳulaġuma bir ün çalındı
05 ādem sözini sizüp yengi bu diyü tekrār çalınca didüġin didi söyledüġin
06 söyledi işidenler tañaldı diyücek ol melik-i kerīm-i ḥakīm-i ḥalīm aʿ nī şāḥ-ı ḳişver
derkenar: bu ʿibāre yuḳaruda geçen ḥiṭāb ḳılır ʿibāretinūñ mevḳūf-ı ʿaliyyesidür
07 melik iskender çobana luṭf ile naẓar eyleyüp laṭife-kiyān söyleyüp
08 ʿacabā ol düdüġi yine ele alsañ utanmayup çalsañ girü ol didüġin
09 dir mi ola yā utanur mı ola hele çala görelüm ne söyler bilelüm aña göre
10 ʿamel ḳılalum diyü emr itdükde çoban çalınca الآن للملك قريبن şadāsı
11 peydā olduġda ol emīr-i cihān-gīr eflāṭūn-tedbīr meclis-i ḥükemā-yı celisinde
12 ḥāzır olan erkān-ı devlet dīvān-ı sāʿ adetden utanup vādī-yi ʿibrete

13 düşüp baħr-i fikrete ʔalup ğavvāş-vār şadef-i ʔa^ç r-ı baħr hûkminden bulanı
 14 bî-mişālî ki her biri bir dürr-i şāh-vār ve bir cevher-i şeb-çirāĝ-ı şu^ç le-dārdur ki
 15 ʔıkarup **لَا يَرْمَا اخْتَارَ اللهُ** eger ħayr bunuñ ibrāz ve izhārında
 16 olmasa benüm bu sırrum āşikār olmaz idi ve bu mizmārdan ^ç ālem pür-ʔanīn
 17 olup pertev-i mihr-i rāzum dünyāya yayılmaz idi diyü nefsi ^ç azizine

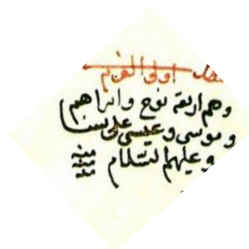
(019b)

01 gūyā ki **اصبر كما صبر اولي العزم** diyüp çobanı ʔoyup kātibi getürüp müsvedde-i
 02 evrāĝ ħasb-ı hālīn ve tesvīd-i defter-i derd-i sırrın ħarīʔa-i beyāna geçürüp
 03 cerīde-i beyāza ʔıkarup varaĝ varaĝ taħrīr itdürüp ħarf-i taħrīf
 04 sebük sebük oĝıdup içinde sehv ve ğalat vāĝi^ç olmış ħurūf-ı
 05 ^ç illetden bir ħarf-i taħrīf ve bir kem olmış kim ʔavl-i muşĥāf bulmayup ʔavlinde
 06 şaĥīḥ fi^ç linde sālīm bulup mısrā^ç yazıcı kendü dir yavuz şanmaz
 07 bu ʔazıyyenüñ bu maĝūle-i netice ile zühür bulduĝın ve bu şayt ve şadā-yı
 08 ^ç ibret-nümā ^ç āleme bu gūne şāyi^ç olduĝın cānib-i ħaĝĝdan bulup
 09 cebr-ĝir idüp her birine şānına lāyık ve ħāline münāsib ri^ç āyete
 10 başlayup çobanı rā^ç i iken mer^ç i ʔılıp kātibi kirām-ı kātibīn defterine
 11 ʔayd itdürüp vazīfesin muzā^ç af eyledi min-ba^ç d bilmeyen bilsün
 12 işitmeyen işitsün didi ve lehu gün gibi şimdi zāhir oldı baña
 13 dillü düdükdükleri il aña ħaĝĝatü'l-ħāl bu düdüğüñ
 14 didüğü maĝāl şaĥīḥdür gecesüz gündüz olmaz ʔavl ʔaval ʔavlidür
 15 nitekim bu ma^ç nide şā^ç ir eydür

16 **اذا فالنحذامى صدقوها فان القول ما قالت حدامى**

17 nazm-ı kelām münāsibü'l-maĝām li-münşihî

derkenar:

(020a)

- 01 çū bir şey ’üñ zuhûrı ola maqşūd
ne deñlü şaqlasañ olur hüveydā
- 02 anı kim setr ide settār-ı ‘ ālem
kimüñ ne kudreti var ide peydā
- 03 anı kim eyleye ol zāhir izhār
kim ola kim anı eyleye ihfā
- 04 murād ile olıcaq keşf esrār
ne nef’ eyler şaqlınmaq anı āyā
- 05 eger olmasa bunda hikmetu’l-lah
bu sırrı kim iderdi halka ifşā
- 06 melik başdan anı şaqlarken ilden
ne oldı ki itdi ol kātib temāşā
- 07 çū gösterdi ğaraż yindi hazerden
o bu ma’ nıyi bilmez midi aşlā
- 08 **küllü sırrın cāveze’l-işneyni şā’**
derkenar: fāyide
- 09 ğaraż bundan iki lebdür dimişler
ki ider rāz-ı derünī anlar inhā
- 10 bu kıandan kim leb-i çāre irişüp
ola efvāh-ı ‘ ālemde hüveydā
- 11 **vaqad kâle mü ’ellifihî bilâ-işkâl bi-en yakûle-hüm ricâl ve nahnu ricâl**
derkenar: fāyide-i cedīde
- 12 yā-hūd andan murād ola iki göz
ķabül olmaq gerek ma’ ķül olan söz
- 13 göze meşelā muħabbetden gelen yaş
ider rāz-ı derün ‘ aşıķı fāş
- 14 **kemā kâle şāhibü’l-bürde berrade allahu mezca’ hu**
- 15
- 16 **temşil kezālik ve tekmil li-zālik**
- 17 nitekim hazret-i ya’ ķüb ‘ aleyhi’s-selām ođlı yūsuf ‘ aleyhi’s-selāmuñ

(020b)

- 01 gördüğü rû 'yānuñ mühim mā iken ihfāsın murād eyledi likin hilāf-ı murādu'l-lah
 02 olmağın ki لَا يَرَىٰ أَضَاهُ إِلَّا هُوَ, ol vāqı' a emrinde olan hikmet-i
 03 hafiyyesin izhār için şiddikı mühlake-i hasede düşürüp ki çāha atup
 04 ki üserā gibi h̄'āce-i dehr ilinde şatdurup li-muħarririhi
 05 yūsuf ğamıla çāha atılmağa sebep ne
 06 yā kul oluban böyle şatılmağa sebep ne
 07 elden ele düşürüp ilden ile aşurdı gāh gerdān-ı mekīn giriftār
 08 idüp gāh hābse birağup varıadan varıaya uğradup
 09 her bir belāya zāhiren bir bahāne eyledi āhır-i kār hikmetin izhār eyleyüp
 09 raķabetden āzād itdükten ğayrı mışra emīr-i bī-naẓīr eyledi
derkenar: fi-nüşha emr-i ' adl ve dād eyledi
 10 hā-naşīhat-i ' uķalā
 11 iy merd-i āgāh nā-gāh bir belāya yā bir görünmez kaẓāya uğrasañ
 12 bilürsün ki ol belā haķīkatde kimüñ belāsıdur ol ğod ğudā-yı ' ādildür
 13 zūlm eylemez sū-i zann itme أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عِبْدِي لِي, ğadīşı ma' lūmuñdur
 14 beher-ħāl bir hikmeti vardur اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ, buyurmadı mı imdi
 15 sen ki mü 'minsın saña lāyık olan budur ki bir miķdār şabr idesin
derkenar: nitekim şeyḡ sa' dī ĳuddise sirruhu bu ma' nide bostānında buyurur

نكتم في سعدى قوسى مع بو عسدر وستانه بيورد
 سوتوبدانى له بله حكم كست جمه بله نونونى بود
 ٥٥

- 16 كأصبراً على العزم tā ki ba' d ' üsri yüsre hikmeti bāhir luṭfi zāhir ola
 17 li-münşihī'l-münşid

(021a)

- 01 belāya şabr ve na' māya şükr kıl dāyım
 ğudānuñ çoķdur eltāf-ı hafisi ıztırāb itme
 02 **der-fikr-i ĳudret-i bārī ' azze ve celle li-men-şannafahu**
 03 anuñ fikr eyleyen ĳudretlerini

- kamu bir ʿ ibret olur aña eşyā
 04 dile ādem iden bir ʿubza ḥākī
 bu şāḥı tañ mıdur eylerse gūyā
derkenar: ʿubzadur zamm ile ʿubza degüldür fetḥ ile
 05 dil ağız virmeyüp nuṭqa getürdi
 çün istinṭāk olundu niçe ḥārā
 06 buña ḥod ʿ arīzī bir dil virildi
 ne cānı vir ki diye emrine lā
derkenar: birisi mekkede dil taşıdur
 07 ḥāşılı efvāhdan işitdigüñ kıl u kālī ve maḥsūsātda gördigüñ ṭarafa
 08 aḥvāl-i müşāhedüñde bulduñısa murād ni ʿ dügin añladuñısa fe-bihā vālā lağva
 09 ḥaml itmeden bir mücib **الاعمال اولمن الامال عدم وقوفه كميل**
 10 yegdür ḥattā ḥavāss-ı ḥayvānāt ve eşvāt-ı cemādāt daḥı teberrük ve teyemmünden
 11 ve tefe ʿül ve taṭayyurdan ḥālī degüldür nitekim türki meşeldür söyleyeni ʿo
 söyleyeni
 12 ideni ʿo itdüreni gör dirler ḥikāye-i bī-miṣāl der-te ʿyid-i in-maḥāl
 13 bed ʿ dünyāda kışsa-i yūsuf zeliḥāda eydür allah te ʿ ālā celle ve ʿ alā
 14 bir nesne dileyicek anda ihtiyāṭuñ fāyidesi yokdur bil ki tefvīz
 15 ve tevekkülüñ ʿ ibāda ʿ āyidesi çokdur demek ma ʿ nisin izḥārda
 16 ḥaḥḥ sübhāne ve te ʿ ālā ba ʿ z enbiyāya ḥiṭāb idüp ḥüsn-i fiṭnatdan
 17 sū ʿāl itdükte **قالوا بجانك لاعلم لنا الا ما علمتنا وانت عدم**

(021b)

- 01 **الغيوب** diyü ʿ acz ile cevāb virdüklerinde celle zikre buyurup sizden
 02 biriñüzüñ ki ḥudretde ve ḥuvvetde siyāsetde ve riyāsetde emr ve nehyde icrāda
 03 ve māl ve menālde bil ki her ḥālde fevḥa ʿ l- ʿ āde sizden ziyāde olsa ittifāk
 04 anuñ üzerine benüm bir zerreden aşğar ve ḥatreden kem-ter bir aşğar maḥlūḥum
 05 vāḳi ʿ olsa ve anı ol muvaḥḳi ʿ den gidermege benüm irādetüm müte ʿ allıḳ olmasa
 ol
 06 kendü degül kevn ve mekānuñ nermīn ve āsümānuñ ve mā-beyne-ḥümānuñ ḥalḳı
 bi ʿ l-ittifāk
 07 biri birine mu ʿ āvenet idüp anuñ üzerinden izālesine ḥaşd ve naḳline
 08 cedd ve ceḥd eyleyüp ve bir ḥuvveti bāzū-yı fi ʿ le getürüp ḥalışup devr-i şemsler

- 09 zerre kadar yirinden ayırmağa kâdir olmaduklarından ğayrı kat' ā bir yirine
- 10 hâlel ve zarar getürmeyeler mısrā' -lehü **فَدَيْلًا حِطَّ أَمْرُ رَبِّ الْعَالَمِينَ**
- 11 **zıkrü cem**
- 12 cem cem-şide 'alemdür li-mürettibihi cem nedür cem-şid adı cem-şid bir şehdür
be-nām
- 13 ammā cem-şid lafzı iki isimden mürekkeb bir ism-i hâşşdur anuñ biri cem biri
- 14 şiddür ammā cem ya' nî 'alem müstaķillen müsta' meldür her sultān-ı 'ālī şāna
- 15 ıtlāk olunur ve cāmdan taħfif olunur vaķtā ki şāh-ı meşrūhuñ
- 16 cām-ı cihān-nümāsın güneşe teşbīh itdiler şid ise güneşdür aşlı üzre
- 17 cām-şid didiler nitekim bu beytde zāhirdür **جهانرا زودل بریس و امید**

(022a)

- 01 **تو گفتی جز بند شد جام شید** ikiden hālī degül izāfet beyanına kaçd
- 02 oluna hātem faza gibi yā bi-ṭarīķū'l-mübālağa şidüñ mevşufı ola **عليك والسعديين**
- 03 isti' māli cā'izdür ammā bu didigümüz 'alem isti' māl olmaduğına göredür zīrā
'alem
- 04 isti' mālinde cām-şid dimek yoķdur ya' nî 'alemü'l-fesr cemdür cām degüldür
- 05 bi'l-cümle gerek 'alem-i müfred olsun ism-i cins olduğı vechden cem-şide ad
olduğı
- 06 gibi nitekim bu beyt ile istişhād olunur **که دادی ای از شرطه عجم**
- 07 **ز عهد فریدون و خاک ورم • بخشه فریدون و نوروزچرد**
- 08 **که شادی سپرد آن جهان نام عجم** nev-rūzuñ vāzı' -ı evveli cem-şid
derkenar: nevrūzuñ cem-i izāfete şekk şāhibine izāfeti gibidür cāmī' -i sultān
mehemmed ve hūkme loķmān gibi
- 09 olmağın aña izāfet olunmuşdur **فالامر كذلك** dağı süleymān 'aleyhi's-selāma
derkenar: menāl-i kelām cem-şide ad olduğı gibi dağı süleymān 'aleyhi's-selāma
cem didükleri gibi dimekdür
- 10 cem didükleri gibi ammā mollā raħmetu'l-lah hādāyıkında ba' zılar bu beytten
- 11 ki zıkr olunur beyt **چو شد بر باد بخشست و باد**
- 12 **آن سانکه روح باد بخیزد ماند** cemşidi süleymān 'aleyhi's-selām anlamişlar

- 13 dir ve fih-i naẓar imdi āgāh oluñ ki bunda iki ihtimāl vardur biri
 14 budur ki bāddan murād bād-ı ḥaḳīḳat ya‘ nī süleymānuñ besāt-ı mu‘ ciz-i āyāt-ı
 15 serīrin getüren bād ma‘ hūd ola ol vaḳt ba‘ z mezkūruñ sözleri
 16 yirinde olur yā bād kināye ola bu taḳdīrce bi-‘ itibārü’l-aşl
 17 murād at olur nitekim feres-i seyyāre-i ṭayyār didükleri gibi bi’l-cümle medḥ
 maḥallinde

(022b)

- 01 gerek nücerred gerek muḳayyed bād zıkr olinup at murād olinur bād dirler bād-pā
 02 dirler bād-ı şarşar bād-ı şabā dirler li-münşihî der-yūsuf zeliḥā-yı ḥod
 03 seyr-i şahrā idüp o şāh-ı şebā
 bād-pālarla gösterür ḥarekāt
derkenar: yūsuf züleyḥāsında bu beyti zıkr eyler
 getürdi şanursın gül yaprağın bād
 04 **bāz ān ‘alāme-i rāst der-yūsuf ve züleyḥā-yeş**
derkenar: züleyḥānuñ sırrı vaşfında vāḳi‘ ebyātdandır
 05 buyurdu çekdiler bir bād-ı şarşar
 yüridikce ayağı yiri şarşar
derkenar: bu sīn zammı mezkūr belāya rāci‘dür
 06 ve ḡāyet me’āl-i maḳşūd hevā-yı nefis cem-şid ola hevādan da mütebādir olan
 07 ḥilāf-ı şer‘ ü dīn fāsîd sevdādur hem fi’l-vāḳi‘ bu aradan ḥāl-i cem-şide
 08 muvāfıḳdur ḥāşıl-ı mā-ḳabl cem-şid hevā atına bindi ve anuñıla ḳalmayup
derkenar: ḥazret-i yūsuf ‘aleyhi’s-selāmuñ emīr-i vilāyet merīr-i salṭanat olup
 şevket-i salṭanat ve ‘ asker-i merr-i mehābet ile ṭaşra çıḳduḳda bindügi atdur
 09 ḥükmin virdi ḥükmi degüldür illā yürütmek ve sürmek feseyezekkeru ḥāle
 10 pes bundan ne cem-şid süleymān olmaḳ lāzım gelür ve ne süleymān cem-şid
 mücerred ḳarīne-i lafzıyye
 11 anı virmez ve **هذا الذي مما تروى به، لحن مما قالوا فلبنامل**
 12 ve gerek ‘alem-i mürekkeb olsun gerek vaşf-ı nergisle cem-i cām gibi gerek
 izāfetle
 13 cām-ı cem gibi ve kezālik ḡayr-ı zālîk bi’l-cümle eger müfred ve eger mürekkeb
 ‘alem olan
derkenar: cāmınuñ nisbeti bilāddan cāmudur zāten degüldür te’emmül

- 14 maşşūddur cem memdūd cām degūldür ‘ale’l-ħuşūş cām adlu kimse işitdigümüz
 15 yoğ ammā i‘tibār itseler olur ve cām ekşer yā muzāf isti‘ māl olunur
 16 cām-ı şarāb ve cām-ı cihān-nümā ve cām-ı ğaflet ve cām-ı ecel ve cām-ı ħikmet
 17 ve cām-ı ħamām gibi وما يشبه ذلك من المعقول والمنقول

(023a)

- 01 **zıkr-i cem-şīd**
 02 bir ulu pādīşāh idi bilmedügi nesne yoğ her şeyden āġāh idi
 03 cūbbe ve cevşen gibi silāhı ve sāyir ‘adde ħarb ve đarbı ve tuğ ve i‘lām
 04 ve rimāhı ve ħamāmı ve cāmı ومن بلد إلى بلد yolları ve niçe bunlara beñzer
 05 ‘amelleri hep bu eylemişdür tercüme-i taberīde gördüm eydür evāyil-i
 06 saltanatda sulţān-ı ‘ādil ve melik-i kāmīl idi mīr-i tevānāydı merdüm-i
 07 dānā idi mālīk-i milk ve cāh oldı yidi yüz yıl pādīşāh oldı
 08 likin bu ġadar āmed-i medīd zamān-ı ba‘īd cihān-dīde şāh-ı ġüzīde olmaġın
 09 ibniyye-i rūzigārda nazīri görilmemegin emrine ve nehyine çūn
 10 ü çirā olmamaġın li-münşihī ġözine ġadrce görinmedi deryāda semek
 11 dimedi kūha kelek ġāfda sīmurġa sīnek ‘aġlına ħalel ħulūl
derkenar: baħr-i serī‘ fe‘ ilātūn fe‘ ilātūn fe‘ ilātūn fe‘ ilāt
 12 idüp nefsine her vech ile ġurūr gelmegin ve lehu eyzan
 13 ey ġamuñla menşer-i cedr-i şadr-ı erbāb-ı zuhūr
 ġurre olma devlet-i dūnyāya mūhlikdür ġurūr
 14 iblīs-i pūr-telbīs la‘ne ider fūrce bulup der ve dīvān ħāyil olmayup
 15 bir küvveden cūve ya‘nī iġerü ħalvet sırasına ġirüp ser ve ġatına varup perde-i
derkenar: küvve-i mutaşavvıfa ġarīķince niçe didükleridür
 16 ħaylden ħayāl-i zıll gibi āşīkār olup ervāh-ı ħabīşeden iken ferīşte
 17 hey’etinde melek şūretinde temeşşūl idüp meliki envā‘i ‘izzetile

(023b)

- 01 aġırlayup şeytanetile ‘aġlın uġurlayup ġubħa allah ħāşā şümme ħāşā
 02 وهو منزه عن قول المشركين، أما قال الله تعالى لو كان فيما ألهد إلا الله
 03 لفسدنا، من رجب عزمتين diyüp öġüp ‘arşa çıķarup sen ħod

- 04 a' lemsin ben meleklerüñden bir melekem senüñ irâdetüñile saña geldüm ki sen
bir genc-i kem-yâb
- 05 olup kullaruña kendüñi bildürmedigüñ ecluden katı dâlâlete düşmişlerdür
- 06 imdi dergāhuñdan münâcât ve hâcâtum ve tazarru' ve niyâz ile arz ve sū'âl
- 07 mühimmâtum bu kullarıñuñ câhilinde geçen günâhların 'afv idüp dergāhuña
- 08 qarîblerine gāhî 'arş ve kaşruñdan tecellî ile ve gâyiblerine sekelligi bî-şekk
- 09 mazhar-ı hâl-i cemîl olan ahsen-i takvîmde müzeyyen ve müzehheb mecdül ve
mükemmel
- 10 elvâha ki zîver-i zerrîn ve lâceverd rengin olup naqş ve dikiş ile naqş-ı
- 11 bühtür ve resm-i ismüñile muşavver levha-i melihâyı hâvî ola yazdurup ve eṭrâf
- 12 ve eknâfa gönderüp kendüñe tapdurmağa ya' nî ben sizüñ ma' bûdîñuzam diyüp
- 13 kahr ile nefsüñe 'ibâdet emr idesin her kim tapup secde itmezse
- 14 çâh-ı cehenneme bırak odlara yaq ki senüñ rabb-ı erzâk idigüñ
- 15 bileler ve aña göre 'amel kıllalar didükde şekâvet-i aşliyyesi galebe idüp
- 16 şeytanet cellesi muhaqqak olup mel' ün kendüni rabbü'l- 'âlemîn şanup
- 17 şeytâna uyup ne didise eyledi diyü beyân kıllur li-muşannifihi

(024a)

- 01 vay bu mel' ün kâfir eyler ' âlemi
dînden imândan çıkarur âdemi
- 02 herkesüñ sözine itme i' timâd
şanma maḥrem saña her nâ-maḥremi
- 03 devlet-i dünyāya maḡrūr olmağıl
gör ğurūrı n'eyledi âḡir cemi
- 04 **zîkr-i kayser**
derkenar: bu kayser ya' nî şol anası ölürken qarında zî-ḡay'ât olup dirilüp iḡrâc
olunan dimekdür
- 05 fi' il vezninde kâf-ı müşennât ve yâ-yı ğayr-ı mevcde taḡtâniye ve şâd-ı mühmele-
i
- 06 meftûha ile ki kelime efrenciyyedür selâṡin-i rûm elḡâbındandur aşlda
- 07 ismi a' ṡameşdür ' isâ rūḡu'l-lah zamânında vücûda gelmişdür ma' nâsı
- 08 yarılmış qarından çıkmış dimekdür ḡattâ bu kayser ben maḡrec-i mu' tâddan
çıkmadum
- 09 diyü sâyr mülük üzre faḡr eyler fehende tercüme-i mâ-vaḡ' a fi-ḡay'âtü'l-ḡayvân

- 10 ammā tercüme-i şaberîde ferîdün şâh ki zîr-i gerdüna reb‘ -i meskûna hüküm
 11 itmiş idi eķālîmi üç kısım idüp her kısmı evlād-ı şelâşesinden
 12 birine virüp rûm ve rûsı ve mağrib-zemîni ağarr evlādı olan selem
derkenar: medħal
 13 şâha teslîm eyleyüp aña kayşer diyü ad urmuşdur didügi naql-i hay‘âta
 14 muħâlîfdür fikr ve te‘emmül eyle ki bu bâbuñ fetħi müyesser degüldür el-adaķķ
 tedķîķile
 15 zîrâ kayşerî ħesâbıla yapılmışdur **zîkr-i kistrâ**
derkenar: kayşerî ħesâbla yapılmışdur didügi ya‘ nî tercüme-i şaberîde vâķi‘ olan
 kelâm mezbûr gerçi hay‘âta muħâlîfdür ammâ be-her-ħâl bir nazarı vardur anı
 mülâħaza eyle dimekdür
 16 kistrâ i‘ lâm mülük-ı a‘ cām dandur kâfuñ fetħ ve kesri mazbûṭ ve meħekkidür
 17 likin mağrib kavlinde ve kistrâ bi‘l-fetħ efşah beyân olduĝına göre kistrâ âħiridür
 (024b)

- 01 ammâ mışbâhü‘l-münîr kavlinde **‘وکسری ملک العزیز قال ابو عرب بن عبد بکر**
 02 **اککاف لاغیر** diyü beyân eyler li-küllî veche ve mülük-ı fürsden her birine
 zamânlarına
 03 nazâr-ı ıtlâķ şaħîḥdür kāmüsda ve mışbâh-ı münîrde ve sâyir luğat-ı
 04 mu‘ teberede kistrâ melikü‘l-fürs diyü yazar bundan nüşü‘l-revâna iḥtişâş
 05 añlanmaz hemân bi-‘ itibârü‘l-zamân ve‘l-mekân mülük-ı fürsüñ her biri kendü
 ‘ âlem-i
 06 salṭanatında kistrâdur nitekim kayşer de eyledür ammâ kaşîde-i bürde şürühından
 07 ba‘ zında **‘وباقا ابوان کسری وهو نصدع کتمل اصحاب کسری علی ملتیم**
 08 beyti şerħinde ve kistrâ âħir mülükü‘l-fürs diyen şâriḥ işâbet itmemişdür
derkenar: medħal
 09 ol cihetden ki maħalline müşâdif degüldür bu sebebden ki kistrâdan
 10 murâd nüşü‘l-revân-ı ‘ âdildür zîrâ âyât-ı müvellid-i risâletden biri eyvânuñ
 11 inşîķâķı ve şerâfelerinden on dörd şerâfenüñ sükûṭ ve inhidâmıdur
 12 bu beyt anuñ ħaķķında inşâd olınmışdur ol zamânda şâħib-i eyvân degül
 13 idi illâ nüşü‘l-revân nitekim mollâ cāmî bahâristânında **‘ولدت**
 14 **خیز من السلطان العادل** ħadışin anuñ yâdına buyurdı diyü zîkr eyler

15 nüşü'l-revân ise âhîr mülûk-ı fûrs degüldür âhîr mülûk-ı fûrs degüldür illâ bir zîkrin

16 ki **برجرج** anuñ ta'ribidür imâmü'l-gazâlî rahmetu'l-lahü'l-müte'âlî naşâyıhu'l-mülûkında

17 tertîb-i mülûk zîkrinde cāmāsbü'l-hakîmden soñra nüşü'l-revân ba' de

(025a)

01 oğlı hürmüz ba' de oğlı hüsrev-pervîz ki şîrîn kışşası ve rengîn hikâyesi

02 vardur ba' de kâtili oğlı melik şîrviye diyü ta'yîn ve taşîş ve taşrîh

03 ve taşîş eyler hattâ nesl-i mülûk-ı fûrs **برجرج بن** şehri-yârda ve hüve âhîr mülûk

04 ü'l-'acem münkaţı' oldı ba' de ehl-i islâm **نصرهم الله العليم الخبير** galebe

05 idüp her burc-ı bārū ve kılā'-ı metîne **ان الدين عندنا الاسلام**

06 'alemi degüldi ve her bālā-yı bāb hışn-ı haşîne **انا فتحناك فتحا مبينا** kalemi

07 çekildi ve her şîmşîr-i şerî' atde nuşret âyetin yazduqları ve her tāk ve derde

08 sikke-i mermerde kazduqları aydan enver ve günden azherdür el-mağşüd

09 ne nüşü'l-revân âhîr mülûk-ı 'acemdür ve ne âhîr mülûk-ı 'acem nüşü'l-revândur

10 pes şārih-i meşrūh ne vech ile ve kistrā âhîr mülûkü'l-fûrs dir eger bir mücib

11 **الاعمال اولى من الالهة** mübālağa mağallinde meşelā fülān **خاتمة المحققات**

12 **اوتقية اللف** didükleri gibi bu da milkde ve salţanatda veyā âhîr cihetde

13 âhîr mülûk-ı fûrsdür dinilmeye zîrā bu ol mağallde degüldür i'timād buyrulmaz ise

14 mağalline nazār oluna ve dağı kistrā baţhā ve şahrā gibi lafz-ı müfred mu'ribdür fārisîsi

15 hüsrevdür hüsrevüñ ma'nāsı vāsî' ü'l-melik dimekdür kezālik kistrānuñ da eyle

16 olur cem'î hilāf kıyās üzre ekāsire gelür nitekim ekāsire-i 'acem

17 şöhret-i 'ulemā-yı 'ālemdür kıyāsen kesrven gelür **zîkr-i herkul**

(025b)

- 01 bunuñ vezninde ihtilāf itmişler ba‘ zılar fi‘ lel vezninde ḥandek gibidür
 02 ve ba‘ zılar fi‘ lil vezninde dımışk gibidür dimişler mağribde ve mıṣbāḥda
 03 böyle yazmışlar kezālik ma-şıdıklarında ya‘ nī bu ism ile müsem mā olan
 04 zāt-ı melikde daḥı ihtilāf vāқи‘ olmışdur likin dīvān-ı edebde
derkenar: ḥay‘āt-ı ḥayvānda herḳulı meger şāmdur diyü beyān eyler likin şām
 mülḥaḳ-rūḥ olmaḳ ile taṭbīḳ ḳābildür
 05 rüm beglerine dirler diyü yazılmışdur ammā ümerā-yı rümdan olduḡı
 06 zāhirdür mıṣbāḥ-ı münīrde herḳul melikü’l-rüm diyü taşriḥ eyler tevārīḡ-i
 07 ḥulefāda telḥiṣū’l-āşār nām kitābda herḳule **مدینه عظیمه بالدوم**
 08 **کرمی ملک التیاصر بناها هر قل اصد ملوک الدوم غزاها الرشید**
 09 **اسد اصدی و تسبیح و مایه و اقام علیها فی استخلصها و سبی اهلها**
derkenar: ḥikāye bu ḥikāye ile didi tamām mü’ebbed olur
 10 didüklerinden mülük-ı rümdan idügi zāhirdür **zıkr-i ḥan**
 11 aşl tatar beglerine dirler ba‘ de galebe-i isti‘ māl ile sāyir milkün
 12 melikine daḥı ḥan didiler gāḥ müfred isti‘ māl olunur gāḥ mürekkeb
 13 ḥan ki mürekkeb isti‘ māl olunur tatar ḥan gibi tatar ḥan aşlında ḥan
 14 tatar idi fāriside ḳā‘ ide budur ki ḳaçan bir şey mürekkeb vaşfindan
 15 ‘alemine naḳl oluna evveli şānī şānī evvel isti‘ māl iderler merḥūm mollā a‘ nī
 16 ibn-i kemāl paşa ba‘ z resāyilinde ḥanuñ ma‘ nāsı beyānında
 17 ziyāde taḥḳīḳ idüp dih-ḳān re’sü’l-ḳarye ma‘ nāsınadır dir

(026a)

- 01 ve fiḥ-i kelām āgāḥ ol ki dih-ḳān ki beyne’n-nās ma‘ rūf ve meşhūrdur
 02 dih-ḥanuñ mu‘ arrebidür bu dih-ḥan mürekkebdür tatar ḥan gibi ḥan ile dihden
 03 ḥanuñ ma‘ nāsı mesmū‘ uñ oldı dihüñ dirseñ bi-kesrū’l-dāl ma‘ nāsı
 04 ḳarye dimekdür nitekim ol ‘ālimü’l-rabbānī ya‘ nī şāḥibü’l-meşnevī ḳuddise
 sırrıhu
 05 bu beytinde zıkr eyler beyt **ده مروده مرد احق کند**
 06 **عمل و فکرش جمله درونی کند** ol taḥḳīḳüñ tedḳīḳinde ḥāṭır-ı
 07 fātıra lāyīḡ ve ḥāṭıra olan budur ki zıkr olunur ḥan aşlda

08 muzāf isti‘ māl olunan elfāz dandır muzāf muzāfun-ileyhe tābi‘dür
 09 ‘ale’l-ḥuṣūṣ şerefi muzāfun-ileyhden aḥz eyler bende-i ḥ’āce gulām-ı şāh
 10 memlūkü’l sulṭān vezīr-i emīr ḳavl-i emrū’l-ḳays mīr-i şadr şadr-ı mīr
 11 kürsī-yi rūm serdār-ı ‘acem gibi mişāli çoḳdur li-mü’ellifihi

12 **نقطه ارغلو بسیار است این عجز که نقطه ناپیداست**

derkenar: bu beyt şan‘at-ı hall ve ‘aḳd ile muşannıfdür ya‘nī

عزت جنود و عقول انما مصف
 نعم اهل نقطه كثرها لئلا هلون
 فوندن مأودور

ḳavlınden me’ḥūzdür

13 bu taḳdīrce ḥūkm muzāfun-ileyhün olur her ne iḳtizā iderse muzāfda
 14 müḳtezāsın bulur ya‘nī iḳlīme yā bir medīneye ki taḥt ola muzāf
 15 olsa meşelā ḥan tatar ve ḥan kırım gibi pādişāh olur ammā **خان من و خان ضا**
 16 ‘ibāreti diyenün ve dinilenün ḥāline naẓar-ı mu‘teberdür izāfında adını
 17 şey kināye ider ḳaçan ki ḳaryeye muzāf ola şaded-i digerinde olduğumuz

(026b)

01 aşl dih-ḥan gibi ki evvel ḥan-ı dih idi kūy ketḥūdāsı olur ki re’is
 02 ü’l-ḳarye anuñ ma‘nā-yı lāzımīsidür ma‘nā-yı ḥaḳiḳīsi kūy begidür kūyde ise
 03 beg olmaz ya‘nī ma‘nā-yı emānet anda mañşūr degüldür laḡva cümel
 04 itmenün daḫı aşlı yok lā-büdd re’isü’l-ḳarye ma‘nāsını iltizām eylediler
 05 re’s uluya dir re’sü’l-ḳavm re’sü’l-sevḳ ve re’sü’l-‘ulemā dirler ululuḡı
 06 mutaẓammın olduğun **zıkr-i ḥaḳan**
 07 ḥaḳan müfreddür cem‘i ḥavākīn gelür çin pādişāhlarına izāfe
derkenar: ḥay’āt-ı ḥayvānda melikü’t-türk ḥaḳan diyü yazar
 08 olunur ba‘z tevārīḥde faḡfūr çin pādişāhlarına dirler didükleri
 09 beyān-ı mezkūrı münāfi degüldür gāhī bir serīre iḥtilāf zamānına
 10 niçe emīr sulṭān olmaḳ ile her birine bir vech ile laḳab virmek
 11 cā’izdür meşelā istanbulı evvel binā iden melike **yanḳo** ibn-i mādyān dirler idi
 12 bānīnün ismin mebnīye bir niçe rūzigār istanbula yanḳo didiler
 13 her şey’ün aşlı vardır ḳolayına olmaz ma‘lüm oldu ki ḳurı yanḳo

derkenar: bu kuru yanço ‘ibāreti daḥı yuḡaruda ḡayserī ḡesābıla yapılmışdur didügi gibi ‘aceb maḡallinde vāḡı‘ olmuşdur bunda bunuñ gibi ‘ibārāt-ı laḡıfe çoḡdur ihmāl ve tekāsül birle nazār olunmayup diyü bu mertebe tenbīh olundu

سَلَامٌ عَلَى الْعُقَدَا

- 14 degülmış kezālİK ekser-i bilād-ı ekberde ve aḡleb-i sevād-ı a‘ zāmda daḡı ḡāl
15 bu minvāl üzredür (...) ni‘ metu’l-lah raḡmetu’l-lah luḡatinde ḡaḡan
16 pādiřāḡ-ı İrān-zemīndür nitekim pādiřāḡ-ı çİne faḡfūr dirler
17 didügiinden münāfāt añlanur zāhirdür zİrā temşil-i muḡāyyeret

(027a)

- 01 İktizā eyler tanzīr-i şey li-nefsihi cā’iz degüldür te’emmül oluna ba‘z luḡatlerde
02 ḡan-ı kebİre ḡaḡan dirler diyü yazılmış kāne ziyāde ḡarf ziyāde ma‘nāya
03 dāldur didüklerine miřāldür ḡan-ı kebİre didükleri bundan da zāhirdür ki
04 maḡrūsa-i mıřrda sulḡān selīm ḡan ḡābe řerāḡu fetḡinden berü ilā-yevminā
05 hazā şu ḡadar zamān oldu diyecek maḡallde fetḡ-i ḡaḡanından berü dirler
06 ol řāḡ-ı ‘azīmü’ř-řānuñ ise ‘azamet-i řānında řāyibe yoḡdur li-mürettibihi
07 ey ḡarīm-i müdde‘ī inkār zāyiddür aña
ḡasr ve ḡāver gibi āřarı řāhiddür aña
08 **ve lehu ḡıḡ‘atun tuḡbiru ‘an tilke el-āřār**
09 bir seferde üç sevād-ı a‘ zāmı fetḡ eyledi
āḡir řāḡib-ḡırāndur bil ki ḡayru’l-evvelīn
10 salḡanatda ḡördi zü’l-ḡarneyn aña olmaz ḡarīn
taḡt-ḡāḡuñ itdi ḡün ḡörmez zİr-i zemīn
11 **zİkr-i tubba ve bintiyyetü’l-kerimeteyn**
12 yemen pādiřāḡlarına ‘ale’l-infirād tubba‘ dirler tefsİRde ve ḡadİřde
13 beyān olunmuřdur ḡelāl müřkilāt imām celāle’d-dīnū’s-suyūḡī
14 raḡmetu’l-lah ve sābil adlu muḡtařarında bunu beyān idüp evvel beyt-i řerīf
15 şerefetu’l-lah örten tubba‘ uñ ismi es‘addür ve nisbeti cimrīdür ve künyeti ebü
ḡirīdür
16 řeyḡ süḡeylā ‘allāmetü’t-ta‘rīf ve’l-i‘lām nām muḡtařarında böyle beyān eyler
17 luḡat-ı mu‘tebereden maḡribde ve ḡayrıda **تبع جميع ما يقع كخدم و خادم** diyü yazar

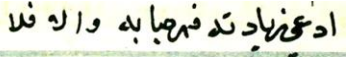
(027b)

- 01 bu taqđırce tubba‘ bir kaç olmak lāzım olur feseyafşil zālik kezālik muhtaşar-ı
 02 mezbūrda yalıñuz yemene pādişāh olana dimezler mes‘ ūdī kavlinde
 03 **ابوهدهو المنار و ثمرى ماكد** ki ‘ indü’l-ba‘ z semerķand aña menşūbdur
 04 ve gayr hūmā cümle tebā‘ iyyedendür ammā tenzilde vāķi‘ olan tubba‘ dan maķşūd
 05 cem‘ iken vāhid bi-‘ aynihidür dinilmiş inşā’allah maħallinde ħall olunur ħikāye
 06 bu ol tubba‘ dur ki ħazret-i risālet ‘ aleyhi’s-selāmuñ gelmesin yaķın bilüp
 07 kendü ve ħubbā ve lemīs nām iki kerīmeleri imān getürüp kavmi getürmedi
 08 şöyle rivāyet olunur ki vaķtā ki tubba‘ mekke ve medīneye ğazā idüp
 09 ba‘ de mekkeyi şevb-i yemāniyle örtüp medīnetü’l-‘ ahde ‘ ale’l-rāvī la‘ le yıķmaķ
 10 murād eyledi pes niķāt-ı kehene-vār-ı bāb-ı nücüm köhne mekkede ‘ an-ķarīb bu
 aħmed
 11 adlu nebī vücūda gelüp anda nübūvvetin ve teblīğ ve da‘ vetin izħār idüp
 12 ba‘ de mekkeden hicret ve ehlinden nefret idüp medīneye gelse gerek
 13 ba‘ de mekkeyi fetħ idüp alsa gerek ‘ āleme teblīğ aħķāmı gün gibi yayılup
 14 ümerā-yı ümmeti şarķ ve ğarba ħüküm itse gerek pes bu aşl-ı efdal-ı rüsl ve ħātem-
 i
 15 enbiyāya menzil ve mev’ā olacaķ maķām-ı maħmūdı yıķmağa ne vech ile iķdām
 16 idersin diyüp vāķi‘ ħāli bi-‘ itibār mā-ye’ilü-ileyh i‘ lām ve taħķiķ itdüklerinde
 17 tubba‘ bu ħaber-i şādıķı işidicek hidāyetü’l-lah hādī olup imān getürüp
derkenar:

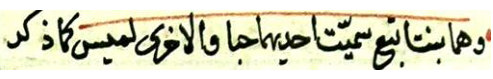

بالإضافة إلى
 كونه في مقام محمدي
 ص ١٠٠

(028a)

- 01 tasdiķ idicek şehādetin beyān ider bu iki beyt bünyād idüp ve bir
 02 ve bir kitāb-ı belīğü’l-ħiṭāb yazup vereşesine ve ğayrıya vaşıyyet kılup
 03 siz daħı ebnāñuza ve aħlāfuñuza **اصداكك ثم وثم هم جبر** tā ki ol nebī-yi mürsele
 04 bu mürāsele vüşül bulup cümlemizüñ ħüsn-i ħāline ve ‘ aķıbet ħamīdesine
 05 vesīle ola dimiş ol iki beyt bunlardur ki zıkr olunur beyt

- 06
- 07
- 08 ma' nāsı ben ol aḥmed-i mürsele şahādet getürdüm ki allahuñ resūlidür
- 09 eger benüm 'ömrüm anuñ 'ömrine yitişseydi ben aña ve 'ammisi oğlı 'aliye vezir olurdum
- derkenar:** vükelā vüzerānuñ şıfatı ola yayıla yazıldığundan añlanan budur yā olmasa 'atfdan kâyil olurdı
- 10 ya'nī kendüye degül kendüye qarīb ve tābi' olana bile vüzerā-yı vükelā gibi ḥıdmet iderdüm
- 11 dimek ola yāḥūd ve ibn-i 'amm vezire ma'tūf olup vezir olurdum daḥı
- 12 'ibn-i 'amm olurdum ya'nī ḥıdmet ve istiḳāmet ile şöyle ta'azzüb taḥaşşül iderdüm ki
- 13 kâne aḳreb aḳrabāsından 'ammisi oğlı 'alī olurdum ve yāḥūd ve ibn-i 'amm vezirüñ 'atf-ı tefsir olup vezir ki sultānuñ ḥaḳıḳaten vekilidür ḥazret-i
- 14 'alī ise ol sultānuñ vekili olduğında şāyibe yoḳdur hemān me'al-i
- 15 kelām-ı maḳam 'ammisi oğlı 'aliniñ 'aynı olurdum dimek ola tevsī' -i dāyire-i
- 16 kelām bundan ziyāde olmaz

(028b)

- 01 ḥikāye-i āhirī zeccācdan ve ibn-i ebī'd-dünyādan şöyle mervidür ki
- 02 zıkr olunur vaḳtā ki ba'de'l-islām şafāyü'l-yemende bir ḳabr ḳazılıp
- 03 içinde mevtā'-ı nisādan iki şahihü'l-cedd ḥatunlar bulmuşlar
- 04 başları ucında vaż' olunmuş bir gümüş levḥ üzre bu kelāmı
- 05 yazmışlar
- 06 pes ba'd-ı zamān
- 07 ḥazret-i risālet-penāh bu 'ālem-i fāniye gelüp āfitāb-ı 'ālem-ārā gibi nūr-ı risālet
- 08 **derkenar:** risālet-penāh vaşf-ı terkibi olmağın kelimetin ḥükm-i vāḥidde olmağın buncılayın muttaşıl yazılmaḳ evlādur
- 09 ile ḥalḳı zulmet-i cehlden ve şeb-i zılālden ḳurtarduḳda tubba' uñ
- 10 zıkr olan vedī' a-nāmesin 'arz idüp ḥabību'l-lah naẓar
- 11 itdükde diyü ḥadış-i şerif

12 nehy buyurmuşlar şıdķ-ı resūlu'l-lah āgāh ol ki āyet-i kerīmede ki bi-ṭarīķū'l-ʿatf
 13 ve ḳavm-i tubbaʿ vāķiʿ olmuşdur **علو زون كلوا مدينه** ile müʿevveldür
 14 ki bu ḥadīş-i şerīfūn tafşīlile mufaşşaldur yaʿ nī āyetde delāletile
 15 ḥadīşde şarāḥatıla mezkūrdur ammā bu vāḥid bi-ʿ aynihi irādeti ki
 16 beyne'l-ʿ ulemā şāyiʿ dūr aña bir ʿ ulemā arasında baḥş vāķiʿ dūr
 17 zikrū'l-baḥş
 18 şāriḥū'l-hidāyet şeyḥ ekmel ʿ ināyet adlu kitābında ki evvelde ekmel dimegile

(029a)

01 maʿ rūfdur muşannif maḳām-ı taḥmīdde **وبعد رسالوا انبياء**
derkenar: bununı gibi türkī edālarda idgām nā-tamāmdur
 02 didügi ḳavlinde iʿ tirāz idüp ḥazret-i risāletūn zikri vācib
 03 iken terkine vech nedür dinildükde bu rüsl ve enbiyādan daḥı maḳşūd
 04 ve merām ʿ aleyhiʿs-selāmdur virdügi cevāba müftiyü'l-rūm saʿ dī-yi celī merḥūm
 ḳāyil
 05 olmayup reʿsen bu irāde-i baʿ iddür bu ḳanda ḳaldı ki ecmaʿ in-i teʿkidile
 06 müʿekkid ola diyü buyurmuşlar añlanan budur ki tekāsüllerinden yā
 teḡāfüllerinden
 07 mesʿelede çoḳdan tefatṭunları olmaya eger olaydı böyle dimezdi ola
 08 muḳaddime yaʿ nī bu ʿ ukdenūn ḥalli ve bu nüktenūn aşlı ikiden ḥālī degüldür
 09 anuñ biri zikrū'l-cemʿ baʿ d irādetü'l-müfred ve biri irādetü'l-müfred baʿ d zikr
 10 ü'l-cemʿ dūr o iki taʿ zimen cāʿizdür şānī degül zirā **بَابُ أَمْرٍ دِيَا الرَّسُولِ**
 11 **وَالْأَنْبِيَاءِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَلَدَهُ جَمَعَهُ نَمَطًا لَهُ وَأَجْلًا لِنَدْوِهِ**
 12 ʿ ibārātından hergiz şānī fehmi olmaz ḥuşusen ʿ ibāret-i istidrāk şıķķ ola
 13 delīl şarīḥdür mücerred murād fehmi olunmamadan buʿ diyet lāzım gelmez bu
 ḳanda
 14 ḳaldı ki ḡāyet buʿ diyetile baʿ id ola **بلهه مدينه مثل بل فر دونه**
 15 **ولقد عرضنا هذا للكثير من العلماء استحسنوا كالاخي عذرا باب**
 16 **الاستعداد فكيف الاستاد وجها التسمية** baʿ z tefāsīr
 17 ḥāşiyelerinde gördüm tubbaʿ a tubbaʿ didiler şāḥibine tābiʿ olduḡıçun
derkenar:

(029b)

- 01 diyü yazılmış ammā şāhibi kimdür beyān olunmamış mütebāriz olan budur ki
 02 vezīri ola zīrā vezīre şāhib-ıtlākı vardur selātinüñ
 03 vüzerāya mütāba‘ atı ya‘ nī ‘ arzlarına ve dileklerine ‘ adem-i muḥālefeti ḳānūn-ı
 04 ḳādīmleridür yā-ḥūd şāhibden murād ehli ola fülān kimesne ehline
 05 tābi‘ dür muḥālefete ḳādir degüldür dimek ola yā şer‘ e yā ḥaḳḳa tābi‘
 06 olduḡıçun dinile **وغيرها من الرجوع العقليه المستتب**
 07 **اما وجه الجمعية فلعلة باعتبار التواضع ولا تايح لاني الاسلام**
 08 **من قوله فتحقق انه وكرمته تبع** zıkr-i necāşī bunuñ fetḥ ve kesri-le
derkenar: nitekim elif istifhāmuñ ḥazfına istişhādda beyt-i şānīde vāḳi‘ olan remīn
 ḳavlinde tevābi‘ i‘ tibār olunmuşdur ya‘ nī remīn didi remet dimedi
 09 yānuñ taḥfif ve teşdīdi cā‘ izdür likin taḥfif ‘ ale’l-taḥḳīḳ isti‘ mālen
 10 ekşerdür ḥabeş beglerine dirler ḥaḳḳında āyet-i kerīme nāzil ve ḥadīş-i
 11 şerīf vāriddür **فسيذكر كل منها اثناء الله** necāşī-yi ma‘ tabdur likin mülük-ı
 12 ḥabeş bunuñıla ma‘ ruf ve meşhūr olmaḡın ḳayş gibi ‘ ilm mecrāsına
 13 cārī olduḡı cihetden bāb-ı ‘ alemde zıkr olundu ammā ‘ alemi ki ḡayr-ı meşhūrdur
 14 aşḫamedür elifüñ fetḥi ve şāduñ sükūnı ve ḥānuñ fetḥi ile mazbūtdur
 15 babası adı ebḥurdur şeyḫ süheylā ta‘ rīf-i a‘ lām nām kitābında
 16 bi-tariḳü’l-izāfe aşḫame bin ebḥur şāhibü’l-ḥabeşdür diyü beyān eyler
 17 fāyide insü’l-celīl fi tariḳü’l-ḳuds ve’l-ḥalīl nām kitābda necāşī

(030a)

- 01 melik-i ‘ ādil idi ‘ arabca ma‘ nāsı ‘ aḡıyye dimekdür buḡārīde de bu ma‘ nāya
 02 işāret-i şarīḥe vāḳi‘ olmuşdur türkce necşī yā necāş dimekdür bunlaruñ da
 03 her biri türkīde ‘ alem-i müsta‘ meldür tenbīh bu ol necāşīdür ki raḥmetu’l-lah
 04 vefāt itdükde resūlu’l-lah şallallahu ‘ aleyhi ve sellem aşḫābına
 05 rıdvānu’l-lahu ‘ aleyhim ecma‘ in **ماذا اليوم جعل صالح فنحن نواصتنا**
 06 **علي حكيم احكمه** didi münāfiḳlar ḥazlehümu’l-lah

07 bu hadîsi işitdükde hâşâ ta‘ ne kılup bir (...) namâzın kılmağa emrûñ
 08 ma‘ nası nedür didüklerinde bu âyet-i kerîme nâzil olmışdur **ولمن اهل الكهنة**
 09 **لمن يؤمن الاله** hikâye kütüb-i tevârîhden yenbû‘ ü’l-cevâhir nâm
 10 kitâb-ı kem-yâbda eydür ümmehâtü’l-mü’minînden remle ki bint-i ebî süfyân
 11 dimegile ma‘ rûfe ve ümm-i hâbîbe künyetle mevşüfedür qable’n-nesi’
 12 ‘abdu’l-lah bin caşş katında idi anuñıla hâbeşe varup ‘abdu’l-lah
 13 ne‘ üzi bi’l-lahi anda tenaşşur idüp ol hâl üzre gitdi pes hâzret-i risâlet
 14 ‘aleyhi’s-selâm kendü nefsi-nefisine anuñ tezvîci içün ol zamânda
 15 necâşî olan ca‘fer bin ebî tâlib ve kâne nâme gönderüp nâme ve aşl
 16 olduqda hâmd-i firâvân idüp bu huṭbeyi okuyup **الحمد لله الملك**
 17 **القدوس السلام المؤمن العزيز الجبار المتكبر الخالق البارئ**

(030b)

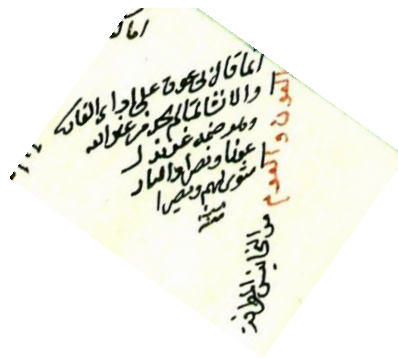
01 **المصور العزيز الحكيم** واهله ان لا اله الا الله وحده لا شريك
 02 له ولا صاحبه ولا ولد وان محمدا عبده ورسوله ارسله بالهدى
 03 ودين الحق ليظهر على الدين كله وكفى بالله شهيدا وانه بشريه
 04 الميح عيسى بن مريم على نبينا وعليه السلام اما بعد فان ابا القاسم
 05 محمد بن عبدالله رسوله الله كتب اليي اخرجني ان ازوجه ام حبيب
 06 ابنة ابي سفيان فاسمعوا لاطاعه لامر رسوله الله صلى الله عليه
 07 **وسلم** diyüp tezvîc ve ‘aḳd-i nikâh añlanan budur ki hâzret-i risâlet-penâh
 08 nübüvvet-i dest-gâh resûlu’l-lah şalla’-lahu ‘aleyhi ve sellem zamânında her biri
 09 kendü eyyâmında ve ‘âleminde melik-i milk-i hâbeş ola **فليعتبرنوعين**
 10 **zîkr-i fir‘avn bî‘avn ledâ el-ğaraḳ ve’l-‘avm**
 11 iy şâhib-i ‘izz ve câh âgâh ol ki qable’l-islâm mışra pâdişâh olanlara
 12 fir‘avn dirler didiler fir‘avn müfreddür cem‘i ferâ‘ine gelür **قال**
 13 **2 مصباح المعبر وفروع تملون العجب والجمع فراعنه قال ابن الجوزي**
derkenar: kitâblarda ‘arîr dirlerdi diyü yazılmış ammâ kütüb-i mu‘teberede
 yokdur

14 **وهم ثلثة فرعون الخليل واسمه سنان وفرعون يوسف واسمه ريان**

- 15 **وتدعون موسى واسمه الوليد بن مصعب** ya' nī gāyetile meşhūr ve ma' rūf
 16 olan fir' avna bu şelāse-i mezkūredür zīrā ba' de' l-tūfān ol mülūk-ı mışr
 17 mışrdur bu yüşr oğlu yüşr oğlu hām oğlu hām nūḥ 'aleyhi's-selām oğludur ve bu
 mışruñ

derkenar: imām makrīzī raḥmetu'l-lah hıtaḥda üç melikūñ ismiyle müsemmādur biri mışrīm bin mükāyil bin derānīl bin ' arab bin ādemdür biri daḥı mışrām ibn nerāveşü'l-cabbār bin mışrīmü'l-evvel biri daḥı mışr bin yüşr bin hām bin nūḥ 'aleyhi's-selām diyü beyān eyler

derkenar:

(031a)

- 01 dörd oğlu var idi birine kaḡaḥ birine eşmūn birine etrīb
 02 birine şā dirler idi pes mışruñ bu evlād-ı erba' āsı zürriyātından
 03 otuz dörd mülūk yir yüzinde tefer' un idüp tuḡyānları gitdükce
 04 ziyāde olup ulūhiyyet da' vāsın iden cebābirenūñ ḥazlehümü'l-lah
 05 gāyet eşerr ve ekferi fir' avn-ı zū'l-evtād idi ḥattā **خط كفى نذير**
 06 **وا من كفى فرعون** ḡarb-ı meşel olmışdur bu ol fir' avn la' in
 07 dūr ki ismi velīd babası adı muş' ab kemā sūm' atūm kintī ebū ḥırrdür gāyet
 08 ḡalālet ve nihāyet ḥamāḡatından da' vā-yı ulūhiyyet eyledi ve ḡaḡḡ te' ālā
 09 celle ve ' ālā kelimī mūsā bin ' imrānı ve ḡarındaşı ḡārūnı aña gönderüp
 10 **فقل له قولا لبينا** diyü emr eyledi pes mūsā 'aleyhi's-selām tebliḡ-i risālet
 11 idüp defa' ātile mu' cize gösterdi likin imāna gelmedi hemān cebbār
 12 ü'l-semāvāt ve'l-arzınuñ ḡahrı yelleri esüp kendüyi ve vezīri hāmānı
 13 ve ol ' asker-i bī-pāyānı ḡār ve ḡāşāk gibi baḡr-i ḡulzuma atup cümleyi ḡarīḡ-i āb
 14 ve ḡarīḡ-i ' azāb eyledi ve benī isrā' ilī ḡazret-i mūsāyla ol deryā-yı bī-kerāndan
 15 sūrūr ile ' ubūr itdürüp selāmet yaḡasına ḡıḡarup luḡf-ı bī-ḡesāb

- 16 eyledi **اللهم اهدنا الصراط المستقيم بحمده جليلك الكريم وبنيتك**
 17 **موسى عليه السلام** bu muhtaşar ile anā' at gelmez ise muavvelāta nazār oluna ki anda mufaşşaldur

(031b)

- 01 **zıkr-i sultān**
 02 ba' de'l-islām mışra pādışāh olanlara sultān didiler able'l-islām
 03 fir'avn didükleri gibi bi'l-cümle 'umūmen her serirūñ emirine huşušen
 04 mışr vālilerine ıtlā olunur fāyide **قیل السلطان بمعنی الوالی**
 05 **بجی بعد سلطان . اما السلطان بمعنی المحیة والبرهان جاد علی بن عبد المطلب**
 06 **فلا یجی منه الجميع** hikāye ol selātın ki yemīnū'd-devlet sultān
 07 muammed sebük-tegındür bu şehen-şāh-ı dil-āgāh hinde gāzā idüp ism-i
 08 şanemile müsem mā sūmnāt dimegile meşhūr bir şehri fet itdükde ve şehriñ
 09 meşāhırinden sū'al itdükde bunda deyr-i şanem dirler bir 'azīm-dār bir iştihār
 10 vardur anuñ içinde beyne'l-'arş ve'l-ferş bilā-'itimād ve lā-'alāa ve
 11 vaşatında mu'allā bir şanem vardur bu ilīmī dār-ı küfr eyleyen ol şanemdür
 didüklerinde
 12 ol sultān 'aleyhi'l-ramet ve'l-ufrān anı iştidükde **تدویر رفته**
 13 diyüp gāyret-i deyr ve şevket-i mehābetile ve mevkib-i kevkeb sūmmār-ı 'azamet
 ile
 14 gelüp ol dāra girüp ol şanemi didükleri gibi meyān-ı dārda mu'allā
 15 gördükde hayret ve gāyret ile 'aceb ne vech ile düşe diyü düşünüp
 16 ya'nī geregi gibi fikr idüp hikmet ile şamtına vāıf olup hemān
 17 dāruñ şafını al'a emr eyledi mukem kāfirī al'ada olursa al'a

(032a)

- 01 āyildür op-ı ahr ile yaalama gerek didi çün emr ile şaf merfū'
 02 oldu fī'l-hāl şanem yire düşdi meger ol şanem-i muraşşa' uñ içi hādīd imiş
 03 anuñıçun şaf-ı beynde mınāīs vaz' itmişler imiş pes ol cāzibe-i
 04 haşşāya gitdügi gibi 'ameli bāıl oldu tercüme-i aberīde aberīde anca
 05 bu adar beyān olunmuş ammā 'ualā bu mertebe ile anā' at idemedügi zāhirdür
 06 allahu a'lem yalıñuz şaf ile ta'li lāzım gelmez cevānib-i erba'asından

07 kuvve-i cāzibe-i mütesāviyeden lā-büddür **عن ارباب الاربا**
 08 **zıkr-i beyān-ı orhan han**
 09 i' lām selāṭīn-i a' zām ve havākīn i' lāmdan ertuğrul han oğuzı
 10 oğlı ol selāṭīnū'l- 'oşmān ' oşmān han gāzī oğlıdur nūru'l-lah
 11 merāqıd-hüm fāyide bu lafz-ı şerīf orhanuñ ma' nāsı ' arabide
 12 muhibbū'l-hikmet dimekdür kütüb-i tevārīḥ-i bī-ḥesābdan yenbū' ü'l-cevāhir nām
 13 kitāb-ı kem-yābda beyānı böyle mektūbdur menkībe-i naḫıyye necm-i sa' ādet-i
 14 ' ālemiyān āfitāb-ı devlet-i ' oşmān ' ārifü'l-umūr bāniyü'l-kuşūr
 15 ' oşmān han gāzī gün gibi ' āleme ṭulū' idüp taht-ı baht-ı hümāyūna çıkup
 16 berķ-ı tīğ-ı leme' ānından ' uyūn-ı keferi-i fecere ḫıyre olup şā' iḫa-i āteş-bār-ı
 17 ' ināyet-i yezdānī birle ebr-i kuvve-i ḳāhiresi a' dā-yı dīnūñ ḳanın yire

(032b)

01 yağmur gibi yağdurup seyl-i bārān-ı himmet ve mehābeti ve şevket ve şecā' ati
 uğraduğı
 02 bilād-ı fecerenūñ der ve dīvārın yıķup diyār-ı küffār-ı ḫāk-sārı ḫarāb idüp
 03 eṭrāf ve eknāfda olan bilād-ı belid-i bī-dīni yebāb eyleyüp niçe bilādı
 04 ança sevādı innā fetaḫnā miftāḫıla açup min-ba' d şadā-yı berķ ve nāķusuñ
 05 sisin çıkarmayup nidā-yı kelimetu'l-lahü'l- ' aliyyeyi göklere çıkarup bi'l-cümle
 06 ' ale'l-taḫķīķ ba' d-ı fetḫ-i iznīk milk-i bursav milkine ki ḫālā aña burusa
 07 dirler ' azm ve gāzā idüp bir iki ay muḫāsara eyleyüp aña fetḫi müyesser
derkenar: maṭlab ism burusa
 08 olmaduķda şānī ' oşmāniyān mālīk-i rūmiyān müşārūn-ileyh orhan hanı
 09 leşkere ser- ' asker vaz' idüp burusa fetḫin bi- ' ināyetu'l-lah aña mufavvaż
 10 kıilup kendü devlet ve sa' ādetile serir-i berīķ-i iznīke gitdukden soñra
 11 orhan gāzī eglemeyüp fetḫ itmişdür pes ol fetḫüñ server-i eyyāmında
 12 ya' nī ṭonanma hengāmında çalduķları ṭabl-ı āsāyişi şaḳlamışlardur orhan
 13 ṭablı dimeg-ile meşhūrdur ' ālemi şamt ve şadāsı ṭutmuşdur felek-āsā
 14 bir ṭabldur ki devr ve ṭavrda hey' etde şūretde ne gözler görmiş
 15 ve ne kulaķlar işitmişdür ile'l-ān türbesi ḳubbesinde ḫabl-i metīn
 16 fetḫ ve zafer ile mu' allāķ ṭurur mezār-ı şerīfin ziyārete varan nazar idüp
 17 görür şöyle rivāyet iderler kim her-bār ' oşmāniyāndan bir şehriyar

(033a)

01 kām-kār ve şevket-şî'âr ve cihân-dâr bir iklîmi fetḥ idüp ala zıkr
 02 olan ṭabl ṭurduğı yirde dest-i ḥikmetle yed-i ḳudretile kendüden
 03 çalınur emîr-i cihân-gîrûñ fetḥi andan bilinür ve ba' de'l-taḥḳîḳ ziyet-i
 04 bilâd için emr vârid olduḳda burusa ḳal' ası burücından bir burca
 05 çıkarup anda çalarlar nışf-ı nehâr miḳdârı mesâfeden ṭonanmaya
 06 emr olduḳın eṭrâf-ı bilâdda olanlar andan bilürler ve bu ṭabluñ
 07 zıkr olan ḥâletin orḫan ġâzîñüñ kerâmetine ḥaml iderler
 08 ḥattâ mezbûr ġâzîñüñ fetḥ itdüġi ḳal' a-i mezbûre ḥîṭânından debbâġlar
 09 ḳapısı dîvârında ki şâfisîñüñ âhen âhengile yayılmışdur
 10 gönderenüñ eşeri vardur bilmezem niçe gündür nemydür ki ol seng nehâr eli
 11 yeri şaban demüri gibi ḥavf-ı kebîr itmişdür ḥayret-fezâ ' ibret-nümâdur
derkenar: beyân yeri şaban

12 bu degüldür illâ velâyetile ve ḳuvvet-i yed ḳudretile **وماريت اذريت**
 13 **ولكن الله ربي** ḥadîne varmışdur **وهو على كل شيء قدير** zıkr-i pâdişâh
 14 bu pâdişâh ' ibâreti ki fârisîdür iki lafzdan mürekkeb bir laḳabdur
 15 'umûmen her sulṭân-ı 'âlî-şâna ḥuşuşen fi-zemânınâ selâḫin-i rûmdan
 16 el-'oşmâna pâdişâh dirler ḥudavendigâr didükleri gibi merḥûm
 17 ebû'l-kemâl ve'l-inşâ ibn-i kemâl paşa ḥadâ 'iḳû'l-deḳâ 'iḳ adlu risalesinde

(033b)

01 bunuñ aşlın beyân idüp pād lafzınıñ ma' nāsı aşda muṭlaḳâ
 02 dâfi' dimekdür muzâf isti' māl olunan elfâzdandır nitekim pād-ı zehr de
 03 eyledür ma' nāsı dâfi' -i zehr dimekdür diyü beyân eyler tevârîḫden telḥîş
 04 ü'l-âşâr nâm kitâbda bunu tafşîlen beyân idüp ḥacer-i fād-ı zehr bilâd-i çigilde
 05 olur çigil bilâd-ı türkdên kırḳ günlük mesîredür ḳavmi şâḫḫü'l-vücûh
 06 naşârâdur diyü yazar fād pâduñ mu'arrebîdür filüñ pîl pârisîñüñ
 07 fârisî olduğı gibi kebûd rengdür ekşer mürûr olur beyze-i decâcet
 08 ü'l-vādî miḳdârı olur ġâhî şekl-i maḥrûtide görünür maṭ'ûnlara
 09 bunuñıla 'ilâc iderler şöyle ki ḳable't-te'eşşür isti' māl ideler bi-'inâyet
 10 nâfi' olmaḳ muḳarrerdür şâh luġat-ı müştarekedür vezîre ve zarar dirler
 11 bu taḳdîrce pâdişâhuñ ma' nāsı dâfi' -i vezîr yâ dâfi' -i zarar dimekdür

- 12 **اتماذ افغ ضرر، فهو ابيس و اظهر، والكلام في افغ الرزير** aňlanan
 13 budur ki nā-meşrū[‘] ve nā-ma[‘]ķūl olan ķavl ve fi[‘]llerin ve mālı zulm olan
 14 [‘]arzların ve sāyir fāsīd ġarażların dāfi[‘]dür ya[‘]nī māni[‘]dür ķābil degüldür
 15 dimek ola imdi āġāh ol ki pādişāh hem dāfi[‘]-i vezīr ve hem dāfi[‘]-i zarar
 16 olmaķ cā[’]izdür münāfāt yoķdur vaķtā ki selāţinde bu ma[‘]nāyı
 17 buldılar pādişāh diyü laķab urdılar bundan şoňra selāţin-i rūm

(034a)

- 01 selāţin-i rūm kendü ħavza-i ħimāyetlerinde degül ħāricde olan ħavāricüň
 02 ya[‘]nī cebābire-i arz ve melāĥide-i dehrüň bile zulmlerin def[‘]e kemāl-i ķudretile
 ķādir
 03 ķādir oldılar ise bi-[‘]itibārü'l-ġālib anlara ıtlāķ olundu ki muţlaķ
 04 kāmile mutaşarrıfdur lā-ġayr **zıkr-i şāh-ı müfred** ya[‘]nī şāh ġayr-ı mürekkeb ki
 pādişāhdan
 05 cüz[’]ü olmaya niçe ma[‘]nāya gelür ħalīmīde ve (...) ni[‘]metu'l-lah luġatlerinde
 06 mufaşşal beyān olunmuşdur müte[‘]ārif olan budur ki [‘]acem
 07 beglerine şāh diyeler ol cihetden ki şāhuň ma[‘]nāsı uludur
 08 nitekim şāh-dāne de eyledür ķā[‘]ide lafz-ı şāh şanma ki lafz-ı
 09 mühmeldür bil ki envā[‘]ī isti[‘]māl ile müsta[‘]meldür ġāh vaşf-ı aşlı üzre
 10 isti[‘]māl olunur muĥammed-şāh muzaffer-şāh mübarek-şāh sulţān-şāhdaki gibi
 11 ġāh vaşf-ı ġayr-ı aşlı üzre ki aña iştilāĥda vaşf-ı terkibi dirler
 12 şirvān şāh ķalender şāh [‘]iren şāh cihān şāh gibi ġāh muzāf isti[‘]māl
 13 olunur şāh-ı [‘]acem ve şāh-ı ĥorāsān ve şāh-ı merdān ve şāh-ı mārān
 14 ve şāh-ı ħübān ve şāh-ı şad-reng gibi ġāh muzāfun-ileyh isti[‘]māl olunur
 15 ġulām şāh gibi ve bu kısmınuň her birinde bi'l-i[‘]itibār şāhuň taķdīm ve te[’]ĥiri
 16 ve elifini ħarf ile taĥfifi cā[’]izdür mişāl-i evvelde muĥammed şāh ve şeh
 muĥammed gibi
 17 ve ķalender şāh ve şeh ķalender gibi mişāl-i şānīde şāh-ı merdān ve merdān şāh

(034b)

- 01 şāh-ı ħübān ve ħübān şāh şāh-ı şad-reng ve şad-reng şāh gibi ve ġāh
 02 vaşf-ı terkibde aşlında olan terkib izāfetde şāh muzāfun-ileyhüň
 03 cem[‘]i cāyız elifüň işbātı lāzım iken vaşf-ı terkibine gelicek
 04 bu cem[‘] elifin ħarf idüp şāhenşāhda cā[’]izdür ammā şāhenşeh

05 isti' mālın görmedük ammā şehenşeh dimek vardur hükümü'l-şer'
 06 bu şāhenşāh lafzında ki ' arabīde melikü'l-mülük dimekdür izkār-ı nūnda
 07 kā'ili kāfir olur dir zīrā haqīkatde allahdan ğayrıya melikü'l-mülük
 08 dimek cā'iz degüldür ba'zlar cā'iz görmişlerdür ba'z hıttıbelerde ve nu'üt-ı
 09 mülükda mübālağa idüp hilāfetu'l-lah fi'l-'ālem didükleri gibi mālīk-i
 10 rikābü'l-ümem şāhenşāhü'l-a'zam diyenler mecāz illā haqīkat
 11 dirler ola bi'l-cümle ism-i müşterek olmağ var yā ism-i hāşş eger müşterek
 12 ola raḥīm gibi ve ra'ūf gibi maḥlūğda da isti' mālī cā'izdür ğālib fārisīde
 13 şāh lafzı ve ' arabīde melik ismi esmā'-i müşterekeden ola bu taqdirce
 14 selāḥından birine şāhenşāh dimeden kā'ile nesne gelmez añlanan
 15 budur ki gelür diyenler iştirāke kā'il olmaz ola **وهذا الباب**
 16 **كلام كثير ذكره مشايخنا من علمنا صلحنا المستقيم**
 17 **ما لم نعتق بهذا فارصع الى ذلك الكتاب** ve gāh şāh maḥām-ı taḥzīrde

(035a)

01 daḥı isti' māl olunur taḥzīr kelām-ı ' arabda keşirdür türkisi āḥirī belādan
 02 ve każādan şaḥınmağdur ' arablarıñ **الاسد الاسد** ḳavllerinüñ ma'nīsī
 03 kendüñi arslandan şaḥın dimekdür türkīde de vardur bir mekān-ı ' alīden
 04 meşelā tam kenārında yā suḫūḫ kenārında düşecek maḥallde oğlan görmelü
 05 ğāyetle vuḳū' dan şaḥınup isti' cāl itdüklerinden tekrār takrār oğlana
 06 oğlana dirler ve yılan görseler bile yılana yılana dirler ğālibā ol
 07 ḫāyifenüñ ceng içinde şāh şāh didükleri daḥı bu ma'nāyadur
 08 mübārizlerinden şādır olduğı taqdirce ben niçe ölürsem ölem gerek
 09 yitem gerek ölem şāh şāğ olsun hemān anı şaḥlañ gerek olacağ
 10 oldur dimekdür ve girü āğāh ol ki aşlda vezīr olup mā-beynlerinde
 11 beglik münāsebetile soñradan şāh olmışdur sāyir mülūka daḥı
 12 ' ale'l-infirād şāh dimek cā'izdür ammā rūma pādişāh ' aceme
 13 şāh elḳāb-ı ğālibedendür **der-ımtiyāz-kerden-i pādişāh ez şāh**
 14 pādişāh ile şāh mā-beyninde neseb-i erba'adan tebāyün-i bāyındür
 15 ki şāh re'āyāya ' ayn-ı zararlıdır pādişāh nef' -i maḥz'dur nef'
 16 ve zarar aralarında ise tazād muḥaḳḳağdur ola kendünüñ zararlı
 17 olmaduğundan ğayrı ğayrın zararın daḥı def' iden nef' maḥz olmaz mı

(035b)

- 01 bi'l-cümle pādişāhuñ ismi müsemmasına muṭābıḳdur şāhuñ degül
 02 bundandır ki erbāb-ı inşā pādişāh-ı 'ālem-penāh dirler şāh-ı 'ālem-penāh
 03 dimezler **elbābü'l-şānī ve mā-yāte' allāḳu bihi**
 04 erbāb-ı meṭālib ve aşḫāb-ı menāşıbuñ meşāhīr elḳābıdır ki zıkr olunur
 05 imām ḫalīfe sulṭān emīr melik ḫākim vālī
 06 imām luḡatde muṭlaḳā muḳtedāya dirler tezkīr ve te'nīşi cā'iz
 07 olan ḳābıldendür ammā ba'zlar hā-yla fark idüp te'nīşde imāme
 08 dimişler şavāb degüldür zirā aşlda isimdür vaşfiyye aña fer' olmışdur
 09 ıştılāḫda sulṭāna ve muḳtedā-yı cemā' ate şalāta dirler
 10 ammā sulṭāna didükleri ebū hureyre raḏıya'l-lahu 'anhdan mervī olan
 11 ḫadīşde zıkr olunan yedi kimesneden biri imām 'ādıldür ki andan
 12 sulṭān murāddur ve ol yedi kimesne bunlardur ki zıkr olunur imām
 13 'ādil ve şān 'ābid ve kıllī mu'allāḳ fi'l-mesācid olan er ve allah içün
 14 savaşanlar ve şol zāt-ı manşib ve cemāl olan ḫüsnā ḫatunuñ
 15 kendüye murād idindügi fi'le ṭaleb itdügi recüldür **واما من حاف**
 16 **معام ربه ونهى النفس عن الهوى فان الجنة هي اما وكر** | āyeti mübteḡāsınca
 17 **الخاف الله رب العالمين** | diyüp nefsinı anuñ murādından men'

(036a)

- 01 ve nehy ide ve ol recüldür ki yemīnile eyitdügi **صدقه بى شمانى**
 02 **طوعه به وكذا كذا والامام باج وكل راي مسئول عن رعيته**
 03 ḫadīşinde vāḳi' olan imāmdan maḳşūd sulṭāndur ammā cemā' ate
 04 şalāta didükleri **اذا خرج الامام فلا صلح ولا كلام** ḫadīşinden
 05 ma'lūmdur bundan şoñra vaḳtā ki ḫükmi 'āmm olup her muḳtedāya ıṭlāḳı
 06 şaḫīḫ oldısa imām kelāmda zıkr olundu zirā imāmuñ taḳdīmi vācibdür
 07 **zıkrü'l-ḫalīfe**
 08 ḳatı ulu pādişāha ḫalīfe dirler nitekim erbāb-ı luḡatü'l-ḫalīfet
 09 ü's-sulṭānü'l-a'zam diyü yazılır 'ibāretü'l-keḷām bunda 'ibārāt çoḳdur
 10 imām celālü'd-dīnü's-sübūṭi tevārīḫ-i ḫulefāsında zıkr eyler bu zarfda
 11 ol tafşīle vüs'at yoḳdur bu zıkr itmez illā mühimmāt ve fevāyid bilā-zevāyid

12 cümle mühimmātından biri budur ki zıkr olunur mişbāhü'l-münīrde lafz-ı

13 قال قال بعضهم ولا يقال الخليفة الله بالاصافة

14 الأدم وداود لورود المص بنكذ وقيل يجوز وهو القياس لان الله

15 جلد خليفة كما جعله سلطانا وقد سمع سلطان الله وجود الله

16 ورحم الله وخيل الله والاضافة يكون بار في ملاسة وعدم

17 السماع لا يقتضى عدم الاطراء مع وجود التيسر والله نكز

(036b)

01 تذله اللام للتعريف فيبذلها ما يباينها وهو الاضافة كما في اسماء

02 الابداس **اقول** نعم لكن القياس في الاضافة معتبر باعتبار

03 العربية وانما نظر الفقهاء للمعاني المستفادة من الالفاظ ومعنى طينة

04 الله ان يقال قائم مقام الله بعد نعود بالله والله من عنده

05 قلعل في حق آدم وداود على نبي او عليها السلام يكون باعتبار آخر

06 وهو كرامة في حقها خاصة فلا قياس غيرها اليها وان الله تعالى قادر

07 ان يجعل شيئا خلقا وعادة كرامة لبعض عباده من انبيائه والى ابائهم

08 كاحياء الابوين الشريفين وايمانها برسول الله وحبيبه محمد صلى الله

09 عليه وسلم وقد بسط الكلام في هذا المقام الامام جلاله الدين

10 السيوطي رحمه الله في رسالة المسماة بنشر العلم في اصاء الابوين

11 فان لم تقنع بهذا فانظر الى ذلك | evvel halife dinilen li-münşihî

12 yār-ı ġār aḥmed muḥtār olan dāfī ‘-i kıtāl-i zehr-i mār olan

13 ebū bekr raḍıya'l-lahu ‘ anḥ ḥazretleridür ism-i şerīflerinde iḥtilāf

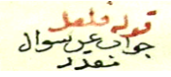
14 vardur geḥī ‘ abdu'l-lah geḥī ‘ atıḳ geḥī şıddıḳ didi amma eşaḥḥ ‘ abdu'l-lahdur

15 **كانا ابوين** | ammā ‘ atıḳ ‘ āyişe raḍıya'l-lahu ‘ anḥadan mervīdür

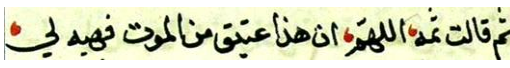

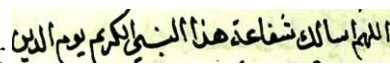
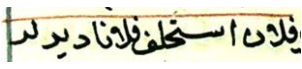
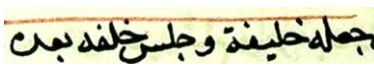
16 ceddüm ebī ḳuḥāfenüñ üç oġlı var imiş ‘ atıḳ ma‘ tiḳ ma‘ tiḳ dirler imiş

17 ‘ atıḳ ki vālid ḥazretleri ebī bekre raḍıya'l-lahu ‘ anḥaya dinilmişdür tesmiyesinde

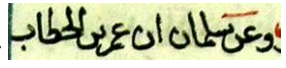

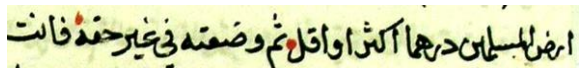
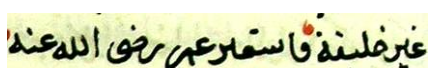
vücūh

derkenar:

(037a)

01 zıkr olunmuşdur cümleden biri budur ki ebî ʔalḥaya niçün ebî bekre ʕatîḳ
 02 didiler didiler vālidesinüñ evlādı ʔurmazdı gelen giderdi naḥb-ı ʔazā
 03 iderdi vaḳtā ki ebū bekr vüçüda geldi anası götürdi beyt-i şerīfe
 04 getürdi
 05 ammā vālidelerinüñ ki pīrligi
 06 zamānında fetḥ-i mekkede imāna gelmişdür ḥazret-i risālet-penāḥ şalla'llahu
 07 ʕaleyni ve sellem pīrligi cihetinden daḥı ri ʕāyet itmışdür ebū bekr ḥazretleri
 08 raḍıya'l-lahu ʕanh yā resūlu'l-lah bu şeyḥ vālidinde gözdür imāna geldi
 09 mübārek eliñüz öpmege getürdüm didükde gör ol beşīr ve nezīrūñ luṭf-ı bī-nazīre
 10 ki yā ebā bekr pīre zaḥmet itmışsen baña diseñ ben varurdum-a dir
 11 buyurmuşlar adı
 12 ʕoşmāndur kenīni ebū ḳuḥāfedür nitekim icmālen zıkr olundu ammā ḫalifenüñ
 13 ma ʕnā-yı (...) bir kimse āḫirüñ maḳāmına ḳāyim olmaḳdur nitekim işāret
 14 olundu kütüb-i luḡatde mektūbdur ʕ arablar dirler
 15 tefsiri dimekdür ve fi'l-ḫaḳīḳa
 16 ḥazret-i risālet şāḫib-i şiddīḳı ḫalīfe idinmişlerdür bunda şāyibe
 17 yoḳdur fāyide şeyḥ celālü'd-dīnü's-sübūṭi raḥmetu'l-lah ḫüsnü'l-muḥāzara

(037b)

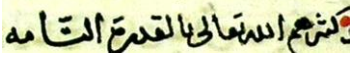
01 fī tāriḫü'l-mısr ve'l-ḳāhire nām kitābda selmāndan raḍıya'l-lahu ʕanh naḳl-i
 02 rivāyet idüp eydür ki bi-ʕ aynihā naḳl olunur
 03
 04
 05 ma ʕnā sı zāhirdür beyāna
 06 ḫācet yoḳ ḥemān me ʕāl-i maḳāl budur ki ḫalīfe ol sulṭāndur ki zālīm

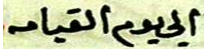

07 olmaya olana melik dirler mışrā li-mü`ellifihi olmaz ḥalife zālim zālim ḥalife
olmaz

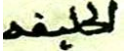

08 zıkr-i mertebetü's-sultān elfāz-ı arabıyyedendür ammā her dilde isti māli
09 şāyi olmağın arabī ḥāşş ṭabaqasından ihrāc olunup bu arada
10 daḥı ḳasden zıkrine ta arruz olundu bāb-ı i lāmda ıtrādü'l-bāb
11 zıkr olunduḳda ma nāsı beyān olunmuşdur bu arada zıkr-i şāniden
12 arz mertebelerin beyān itmekdür nitekim ibtidā-yı zıkrinde bunuñıla
mu anvendür

13 fāyide sālifü'z-zıkr allāme celālü'd-dīn zıkr olan kitābında
14 sultān aña dirler ki ḥavza-i ḥükümetinde taḥt-ı ḥükminde mülük
15 olup melikü'l-mülük ola daḥı mışr ve şām ve afrıkıyye ve endülüs
16 gibi sevād-ı a zama mālik ola ve ḳalemen on biñ askere ḳādir ola
17 bu mertebeye vāşıl olana sultān-ı a zam ıtlāḳı şaḥiḥ olur

(038a)

01 diyü beyān ve temşil eylemişdür eger ḥāl-i sultān ḥaḳḳında bu minvāl
02 üzere ola istanbul ekber-i sevād-ı a zam ve āl-i oşmānuñ ekşeri
03 a zam-ı kübrā-yı selāṭin-i cihān olmaḳ lāzım gelür zirā askerde beyān
04 itdüğü şarṭa ki on biñdür bunlaruñ emīr-i ümerāsıyla ḳādir olur bu ḳanda
05 ḳaldı ki taḥmīnen yedi kerre yüz biñden belki sekiz kerre belki toḳuz kerre
06 yüz biñden ziyādeye mālik olalar

07 āl-i selçuḳ didüginüñ ḥod āḥiri milk-i yunān
08 ḳonya serīrinüñ mīri sultān alā ü'd-dīndür gerçi zamānına
09 göre ḥaḳān-ı ekber ve sultān-ı a zam idi ammā azaḡmet ve asker
10 ve milkde hergiz bunlar ṭabaqasına degül sultān cüyüş şī a
11 āl-i ḥaydār ki rafzları şāyi dür aşlaḥ-allah şānühüm mertebesine bile
12 varmamışdur likin

13 eydügi zāhirdür bu eelden ḥalife taḳdīm-i sultān te ḥīr
14 olundu baḳıyye-i kelāmi imāret zıkrinde gelür ḡaflet olunmaya
15 zıkr-i emīr ve fih-i kelām-ı keşir
16 emīr fi il (...) fā il olan ḳabilden olmağın erbāb-ı luḡat

- 17 **دوا الامر** diyü beyân itmişlerdür kaçan sultân bir qulını bir kavme
derkenar 1 (Sol):

(038b)

- 01 beg eylese ‘arablar aña **امرع تأميرا** dirler ammā bundan bu añlanmasun ki
02 her āmir emīr ola mā-beynlerinde nesebden ‘umūm ve ḥuṣūṣ-ı muṭlāk
03 vardur her emīre āmir dirler ve her āmire emīr dimezler mes’ele
04 kütüb-i fetāvādan menķüldür **الامير الذي ولاه السلطان ناحية**
05 **وجعلها له واطلق له التصرف في الرعية وما تقتضيه**
06 **الامان له ان يعكف ويعزم وكذا حال السلطان مع الخليفة**
derkenar: bu ‘ibārātdan münfehīm olan budur ki emīr-i tābi‘ sultān sultān-ı tābi‘
ḥalife ola ki fi‘l (...) olan zamīr-i emīre rāci‘dür mütenevvi‘ dāḥil olur
07 didüklerinden mertebeleri zāhirdür fikr oluna tā ki maḥallinde zıkr oluna
08 **zıkr-i aḫsāmü'l-emīr**
09 emīr iki qısmdur birine emīr-i fāzıl birine emīr-i fuṣūl dirler
10 ammā emīr-i fāzıl oldur ki anda ḥıṣāl-i ḥamīde mevcūd ve zemīme
11 ma‘dūm ola ammā emīr-i fuṣūl oldur ki fāzıluñ ‘aksi ola
12 ya‘nī ḥıṣāl-i ḥamīde ma‘dūm ve zemīme mevcūd ola ve bu qısmından
13 her biri eşher ḥıṣālden on ḥaṣleti cāmī‘dür evvelā emīr-i
14 fāzıl da olan ol on ḥaṣlet bunlardur ki bi-tarīķü'l-icmāl
15 ve'l-taḫṣīl zıkr olunur zıkr-i icmālī
16 ‘aql ‘adl ‘ilm ḥavf ‘afv kerem
17 hey’et siyāsāt vefā‘-ı ‘ahd itṭilā‘-ı aḫvāl

(039a)

- 01 **zıkrü tafşilī**
02 ammā ‘aql cemī‘-i ḥıṣālūñ aṣlı bil ki aḫsen ve efdālīdür ki eşnāf-ı
03 düvel-i ‘ālem ve envā‘-ı milelini ādem bunuñıla müstaḥkem olur ve her serīr-i

04 salṭanatuñ kavāyim-i erba' ası bu üç harf ile kāyim ve nizām-ı dünyā
 05 ve intizām-ı āḥiret bunuñıla dāyimdür erbāb-ı ḥacāt bunuñ şefā' ati-le
 06 maḳẓiyü'l-murādāt ve aşḫāb-ı münācāt bunuñ bereketile müstecābü'd-da' vātdur
 07 ve her şāhib-i kemāl ve mālīk-i maḳāl olan ehl-i dil-i hüner-ver ekşer bunuñ
 sebebi-le
 08 ' izzetde ve bunuñ ' illetile şıḫḫat ve devletdedür bu bir kelimedür ki
 09 cevāhir-i ḥurūfından ' aynı ' izzete ḳāfı ḳudrete lāmı liyāḳata dālldür
 10 bir güzel gevherdür ki sāyir cevāhir-i zevāhirden elṭafdur bi'l-cümle
 11 nev' -i beşer bunuñıla mükellefdür li-muḫteri' ihi
 12 beşer ' aḳlıla olmışdur mükerrerem
 melik ' aḳlıla olmışdur mu' azzam
 13 bu beytden ğaraż beşerde eger melikde olan ḥıṣāl-i ḥamīdenüñ
 14 aşlın beyān itmekdür imdi āġāh ol ki bir mücib ḫikmet-i maḫlūḳ
 15 dörd olduġı gibi dörd şey'den ḫālī degüldür ' aḳl ḫikmet ṭabī' at
 16 **والذي له عقل وحكمة من غير طبيعة ولا شهوة وهو الملك** shevret
 17 **والذي يكون عكس هذا یعنی له طبيعة وشهوة من عقل وحكمة**

(039b)

01 **وهو الحيوان الصامت والذي لا عقل له ولا حكمة ولا طبيعة**
 02 **ولا شهوة وهو الجاد والنباتات والذي له عقل وحكمة وطبيعة**
 03 **وشهوة وهو البشر في مقتضى هذه الحكمة فضل البشر على**
 04 **على الملائكة فكيف علي بن مافيه الامعة المقتضية للكمال**
 05 likin bundan muṭlaḳā beşerüñ ' ale'l-ıṭlaḳ melā' ikeden tafḏīli añlanur
 06 ve fi'l-kelām kelām eger tafşīl-i tafḏīl murād olursa maḫalline nazār
 07 oluna ' adl bir yirüñ ḳarār ve şebātı göklerin devām-ı
 08 ḫarekātı ' adl iledür ' adl olmasa ' ālem zūlm elinden ḫarāb olurdı
 09 bil ki mīzān-ı nizāma bi'l-küllīye ḫalel yetişüp kevne fesād gelürdi
 10 ' adluñ mir'ātı vardur ba' zı bulunmak kifāyet eyler nitekim sulṭān-ı ' ādil
 11 mes' elesinde eyledür mes' ele zīr-i zamāne pādīşāhlarından
 12 birini medḫ ve vaşf eylese ve ' ādildür dise şer' an kāfir olur mı
 13 diyü istiftā itdüklerinde müftiyü's-şāḳaleyn ibn-i kemāl paşa raḫmetu'l-lah
 14 olmaz ' adluñ mir'ātı vardur ba' z bulunmaḳ kifāyet eyler diyü cevāb

- 15 buyurmuşlar kezālik kevne fesād gelmemede daħı eyledür ammā mes‘ ele
 16 ma‘ lūm oldı yā maẓanne-i küfr nedür dirseñ benüm añladuğum budur ki
 17 şāri‘ i tekzībden lāzım gele zirā sene-i şelāşinden şoñra gelen begler melik-i
derkenar:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 كَلَامُ الْعُلَمَاءِ كَلَامٌ لَا يَكُونُ

(040a)

- 01 ‘azūz ola diyü buyurulmuş ‘azūzuñ me’āl ma‘ nāsı zālīm dimekdür
derkenar: gāyet kelām şāri‘ üñ ‘azūz didügi ekşer hāllerine naẓar olup bunuñ ‘ādil
 didügi ẓulle-mā-yı ‘adli şudür itdügi eşyāya naẓar ola bu taqđırce cihete muğāyir
 olur ‘ulemānuñ sözi bürīde olur
 02 pes şāri‘ zālīm didüğine ‘ömr ü ‘ādil dise bi'l-żarūrī tekzīb lāzım gelür
 03 eyle olsa ba‘ z ekālde ‘ādil ba‘ z ekşerde zālīm olıcağ bi-‘ itibār
 04 ü'l-gālib ẓulmi muħaqqāk olup bu vechden şāri‘ i taşdığ lāzım gelür
 05 tekzīb olmaz **والامر كما حققناه فليست له** hikāye
 06 vaqtā ki cingiz ħan oğlı sulţān hūlagu bağdād feth itdi
 07 ba‘ z ‘uğalā yanında ma‘ a'l-tağrib bi-tariķü'l-ta‘ rīz ‘adli medħ itdi
 08 gerçi tegāfūl idüp izħār-ı istiftā eyledi likin ol ‘aşrda olan
 09 ‘ulemā-yı bağdāddan bu mes’eleyi istiftā eyledi mes’ele budur ki
 10 sulţān-ı müslim-i cābir mi efđaldür yoħsa sulţān-ı kāfir-i ‘ādil mi ol ‘aşruñ
 11 ‘ulemāsı bu ‘uğdenüñ ħalli için sulţānuñ emrile müstanşırıyyede
 12 cem‘ olmuşlar idi **ولا يجتمع أمر علي الضلال** ħadīşi muḳtezāsınca
 13 ‘ağd-i meclis eylemişler idi pes ol ‘aşr ‘ulemāsınuñ re’isi el-şeyħ rızāyu'd-dīn
 14 ‘alī bin řāvusī anda ħāzır olmağın ħuzūrında sāyir ‘ulemā cevāba cür‘ et
 15 idemeyüp şeyħ raħmetu'l-lah kāfir-i ‘ādil müslim-i cābirden efđaldür diyü
 16 cevāb virdüklerinde bākī-yi ‘ulemā-yı ħāzırın daħı cevābı kezālik semtine
 17 sālīk olup şeyħüñ cevābı altına dest-i ħaţların vaz‘ eylediler

(040b)

01 nitekim mollā cāmī bahār-istānında bu ma‘ nāyı bu beyt ile te‘yīd eyler

02 beyt

03 **عدله في دين نظام عالمدا بهتان ظلم شاه دیندار است**

04 mes‘ele-i āhīrī emīr-i ḳavī-yi zālīm mi yegdūr yoḥsa emīr-i ‘ādil-i za‘īf mi

05 sū‘ālinde emīr-i ḳavī-yi zālīm yegdūr ya‘ nī ulıdur diyü cevāb virilmiş **وقدا****derkenar:** sū‘ālinde ḳavli zarf-i mevḳūfdur cevāb virilmiş ḳavli anuñ mevḳūfdur06 **اصاب المصيب**

06 zīrā emīr-i ḳavī zālīm ra‘ıyyetden aḡyār müfsidinüñ

07 ṭama‘ların men‘ ve küfr eyler ḳuvve-i ḳāhiresi sebeble taht-ı ḥükminde olan

08 bilādı şerr-i eşirrādan şaḳlar hemān kendü şerrine ḳılur pes şerr-i vāhid-i ḳalīl

09 şerr-i münferid-i keşīrden ḥayr idüginde şāyibe yoḳdur emīr-i za‘īf-i ‘ādil

10 gerçi kendü kimseye zūlm eylemez kendü şerrinden ḥalkı ba‘īd ve berī eyler

11 ammā ne fāyide müfsidinüñ ḳam‘ına ḳādir olamaz şerār-ı ḳavm-ı şīrārı

12 söyündüremez **امرعت اغنامين ذياب** zulmetden ḳurtaramaz pes

13 ra‘ıyyete bunuñ fāyidesi ḳalīl zararı keşīr anuñ zararı ḳalīl fāyidesi keşīr

14 olmaḳ lāzım gelür keşīrū’l-fāyide ḳalīlū’l-şerr keşīrū’l-şerr ḳalīlū’l-fāyideden

15 evlā idüginde hergiz şübhe yoḳdur ‘ilm

16 her şeyde ‘ilm melīḥ cehl ḳubḥdur **كما يقال العلم حسن، والجهل قبيح**17 **والعلم نقي ولا الجهل بدي، فالنكاح يقال اهل العلم ولا يقال اهل الجهل**

(041a)

01 şecere-i ‘aḳluñ semeresi ‘ilmdür ḳazā-yı ‘ilmüñ netīcesi ḥükm olduḡınlayın ya‘ nī

02 ḥükm-i ‘ulemā ‘ilm-i ‘aḳla tābī‘dür pes ‘aḳılsuz ‘ilm ‘ilmsüz ḥükm olmaz bir

‘ālim

03 bir ‘ālim yoḳdur ki ‘aḳıl olmaya ve bir ḥākim yoḳdur ‘ālim olmaya çün

04 bu muḳaddime-i ‘ilme ‘ālim olduñ gerekdür ki ümerāya lāzım olan ‘ilmden daḡı

05 behremend olasın imdi ma‘lūmuñ olsun ki bu ‘ilm-i ümerādan murād

06 ‘ilm-i muşṭalaḥ-ı ‘ulemā gibi taşavvur-ı mesā’il-i müşkile ve tebaḥḥur-ı ‘ulūm-ı

ḡāmza degüldür

07 **الاشعور امور ومصارف معارف ومعرفة تقاديرناس**

- 08 **وما يقاس** dur nitekim mu‘āviye rağiya’l-lahu ‘anh buyurur **ما أتبع بالملك**
- 09 **ان يبالغ في تحصيل علم من العلوم وانما المراد من العلم في الملك هو ان يكونه**
- 10 **انس بها بحيث يمكنه ان يفاوض اربابها فيها مفاوضة يندفع بها الحال**
- 11 **الحاضر ولا ضرورة في ذلك الى التذيق** ma‘nāsı ne ‘aceb ķubħdur beglere ki
- 12 ‘ulūmdan bir ‘ilmüñ taħşilinde mübālağa ideler ya‘nī külliyāt-ı ‘ulūma ve ‘ulūm-
- 13 külliyāta iştigāl lāzım degül hemān erbāb-ı ‘ulūm ve aştĥāb-ı kemāle müfāvaża
- 14 idecek ķadar ‘ilm kifāyet ider bir müfāvaża eyle ki anuñıla ĥāzır mündefi‘
- 15 ola ve bu mertebede ise tedķike żaruret yoķdur me’āl-i kelām budur ki
- 16 erbāb-ı ‘ilm ve aştĥāb-ı kemālden herkesüñ ĥālin ve ķadrin ve ‘ilmde mertebesin
- 17 ve fażlda taḅ‘asın bulup **ان الله ياحكم ان تؤدوا الامارات الى اهلها**

(041b)

- 01 āyeti mübteġāsınca manāşıbı münāsibine virmek gerek ķıṭ‘a li-mü’ellifihi
- 02 manşıbuñ ehlin bulup ehline vir manşıbı cāhil ve nādāna virmeye ki mes’ul
- 03 olmaya
- 04 beglere lāyık olan ben bildüğüm budur hemān itmeseler anı kim ‘ālemde maķbūl
- 05 olmaya
- 06 ĥattā bir manşıb iki kimesne mā-beynde dāyir ve anuñ her biri ol ‘amele ķādir olsa
- 07 muķallede vācibdür ki anlaruñ her vech ile ķadrin iĥtiyārātında ve bu ĥadıṣ-ı
- 08 şerifde olan taḥziri mülāĥaża idüp ulıya ‘itibār ide
- derkenar:** beyān ve bu ĥadıṣ ki
- 07 ĥadıṣ **من قلد اسانا عملا وفي عينه من هو اولي نذخان اللورسوله**
- 08 **وجاعة اعلم** ki kütüb-i fūrū‘iyyet hidāyenüñ edeb-i ķāzīsinde
- 09 meştürdur beyne’l-‘ulemā ma‘rūf ve meştūr olan aĥādiṣ-i şerifedendür
- 10 ammā evlāsı oldur ki muķalled müctehid ola uşul-i fiķħda merātib-i ictihādda
- 11 aķvāl çoķdur tarafuñ ol mertebeye vüs‘ati yoķdur hemān bu taḅaķa kāfi
- 12 ve ol derece vāfidür ki zikr olunur hidāye-i meşrūħada müctehid
- 13 oldur ki ĥadıṣi fiķħına ġālib ola yā fiķħi ĥadıṣine cāmī‘ü’l-fuşuleyn
- 14 bir ‘ālime on mes’eleden sū’āl itseñ delāyili ile sekizinden cevāb
- 15 virüp bāķi ķalan ikisinden cevāba ķādir olmasa aña müctehid

16 dimek cā'izdür ammā ol bākī kalan mes'eleteynden de sū'āl itseler

17 ğalaṭ itse ictihādına māni' olur mı dinilse aña cevāb olmaz

derkenar: el-cevāb ne'am

(042a)

01 ğalaṭı ve 'adem-i ğalaṭı bunda berāberdür meger ḥadd-i rābi' den de sū'āl olunsa

02 bilmese şehādetin men' eyler maḳbūl olmaz ma'lūm oldu ki ba'z

derkenar: ammā bāb-ı şehādetde ma'rifet-i ḥudūdda ḥudūd-ı şelāseyi bilmek kifāyet ider

03 maḥallde ğalaṭ ve 'adem-i ğalaṭ ḥükmdde berāberimiş **كاذك في علم الاجتهاد**

04 ve ba'z maḥallde ğalaṭ ḥükmi maḥldur nitekim bāb-ı şehādetde **كالا يحيى وجد فيها**

05 pes bu қазиyyeden қаdıya netice-i 'ilmiyye ve fezleke-i fehmiyye budur ki mesā'ili

06 kırık idüp cā'izi ğayr-i cāyiz ve ğayr-ı cāyizi cā'iz ańlamaya cā'iz ki

07 ğalaṭ idüp yańlış ḥükme eylemeye ğayet ḥikāye ve nihāye rivāyet budur ki

08 cāhı 'indü'l-ehl cāhla virmek ve ammā **نزلت على الامين** ḥāyine tevcih

09 eylemek menār-ı dīni yaḳup ḥāke berāber itmekdür ve 'ulemāyı ol vech ile

10 teşhīr idüp şehrden sürmekdür zīrā anuñ dāfi' i ve bunuñ müveccihi

11 dār-ı āḥiretde 'azāb almaya nüsteḥaḳḳ olduğında şāyibe yoḳdur ol bā'ışden

12 ki kebīre-i 'azīmedür **والميزان تكبيرا** kebāyirden idügi zāhirdür ba'z

13 kütüb-i fetāvāda mektūbdur 'allāmetü'l-verā ibn-i kemāl paşa raḥmetu'l-lah

14 edeb-i қаdı-yı hidāyeye yazduğı risāle-i 'azīmesinde bu ḥuşūşa

15 қаzāyı ehli var iken nā-ehle virmek kebāyirden idügin ḥadīs-i

16 şerīf ile istidlāl ider **فان لم تعتمد بقول من كلامه فانظر**

17 **الي مقامه** ve anuñ ehlinden sū'āl iden sā'ile bi-'aynihi bu kıṭ'a

(042b)

01 bu kıṭ'a cevāb virür kıṭa' li-münşih

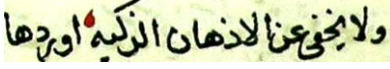
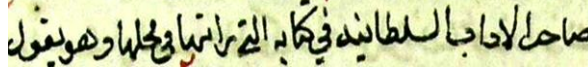
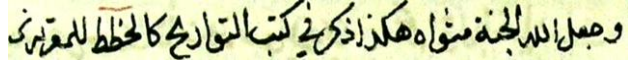
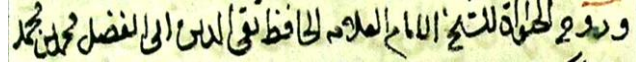
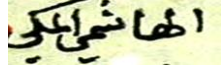
02 ehli kimdür dir iseñ iy ehl-i ḥaḳḳ

ehl-i 'ilm olmayan olmaz ehl aña

03 iy muḳalled virme cāhı cāhile

- ki şaķın kim oldı māni‘ cehl añā
 04 ehl-i ‘ ilmden de murād ol şāhib-i fazldur ki mütün-ı mu‘ tebere mütāla‘ asına
 05 ķādir ola ve şürūh ve hevāşiden kütüb-i mütedāvile istihrācında māhir
 06 ola li-mü’ellifihi
 diķķatile taşa eylerse nazār
 gāh olur kim taşdan cevher çıkar
 07 baş egüp bir fenne itse iştiġāl
 añā eflātūn geĉenler baş eger
 08 ba‘ zılar ictihāddan maķşūd
derkenar: maṭlab el-ictihād
 09 dür
 didiler bunları bilüp hıfz itmeyene müctehid dimezler ne müctehid
 11 bil ki ‘ idād-ı ‘ ulemādan ‘ add itmezler likin bunlaruñ bu ķavlında nazār vardur
 12 zīrā rüsl-i ķaza ve a‘ vān-ı vülātdan semt-i ‘ ilme sālik ķuvve-i hāfızaya
 13 mālik meşāyih-ı ma‘ ārif peyrevi niĉe zekī ķavī cāhiller bulunur ki mesā’ il-i
 14 meşāhiri degül aşhāb-ı fetvā ve erbāb-ı ķazāya keşret muḡālaṭa ve furret
 15 muķārenetile bir ṭabaķaya varmaķ cā’ izdür kim kütüb-i mezbūre ve ġayırnuñ
 16 mesā’ ilin hıfza ve ol bābda sātir eşyā’-ı ma‘ dūde gereġi gibi zābṭa
 17 ķādir olalar ma‘ a-hazā bunlara müctehid dinilmez ya‘ nī işṭilāh-ı ‘ ulemāda

(043a)

- 01 meġer bi-fennen dinile ḡikāye
 02 āḡir ḡulefā
 03 yū’l-‘ abbāsiyye el-mut‘ aşım bi’l-lahi ebū aḡmed ‘ abdu’l-lahuñ ki sulṭān hülāġü
 04 ibn-i cingiz ḡanū’l-moġolī baġdādı alduķda şehīd olmuşdur ṭābe şerāhu
 05
 06
 07 vezīri muḡammed bin ‘ alķamī oķımış yazmış degül idi ammā
 diñlemiş
 08 işitmiş idi ‘ ulūm-ı ma‘ hūdeden noķṭa ķadar behresi ve fūnūn-ı

- 09 maḫşūdeden zerre deñlü melekesi yoḫ iken li-münşihi
 10 ne hoş bilmişdi ol kişi işini
 kişi arturmaz illā hem-nişini
derkenar: tazmīn
 11 ḫazā-yı muşāḫabetinden ve mevālī-yi meḡāretinden bi'l-cümle 'ulemā-yı
 mücālesetinden
 12 ve sāyir 'urefā ve zurefā ve erbāb-ı şî'r ve inşā muḫālatından ol ḫadar kesb-i
 13 kemāl ve bu ḫadar aḫz-ı ḫışāl itmiş idi ki mükālemede kimseye
 14 söyletmez ve fenn-i feşāḫātde ve 'ilm-i belāḡatde ḡayra söz degirtmez idi
 15 ḫuşūşen tevārīḫ ve müstaḫzarātde ve muḫatabāt ve muḫāverātde
 16 ve izbār ve eş'ār ve ḡüftār-ı dürr-bārda daḫīka-fevt ve nükte terk
 17 itmek olmaz idi ḫattā ol ḫadde varmış idi ki ittifāḫ anuñ

(043b)

- 01 ittifāḫ anuñ kem ü keyfiyyetin bilmez 'ulemādan bir kāmīl kimse ḫuzūrına
 02 gelüp muşāḫabet eylese 'ulemānuñ fāzıllarından vüzerānuñ
 03 kāmillerinden ve ümerānuñ 'ādil ve 'āḫillerinden añlayup 'arz-ı
 04 ḫālinde ve ḫāl-i 'arzında ve sāyir aḫvālinde ḫaṭā eydüm diyü
 05 diyü her sözi te'ennile söylerdi nitekim **أَوَّلُ بَاغِيَاتٍ**
 06 **أَخْرَجَ عَيْنَانِ، تَبَوَّأَ مَوْدَا، كَمَا أَظْلَمَ مِنَ الْحَاجِّ، وَأَكْرَمَ تَلْعَمَدَ،**
 07 eydi kendüni müşārün-ileyh gibi bilmeyene bilür gösterürdi
 08 'ale'l-ḫuşūş pādişāḫımız aḡarru'l-lah enşāre vezā'if-i iḫtidāre
 09 zamānında bu mertebeye vāşıl olmaduḫ ednā merd-i pāk ve merdüm-i
 10 derrāk bulunmaz degül ki emīr-i ümerā yā vezīr-i şāḫibü't-tedbir bil ki
 11 bunlarda şāḫib-i sa'adetlerimiz vardur ki ḫaḫāyık-ı fūnūn ve daḫāyık-ı
 12 'ulūmdan behre-mend ḫired-mend nükte-dān ve 'uḫde-güşālar
 13 olur kim aḫālī-yi mevālī ve mevālī-yi ahālī bu ḫadar 'ilm ve 'irfān ve fazl-ı
 14 firāvān ile ḡāḫī yanlarında ḡāfil bulunup maḡlūb şeklin
 15 gösterürler **فُعْبَانُ الْكَلَامِ لَا يَقَالُ إِلَّا مِثْلَهُمْ لَوْ لَا الْإِرْكِيَا**
 16 **بِحْتَدٍ، بَلْ لَا يَقَالُ إِلَّا أَهْلُ الْعِلْمِ كَمَا شَرَحَاهُ، أَنَا** ma'a-hazā
 17 baş olunan kelām-ı ba'zdan bu maḫūle kimesne müctehid

(044a)

- 01 olmak aňlanur **وليس كذلك تنبها لي علم الخواص لكر من**
- 02 **الملك والامير الخاص** āgāh ol ki bu ‘ilm-i ümerā ih̄tilāf ādābıla muhtelifdür ki
- 03 her melikūñ bir melekesi ve her emirūñ bir tedbiri olur meşelā mülük-ı
- 04 firsūñ ‘ulūmı h̄üküm ve veşāyā ve ādāb ve tevārīh̄ ve hendese ve mā-eşbeh
- 05 zālīk idi ve ammā eslāf-ı mülük-ı islāmuñ ilā heze’l-eyyām de’ebleri
- 06 naħv ve luğat ve ‘ilm-i şerī‘at ve şī‘r ve tevārīh̄ idi ol şart ile ki nihāyet
- 07 belāğat ve gāyet feşāhat üzre ola hattā yanlarında bir laħn-ı fāhiş
- 08 efhāş-ı ‘uyüb-ı milkden ‘add olunurdı gāhī bir ‘ārifden bir hikāye-i muṭribe
- 09 yā bir kaṣiyye-i muḍhike yā bir ‘ibāre-i ġarībe-i ‘arabiyye işitseler ol
- 10 kimesnenūñ hālīne nazār idüp mülāzım ise manşīb virürler idi
- 11 ve manşībda ise terfī buyururlar idi ve faqr ise şöyle ihsān
- 12 iderleridi ki ġanī ve müstaġnī olurdı ve mazlūm ve şākī ise
- 13 kemā-yenbaġī ‘adl ile h̄üküm idüp haqqın alıvirüp şākīr ve zākīr
- 14 iderlerdi ve bi’l-cümle maqqādīr-i nāsı kemālīle bilürler idi her merd-i
- 15 dil-ber ve merdüm-i hūner-vere muḳtezā-yı şānına göre raġbet ve ri‘āyet
- 16 kıllurlar idi ‘ale’l-huşūş aşhāb-ı ‘ilm ve fazlı ve erbāb-ı h̄üküm
- 17 ve faşlı bir mübteġā-yı āyet **هل يتوى الدين يعلمون والدين**

(044b)

- 01 **لا يعلمون** dānāyı dūndan mümtāz görüp herkesūñ kemā-hū haqqın
- 02 virürlerdi bu ‘uqālāya özge ġayret ġarībe degül midür ol ki
- 03 bu ‘itibāra nazār-ı kemter-i ġüftārı ġūş ve kı‘ilenūñ h̄atırın hoş
- 04 ide ‘acabā zamāne ‘ulemāsı ve bu ‘aşr ‘urefāsı gibi her sözi bir kitāb
- 05 ve her kitābı niçe faşl ve bāb olandan ne vech ri‘āyet ile h̄āmūş iderlerdi
- 06 ve daħı bundan ‘aceb ne emr-i müstaġreb ola ki yā ma‘nīye degül
- 07 mi ma‘nīye bile raġbet göstereler muṭāyebe
- 08 bir ġün fātīh-i koştanṭiniyye eb’l-feth ‘oşmānī sultān meḥemmed-i şānī
- 09 ṭābe şerāhu meclis-i h̄aşş-ı mehībinde sevķ-i kelam-ı tamām taqrībinde vāķi‘
- 10 olup ‘acem mīrzālarından bay-sungur mīrzāya bir şā‘ir
- 11 bir bī-ma‘nā-yı şī‘r getürse mīrzā aña bir tümen şāhī cāziye virür imiş

- 12 diyü naql olunduğda mehemmed sultān ta' accüb-künān tebessüm idüp eyleye
 13 bizüm ' aşkı anda olaydı hazīnede nesne kıomaz imiş diyü buyurmışlar
 14 li-münşīhi
 15 ol ki ihsān eyleye bī-ma' nīye
 var kıyās it n'eyleye bā-ma' nīye
 16 ammā devlet-i moğoliyyede zıkr olunan fūnūn ve ' ulūmdan birine
 17 ' itibār yoğ idi anlar bilmez idi illā ' ilm-i siyākat ve hesāb
derkenar: ādābıla ta' bīr olundı her kıavmūñ bir işılāhı olur bunlar ekşer
 ' ibāretlerinde ism-i mevşūkı evvel zıkr iderler edā-yı ervām-ı ma' lūm evlād-ı mışr
 ism-i mevşūfı şoñra zıkr eyler paşa ' alī paşa muħammed dirler
derkenar: ' aczdeki ya türki edālardandur olur elif ile yā da dirler ala ile alā gibi
 ma' nīsinde böyle iden kimse ma' nīli söz yanında n'eyleye ya dimekdür

(045a)

- 01 ve zabt ve haşru'l-daħl ve'l-ħarc ve ' ilmü't-tıbb ve'l-nücūm idi bunlardan
 02 ğayrı ' ilm ve ādāb bāblarında kāsīd belki fāsīd idi
 03 el-ħamdūli'l-lah ħālā bir devletde ve bir sa' ādetdeyüz ki **الناس على بابا**
 04 **ملوكهم** mübteğāsınca mevāliye ħod ne söz ħalkuñ ümerā ve vüzerāsını
 05 degül ekşer re' āyāsı bilmedügi fenn ve añlamaduğı ' ilm az kıalmışdur
 06 kıadr-i müşterek her ' ilmi bilürler ve biri birinden fark kıılurlar meger
 07 bilmedükleri ihmāllerinden veyā bir maħfī ħāllerinden ola li-mürettibihi
 08 emīre bu kıadar ' ilm oldı kāfī
 degül sāyir fūnūnı bu menāfī
 09 **ħavf**
 10 bu ħavf ki cevfi mü'minde mevcūd ola ol mu'min-i müttakī buğzu'l-lah
derkenar: ħavf ve cevfi tecnīs-i muħarrefdür ' indü'l-ba' z tecnīs-i nākışdur
 11 i'l-vedūd kıulüb-ı ' ibādda mevdūd ola bu cihetden ki cevher-i ħurūfī
 12 ħā' ħayr vāv va' d ve fā' fenādan me' ħūzür ya' nī bu üç ħarfdan
 13 mürekkeb bu va'z' üzre müretteb bir kelime-i kerem-dār ve ' ibāret-i ' izzet-i i' tibār
 14 ve kıāl ve ħāl-i ebrārdur bi'l-cümle bir güzīde ħışāl-i ħamīde ve aħlāķ-ı
 15 pesendīdedür ki **ان اكرمكم عند الله اتقيكم** āyeti
 16 mübteğāsınca bunuñ zıkr ve fikr ile ' umūmen benī ādemden her merd ħuşūşen
 17 mülūkdan her ferd ki allahdan kıorķa ekrem-i mülūk olduğundan ğayrı

derkenar:

(045b)

- 01 hikāye ḥalāyık andan emīn olur emīrū'l-mu'minīn 'alī bin ebī ṭālib raḍīya'l-lahu
 'anh
 02 keremu'l-lah vech-i ḥazretlerinden rivāyet olunur bir gūn ḳullarından birine
 03 'ālī şavtıla yā fūlān diyü çağırdı hergiz andan cevāb gelmedi gūyā ki
 04 işitmedi ittifaḳ ol ešnāda bir kimesne iḳerü girüp selām virdi veyā
 05 emīrū'l-mu'minīn işde ḳapuda vāḳıfıdır ve nīdā-yı şerīfi sāmi' ve 'arīfdür
 06 ammā cevābda teḡāfüli ve imtişālde tekāsüli var ancak diyüp münādānuñ
 07 ḥasb-i ḥālin ta'accüb-künān hikāye ide tūrurdu ol nā-ma' ḳül ḳul
 08 ḥāzır oldu ḥazret-i kerīmü's-şān keremu'l-lah vech-i luṭf ile ḥiṭāb idüp
 09 yā hū niḳün benüm nīdā ve ḡiyāṭum işidüp gelüp emrūme itā'at itmezsin
 10 diyücek belī yā mevlāy gerḳek dirsün likin beni senüñ icābetüñden
 11 ve itā'atüñden men'itmedi illā' uḳūbetüñden emīn olmaḳçun
 12 velīyu'l-lah bu kelāmı işitdi el-ḥamdüli'l-lah ḥaḳḳ te'ālā benden ba'z ḥalḳını emīn
 13 eyledi diyü şükr-i firāvān itdi me'al-i şükr minnet ḥudāya benüm göñlüme ḥavfın
 14 ilḳā eyledi dimekdür nitekim bu ma'nīde dinilmişdür beyt

15 قد كنت خضك ثم آمنى من ان اذ لك خوفك الله

16 tercümetü'l-beytü'l-muşannifihi

17 ben ezel ḥavf eyler-idüm senden şāh-ı güzīn

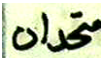

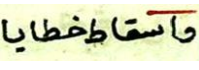
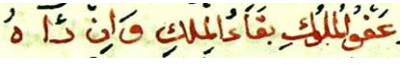
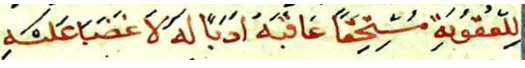
sen ḥudādan ḳorḳalı ḥavfuñdan oldum ben emīn

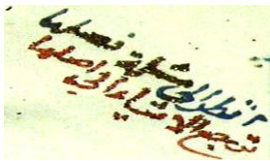
(046a)

01 ve lehu وقد وجد المصنف حاله شاه . نظيركم الله بعينه

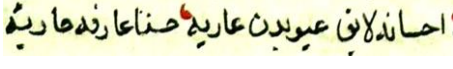
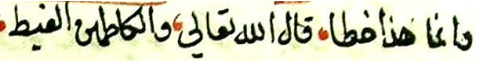
02 فقال حاله . والله هذا بلا اسناه . حالي بعينك اليوم مولاه

03 قاتله الله bu hikāyeyi ādāb-ı sultāniyyede niḳe gördüm ise eyle naḳl

- 04 eyedüm ammā celālū'd-dīnū's-subūtīnūñ ḥulefāsında nazār itdügüm maḥallde
- 05 bi-^ʿaynihā zeyne'l-^ʿabidīnden mervīdür bu eger ol bir iki şeydür ki
- 06 dür beyt-i laṭīf
- 07 bu bağūñ bāğ-bānı bir şavnı bir likin ezhāruñ kimi nāz itmege ṭurmuş kimi ehl-i niyāz ancaḳ
- 08 ^ʿafv
- 09 ^ʿafv luğatde bir niçe ma^ʿnāya gelür cümleden biri ^ʿafvu'l-zennüb
- 10 ve ıškāt-ı ḥaṭāyādur gerçi bu arada murād ^ʿafv-ı ḥāşş-ı mülükdur
- 11 dur bir melik ki sāmih ve ^ʿāfi ola mücerred
- 12 ^ʿafv ile ittisāfi beḳā-yı milke kāfi ola ol şart ile ki müsteḥaḳḳ
- 13 ^ʿuḳūbete ^ʿuḳūbeti edeben ide ḡazāben itmeye nitekim resūlu'l-lah ^ʿaleyhi ve sellem
- 14 bu ḥadīş-i şerīfnde buyurur
- 15 ba^ʿz kütüb-i
- 16 tevārīḥde bu ḥikāyeyi yazarlar meger bir ḥ^ʿāce ābdest alurdu
- derkenar:** bu ḥikāyeyi niçe kitābda gördüm
- 17 imādan biri eline mā dökerdi ittifāḳ ıbrıḳuñ emzigin ḥaṭā'en
- derkenar:**

(046b)

- 01 ḥ^ʿācenūñ enfine ṭoḳundurup nazār-ı ^ʿunfina müsteḥaḳḳ oldı çün ki ḥ^ʿāce müte^ʿellim olup
- 02 ^ʿalī vechü'l-ḡazab nazār itdi ol eme eme yaramaz degül idi diye bil ki her vaz^ʿı
- 03 maḳbül idi iḥsāna lāyıḳ ^ʿuyūbdan ^ʿāriye ḥasnā ^ʿāriye cāriye
- 04 ḳāriye idi
- 05 didükde ḥ^ʿāce

- 06 **والعاقبين عن الناس** didi girü cāriye diyücek ḥāce
- 07 **عفوئك** didi yine mezküre **حاله يجب المحسنين** diyüp āyeti
- 08 tekmiḷ itdükke ḥāce **اعتفتك عن مالي** diyüp iḥsāni
- 09 tamām itdi **نعم المولى، ونعم الجاريد** ḥikāye-i āhiri ḥulefā-yı ‘abbāsiyyeden
- 10 hārūnū’r-reṣīd evlādından māmūn ki ṭālī’i meymūn baḥtū ḥümāyūn
- 11 bir melik-i ḥalīm ve cess-i ṣafḥıla ma‘rūf emīr-i kerīm idi di‘yel nām bir ṣā‘ir
- 12 dā‘ir anı hicv-i melīḥ bil ki ḳabīḥ eyledi mıṣrā‘li-münṣihi ‘afv ve taḥammül idüp
- 13 **derkenar:** ṣā‘ir dā‘ir anı hicv-i ḳabīḥ eyledi ‘afv ve taḥammül idüp ṣar ṣarīḥ eyledi
- cümleden biri bu iki beytdür ki zikr olunur nazm

- 14 **أقرب القوم الذين سبوا فهم** قلت أباه وشرفك بمعددي
- 15 **شادوا ابتداء بعد طول حموله** واستنفذوه من الخيضل الأهدأ
- 16 **أما بيت الأول فمعناه ظاهر** ولفظه غير قول، **أما بيت الثاني**
- 17 **من قبل ما يحتاج إلى البيان قوله** سادوا المحل نظر وموضع تأمل

(047a)

- 01 **فعله من السيادة** يقال ساد يسود سيادة، وهو جمع يتكوت
- 02 **بمعنى سادوا** وأصاروا وكان الشاعر يقول صاروا بما ليكم وعم
- 03 **من خدمكم سادة** الناس بذكر كم أي محلوكم سريرا للطفة
- 04 **ويمكن أن يقال شادوا** بالسين الجمجمة بالفارسية بأن يعربوا
- 05 **بالجمجمة** ويمكن أيضا أن يستعمل بجمجمة تصحيفا بغير نقل من العربية
- 06 **إلى الجمجمة كما في عكسه في التعريب** ولا يتغير المعنى في كل منهما إنما يقتضيه
- 07 **أما سادوا** فمذكور كما هو المتبادر وأما شادوا وأعلى اعتبار الثاني
- 08 **فمعناه** أن يقال فرحو أيضا لأنه در فارسي مستند شاد باش كما قال
- 09 **أكن سرورا** أو فرها ناطليا مل **قوله** حمولة مصدر مضاف

10 الإفاعله وهو الضير العايد إلى الأب في إياك ومفعوله متروك
 11 مقدرها وجود أو نفسك أو غيرها مما يقتضيه المقام بعونه كاف
 12 الخطاب المذكور مراراً **فان قلت** لم قال حموله ولم يقل زمرانه
 13 **قلت** إشارة إلى حمل المرأة ولدها فإنها شائعة بالحو
 14 يتولى حملت المرأة ولدها عند مظنة سوء ومانع
 15 الساعراً للبيت المذكور إلا الظهور الظاهر من أقواله صراحة
 16 ودلالة وغاية تصدق تشبيه أبيه بامرأة الزانية التي
 17 تحمل ولدها الحاصل من الزنا وتسمه بالولد الزنا وغيرها

derkenar: ba‘ zılar bu ku‘ üd ve cülüsü fark itmemişler ammā fark idenler bir kaç vech ile fark itmişler anlarıñ aźharı bu iki vechdür eger intikāl-i a‘ lādan ola aña ku‘ üd dir ve eger esfelden a‘ lāya ola eger cülüs dirler mişbāhü’l-münirde mufaşşaldur meşelā kāyime-i ak‘ ad-ı (...) eclis dirler vaqtā ki düvel-i dünyāda pādişāhīden a‘ lāsına olmamağın yā hālet ola bir nazār-ı udrete a‘ lā olmağın cülüsa i‘ tibār itmişler ola

(047b)

01 el-ışsa gör ol melik-i ĥalīmi ve emīr-i kerīmi ki bu řā ir-i li-ismük ol
 02 avl-i ubħın işidüp her vech ile taħammül idüp ātile allahdan
 03 ġayrı nesne ziyāde itmeyüp yanında ĥāzır olan iřřāsına
 04 ĥiřāb idüp bi’l-lahi bu bühtān-ı ‘ aźime ne dirsüz ki bin-ħacer
 05 ĥilāfetde ġāyet ‘ izz ve nāz eyle ki fevķinde bir daħı olmaya derr-i ĥall
 06 ve ĥalāvetile terbiyet bulmuş iken bu ĥarīf-i rīf ve fellāħ-ı bī-fellāħ
 07 ve ĥařřāř celebe ma‘ āř diline alduğı murdāra ve tefevvüh itdüġi müħmelāta
 08 ne dirsüz eyle kimse yaramaz ve ĥalkuñ ĥulķından ya‘ nī dilinden kimse urtulmaz
 09 eyitdüġi kelimātuñ her ĥarfı vücūd-ı ĥabřinüñ ĥarķ ve ĥarķımı ve a‘ zāsınuñ
 10 eředd ‘ aźāb ile biri birinden farkı iķtizā itmişken ve benüm aña
 11 dünyāda ve āħiretde udret-i tāmimum var iken ve ol bābda kimse baña çün u çirā
 dimez iken **عفو**

12 لدى القدر عند العفو، افضل اعمال، واحسن انغالدين idüġinde

- 13 şekk ve şübhem olmamağın ve qur'an-ı şerifde **وَلِيُظْفِرُوا وَيُعْضُوا**
- 14 buyrulmağın vażi' mübālağadan ism-i 'afv haqq te'ālānuñ esmā-i hüsñāsından
- 15 olmağın cürminden geçüp suçın bağışlayup qanından el yuyup
- 16 'afv eyledüm siz de bilmiş oluñ diyüp bu beyt-i mazmūnını mutażammın
- derkenar:** beyān mutażammın
- 17 ba'z kelime-i tayyibe ile kendüye tesliye virdi beyt

(048a)

- 01 **عن محمد بن أبي بكر بن أبي عمير قال سألت أبا عبد الله عليه السلام**
- 02 **kerem**
- 03 bu kerem-i melik ol nesnedür ki istimāle kılup ümem ve muhaşşıl mesāliḥ-i 'ālem
- 04 ve istiḥdām-ı eṣrāf-ı benī ādemūñ aşıldur kemā ḳālū'l-şā'ir beyt
- 05 **كل ملك لا يكون ذاهبه . دعه دولته قريبا ذاهبه**
- 06 ma'nāsı ma'lūmdur bil ki edebi lübbi olana mefhūmdur bunda şanāyi' -i
- 07 bedi' iyyeden tecnīs nām mürekkeḳ ḡayr-ı mefrūḳ vardur ol mürekkeḳ şānī
- 08 müfreddür ve bu ḥadıṣ-i şerifi ki **تجاوز عن ذنب السخي فانه لخذ**
- 09 **بيد كلما عهد وفاق عليه كلما افتقر** diyü buyrulmuşdur ādāb-ı sulṭāniyye
- 10 şāḥibi keremde zıkr eyler ammā 'afv zıkrinde gerek ḡāyet ḥadıṣ-i seḥḥi ne
- 11 raḡbetdür ve kerem ve seḥā ve cūd müterādifdür maḥallinde zıkrinden ki
- derkenar:** **يعني لو ذكره في ذنبه
المعصية لم يتركها
وليس كقولهم**
- 12 bāb-ı 'afvdur nefy-i terḡib añlanmaz bi'l-cümle li-küllü maḳām-ı maḳāl ḳavlince
- 13 'afvda zıkr olunsa meclisinde vāḳi' olurdu likin **العضو مقبول**
- 14 **ولعل قلبه مشغول فليتامل** ve 'alī raḍıya'l-lahu 'anhdan
- 15 mervīdür **الذي حارس الغراض ، مغبني كذا ، حافظ كل حرام** dimekdür
- 16 ya'nī eyitdügi cüddan bir mücib **لكل امرء ما نواه** her ne murād iderse
- 17 zāyi' olmaz ḥurşuñ ma'nā-yı laḡviyyesi ḥıfzıdır 'arablar ḥaresehü dirler

(048b)

- 01 hıfza diyecek yirde bunuñ ismi hırāset gelür fā‘ ili hāris cem‘ i hurrās
 02 ve harrās gelür hādīm hūdm hūddām gibi ve hüvellāhü hārasü’l-sultāndan murād
 03 ‘avnīdür ya‘ nī **ظهر على امرئ** dimekdür hāras cem‘ -i maḥşūş için
 04 ‘alem olmışdur bunuñ müfredi yokdur **وقد قال صاحب المنير**
 05 **بمدى بان هذا الجمع القلم ولا يستعمله واحد من لفظه** ve daḥı ḥārese
 06 ya‘ nī seriḳa müsta‘ meldür kezālik zıddı ma‘ nāsına da gelür erbāb-ı luḡat **النساء**
 07 **حوسية الجبل** kavlinde bu iki ma‘ nādan biri mümkindür ya‘ nī şol şāh ki
 08 gece irüp me‘vāsına yetişmeyüp taḡda ḳalsa aña **النساء حوسية**
 09 **الجبل حوسية الجبل النساء** dirler imiş ‘alā külli’l-taḳdīrīn yā ḥāres seriḳa
 10 ma‘ nāsına ola yā zā‘ ma‘ nāsın istilzām ide ki ‘adem-i hıfzdur ‘adem-i
 11 hıfz hıfzuñ zıddıdur kelām-ı ‘arabda ise ezdād müsta‘ meldür şol
 12 medīneye yā belede ki anda ḳal‘ a ola maḥrūsa didükleri bundandur
 13 dirler ḳal‘ a ‘ind-i hücümü’l-ā‘ dā ol vilāyetüñ ḥalḳını bi-ḥasebü’l-zāhir hıfz
 14 idüp şaḳladuḡından ötüri maḥrūm didiler maḥmiye ile maḥrūm
 15 farḳın dirseñ maḥrūm beyānından ma‘ lūmdur fenn-i şürūṭa yazduḡum
 16 kitābumda tafşil olunmışdur bu kerem ki aşl-ı kelām anuñ beyānındadır
 17 cūd ve seḫāyıla mürādıfdür nev‘ -i beşerüñ şānıdır bi’l-cümle insān kerem-
 kānīdür

(049a)

- 01 hazā zıkrü meşāhīr-i erbāb-ı kerem min-küremā ‘ü’l-ümerā
 02 bunlaruñ eşheri ki ḥātem-i ṭaydur zamān-ı cāhiliyyetde geçmiş emīr-i ḥayy
 (ḳabīle)dür
 03 ‘ālemde bāb-ı keremde aña mu‘ ādil kerīm gelmemişdür ḥātem degül bil ki ḥātem-
 i küremā
 04 olmuşdur nām ve keremi illerde meşhūr dillerde mezkūrdur mekārimine
 05 ḥadd ve tefāḫürine ‘add yokdur zamān-ı cāhiliyyetde ecved-i ecvād-ı ümerā-yı
 ‘arabdan idi
 06 ḥikāye sābıḳan evāyil-i isti‘ dādumda iştiḡāl-i ‘ulūma ictihādumda

07 imām ḳazvīnī raḥmetu'l-lah muşannefâtından bir nefis kitāba mâlikidim hiç bir
 08 'âlim
 09 'âlim ve 'ârif âdem görmedüm ki aña nazâr idüp istinsâhına ḳaşd
 10 ve meyl eylemeye âḫir ḫasedlerinden seriḳa itdürdiler 'ibâretü'l-kelâm ol
 11 kitāb-ı müsteḫbda ve sâyir kitābda kerâmet-i küremâ zikrinde yazar ḫazret-i
 12 risâlet-penâh 'aleyhi's-selâm zât-ı yevm mine'l-eyyâm 'adiyy ibn-i ḫâtem-i ḫâyı
 13 ḫâtem-i ḫâyı taleb idüp 'adiyy 'ale'l-fevr ḫâzır olduḳda yâ 'adiyy **ايشتركم**
 14 **بمخضوب ابيكم** diyü buyurduklarında yâ resûla'l-lah **كيف تشرونني**
 15 **وابيات في الجاهلية على غير الاسلام** didükde ḫaḳḳ sübhânehü ve te'âlâ
 16 luḫfindan babañ ḫâteme kerâmeten tekrîme dâr-ı caḫîmde ḫinden bir ev
 17 yapuvirdi her dîvârınuñ ḳalıñlıḳı beşer yüz yıllık mesâfedür ol
 18 dâruñ zâhiri 'azâb bâḫını râḫatdur ki ḫarr-bâr aña irişmez didi

(049b)

01 **المهدة على الراوي ولا يعرفه مكر عتدا ونقلا** bu ḫadîş-i şerif ile ki
 02 **derkenar:** kitābu temyizü'l-ḫayyib ḫadîşlerindendür
 03 **كن مع الخ حيث كان وما شئت عليك فان الحمد لله** buyrulmuşdur
 04 **عليك ودعوة فيك وبركاته عنده** istidlâl idüp vech-i meşrûḫ
 05 **وما كما عذبين حتى نبقت رسولا** üzre olan ḫuzûrını âyeti-le
 06 te'ebbüd işekde olur zîrâ ḫâtem-i da'vet yetişmeyüp zamân-ı câhiliyyetde
 07 **ادلم ينس انه دعى وعاندا** fetretde geçdüḳü zâhirdür bu taḳdîrce ḫükmi
 08 **وبالحمد امدار على بلوغ الدعوى وعد ما فنتم لم تبغنه** islâmnda olur
 09 **فونباي سوار كان قبل البعثة المحمدية او بعدها** ḫâşıl-ı kelâm bunda
 10 söz çoḳdur imâm sa'îd-i şa'îd celâlî'd-dînü's-süyüḫî ebübeyn şerîfin
 11 ḫaḳḳında yazduḳü neşrü'l-'ilmîn fi ihyâ'ü'l-ebübeyn ve'l-maḳâmetü's-senediyye
 12 ve mesâlikü'l-ḫunefâ fi validiyyü'l-muştafâ nâm risale-i şelâşesinde mufaşşal
 13 beyân itmişdür likin bu maḳâmda bundan ziyâde taḫḳîḳ-i murâd tekşîr-i sevâd

derkenar: bu (...) ibtidā³-ı kelāmda zıkr olunan eşheri ‘ibāretine ma‘tūfdur bu maqālūñ aḥşarı meşāhirūñ eşheri ḥātem ve (...) ḡan-ı ‘ādil dimekdür
13 ve ba‘iṣ-i taşdı‘-i zevī’l-emcāddur cingiz ḡan oḡlı ḡan ‘ādildür
14 kerem ve seḡāya mu‘tād bir melik-i cihān cūy-ı cevvd idı ki ‘āleme nazīri
15 gelmemişdür mülük-ı kirāmuñ yüzine gez getirmişdür ḡattā cūd-ı ka‘b
16 ve semāḡat ḡātemi defter-i seḡādan nesh ve ḡayy itmişdür bil ki bir emgenūñ
17 ḡuşūşen ekrem-i vūzerā-yı ‘ālem ve ecved-i küremā-yı benī ādem ca‘fer-i merīd
şehīd

(050a)

01 sa‘idūñ vūcūd-ı cūdı aña nisbet-i ma‘dūm olmışdur egerçi
02 egerçi müstanşır bi’l-lahi bir merd-i cūd cū ve seḡā-h‘āh idı ki şānında
03 vazīḡ ve şarīḡ **اکرم من البرج** demek mübālaḡadan ‘add olunmaz idı
04 dāyire-i feleki dār-ı me‘dārı devr idüp arasalar aña bedel bulunmaz idı
05 bu bu dāyirede iken yine ḡan ḡan buña nisbet beden cihānda
derkenar: beyān yine ḡan ḡan
06 cān idı mışrā‘ cūd ḡan-ı ‘ādile olmaz mu‘ādil dünyede
07 ḡuşūş-ı cūd ve ḡuḡūḡ-ı keremde ḡan ten-i ‘ālemde bil ki beden-i ādemde
08 ḡan gibi sārīyidi sāyir erbāb-ı kerem aña nisbet-i keremden ‘ārīyidi
09 li-muḡteri‘ ihi
10 dem ve laḡm idı ḡūyā cūd ile ḡan
niçe ḡan ‘ālemūñ cānydı yeksān
11 ḡattā bu felek-i taḡayyül anuñ derd-i cūdıyla münḡanī ve ‘alīl olmuşdı
12 ve lehu
13 bid‘ at aḡdāş eyledūñ izḡār-ı cūd itdūñ diyü balsa ḡanuñ ḡana ḡana içerdı felek
14 ammā hep bu didüklerüm ḡāl-i eşḡyā-yı mülük-ı seleftür ḡāl-i ḡalef ḡod ma‘lūm
15 ḡasb-i ḡāl-i ‘ālem
16 hey meded ḡayfā dirīḡā bu felek
defter-i cūdı cihāndan itdi ḡak
17 şimdi maḡşūd niçe buldı ‘ālemi
ḡissetūñ eyyāmıdur neclūñ demi

(050b)

01 **heybet**
02 ādāb-ı sulṭāniyyede eydür levāzım-ı mülükdan heybet ol nesnedür ki
03 memleketün nizāmı anuñıla maḥfūz ve ra‘ıyyetün intizāmı anuñıla maḥzūzdur
04 sebab-i ḥikmet-i ülfet-i vuḥūş-ı sibā‘
05 mülük-ı sâbıka ve ümerā-yı sālifenün insânıla ülfeti müyesser olmayan
06 sibā‘ ḥayvânât ve derende ve vaḥşî cānavârlaruñ selâsil ve aḡlâl
07 ile kayd ve irtibâtıla muḳayyed olduklarında ve şavt ve nefir ve darb-ı
08 ṭabl ve dubadub sâyir eşvât-ı sipenc ve âlât ve sâyir mevākib ve ref‘
09 senâciḳ ve râyât ve naşb-ı i‘lâm ve ğars-ı tuḡ bî-ġâyât itdüklerinden
10 murâdları ve müntehâ-yı ḳaşd ve fevâidleri şudür-ı berâyâ ve ḳulüb-ı re‘âyâdan
11 işbât-ı heybet-i melikiyye ve iḳâmet-i mâlikiyye ve ḳıyâm-ı nâm ve nâmūs-ı
12 salṭanat
13 idi nitekim ‘âdet-i ‘azdü’-d-devlet sulṭân-ı mehîb-i milk ve milel idi
14 tebdîr-i aḥvâl-i memleket ve umûr-ı salṭanat ve şalâbetde bî-noḳşân
15 ve ḥalel idi ‘âdet ve mu‘tâdı bu idi ki ḳaçan serîr-i dîvân-ı
16 sa‘âdete cülûs itse zıkr olunan sibā‘ ḥayvânâtdan arslan
17 ve ḳaplan ve siyeh-ġuş ve sâyir vuḥūşdan ki maşlaḫat-ı mehâbet-i
18 düvel ve milel ve ümem için irtibâtına emr eylerdi arslan ḥânede

(051a)

01 ve bām-ı pilde mevcûd olanları ḳuyûd-ı aḡlâlıla ser-tâ-pâ muḳayyed ve merbûṭ
02 getürdiler idi bundan ġâyet ġarâz degüldi illâ ḫalka ḫod
03 ve hirâs hem fi‘l-vâḳi‘ ‘uḳalâya ‘ibret-i ġarîbe ve i‘tibâr-ı ‘acîbe degül midür
04 ki yüce ṭaḡlarda ba‘idü’l-ḳa‘r vādilerde yirden göge ḳaṭâr-ı şeter-i ebrile
05 ki her biri bir heybetde ve diġer şûretde görünür ceng iden
06 sulṭân-ı cāna ve anung ki şîr-i kûḫ şekvedür kimini kemend-i ḫîle
07 ve ḫibâl ve ziyâl kimini ḫîle ve âl ile ṭutup bir kılına ḫaṭâ getürmeyüp
08 der-ġâḫ-ı ‘âlem-penâḫa getüren ve kimini darb ve ḫarbıla ḳahrıla cebrile
09 giriftâr kemend-bend-i ḳuvvet-i ḳâhire iden melik ġazanfer-fer ḳahramân-heybet
10 ve sulṭân gürg-ġâret ve ‘anter-ġayret nev‘-i beşerden olanlara
11 ḫükm itmeden ‘âciz mi olur cevâbum olmaz naḫar-ı ehl naḫar-ı bi-ebed pes
12 **siyâset**

- 13 aşl siyāset hıdmet-i devābbdur nitekim mağribde **الرجل يسوس الدواب**
 14 **واقام عليها وأما ضها** diyü yazar fi'l-ḥaḳīḳa 'ale'l-ıtlāḳ tedbīr-i umūr murād
 15 olunur mişbāhu'l-münīrde **ساس زيدا لامر يسوسه مياسة** dirler
 16 **دبره وقام يامر** ma' nāsına diyü beyān eyler türkide de ma' ruf
 17 ve meşhürdur **فادم خيوله . اما له ايله سايس** dirler ' arablar **الوالي**
derkenar : gelür bu gerçi kim ḥalka temāşā velī ḥikmetle her nesne āyā

(051b)

- 01 **الوالي يسوس الرعية مياسة** | dirler **فدبرهم** ma' nāsına nizām
 02 ve intizāma müte' allik kār-ı şehr-yār ve ḥüdāvendigāra siyāset didükleri ḥod
 03 meşhürdur ammā ' ind-i ' avāmü'l-ervām emr-i vālī ve ḥük-m-i sulṭān ile olan
 04 itlāf-ı seyf seyyāfda isti' māli ḡālibdür ḥattā bu gün niye siyāset var imiş
 05 diyü ba' zı ba' zına ḥaber virse sāmi' a-yı ḳat' ve ḳatl ve şalb ve telefden
 06 ḡayrı nesneye tebādür itmez ve ba' z üdebā edebi iki ḳısm idüp **الادب ادبان**
 07 **ادب التزوية وادب السياسة فادب التزوية مام الرض**
 08 **وادب الساسة مام الارض** | dimişler āḡāh ol ki bu cins
 09 siyāsetüñ ta' rīfidür efrād ve envā' ın beyānda ḥükemā ve ' ulemānuñ
 10 her biri bi-ḥasbu'l-' aql bir mezhebe zāhib ve bir mesleke sālīk olmışlardır
derkenar: ve ba' zılar ḥaḳḳında müstaḳillen kitāb tedvīn eylemişler
 11 **ولولا الاعتبارات لبطلت الحكمة بتوسع الدارين** | vechden bīrūn
 12 ve çāh-ı raşad-ı nazardan dūn degüldür icmālen bu ḳadar ma' lūm ola ki
 13 milk ve mālikūñ re's-i mālı nizām-ı dīnūñ ḥüsn-i cemāli tācir-i dehrūñ fāyidesi
 14 ḥ'āce-i ' aşruñ ' āyidesi taḥşīn-i fūrū' ve teskīn-i ricāl ve taḥşīn-i
 15 kemāl ve ehl-i kemāl aḥsen-i iḥsān zevī'l-envāl ḥazḳ-ı mālik ve zabṭ-ı
 16 memlūk meyl-i miskīn ve raḥm-ı (...) ve ḥuzūr-ı ḳalbile ' ibādāt
 17 **لاهل الخلوات والجلوات . منع شرور شرار . تمنع مفسدين ودعاه**

(052a)

- 01 iḳāmet-i ḥudūd ve ḳaṭ' -ı ma' hūd ve ḳatlı-i ḳāṭi' -i ṭarīḳ ve ehl-i fāsıd ve ḥıfz-ı
 02 ṣuḡūr ve bilād-ı bi'l-cümle def' -i zūlm ve sitem ve ref' -i cevr-i benī ādem olmaz
 illā
 03 siyāsetile li-münṣihi 'ālemi zabt itmege özge siyāset gerek
 04 eyle siyāset ki pür-'adl ve 'adālet gerek siyāset-i ḥasene didükleri
 05 ḳabīḥasından iḥtirāzdur ammā ḥasene ifrāt ve tefrīt mā-beyninde olan
 06 i' tidāldür ya' nī müsteḥaḳḳ siyāsetüñ ḳadrine ve miḳdārına nazār ve günāhına
 07 göre olmaḳdur ifrāt ve tefrīti ḳabīḥadur az günāha çok 'uḳūbete
 08 ve çok kemāle az iḥsān itmek gibi der-taḳsīm-i siyāset
 09 ḥükemā-yı 'uḳalā ve 'uḳalā-yı ḥükemā ki siyāseti beyān eylemişlerdür evḳāt-ı
 10 ḥamse ḥesābınca beş ḳısma münḳasım ḳılmışlardur bu tertīb üzre kim
 11 zıkr olunur siyāsetü'l-menzil siyāsetü'l-ḳarye siyāsetü'l-medīne
 12 siyāsetü'l-ceyş siyāsetü'l-milk ādābda böyle beyān olunmuşdur
derkenar: ceyş ile ḥabeş ve ḥabs ve cins ve ḥayş ve ḥabs hem tecnīs-i ḥaṭṭ ve gem
 tecnīs-i nāḳışdur bi-'itibārü'l-naḳṭ-ı ḥaṭṭ ve bi-'itibārü'l-ḥareke-i nāḳışdur
 'indü'l-ṣu'arā ve bunuñ ba'zında ba'z maḥalle göre ikisi bile bulmaḳ olur gāh
 olur kim maḥall ḳarīne olmaz kemā teḥassün-i başarda ol vaḳt şart ma'rifet
 zabtıdur bu narḥ ḡayrı ḥayṭıdur dimek
 13 ya' nī ednādan a'lāya terfī ṭarīḳıyla menzilde siyāseti eyü olanuñ
 14 ḳaryede ḳaryede eyü olanuñ medīnede medīnede eyü olanuñ
 15 'askerde 'askerde eyü olanuñ milkde siyāseti eyü olur

16 dimişler **لَا قَال** فِي تَرْقَعَةِ تَرْقَعَةٍ وَخَيْنِ بَحْدَانِ عَسْكَارِ

17 لَهُ سَاعِدٌ حَسَنَةٌ فِي مَنَازِلِهِ وَلَمْ يَجِدْ لَهُ سِيَاسَةَ الْاِتِّجَاعِ فِي الْعَرَبِ

(052b)

01 **وَكَذَلِكَ لِبَوَائِي لِأَنَا نَقُولُ نَعْمَ لَكُمُ كَلَامَهُمْ إِنَّمَا يَكُونُ بِاعْتِبَارِ الْغَالِبِ**

02 **لَا يَطْرُقُ الْاِحْتِجَابُ غَايَةً مَا فِي الْبَابِ** hükām-ı şābıḳa ḥükemā-yı sālīfe

- 03 ki benī ādemüñ mü'eddebleri ve eşyānuñ mücerreblidür tecribelerinde
 04 bulduḳların ve imtiḥānlarında añladuḳların yazmışlardur likin
 05 hem ricāl ve teḥassün-i ricāl diyüp ol bābda daḥı niçe vech bulmaḳ

- 06 ve selef zāhib olduğundan aḥsen ve vecih olmak cā'izdür
 07 'ibāretü'l-kelām gerçi her ehl-i rāyuñ bir añlayışı ve her nev'e nāyuñ
 08 bir añlayışı olur şaḥiḥ ve saḳīm ve ḥaṭā ve şavāb şikeste beste
 09 benüm añladuğum budur ki siyāset iki kısım ola nitekim zıkr olunur
derkenar: beyān iki kısım
 10 siyāset-i şer' siyāset-i 'örf
 11 ammā siyāset-i şer' oldur ki şer'-i şerīf ta'yīn itdüğü mertebeden
 12 zāyid ola nitekim emirü'l-mü'minīn ḥazret-i 'ömer raḍıya'l-lahu 'anh ta'zīri
 13 ḥadden ziyāde itdüğü gibi **كأهوقول الامامین بدليل ما قيل**
 14 **من قبل ابي جعفر الى الامامین فالذي يتكلمون به في باب التوفير هو**
 15 **المروي عن عمر رضي الله عنه وليس ذاك الامیاسة وهي ساء الذرع**
 16 **بدليل السليغ الى الادعاس والتعجيم كائن في المطايع فن لم يتعني بهذا**
 17 **فليس! جعلها** ve bu siyāset-i şer' de 'anāşır ḥesābınca dörd kısımdu

(053a)

- 01 siyāsetü'l-kāḍıyu'l-müvellā siyāset-i nāyibü'l-şer' siyāset-i agatü'l-muḥaşşırīn
 02 siyāsetü'l-muḥtesib ammā siyāsetü'l-'örf oldur ki şer' üñ ve siyāsete
 03 şer' üñ ğayrı ola āyīn-i selāṭīn ve ḳavānīn-i ḥavākīn ve 'ādetü'd-devlet
 04 ü'l-salṭanat ve rāy-ı vüzerā-yı 'ālem-ārā(y) ve tedbīr-i emīr-i kebīr gibi gerçi
 cümleñ
 05 rāy aşıldur ammā her rāy maşlahat-ārā(y) olmaz lā-büdd meydān-ı firsüñ
 06 fārisleri bu ārāmı seyr eylemişler ve çāpük-süvārān ḥıred-mendān
 07 semend-i 'aḳl ile böyle ṭarīd ve cevelān göstermişler beyt-i fārisī
 08 **صلحت مكبر فرف وعلی است در عهد جا حکم و سیاست خطاست**
 09 bu daḥı bir 'aded cihātü's-sitte altı kısma münḳasımdur siyāsetü's-sulṭān
 10 siyāsetü'l-vezīr siyāsetü'l-emīrū'l-ümerā siyāset-i emīrū'l-livā
 11 siyāset-i velī siyāset-i diḥkān ya'nī **بشعوب ومن تبعه** ki
 12 cemī' iḳlīm-i seb' a bunlaruñ ḥükm ve siyāsetile esvededür tenbīh
 13 girü bī-işṭibāḥ āġāḥ ol ki her merd-i 'āḳil ve her merdüm-i dānā bu da'vāya
 14 şāhid ve bu müdde'āya güvāḥdur ya'nī siyāset-i diḥkāndan
 15 ḥavf itmeyen siyāset-i velīden siyāset-i velīden ḥavf itmeyen

- 16 siyāset-i emīrū'l-livādan siyāset-i emīrū'l-livādan ḥavf itmeyen
 17 siyāset-i emīr-i ümerādan siyāset-i emīr-i ümerādan ḥavf itmeyen siyāset-i

(053b)

- 01 vezīrden siyāset-i vezīrden ḥavf itmeyen siyāset-i sultāndan
 02 ḥavf itmez münākaşa-i ma' kese kıyās buydı ki emr-i ber-^ç aks
 03 olaydı ya^ç nī sultāndan ḥavf itmeyen vezīrden vezīrden
 04 ḥavf itmeyen emīr-i ümerādan ḥavf itmez demek gerek idi **فهم جرد**
 05 **م قرض علي سمعة الباقي** zīrā kavīden ḥavf itmeyen za' ifden
 06 ḥavf itmedügi zāhirdür bi't-ṭarīkū'l-evlā beyt-i fārisi li-münşihi
 07 **ما دکی از من جنبی گفتار به تو هر زمان**
 08 **آن نه ترمس از اسد خو فی دراجان کا ن**
 09 cevāb ne^ç am şahīḥ kıyās budur likin bu każiyyenüñ ^ç adem-i in' ikāsına
 10 sebeb-i dā^ç i budur ki dihkân ki aqall-i ḥukkāmdur mütekebbir ḥod rāy-ı
 11 bed-aḥkāmdur mā-fevķine nazār-ı kavī za' if iken kendüni aqvā i' tiķād
 12 itdüginden yā zīr-i ḥükminde taht-ı destinde olanlaruñ za' findan
 13 yā nitekim işāret olundu sū-i tedbīrinden yā kendüye tābi^ç
 14 ṭāyifenüñ şiddet-i şecā' atlerinden ve ḍarb ve ḥarbde ve firāsetde
 15 ve fūrūsiyyetde şetāretlerinden bi-keşret-i māl ve memālikine ṭayandüğundan
 16 mücerred umūr-ı tevliyetde ve ^ç azamet ve mehābetde gālib ve kavī olanlardan
derkenar: şahḥ yā bunlaruñ aña irḥā'-i ^ç ināyetinden yā ihmālınden yā ihmālınden
 17 ḥavf itmeyü itmeyü **منم دکر بنیت** vādīsinde ğayrıyı göze

(054a)

- 01 göstermeyü veliden degül emīr-i sancaḡdan daḡı ḥavf itmez olur sözlerin
 02 işitmez ve emrlerin ṭutmaz olur mısra^ç ğāyeti aqça ile bitmez aş olmaz dırlar
 03 li-münşihi şular kim zülfüñ egüp aġlamışlar aq aqça kara gün için dimişler
 04 ḥattā sābıkan fülāndan şādır olan fesāddan artuḡ ne ola ki anda
 05 ba^ç z kanlık ile kādı sübaşı degül kaşifi kandurduḡ sancaġı ṭayandurduḡ
 06 ğamm degül **ایں نیر بکزد** girü lāzım gelürse gökler yüzine aqça ile nerd-bān
 olur
 07 ne çekersek çekevüz ne virürsek virevüz anı daḡı bitürevüz

08 eger maḳ‘ad-ı devletde mesned-i ğurbet istinād ve māl ve milke ve cāha i‘timād
 09 ve keşret-i ‘avān ve enşāra ve ‘asker ve cünd cerrāra maġrūr olmaġıla
 10 mā-beyni işlāḥ ve felāḥ müyesser olmaz ise bilürsün bizde de şir-ānedür dest-i
 11 iktizā-yı ḥāle ve müktezā-yı maḥalle göre tedārikin görevüz diye diye
 12 bundan ḥavf itdüginden ḥalāş andan vehm itdüginden necāt
 13 bula bula vara vara melik-i mülük-ı eḳālinden daḫı ḳorḳmaz olur
 14 pes bu tarīḳ ile bī-pāk derece-i tuġyāna ḳadem başduḳda bāġı yaġı olur
 15 ḳalender şāh celāli ve şeytān ḳavli gibi nā-gāh ḫurūc idüp
 16 ‘āleme şevket-i şāhı göstermek muḳarrerdür **افسندک ما شاهدنا ووجدک**
 17 bu eclden ḥavf emrinde cānib-i ednā ve cihet-i süfliden ibtidā olunmuşdur

(054b)

01 ġāyet cümletü’l-kelām nihāyet maḳāl-i maḳām budur ki hīḳ bir cihetden bunlara
 02 irḫā-yı ‘inān gerekmez tā ki fellāḥ-ı deşt-i vedr nisbet-i emīr-i ḳişver itmeye
 03 **وحصان رعیت هرود هرآن وکن کردون هرمان بدظورید**
 04 **بکوبر رعیت رعایت خوشت** olmaya li-men-şannafahu **بطرلن**
 05 **نرشته حسن عدلو سیاست خوشت** ve illā siyāsete fesād ve ḫükme kesād
 06 gelür ġaflet cā’iz teġāfül lāyık degüldür ve illā ḫāl-i müşkil olur
 07 āġāh ol ki bu ḳālī muşaddıḳ ve bu ḫālī muḫaḳḳıḳ vaḳ‘a-i mīr ‘alī
 08 ve ḳışsa-i tuġyān-ı mer‘idür ki zıkr olunur
 09 zamānumuzda müşāhede itdüklerimizden ya‘nī bī-vāsıṭa ‘ayānen
 10 gördüklerimizdendir bu ḳışsa bir ḫişşe ki meclis-nāmede zenān-ı
 11 ḳışsa-i güzār ḫāme ile taḳrīr olunur **فلیتمتع المتمدن وليعتبر**
 12 **المعترون** duḫūl-ı ḳışsa
 13 meger ol dilber-i devrān emīr-i ‘urbān mübtelā-yı belā-yı ḫüsn merḫūm
 14 emīr ‘alī bin ḫasan ki bir ġarīb ḫalka ve şūḫ-çeşm bir āfet idi
derkenar: zūrafā-yı ‘acem aḫvāle şūḫ ḫaşem dir merḫūm emīr-i ‘alā bī‘aynihi eyle
 idi
 15 bir tarīḳ ile istanbula varup ekābire duḫūl idüp bir sebīl-i
 16 ḫīle vüzerāya yol bulup n’eylerse eyleyüp ‘ömer oġlı velāyete
 17 alup a‘nī a‘zam-ı şüyūḫ-ı sultān olup mışra gelüp dīvāna

(055a)

- 01 dīvāna çıkup hil' at giyüp şümme ve şümme dār-ı emāret ebnā-yı ' ömer olan
 02 maḥmiye-i cerr-i cāya varup қаşr-ı şa' id-i murāda su' ud itdükdün şöñra min-
 03 ba' d kimseye tenezzül itmeyüp icrā-yı aḥkāma mübāşeret kılup
 04 mübāşirlere eṭrāf ve eknāfa aḥkām-ı perākende itmege emr itdükte
 05 ol vilāyetde taḥt-ı ḥükm ve siyāsetde olan re' āyā ve berāyā اطبعوا امیرکم
 06 ولو كان عبدًا حبشيًا ḥadīsi mübteğāsınca emrine muṭī' olup begden
 07 gelen beg diyüp ḥükmine münkād oldılar illā hevāreden
 08 bir ḳabile biz aşl bu a' ver ve ' alīle maḥkūm olmazuz emīr-i ' urbān hevāre
 09 ' unvānına ḳāyil olup dīvānına gelüp ṭapu kılmazuz bil ki istedügi
 10 māl-ı ḥarācı ḥarca sürüp ḥesāba şaymazuz ' ale'l- ' āde defātirde
 11 kimin teslīm kimin bāḳī yazdurmazuz meger ki yā gelevüz ṭatalum ki ' āşī
 12 egilevüz diyüp ser-keşlendiler bil ki cündiler gibi yap yap yat ve yarağa
 13 ve yarağa girüp terkeşlendiler pes bu ešnāda esfel ve a' lā süyüt
 14 ve ešnāda olanlar cümleten āgāh olup fitne peykleri vardı geldi
 15 nifāk-ı ḳāşidleri virdi aldı hemān re' s-i ebālīs ya' nī iblīs-i pūr-telbīs
 16 دامن مکرو صلی روان در میان eyidüp rāh-ı deş-i dehşetde
 17 vādī-yi cā-yı vaḥşetde دوزبهد برهوا ya' nī gird-bādını ser ü pā gibi

(055b)

- 01 döne döne esdi şavurdı göne göne yeldi yopurdı ḥāşıl-ı mā-ḥaşal
 02 muḥaşşal mufaşşal suyu suya bümı būma sa' y-i sür' at-cū ve tek ü pū-yla
 03 şahrā-yı ḡabrāda finā-yı fenāda miyān-ı mekn kemer-i mergi berk idüp işini
 04 gücini terk idüp ki buña geldi ki aña vardı āḫir işidesin ki
 05 ne tozlar ḳopardı li-münşihī ne tozlar ḳopar bedr-i gird-bād şeyṭanatla ol
 06 kimin ceng içre mecrūḥ eyleyüp itdi kimin maḳtūl lā-cerem ebnā-yı cinn ü cān
 07 ya' nī evlād-ı şeyṭān ḳavm-i ' uşāt ve buḡāt şeklinde ḡavl-i beyābānī semtinde
 08 yabān adamları şüretinde sevāḫil-i nīl ve ṭarf-ı nehārda gezüp cerr cā
 09 fezālarında benī ḫālid şahrālarında ki fārsiyetde ki fūrūsiyyetde
 10 tāzī-yi bedevī atlarıla ki müsābaḳa idüp ki mülā' abe kılup ḡāh mızrāḳa
 11 ṭayatup ki cirīd oynayup biri birine keyfiyyet muḥārebe-i ta' līm ve kemiyyet

- 12 üslüb mücādele-i muhārib ve hevāreyi tefhīm iderlerdi ve lehu
 13 cidāl ve cenge hoş rāğib olurlar gehī mağlūb ve ki gālib olurlar
 14 kāne ‘ adūya muqābil düşmene karşı şevket gösterüp ‘ alemeler kaldurup
 15 mısrā‘ ālāylar bağlayup şaflar yaşayup mısrā‘ ki zebān-ı kāl ile gāhī lisān-ı hāl ile
 16 vaqtiñüze hāzır ve ‘ avāqıb-ı käre nāzır oluñ dirler idi der-ıarf-ı aḥir
 17 işde bunlar bu hālde celle himmetleri esb kıtālde iken bi’l-cümle qabl-i ictimā‘ li-
 külli

(056a)

- 01 kimi vādide kimi cibālde kimi fezā-yı ihmālde iken eyzan
 02 bu cānibden bu şeyḥ-i lā-ābāli
 diler kim ide bunlarla kıtāli
 03 a‘ nī müşārün-ileyh emīr ‘ alī ki dehrūñ dāhiyesi ‘ aşruñ māhiyyesi idi şahḥ bir niçe
 zebān ‘ alī mā-kān
 04 ‘ arşa-i ‘ āri-yi meydānı hālī görüp kendüye muqābeleye qādir kimse
derkenar: beyān meydānı hālī
 05 zāhir olmamağın cā’iz ki ol qabile bu şüret-i keminde bir hile
 06 fikr iderler ola hele tegāfül ve tekāsül cā’iz degüldür diyüp
 07 kendü baksa her ān cevānibe nigerān olup a‘ vān ve enşārından
 08 herkes bāb-ı tecessüsde naşb-ı nefis idüp fırsat gözleyürek
 09 hevārenüñ izin izleyürek yürürler iken ve sevāhilde bu‘ diyetlere
 10 ve mu‘ birlere qonılan cāsūslar daḥı gelüp geçeni varup gideni
 11 geregi gibi görürler iken sāyir etrāf ve eknāfda olanlarda bir vech
 12 ihtimām bir niçe eyyām bu hāl üzre ya‘ nī berīn minvāl fikr me’āl eyleyüp
 13 her gün ‘ acabā bu gün ol cānibden kim zāhir ola ve ne hādişe zuhūra gele
 14 diyü her yirde hāzırlar iken diqqatle cevānibe nāzırlar iken düveydāruñ
 15 nā-gāh ḥāh ve nā-ḥāh geldügidür

16

17

(056b)

- 01 **ve giriftār-şuden der-ḥabs-ı emîr-i kām-kār**
 02 meger bir gün bu ḳabîlenüñ maḳbûl âdemlerinden ve maḳûl-fehm
 merdümlelerinden
 03 sâl-ḥürde umûr-ı dîde şeyḥ-i şüyûḥ düveydâr nâm nâm-ver bir er
 04 var idi ne er bir şeh-süvâr-ı baṭal ve ḥayyâl maḳ reke-i ehl ser-i ser-verân
 05 ve re's-i serdârân idi ki meyâdîn-i maḳ ârikde ve ḳarşa-ı mehâlikde
 06 ve şârân ve ğarâtda itdügi dil-âverlikler ve gösterdügi erlikler
 07 ve ol güne güne ḥâletler ṭurfe ṭurfe şecâḳ atler kışşalarda
derkenar: vaşf-ı düveydâr
 08 mezkûr hikâyelerde meşhûrdur bi'l-cümle ḳabâyil-i ḳarab arasında
 09 nehr-i nîlün mâverâsında muġannîler dilinde şâḳ irler ḳavlinde
 10 medḥi oḳunur vaşfi yazılır merd ferd idi mişli bulunmaz düşmenden
 11 alınmaz bî-derd ve bî-gerd idi bu devlet-resîde cihân-dîde
 12 emîr ḳalî ve ḳadîmî münâsebeti ne münâsebet bil ki uḥuvveti olmaġın
 13 luṭfına iḳ timâd ḳılmaġın kemâ-yenbaġî şulḥ ve şalâḥ ve mâ-beyni işlâḥ
 14 niyyetile cerr cāya geḳüp bir laḫza ârâm ve bir nefes teneffüs itmegiḳün
 15 bir cāya inüp celse-i ḫafîfe ḳuḳ üd idüp âḫir ḫuzûr-ı
 16 emîre ḫâzır ve fermânına nâzır olduġda **اعند الیه الحضور**
 17 **بعد الامور نكنه اعذر من اذا امركون امير بكنش لرحله**

(057a)

- 01 ḳün bu mîr-i nâ-bekâr ve merdüm-i cebbâr buña naḫar idüp gördi hemân
 02 ğazaba gelüp buyurdu sen misin gelen ḫarâc-ı mâlın virmeyen
 03 ḳıṭaḳ li-münşîhi
 04 yaḳ nî ki fikrün bu mudur ki olmaya
 kendü ayaġıla gelene zevâl
 05 ḳâḳil olan fırşatı fevt eylemez
 nâdim olur düşmene viren mecâl
 06 sen baña şimdi mi gelürsin baḳ d-ı ḫarâbü'l-başra geliş de bu yüzden **ون يصح**
derkenar: geliş de bu yüzden didügi be-her-dest geldüğine işâretdür
 07 **العطار ما افسد الدهر** diyüp kemâl-i ḫahrından cemâl-i luṭfindan

08 hiçâbı getürüp bir vech celâl-i çeşm-i hışm ile nazar kılup nâvek tîr-i ‘isyânların
 09 kızmış mîh gibi başına kaçup defter-i hesâb-ı hıyânetlerin nâr-ı kahr ile
 10 yaçup ‘âkıbet başına kaçd idüp siyâset meydânına çökerüp
 11 seyyâf felek-i pür-gâzaba ya‘ nî bir meşâ‘ il-i ‘araba ki kafasında tururdu
 12 hâzır baş diyü işâret olunduğda ve lehu kıt‘ a âhîrî
 13 bu ki deminde yâr olup bir niçe merdân-ı hudâ
 14 ğarq-ı mevc baħr-ı demden itdiler anı hâlâş
 15 kaç‘ -ı ümîd-i necât itdükde miskîn âdemi
 16 luşf-ı yezdânı irüp oldu o dem cānı
 17 ya‘ nî rûmı ‘arabı şarkı ğarbı cündi bildi güftâre kâdir sū’âle nâzır

(057b)

01 cevâba hâzır ekâbir-i ğayr-ı mekâbir maşlahat-güzâr-ı güzîde-i rûzigâr
 merdümân-ı a‘yân
 02 ve ‘ârifân-ı zamân emîrûñ imâmında şefâ‘ at maķâmında ba‘d-ı fetħü’l-kelâm
 03 ve ‘arzü’l-merâm künhsüz olmaz bendeyise iki eli kıdayısa daħı bize baĝışla
 04 bunı a‘zam-ı hasenâtdan saĝışla kapunuñ çörekliĝin sen işüñi
 05 saĝ işle diyüp tazarru‘ ve niyâz idüp i‘tinâ yâ emîr dime
 06 vird-i li-selâmetük ‘aleyhi’s-selâma diyü ridâ yirine dil-bendlerin daķup
 07 **نسلك عتقد** kavllerin tekrâr idüp şöyle şefâ‘ at ile dilek
 08 eylediler ki redde mecâl muħâl olup **اخلاصا لمخندم وليكن صواب**
 09 **نديدم معنيه** ma‘nâsın eş‘âr idüp bunlaruñ âb-ı rûyı hürmetine kıanıdan
 10 kaçup kıatline kıılıç çekmeden geçüp n’ola olsun bârî bir kaç gün ħabsıla
 11 ĝüşmâl olunan dimek köşesinde rindâne zindâna gönderdi
 12 ba‘de bir iki hafta geçmedin ‘ıyd olduĝda kezâlik yine bunlar bir araya
 13 gelüp maħbûs-ı menkûsuñ hâlâş ve ıtlâkı emrinde meşveret idüp
 14 **عيدوا شفاعته في العيد، وقبولها من فضل الايام غير بعيد**
 15 **خصوصا في هذه الايام الشريفة والاقواف اللطيفة** diyüp
 16 bi’l-ictimâ‘ ve’l-ittifâķ mîr rûşen zamîrûñ meclis-i sa‘âdet celîs ve ħikmet
 17 enîsinde gelüp şabîbâne nabzın şutup gördiler derd-i intikâm

(058a)

01 duyar er ile çendān mübtelā degül bildiler yanında şefa‘ ānuñ dilegi
 02 cā’iz idügin añladılar pes feth-i bāb-ı kelām idüp dār-ı maqşūda
 03 bir vech ile girdiler ki çıkmayalar illā ber-murād ve şuffa-i şafāya bir cihetile
 04 şu‘ūd idüp çıkdılar ki tenezzül idüp inmeyeler illā ferhān ve şād
 05 ve şevk ile bir kelām sevķ itmeyeler ki maq̄būl olmaya ve ol niçe hāzır
derkenar: ya‘ nī ol kimesne
 06 müstemi‘ ve niçe muhāṭab-ı müctemi‘ dūr ki kelām-ı şavāb ve hiṭāb-ı meşṭānī
 07 gūş idüp ma‘ḳūl görmeye diyüp her biri ‘alā vechü’l-edeb
 08 ilerü gelüp iy emīr-i dil-peṣīr ve iy ḥākim-i lā-naṣīr bu gün ki eyyām-ı ‘ıyd
 09 ve hengām-ı sa‘iddür bir yevm-i meşhūr ve dem-i serverdür ki ‘āşī ve ‘ābid
 10 ve şālīḥ ve fāsīd muḳīm ve misāfir bālīg ve ḳāşır bi’l-cümle ‘arab ve ‘acem
 11 cemī‘ benī ādem bunda mesrūrdur bu günün maḥāsini çoḳdur feṣāyiline
 12 ḥadd yoḳdur bu bir rüz-ı bīrūzdur ki ḥaḳḳ te‘ālā celle ve ‘alā bunda niçe niçe
 13 yüz kerre yüz şad hezār ‘āşīyi ve mü’ahḥiz-i be‘āşīyi düzaḥdan
 14 āzād eyler imdi bu günün ḥürmetine şefī‘ü’l-müznibīn resūlu’l-lah
 15 şefa‘atine ve bu maḥlaşın ri‘āyetine ḳaşd ve himmet idüp
 16 geçenden geçüp müsāmaḥa ḳapusın yapmayup **مخرج عنوة از انتقام**
 17 mışrā‘ına yapışup ol bī-çāre düveydār ḳuluñuzı āzād eyleyüp

(058b)

01 mışrā‘ **نام نیکو د بزرگان عمر ثانی استند اند** mażmūnıla ‘amel idüp
 02 ādemün şoñına nazar ḳılıp ḳuble-i bürād eyleseñ olmaz mı diyü tazarru‘ ve niyāz
 03 eyleyüp kimi ḥāşīye-i besāṭın öper kimi ser-mevcesine yüz sürer
 04 çün bular **الایرام محصل المرام** ḳavlince dönmez dilün vird olmaz
 05 ‘arz-ı mā-melek eylediler pes **الأیمان عبدا لایمان** mefhūmınca
 06 her birin ḳavl ya‘ nī dileklerin ḳabūl idüp **مطلع الملتج المحور**
 07 **کنت علی النور او میر کلام کسرتلوب اکثر من انتقام**
 08 daḥı laṭīfe-güyān kendü nefsine ḥiṭāb idüp mışrā‘
 09 beter ḥabs itdük ol zāḡı çöz başuñdan āzād it didi hemān
 10 ol şeyḥ-i naḥs ve kerkes-i enḥas ol ḳafes-i ḡurābīden ya‘ nī mażīḳ-i

- 11 ḥabs-i pür-zulmetden çıkarup āzād idüp hevāya şaldı
 12 ne hevā ezelden evveli geldügi bevāya şaldı li-muşannifihi
 13 **جنبن است اولعمال دويدار** işidesin ki n'oldı āḥir-i kār
derkenar: bu beytde düveydāra bir zevāl irişmege işāret vardur
 14 **der ḥikāye-i şikāyet-i düveydār ez-ān emīr-i nām-dār bā ḥüsn-i ḥod**
 15 ez-tā'ife-i evlād-ı hevāre
 16 çün ki düveydāruñ murğ-ı cānı ol kafes-i cāniden çıkup çaplağ
derkenar: cānı yalıñuz zıkr olsa ihām olur ammā bu arada vāḳi' olduğu gibi cānı
 (...) ile zıkr olunsa tecnīs-i tām olur
 17 ilinden çıkan keteküt 'acüz-ı devrān gibi za'ifü'l-ḥāl münkesirü'l-bāl āşiyān

(059a)

- 01 āşiyān-ı benī ḥālide düşdi hevāre-i hevā pür özleri a' nī 'ālemüñ
 02 şakar şikār-bāzları işidüp gelüp başına üşdi mısrā' li-münşihi
 03 büm-ı şümüñ başına şan kim 'aşāfir üşdiler ḥikāye olunduğı gibi
derkenar: 'uşātdan şakar dirler bir kavī 'āşī var idi lā-büdd anı ihām eyler
 04 sergüzeştin vāhid eb'ad vāhid beyān eyleyüp varṭadan varṭaya düşdügin
 05 takrīr idüp ve lehu gül umarken naşibüm ḥār oldu
 06 yirüm gül-nār iken gül nār oldu diyüp belādan belāya uğraduğın
 07 bir bir 'ayān kılup ağladı ḥāzırlaruñ nār-ı gayret ve ḥarāret ile yüreklerin
 08 yüreklerin ṭāğladı çün 'uzamā-yı hevāre ve küberā-yı berrāka bunuñ ol
 09 meclisde niye uğraduğın bildiler ve ne hevāya āheng olduğın
 10 diñleyüp ṭıñladılar 'ibāretü'l-keḷām çün bunuñ ḥāl ve ḳāline
 11 kemā-hū maṭla' oldılar **شاوړوا اذا الراي** ḥadīşi emrine imtişālen
 12 müşāveret kılup söz bıçağın ittifağ gılāfına koyup eger
 13 aḥvāl-i berīn minvāl müddet-i pusīde ibḳā oluna şanmañ ki buña zafer
 14 buluna ol ma'nāya ki beyt-i fārisī **سرچشمه شاید کزین بیل**
 15 **جو برب شد شاید کدشتن بیل** | zīrā bu ā' ver-i aḍall deccāl
derkenar: gülistān beytlerindendür
 16 ol olup 'āleme fitne bırakmağ ne fitne kıyāmeti ḳoparmağ muḥaḳḳağ
 17 muḳarrerdür kişi ḥasmın kavī ḡarīmin ḡālib görmek gerek ki meşeldür

(059b)

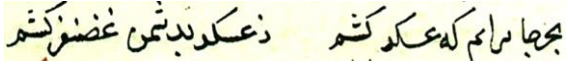
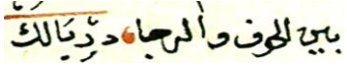
- 01 türkide gâfil baş türkide diyüp biri birine naşihat idüp istimâlet virüp
02 **meşnevî li-men-selefe zikruhu**
03 gelün ğayret meyin nüş eyleyelüm
ecel fikrin ferâmüş eyleyelüm
04 kişi bî-ğayret olmağdan mu‘ammer
hemân ğayretle ölmek yek muğarrer
05 emel şahrâsını idelüm orğu
görüp ‘ibret ile ‘adâ-yı bed-ğū
06 niçe oğ gibi ırakdan atışalum
kılıç çeküp demidür çalışalum
07 çū yana yana meydâna çıkalum
kimini yaçalum kimin yıçalum
08 çalsun çeng harbi gümlesün kūs
toğunsun düşmenün başına debbūs
09 hücüm idüp gürüh-ı düşmene ne
n’ola gösterseñ erlik düşmene ne
10 kilik ile idelüm ittifâkı
‘adūdan qalmaya tā kimse bākī
11 kuru lâf ve güzâfı hep kıoyalum
‘adū qalbine ter kılıç kıoyalum
12 hudâ fırsat virürse beyn-i yârın
yaçalum yıçalum düşmen diyârın
13 diyüp hemân ol günden hâzırlara te’kîd ve ğâyiblere tenbîh idüp
14 her kūy ve kende nâmeler perâkende kıilup hicânlar dūnda
15 şūret-i kitâb-ı t̄alib kılduğlarıdur ‘ibâret-i h̄itâb-ı ğâyib
16 iy eyyâm-ı şayf ve şitâda me’vâ ve şitâda ve iy hengâm-ı ser-mâ’ ve girbâda
17 mâverâ-yı ma‘müre-i ma‘müre-i dünyâda ya‘nî deşt-i dehşet beyâbân-ı vahşetde

(060a)

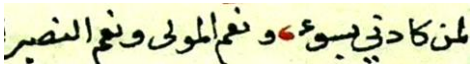
- 01 geh қа^ç r-ı vādī-yi ğabrāda geh şahñ-ı şahṛāda ‘ömr-i ğüzerānı cism ve cānı ekşer
zamānda
- 02 bil ki her ānda mihnet ve қаһrıla geçirüp dāyimā tuġyān-ı hevā-yı ‘askerile
- 03 maķātile idüp karşı turanlar karşı ya^ç nī her ğāh şaf-ı meşāff-ı ‘āleme
- 04 hücüm idenler siz ki ma^ç ārik-i mehālik ser-verleri ve külel-i kılā^ç şa^ç bü’l-mesālik
- 05 erlerisüz a^ç nī dūde-mān-ı bedeviyān-ı devrānuñ ‘anterlerisüz her zamān
- 06 vilāyet-i a^ç dāyı nehb ve ğāret ve düşmeni haķāret ide gelüp hemişe
- 07 kārıñuz bu cünūd-ı ‘anūd-ı dehr ile cengdür ve hevāre-i eṭvārıñuz bu cüyüş
- 08 bir cüş ve muḥārib-i mışr ile muḥārebeye āhengdür imdi iy қаһramān-
- 09 şöret rüstem-ķuvvet isfendiyār-şevket şalşal-şavlet zü-beyn-şalābet
- 10 cihān pehlevānları şöyle āġāh ve mütenebbih olasuz ki bu belāya bādī
- 11 ğavġāya bā^ç iş ve sā^ç ī olan düveydār-ı ğayret-dāruñ ki mesmū^ç iñuz
- 12 olmuşdur bir mücib āyet **أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ** dādın almak
- 13 için ve ğarīmüñ inhizāmı ve bu zulm-māla baṭaķuñ def için ḥālā
- 14 şüyüḥ-ı şuḥān-ı hevāre ki ‘uķalā-yı zamān ve ‘urefā-yı devrānuñ umūr dāde
- 15 ve sāl-ḥürdeleridür **بِتَوَابِهِمْ** cümle benī ḥālide **فِي تَابِ جَهَنَّمَ جَالِدِينَ فِيهَا**
- derkenar:** bu fi-nār cehennem ḥikāye iderken ḥākiden şādır olmuşdur
- 16 cem^ç oldu yir yir içlerinde erbāb-ārā nār-ı ğayretle yanar rüşen-i
- 17 şem^ç oldu mezbūr ‘adū-yı bed-ḥüy-yı fitne-cüy қаşdına ‘azīm-i direngleri

(060b)

- 01 vardur ve sūz ve ḥarāretile niçe bed-sigāl ya^ç nī ‘adū sengin-dil āheng-rāzuñ
- āhengleri
- 02 vardur tiz yetişmek gerek ve düşmene karşı varup kimimüz bir siḥām-ı ‘adū
- derkenar:** beyān kimimüz
- 03 intikām ve kimimüz mızrāķ yaraķ ile ğorişmek gerek didiler pes bu üslüb üzre
- 04 şarkı ve ğarbtı ṭaraf-ı nīli ṭülen ve ‘arzen ve sāyir ili cemī^ç an āġāh eylediler
- 05 eyle olsa ol ḳalilü’l-inşāf ḳallāviler ve ol nehb ve ğāretile meşḥūr
- 06 bed-şekl ve bed-şüret bedeviler bu ḥādişeden ḥabir olup cümlesi ittifāķda
- 07 yek cihet ve yek zamir olup eṭṛāf ve eknāfdan ṭaraf-ı şitādan sebil-i
- 08 şahṛādan seyl-i bārān serī^ç ü’l-inḥidār gibi aķup geldiler deryāya

- 09 mähiler ortuya sipähiler cem^ç olduğu gibi gelüp benî hâlîde duḥûl
 10 idüp eyyâm-ı devlet-i mer^ç îde^ç ayş ve nûşa meşgûl olup cûş
 11 ḥurûş eylediler mer^ç î ki merd-i kâam-kârdur bu ceyš-i deryâ cûş-ı serdârdur
derkenar: zîkr-i mer^ç î
 12 bu cem^ç iyyet-i celâliyye ve bu şevket-i azamet-i bâğıya nazar-i^ç ibret ile baḳup
 13 fikretile nazar kıilup bi-te^ç emmül-i^ç avâkıb-ı umûr ve mağrûr ve mesrûr
 14 kâyin neyse olur diyüp nefesine kendü mülâhazasın söyleyüp li-münşihî
 15 budur fikr-i mer^ç î ki dir dâyimâ
 virürse eger fırsatı ḥaḳḳ baña
 16
 17 diyü tedbîr iderdi temâşâ it ki

(061a)

- 01 her ne kadar ebter câhil ise de ve bu deñlü^ç uşât ve tuğâta milâd ve mü^ç evvel
 02 ise de bu kâruñ kemâlin ve bu emrûñ itmâmın^ç inâyet-i fazl-ı yezdân
 03 ve ḥimâye-i^ç avn-ı mennân ile meşrûṭ ve cebel-i metîn ḥasbi'l-lâhü'l-şedîd
 04 ile merbûṭ bulup zâhiren
 05 bunlara muḳtezâsınca ri^ç âyet kıilup^ç azm-ı rezm için tertîb-i bezm idüp
 06 herkes murâdınca muḳtezâ-yı nihâdınca olup niçe levend ve evbâş biri birine
 07 ayak-taş olmaḳ ile ḥûn-ı^ç adû yâdına gül-gûn bâdeler nûş itdiler
 08 ol ḥadde kim ğam-ı dünyâ ve âḥireti dilden ferâmuş itdiler
 09 **zîkr-i âdet-i kâdîme-i ğarb der-ḥâlet-i ḥüzn ü ṭarab**
 10 meger bu ṭâ^ç ifenüñ resm-i ḥâşşı ve bu ḳabîlenüñ ḥavâşı böyleyidi ki
 11 iḳbâl ve idbârlarında ḳarâr ve firârlarında tilâl ve cibâlde oldukları
 12 ḥâlde bi'l-cümle ğamm ve şâdîde vâdîde bevâdîde mey ve meydânda ḳarîb
 13 kevn-i mekânda fi'l-cümle ba^ç id olanlara beyt
 çû bezm-i bâdede ḥoş-dâr olasın
derkenar: bu arada kevn muzâfdur mekân ma^ç tûf degüldür
 14 niçün ben mest ve sen huş-yâr olasın nitekim işitdük sâ^ç îler şalarlar idi
 15 ṭurmasunlar gelsünler bizüm ile hem-ḥâl olsunlar kemâ-ḳabl mışrâ^ç
 16 ḳara gün ilile düğin gibidür dirler idi ve esmâ^ç ı ḳarîb olanlara

derkenar: bu dirler idi ‘ ibāreti olsunlar kavline tābi‘dür eyle olsa kara gün ilile düğün gibidür başka mışrā‘ olur ammā dirler sözünü dir cümle mışrā‘ itmekde kıyıldür hakezā kara gün ilile düğün gibidür dirler idi

17 ve şavt işidilür yirlere kışıde hācet yok diyüp

(061b)

01 ālāt-ı lehvden neye kıadirler ise ezgi buymış diyü çalalar idi
 02 çün bir hādise-i ‘ azm-i bülendī bir ān resm-i bülendī kūs-ı rūsı meydāna
 03 geldi tabl ve naqqāre ma‘ ān çalındı li-muharririhi
 04 ra‘ d şanmañ çarha çıkdı şavtıdur naqqārenüñ
 05 gālibā ibn-i ‘ ömerle ceng var hevārenüñ
 06 debdebe āvāzını her yār işitdükce devābb
 07 yüregi dub dub oturdı harb için (...)nüñ
 08 **der-zıkr-i cem‘ -i tavāyif ve kabāyil ber-mecmū‘ -ı sevāhil**
 09 vaqtā ki şadā-yı kūs ve naqqāreden ve tanīn-i top-ı hevā-yı hevāreden zemīn
 10 ve zamāna inqılāb ve milk-i melike ıztırāb geldi nā-gāh bu aşvāt-ı āfāt-ı
 11 āfākı işidenler ‘ aceb bu ne hālet ola belki bu şavt hā‘il nefh-i sür-ı
 12 sirāfil ve ‘ alāmet-i işāret-i sā‘at ola diyü buñaldı bi‘l-cümle bunı kimi ğayra
 13 kimi buña aldı ve her işiden geldi gelen gitmedi kıaldı şöyle
derkenar: tecnīs-i tām mürkekb mefrūk
 14 oldı ki huyūl-ı cemāl ile vādiler pür-şahrālar teng oldı
 15 ve ibtāl ricāl ve ricāl ibtāl ile benī hālid degül sāyir bilād ve kıarye
 16 dağı tıldı āhır-i kār herkes bildi ki emīr ile hevāre āşikāre
 17 ceng aşup kār-zāra kıaşd idüp her biri berāy-ı def‘ -i belā-yı a‘ dā

(062a)

01 ve kıam‘ -ı düşmenān bunuñ gibi cem‘ iyyet-i merdān gösterdiler ne merdān
 02 nev‘ -i insānı bil ki cins-i cānı ve eşnāf-ı sebā‘ -ı civānı bir araya getürdiler
 03 li-münşih
 04 kıo bunlar eylesünler ‘ ayş ve nūsı
 yüri sen mīre ‘ arz it bu vuħuşı
 05 el-kışşa hemān bir kıaşid kışşa-güy ve sā‘ī-yi sür‘ at-hüy bu hāli görüp
 06 işini gücini kıoyup süy-ı küy-ı emīre tek ü püy olup gelüp
 07 ba‘ z‘ arz-ı mühimmāta geldüm diyüp duħüle destūr alup ser ü kıatına

- 08 girüp edeb üzre tapu kılup el kavşurup karşı turup
 09 kıyām-ı tām gösterüp ve lehu eyitdi yārincek allah olsun
 10 tapuñ bu kışşa āgāh olsun bu ağan nīl şanma baħr-ı kılzum
 11 taşup üstüne ğarķa geldi gördüm
 12 bu gün hevāre özge direng itdi
 13 hep il didüklerini gerçek itdi ya‘ nī bu kavm-i ‘ uşātuñ
 14 ve bu tã’ife-i buğātuñ bir hāleti ve bir hareketi vardur ki kevn ve mekân
 15 hāyil olmaya ve seyl-i bārān-ı bī-āmān gibi bir sür‘ati vardur ki bu
 16 bu şa‘id arzda olan cibāl ve tilāl cümle yek-pāre pür-kıṭ‘a
derkenar: mübālağa
 17 gūh-ı enbūh olsa sedd ve men‘e kâbil olmaya hāy ne turursun

(062b)

- 01 belki daħı maķ‘ad-ı hūkm ve hükümetde oturursun **در بالک و دبر امر**
 02 tavr ki hevāre yürüdi ne yürimek her biri cebe ve cevş ve ra‘nā
 03 giyimlü eyle kendüni ve atını bürüdi bıraķa dirseñ geregi gibi
 04 bu resme yaraķa girüp geldi bunlara katıldı ‘indü’l-ictimā‘
 05 şenlikler idüp her taraftan tarrāķalar atıldı hāşılı bāğı ‘askeri
 06 bāğı leşkeri memlekete koyıldı ‘ālem yıķıldı beller tütüldü ebnā‘-ı
 07 sebīl kalmadı şavıldı li-muħarririhi **تغایر ببرد چو ملک صمید**
 08 **سیدان شیو شیو شد صمید** ve lehu eyzan
 09 gör bu kavmi cenge āheng itdiler
 allah allah özge gül-bāng itdiler
 10 şöyle beñzer başuña kaşd itdiler
 eyle tüt kim başdan faşd itdiler
 11 bunlaruñ yanında ya‘nī kaşd-ı dem
 12 gelmeye feşāda faşd itmekçe hem
 13 hāşıl-ı kelām ve muħaşşal-ı merām himmetleri nīli geçüp cerr-i cāyı urmağa
 14 ehlini kırmağa ve dār-ı devlet-i emīri **حفظه الله عن شرهم**
 15 yaķup yıķmağadur li-men-şannafahu
 16 **چو جایی بود زهر سوزد بصح باسیان تازی دوند**

17 جوهان امد بدنيا روان بلر ديدانجا رامين ورتان

(063a)

- 01 bu bir gird-bād-ı belādur meger
ne yirde zūhūr itse tozlar ҡopar
- 02 ammā ğamm degül bi-ḥamdi'l-lah ki şaytuñ 'ālemi ʔutmuşdur şavt-ı ʔop-ı devletüñ
- 03 çarḥuñ ҡulağın şağır itmişdür li-münşihi
- 04 geçe şeyḥ sulṭān geçe ibn-i 'uşāt
geçe pādişāh-ı cihān ve buğāt
- 05 şahih bunlaruñ saña nisbet-i emri sehldür ve rāy ve fikri muḳtezā-yı cehldür
- 06 mişrā' **کي شود بر مرتضى غالب يهود خيرى** likin 'āḳilāne
- 07 kār ve ḥakīmāne i' tibār budur ki kişi düşmeni yigin ve 'adūyı ҡatı
- 08 sengin añlayup emr-i inhizām ve ʔavr-ı hücūm ve iḳdām rāyla tamām olur
- 09 diyüp bu ʔavra neşr ve güftarı bir ādāb bezer-güzārı itmām eyleyüp
- 10 du' ā-yı devlet selāmet yā sa' ādet diyürek gitdi beyt-i fārisi
- 11 **د نمنست را هيجو ميخيمه ميخاهمه . سناك برسوا كه برتن ديگان بر كن**
- 12 **bīdār-şuden-i emīr ez-ḥab-ı ğaflet-i dil-ğīr**
- 13 pes bu emīr-i cihān-dīde ve ğurūr-resīde ğördi kim 'uyūn-ı fiten
- 14 uyanmış çarḥ-ı kebūd duḥān-ı āhıla göklere boyanmış lā-cerem bunuñ
- 15 te'ḥīri ḥayr degüldür diyüp be-her-ḥāl isti' cāl idüp geregi gibi
- 16 tedārik ğörüp taḥt-ı emāretinde ve ḥavza-i ḥükümetinde olan şuyūḥ-ı ümerā-yı
- 17 'ibāda meşāyih-ı bilāda ve sāyir a' yān-ı vilāyete ve sükkān-ı memlekete bād-pā
peyklar

(063b)

- 01 keşrū'l-mesā' i sā' iler gönderüp kimine ҡāyidler kimine ҡāşidler şalup
- 02 **مثال في مثالهم . واوامر لازم الامتثالهم** varduḳda şöyle bilemez ki buğāt-ı
- 03 ğaddāre a' nī 'uşāt-ı hevāre üzre ğarrā lāzım ve cihād vāciḅ ve mühim olmuşdur
- 04 ol bā' işden ki bunlaruñ def' -i māl-i pādişāhīde bi'l-ittifāḳ ḥilāf ve 'inād
- 05 ve 'adem rızāsı vardur lā-cerem 'asker-i islām ile mā-beynde nīl gibi
- 06 'azm mācerāsı vardur imdi cerr-i cā öñinde dār-ı sa' ādetüñ cānib-i

07 şarkīsinde olan fezā-yı dil-güşāya ki **طَبِيَّةُ السِّبَاكِ** ya' nī sibāk
08 ü'l-ḥayl ve kenār-ı nīl deryā-yı nīldür direngdür ḥaqq te' ālā mīri muẓaffer eyleye
09 inşā`allah **وَقَطْرُ بَعْدِ اَعْمَاهِ** āgāh oluñ fülān gün cengdür
10 ālāt-ı ḍarb ile edevāt-ı ḥarb ile bi'l-cümle yat ve yarağ ile zikr olan
11 mekāna revāne olup ğayretile sür' atile ḥāzır olasuz
12 tā ki ḳazā ve ḳaderden ne şudür ider nāzır olasuz diyüp cevānib-i
13 erba' aya fi'l-ḥāl risl-i irsāl ve aḥkām-ı perākende idüp mācerāyı ḥikāye
14 eyledi ba' de kendü nefesine ta' biye-i esbāb-ı ceng ve cidāle
15 mübāşeret eyledi
16 **der-mübāşeret-i esbāb ve mu'āşeret-i aḥbāb ve tedbīr-i inhizām-ı düşmenān**
geştinān
17 hemān bī-tevaḳḳuf merdān-kāre talṭif idüp cem' i ālāt ve edevātı

(064a)

01 ve sāyir mühimmātı müheyyā eyleyüp ve kendüye istiḥdāma ḳoşılan memālik-i
sultānı
02 ve cünd-i devrānı ve āteş-i heycā semenderleri bunduḳ-dārānı 'ale'l-ḥuşuş şāḥib
03 ve rāğıbı ya' nī ol ma' ḥūd murād nām nā-murād merdūdı ḳaderine göre şānına
derkenar: beyān murād-nām nā-murād-ı merdūdī
04 naẓar-ı ri' āyet ḳılup kimine cebe cebā kimine cevşen kimine ḳaba
05 bağışlayup kimine ḳılıç ḳuşadup kimine tīr ve kemān
06 kimine ḳalkān iḥsān eyleyüp kimine gönder gönderdi bi'l-cümle melikāne
07 ḥazīne açup mālīkāne bezl ve hibe idüp ḥātem-vār şükūfe-bār nesīm-i
08 cūdıla döküp saçup her ḥazīni hüzn-i faḳrdan āzād eyleyüp yayayı
09 atlandurdı ve atlıyı ḳılıçlandurdı leşkerin yaraḳlandurdı geregi gibi istimālet
10 virüp her birin yüreklendürdi li-muḥteri' ihi
11 her birinüñ ḥātırın hoş eyledi
cām-ı in' āmıla ser-ḥoş eyledi
12 oldılar iḥsānıla bī-gümān
fi'l-meşel her birisi bir ḳahramān
13 'ale'l-ḥuşuş ezelden küşşāf-ı 'uşāt-küş ve cünūd-ı mışr-ı dil-keş bu ḳavm-i büm
14 bī-ser ü pāya ve zūr-bā-yı 'araba her yirde ve her 'irekede hemīn yegīn

- 15 evveli gelmegin yine bu tılsım-ı ğarībūñ fethini kendülere müyesser ve bu maṭlab-
1
16 ‘ acībūñ aḥzını muḳarrer bilüp ğurūr ve ser-verile şa‘ id arz
17 ve arz şa‘ idden ḥār ve ḥāşāk hevāreyi ber-bād idüp cem‘ iyyetlerin

(064b)

- 01 taġıtmaḳ fikrine düşdiler şöyle oydılar üleşdiler ki ki ve bī-gāh
02 anlardan kimse zāhir olmaz oldu benī ḥālīd tarafından cānib cerr-i cāya
03 ādem geçemez oldu ne ādem kuş daḥı olsa uçmaz oldu
04 **der-ef‘ āl şenī‘ a-i şī‘ a-i emīr-i düşmen-gīr**
05 meger mīre tābī‘ lerden ḥükmine ḳāyil emrine ṭāyi‘ lerden bir kaç delü-ḳanlu
06 ḳallāvīler ve bir niçe bā-medār dīvāne rümīler meydānı ḥālī görüp ḳurb
07 vaḳt ‘ aşrda biri birine ‘ avn naşrda nīlden geçüp benī ḥālīd yaḳasına
08 yapışup meydānı ḥālī görüp mer‘ āyı toluşup ḥimāye oluşup
09 çapḳıncı tatarlar gibi çalup çarpup bir kaç ineklerin çeküp
10 yundlarına binüp māyelerine fuḥūl ne fuḥūl bil ki ḡūl görinüp muḥaşşal
11 alabildüklerin alup çalabildüklerin çalup çāpük-süvār ulaḳlar gibi
12 ulaḳ ulaḳ mışrā‘ atalar ata menzil olmaz dir **في الحال قبل المح البصر**
13 girü cānib-i cerr-i cāya geçüp ayakları ḳaraya başa eyle olsa bu dil-ber
14 bī-nazar şāḥībū’l-rāy ve’l-tedbir a‘ nī ḥāzret-i emīr bu ḥādīşeden
15 ḥabīr olıcaḳ ḳatı bī-ḥuzūr olup niçün ben dimedigüm iderler
16 ve ben buyurmaduĝum yola giderler a‘ dāyısa benden añlar eḥībāyısa ṭañlar
17 ḥayfā yolsuzluḳ idüp eyü itmemişler rāh-ı rāsta gitmemişler

(065a)

- 01 **ان احسنتم احسنتم لانفسكم وان اساتم فطيلها** ayetin
02 oḳuyup **وكان تدبیر تدا** ḥādīşin tekrār idüp iy vā biz bu fi‘ l-i
03 şenī‘ üñ bir şe‘ āmetin ve bu ḥabāşetüñ bir ḳabāḥatin çekerüz beyt
04 **اكرم بين لطف و خداوندگار • كنه بند كرده است او شرسار**
05 mażmūnınca bular itdi fesādı ben utandum ne utanmaḳ bu ḡamdan oda yandum
ḥudā ḥayra döndüre
06 diyü ḥaylī izṭirāb itdi ammā ne fāyide ba‘ d-ı ḥarābū’l-başra

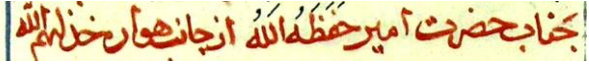
- 07 **لا ينفذ ذمك بعدما ذل قدمك** oğ kim atıldı dönmez seyl-i kaçā şavulmaz
 08 li-muħarririhi
 09 olmaya söz budur evvel āħir
 10 imdi bunuñ olurun görmek gerek
 11 müdāfi^ç -i ħavādişin bilüp yir yir rāy-ı tedbīr ile mitresin ħurmağ gerek
 12 **چونکه کما هست بار کجايد** mışrā^ç imdi kār-ı nevbet görelüm hevāreden
 13 ne eşer zühūr eyler ve ne mağūle-i fi^ç l şudūr mışrā^ç
 14 **هم فعلوا ما فعلوا فاعلموا ما سكتوا** ya^ç nī be-her-ħāl baħup ħurmazlar
 15 bād-ı ħazīn gibi ħurı esüp şavurmazlar diyü göz ħulağ olup
 16 ħurdılar ne ħurmağ bil ki cāsūslar gönderüp görüñ ne tedbīr
 17 eylediler ve rāyları neye müncerr oldu ve ne vādīde yā ne arada

(065b)

- 01 rāy ħaldırmağa ħavl ve ħarār eylediler varuñ görüñ māverāyı ħaradan istiħbār
 02 eylediler **آگاه شدی آن خواجه باغیہ • از فضل شیعہ ابن طائفہ**
 03 çün hevāre bu eṭvāra vāħıf ve bu fi^ç l-i şeni^ç e ħabīr oldu min-ba^ç d
 04 ma^ç rekeyi muħarrer ve muħārebeyi muħaħkağ bilüp her biri ceng āşūba ħurulmuş
 05 ħāzır
 06 yaya tīr oldu ammā bilüp bilmezlendiler görüp görmezlendiler
 07 tā ki geregi gibi tedārik-i ma^ç ārik neyse göreler ve ħayl-i ħiyel baħt-ı saħħ
 08 aña göre süreler pes her biri ħay^ç āt fikrin ve dirlik emrin
 09 gönülден тарħ ve iħrāc idüp biri birile ħüsn-i mu^ç āşerete
 10 ve tatyīb-i nüfūs ve muħabbete başlayup her çī bād-ābād merd-i mürd
 11 āzād diyüp bürütüp kār-rāzı maħāsın-i muħārebe-i bezr-güvārı
 12 esbāb-ı cidāl ve ālāt-ı cengi ta^ç biye idüp cebeler cilālandı
 13 miğferler tīlālandı tīglerüñ yüzi açıldı tuğlaruñ
 14 şaçı şaçıldı^ç alemler çekildi her mızrāğ vādī-yi ferāğda uzanup
 15 yaturken oğ aylanı gibi a^ç dāya atlamağa ħarekete geldi
 16 ħāşılı her biri mānend-i^ç aşıri düşmene ħatı aşırı itdi kimler

- 16 yazılıp yayıldı ne yayılmağ giyildi fâris ve fûrsi bir
17 mehâbetile setr eyledi ki anı ve anı ol heybet bu şüretile

(066a)

- 01 görenler ‘ arab-vâr yâ settâr diridi çün berîn minvâl
02 esbâb-ı ceng ve cidâl hâzır ve müheyâyâ gördiler ol
03 kıuruya girenlerüñ şenâ‘ atin zıkr idüp hemân
04 diyüp yağmazsañ yağma tek gürle çatla mişli ma‘ nîsin izhâr
05 itdükleridür ki yâd olunur
06
07 iy mübârizân-ı kâr-zâr ve iy bahâdırân nâm-dâr tûruñ ki tûrmağâ yir
08 yoğdur bi-ğamdi’l-lah her kıanda ceng itsek dem-i ‘ adâyyla yüzimüz ağı
09 ve alnimuz açuğdur hemân kıalbi kıalbe kıatup düşmen hîşârına tûp gibi tûkıunmağ
gerek
10 yağışı erlikler pesendide dilâverlikler idüp ‘ asker-i ervâm bahâdırları
11 gibi miğferlere rîş-i bahâdıru şokıunmağ gerek lekellikden şakıunmağ gerek
12 likin evvel bizden bir âlây çıkıup varup nîli öte geçmeyüp
13 beri cânibden görünmek gerek tâ ki anlardan ne şudür ider görevüz
14 ve bu ‘ asker-i cerrârı aña göre sürevüz didüklerinde ebnâ-yı cinslerinden
15 insüñ ‘ adîmü’l-inslerinden bir bölük vağışî yâbân hayvânları
16 ya‘ nî şarğı ve ğarb ‘ arablarınıñ civânları ve evlâd-ı ‘ abîd ve müvellide
17 ve gavvâzî oğlanları ki her biri bir vâdînüñ ‘ akreti ve bir ğâr-ı târuñ

(066b)

- 01 ‘ ağıreb ejder küştîdür içlerinden ğurûc idüp gelüp cerr-i câ
02 kıarşusunda nîlüñ şarğıisinde li-mü’ellifîhi
03 cümle pür-cebe bir ğoş idi
cenge geldükleri key revş idi
04 hep delü-kanıu yigitlerdi kıamu
içlerinde yoğı idi bir uşlu
05 şaf tûtup âlây bağılayup
merdâne çağurup mestâne haykıurup
06 beyt-i tâzî

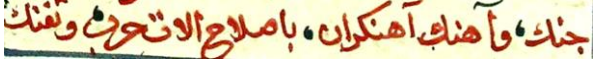
مراجعاتنا لها النيام ولا يلتام باجمع السانت

- 07
08 diyüp zahm-ı sâzlıklar ve zebân-ı derâzlıklar idüp bî-ḥadd ḥiṭâb-ı ʿitâb
09 eyleyüp bir maḳûle söyleyüp iy begleri olan aʿ verüñ
10 ṭoğruları ve iy şahrâ-yı merʿ â-yı merʿ îde tenhâ-yı bî-pâk ve çâlâk-ı şağîr
11 uğruları ğâşîb-ı server uğrı dilâver olmaz yaʿ nî gelüp ʿarşayı
12 ḥâlî bulup merʿ âyı ʿârî bulmaḳ ile şâmit ve nâṭıḳdan bulduğın
13 almaḳ ile kişî intiḳâmın ala mı (sû ʿâl) alamaz (cevâb) bahâdırılık böyle olmaz
14 imdi ve ḳatuñuza ḥâzır ve erlik niçe olur nâzır oluñ diyüp
15 ḥaylî hây ve hücüm eylediler yaʿ nî geldüklerin maʿ lûm eylediler li-muşannifihî
16 şöyle ḥayḳırdı kim ol ehl-i ḍalâl
dereler ṭoldı yanḳılandı cibâl
17 çün emîr bu ḥâdişeden ḥabîr oldı hâ ben de bunı isterdüm

(067a)

- 01 ne istemek bir cüzvî bahâne arardum diyüp ol ân ve ol zamân
02 yanında ḥâzır olan bende ve âzâd ve ḥadem ve ḥaşem ve aʿ vân ve enşârından
03 bir niçe çâpük-süvâr ile ʿalelʿl-fevr at arḳasına gelüp sürʿ atile
04 segirdüm şalup bu ʿavʿ avın tekrâr iden tekrâr iden ḳavm kelâmı
05 ḳılıçdan geçürmek ve ḳaʿ ḳaʿ ın mükerrer ḳılan şüm ğurâbı dâm-ı telefe
06 yâ kafes-i mevke giriftâr eylemek niyyetile eyvân-ı keyvândan berḳ-ı ḥâtîf gibi
07 kenâr-ı nîle ḥışm ile indi ammâ ne fâyide anlar bunuñ ol eyvân-ı
08 âsümândan inişin ve ol vech-i ḥışm ve ḥaşemle gelişin gördiler
09 ol arada ṭuramayup ḳıçları deremeyüp recʿ üʿl-ḳaḥḳarî ḳahrıla
10 girülerine döndiler li-münşîhi
11 çü meydânda yalabur tiğ-ı ḥüsrev
gün olsa şalamaz behrâm-ı pertev
derkenar: ḍurûb-ı emşâldendür
12 ol ḥarekete peşimân ve ol nidâya nâdim olup ve lehu beyt-i mülemmaʿ
13 çü kimse görmedi anlardan bunuñla ceng içün ve saʿ y
14 فقال كل من منهم ندمت ندامة الكسوي
15 refʿ -i melâl ve defʿ -i infîʿ âl içün hele biz bu ḳadar şayd-gâha çıkarup
16 ʿayân itdük ne ʿayân cism ve cânın ğarîmlerine nişân itdük
17 erise merʿ îde aşl ve ferʿ îde ḳavvâsarıla gelsünler yaḳın nişân

(067b)

- 01 kūr olur dimeyüp bî-‘ öZR ve bahāne atışsunlar ammā gāfil olmasunlar
 02 ki bunlarda ol kemān-keşān-ı devrān ve tîr-endāz-ı cihānuñ bî-kem
 03 ve kāst rāst-ı nişānındadır ve illā biz degül bu emîr ‘ālā-yı ‘aleme
 04 rüstem ve isfendiyār karşı tırmaq degül mücerred muķābeleden
 05 şöyle kaçalar ki muķātele eyleyeler degül ki muķātele bi’l-cümle bizi
 06 қosunlar biz buña karşı tırmazuz ve illā hayr görmezüz ve lehu eyzān
 07 buña ne düveydār ve ne mer‘ ī ola gālib bu diyü zebün eylemez illā ki süleymān
 08 meşhūr meşeldür bege beg dirler ezelden her yirde hemān anuñıçun gözlenür
 aķrān
 09 diyüp bu yüzden niçe söz söyleyüp girü benī hālide rücū‘ eyleyüp
 10 gelüp ittifāķ mer‘ īyi mer‘ āda bulup bu nā-bekāra āşikāre kışşayı
 11 bir bir hikāye eylediler li mürettibihi
 12 қо bunlar bunda itsün bir dem ārām
 görelüm biz n’olur āķir serencām
 13
 14
 15
 16 ya‘ nī bu mîr-i mübārizān ve emîr-i ğāzabān ol araya gelüp ol
 17 şirzime-i hevārenüñ yirinde hevādan ğayrı nesne bulmayup kararı

(068a)

- 01 firāra deġişdüklerin kendünüñ şevket ve şalābet ve mehābete haml idüp
 02 li-muşannifihi
 03 şeyh sulţān bulmayup hevāreyi
 ğurre oldı hālī görüp ārāyı
 04 gerçi kim ol virür қalbe sürür
 ādemi āķir helāk eyler ğurür
 05 hemîn der-ān zemîn yir yir felek-i iştibāh çāder ve ħar-gāh қurup eymān-ı
 06 ğulāz-ı şeddād idüp mādām ki bunları ber-ţaraf itmeyem bu aradan gitmeyem
 07 bilem ki ölem қalmaya қulum kölem hānmānumı yağma қılam
 08 zîrā ki bunlardan min-ba‘ d hayr gelmez pes bu eşîrrā-yı ‘uşātı hālîne

09 komağ olmaz bā-ḥuṣūṣ aṣl ḥübüb-ı bād-ı fesāda bunlar bādī
 10 ve bu hibbe-i seyf-i efsāda ve ceng-āṣūb ṣūm ḡabrāda ve bu ṣūr-ı
 11 sāḥil-i nīl-māda bunlar nādīlerdür **فالبادي الظلم والتالي اسم**
 12 işde bu müfsidler ki el-ān mecmā' -ı fesād olan meydān benī ḥālidge
 13 ḥāzırlar ve 'āleme 'ayn-ı 'adāvetle nāzırlardur gerçi eṭrāf-ı bilādda
 14 eṣnāf-ı fesādda müfsid çok likin ḥāzırı koyup ḡāyibi teftiṣe
 15 ḥācet yoğ mıṣrā' izi bulundı uğrınıñ kıṣṣaya ḥācet ḳalmadı
 16 hemān bunlaruñ ḥaḳḳından gelmek gerek ki cihād-ı ekberdür bi'l-cümle yā almak
 17 gerek yā virmek yā öldürmek gerek yā ölmek mıṣrā'

(068b)

01 baña çok yegdür ölüm bunlara mīr olmağdan ol ṣeb-i hengām
 02 hengāmeyi bozmayup ḥayme ḳurup orṭu yaṣayup ol gice ol
 03 cāda çadırdı uyumayup a' vān ve enṣārın cem' idüp
 04 her birine geregi gibi istimālet virüp hücūma terḡib ve herevīden
 05 terḥīb ḳılıp **فمن تو بعد ذلك فالله هم الفاسقون آية** āyetin oḳuyup
 06 el-ḥaḳḳ bunlaruñ 'aḳlen ve naḳlen ḳıtālleri vācib ve cihādları lāzım ve lāzib
 07 olmuṣdur
 08 ve kezālik li-mürekkihi
 09 **بها كما نزل كذا في عصاة** **انه بانك مؤذن ذو صدى وصلح**
 10 bize lāzım oldı ki idevüz ḳıtāl
 bu ḳavm-i ḳalāle idüp cidāl
 11 kütüb-i fetāvāda ṣol ḳurrāda ki ṣe' āyir-i islām icrā olinmaya
 12 ḥaḳḳınıñ demi ḥelāl ḳıtāli vācibdür diyü muḳayyed ve muṣarraḥdur
 13 bunlar anlardan eṣedd ve aṣr idüğinde ṣāyibe yoğdur hemān āmān
 14 virmeyüp berāy-ı ḡayret-i dīn ve nuṣret-i ṣer' -i mübeyyen cümlesin ḳatl-i
 15 'āmm ve işlerin tamām itmek gerek ve li-mürettibihi
 16 be-her-ḥāl olur ceng āfet-i bedīd
 ya ḡāzī olam 'āḳıbet yā ṣehīd
 17 diyüp gerçi ḳavlen ḳıtāle iḳdām ve ceng ve cidāle ihtimām eyledi

(069a)

- 01 ammā bunlaruñ emrin ve inhizām ve kesrin āsān añlayup tegāfūl ve tekāsül tām
eyledi
- 02 ya‘ nī sāyir umūr-ı imārete ve işgāl-i saltanata meşgul olup
- 03 kemā-kān müferrihāt isti‘ māl idüp kendü zevkünde şevkünde kendü
- 04 deminde kendü ‘āleminde oldı ittifağ ol hālde ‘ālem mişālde
- 05 bir vākı‘ a görüp hadiṣ **الدوایا من الرحمن والحلم من الشطان** takṣimince
- 06 kangısından idügin bilmez iken vākı‘ a ahvāline vākıf degül iken
- 07 kendü zu‘ minca hüsn-i ta‘ bīr ile ta‘ bīr idüp kendüni gālib ve gayrın
derkenar: maḥall-i imtiḥān
- 08 mağlūb görüp hergiz kesel göstermeyüp tekāsülü daḥı ziyāde oldı
- 09 ve lehu eyzan
- 10 ḳo düşmen anda cem‘ olsun dirilsün
emīrūñ bunda rū‘yāsı görilsün
- 11 **der-zıkr-i ān vākı‘ a-i şā‘ iḳa**
- 12 ol vaḳt ki emīr-i sālifü’l-zıkr şeyḥ sultān olup istanbuldan
- 13 geldükde bāb-ı sa‘ ādetden getürdüğü emr-i şerīf-i iltizāmı ebnā-yı ‘ömerden
- 14 mağzūb maşlūb olan emīr muḥammed zamānından emīr yūnus
- 15 zamānına gelince mültezemin zimmetinde olan beḳāyānuñ tefṭiṣi-le
- 16 meşrūṭ ve muḳayyed olmağın dīvān-ı mışrdan muḥāfaza beglerinden merḥūm
- 17 be-her emr beg ki ḥ‘āce ‘ibādu’l-lah ḳulı dimegile meşhūrdur mübaşir

(069b)

- 01 ta‘ yīn olunup ol zamānda cerr-i cā ḳāḳısı ola muştafā dā‘īleri ki beg
- 02 güyegüsi dimekle ma‘ rūfdur ve bu du‘ ācılar baña ol zamānda ḳınā ḳāḳısı
- 03 idüm ma‘ ā-müfettiş virilüp dīvān kātiblerinden maḥmūd ḳelebi ḳatib
- 04 ḳayd olunmuş idi ittifağ me‘mūr olduğumuz umūruñ tefṭiṣine ‘ale’l-ictimā‘
- 05 sā‘ at yire mübāşeret ile şürū‘ itdügümüzde görmez ba‘ de daḥı görilmege mecāl
- 06 olmamışdur mezkūr emīr ‘alī **التقى بالشيخ زكريا** taḳrīben vākı‘ ayı taḳrīr
- 07 idüp bu gice ‘ālem mişālde kendümi bir özge hālde görürin
- 08 meger bir yüksek depeye çıḳmışın bir tele-i bī-‘ illet idi ki cibāl-i cevānib
- 09 aña nisbet baña depeler görinürdi ol ḥadde ki ol depenüñ

10 fevkinde semā-yı dünyā tahtında tā ʿ inān-ı semā ʿ ālem-i cūdā kendümden
 11 yukaru kimse görünmezdi ve andan aşağa dār-ı mā-dār ol keremi
 12 ihāta iden şahāraya nazār itdükde nehr-i nīl mısr-ı kähire seyl-i bārān
 13 ve tuğyān-ı firāt-ı firāvān gibi harīr ve hurūş-ı deryā cūş ile
 14 hīlāf-ı tab ʿ ı aqar ya ʿ nī māyı şādirvān gibi qasrī qasra çıkar hattā deñiz
 15 dizüme çıkmaz iken ayakdan geçüp cümle ʿ arīk mā olup başdan
 16 aşduqda şem ʿ -i āfitāb-ı semā söyünen tenüme zulmet ayağı başup
 17 cihān qara pus olup ʿ ālem gözime görünmedükde ol şuda nār

(070a)

01 nār-ı hayret ile yandum aḡir ol harāretile ıztırābumdan uyandum
 02 bundan bize ḡayr virüñ **ان كنتم للروا تعبرون** didükde
 03 ta ʿ accüb-kinān biri birimüze nigerān olup inşā ʾallah ḡayrdur tafsīle
 04 ḡācet yoḡ ammā **علي كل حال واقعه في كدوكورن نصير** eyitmek
 05 evlādur dirler eger fi ʾl-cümle aḡvāl-i menāmdan ḡabīr ise didigümüzde
 06 nev ʿ an muḡber olup ve mā-vechü ʾl-tevaffuḡ ne kim vāḡı ʿ ā bu maḡfi vāḡı ʿ a
 degüldür
 07 diyüp kendü itdügi ḡüs-n-i ta ʿ bīrdür ki bi- ʿ aynihi taḡrīr olunur
 08 **der-taḡrīr-i ḡüs-nü ʾl-ta ʿ bīr**
 09 **bi ʾn-naḡr ve ʾl-ḡıtmīr**
 10 āḡāḡ oluñ ki ol teleden murād tele-i tevliye ve emāretdür
 11 ve küvem ref ʿ et-i devletdür ve mā ʾ-ı nīl bi- ʿ itibār mā-ye ʾilü-ileyh mültezemüñ
 12 iltizām itdügi vilāyete ḡalālinden ve ḡayrıdan ḡāşıl olacaḡ
 13 māl-ı pādīşāḡidür ḡāl-i ra ʿ yi ki mültezemdür ma ʿ lümdur ya ʿ nī
 14 bu sene baña māl-ı pādīşāḡi şöyle şu gibi aḡa gele ki ben deryā-yı mālā
derkenar: laḡife ḡüyā ki ol diye māl diyesidür şöyle taḡayyül iderdi
 15 ḡarḡ olam hattā mālda benden yukaru kimse olmaya yukaruda
 16 ʿ ālem-i cūda kendümden yukaru kimse görünmezdi didigüm buña
 17 işāret eyler didi vāḡı ʿ ā miskin necātī kim dimez

(070b)

- 01 ma' nāsınca zımmen ve şarīhan kimimüz qabūlde kimimüz fikr-i maqūlde
derkenar: a' nī didügi düşe düşünüp qaldı
- 02 qaldı ba' d-ı ferāgu'l-meclis çün her kişi menziline vardı
- 03 qavābil-i evlād mışrdan yanumda bir nāzik kātibüm var idi haylī ma' qūl fehmi idi
- 04 raḥmetu'l-lah vefāt itmişdür li-küllü hāl zıkr maqāmına göre edeb ri' āyet
- 05 idüp ba' dü's-selām kelāma duḥūl eyleyüp 'acabā bu emīrūñ taqrīr
- 06 itdügi vāqı' a vāqı' mi ola yoḥsa ḥabbāz vāqı' ası gibi muḥtera'
- 07 diyüp bilā-qaşd ve lā-'adem taṭayyur birle sū'āl itdükte ḥaqq te'ālā
- 08 şerr ise de ḥayra döndüre ammā ḥiyel ve ḥud' a ve iḥtirā' bida'
- 09 ve sū-i tedbīr ve tehevür ve cevr ve sitem ki hep bunda mevcūd ve müsellemdür
- 10 kıllat mübālātından yanında gezüp keşir-i emr-i sehl ve şey' yirdür
- 11 **وليس كلامنا في الواقع وإنما هو في تفسيرها** diyüp cevāb
- 12 virdügümde bu mertebe ile qanā' at idemeyüp ḥātır-ı şerīfe
- 13 lāyih olan ta' birin murād eylerin ya' nī sizūñ ta' birinüzde
- 14 niçe 'ibret-nümā fażilet-fezā fāyide-i 'ilmiyye umarın **فاسأل الله**
- 15 **احلم بالله** diyü elḥāc itdükte ḥaqq ta' bīr 'ilmü'l-lahü'l-qaḍīr bu
- 16 olmaqdur diyüp berāy-ı def' -i ḥātırā ri' āyet li-l-ḥavātır itdügüm
- 17 zıkr-i ta' bīr ta' bīrdür ki taqrīr olunur **تلك الواقعة**

(071a)

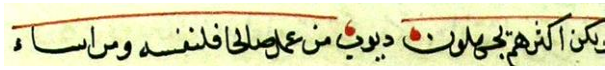

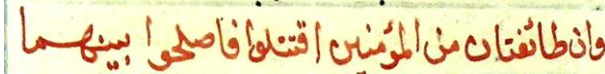
- 01 **غير تعبير الراي الذي عبر بها علي راده كما سمته أنف**
- 02 bu daḥı mesmū' uñ ve eşyānuñ biri birinden farkı ma' lūm olsun
- 03 ya' nī āgāh ol ki bu gördügi teleden murād-ı kerem gūrūr-ı devlet ve cāhdur
- 04 ya' nī nefsi devlete muzāf degüldür gūrūr ise mühlikātdandur
- 05 iy gamuñla münşeriḥdür şadr-ı erbāb-ı zuhūr
- gırre olma devlet-i dünyāya mühlikdür gūrūr
- 06 ve şudan maqşūd mīr-i mezbūra yağı olan bāğılardur dir aşvebe
- 07 yağı dimek vardur nitekim od ve şu dilsüz yağıdur dirler kezālik
- 08 tuḡyān daḥı isnād olunur tevārīḥde menāqıb-ı selefde ve ḥalefde

- 09 eşnā-yı ʿibārātda fārisīde در طغفای ارس یا بطغفای ذرات
- 10 و قد نزلوا ساحل حجون وعبروا عت ve ʿarabīde عجبكوبيد
- 11 طغفانته يقولون ve türkīde mevāziʿ -1 keşīrede cümleden biri tuna
- derkenar:** girü muḳteżā-yı lisānlarınca taʿbīrdür ve illā türkīde edā-yı fārisīde fülān ve ʿarabīde fülān dirler demek idi
- 12 ırmağınun ıtoğanında diyü taʿbīr iderler ve şüret-i nīlde görünmeden
- 13 meʿāl-i nīlün izdiyādı zamānında bil ki ekşer āvānında kedüret-i arzıyyeden
- 14 ḫālī olmaduğıdır bunların ḫod emīn ve emīn kederleri muḳarrerdür
- 15 aʿnī keşf-i ḫuşūr-ı ḫubūrda itdükleri ṭamaʿ -1 ḫāmdan ve mesāḫa-ı arāzīde
- 16 ḫudūda tecāvüz idüp dāyire-i inşāfdan çıḫup zulmden müsamaha

(071b)

- 01 itmedüklerinden ve ḫāc-ı arāzıyye aḫzında şerʿ en yaraşmaz ḫānūnen
- 02 olmaz iş idüp ʿadlden ʿudül itdüklerinden biʿl-cümle ḫaḫīqaten
- 03 ve ḫükmen arāzıyye müteʿallıḫ umürdan ḫāşıl olan ʿadāvetden ve dāyīmā
- 04 ʿadāvete iʿtiyāddan ḫālleri mükedderdür kezālik ḫurūcda ʿadāya
- 05 ḫücūmda itdükleri sürʿatde şiddet-i cereyan-ı nīl gibidür ve daḫı mānuñ
- 06 ṭabʿı süflī olup ḫaşrı cānib-i ʿulvīye cārī olduğı cihetden
- 07 bunlar daḫı sultānūʿl-müslimīn reʿāyāsından olup aşl müḳteżā-yı
- 08 ṭabʿ -1 reʿāyā ṭāʿat iken bi-zarüret ʿişyān ve ṭāʿatden ḫurūcları
- 09 ḫilāf ṭabʿları olduğı ʿilletden ḫāşıl mā-ḫabl şü ki bunlara müşebbihdür
- 10 müşebbihile miʿberdür yā mücerred şuya nisbetleri ḫuşümetleri
- 11 olduğı sebebden ola ki mācerā zıkr idüp ḫuşümet ve merāret
- 12 murād itmek vardur nitekim zeydün ʿömri ile ḫuşümeti var diyecek
- 13 yirde mācerāsı var dirler kemā lā-yaḫfī ve başdan aşduḫda ʿālem gözime
- 14 görünmedi didüğü اذا جاء الغمامي البصر maʿnāsına işāret
- 15 eyler diyüp vāḫıʿasında olan eşyāyı vāḫiden baʿd vāḫid
- 16 bu vech ile taʿbīr itdügümde ʿuḫalā-yı ḫāzırīn li-men-rekkebehü
- 17 انما نقبر تلك الراقع هز و الله اعلم بالصواب

(072a)

- 01
- 02 āyetin okuyup
- 03 der-zıkr-i naşihat-ı evvelî ve mev'ize-i kübrâ likin el-naşihat-i sehl
- 04 ve'l-müşkil kabûl-hâ
- 05 çün bu ġarīmān ġarīmān-ı ceng ve haşmān-ı ġarībān nerīmān-ı āheng
- 06 muķāteleyi muhaķķaķ bilüp kıtālî muķarrer kılup mübārizleri rüz-ı maşāffi
- 07 özler-iken ba'z aşhāb-ārā ve erbāb-ı 'aql ve zekā emire gelüp
- 08
- 09 āyeti mübteġāsınca haķķāna nuşh-ı şavāb ve dostāna pend-i müsteġāb
- 10 kılup bāb-ı kelām-ı merāma duġûl idüp bu vechile ħiġāba
- 11 gelüp āyā bu itdigüñ kāra 'uķālā inkāra gelmişdür ve bu encümen-i
- 12 encüm-şümār ve seyyāre-i seyre ve bu mevkib-i haşmet-dişār ve şevket-şi'āra
- 13 kevākib-i ħikmet nazār-ı nezzāre kılup tāk-ı 'ibretden vādī-yi ħayrete
- 14 düşmişdür ve necm-i mihān-ı zamān ki bu māh-ı mehīb devr-i ķamerdür
- 15 şeb-i şöhret ve şetāretde aña baķup taña ķalmışdur li-münşihi
- 16 dīde-i ķalbile baķup eylerseñ i' tibār
- saña bu emrile bu rāy olmaz āyā rām ve yār
- 17 sīmā bundan esbaķ 'ālem mişālde görüp ħüsn-i ta' birile ta' birin

(072b)

- 01 itdüġüñ rüyānuñ allah a'lem muķteżāsı bu degüldür iķtizāsı şey-i āħir
- 02 ve emr-i diġerdür ħudā ħayra döndüre yā seni bu ġafletden uyandıra
- 03 yā çerāġ-ı fesād a' dāyı şarşar-ı istiġfāriyle söyündüre
- 04 ħāşıl-ı kelām zāhir ve bāġın ve izķāra almaķdur kāyin bāhir olan
- 05 āşār-ı esrāruñ işārātı budur ki bu ķārdan murāduñ 'adl ise de
- 06 bundan 'udül evlā ola ve bu rāyı dāġ-ı işlāĥ ile göyündürmek
- 07 ve bu şerār şerārı reşahāt-ı ebr-i berrile söyündürmek āħiri ola
- 08 kelimāt-ı ħikmet-āmiz ve nikāt-ı 'ibret-engiz
- 09 erbāb-ı enzār ve aşhāb-ı esrār āyine-i rüzigāra ve mir'āt-ı 'ibret-nigāra
- 10 fikr-i 'avākıb-ı i' tibāriyle diķķatile nazār idüp gördiler şuver-i
- 11 umürdan bir emr yoķdur ki rāyla tamām olmaya ve fikr ve tedbīr ile

derkenar: şuver-ı emr fikr-i tedbîr

12 pâyidâr görülmeye imdi her ‘âkıl ve dānā ve her lebīb-i tevānāya lāzım
 13 ve lāzib bil ki farz ve vācibdür ki gītī-nümā-yı kām-kārīde
 14 ve āyine-i büzürg-vārīde fercām-ı kār ve serencām-ı rüzigāra deñeye
 15 ki ‘ālem ber-çarār bir şüretde görünmez ol cihetden ki tağayyürāt
 16 ve tebdilātdan hālī degüldür ādem ber-devām maḳ‘ad-ı devletde görölmez
 17 bir sebebden ki manşıb ve cāh kimine iḳbālden kimine idbārdan

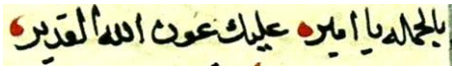
(073a)

01 hālī olmaz ammā bu bir hāldür ki ḳāl ile añlanmaz ve sem‘ ile diñlenmez
 02 ‘aynü’l-yaḳīn görmeyince bilinmez nitekim ‘alāmetü’l-rūm buyurur beyt
 03 ivgin añlamayan şu gibi tıñlar
 bu sözde ma‘nī çok añlayan añlar
 04 evvelā ādem idecegi kārūñ şoñın şanmaḳ gerek ve girecegi gölüñ ‘umḳın

05 bilüp andan ḫalmaḳ gerek

06

07

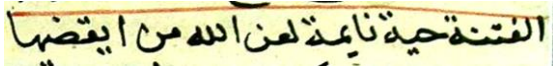
08 bu itdügüñ kār-ı münker ve bu fi‘l

09 bā‘ işü’l-infi‘āl idüginde ašlā şāyibe yoḳdur

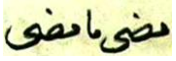
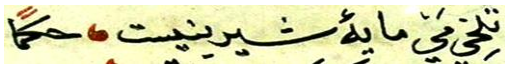
10 eñsesinden bilürüz ḫaṭṭı gelen maḫbūbı
 ‘ārif olan begüm ardından oḳur mektūbı

11 eger bu ğavġādan ğāyet ‘arz-ı tekmi‘l ‘arz-ı salṭanat ve bu da‘vādan
 12 murād işbāt-ı māl-ı mīrī ve taḫşīl-i emvāl-i emīrī ise mehl ile
 13 sehldür ḫaṭṭ-ı ḳannād-ı maḫz cehldür meşhūr meşeldür bu ki aylanı tūyınca
 14 tā ki senüñ ḫilmüñ ve şabr ve taḫammülüñ berekātında hevāre vara vara yola gele
 15 emrüne rām ve ḫükmüne münḳād ola ve hem şöyle istimā‘
 16 olundu ki hep hevāre bu kār-ı bed-eṭvāra nādimler imiş bil ki tiġ
 17 bir dehen keferi bir gerden gelüp ḫaṭā bizden ve kerem ve ‘aṭā sizden

(073b)

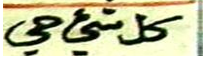
- 01 diyüp i' tizār ve zārī kılup hāk-i pāye bigi bir uğurdan yüzler sürmege
 02 'āzimler imiş şöyle bil ki şulha hemān bir bahāne ararlar ve bir cānibden bu işārete
 03 baqarlar hattā cins-i hevāre nev' -i berrāke tarrāka bizüm başumuzda çatlar
 04 āhımız āsümānīleri āsümāna çıkar mışrā' ne düveydār qalur bunda ne mer' i āhir
 05 diyüp gelüp ol şeyh-i şüyūh hevāre mer' i didükleri nā-bekāra
 06 re'sen sen
 07 bu cihān-dīde geldügi demde niçün tehniyete varmaduñ
 08 'ādetā benī nev' ake lāzım olan hıdmete tırmaduñ biz dağı ol bābda
 09 saña ittibā' idüp aña varmaduğ ammā eyü varmaduğ imdi
 10 yine meded senden olur ki türkīde meşeldür atı öldüreyorum
 11 zīrā biz bunuñıla muqāteleye degül muqābeleye de qādir degülüz
 12 egerçi ne buyursañuz tutaruz hıdmetde qāşır degülüz şöyle ki
 13 kaçsağ cimālden cibāle çıksağ cevāmīsdan bir qara
 14 hişār yapsağ bu ' asker-i cerrāruñ ve bu mevki-i kevkeb-şümāruñ darb-zeni
 15 şadāsına duymaz ve top-āşūbına taħammül idemez hemān çāre
 16 budur ki h'āh ve nā-h'āh başumuz etegümüze şarup tāzī ve bedevī
 17 atlar yaraqlayup zīrā habeşī gulāmlar alup ve ra' nā cāriyeler cem'

(074a)

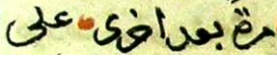
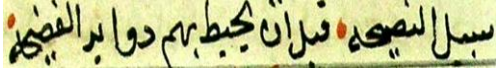
- 01 cem' idüp qatār qatār qavs-i kūzah gibi gerden-keş nāqalar
derkenar: izkārda (...) diye dir ancak lakin erbāb-ı (...) qavlince yazılmışdur (...)
 didükleri gibidür haqīqat degüldür mecāzduz
 02 çıqup qabile qabile bedene bedene ya' nī bölük bölük varup belikler
 03 virüp eksikligümüz dileyüp dilekler idevüz ümīzdür ki ol
 04 bizüm eyitdügümüze qalmaya bil ki bi'l-küllīye geçitden geçe
 05 diye virdigümüz dağı almaya gerçi gördüm ef' āli ef' ā-yı semm bir keş-dümdür
 06 hele her ne qadar ise mīr maħdüm ve merdümdür mışrā' -ı fārisī
 07 kullarıyuz gerek
 08 öldürsün gerek āzād itsün diyü söylemişler maşlaħatduz diyü
 09 böyle ittifaq itmişler pes iy emir seni mezheb ve iy şeyh sultān-ı
 10 ' acem ve ' arab yārincek allah yardımcıñ ta'l-lahi olsun

- 11 galebüñ zāhir hürmetüñ bāhir oldı hemān gavgāyı getürelüm
 12 fermān olursa bir bir hāk-i pāye getürelüm elüñ öpsünler
 13 mābeyni eşlah-ı ıslāh ile şulh idelüm varup edeblerle gitsünler
 14 min-ba^ç d muhālefet itmeyeler gel didigüñ yire gelüp
 15 gitme didügüne gitmeyeler **li-müdevvinihi el-mükerrer zikruhu**
 16 çü şulh āsān ola cenge ne hācet meşeldür yeñdigüñ da^ç vāya la^ç net
 17 diye gördiler ol bār-ı harāret mihr-i ^ç adāvetden ve yübüset-i şekāvetden

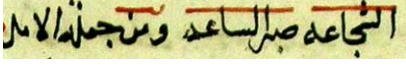
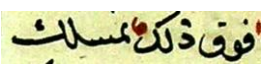
(074b)

- 01 diye gördiler kurıyup harāb ve yebāb olan bāğ-ı ƣalbine
 02 ve mezra^ç -ı arz-ı şa^ç id ƣālībına berāy revnāk ve rey
 03 āb-ı hay^çāt baḥş-ı şafāyla tāze hay^çāt virmek
 04 için ve hüzn ve ƣamm izālesile beşeresinde beşāret-i ƣarāvet
 05 virmek için hıdmetinde taḥşir itmeyüp her vādī-yi imkān
 06 ve fezā-yı sehl ve emelden hāşılı huşul-ı maḥşud-ı ma^ç hūd için
 07 yetmiş iki dereden şu getürüp ƣalışdılar ve ol yolda semend-i
 08 sa^ç y ve esb-i himmetile yarışdılar ƣāh ƣekişdiler ƣāh barışdılar likin
 09 bu mācerānuñ izālesinde hergiz sūdmend olmadı görkin
 10 duyurup yüzün ƣevirüp ƣaṭ^ç ā sözlerin ƣulaƣına ƣoymadı
 11 li-münşihî
 12 ƣulaḫ ƣutmadı çün kim sözlerine
 didiler gözine görinecek var
 13 meger daḫdı ƣader ƣuşına penbe
 işidesin ki n'oldı āḫir-i kār
 14 lehü der-baḫr-ı āḫir
 15 itmeyelüm şem^ç -i devlet gibi ƣüftārı derāz
 iz ƣalmışdur söyünme ki ƣerāğ-ı ^ç ömri az
 16 **nuşḫ ve pend ez-ṭavr-ı diğeri h^çāstend**
 17 gördiler kim ^ç arūs maḥşudları bu yüzden niḫāb idüp

(075a)

- 01 dāmādına ‘arz-ı dīdār eylemedi niçe vaşl-ı vişāl ve murād
 02 me’mül muşāfahaya bile el virmedi pes (...) emel gāyet maṭlūb
 03 mes’ul olmağın dār-ı merāma bir köşeden dağı fetḥ-i bāb idüp
 04 söze bir cānibden dağı āgāz kıilup
 05 eyitdiler
 06 **der-zıkr-i naşīhat-i şāniyye**
 07 çün ki ceng-i muḳarrerüñ ve ‘irekeye āheng muşammemüñdür bād-ı sedd-i
 08 iskender gibi yürekde тұrur ḳuṭb-ı dāyire-i ‘aql ol devr-i felek gibi
 09 dürlü dürlü ḥareketi ḳo tā ki hevāre tehevṫüd idüp hevā-yı ‘işyānı
 10 gurūr-ı şeyṫānī birle gelüp ceyḥūndan ‘asker-i temür ‘ubūr ider gibi
 11 yā tunayı kāfir geçer gibi nīli geçüp şahrā-yı cerr-i cāya çıḳup
 12 bu ḳavm-i şūm senüñ üstüñe hücüm iderler saña ‘aḳlen ve naḳlen
 13 şer‘en ve ḳānūnen muḥārebe ve müdāfa‘a ol vaḳt lāzım olur li-muḥarririhi
 14 yūri baş yar tek er ol ‘ālemde
 ḥaḳḳ mu‘ayyen ola saña her demde
 15 ḥāşıl-ı ‘amel ve muḥaşşal emel ‘ind-i hücümü’l-ḥamle sen dağı ḥāzırü’l-ḥamle
 16 olup yanyan merşüş gibi şābitü’l-‘adem olasın şöyle ki didügüm gibi
 17 yürekden ayrılmayasın ceng idesin yorulmayasın ki meşhur
derkenar: ayrılmayasın ve ayrılmayasın

(075b)

- 01 ve münteḥin ve mücerreb ve mu‘ayyendür ṫavrına kimse varmaz varsa dağı
 02 ḥayr görmez nitekim dirler
 03 bu dağı muḥtemeldür ki siz bu arada ya‘nī imām-ı cerr-i cāda yaşadığunuz
 04 ḥayret-fezā-yı rüstāy orṫudan dūn-ı ḥarf-i ‘ālā altında
 05 mersā-yı merākib mağşūbe olan vādī-yi ‘amīḳ-i nīlde ki ḥarḳ-ı mādur
 06 cenge āhenge andan irāde gösterdiñüz siz bu ḳavm-ı evbāş ve ḳallāş
 07 ḳallāvī ma‘āşdan şirzime-i ḳalīle-i keşirü’l-şerr ile ḳuruda ve yaşda
 08 ‘ummāl savaşda iken ekşer ṫā’ife-i ḡaddāra a‘nī ḡarīm za‘im hevāre
 09 ḥīle ṫarīḳin ṫutup ḥud‘a semtine gidüp

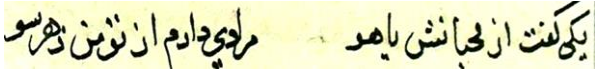

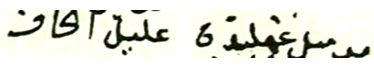
10 **من المسالك** ya' nī nīl bu nīl geçit virür didükleri maḥallden ki
 11 kendülerüñ ma' lūmıdur belā-yı ma' addī tecāvüz ve ta' addī idüp
 12 bu deryā gibi nehri geçüp baġteten çepçevre cerr-i cāyı muḥāşara
 13 kılıp yaķup yıķup ḥāricinde olan zu' afāya kavī kılıç
 14 koyup cāyiz ki fil'l-ḥāl ' asker-i islāma ġalebe ideler
 15 ve dār-ı sa' ādeti dār-ı şekāvet idüp itmedük fesād ķomayalar
 16 saña bunda ḥayr gelüp sen anda varınca heyhāt ve heyhāt
 17 ' ālem-i ḥarāba varur ma' āzallah kesrū'l-emīr āvāresi bir bir şāteynden

(076a)

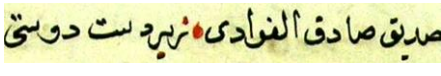
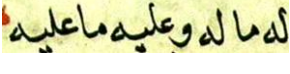
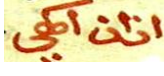
01 işidilür firārdan ġayrıya çāre ķalmaz ' asker degül bende
 02 ve āzāduñ ve şadīķ keşirü'l-ittiḥāduñ **يَوْمَ يَرْزُقُكَ مِنْ أَحْيِهِ وَأَمَهُ**
 03 **وَصَلَابَتِهِ** āyetin okuyarak **أَيُّهَا الْمَغْرِبِيُّ** diyürek taġılıp yanuñda
 04 kimse bulunmaz mışrā' belī kaçmaķ da erlikdür yirinde
 05 **الْفَرَارِ بِمَا لَا يَطَاقُ مِنْ سِنِّ الْأَنْبِيَاءِ** ki anı daġı başarmaķ
 06 ol ḥāletde ol demde baş ķurtarmaķ ġāyet şecā' at
 07 ve nihāyet şetāret dendür hā imdi ' aķılet eyleme anlardan bunu ba' id
 08 görme ' adūya ruḥşat virme didiler ammā ne fāyide
 09 **بِنَدْبِ مَانِعٍ نَشْدُرُ سِوَايَ مَا دَرِ زَادَهُ دَا** re'sen cehlinden
 10 ve ġāyet ġurūrından ve keşret-i ' askerden ġalebe añladuġından
 11 **كَمْ فَيْتَةٌ قَلِيلَةٌ** āyetinden ġafletinden buña daġı ķulaķ ķabartmayup
 12 gözin çelerdip yüzün çevirdi bād-ı peydā gibi esdi
 13 şavurdı ķo ki bu urdı şordı diyüp naşīḥatlerin
 14 ķabül itmeyüp nīl ve bed-diline kelāmı söyledi nazm
 15 li-münşīhi
 16 bu işler kim bu işler deñ degüldür
 17 demürden olsa döymemek muķarrer

قَضَا يَا جَوْحِي سِدِّ سَكَنَدِم

(076b)

- 01 be-her taqđır kāyindür muqadder
zarūrī zāhir olur hayr eger şerr
- 02 lā-büdd her biri rencide hātır olup andan meded bulmayup cāyiz ki
- 03 bize bi'-z-zāt söyleşmeden yanında bi'l-vāsıta evlā ola
- 04 beyt
- 05 rüz-ı maşşerde diyem mecnūna ca' fer hālümü
kim delü mi ol bulur incü ol añlar hāletüm
- 06 beyti mażmūnınca bunuñ dalbın bilür şeytān kimi 'urūqına girür
- 07 bir kimse ölse diyü fikr idüp ol bābda müşārün-ileyh murād biñ
- 08 'azabdan yegdür dinildükde bu rāyı istisvāb itdiler
- 09 li-muşannifihi
- 10 یکی گفت از محبتش با هو مرادی دارم از تو من بهر سو
- 11 ایاد اندر راز دل میر چه فرمای بدی بیاجیت تدبیر
- derkenar:** aşl nüşha مرد من عجب بدی علی آکاف
- 12 iy merd-i 'ākil ve ehl-i dil ol şāhibi olduğıñ mır hürmüz hūyuñ
- 13 çeşm-i şūhı reml-i ğaflet ile 'alil ancağ destmāl-i siyāh
- 14 'ibret ile boğulduğı gözün açmağa fāqati ve şüret-i hayr ve şerri
- 15 seçmege kudreti olmaduğına delil ancağ sen bunuñ ferağ ve terağda
- 16 şirretde ve hiffetde 'usr ve yüsrede nef' ve zārarda hayr ve şerrde
- 17 hāzarda ve seferde idbār ve iqbālde bi'l-cümle her hālde hālil qalilü'l-vuğūdī

(077a)

- 01 صدیق صادق الفوادى نریر دست دوستی ne dost dost
- 02 hem-postı olasin له مالہ وعلیہ ما علیہ mertebesinde
- 03 ağılarsa ağlayasın gülerse gülesin niçün gözler görmedük
- 04 şāfi şāfi şiyāfila ma' ālcesine ve esbāb-ı hālāş ve şıhhatin
- 05 görüvirmesine maqđuruñ bezl idüp varuñ virmeyesin
- 06 انڈا اکی çün ki qādir olamazsın hele bārī yelten
- 07 müzāheret idüp aña vech-i ma' kıl gösteriverseñ bil ki senüñ
- 08 sözüñ kār ideydi ki her nefesde bir hāl ve her hālde bir hālet

09 vardur diyelüm şandılar varıadan varıaya düşüp didüklerine
10 pişmān oldılar hattā min-ba‘ d kimse pend itmemege tevbe eylediler

11 اذین مراد نام کده هر کت باصنع قلب در باز آدم

12 ما فایده نکرد ya‘ nī bunlara çāre-sāz olmaduğından ğayrı
13 ‘unf ve şiddetile ğazab ve hiddetile ol ğadde nā-sezā ve serd
14 sözler söyleyüp ölecek ğasta gibi za‘ fı kavī olduğça
15 sözün azıdup derdile eyitdi ki iy merdān-ı pend-ğūyān
16 ve iy nāşihān-ı ğired-mendān siz varuñ kendü ğālīñüz görüñ
17 bizi koñ öğüdiñüz başıñuza virüñ her kişi kendüye

(077b)

01 devşirüben itmek ve li-küllü maĳām maĳāl ādāb-ı meclisi gözetmek gerek
02 sizüñ kārīñuz degül ve ol şayd şayd-ğāh-ı ‘ālemde şikārīñuz degüldür
03 bu dilāverler ğālī merdler kārıdur memleket emri emr-i āğir beglik ağvālī
04 ğāl-i diğerdür muğanneşleri bundan ğabīr ve bahādırlar ile bir degüldür
05 kıt‘ a mine‘l-fihi
06 bu şahrāda bu ğün şimşirdür berĳ
bu yazıda ĳalem ser-bāz olmaz
07 baña ne fikr-i vuşlat zevĳ-i cānān
niğāra her mağallde nāz olmaz
08 ĳatlı-kıta‘-i tarīĳ ki şaĳıĳ-i ‘uşāt ve refiĳ-i ferīĳ-i buğātdür
09 ümerāya her vech ile vācib ve bu ‘ālī ğumre nazīre bunlara her cihetden
10 ğālīb iken sizüñ bu rāyīñuz rāyid ve kāsıd bil ki cem‘-i fikriñüz

11 bāṭıl ve fāsiddür السيف اصدق ابناؤ من الكتب

12 ve lehu kıt‘ a-i āğirī
13 eger olmayaydı ‘ālemde şimşir
ĳalem bir ğarf yazmazıdı kıt‘ ā
14 ve ger olmasa şehrüñ şehriyārı
niçe eylerdi ğükmin ĳādı icrā
15 baĳup ṭurmaĳı bekler rāy görmez
ğurūc imiş ĳabīleye ğuşuşen
16 bu ĳavm ğeştini bile be-her-ğāl
17 şavaş itmek bize vācibdür āyā

(078a)

- 01 dīger
 02 seyf olur mı kalem-tırāş-ı kalem
 tā ki mızrāk ola yā hūd gönder
 03 olsa kalkan kitāb cāyiz mi
 gel sū'āl eyle müftiye gönder
 04 diyü ğarāyibe girdi ' acāyib söyledi hūn-ı ' aqlile hāzırları topladı
 05 niçe hūn bil ki nefāyis-i kelāma zehr-i kātıl katup hūn-ı maķāma
 06 hāzır olanlara isti' māl eyleñ diyü buyurdu pes ne āfete
 07 uğraduğların bildiler işlerine nādım olup bu bed-bahtuñ
 08 hāl ve kālīne hayrān kaldılar fezleke-i kıyl u kāl ve intihā-yı iħtilāl
 09 bunuñ ictinābın ve anuñ imtinā' ın cānib-i haķķdan bilüp
 10 bunda bir hikmet-i nā-yāb ve bir görünmez każā ve bir gelecek āfet var ancak
 11 li-mürettibihi
 12 kaçan berk-ı każā iner semādan
 kapuyı bağlasañ düşer bacadan
 13 kader seylini hergiz mil tutmaz
 keder mā' -ı hamīmi buz şavutmaz
 14 şular kim vaşf-ı harbi söylediler
temāşācı ziyān itmez didiler
 15 baña iden il içün gice gündüz
 dimiş çıksun il içün ağlayan göz
 16 il içün eyleme sen her gün āhı
 17 şorulmaz zīden ' ömrüñ günāhı

(078b)

- 01 āhır każā-yı naşihatleri müntec ve zevāyā-yı himmetleri müttesi' olmayup
 02 beyt
 03 hamāķat ki ola tıynetde cebelī
 ne ta' līm aşşı eyler ne mürebbī
 04 diyüp meksürü'l-kalb ve mecrūhü'l-rūh gıtdiler çün tenhālarına
 05 üleşdiler izāle-i melāl ve def' -i infi' āl içün لطيف كان
 06 كيرمرجه بطير كوياناں diyüp gülüşdiler der-muķaddemāt

07 mukātele ve mücādele ve ictihād-ı mücāhede
 08 hemān kendü tedbīrlerin şavāb ve rāyların müsteṭāb görüp
 09 anuñ üzerine oldılar ya‘ nī ol ğaşb ve nehb ve ‘unf ve ğāzab
 10 ve zūlm ile alduklarını gemileri kimi giri kimi ileri olmamak için
 11 üstād-ı neccārlar berāber biri birine behlü behlü ya‘ nī yanı yana muttaşıl zamm
 12 eylediler tā min-cānib ili cānib āḥir nīlūñ ‘arzın tamām ihāta eyler
 13 yek-pāre ṭolanı bir kıṭ‘a levḥ ola ki ğarbdan şarka hārınca varıla
 14 ne diñlene ne yorıla ‘ale’l-ḥuşuş bu ceng-āşūbda hücūmda
 15 ve ḥurūbda sehl-i zemīn ya‘ nī düz yir gibi atluya ve yayaya hergiz
 16 ḥāyil nesne olmaya pes ‘ale’l-şabāḥ bu tertīb üzre bi-kaşd
 17 ü’l-ḳalb ve’l-rū‘ cenge şürū‘ niyyetle ol gice ortuda

(079a)

01 olup bir niçe ḳara ḳolı ḳaravul ḳoyup şabāḥa dek allah yegdür
 02 çağırdup ortuyı ḥısn-ı ḥaşīn eyledi çūn şabāḥ oldı
 03 şāh-ı ḥāverūñ zerrīn ‘alemi raḥşende ve rüy-ı zemīn na‘l-ı süm asup
 04 sipāh ile ḥarāşende oldı hemān mīr-i dilāver ve şeh-i şināver
 05 şāh-āne tertīb idüp bu ‘asker-i eyyām ve düşmen intikām-ı
 06 şevket ve mehābet ile yürüdi nūr-ı mihr mīrūñ pertev-i mehābbı ‘ālemi
 07 bürüdi leşker-i ‘adūya bir ḥavf müstevlī oldı ki daḥı
 08 ṭuruşmadın buluşup bilişüp görüşmedin cem‘ iyyetlerin
 09 tağda yazdılar li-men el-lefihu mevc-i deryā-yı niyyet ki cūşından
 10 bilünür ḳutlu gün toğuşından ḥattā bir niçesi firāra fūrce bulup
 11 zeyl-i cibāle yapışup rāh-ı beyābān-ı āmene düşüp yol iz azıdup
 12 gezdiler ne gezmek bil ki aç şusuz uyuz it gibi cāndan
 13 bezdiler

14 در اعزاز غازیان شهیدان جویمان عسکر اسلام کثرهم الله الیوم العیام

15 بچک عصاة باغیان غوازیان

16 وجدال بدویان دزدان

17 وادبی نیشانی دمر همی الله عزوجل

(079b)

- 01 çün çalındı ħarb için kūs ve nefir
gūş çarhı eyledi şağır şafir
- 02 girdi meydāna dil-berān-ı felek
gözine ādem görünmez merdümek
derkenar: mübālağa ihām
- 03 cümle cellād oldu merdān-ı muşāf
kim dizildi güştinler şāf şāf
- 04 göge çıktı şavt-ı top-ı āhenin
ditredi endām-ı çarh-ı heftümīn
derkenar: kezālik mübālağa ve teşbīh-i muzmir ve iştiķāk mevķūf ve mūrā‘āt-ı
nazir ve tecnīs-i ħatt
- 05 yaqalar çāk itdi çaqaçaq-ı tiğ
oldı göklerde duĥān-ı āh-ı miğ
- 06 belkim olurdı zaĥl zir ü zeber
āf-tābı tutmasa zerrin-siper
- 07 hem felek kavş-i kuzahdan yayla
ceng iderdi atışup ālāyla
- 08 kase-i ser-i cām pür-ĥünıdı hep
ādemī mest-i diger-günıdı hep
- 09 ma‘reke bizüm olmışıdı bāde-i ĥün
cür‘alardan oldu hāmūn lāle-gün
- 10 şöyle ĥün-rizidi seyyāf-ı felek
geçmez idi ol gün melek itse dilek
- 11 çün ki cenge merdümān oldu süvār
ĥanek-i gerdün kan kuşandı āşikār
- 12 içmege dirdi katı ĥün-ı ‘adū
ağız açup teber yalmanup segū
- 13 üştür-i ner üzre her bir pehlivān
kendü hādir kim sūtürı gergedān
- 14 her süvārī kim gören medhūş idi
atı geyimlü ve cevş-i pūş idi
- 15 çok ‘ezā iti selef gerçi ezell

- itmedi buña bedel ceng ve cedel
 16 kâdir olmaz buña her mîr ve velî
 17 ki oldı hevâre havâric bu ‘alî
derkenar: bu üslûb üzre her faşlda vâkı‘ olan ebyât hep muşannıfdür cā-be-cā
 ba‘zınuñ şan‘atları bu arada vâkı‘ olduğı yazılmışdur

(080a)

- 01 **hücüm-1 şüm-1 hevâre**
 02 yürüdi hevâre hây ve hüyla
 şevket ve gül-bāng ile lü’lü’yle
 03 ta‘r-ı dilden itdi deryâ gibi cüş
 fitne emvâcı idüp bir bir hurüş
 04 cümleten giydi cübbe-i cevşen bular
 şanasın kim oldı rüyîn-ten bular
 05 develere binmişdi şan hicânlar
 göricek havf itme mi hiç cânlar
 06 kimse bilmezdi ki hindî yâ ‘arab
 girmişdi özge şekle ki ‘aceb
 07 ol mezârîk ve ‘alemler mâ-şaşal
 serü-bāğ dizmedi şâh-ı emel
 08 o şeter üstinde miħaffe fi’l-meşel
 kal‘a üzre burca olmuşdı bedel
 09 şol ‘arab kavvâslar kim var idi
 oğlu yaylu bir bölük tatar idi
 10 her ‘arab boynına bir şimşîr aşup
 çalışırdı diller alup baş kesüp
 11 bunlaruñ qahrı qatında bî-gümân
 luţfî gâlib bir eridi qahramân
 12 ceng iderler şaf tutup geregi mişâl
 şan şıgırcıqla cerâd eyler kıtâl
 13 çağırup iderdi her ‘aşî ‘arab
 ki atası bu cehildür yâ bu leheb
derkenar: ki bî-kaţ‘ itmeyüp muttaşıl oğumağ gerek

14 | أننا كعصاة في الجبل | قرئنا اليوم أودية الأجل

(080b)

01 | نحن قوم لا نحافون العدا | يعلمون الموت مجهول الأجل

02 | أنما مجموع علينا الميفضون | الجبل يا أيها العموم العجيب

03 | إذ سألتم جمع القوم اسمعوا | جمعنا ما بين واحد والجبل

04 | هذه الأيام أيام الطرب | شأنها دق وتقسيم الفول

05 | المراني والتماني عندنا | أنما كأننا من أضداد العمر

06 | نحن قوم يحققون السلب

07 | أنهم ناس من الأنعام أضل

08 | يا قيم الفعل يا نسل الحن | ما اذليكم وإن كنت البشيرة

09 | yire girseñ göge çıksañ ‘ āķıbet

ķomazuz biñ cānuñ olsa cümle

10 | iy ‘ aceb bilmez miydüñ hevāreyi

düşmen olduñ dost iken bize sen

11 | beg olalı göge şıǵmaduñ

niçe şıǵa ķabr-i tenge yā bu ten

12 | ḥaķķ seni çün kim emīr itdi bize

bizcileyin sen de bir diħķānken

13 | saña vācib şükr ve ‘ adl iken bize

hīç ḥālī olmaduñ zūlm itmeden

14 | görsin kim mañşıbuñ gitmek degül

āfet mevt ide saña baǵteten

15 | umaruz ki ol yüce dergāhdan

16 | cümlemüz ķurtara ol bed-ḥāhdan

(081a)

- 01 hamdi'l-lah bize fırsat virdi haqq
istedigümüz bizüm buyıdı çok
- 02 durma düşürme çeker çok 'askeri
vay o ceyşe kim bu ola begleri
- 03 'avn-ı haqq birle buluruz fırsatın
hep meşâyıh bize itdi hemîn
- 04 kuṭb-ı meydân-ı kınâ 'abdu'r-raḥîm
gerçek erdür dirler anı haqq 'alîm
- 05 ancılayın şimdi er var mı kanı
buñ deminde görünür dirler anı
- 06 ol kim ola aña bir demci ḥudâ
zâhir ve bâtın felek döner aña
- 07 biz de şöyle degülüz iy merd-i pāk
şöyle bakup turmazuz olunca ḥāk
- 08 **derkenar:** nüsha tâ ki bakup turavuz olunca ḥāk
- 09 'asker-i sultâna biz sürsek cemâl
hâddınca eylerüz hep pây-mâl
- 10 kim zafer bulur bize iy kavm-i dâll
arķamuz tağ öñümüz baḥr-ı ziyâl
- 11 sür gibidür bu vâdiler bize
çâre yoķdur bu (...)dan size
- 12 geldi bu üslûba bu kavm-i şerâr
ķondılar orṭularına âşikâr
- 13 ķuyuları bunda ârâm eylesün
- 14 yâ girü dönsün ya iķdâm eylesün
- 15 vaķtâ ki bu mîr-i ğayûr ve ğazûb şeyḥ-i şûr ve âşüb bunlaruñ böyle

(081b)

- 01 bî-pāk ve tarab-nāk lü'lü'-yi velvele zemzeme ve debdebe ḥâlet-i ḥamiyyet-i
câhiliyye
- 02 ile düşmene ķarşu şevketile zeydiler seydiler gibi gelüp maḥaṭṭalarına
- 03 indüklerine bakup nazâr eyledi cübbe şatmaķ niçe olur gösterir düşmene

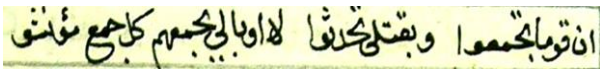
04 diyüp dahı ziyāde ğayrete gelüp ‘ālemüñ āzādeleri ādemüñ sādeleri
 05 ya‘ nī ekābir-i ‘asākır-i fütādelerile ba‘ z cünüd-ı ‘anüd kâhire ve cevş ve cevş-i
derkenar: a‘ vān ve eşnāf ve ‘askeridür ki zıkr olunur
 06 cāyda ve pend-i kudārān rūmiyān ve kıllāviyān şedid şa‘id ve cūbn-i moĝoliyān
 07 şām-ı şūm ve çeleviyān-ı rūm-ı rūsūm ve sāyır şarķ ve ğarb ‘arabları
 08 ğarblarıla ki her biri yat ve yaraĝ ve sāz ve sallarıla hāzır olmuşlar
 09 idi bu haşerāt-ı arz ne haşerāt bil ki **بلكه عمارت وحيًا**
 10 a‘ nī havāric-i ‘uşāta bir muntazam cem‘ iyyet ve bir müntakim ‘asker bir şevket
 11 gösterdiler ki bu ma‘ aşir-i eşkıyā **ياويلتا** diyü ‘ibretde fikretde
 12 vādī-yi hayretde kaldılar keştī-yi şekāvetleri qaraya atacaĝın bilüp
 13 deryā-yı fikr-i hikmete taldılar mīrūñ zaferin muhaķķaķ kendülerüñ inhizām
 14 ve kesrin muķarrer bildiler li-müdevvinihi **جيشك كرو شك حاي عمارت**
 15 kim bilinür aña senden genc-i dehān diyüp ‘acabā hālimüz niçe ola ve yārn
 16 gün ne cānibden tūlū‘ eyleye ihtimāl qarībdür ki eşrāt-ı sā‘at
 17 zāhir olup başımuza kıyāmeti kıpara diyü mühemmā iken başları yaraĝın
derkenar: ya‘ nī kıyāmetden murād kendülerüñ (...)dür

(082a)

01 görmeĝe başladılar ve ol gice ĝamm ve ĝuşşa ile şabāha diri çıķup
 02 ehl-i cehennem gibi biri birine düşdiler çün çin-i şıyāh-ı vuḥuş ve tıyūrdan
 03 şıyāh işidildi felek ne tavra devr itdi işit imdi zamānuñ
 04 velvelesinden zemīnūñ zelzelesinden ‘ālem ayaĝ üzre gelüp
 05 mihr-i cihān-ĝir cānib-i şarķdan baş kıldurup māh-ı bedr-i çarḫ-ı ğarḫ
 06 a‘ nī mīr-i kışver-i ğarb anuñ yürüşin beĝnemeyüp mışrā‘
 07 kıtlu gün bellüdür toĝuşından diyüp her vech ile kendü tālī‘in
 08 kıtıda kevkeb-i baḥtın sa‘ādetde añlayup hemān zevāline kıaşd
 09 idüp aña qarşu yürüdi leşker kevākibe ne kevākib ol mevākibe-i
 10 şābite gibi ne tırursuz mışrā‘ li-ĝayrihi cihān-ĝirlik işi sevmez sükūnı
 11 tıracak gün degüldür diyüp ziyāde isti‘cāl idüp bi’z-zāt bi’l-vāsiṭa
 12 her birine yürüdi buyurdı meşnevī li-mürekķibihi
 13 nā-ĝehān bu şeyḫ-i sultān-ı dilir
 ol ki deryā üstine kırdı sedir

- 14 şarḡdan gördi ki bir cem^ç -i cezîl
 yürüdi mânend-i ḡabeş erdebîl
 15 şeh-i ḡalenderdür bu yâ şeyṡân ḡulı
 bu iki bî-dîn yakmışdur ili
 16 didi ḡayretle ta^ç accüb eyleyüp
 17 rây ve tedbîrin bularuñ ṡañlayup

(082b)

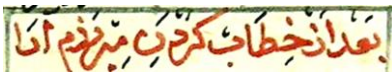
01

derkenar: bunuñ vāvı vāv-ı işbā^ç dur ba^ç de cem^ç e ḡıyāsen elif bārizler imiş aşlı
 yoḡdur

- 02 rây ḡaldurmuş meger bu râyıla
 yürümiş hevāre ol ālāyıla
 03 ḡatlüme ḡaşd eylemek bilsem neden
 ḡamm nidādur hîç merdān-ı cem^ç den

04

- 05 ḡamm degül ḡavf itmek iy merdān-ı dîn
 tiz ṡaḡılur leşker-i şeyṡân ḡarîn
 06 şad hezār olurısa güncişk eger
 aña bir şāhîn-i ter atmaca yeter
 07 bu muḡarrerdür revān eyler firār
 ger ola sinnevr bir fāre hezār
 08 şol yörede kim ola ḡāl-i āşikār
 erneb ve naḡcîr ider fevrî firār

09

10

11

12

13

- 14 bu ^çalî ^çalem ve ^çalî heybet hemān

didî | بیخوہ شیخ سلطان حسنا

15 | ابن امیر ابن املوح مرعیا

söyleye bi'l-lahi kim dirler saña

(083a)

- 01 aşluñıla sen ra' iyyetken kamu
bu 'acebdür ki eylemezsın ser-fürü
- 02 cenge mi geldi benümle bu buğât
dağı dünyâda umarlar mı hay'ât
- 03 ol ki bu gün merdi toğandan bilür
yiyecegi aşı bu buğatdan bulur
- 04 böyle diyüp döndi ' asker üstine
didi demdür ki er öle er üstine
- 05 emrile tabl-ı harbi çaldılar
pehlivânlar ' arşaya at şaldılar
- 06 göklere irişdi şavt-ı küre-i nây
toldı çarhuñ kubbesi hüyla hây
- 07 kūslar döğüldi göte göt hep
kimse kaldı mı işitmedük ' aceb
- 08 çün ki yok ceng-i ğazâçun hañâ
vahtidür o kırsa tabl ve şuretâ
- 09 tabl-ı nevbet oldı ' asr ve zamân
rezmiçün kânün-ı mîr-i mehterân
- 10 her yirüñ bir ' âdeti var lâ-cerem
resm-i rümuñ ğayrıdur tavır-ı ' acem
- 11 kūs-ı rūsî bizüm rezmüñ sâzıdur
şehr-i mişruñ kışı rümuñ yazıdur
- derkenar:** kūs-ı rūs tecnîs-i muzarref olduğundan ğayrı tazmîn-i müzdevicdür
yevm-i rezm kezâlık ve bunda ve kış ve yazda vardur beyt ma' mürdur ki
şanâyî' den iki muzarrefi ve iki müzdevici ve iki tezâdı ve muzmiri ve temşîli ve
mürâ'ât-ı nazîr câmi' dür
- 12 fi'l-meşel ol ' arekede her bir dilîr
olmışdı seyf-i meslûle nazîr

- 13 çarhacılardan bir iki pehlivān
 çıkdı çarha girdi aşup cihān
 14 eyledi muḥkem-i ʿarabla ʿarbede
 ikisini katl ider yek ɗarbede
 15 ḳātil-i ğaltān ḥūn-ı merdümān
 ḳāsım-ı laʿlīn ḳabāyıdı hemān
 16 at ayağından ğubār oldu türāb
 şaṭbe itdi gökde āteşde şihāb
 17 gördi şeyṭān ʿaskeri eyler hücüm
 pes kevākib leşkeri itdi rücüm

(083b)

- 01 gök yarıldı naʿra ve feryāddan
 gördigüñ meddi şihāb añlamasun
 02 ʿasker-i ervāmdan edeni ʿazab
 olmuş idi teşne-i ḥūn-ı ʿarab
 03 at ayağından göge ağan ğubār
 yağsalar olurdu niçe kühsār
 04 sen şafaḳ şanma o gördügüñ ʿayān
 ḥanek-i gerdün ḳan ḳuşandı bī-gümān
 05 ol günüñ hevlinden öldi niçe cān
 eyledi ceng itmedin terk-i cihān
 06 benden işit ol günüñ māhiyyetin
 bilmek isterseñ kem ü keyfiyyetin
 07 maʿreke-i bezm-i ʿadem-i sāḳī-yi ecel
 bāde-i ḥūn ol bezme mertebe-i ğazel
 08 yā idüp ḳahrıla cemʿins ü cān
 maʿreke virürdi maḥşerden nişān
 09 yā müşaʿbid oldu āyā bu felek
 oldu bostān-ı rezm aña gele kelek
 10 saña yetmez mi bu eşrāṭa nazīr
 fiʿl-meşel sūr-ı sirāfildi nefīr
 11 oḳ kim atardı anı ḳavvāslar
 ḳanda ṭoḳunsa olurdu yaslar

- 12 berķ-ı seyf olduķça bir bir āşikār
ve iy baba dirdi evlād-ı ŧerār
- 13 yađdırup ŧop ve tūfek bārānını
bu felek seyl itdi dūŧmen ķanını
- 14 gōrmesin bunı felekden ŧañ zemīn
kim yavuz ķardeŧ yağıdadur hemīn
- 15 ŧarķ ve ğarb olup bu ğamdan pāy-i māl
ĉarĥa ĉıķdı ŧavt aŧup tatāl
- 16 na‘ ralardan at ayağından hemān
gōk yarıldı yir delindi bī-gūmān
- 17 fi’l-meŧel rūmı sipāhıla ŧehā
birdürür ‘ālemde gōrinmez ķazā

(084a)

- 01 ķāhire ķulları ĥod baŧlar keser
‘āŧi-yi ŧābi‘ berīninde ĥayr ve ŧerr
- 02 merd-i meydān itdi ķızduķça neberd
ŧōyle kim hergiz ne ĥarr bilür ne berd
- 03 ŧeb-i ŧihābı gōsterüp mānend-i sīĥ
na‘ l-ı sūm-i esb gerdūn dirdi mīĥ
- 04 dūŧmenūñ bađrın felek ĥūn eyledi
nīli ol ĥūnıla gūl-gūn eyledi
- 05 ĥūn-ı a‘ dā oldı ‘ayn-ı cū-yı seyl
fi’l-meŧel oldı ķızıl ırmaķ nīl
- 06 neŧr
- 07 ĥāŧıl-ı mā-ķīl ĥāl-i cerīĥ ve ķatīl ol ĥadde mūlāķi oldı ki bu ĉarb ve ĥarb
- 08 ŧarķ ve ğarb ekŧer nīl üzre olmağın **اھام کتھه کان فرسوده کان**
- 09 **واھاد بھابھ انھادھ کان، و سھل خن مجرھان** dur yā yüzün gōstermemegin
- 10 ol ķadar dūŧmiŧdi ŧüstine ķatīl
gōvdeden gōrinmezidi rūy-ı nīl
- 11 ve bu ‘ asker-i ceng-i cū ve leŧker-i ğavġā-yı ĥū ol merd-i neberd cūyūŧ-ı hevāre
dūveydār-
- 12 dīn miġfer-i pūŧ-ı ğaddāra gīti-nūmā-yı rūzigāra ‘ayn-ı ‘azāb ile nađar itdürüp

13 dünyā kaç bucağ-duğın göstermegin ve gāyet gālebe ile āhīr-i kār-zār
 14 ne olacakların bildürmegin bi'l-cümle min-ibtidā' ü'l-emr şanādīd-i ' uşātuñ
 15 putı şanup yüzi dönmeğın bedevī eger ' arab **ابن المغز والمهرج**
 16 diyü fürce iderken bu mīr-i ' alī-yi ' ālā nazar bu şavaşı bu uğraşı temāşā

(084b)

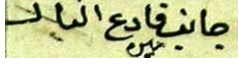
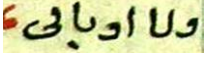
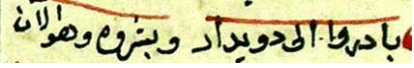
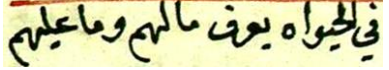

01 eyler-iken ol arada düveydārı gördükde ' adnī kılı hūsn-i çāpük-süvār
 02 ve bunduğ-dāra ki nişān şaşirtmaz idi ve atduğı oğ eger bundan
 03 yire düşmezdi hāy şeh-bāzum kōnduğdan bunduğ-endāzum sen bu ' askerūñ
 04 hūsnī ve bu leşkerūñ ahsenisin ne tūrursun göreyim seni mel' ūnı
 05 niçe urursun aşl bu cenge dā' ī ve bu ' arekeye sā' ī budur şöyle ki
 06 bunı telef ve emrini ber-ţaraf idesin erligi tamām eylersin ve bahādırlığı
 07 yegilersin inşā 'allah min-ba' d ri' āyetūñde kuşūr ve himāyetūñde fütūr
 08 olmaya
 09 gel tüfekden münfekk olma görme gāfil düşmeni
 gözin yansun fitilūñ āteşinden hīrmeni
 10 gözlemek şahş-ı düveydārı zamānuñdur senūñ
 ma' reke-i ta' lim-hāne ol nişānuñdur senūñ
 11 vaqtidür ki tüfege od idesin ümīzdür ki bu vācib bī-vücūd
 12 idesin diyince urdı bu bunduğ düveydāra evşāb
 13 āteş itdi şan ki şeytāna şihāb bu harīf-i rīf bir bunduğ yirise kim
 14 yidi kim hazm idemeyüp imtilāsından dünyā ta' āmından uşandı
 15 uşandı lā-cerem yanında hāzır olan rüfeķā ve tevābi' ine ve hadem
 16 ve haşem levāhıķına benüm ' ömrüm āhīr emrüm tamām oldı hemān du' ādan
 unutmañ
 17 ammā size naşihatüm ve her āyine-i vaşiyetüm oldur ki ola benüm kātīlüm kimse
 bilüp

(085a)

01 n'eylerseñüz eyleyüp fırsatın bulup benüm şārumı andan alasız
 02 ol şart ile ki anı benüm şārum için katl itdigūñüz kimseye dinilmeye
 03 kezālik benüm ma' rekede düşdüğüm söylenilmeye şöyle ki diyesiz ' ulvī kavī
 04 olursız za' if ve meksūr olup ma' rekede düşüp bī-ser ü pā
 05 kalursız ve bi'l-cümle şöyle ki benüm vaşiyetüm yirine getürmeyesiz hālūñüz

06 düşvār olur işiñüz yañılırsız ol demde size ‘ adūlar bī-pāk ve çālāk
 07 kılıç koyarlar ne kebīre hürmet ne şağīre merḥamet idüp dil çıkarmayup
 08 қorlar başlarıñuz şancaқlara dikerler tenleriñüz ḥāk ve ḥūna қorlar
 09 қorқum budur ki nesl-i hevāre münқarız olur erlik bu mıdur ki ‘ urūқıñuzuñ
 10 inқıṭā‘ ina sebeb olasız diyüp ḥamiyyet-i cāhiliyyet ile pend itdi
 11 ne pend bil ki ḡayret қuşağın қuşadup muḥkem pend itdi li-münşihi
derkenar: nüsha ḡamm degül anuñ ḥandesidür güldügi aşl sevede böyle vāқи‘
 12 ḡayretindendür hemān ola тұrurken geldügi
 13 қoz aғacından diler tābūt yetmez öldügi
 14 **der-şehādet-i ḥasan-ı ḡāzī be-ḥak-i ‘ arşāt-ı ḡavāzī**
 15 bu ḥasan nām-dār düveydār urduğından anuñ mevtini muḥaққaқ bilüp
 16 ziyāde mesrūr olup anlardan kendüye қarşu gelüp kimse muқābil
 17 olmaduğından maḡrūr olup қātil-i ḡāfil ferḥān emīn giderken

(085b)

01 kenār-ı nīle yüridi irişdükte nā-gāh қalb-i düşmenden bir dilāver çıkup
 02 nūr-ı ‘ ayn mīr-i ‘ alī a‘ nī ol çāpük-süvār ve bunduқ-dār-ı leyk nām mücāhid
 03 bī-bedeli görmiş kendülerden yüz çevirmiş
 04 āheste āheste gider hā bunuñ iқbāl-i ḥay‘ātı idbārılıḡa
 05 bu yüze dāll ve delīl yeter diyüp şārların olmaḡa müteyemmin görüp
 06 kīne-dār sīne-güzār bir berrāқ mızrāқ atup bi-қazā ‘u’l-lah ve қadere
 07 ḥaṭā itmeyüp vasaṭ-ı zuhrından geçüp şikāf-ı nāf idüp қandan
 08 тоқunduğın bilmeyüp ne ‘ acep olur imiş kişiyе āfet gelicek
 09 andan ayrılıp revān-ı nīle düşüp bir pāk güzel şehīd olup
 10 her vech ile belā-yı ḥüsne mübtelā oldı raḥmu’l-lah çün hevāre
 11 bunuñ düşdügin gördi
 12 diyü biri birine ḥaber virüp
 13 vāşıl olduқda tāze ḥay‘āt bulup şöyle ḥaṭṭ itdi kim ḡüyā ki
 14 yeñi dünyāya geldi ve bu ferd-i fārisī mazmūnında bir iki ‘ arabī beyt oқudı
 15
 16 şimden girü ḡamm yimeñ ḥālā ne қadar ḡālib de olsalar girü siz anlara ḡalebe

(086a)

- 01 idersiz diyüp mühimmâtı tefehhüm idüp mecrûh teslîm-i rûh itdügi
 02 a' nî vilâyet-i ' ademe gitdügi hevâreye ziyâde muşîbet ' azmi olmağın
 03 hâşılı kal' a-i vücûdlarınuñ bir cânı yıķılmaz mı her biri tamâm mâtem-zede olup
 04 kendüz ğamlarınca ğazâyı unıdup ğazâyâ meşğûl oldukları bâ' işden
 05 ol arada olan şirzime-i şerâr nâ-çâr münkesir olup leşker-i şeyhü'l-sultân
 06 ol muşîbeti ğanîmet bilüp fırsatı fevt itmeyüp hücûm-ı rûm evvelkiden
 07 ekşer olduğda hevârenüñ varı yoğı kaçmağa yüz tutduklarında
 08 bunlar anlara katl-i ' âmm ile kılıç koyduklarında meşnevî lehü eyzan
 09 kılıçlar çıktı kından kına girdi
 başı sancağlaruñ keyvâna irdi
 10 felek kıanlar döküp eylerdi cengi
 demidür yire çalsa zehre çengi
 11 kıamusı yirde rûm elide pâ-bûs
 dü-pâların dögerdi meşt-i depûs
 12 duyar mı bunlaruñ darbına âdem
 ki ola şimşîr ile ğaddâra hem-dem
 13 o ğün meydân içinde ' âl eger dûn
 olupdı hâl-i hevâre diger-ğün
 14 ğörince urdığıçun beglerine
 kıran girdi barâķa seglerine
 15 o dem meydân içinde ' âl eger dûn
 olupdı hâl-i hevâre diger-ğün
 16 kimi mecrûh düşdi oldu bî-rûh
 17 kimi oldu tarh kimisi matrûh
derkenar: iştikâķ ve tezâd ve mürâ' ât

(086b)

- 01 hâşılı hevâre âşikâre şardı bular kırmadan uşandı tûfek bâbından
 02 fitil âteşinden peydâ olan şerârdan ol kıabile fetîlenüñ
 03 ğirmen-i vücûdları odlara yandı bi'l-cümle herc ü merc kıurş murş
 04 târumâr ve cân ve cihânda bîzâr olup biri birine kıakmayup
 05 şeyh ve şâb şitâbıla vilâyet-i ' ademe giderler-iken bunlar kıoyup

06 anlar kaçarlar-iken ve mezbūr mīr-i mübārız bir köşeden bu şavaşa
 07 ve gövdeden ayrılan başa ve başdan çıkan t̄ac ve şāşa nazār idüp
 08 her āyine kendüyi ḡalīb ‘adūsın mağlūb añlayup bi’l-küllıye
 09 inhizāma varup vilāyet-i ‘ademe vuşūline bir iki merhale kalduđına
 10 yađın gelmiş iken li-müdevvinihi řavr-ı dīđer gösterüp dūd-ı felek
 11 zāyi‘ oldı itdügi sa‘ y ve emek beyt-i fārisī
 12 biñ laħza biñ sa‘ āt biñ dem

دگرگون می شود احوال عالم

13 در ذکرا قال منبه خبرده بامیر که وده از احوال غار تکران هوان

14 که ز هوان ایشان طفلان کھوان خبر دارند و بکا کردند

15 irdi bir çāpük-süvār ve tiz-rev
 kişver-i arzı řolanup cūy-cū
 16 gūrūb didi āyā mīr-i müheyyib
 olmaya bu bağılın emr-i gārīb
 17 gārba geçdi şevkden hevāre hep

ان جہا صا ر ملکین غلب

(087a)

01 hađđ te‘ ālā nīle fermān eylemiş
 cereceye geçmegi āsān eylemiş
 02 n’ola dirsün dehri şimden-girü sen
 sedd-i nīli geçdi ye’cüc-i fiten
 03 geçdiler ma‘ diyyesüz nīli revān
 nitekim ceyhūn şuyın temür-yān
 04 çūn bular nīli geçidsüz geçdiler
 teşne-leb şu yirine şan içdiler
 05 anda olan ‘askerūñ iy nīk-nām
 ceng içün gerçi ki gösterdi kıyām

06 هر یکی شد لیکن از هوان diyü

از هوش مردمان کرد و غریب

07 hađđ meger bir demcidür hevāreye

- kimseyi omazlar aqlā araya
08 stine dnp bularu smn
oldı hevre hev-dr hemn
09 anı ol pk-svrn- ricl
fris-i meydn merdn- ricl
10 bu felek her birinde bay ve ged
eyledi hk vcdn heb
11 **zkru ayn'l-atlı evveluhum murd beg mdebbir**
12 ol mdebbir hib'l-r murd
n-gehn gitdi cihndan n-murd
13 hy- bed bed-nefs idi hd rydı
farı var iken pr-istignydı
14 dige bi'l-hyr ile me 'mr olmasa
bil ki merdm aa yir yo yataca
15 re 's'l-nevbe
16 virdi re 's'l-nevbe baı badan
nie server baı ıdı adan
17 fitne avulmadı avdı nevbetin
gitdi terk itmedi mr hdmetin

(087b)

- 01 eyh ' arab ibn-i kik
02 a yormı yimege bezer felek
ibn-i kiki kekek itdi itme ekk
03 var imi beyne'l-' arab o hrmeti
didiler olsun ziyde rameti
04 topc baı
05 topc baı itmedin bir arb-zen
banı top eyledi y ibn'l-hsan
06 yle toundı aa to- ecel
oldı daı sylenr arb- meel
07 **hsan nm-dr**
08 y anı ol asen-i hed-y hsen
n'eyledi iitmed mi anı sen

- 09 ya' nî kim hem ġāzî hem oldu şehîd
bunduğın yidi düveydâr-ı pelîd
- 10 zıkr-i baқыyyetü'ş-şühedâ
- 11 bu benüm bildüklerümdür âşikâr
niçe bunduğ-dâr oldu ħāk-sâr
- 12 düşdi hem niçe ' arab niçe ġarb
kaldı meydânda hemîn söz ve seleb
- 13 'alemi hevâre nâlân eyledi
cerr cebi alan ve tâlân eyledi
- 14 hep tağıldı ol ra' iyyet 'askeri
bu meşeldür âdem olmaz il eri
- 15 tiz yitiş ' âlem ħarâb oldu meded
niçe âdemler türâb oldu meded
- 16 **âġâh-şuden-i ân serdârân ez-ân vâkı' a-ı düşvâr**
- 17 çün işitdi şeyh sulţân bu sözi
kanıyla taldı o dem iki gözi

(088a)

- 01 didi ħayfâ tutmaduğ nâşih sözün
bildürürler aña kim bilmez özin
- 02 didi itmek hem bunı ' ayân
yeñdirür ġayretle cân virmek hemân
- 03 bir bölük sedd eylesün bu arayı
biz varalum görelüm hevâreyi
- 04 **neşr-i der-tefaşşül-i ħaber-i kesr**
- 05 ya' nî bu aqvâl-i ' ummâl ceng ve cidâlde ġarb ve ħarb ve hây ve hüy qatl ve qıtâlde
- 06 iken sem' -i cem' ine yitişdi ol ħalde ki bu iki ' asker biri birine qarışdı
- 07 ve qatışdı tuğyân-ı nîl ħayret-i ħadden aşdı âteş-i ġayretile tutaşdı
derkenar: tuğyân-ı nîle nîl-i ħayrete muzâfdur
- 08 bi'l-cümle her cihetden iş başa düşdi ne aña ihmâle qâdir ve bunı
- 09 bi'l-külliyeye söyündürmege qâdir oldu **متنبين بين ذلك لا الهو ولا**
- 10 **الهولا** bir zamân vâdî-yi fikretde ħayretde kaldı âġir-i kâr nitekim iş'âr
- 11 olundu bunı fikr itdi ki bunda kemâ-kân cenge bir serdâr qoyup kendü bi-nefsihi

12 cānib-i cerr-i cāyı ihtiyār idüp **النار والاما** diyüp gayretle ‘ibretle
 13 hayretile harāretile mehābetile şevketile bu derd-i serāyla her biri
 14 yüz merdüñ derdine merg dir yigirmi otuz güzide erile fenā-yı cerr-i cā
 15 olan қазақ-yı fenāya çıkup ol ceng maḥallinden ba‘id bir arz-ı mürteff‘e
 16 şu‘ūd idüp ol ma‘ārik ve mehālikde nazār kılup

فِي الْمَلَأِ مِنْ نَاتُونَ بِرَ أَحْوَالِ الصَّكْرَانِ

17 gördi hevāre қор bunları қаңар
 irdüğinden baş alup қанлар шаңар

(088b)

01 ḥasan bi-ḥayret gelüp ‘aqlı gider
 her neye kılsa nazār dermān umar
 02 ki uyanup yüz sürdi ḥak-i ḥayrete
 ki binüp тұrurdı esb-i ḡayrete
 03 қалды ḥayrān cennetine gerdişüñ
 didi ḥile ḥud‘ adur dāyim işüñ
 04 zār-kār kār-zārı añladı
 başına ne gelecegin añladı
 05 şānında peşimānlık nişānı müşāhede ve zātında emaret-i rihlet ve ‘alāmet-i mevt
 06 olduḡda kāškī ol nuşḥ ve pendı işideydüm ve anı
 07 tā ki şimdi aña göre iş ideydüm ve anı
 08 icthād itdüm cihāda gerçi imkān olmadı
 09 müşkil oldı müşkilüm gitdikçe āsān olmadı
 10 diyüp derd yanına yaқınup қанда gidecegin bilmeyüp gördi ki şahḥ gözi alası derd
 olup

11 yanında kimse қалmayup тағılmış **إِلَّا مَا دُونَ عَشْرٍ** anlar ile
 12 müşāvere eyleyüp siz ne dirsiz buña şimden girü bir çāre var mı ola
 13 didükde niçün olmaya bu ‘asākir-i münhezime ‘ummāl cengde iken keser bir bir
 illā mīr
 14 şadāsı işitdükde ḥāh ve nā- ḥāh тағılmışlardır hevāre ise ol cānibde
 15 ‘arşada bulunanları қırmada қумда ‘ammāl kimi қıtālde cidālde urmaḡa
 16 irmege yıқмаḡa meşḡul iken bizüm ‘askerimüzüñ bu cānibde bulunanları

(089a)

- 01 sizüñ şağ ve esen bu arada kaçmayup turduğunuz bilicek girü 'ale'l-
- 02 fevr cem' olmak kâbil degül mi ola niçe **يوم يوزا المر من افيه وامه و**
- 03 **صما حبتة** muktezâsınca her nefer **اي المعرا** diyü olacağ oldu mı ola
- 04 bi'l-cümle girü emr ve tedbîr-i mevķuf fikr-i emirdür didüklerinde 'ale'l-fevr
- 05 adam gönderüp envâ' -ı istigâse ve nedâmetile nuşret taleb itdügüdür
- 06 ki zıkr olunur
- 07 bir muķaddem gönderüp iķdâm ider
hâlini hükķama hep i' lâm ider
- 08 añladum fikrüm şavâb itdüm ĥaṭâ
ben baña itdüm dirîğâ ben baña
- 09 uymadum ĥayfâ ki ol nâşihlere
seyfümi şâlih bilüp ṭâlihlere
- 10 ne aña isnâd iderem ne buña
leşkerümden oldu n'olayısa baña
derkenar : beyân aşl ne oldısa
- 11 çoğı hüvârıla idüp ittifaķ
benimçün maḥfi görmişler yarağ
- 12 çeşmi pür-ĥün cismi pâ-mâl itdiler
bu müvâlisler baña al itdiler
- 13 câhile uydum ġurûr-ı câhla
yoldaş olup iki güm-râhıla
- 14 iy murâdı 'aksine dönen murâd
çarĥuña toķundı şu yirine bād
- 15 ĥâlimüz ĥayfâ diger-gün eyledüñ
hem seni hem beni mağbün eyledüñ
- 16 mâ' -ı müsta' melle itdüm şan vuzû
kendü elümle koydum ocağuma şu
- 17 kendü nefsimçün degüldi ve emni
odlara yansun ra' iyyet ĥirmeni
derkenar: benim için imâle ile okunma çok gerek
derkenar: tecnîs-i ĥaṭṭ ile tecnîs-i nâķısuñ cem' olduğı şüretdür

(089b)

- 01 fikrüm idi cem^ç -i māl-i salṭanat
veh ki virdüm yolına ^çākıbet
- 02 ḳanda gitdi ḳanı ol cem^ç -i ^çazīm
buldı fırsat varsun ögünsün ğarīm
- 03 ḳādir olsam bu iki tüfekliye
^çālemi neng eyler-idüm mer^ç iye
- 04 baña ol gündendür el-ḥaḳḳ bu belā
rūḥını itdüm düveydāra ^çaṭā
- 05 kendü düşen ağlamaz dirler çeker
ağlamaḳ degül gözi daḥı çıkar
- 06 iy muḳaddem tiz yüri var ol yaña
gör ne iderler efendiyye saña
- 07 umaram itmeyeler sözümi redd
bu iki bunduḳ-dāra itsünler meded
- 08 her ne didilerse geldi başuma
- 09 raḥm iderlerse demidür yaşuma
- 10 diyüp muḳaddem gelüp ^çale'l-^çāde selām virüp mīr-i āşüfte-ḥālūñ selāmın
- 11 selāmın getirüp bir vech meşrūḥ inkisār ve inhizāmın taḳrīr idüp
- 12 sizi bī-iṣṭibāh her hālde ḥayr-ḥ^çāh añlayup **دوستان قدر دوستاواند**
- 13 **دکتر نعم کن بر حال من** didi ki **جای رحمت** diyüp yokdur illā mekān
- 14 derdine dermān girü serden olacağın bilür ya^ç nī nuşret ve müzāheret için
- 15 bir ḳaç ğarb iki üç bunduḳ-dār ve bir niçe merdān-kāra çāre var ise görsünler
- 16 vaḳtidür eglemeyüp göndersünler mışrā^ç -ı diğēr **برعمکن ای کریم که وقت ترست**
- 17 diyü luṭfiñuz ricā eyler ve illā emri tamām ve's-selām didükde cevāb

(090a)

- 01 cevāb
- 02 imdi iy muḳaddem muḳaddem-i bī-ḥicāb
sür^ç atile var emīre vir cevāb
- 03 bilmiş olsun bizden aña çāre yok
ḳanda gördüñ kim döne atılmış oḳ

- 04 anda gitdi anı ol dānā murād
ki itmişdi anuñıla ittiĥād
- 05 şöyle itmişdi muĥabbet mīr aña
dirdi oldur nā-murād ki ansız ola
- 06 dest-gīr olmişdı ol üftādeye
budurur dūřende merdüm-zādeye
- 07 āferīn itdi mükāfātın anuñ
ya‘ nī def‘ itdi beliyyātın anuñ
- 08 bu nedāmet rezminüñ şermendesı
ol selāmet bezminüñ gündesi
derkenar: tefsīr-i celī beyt-i muraşşa‘
- 09 biz aña kārūñ olacađın āĥiri neye varacađın diyüp
- 10 سَظَرِي الْعَوَاقِبِ سَلِمَ مِنَ الْوَأَيْبِ diye-gördük sözüümüze uymadı
- 11 ulağına oymadı ĥod rāy olup kendü fikrin řavāb añlayup
- 12 ĥaĥā eyledi pes ne çāre ba‘ d-ı ĥarābü’l-başra مَرَعَلَمَا شَا
- 13 الْقَمَاسَا beyt elile kendüye itdügin ādemdür bilüp itmeye mecmū‘-ı ‘ālem
- 14 ammā āgāĥ olsun ki fırşat bulup açup urtulmağa maĥall köşe
- 15 ve iĥtifāya ābil depe dere ve şüret-i țayrda țayrān ve hevāya ve arasa yok
omasun varsun
- 16 bervāze ĥīle ile cenāĥ-ı necāĥa bulursa țurmasun uçsun gitsün
- 17 a arada oyup bu emvāc-ı baĥr-ı tārācdan selāmet yaasına yakasına

(090b)

- 01 yapışmağa çāre bulursa ĥabl-i metīn emn ve āmān gibi yapışup
- 02 وَالْأَجْرُ لَكُمْ غَلَاظِ غَايِبِي صَبْرِيكَ زَيْدَتِ عَنَابِيهِ لِحْدِ فَرْكِهِ
- 03 mīr kim āgāĥ olan orțu yirinden aşağa țaraf-ı nīle ki
- 04 mu‘ bir-i cerr-i cādan bu güne dek geldi ve aşl oldu dirler hemān n’eylerse
- 05 eylesün aña irmege sa‘ y eylesün varup müřārün-ileyh إِعَانَوَد
- 06 أَنَا فِي صَبْرِيكَ diyüp elin öpüp pāyine dūřsün orĥuyla
- 07 ĥicābı oyup başını dāmen-i emn ve ĥimāyete şarsun ümīzdür ki
- 08 gimiye alup şalaya yā nuşret ılıp beş on tüfekden ve bir aç

- 09 kavvās vire tā ki kimi tūfege tuta kim oqlaya āfetden allah şaklaya
 10 aña bundan ahsen ve bundan rūşen tedbīr olmaz likin
 11 hevāre bu leşkeri haqlamış ve eṭrāfı kaplamışdur bu iki rāst
 12 gelmeyeler karşı muḳābil olmayalar çün muḳaddime zıkr olunan muḳaddimi
 13 gelüp mīr-i ğam-ḥāra bu cevābı virdi sözlerin bu def a gūş
 14 idüp fi'l-cümle fikre varup ol aradan ḥātemātın almağa
 15 ğam-ḥānesine gelüp ba' de ağa cānibine gitmeyi fikr-i fāyiḳ
 16 rāy-ı ḥüsn gördi ve bu ma' ānī-yi ebyātı ḥātırına getürdi
 17 ve nefis-i nefisine ḥiṭāb idüp gönüldeñ oḳurdi

(091a)

- 01 tīz yitiş dārü'l-sa' ādet ḥālīdür
 niçe ḥālī derd ğamla mālīdür
 02 hep şanurlar kim seni tıttuñ kenār
 görmeden hevāre tırma anda var
 03 kimse tıttmadın duḫūl it bābdan
 şāhibin kim men' ider bu esbden
 04 ṭab'ına ḥoş geldi anuñ bu kelām
 geldi dār-ı devletine ve's-selām
 05 ḥayret-ile girdi dār-ı 'ibrete
 ğayretiler çıḳdı ḳaşr-ı ḥayrete
 06 düşmen anı arar-iken cā-be-cā
 bu 'acebdür ekl ü şurb itdi ricā
 07 içdi bir şerbet iki loḳma yidi
 işiden anı ta' accüb eyledi
 08 rızkını yir imiş ol meger
 ya' nī şoñ yiyişi oldu didiler
 09 bu ne ḥikmet diyü düşme müşkilere
 aldı gitdi ḳomadı rızkın ile
 10 hemān alabildügin alup çalabildügin çalup 'aḳd-ı naḳdin 'abb 'abb idüp
 11 ricāl-i seb' a-mişāl cem' olup yedi çāpük-süvār ile bi'l-ittifāḳ bir uğurdan
 12 at arḳasına gelüp ol der ve dergāhı 'adūdan ḥālī görüp mızrāḳ

(091b)

01 mızrāk-ı ğāreti atup ʿ aṣā-yı kaṣr-ı şeyḥ-i himmeti sū-yı baḥra toĝrudup
02 yaʿ nī iztīrārı maḳʿ ad-ı muʿ tāddan ḳalkup cūṣ-ı ğūṣa inüp bu ḥareket-
03 āṣūb üslūbda ḳalbine hümüm-ı ğınā-yı fenā hücum idüp āḥir-i rükūbda rikāb-ı
04 girye
05 ḳadem-i ğamm pāyı baṣup tāzī bedevī atlar ile cevrdür ve ʿ itāb-ı dehr ile
06 ʿ atebe-i bāb **براني وصدًا بعد واحد** aʿ nī biri biri ardınca öñi hārib soñı
07 ṭālib gibi şıçradup ol hevāda eyyām-ı şitāda göĝi bu gibi dizilüp sāḥile
08 ne sāḥil cānib-i baḥra bī-ḳāfile ve dāḥile çekilüp sürʿ atile giderler iken
09 ne sürʿ at bī-bāl ü per uçarlar iken bu resme ḥareket-i istiʿ cālden ḥarāret gelüp
10 ʿ atş-ı pür-āteş ğalebe idüp ol yolda olan ḥaḳḳākīn erbābından şu isteyüp
11 bu ḳulle şunulup içdükde her cānibden **هنيئا** āvāzın işidükde şuyuñ
12 selsebīl olsun şuyuñ kesilmesün dostuñ refʿ etde düşmenüñ düşkin
13 olup hevāre hep hebā olsun ʿ ālemde hemān sen şaĝ ol emr ve fermān kemā-kān
14 yürisün diyü kemā-yenbaĝı duʿ ālar itdüklerin gūş itdükde ziyāde riḳḳatinden
15 tevāzuʿ -kiyān duʿ ādan unutmañ diyüp egilüp ḳulleyi şāḥibine şunarken
16 nā-gāḥ bi-ḳazāʿ uʿ l-lah ḳudse başından şantı düşdükde ḥayl üzre
17 ṭutup ḥaylī fikre varduḳda girü eṭrāfdan aʿ yān-ı eryāfdan ol arada
ḥāzır olanlar meʿeyyali yā emīr naşruñ allahüʿ l-ḳadīr ğamm degül li-muşannifihi

(092a)

01 li-münşihī
02 ne ğamm düşsün ḳūza ʿāt olsun başuñ şaĝ
03 ḳılıç ḳavī düşmene ki ola yüzüñ aĝ
04 umaruz ki ide mevlā müşkilüñ ḥall
05 hemān ḥaḳḳa şıĝın meydāna at şal
06 senüñ erliklerüñi söylesünler
07 baş açdı girdi meydāna disünler
08 didiler andan āheste āheste giderler iken yine mızrāḳı bir destüñe toḳunup
09 destinde iki pāre olduḳda bu iki ʿ alāmeti gördükde bu her āyine ḳolayına
10 degüldür mıṣrāʿ ne ʿ aceb olur imiş kişe āfet gelicek niçe idelüm
11 **الامر الى الله** mıṣrāʿ ğāyeti hem ğazī olam hem şehīd diyüp ol

12 arada olan sūr kapusun taşra çıqup hevāre girmesün diyü
 13 girü yapmağa emr eyleyüp tırmayup ağa cānibine aşdılar niçe vādī
 14 niçe şahrā geşdiler maḥall-i maṭlūba qarīb olup cān-ı ‘ azizlerin düşmenden
 15 ḥalās idecek maḥallde meger hevāre bunlaruñ ḥaberin alup cevānib-i
 16 erba‘ ayı ihāta kıilup menāfiz-i fezā ve ma‘ ābir-i arzı kuşadup
 17 tırurlar imiş mīr-i zaḥl-ı nūḥūset ol seb‘ a-i seyyāre ile yürüyüp

(092b)

01 yürüyüp bunlara görindikleri gibi hāy işde a‘ ver görelüm qanda
 02 gider diyüp bir kaç ālāy dahı cevānib-i selāşeden zūhūr idüp
 03 mızrāk yitişecek yirden ırak tırup bu tavra hāy ve hücūm itdüklerin
 04 her biri şavt-ı ‘ ālā ile merdāne ḥaykırup yā şeyḥü’l-ḥasan ve yā denīyü’l-nefs
 05 yā a‘ mā yā a‘ ver **ابن المغرایع المعروف** didüklerinde bunlar gelüp ürür
 06 kār-bān göçer mişlince kelebek ‘ uv ‘ uvın işitmeyüp mızrā‘ li-şeyḥī
 07 **اونیه اورن ایتک** n’ola ḥālī diyüp bu gūne söyleşüp biz ki ḥālā
 08 ölüm erleri ve anlaruñ çeker dirileri ve meydān-ı ‘ arşāt serverleriyüz
 09 birimiz bunlaruñ onından yüz çevirmez kılıçlarımıza bunları virmeden dutmaz
 10 bunlar dirseñ ḥamiyyet-i cāhiliyye ile ‘ inād ile fesād ile sirişte olmuş
 11 bir şerīr qavmdür ki qat‘ -i tarīqden kesilmeyüp gayretile seyf aña gelmişlerdür
 12 muḥārebeden hurūb itmeyüp biri düşdügi yire onı düşer ve onı
 13 düşdügi yire biñi üşer ḥāşıl-ı kelām bunlara kırılmaq ile eksilmek
 14 yok bize kaçmağ ile ḥalās kıt‘ ā li-muḥteri‘ hi
 15 yire girsek göge çıksaq qomazlar
 16 qamu gayret qovup bizi qorlar
 17 ḥayanmaz her ne deñlü muḥkem olsa
 niçe yirlü qayayı sel toparlar
 17 hemān **الاجل واد والمقدر کابن** dir yā semtin tıutup şu qarşuda

(093a)

01 görinen qara depeye varınca at depelüm ümīzdür ki qabline bir niçesin depeleyüp
 02 hem gāzī hem şehīd olavuz diyüp ḥelālleşüp ol cānı kolaylayup
 03 bunlar qovalayup ardlarına düşdükte tīr ve tīgden geçüp kılıç şalımına mızrāk
 atımına

- 04 gürze çalımına dopus darbına sîḡ tı' nına geldükçe ve lehu
 05 bu dem içre çok kilâb öldürdiler
 niçesi ölü mi kaldı gördiler
 06 ḥaḳḳ budur kim itdiler yaḥşî şavaş
 biri ona gitdi niçe başa baş
 07 pes hevârenüñ düşeni düşüp qalanı qalup girüsi qarup atı qavî
 08 kendü yigin yigitler yitüp bunlaruñ atı turup kendü düşene üşdiler
 09 hây ve hüy diyince yitdüklerin yıqdılar yıqdukların tamâm itdiler hemân
 10 emîr-i cihân-pehlivân ile sâbi' seb' a bir bahâdır civân qalduqda
 11 hevâre bu küştegân emîrüñ sâz ve selbin olmaqda ve kendü ölülerin ağlamaqda
 12 bir ân oyalanup eglendükde baqıyye-i süyüf-ı hevâre-i mezbürân mîr ve civân
 13 bunları bir miqdâr uzadup ol küveme irişüp n'eylerse eyleyüp
 14 atla depe depesine çıkup aşığaya nazâr idüp görür taraf-ı baḥrdan
 15 mâ-^ç adâ cevânib-i şelâşe-i ezyâl-i küvemi ihâta idüp şayyâdlar eṭrâf-ı
 16 şayd-gâh-ı gûha yayılır gibi yayılup yuqaru ağdukların görüp
 17 **واوليننا واندانتا** bu ağdıklar daḡı bizi qomaz mı ol fedâ virdüklerimiz

(093b)

- 01 ol fedâ virdüklerimiz ile qanâ^ç at itmeyüp bizi de almayınca qomayalar gibi
 02 imdi iy civân-ı ^ç alâ qadrü'l-imbân ben bunlara göz göre âşikâre zebün
 03 olmazın bunlara cân bedende dil tende iken giriftâr olmadan (her vech ile)
 04 girdâb-ı baḥra düşmek yeg diyüp pes yıldırım gibi deryâya inüp kendümi
 05 atla deñize atarın ecel ḥall oldısa ne söz emru'l-lahuñ **كل فرخ أعمى**
 06 **الموت كانوا هكذا لا وجه له الحكيم واليد ترجعون بها واليا**
 07 bi-^ç inâyetu'l-lah atdan ayrılmazın at beni bir cânibe çıkarur inşâ'allah selâmet
 08 yaqasına yapuşurın hele senüñ fikrüñ nedür didükde yâ seydi yâ mevlâ
 09 benüm işüm qolay
 10 biz ol günden şataşduq bu belâya
 özüñ meyl eyledi bu mâcerâya
 11 dirîğâ dönmezimiş atılan tîr
 ne çâre böyleymiş emr-i taqdir
 12 ne ḥıdmet didüñise itdüm anı
 aña kaldı ki virem saña cânı

- 13 yūri sen ŧu gibi baħra revān ol
birüz hevāre gözinden nihān ol
- 14 muħaŧŧal hemān ben bu ye'cūc-i fiten yolında sedd-i iskender gibi kıyāmet
ķopınca
- 15 ya' nī ölince ŧurayın **الى ابن اكلان** diyü ħiṭāb ve iğzāb ideyin bunlar
- 16 ol dem benüm ķanum dōkmegile maķber olsa gerek sen ol sā'at bu cānib
zeylinden el ķeküp
- 17 öte yaķaya geķüp yalıñuz cānuñı ol bir ucına yapıŧdurup **يعاين جان من**

(094a)

- 01 diyüp ol yaķa ŧaħrāsında bir ķaç gün rüy-ı 'āleme baķa-gör hemān beni du'ādan
unutma
- 02 diyüp emīr gitdi bu ķaldı didügi gibi hevāre buna üŧdi
- 03 bunı alınca bir niķesi düŧdi āħir-i kār-zār beg geldi zār ve zor ile
- 04 bunı daħı düŧürdiler ammā daħı cānı tende 'aķlı baŧında iken **الوسيدك**
- 05 **يا صبي** diyü ŧordılar söylemedi söylemege ķaŧd daħı eyledi
- 06 sa' id ŧehīd oldu ŧöhreti ŧa' id oldu li-müdevvinihi
- 07 n'olaydı ŧöyle seveydi efendisin her ķul
- 08 ki nefsin anuñıķun cān ile fedā ide ol
- 09 el-ķıŧŧa bu cānibde mīrūñ de ħāli ber-ķaraf oldu ol cihetden ki atla
- 10 deryāya atıldı meger ol maħall tayaķ imiŧ atuñ ayaķları ŧancılup ħarķdan
- 11 ħalāŧa mecāl olmayup ol arada ħarķa varup ŧalbınuķķa daħı iķerü girüp
- 12 'āķıbet telef oldu hevāre gelüp emīri ol ħālde bulup ŧıbāğ ŧalup
- 13 mızrāķ üŧürdiler ya' nī kim kendüler düŧürdiler andan ādem üŧürüp bir belāyla
- 14 ŧaŧra ķıķarup emīr-i deryā-dili ol ħālde buldılar üftāde n'eylesün varķadan
- 15 varķaya 'āķıbet girdāb-ı baħr-ı 'adem-i 'adene düŧdügin bildiler
- 16 gördi üŧdi bir bölük zāğ ve zegān
ŧāh-bāz rūħı pervāz eyledi
- 17 bu felek bir ħālde ŧurmaz döner
ķut ki ķoķ ikrām ve i' zāz eyledi

(094b)

- 01 hākim idüp mer' ī şan kim felek
şeyh iken mîr ser-efrâz eyledi
- 02 likin çarha i' timād devre istinād şuya şığınmağ bāda inanmağ gibidür
- 03 bir gün aña da bir sille urur kim nār-ı berç gözinden odlar çıkar hāşılı ir eger geç
kimsenüñ
- 04 kimsede haqqı qalmaz be-her-hāl alur hayr eger şerr ol zamān ki hevāre mîri bu
düş-vāra
- 05 düşürdi ' āķiller ağlaşup nādānlar gülişirdi āyā bu muşibete ol kişi
- 06 gülmek gerek ki aña hergiz ğamm-ı tārī olmaya ve ol kişi ağlamak gerek fikr-i
mevtiden
- 07 hālī olmaya mışrā' **هكذا احوال عالم هكذا**
- 08 muhaqqakdur dilā ' ālemde bu hāl
olupdur ' ömr veh zîrūñ katli iqbāl
- 09 bu ma' nīde dimiş bir iki kāmīl
niçe naql eyler anı diñle nāķil
- 10 gicesi qarġanuñ bayġuşa gündür
eşegüñ ölümü ite düġündür
- 11 meşeldür söylenür bī-fikr ve tedbīr
biri ölmeyince degmez birine yir
- 12 gerekse rāfīzī olsun ne zeydī
qomaya ' ömr veh gerdün haqq rindi
- 13 hem āķir böyle oldı hāl-i mer' ī
kesildi başı be-qānūn-ı şer' ī
- 14 şu rū 'yā kim ben itdüm anı ta' bīr
- 15 başına geldi ' aynıla bir bir
- 16 a' nī emīr-i nā-murāduñ vāķı' asında depeye çıķduġı ve hevāre aña çıķup
- 17 şu' ūd itdüġi ba' de deryā-yı ecele düşüp ġarķ olduġı ve ġayrı

(095a)

- 01 ve ġayrı her neye ' aynla vāķı' olduġıdur ki zāķir oldı
- 02 **ليس من رتته** li-men-rettebehu
- 03 çūn anuñ hevāre çıķardı tenin

- gördi her birisi olmuş düşmenin
 04 secde idüp şükr-i yezdân itdiler
 ıamdı allaha firāvān itdiler
 05 ‘ādeti üzre idüp iclās anı
 cem‘ olup geldi selāma nās (...)
 06 cümleten giydürdiler tāc ve abā
 geldi evvel didi mer‘ī merabā
 07 dirmişsin gelmediler yanuma
 ya‘ nī cem‘ olmadılar dīvānuma
 08 ve atına merhūndur çūn kim ebūr
 üşde geldi var ise ıdmet buyur
 09 maşhara idinüp anı āşş ve ‘āmm
 intikāmın aldı hevāre tamām
 10 tafşil-i zālīk
 11 āşılı bu icmālūñ tafşili budur ki āl-i ay‘ātında dār-ı sa‘ ādetinde
 12 kürsī-yi devletde maḳ‘ad-ı ref‘etde ükme ve ükümetde olduğı gibi
 13 kemā-kān ‘alī asbū’l-ımkān bir mürtefi‘ yirde iḳ‘ad ve iclās
derkenar: ‘indü’l-ba‘z u‘ūd ile sücūduñ arḫı yok didüklerine nazār bu arada
 böyle dinilmişdür
 14 idüp ‘ādetlerince kimi şikāyet ılup kimi ışşa şunup tāmme-i
 15 buġāt ve ‘āmm-i ‘uşātdan her biri bir dürlü ezā bu gūne istihzā
 16 eyleyüp **سردار طغاف بناف ، سيد نفاق عصاة** a‘ nī disün hevāre
 17 mer‘ī didükleri nā-bekāra hoş gelsün diyü ferān ve şād olsun diyü

(095b)

- 01 terennüm ve teġannī birle fuşḫ ve belīġ şī‘rler okuyup bu maḳūle inşād iderlerdi
 02 ıṫ‘a
 03 böyle ġazā-yı ekber itmedi mīr mer‘ī
 hoş kesdi böyleydi bil kim gögsi arzı
 04 anuñ ki geçmişdi cānına ār-ı cevri
 görüp bu resme atlin azzından ola-yordı
 05 ez-ebyāt-ı temür-nāme
 06 **من ده که آرام جانم شود | عدا بخشن روح روانم شود**

07 der-ḥitāb-ı eşnāf-ı ‘itāb

08 اغاكا اناسا امير عبدكم طرافصغير او كبير
09 قد قصدتم قتل قوم هكذا ما عرفنا اي نبي ذنس

من جنزير الاخيه وقع فييد

10 niyyetüñde ḥayr olsa bu belāya mübtelā olmazduñ

11 ḥadīşine mazhar olmazduñ

12 **ḳāle ḳā’ilun minhum**

13 ol biri dir a‘ ver a‘ vānuñ ḳanı

şöyle bir dem baña cānuñ ḳanı

14 ol tehevür ḳanı ol ḥışm ve ğazab

kime virdüñ ḳanı ol sāz ve selb

15 **ve minhum men ḳāle ha-kezā**

16 biri dir sen misin olan beg bize

olmağa lāyık degülken seg bize

17 ḥīle kār itdi saña iy ḥīle-kār

eyleyüp ḳaşd-ı şikār olduñ şikār

(096a)

01 **ve ḳāle el-āḥer**

02 biri eydür ḳanı a‘ ver ‘ avretüñ

hey muḥanneş yoḳ mı hergiz ğayretüñ

03 sen binerken ğayra çekdüñ bāreyi

ḳanı toyum eyledüñ hevāreyi

04 gel emīrüm gūş ḳıl bu sözleri

ol ki ḥaḳḳ dimez yumulsun gözleri

05 aşlı yoḳdur böyle ḳatı düşmenüñ

ki eyleye milküñ taşarruf düşmenüñ

06 sen çok iḥdās eyledüñ iy nā-ḥalef

böyle miydi ya‘ nī üslüb-ı selef

07 yaḳdı yıḳdı dāruñı düşmenlerüñ

ḳaldı rehzenlerinde zenlerüñ

08 iy ‘ aceb sen itdügüñ kim eyledi

gör saña ol bed-fa‘ ālüñ ḳıldı

- 09 oldı bir bād ve hevā ol āb-ı rū
kendü elüñle koyduñ ocağuña şu
- 10 çok cefā itdüñ bu bāb-ı cāhda
itdügin herkes bulurdı gāhda
- 11 bilmedüñ haqqā ki yañıldıñ işüñ
tağame-i zāğ ve zāgān itdüñ leşüñ
- 12 şad hezārān āferīn bu oynına
gerdişüñ olsun vebālüñ boynına
- 13 ne kadar rūhuñ almağıla olmayup
aldılar koyundağı mālı bulup
- 14 kām-yāb oldı bular bu hālde
lik bilmem n'ola ittiqālde
- 15 itseler n'ola bu resme güft ü gūy
oldı mālile emirüñ pāy pūy
- 16 eyleyüp hayfā ki çok luṭf itdiler
üstine bir yār yıqup gitdiler

(096b)

01 **hiṭāb-ı hevāre der-tāzī li-mü 'ellifihî**

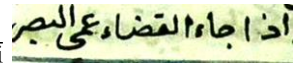
02

03

- 04 ta' ziye ve tesliye li-men ḥazīn ve zikrun cemīlun li'l-merḥūmi emīr 'alī bin ḥasan
- 05 olma maḥzūn ḥāl-i gerdūn böyledür
tā ezelden ya' nī ḳānūn böyledür
- 06 kimini tiz bitürür tiz yitirür
bī-sebeb kimin aradan götürür
- 07 her ni dirseñ getirür itme şekk
ilüñi götürmez ancak bu felek
- 08 haqq budur ki olmışdı ibn-i ḥasan
aḥsen-i ebnā-yı 'ömrden cümleten
- 09 ger şorsañ kim baña niceydi ol
ehl-i dillerden cihān-dideydi ol
- 10 bī-bahāne ḥākim-i bī-pāk idi

- göñli alçağdı şu gibi pāk idi
 11 bī-naẓīr idi o mīr-i kām-kār
 herkese қadarınca iderdi i' tibār
 12 olduğı olmışdı 'ālemde bedīd
 şāhibü'l-ḥürmet ve zī-be's-i şedīd
 13 didiler anuñ olanlar hem-demi
 zāyi' itmezdi ḥuқūq-ı ādemi
 14 ehl-i 'ilmüñ bilüridi қadrini
 hīç cāyız görmezidi ḡadrini
 15 eyüye ḥüb ve yaramazdı keme
 dīn şan diyü itdi ādem ādeme
 16 vechini hevāre gördiler girye
 ḥaraba'l-lahu diyār-ı zālimiyye
 17 'āqil ve dānāydı derrāk idi
 ḥayr ve şerr emrinde pür-idrāk idi

(097a)

- 01 likin ālāya mübteḡāsınca
 02 қam'ını hevārenüñ ḥayr añladı
 hīç şerr añlamadı ḡayr añladı
 03 gözüñ aç bu ma' nīye eyle naẓar
 ya' nī
 04 olsa ādem 'ayn-ı 'anḡā iḡtiżā
 05 қādir olmaz kim ide redd-i қаzā
 06 **der-zīkr-i ḥikāye-i 'anḡā li-te'yīd el-kelām bi-münāsebeti maḡām**
 07 süleymān ki aña 'ālem oldı bende
 eger perendedür eger devende
 08 hevā üzre besātın yazdı şarşar
 hemān taḡt-ı revāndı niçе şarşar
 09 idüp emrine tābi' mār ve mūrı
 hevā yüzinde zabt itdi tuyūrı
 10 olaydı ins ü cinn emrine münḡād
 besāt taḡtına firāş idi bād

- 11 meger bir gün serîr-i devlet üzre
oturup hüküm iderdi hikmet üzre
12 çü baht oldu kazâyıla kaderden
işitdi hep gelenler baht ve berden
13 bu yüzden niçe hikmet söyledükde
kazâ 'u'l-laha redd olunmaz didükde
14 o meclisde meger hazırıdı ' anqâ
didi ben kâri 'em reddine haqqâ
15 süleymân gördi eyler anı inkâr
didi ilzâm için lâzımdur izhâr
16 bu gice şark ve garbuñ beglerinden
birinden geldi kız oğlan birinden
17 biri birisine çift itdi allah
yüri men' eyle sen çün olduñ ağâh

(097b)

- 01 bu sözi işidüp ' anqâ-yı şeh-bâz
gelüp ol kıızı kapdı mer' i çün râz
02 beşiginden kapup pervâz urdı
anı bir küh-ı enbûha getürdi
03 pes itdi terbiyyet luğf ve keremle
beni âdem gibi nâz ve ni' amla
04 bu resme nâz ile büyüdi seseldi
nihâl-i serv uzadı yüceldi
05 kaçan hadd-i bulûğa vâşıl oldu
kemâl-i izdivâca kâbil oldu
06 gelüp ' anqâ didi kim yâ süleymân
o kız hadd-i bulûğa irdi el-ân
07 henüz şeh-zâdeden nâm ve nişân yok
kerîme-i hâzıra ol nev-civân yok
08 der-hikâye-i şeh-zâde
09 civân-baht yegâne şeh-zâde
bu yaña bir ' aceb özge hevâde
10 naqıyyü'l-hattı idi dahı ne nev-hattı

- degüldi şafha-i hüsni muḥabbet
 11 binüp inmek severdi yek süvāre
 şikāra çıkarıdı āşikāre
derkenar: aşl imlā yeksüvāre
 12 meger nemeşdi şayda şevketile
 gezerdi ‘ālemi ol ḥāletile
 13 giderek bir ulı şahrāya geldi
 ne şahrā sāhil-i deryāya geldi
 14 şikār eylerdi şeh-zāde orada
 toğanlar kuş uçurmazdı hevāda
 15 şalınca bir şikār ardınca şāhīn
 cezīreye düşer alup şikārın

derkenar:

(098a)

- 01 cezīre ki oldı ol deryā içinde
 o yek gibiydi şahrā içinde
 02 bulup bir şandalı ol şāh-pāye
 şikār ardınca geçer ol adaya
 03 bu yaña lālasın qor ‘askerile
 geçer gül-ruḥ bir iki çākerile
 04 çıkınca ol adaya bir ğazāla
 çıkar āhū-tek ol mekīn fezāya
 05 qor anı qoyup şāhīni ol şāh
 ider şaddına qaşdı gāh ve bī-gāh
 06 qaçar āheste āheste ol āhū
 tutam şanur ol āhūyı bu yāhū
 07 o qaçup bu qovarken olur aqşām
 tolnurken kimi ol māh-ı eyyām
 08 görür kim qulları gelmez o şāhı

- gice yāver kıılır ol pādişāhı
 09 ararlar köşe köşe ol yarılmışı
 ne bahrı qorlar el-ħaqq ne qarayı
 10 izin yañılmayup şeh-zāde anuñ
 yatur toğınca mihri āsümānuñ
 11 seher çün āfitāb-ı ‘ālem-ārā
 toğup vech cihān olur hüveydā
 12 olur kışāşı bu izüñ ol āfet
 qovar tā şayd ola āhūyı ħikmet
 13 ağır gitdükçe yuqaruya ol pey
 urur esb-i dil şeh-zādeye key
 14 gide gide çıqa çıqa yuqaru
 tođar gözine bir ħurşid-i meh-rū
 15 būme görincegez ol māh-rūyı
 uyandurur ol ğazāl-ı fitne-cūyı
 16 qoyup ol bāzı eyler ‘aşq-bāzı
 ħaķıķat gösterüp yār-ı mecāzı
 17 düşüp ardınca şevķile şitābān
 irişüp ol nigāra bu pür-şān

(098b)

- 01 çū vuşlat dāmeni el viridi buña
 didi ol pāk dāmen kemīn aña
 02 eyitdi iy perī ben ādemīyem
 senüñ gibi nigāruñ maħremiyem
 03 bu ulu pādişāhuñ oğlıyam ben
 kimüñ kızısın iy bint-i serā sen
 04 didi ben bilmezem kıız ne serā ne
 ne diyem saña iy mīr-i yagāne
 05 ne ādem bilürem ne ādemī zād
 ānem ‘anķā elinden dād-ı feryād
 06 egerçi besledi nāz ve ni‘amla
 günüm geçdi benüm bu yirde ğamla
 07 ne diyem quş sırrından ğayrı saña

- ne istersem getürdi anı baña
 08 düşer vehme benümçün gölgesinden
 içürmez kaçtrece şu bürkesinden
 09 meded kırkum budur iy şāh-zāde
 görürse ikimüzi bir arada
 10 āmān virmez helāk eyler ol āfet
 görünmemekdür aña zarāfet
 11 bulur bu sözde iken ol arada
 görüldiler kırpar şavb-ı semāda
 12 işitdüginde bu şavt-ı mehībi
 didi duğter sözüm gūş it habībi
 13 meded ‘anķā irişdi ben ne kılam
 bu leşden ğayrıya kıalmadı ğaylum
 14 meger ol yörede bir leş yaturdı
 hemān şeh-zādeyi aña getürdi
 15 didi bu cism-i bī-cāna ğulūl it
 necāta fūrce bulduñ çün duğul it
 16 görür çün ğavf ider duğter bu resme
 17 görür cān gibi şeh-zāde o cisme

(099a)

- 01 āmeden-i ‘anķā ez-rūy-ı hevā
 02 benezd-i ān duğter-i zühre-i ağter
 03 hevādan çün süzildi indi ‘anķā
 görür tenhā yürür ol bint-i ğasnā
 04 şavurur luğfila ğālin duğterinüñ
 degül ğālinden aña ol perinüñ
 05 didi iy niçe şāhīn-i ğūbı
 bu ğün ğüsniye şayd itdüñ ğulūbı
 06 süleymān nebi sen ğanı ister
 özüñ belķısını var aña ğöster
 07 işit bir ğün süleymān oldu mes’ul
 kaçā’u’l-laha redd olmaz didi ol
 08 didüm ben kıdirem reddine anuñ

- beni it her neyse imtiḥānuñ
 09 didi bu şeb bi-emr-i rabb-ı yezdān
 vücūda geldi bir kızla bir oğlan
 10 **زند و شوهر شد این دو بندد | بگفتن کجا امکان تفسیر**
 11 bular şeh-zādelerdür şarka ğarba
 gerek şulḥa gerek qaşdıla ḥarba
 12 it anı ya‘nī luṭf ve ḳahrıla redd
 eriseñ sözüñüñ olma nā-merd
 13 hemān ol dem ki ayrıldum eşikden
 revān geldüm seni ḳapdum beşikden
 14 ne resme besledüm bilürsin anı
 ‘aceb kim bulasın genc-i nihānı
 15 saña zevc olacaḳ şeh-zāde ḳanı
 daḫı zāhir degül nām ve nişānı
 16 çün işitdi o duḫter bu maḳāli
 bilüp şeh-zādeyi güldi cemāli
 17 didi **بمعنا و طاعة** ḥāzıram ben
 ve likin niçe iletürsin beni sen
derkenar: mülemma‘ tefsİR-i ḥafİ

(099b)

- 01 didi seyr it ne resme per açarın
 seni arḳama alup tİZ uçarın
 02 didi diñiz geçerseñ n’ola ḫālüm
 ḳarār vir gözlerüm ḳalmaz mecālüm
 03 didi gel gir bu lişi görme lāşı
 ola ol merde tā sen cānıla ḫayy
 04 murādından ḫaber virdi çü ‘anḳā
 gidüp ol lişe anuñ oldı dünyā
 05 gidüp ‘anḳā o tenhā ḳalduğınca
 yaluñuz aña vaḫşet geldügince
 06 belāya eyleyüp şabr ol ğazā-la
 şığınvirdi ḫudā-yı bİ-zevāle

- 07 degüp görđi diridi dem-be-dem hūn
başa devlet kona yā lişe kuzgun
- 08 o leşden görünce bahta üleşdi
ruḫbāt-ı neces şanma bu leşdi
- 09 kadir olmışdı mihrihe hevādan
sözi pāk añla nā-pāk añlama sen
- 10 meşeldür bu çeker her yirde düşmez
kurdan kuzıya nesne buluşmaz
- 11 çū ‘anķā fırķa aldı fırķa-dānı
dü necm-i sa‘ d itdi iķtirānı
- 12 o cāy-ı mürtefi‘ de ol hevāda
zihī haṭṭ itdiler zevķi ziyāde
- 13 **زهی سیم زنبق سیم سفید | جد بفرهین آکیر لطفه**
- 14 çū cem‘ oldı o cismīn laṭīfin
‘alūķa vardı mā’ın nazīfin
- 15 zihī üstād anı kim itdi peydā
niçe ervāḥ olur andan hüveydā
- 16 kelām-ı hikmeti çoğ itme ifşā
gel eyle ḫāl-i ‘anķāyı temāşā
- 17 çū tertīb oldı dīvān-ı süleymān
gelüp şaf bağladı insān eger cān

(100a)

- 01 olup ‘anķā da ol erkāna ḫāzır
degül bende didi ḫıdmetde kāşır
derkenar: aşl didi bende degül ḫıdmetde kāşır
- 02 getürdüm işde ḫāzır ol kerīme
umaram neyse lāyık ol kerīme
- 03 velī şeh-zādeden nām ve nişān yoķ
nişān görünür ammā yoķ ider oķ
- 04 emīnu’l-lah işidüp ol maķālī
didi şanur mısın ol cismi ḫālī
- 05 güler yüzde tebessümler belürdi

- ki anı nūr-ı nübüvvetle bilürdi
06 naẓar kıl didi iy ʿ anḳā o cisme
kızuñ gör anda tenhā mı ne resme
07 baẓar ʿ anḳā işidüp ol kelāmı
kızıla görđi yatur bir ğulāmı
08 o ıuş degme budaga ıonmazıdı
gözile görmese inanmazıdı
09 bu anı ol bunı idüp der-āĝuş
yaturlar bir birile hem-āĝuş
10 o cism anlara gerdek-hāne olmış
hemān ʿ anḳā sözi efsāne olmış
11 olup mülzem yaĝinen bildi ḥaḳḳā
getürđi imān ıazā ʿ u ʿ l-laha ʿ anḳā
12 o kim ʿ anḳā degül reddine ıādir
kıyās eyle ki n ʿ ola ḥāl-i sāyir
13 anı kim ḥalk ıde yezdān-ı kāmil
nedür ʿ anḳā ki ola emrine ḥāyil
14 bu ıavle ıābil ol gel itme inkār
olacaĝ nesne olur āḥir-i kār
15 gör āḥir ādem olur ḥāke yeksān
بامر حوجه سلطان وجه دهقا
- 16 ıaza ʿ u ʿ l-lahı añup gāh ve bī-gāh
فقل فوضت احوالي الي الله
- 17

derkenar: mezbūr mīr ʿ alī ile hevāre ve (...) felāḥlarına telvīḥ eyler

(100b)

- 01 zıkr-i vefā ʿ u ʿ l- ʿ ahd
02 ol sulṭān ki ğüzīde-i benī ādem ya ʿ nī zıllu ʿ l-lah fi ʿ l- ʿ ālem ola devletine
03 lāyık ve sa ʿ ādetine muṭābık olan budur ki dūnyāda bir iş
04 itmeye ki āḥiretde anuñıla mes ʿ ül ola cümleden biri budur ki bir manşıba
05 yā bir şey ʿ -i āḥire ki va ʿ de-i kerīmesi sebıat ide vefā itmek gerek
06 tā ki dūnyāda bā ʿ iş-i intıḳāl-i devlet ve āḥiretde mes ʿ ül rabb-i ʿ izzet

07 olmaya **كَمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَأَوْثُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَتْ**

08 **مَسْئُولًا** bu āyetüñ tefsiri müfessirine zāhir ve vāzih ta‘bīr-i ‘ibāreti

09 mu‘abbirine bāhir ve lāyihdur bi’l-cümle bunda söz çokdur her birinüñ zikrinde

10 nev‘an su‘ūbet olmağın bi-ihmāl icmāl i‘tibār ve ifāde ‘ale’l-ihtisār ihtiyār

11 olundu **وَقَدْ نَقَلَ مَا نَقَلَهُ الْقَاضِي الْبَيْضَاوِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي تَفْسِيرِهِ فِي**

12 **تَسْبِيحِ هَذِهِ الْآيَةِ الْكَرِيمَةِ الَّذِينَ يَفْقَهُونَ عَهْدَ اللَّهِ حَيْثُ قَالَ وَقِيلَ**

13 **عَهْدُ اللَّهِ ثَلَاثَةٌ عَهْدٌ أَضْرَعُ عَلَى جَمِيعِ دَرَجَةِ آدَمَ بَانَ يَفْرُقُ وَأَبْرُؤَيْدَهُ**

14 **وَعَهْدٌ أَضْرَعُ عَلَى النَّبِيِّينَ بَانَ يَفْقَهُوا الدِّينَ وَلَا يَفْرُقُوا وَعَهْدٌ أَضْرَعُ**

15 **عَلَى الْعُلَمَاءِ بَانَ يَبِينُوا الْحَقَّ وَلَا يَكْتُمُوهُ أَنْتَقُولُ فَقَدْ عَلِمْنَا أَنَّ كُلَّهَا**

16 **وَاجِبٌ عَلَى الْعُلَمَاءِ بِالْعَهْدِ وَالسَّبْعِيَّةِ وَالْحَصُوصِ فَلْيَتَامَلْ شَأْنَ الْعُلَمَاءِ**

17 likin taqdir-i muzāfa muhtācdur ya‘nī **أَنْ صَاحِبَ الْعَهْدِ** demek ola

(101a)

01 **كَافِيًا وَسَلِّ الْفَرَةَ** bu ‘ahd bir şeydür ki teskin-i nefis ve itminan-ı kalb

02 bunuñıla olur pādīshāhuñ qahrından qorqan kimesne taleb-i amān itmez

03 illā ‘ahdına vefā itdügine i‘timād olmak ile şöyle ki vefā

04 ‘ādeti olmaya amānı amān olmaz ki qavline turmaz kezālik vüzerāsında

05 dağı hāl böyledür **لَا وَفَاءً** **نَحْمُ وَنَحْمُ فَهَيْمُ جَاءَ** eger saña sū’āl idüp

06 **لِلْمَلُوكِ** qavlinden añlanan budur ki bunuñ hışāl-i hamīdeden olması

07 ba‘de’l-vücūddur re’sen meslūbü’l-vücūd olan ne vech ile hışāl-i

08 mevsūfeden olur diseler sen aña bundan garež selb-i küllī degüldür

derkenar: ‘ahd dінде garaž ‘ahd hārici olduğı zāhirdür ya‘nī şol elbise-i nāsda

zūlm ile mevşūf ve mezkūr olan melikler gibi ki tevārihde beyān olunmuşdur

cingiz han oğlu hülāgū ve temür ve ismā‘il fužul gibi ve ‘ömer hem mine’l-zālimin

09 bil ki murād ekşer-i hāl-i mülūk beyān ola yā hāl ba‘z mülūk-ı ‘alī küllī’l-taqdirin

10 elif lām ‘ahd için olur ikisinde de me’āl ba‘z mülūk ma‘hūd olur

11 gerek ba‘z qalil olsun gerek ba‘z keşir ve dağı muzāfun-ileyhden ‘ivaž

12 olmak da kabildür **كأنه لا وفاء لمملوكه البعض أي بعض الناس** dimekdür

13 **وعرهان الرجوع العقلية فإنه مؤل فلستائل تأمل الكمل**

14 zikr-i ıtlā‘-ı aḥvāl

15 levāzım-ı şāhī ve mevācib-i pādişāhīdendür ki ğavāmız-ı aḥvāl-i memlekete

16 ve daḳāyık-ı umūr-ı ra‘ iyyete vākıf ola muḥsinüñ iḥsānına göre

17 mesik-i esā‘tine nazār-ı mücāzāt ide az ğünāha çok ‘uḳūbet

(101b)

01 ve çok hünere az mükāfāt itmeye melik hürmüz gibi şeyḫī

02 kıldı çok vefāya az mürüvvet

iderdi az ğünāha çok ‘uḳūbet

03 ḫikāye

04 şöyle rivāyet iderler ki erdeşir melik aḥvāl-i milki zāhir ve bāṭın bir mertebede

05 tefahḫuş ve bī-tecessüs iderdi ki ḫalk arasında erdeşire gökden bir melek

06 iner umūr-ı ‘ālemi ve aḥvāl-i benī ādemi bir bir ḫaber virüp i‘lām eyler dirler

07 idi ma‘a-hazā ziyāde teyaḳḳuzından idi cevdet-i ṭab‘ ve cevelān-ı ‘aḳlından

08 kişinüñ diyecegi ḳavlin naḳlınden eḳall añlarıdı ve itdügi kārın ṭavrından

09 fehm eyleridi aḥvāl-i ‘ālemi ṭabīb-āne kiminüñ nabzından ve ḫekīm-āne

10 kiminüñ zamīrinden bi’l-cümle kiminüñ şūretinden kiminüñ sīretinden

11 añlardı ğāhī vüzerāsından yā ümerāsından birine sen dün-

12 be-dün gice fülān ‘ameli taḫşil idüp fülān şeyi yitürdüñ

13 yā fülān ‘ameli ḫuşūle getürdüñ dirdi ittifaḳ vāḳı‘a muvāfiḳ

14 gelürdi la-cerem il bunuñ bu ḫāline maṭla‘ olmaduğundan kimi

15 kerāmetinden kimi istiḫdāma ḳudretinden dirleridi lā-büdd bu ḫüsni

16 zanna ve i‘tiḳād-ı ḫüsne bā‘ iş oldu **فدانتها العتة الكاملة**

17 gerçi eḫadd ḳarīnīn ile iḳtifā cāyiz olduğı gibi bu ‘aşarenüñ

(102a)

01 ba‘zıla ‘amel-i āḫirile ‘amel-i iḳtizā eylerdi likin ‘ale’l-infirād her birinüñ

02 zikri bir niçe fāyideyi dā‘i olmağın vāḫiden ba‘d vāḫid cemī‘an zikr olundu

03 ḳıṭ‘a li-müdevvinihi

04 kemde kim bu ‘aşare kāmil ola

- 05 olur pādişāha milk-i kemāl
 n'ola olmasa cihān sultānı
 06 hazā şürü' tevābi' ü'l-' aşere ve min-ḥameletihā el-meşveret
 07 bu lafz-ı meşveret ikiden ḥālī degüldür mīmüñ vāvuñ fethile ola maşlaḥat gibi
 08 yā mīmüñ fetḥi vāvuñ zammıla ola ma' ünetün gibi ' arablar **شاوردته واسترته**
 09 dirler kaçan rāyında rāy-ı āḥire mürāca' at itse ya' nī danışsa bunuñ
 10 ḥaḫḫında kütüb-i tevārīḫde ḳıl u ḳāl ekşer mine'l-remmāldür likin bu ḳadar
 11 ma' lūm ola ki ismdür **شارا الدابة اذا عرض في المشوار** dirler ya' nī
 12 fāris kaçan ata maḥmūz ura ' arablar fülān **شارا الدابة** dirler imiş ve **قيل**
 13 **اشتق من غير مصلح** murād eyleyen kütüb-i luġāta nazār eyleye **اصل**
 14 **وشاورهم في الامر** āyetile sābitdür ammā emr nezḅ içündür ve ḥarḅe
 15 **كما قال في التوضيح قوله تعالى وشاورهم في الامر محمول** göredür
 16 **علي الرب فبجي تفصيل ذلك وكذلك ما خاب من استخار ولا ندم**
 17 **من استشار ولا اسد احد برأيه ولا شق مع مشورته والمستشار**
 (102b)
 01 **مؤمن** ḥadīşlerle de müşbetdür rivāyetdür ki vaḳ' a-i bedrde ' asker-i islām
 02 bi-emr-i ' aleyhi's-selām bir yābis yire nüzül itdükde aşḥābdan biri edeb ile
 03 ḳıyām idüp yā resūla'l-lah bu araya nüzül-i şerīfñüz bi-emru'l-lah midür
 04 yoḫsa kendü tilḳa'-i nefsi-nefsiñüzden midür didükde **بل هو من عدد نفسي**
 05 diyü buyurduḳlarında pes yā resūla'l-lah varup şü üzere ḳonmaḳ
 06 şavābdur ki şü bizüm ḳatımızda olıcaḳ biz ḥavf-ı ' aştan biri olduġumuzdan
 07 ġayrı müşrikler gelüp şuyı bulımayacaḳ şü bize mu' ayyen olur
 08 didiler vaḳtā ki resūlu'l-lah bu kelāmı işitdi istişvāb
 09 idüp şü üzere varmaya emr eyledi kezālik aşḥāba niçe def' a müşāverete
 10 emr eylemişlerdür **ومن جملتها شاوروا ادا الرأي** ḥadīşdür
 11 sū 'āl eger dirseñ resūlu'l-lahuñ ḥod her ḳavli şavāb

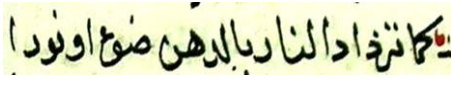
- 12 ve her fi'li müsteṭāb idi ya' nī **ومنهم من يحبون الرسول** āyeti
 13 mübteḡāsınca her şey nūr-ı nübüvvetile bilürdi ḡaṭā ihtimāli yok
 14 idi pes ne ḡikmetdür ki **وشاورهم في الامر** āyetile me'mūr oldı
 15 cevāb erbāb-ı tevārīḡ ve sāyir 'ulemā bunda dörd vech beyān
 16 eylemişler vech-i evvel aṣḡāb ile müṣāvereye emrden maḡṣūd anlara
 17 istimāle kılp ve taṭyīb-i nüfusuñ ḡuṣūlidür vech-i ṣānī

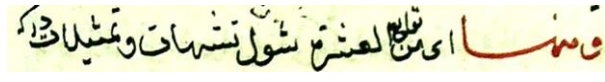
(103a)

- 01 bundan murād gerek fi'l-emrdeki elif lām 'ahd için olsun gerek
 02 muzāfun-ileyhden 'ivaṡ be-her-taḡdīr ḡarbde müṣāvereye emrdür
 03 pes anda resūlu'l-lahuñ rāyı eṣaḡḡ ve aṣveb idüḡi ḡün gibi zāḡir
 04 olmaḡ için emr buyrulmuş ola ammā bi-ṭarīḡ-i lā-yu(')ḡāl mefhūm-ı muḡālife
 05 üslūbında ḡarbūñ ḡayrıda rāyları ḡaṭā olmaḡ vehmine düşülmeye
derkenar: def' ü'l-vehm
 06 zīrā zīkr-i şey-i mā' adāyı münāfi degüldür ḡāyet māfiyü'l-bāb ḡarb mücāhide
 07 emr-i mühim olmaḡın efrād-ı bi'l-zīkr imiş ola vech-i ṣālīs müṣāvereye
 08 emr olundı ḡayra degül tā ki müṣāverede olan nef' ve maṣlaḡat zuhūra
 09 gele ve fīh-i naḡar vech-i rābi' resūlu'l-lah müṣāvereye emrden 'arz
 10 nās umūrından resūlu'l-laha müṣāvereye emrden ḡaraḡ nās umūrında
 11 resūlu'l-laha iḡtidā eylesünler dimekdür ammā bunuñ istiḡlāli vech
derkenar: kelām-ı medḡūl
 12 vech olmasında naḡar vardur bil ki vech-i ṣelāṣenüñ her birinde
 13 bu lāzım gelür bilā-te'emmül ādāb-ı sulṭāniyyede bu vech-i erba' a
 14 'ale'l-taḡḡīḡ zīkr olunmuşdur ammā tedḡīḡātından ve mevāḡı' -ı enzārdan
 15 ḡālīdür kim terkü'l-evvel bi'l-āḡir kezālik ḡükemā-yı sābıḡa ve 'ulemā-yı
 sālifeden
 16 daḡı müṣāvereye niḡe aḡvāl-i faṣīḡe ve aḡbār-ı ṣaḡīḡe ṣudür itmişdür
 17 ḡattā **ببطريق المبالغة الخطاء مع المشورة اصح من العجائب مع الانفراد**

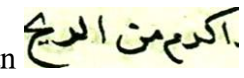
(103b)

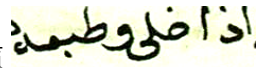
01 kelile ve dimnede müşāverenüñ nef i mübālağasında melik için
 02 bir müsteşār-ı me 'mündan lā-büddür eyle olsa müsteşār oldur ki meliküñ
 03 sırrını maḥfi ve rāyında mu' ayyen ola ḥattā müsteşār müsteşārdan ' ilmen
 04 efḍal ' aḳlen ekmele olduğu taḳdīrce daḥı anuñıla rāyı

05 ziyāde ve fehmi küşāde olur

06 diyü yazılmış

07 ādāb-ı sulṭāniyyede ḥakīm büzür cehrden mervīdür hākezā melik ḳaṭādan
 08 aḥdī ' uḳābdan ebşar fürsden esma' gerek ve sedden muḳaddem
 09 ḡurābdan aḥzer parsdan esra' gerek kezālik kitmān sırda
 10 ve taḥammül şabrda yir gibi ve ehl-i fesāda od gibi ve kendüye meyl idene
 11 şu gibi gerek dimişler ammā bādı yād eylememişler ' anāşır-ı erba' adan
 12 şelāşe-i mezküreye teşbīh idüp yā ba' de vech-i teşbīh bulmaduḳları
 13 bulmaduḳlarından mı ola ma' a-hazā anda da mümkindür ben dirin ki daḥı

14 keremde yel gibi gerek nitekim emşāl-i ' arabdan fülān

15 dirler ya' nī hiç bir yir yoḳdur aña bil ṭoḳunmaya
 16 kāne melik şol kerīm-i bī-naẓardur ki fuḳarā ve mesākīn degül iḥşān
 17 ve in 'āmın görmedük ve iḥşān-dīdesi olmaduḳ kimse yoḳdur

(104a)

01 emīr-i fuẓülde olan on ḥaşlet-i zemīme bunlardur ki bi-ṭarīḳ
 02 ü'l-cemāl ve'l-taḫşīl zīkr olunur
 03 zīkrü'l-icmālī
 04 ḡaẓab kizb buḥl ḥaḳd zücret muḥālaṭa illa rezā 'il i' tiyād
 05 ü'l-lezzātü'l-nefsāniyye zūlmü'l-faḥr bi'l-ābā' ve'l-ecdād āḡāh ol ki bunlar
 06 vücūdı mezmūm ' ademi memdūḥ olan a' māl-i ḥabīsenüñ eşheridür
 07 bu şıfāt-ı ma' düde ile muttaşıf olan emīre fuẓül dirler terk-i
 08 yenbaḡi itdüḡiḡün evvelā ḡaẓab ki ümerāda ' ademi müsteḥabdur vücūdı dirseñ
 09 a' ceb mine'l- ' acebdür zīrā sebeb-i ḡaẓab-ı meḫḳūd ve bāb-ı şedde-i mesdūd
 10 ve merdüddur taḫşīle inşā 'allah ammā kelām-ı ' arabda fi' l-i ḡaẓabda

11 aḳvāl-i isti' māl mütenevvi' dūr 'alā ve lām ve yā-yla müsta' meldür ve kezālik

بِوَنَانَا

12 **وَبِغَيْرِ ذَنْبٍ وَبِلسَبَبٍ تَمَّ سَمْعُهُ آتِفًا وَمَنْظَرًا وَمَضْرًا** isti' māl

13 **أَمَّا اسْتِمَالُهُ بِالْحُرُوفِ الْمَذْكُورَةِ فَقَوْلُهُمْ عَضِبْتُ عَلَیْهِ** olunur

14 **وَعَضِبْتُ لِعَمْرٍو وَعَضِبْتُ بِعَمْرٍو أَمَّا بَدُونَنَا كَعَضِبْتُ عَمْرًا**

15 **وَهُوَ مِثَالُ الْمَنْظَرِ بِعَيْنِهِ أَمَّا إِضْرَانُ فَكَوْنُ عَضْبِهِ وَعَضْبِكَ**

16 **مَا بِلَا ذَنْبٍ وَسَبِّ فَمَا طَاهِرَانِ أَمَا الْفَرْقُ بَيْنَهُمَا فَهُوَ**

17 **وَفَرْقُهُمْ مَطْلَقًا فَكُلُّ عَضِبٍ بِذَنْبٍ فَهُوَ سَبٌّ وَكُلُّ عَضِبٍ**

(104b)

01 **بِسَبِّ فَلَيْسَ لَذَكَدْ فَلَيْتًا مَثَلًا** girü āgāh ol ki bu ara beyne'l-verā

02 çok kıl u kāl iktizā eyler tafşiline zarfuñ ittisā' ı yokdur

03 hele bu kadar ma' lüm olsun ki nefsi-i insānünün maḥalli ki tağyir

04 ü'l-aḥlāḳdur üç kısımdur

05 nuṭṭıyye ğazabiyye şehviyyedür

06 nuṭṭıyyenün meskeni dimāğ ğazabiyyenün ḳalb şehviyyenün kebeddür

07 pes insān nuṭṭıla ğayrıdan mümtāz olur ve ğazabıla kendüye

08 mülāyim olmayanı ya' nī kendüye yaramayı def' ḳılır ve şehviyye ile

09 kendüye mülāyime vāşıl olur ve bu aḳsām-ı şelāşenün her biriçün

10 üç ḫāl vārid ya' nī her birinün ifrāṭı ve tefrīṭı ve i' tidāli vardur

11 ḳuvvet-i nuṭṭıyyenün i' tidāli ḫikmet ve ifrāṭı hüreyre ve tefrīṭı ' anḳādur

12 ğazabiyyenün i' tidāli şecā' at ifrāṭı tehevür tefrīṭı şabrdur şehviyyenün

13 i' tidāli ' iffetdür ifrāṭı mücevver tefrīṭı ḫumūddur ve bu i' tidālāt-ı şelāşe

14 ki ḫikmet ve şecā' at ve ' iffetdür bir kişide cem' olsa aña insān-ı

15 kāmil dinilse olur ḳıṭ' a li-münşihi

16 merdüm-i merdān zihī şān-ı ' azīm

hem ḫasīb ve hem nesīb ve hem şerīf

17 aña kim kāmil dimez ki olmışdurur

hem ḫakīm ve hem şecī' ve hem ' afīf

(105a)

01 ammā muṭlaqā ğaḏab ya‘ nī **بسبب كان او بدونه** mülūka münāsib degüldür
 02 ādāb-ı sulṭāniyyede ben size naql itdügüm gibi ibn-i muḡannevden menḡüldür
 03 dünyāda hīç bir nesne bu ḡadar ki begler aña ḡādir olmaya ve bir şey var mıdur ki
 04 anı isteye bulmaya anuñçun salṭanat ve emāret riyāsete kübrādan ‘ add
 05 olunur dir vāḡı‘ ā kişiye ğaḏab gelmez illā ‘ adem-i ḡudretten yā ‘ adem-i iṭā‘ atden
 06 bu vācibü’l-ḡatlı ‘ aṣīnün degül bir lāzımü’l-re‘ āya vācibü’l-ḡimāye
 07 ṭāyi‘ ün ḡatline emr itse kim men‘ e ḡādir olur aṣār-ı emr ve nehy-i ba‘ dü’l-irāde
 08 ‘ ale’l-fevr zāhir olur fezleke-i kelām eṣyānuñ ḡuṣūli ideni emrlerine
 09 cüzvī işāretlerine mevḡūfdur ḡıṭ‘ a āḡirī lehü
 10 görince yüridür felek emrin
 ḡalkı idüp ‘ abīd iḡsānı
 11 görinen ṣanma aḡ bulut meriḡ
 penbe ile boḡazlar insānı

12 **zıkr-i kizb**

13 **قال مصباح المنير هو لا يخاد عن الشيء بخلاف ما هو** ma‘ nāsı
 14 ma‘ lūmdur beyāna ḡācet yoḡ ‘ amd ve ḡaṭāda siyyān ya‘ nī yeksāndur
 15 ve ṣıdḡuñ zıddıdur mā-beynlerinde ‘ indü’l-ba‘ z vāsıta yoḡdur

16 **ولقد قال في المصباح سواء فيه العمد والخطأ، إذ لا واسطة بين الكذب**
 17 **والصدق على مذهب أهل السنة والائتم يتبع العمد انتهى وفيه كلام كثير فيه**

(105b)

01 **فليست الباقى في محله ان اريد اما عمد وخطا برابر ودر ديدكد نضكد**
 02 **والائتم يتبع العمد** didügi ḡavli müstedrikdür te’emmül gerekdür te’emmül gerek
 03 ve hem kizb cem‘ i edyānda ḡarāmdur ve ḡürmetine niç vüçūh vardur
 04 cümleden biri **الكذب بجانب الإيمان** ḡadīṣi delīl-i tāmmdur
 05 gerçi her mü’min-i muvaḡḡide ‘ ayb-ı ḡabīḡdür ammā ṣān-ı mülūka aḡbeḡdür ve
 aṣlā
 06 lāyıḡ degüldür zīrā kizb-i irtikābdan dan ḡaraḡ murādınıñ ṣıdḡıla ‘ adem-i

- 07 huşūlin zann idüp kizbile huşūlin vehm itmedendür nitekim
 08 sulţān bāyezīd-i ‘oşmānī şeh-zādelerinden sulţān maḥmūd ṭābe şerāhu hem defter-
 dārı
 09 necātī beg raḥmetu’l-lah bu ma‘ nīde buyurur beyt
 10 inanmaz kimse meyden geçdigüñe
 necātī and içüp inandurı-gör
 11 begleri kim tekzībe ḳādir olur ki
 inandıрмаḳ için anda iḳdām ideler
 12 ḳıṭ‘ a mülemma‘ li-mürekkihi
 13 beglerüñ yoḳ ihtiyācı anda hiç
 her biri gerçek şaḡir eger kebīr

14 ما سمعتم قولهم صدق الامير | ما يبري اصد الكذبهم صديج

15 ammā fuḳahā kizbi ba‘ z maḥallde cā’iz görmişlerdür وقد قال في البزارى بحون

16 الكذب في ثلثة مواضع في الصحيح بين الناس وفي الخراب ومع امرأته

17 وفي الكناف والصحيح ان الكذب حرام الا اذا عرس وورى والذى

(106a)

01 قاله ابراهيم صلوات الله عليه معارض الكلام وقد نزيهه لا بد

02 bu eclden şeyḥ sa‘ dī gülistānında دروغی که مصلحت آمیز

03 به از دست تفتنه انگیزه diyü buyurur ve bi’l-cümle kizb ḥāl olduḡı

04 maḥallde ki şartdur vāḳi‘ olursa ne söz cā’izdür ve illā kizb eyü nesne
derkenar: ḳavānīn-i uşul-i fiḳhdandur her maḥallde maḥall ḥālūñ huşūline şartdur
 05 degüldür eşedd men‘ ile memnū‘ olan münāfidendür ḥattā ‘uḳūbet-i dīne ve
 senden

06 biri de budur ki ḳaçan kāzibūñ kizbi zāhir ola ḥükkāma ‘uḳūbeti vācib
 07 olur şadrü’l- şer‘e ḥavāşisinden ya‘ ḳüb paşa raḥmetu’l-lah ḥaşıyesinde

08 هل ينظر كذب المنكر باقامة البيعة والجواب ان لا ينظر كذبه حتى

09 لا يعاقب عقوبة شاهد الزور ولا حنث didüğinden añlanan

10 budur ki imāmü’l-şānī ebī yūsuf ḳavlince ki kizbi zāhir olur dir zāhir olursa

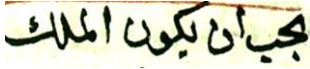
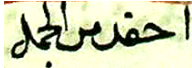
- 11 yalancı şāhide itdükleri gibi ‘alī ihtilāf imtinā ol kāzibe ta‘zīr-i
 12 belīg yā teşhīr ve teşhīm itmek vācib ola zīkr-i baḥl
 13 li-mü’ellifihī
 14 mü’minūñ şānı degül kim baḥlden vire nişān
 ki geçe_sultān-ı ‘alī-şān ve şāh ve mīr ve ḥan
 15 eger baḥlden ğaraz ihtimāl fuḳarāysa ki ‘an-ḳarīb zīkr olunur naḥsü’l-zāhir
 16 bu mülūkda ba‘īd bil ki ‘adīm ve nā-bedīd ve lehu
 17 ni‘meti ḥaḳḳ-şod gelüvirdi saña
 ḥalka (...) eyleseñ (...)

(106b)

- 01 ḥikāye
 02 meger bir cum‘a günü ḥulefā-yı ‘abbāsiyyeden hārūnū’-reşidi gördiler
 03 taḳlīm-i azfār itdürür ya‘nī tırnaḳların kesdürür yā emīrū’l-mü’minīn
 04 bir kimse cum‘a gün tırnaḳın kesse yā kesdürse ol kişi faḳr görmeye
 05 diyü ḥadīş diyü ḥadīş vardur pes siz de faḳrdan ḳorḳar mısınız ki bu gün
 06 böyle ‘amel idersiz didiler tebessüm idüp ol ḥadīş-i şerīfi ben de gördüm
 07 lā-büdd mücibile ‘amel eylerin ve benden ziyāde faḳrdan ḥavf idere ḳayil
 08 degülin diyü buyurmışlar eyle olsa bu taḳdīrce hārūn ḥadden
 09 bīrūn baḥīl olmaḳ lāzım gelür dinilmeye zīrā ola bu mülāzemenūñ
 10 ki bir kişi şāhken gedā ve gedāyken şāh ve faḳr iken ḡanī ḡanī iken faḳīr
 11 olmaḳ cā’izdür selefde ve ḥalefde çoḳ vāḳi‘ olmuşdur şāzzdur nādīr degüldür
 12 bu taḳdīrce hārūnūñ sözi sözdür faḳrdan ḳorḳmaḳ buḥlī dā‘ī
 13 degüldür bil ki ziyāde seḥāsından ola zīrā ben ki dāyimā ‘ulemāya iḥsāna
 14 şürefāya in‘āma mu‘tād olduğumdan ḡayrı fuḳarāya şadaḳat şu‘arāya
 15 cevāyızden de ḥālī degülin şöyle ki ne‘ūzi bi’l-lahi ḡanā’ime zevāl
 16 irişüp faḳr ‘arız ola ḥalk **بحسب الري والظاهر فومه عد**
 17 itmeyüp devletlü şöyle baḥīl oldı ki bezl ve seḥāya daḡı nādīm dimek

(107a)

- 01 muḳarrerdür bu eçlden bir mücib ḥadīş taḳlīme mu‘tād oldum dimek ḳābildür
 02 el-beytū’l-evvel li-münşihī ve’l-şānī li’l-şeyḥī
 03 götür buḥlī getür cūd ve seḥāyı

- çü kâdîrsin ğanî eyle gedâyı
 04 ‘acem sürûrlarına hoş dimişdür
 ki beglik didigüñ dād ve dehşdür
 05 zîkr-i haqd ve hased
 06 emîre lâyıķ melike münāsib olan budur ki hasūd olmaya zirā
 07 hasedüñ ma‘ nāsı āhîrüñ zevāl ni‘ metin istemektür ol şart ile ki
 08 kendü aña kâdir olmaya haķķ te‘ ālā selāṭîne ol ni‘ meti mi virmişdür ki
 09 ğayrı aña kâdir ola li-men-şannafahu
 10 pādişāha olur mı dünyāda
 salṭanat gibi ni‘ met ‘azmi
 11 şükrin iden mülûka lâyıķdur
 cāh-ı dünyā sa‘ ādet āhîri
 12 **ve li-ķā’ilün en-yaķül**
 13 ya‘ nî eger sâ‘ il saña sū’āl idüp dirse haqđîsin hışāl dinmeden
 14 ‘add eyledük ki haqđ muṭlaķā buĝz ‘adāvetdür ma‘ a-hazā büzür cehr haşlet-i
 15 maḥmüdeden maḥsübdur diyüp eydür ki
 16 pes bu iki kelām mā-beyninde münāfāt vardur ki mezmûma
 17 memdühenüñ zıddıdur dir ādāb-ı sulṭāniyyede ‘aynıyla bu mu‘arızayı

(107b)

- 01 yazup cevāb da virür beyānı tafşîle muḥtācdur ammā benüm añladuĝum
 02 budur ki ikisinüñ de vechi vardur cihet muĝayyirdür beglerde
 03 olan haqđ mezmûm-ı hāşşdur ‘āmm degüldür ya‘ nî kendü ümerāsınuñ
 04 bil ki aşḫāb-ı emvāl olan re‘āyāsınuñ ellerinde olana haseddür
 05 vech-i mezmûmını keşret fesādātıdur melike ve milke zararınıñ nihāyeti
 06 yoķdur ādāb-ı sulṭāniyyede mufaşşaldur bu muḥaşşal ile ķanā‘at gelmez
 07 ise aña nazār oluna ammā haqđ ğayr-ı maqđdūḫ ki hased memdüḫdur
 08 diyānetde ‘ibādetde ve ḥükm ve ḥükümetde ve ‘adāletde vüs‘at-ı vilāyetde
 09 ve sāyir ḫāletde ki mufaşşal zîkr olunur a‘ nî fülān şāliḫ gice ķāyim
 10 gündüz şāyimdür hergiz evķātde zāyic‘ eylemez yā fülān ‘ālem rüz ve şeb
 11 taĝyir ve ḫadîş ve fiķḫ müṭāla‘asından ḫālî olmaz baña eşĝāl-i
 12 salṭanat yā umûr-ı emāret māni‘ālardur kāşķi ben daḫı bunüñ
 13 müṭāla‘asına mālîk ve anüñ meslekine sālîk olaydum yāḫüd

14 selāṭīn-i rūy-ı zemīnden milk fūlān bu kadar vilāyete ve şu kadar
 15 ‘askere ve bunuñ gibi memālīk ve ‘abīde ve ol kadar hazineye mālīk olup
 16 fūlān diyārı almış ve fūlān iklīme mālīk olmuş ben andan dūn
 17 olmağa kayil miyem ma‘a-hazā anuñıla benüm hasbda ve nesebde

(108a)

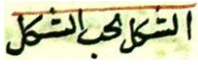
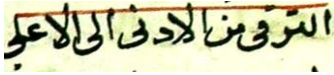
01 ‘ilmde ve edebde zātda ve şıfatda ve merātibde ve derecātda münāsebeti
 02 yokdur tūtalum kim mālī ve hazāyini çokdur bil ki benüm sedde sa‘ādetüm
 03 kullarından biri kadar kadri yokdur diyüp bu tarīk ile ğayret-kinān
 04 hased eylese vechden hālī degül midür hikāye ba‘z şikātdan
 05 bilā-vāsīta istimā‘ ile mesmū‘um ve ba‘z niqātdan bi’z-zāt istifāde
 06 ile ma‘lūmumdur ki şāhibü’l-āyātü’l-zāhire fātiḥü’ş-şāmāt ve’l-kāhire
 07 kāhir-i kahramānān-ı rūy-ı zemīn ğālib-i ağleb selāṭīn-i heft-iklīm
 08 te’essi‘-i āl-i ‘oşmān hazret-i sultān selīm ṭābe şerāhu iḥşāsından
 09 ba‘z niqāta ki zāt-ı laṭīfi ve şān-ı kerīmi ‘ulūm-ı külliyye ve ma‘ārif-i cüzviyye
 10 ārāste idi li-muḥteri‘hi
 11 bir edīb-i lebīb idi kāmīl
 12 hū‘āce-i ‘asr-ı dehr idi fāzıl
 13 ‘ilm ve fażl ile olmasaydı ḥalīm
 14 olmaz idi ḳabūl ṭab‘-ı selīm
 15 a‘nī mu‘allimler merḥūm ḥalīm-i ḥalebīye ki fużalā ‘in-fezā ile inşāda hū‘āce-i
 16 cihān

14 yanında tıfl-ı ebced ḥavān degül idi sū’āl **ما في آباء ابيوب** idüp

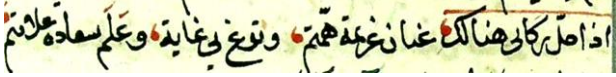
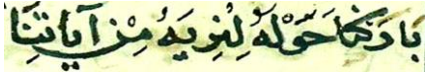
15 **الحاله هذه** | selāṭīn-i rūy-ı zemīn ittifaḳ bir araya gelüp bir meclisde
 16 cem‘ olsalar ḳanġısınuñ taḳdīmi vācibdür şadr-ı selāṭīn olmağa
 17 kim münāsibdür didükde mes’ul ‘anh cevābda nev‘an tevaḳḳuf gösterüp

(108b)

01 ba‘dü’l-istīmān pādişāhum zāhir kelām-ı selāṭīn islām ḥaḳḳındadır
 02 eyle olsa ḥādīm-i ḥarameyn olan sultānuñ taḳdīmi vācibdür ki ol
 03 bu cihetden ğayra ğalebdür didükde ol pādişāha vaḳūr ve şehriyār
 04 ğuyūra ziyāde ḥased müstevlī olup ben buña rāzı mıyam ki

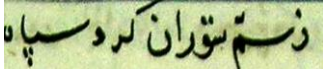
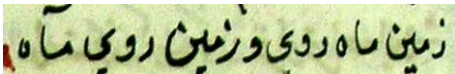
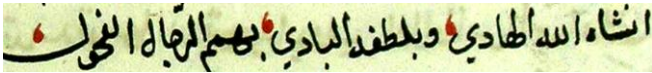
05 bir bölümünde zāde fütādeler ke'ennehüm hıdmet-i pādişāhīde zehr-i qahr-ı
 istiḥdām
 06 ile delīl ve 'alīl olan ma' hūde t̄a'ife piyāde-gāndan iken bir muḳtezā
 07 piyādelikden ferzāne ferzīne ve ferzīnlikden
 08 bu mūcib . naḳ' -1 zemīnde 'āleme şāhāne şān
 09 göstermek niyyetin idüb mañşūbe-i nerrād-ı dehrden gāfil meydānı ḥālī
 10 añlayup her biri bir cānibden zuhūr ve ḥurūc eyleyüp ya'nī memlūkın
 derecesinden
 11 mālīkin ṭabaqasından qadem başmağıla olmayup ḥ'āce oldukları
 12 yetmez mi kim sultān-ı mışr olup ḥādīm-i ḥarameyn-i şerīfin oldukları
 13 cihetden benden taq̄dīme lāyīḳ ve şadr-ı selāḫīn gözün olmağa müsteḥaḳḳ
 14 olalar pes bir mūcib nām ve nāmūs pādişāhı ve muḳtezā-yı
 15 mūntehā-yı şāhenşāhī baña müḥim ve vācib lāzım oldı ki
 16 ol t̄a'ife-i ṭıflān ve qavm-i buğātuñ üstine ' asker çekem bi-' avn-ı
 17 çalab celb-i celeb kılup ḥamā ve ḥımşların zabṭ ve rūma rabṭ

(109a)

01 idüp bi'l-cümle bi'l-fi'l ḥavza-i ḥükümet-i çerākesede vāḳi' olan
 02 bilād ve sevāda sa'y ve sūr' atile rāst geldüğine göre qara ve qurā dimeyüp
 03 şirzime-i ehl-i dālāli kıra kıra me'men-i tuğāt keşirü'l-tuğyān olan kılā' ı qal'
 04 kılup bil ki anlardan yir yüzinde eşer qomayup seyl-i süyūf-ı ' asker serī'
 05 ü'l-cereyānum uğraduğı kişver-i eşirrā-yı şūr-ı taḫtı yirden yire geçürüp bel' ve
 qam'
 06 idüp bu üslūba ḥışm-nāk berḳ-i ḥāṭıf gibi şām-ı şevāma şitābıla
 07 irişüp t̄aḳ ṭabaqat eyvānında ve ebvāb-ı sūr ve ser-t̄aḳ dīvānında
 08 tāriḫ-i tevāriḫ-i fetḫ ve zaferüm ve nām nāmūs salṭanat ḫilāfet eşerüm altun
 09 qalem ile yazam ne yazmaḳ bil ki sikke-i mermerde qazam ve ba'd-ı heze'l-
 mesālik
 10
 11 āyetine mā-şıdḳ olan cevānib-i
 12 ḳudsa ḳuds-hā allah tevcīh idüp ol ednās-ı nās-ı ednā

- 13 ve ercās ecnās-ı ünās ile mülevveş ve münecces olan arz-ı mübāreki
 14 tīg-ı ebrār ğayret-i islām ile kemā-kān pāk idüp ol zemīn-i kemīn
 15 ‘udvān-ı ‘adāyı ki ħāk-i remledür na‘ l-i pāy semend-i leşker-i ercümendüm
 16 ile esfel-i sāfilīne indürüp kaşr ve kāĥīn-i ħāke berāber idüp
 17 dūrūd dīvārın yıķup berbād kılup ğubārın göklere aĝdırup

(109b)

- 01 hebā-yı menşūr idem beyt-i fārisī
- 02 ħāşıl-ı kelām bu kerrüfer
 03 ve ‘izz ve naşr ve fetĥ ve zaferile ğurre-i ğazāsından ğüzer sāye-ġāh
 04 ‘arīşden kıonya kıonaĝına sefer idüp ol vādī-yi remmāl
 05 ve bevādī-yi cibāl cebeli kāmīlū’l-‘ adde ‘ asker ile ki iĥşā ve ‘ adde
 06 kıābil olmaya debdebeyi sefer-i hümāyūn ve zemzemeyi vaĥş ve ŧayr-ı
 07 hāmūn ile ġeçilüp li-mü ’ellifihī şavt-ı ŧop ve nefīr ve ŧabl-ı kıtāl
 08 dereler ŧoldı yanķılıandı cibāl maķşad-ı aķşā ma‘ hūde ve maŧlab
 09 a‘ lā-yı maķşūde ol niyyetile ‘ azm-i cezm idüm ki varup tā mışr-ı
 10 cedīd ve kıahire-i ħarāb-ābādı ta‘ mīr ve tecdīd itmek himmetile rehber-i
 11 ħıżr-ı hidāyet delāletile seyl-i nīl gibi mışra bī-kıyās aķan şalam
- 12
- 13 ħuşūl-i vuşūl müyesser olursa ol şirzime-i eşirrā ve zümre-i süfehānuñ
 14 ki fesādları ma‘ lūm ve şer‘ -i şerīfe ihānetile i‘ tiyādları mfhūm olmuşdur
 15 muķarrer mu‘ tād ve me ’men-i bed-bünyādları olan dār-ı mışruñ
 16 ŧāķ ve revāķ-ı kıaşrın ve eyvān-ı keyvān-ı ŧumŧuraķın ki her biri vezāret
 17 hevāsıyla ve salŧanat sevdāsıyla yapılmış serāy sürür ve ‘ arefe-i ğurürdur

(110a)

- 01 başlarına yıķup ħāke berāber eyleyem min-ba‘ d diyārların ħarāb
 02 idüp ŧop-ı felek-aşūbam duĥānī ebrinden ocaķlarına şular kıoyam
 03 ol niçe demler ‘ ayş ve nūş ‘ ālemlerinde nā-maĥremlele itdükleri cem‘ iyyetlerin
 04 ŧaĝıdup buĝātü’l-na‘ ş gibi tārūmār itmegile kıomayup kimini ŧop-
 05 aşūb ile seng-sār ġemini kemend-i pāy-dār ile berdār idüp mışrā‘
 06 ħürürlerin bende idem bendelerin bende çekem baķıyye-i süyūf olan

derkenar: bende lafzınıñ ki fārisīdür tezkīr ve te'nīši cāmdur
07 üserāsın sevķ-i fenāda alup şatup her birin narķına indürem
08 tā ki cihān-dār-ı devr-i zamān ve şāhib-ķırān bī-aķrān olup rüy-ı
09 zemīn ve zīr-i felekde nefis-i nefisümden muķaddem ve zāt-ı şerīfümnden
mu'azzam
10 kimse görmeyem diyüp hemān ol ān ve ol günden sefer emrin muķarrer
11 idüp 'ālemi şayt ve şadāyı kūs-ı sefer-i hümāyūn tıutup her kişi bir yarağında
12 ve geregi gibi tedārikinde oldu li-mü'ellifihı
13 hem āķir rehber idüp hazar naşrı
gelüp fetķ eyledi iķlīm-i mışrı
14 ve lehu
15 bir seferde üç sevād-ı a'zamı
görünce fetķ eyledi sultān selīm
16 mışra olmışdı ezelde ğüyyiā
ğayrı anuñ cāyından bir zu'm
17 zūlmini görüp kim itdi 'āķıbet
oldı seyyāf-ı felek aña ğarīm

(110b)

01 **zīkrü'l-ħiddet**
02 bu ħiddet bir şıfatdur ki bunda mutaşavver ve ħaşr müyesser degüldür
03 ki şıfatda ki şiddetde vāķi' olur ħālet-i mutavassıta i' tibāri-le
04 mu'teber olmaķ da cā'izdür bi'l-cümle ıztırārīdür ihtiyārī degüldür
05 ammā aşlā mülūka mülāyim ve hergiz ümerāya münāsib görmediler li-münşihı
06 beglerde ħiddet cā'iz degüldür
cā'iz degüldür beglerde ħiddet

07 zīrā bunuñ evveli zücret āķiri nedāmetdür imdi

لا ینعم ندمك

08 **بعدماده قدمك** kavlin naşıhat bilüp mücibile 'amel itmek gerek

09 pes bu şey'ün ki evveli zücret ve āķiri nedāmet ola 'uķalā 'ale'l-ħuşüs

10 'uķalā-yı ümerā anı sū'al irtikāb mı eyler cevāb eylemez bil ki eyleyene bile rāzı
olmaz

11

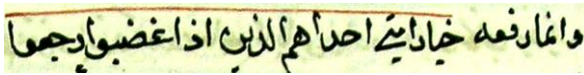

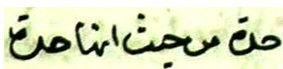
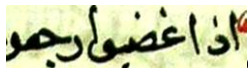

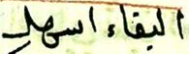
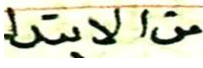
أما الضجة فظاهر لا تكن وأما الندامة فيحتاج الى الحكاية

12 meşelâ bir emîr-i lebîb bir vâcibü'l-tâdîb kimesneye hiddetden ziyâde
 13 haddinden artuḡ ta' zîr itse hiddeti geçdükden soñra ki **الغضب**
 14 **ينهب العقل** dinilmişdür 'aqlı başına geldükde ya' nî cünüd-ı cününü
 15 taḡılduḡda bu itdügi kâra kendüden şudür yine inkâra gelüp
 16 ilden utanup ziyâde şermende olup buna fi'l-i ḡabîḡ yâ ne 'amel
 17 bâtıldur ki ḡaşm râzı 'afv cā'iz naşîḡat ile inzicâr mümkin iken

(111a)

01 böyle muḡkem ta' zîr itdügümden ma' adâ yâ bu ziyâdeye irtikâb neydi
 02 diyüp ḡ'âh ve nâ-ḡ'âh zâr ve zor ile hazm eyler ḡaḡâsına
 03 bir mûcib **الاعتراف بحول الاعتراف** mu' terif olup i' tizâra cezm eyler
 04 bundandır ki **اولا فكذبوا العمل** dinilmişdür ammâ ekşer şâḡib-i hiddet
 05 olanlar serî' ü'l-rücû' olurlar ki hiddet şâfi ḡalb olanlaruñ şânı
 06 ve pāk ḡab' laruñ nişânıdır beyt gönül âyinedür sevmez 'ibâdı
 07 getürmez cām-ı cemşîd inkisârı sū'âl eger hiddet-ḡışâl-i zemîmeden
 08 olaydı **خير استوحادها** ḡadîşî vârid olmaydı vürüdından
 09 ma' lûm oldu ki zemîmeden degül imiş pes ne vech ile andan 'add
 10 olunur dinilse cevâb ba' dü'l-teslîm ḡadîş-i şerîfde hiddetüñ eylügine
 11 dâl 'ibâret yoḡdur bil ki eşerden mü'eşşere istidlâl ḡarîḡile menişüñ
 12 eylügine delâlet eyler mezḡhebümüzde ḡalḡ-ı ḡabîḡden ḡalḡa ḡubḡ lâzım gelmez
 13 kezâlik inşâ-yı mezmûmdan münşî-yi mezmum olmaz fikr eyle ve âḡâḡ ol ki
 14 ba' dü'l-teslîm ḡavli işâret-i ta' lîmdür ki 'umdetü'l-muḡdeşeynü's-şeyḡ
 15 muḡammed bin 'abdu'r-raḡman
 16 ü's-saḡâbî temyîzü't-ḡatyîb mine'l-ḡabîş nâm kitâbında bu ḡadîş 'ibâret-i
 17 âḡirî ile **خير امية احدا منها** diyü yazup **نعم من سلام من قبال** isnâd
 17 idüp ve **هو كذا** diyüp ḡadîş-i mezbûruñ 'adem-i sıḡḡatin bildürdükden soñra

(111b)

- 01 hadîsin
- 02 zıkr eyler ve biri birinden fark ve temyîz eyler lâ-büdd bu beyândan
- 03 mezmûm itdügi ma' lûm oldı netîce-i kışşa-i kelâm
- 04 maḳām meşrûṭ şaḫîḫ muṭlaḳ degül dan añlanan
- 05 budur ve bi'l-cümle hadîş-i evvel şaḫîḫ olduğı taḳdîrce bu şart taḳdîriyle
- 06 mü'evvel olmak gerek
- 07 bu câ'izdür ki ümerā-yı hükkāmdan yā ḳuzāt-ı enāmdan ba' z aşḫāb-ı ađrāz
- 08 'arzıla ğayr-ı vāḳi' vāḳi' zann idüp bir mazlûmı nā-ḫaḳḳ telef itdükden soñra
- 09 ḫaḳîḳatine maṭla' olduğda nādim olup li-men-şannafahu
- 10 kesilen baş yine bitmez dirler
- 11 atılan oḳ girü dönmez dirler
- 12 nedāmetüñ fāyidesin görmedüğinden ğayrı bu dağı muhtemeldür ki ol ḫalde
- 13 āteş-i ğazabı 'alevlenüp şerāra ḫiddeti ziyāde saçılıp ol aşḫāb-ı
- 14 ađrāzuñ geregi gibi ḫaḳḳından geleser ol ḫadde ki fevḳa'l- 'āde
- 15 cezālarından ziyāde ola bundan ise re'sen terk-i ḫiddet evlā
- 16 degül mi nitekim erbāb-ı uşul ve aşḫāb-ı ma' ḳül
- 17 dirler bu taḳdîrce şān-ı mülûka ve ol mesleke sülûka
- 18 kaẓm ğayz ve taḫammül ve te'ennî ve te'emmül lâyıḳ ve sezā-vār itdüğinde şübhe
- 19 ḳalmadı
- 20 **derkenar:** ḳıṭa' li-münşihî gitmesün elden gidince ger' ayān ihtiyār kürr-e-i gerdünü
- 21 kimse zābṭa ḳādir olamaz ḫiddet idüp urma maḫmûzı sen sen ol ḳaḳduđdan soñra
- 22 anı kimse yola ḳoyamaz

(112a)

- 01 **el-farḳ beyne-hümā**
- 02 ğazab ile ḫiddetüñ farkı budur ki her ḫiddetde ğazab bulunur ve her ğazabda
- 03 ḫiddet degül nitekim bu beytde vāḳi' olan **beyt**
- 04 ğazab-ı ta' cîl ile cāhiller gider

- te`ennī-yi hilmile `āķiller gider
- 05 ğāzab ma`ū'l-ta`cīl degüldür illā hiddet ve bu şıfatuñ ceheleye isnādı
- 06 bi-`itibārü'l-ġālibdür ġāhī `ulemāda da bulunur ġāyet mā-fi'l-bāb__hiddet
şānlarından
- 07 degüldür anlarıñ şānı te`ennīdür te`ennīde ğāzabı münāfi degüldür bi'l-cümle
- 08 her hilmde te`ennī olur ve her te`ennīde hilm olmaz **والامر كما فرقتاه**
- 09 **zıkr-i zücret**
- 10 umūruñ azarrı ve aḥvālūñ eşerridür kişinüñ zücreti ya`nī ṭaralması
- 11 eṭvārı kendüye şa`b gelmeden gelür ġayr-ı ümerā ṭaralsa cā`iz ammā
- 12 beglerüñ ṭaralduġı `acīb ve ıztırābı ġarībdür li-münşihı
- 13 ḥalka ġāyet şa`b olan āsān olupdur beglere
`usr sırrı `ālemüñ yeksān olupdur beglere
- 14 zıkrü'l-ḥılf
- 15 begler eşnā-yı kelāmında yemin itmek rāh-ı rāstı koyup egri gitmekdür
- 16 zırā iḳdām-ı insān `ale'l-īmān olmaz illā ḥayrında ḥalel ve noḳşān
- 17 olmadan yā muḥāṭabuñ kendüye sū-i zannından yā kendüyi mihmān

(112b)

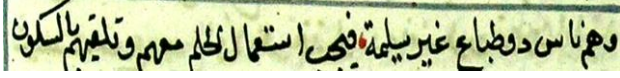
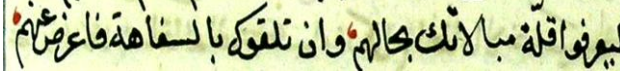
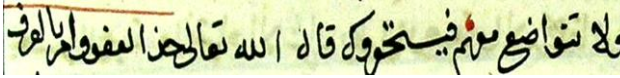
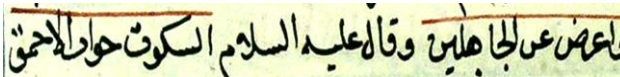
- 01 añlamadan ḥalkuñ kendüyi taşdıķe ihtiyācından yā sözinde
- 02 `acdden yā kendüyi `indü'n-nās kizb ile meşhūr añladuġından
- 03 ya`nī kendüyi şıķa bilmeyüp kimseden kendüye taşdıķ añlamaduġından
- 04 yemīne cür`et eyler ḥayrı yoķ her bārī yemīni ve ḥılfı ziyāde olduķça
- 05 ḥalkuñ anı tekzībi artuķ olur li-müdevvinihi
- 06 yemīni itdüġince kişi tekrār
işıden de ziyāde olur inkār
- 07 fedā it itme lāzım gelse imān
nitekim itdi zī'n-nūr bin `oşmān
- 08 şürūḥ-ı hidāyeden şeyḥ ekmel raḥmetu'l-lah `ināyet adlu kitābında ki aña da
- 09 ekmel dirler emirü'l-mü`minīn `ömer raḍıya'l-lahu `anh ḥilāfetinde miḳdād
- 10 ibn-i esved `oşmāndan raḍıya'l-lahu `anh yedi biñdür hem istıķrāz idüp
- 11 ba`de `oşmān ṭaleb itdüķde miḳdād_ķazā itdüm didüķde `ömer raḍıya'l-lahu
- 12 `anh aña murāfa`a olduķlarında beyyineden `āciz olup yemīn itsün
- 13 didüķde `oşmān ḥāzretleri yemīn itmeyüp fedā eyledi fuķahā fedāyı

- 14 cāyiz gördükleri bundandır gördük kim yemîn şer‘î ve şâdıqasınca yirine
 15 iken ittifağ yemîni kaçā`u`l-lah rāst gelüp halkuñ sū`-i zannına
 derkenar: maṭlab aṣl imlā kaçā`u`l-laha
 16 bā` iş ola diyü ḥavf itdüğinden ğayrı mücerred bi-‘ itibār mā-ye`ilü-ileyh
 17 pāye-i ḥilāfetde ve mertebe-i emāretde olmağın denā`et añlayup

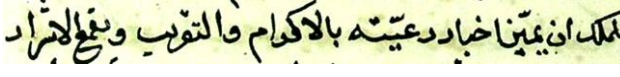
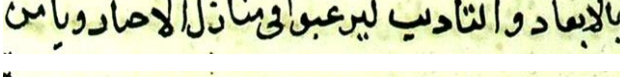
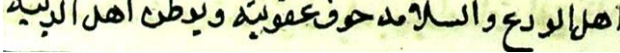
(113a)

- 01 fedāyı andan aḥsen ve ehven gördi hem fi`l-vāқи‘ bi-ḥuṣūshüm beglere
 02 yemîn denā`etdür bir kimse ki zıllu`l-lah ola yā anuñ sāyesinde hoş
 03 geçen vükelāsı ola ḥāşā ki söz yirinde zīb ve zībā ola
 04 gör niçe hoş ḥiṭābdur bu söz
 bir degül biñ kitābdur bu söz

zıkr-i muḥālaṭatü`l-erāzil

- 06
 07
 08
 09

- 10 tercüme-i ḥalef li-me`āl-i kelām-ı selef budur ki melik bunlara i`tibār idüp
 11 tā ki melikiñ bunlaruñ ḥāline ḳāyil olmaduğı halka ma`lüm ola şöyle ki
 12 bunlar melike bir yaramaz nesne ile telaḳḳi ideler a`rāz ve nefret idüp
 13 tevāzu‘ itmemek gerek zīrā bunlara i`tibār melike mücib istiḥḳārdur
 14 bu mezkūr ki mu‘teber ve maḳbūldür menşürü`l-ḥükmden menḳūldür ve yenbaği

- 15
 16
 17

(113b)

- 01 **والدعاء انفسهم على طول نعمته** ya' nī mülūka lāyık olan budur ki
 02 menāzil-i ahyāra ra' iyyetüñ rağbetiçün ve ahlāk-ı ešrārdan halkuñ
 03 nefretiçün kirām-ı enāmı mümtāz ve müte' ayyin idüp muḡarreb bār-gāh eyleye
 04 ve liyām-ı eyyāmı ḡam' ve te'dīb ile merdūd eyleye tā ki ehl-i selāma ve ' iffet
 05 ve vera' ve sırr āvāz-ı tāc ve ḡal olanlar ' uḡūbet ḡavfindan emīn ve şāhib-i
 06 şeytanet ḡada' ve beda' olanlar niḡmet üzre nefslerin taṡvīn eyleye
- 07 ' ibāretü'l-kelām **ما قاله الحكماء الكرام انفاذ الاخيار**
- 08 **بحسن الرعيه وانفاذ الانشراذ يطول الرعيه والامر كما قالوا**
- 09 **zīkrü ' itiyādi'l-lezzāti'n-nefsāniyye**
 10 milk-i cihān her zamān meyl-i zenān ve nūş-ı revān itmek milke noḡşān
 11 ve sermāye-i milke ḡüsrāndur li-müdevvinihi egerçi ḡüsrevi şīrūye ḡatl itmişdi
 12 şūretde
 13 helāk iden anı şīrīn idi ammā ḡaḡīḡatde ve gāh ve bī-gāh lu' b ve nerd
 14 ve şadrınuñ şāhibin ḡarīm ve ittiḡāz idüp bī-iḡtizā ceng itmekdür
 15 ve ca' li cidālile ḡuzūr-ı ḡalbin taḡıdup nefsi nefsin zilletinüñ
 16 itmekdür ve daḡı dāyimā ḡayd-ı şaydıla muḡayyed ve ṡop ve çevgānıla bir gerd
 17 ve la' b ve nefsānī ḡubb hevā ve heves-i zenān-ı nāzenīnān ve meyl-i
 18 bī-āmān-ı duḡterān ḡurşīd-i aḡterān ile pür-keyd olmak el-ḡaḡḡ nişān

(114a)

- 01 nişān-ı şāhī ve ' alāmet-i pādīşāhī degüldür bi'l-cümle bilā cemmile
 02 ra' iyyet ḡaḡḡında ' adālet vācib olduḡı gibi kendü ḡaḡḡında daḡı
- 03 ' adl ve i' tidāl lāzımdur **بله اشكال وقد سلف ذكر العدل في مقامه**
- 04 **zīkrü'l-zulm**
 05 gerçi zulm icmālen ma' lūm ve ma' rūf zıdd-ı ' adl ile mevşūfdur ve ma' lūmı
 06 i' lām lāzım degüldür ki ma' lūmdur likin fāzılta ' adl ḡışāl-i ḡamīdeden
 07 olıcaḡ fużūlda zıddı olan cūd ve zulm ḡışāl-i zemīmeden idüḡi
 08 ziyāde zāhir olmaḡ içün tenebbühen te'kīd fi'l-cümle tafşīlen zīkrine ta' arruz
 09 olundu imdi āḡāh ol ki zulm aşlda **وضع الشيء في غير موضعه** dur

- 10 bundan **عدله وضع التور في موضعه** olmak lâzım gelür cevr de zılmün
derkenar: cevr de didügi sū'āl-i muḳaddere cevābdur
11 mürādıfidür şırāḫü'l-müstakimde esmā'ü'l-ḫüsnā beyānında bi-'aynihi ma'nā
böyle
12 tañşış ider ikisinde de 'ādil degül diyecek maḫallde melik-i cābir
13 ve emīr-i zālīm dirler ammā ḡaşb böyle degüldür ki zılm-ı 'āmmdur ḡaşb
14 ḫāşşdur ya'nī ḡaşb bir şey' 'alā ṭarīḫü'l-zılm ve'l-ḫahr almaḫdur pes aḫz cihetden
15 bu ḫāşş olur zılm eger cevr aḫzda ve ḡayrda bulunur mā-beynlerinde neseb-i
16 erba'adan 'umūm ve ḫuşūş olur ve hem zılm iki kısmdur ya'nī li-nefsihi
17 li-ḡayrihi bu eclden fülān zālīm-i li-nefsihi dirler bundan zıddı ma'lūm olur

(114b)

- 01 ve mütebādir olan zālīm-i li-ḡayrihi olmaḡın aña ḫācet yoḫ diyüp zālīm-i li-nefsihi
02 dirler ammā ra'ıyyet ḫaḫḫında āḫir zılmıden ḫazer-i nefsine olan
03 zılm-ı nefsi' icinābından enfa' ve ekşerdür ḫāşıl-ı kelām herkese ḫādir olduḡı
04 ḫadar zılm ve cevrden iḫtirāz gerek 'ale'l-ḫuşūş mülük ve ümerāya bunuñ
05 ḫaḫḫında eḫādīs-i şerīfe çoḫdur ammā müttefik 'aleyh olan eḫādīsden bir
06 ḫadīs ile ki **الظلم ظلمات يوم القيامة** 'amel itmek gerek egerçi kim sāyir ḫadīsler ile
de
07 'amel mevcdür za'ıf ise de ve ba'z ḫadīsün ma'nāsın tazmīnde
08 'ārifler dimişler beyt
09 şaḫın mazlūmuñ āhından siḫr-gāḫ ki
ḫomamışdur aña perde allah
10 **zıkrü'l-faḫr bi'l-ābā ve'l-ecdād**
11 ādāb-ı sulṭāniyyede bu faḫr-i ābāyı daḫı ḫışāl-i zemīmeden 'add eyler
12 pes melīke münāsib ve emīre vācib degüldür ki bilā iḫtizā ve lā-icāb
13 ana sulṭān li-men-sulṭān pes sulṭān pes sulṭānum diyüp **الي حيد السابح**
14 **لوالى حيد الاعلى تفاعر كان** nesebin beyān eyleye meger lâzım gele kemā (...)
15 beyāna ve bunuñ mezmūmına bā' iş tezkiye-i nefis ola zīrā tezkiye-i
16 nefis ḫarāmdur ve ḫazret-i risālet-penāḫ **من تعوى بعزاء الجاهلية فاعصوا**

17 **بهن ابيه** diyü beyân buyurur me'âl-i ma' nâ-yı hadîş zamân-ı cāhiliyyetde

(115a)

01 olan da' vādan zecrdür mışbâh-ı münîrde **عن الفخ** beyânında bi-' aynihi

02 bu hadîş-i şerîfi zîkr idüp **وفيه ذر عن دعوى اهل البيت لائم**

03 **يقولون في الاستغانة يا فلان وينادي انا فلان ابن فلان**

04 **يشتمون الى ابيه وحين تترده وعزم ونحو ذلك فمعنى الحديث نحو اعلم انه**

05 **وقولوا اعرضوا باي ابيك فانه في القبح مثل هذه الدعوى** diyü

06 yazar āgāh ol ki bu kavı-i kubb fi' l-i kubb'dur kubb olmaz illā mezmūm fāyide

07 şart fi' l-i kubb cezā'-ı kubbı iktizā eyler zīrā ceza-yı seyyi'at seyyi'atdur bil ki

08 nehy-i şarīhden bu eblağdur bu eelden cezāsına emr ile ta' arruz olundu

09 ammā bundan bu añlanmasun ki her tezkiye harām ola degüldür şol tezkiye ki

10 mütekellimūñ hasb-i hāli beyânında ola cā' izdür bil ki vācib bu eelden

11 **انا النبي لا كذب وانا ابن عبد المطلب** hazret-i resūl 'aleyhi's-selām

12 **وانا سيد ولد آدم ولا فخر ولا نخز وبيدي لواء الحمد** diyü buyurduğı hadîş-i

13 şerīflerde ümmetiçün iğbārdur zīrā iğbār itmeyeler idi mertebesin

14 ve kadr-i 'alisin bilmezler idi kezālik yūsufü's-şiddik 'aleyhi's-selām

15 ki milk-i mışr aña imān getürmişdür zindāndan gāyet tekrīm

16 ve nihāyet ta' zīm ile anı iħrāc idüp istifrād itdükde vezāreti kabūl

17 itmeyüp hazā'-in-i arz-ı mışr tevliyetin murād idüp **اجعل علي خرايين**

(115b)

01 **الارض الى حفيظ عليهم** didi murādı kendü hālını duyana i' lām

02 ve i' lām idi **الايري ان الله عز وجل ذكر نفسه بالكبىاء والفظه**

03 **الاعلى انه تركى نفسه لكون يعلم عماده وبما طرق توحيد وتعظمه لانه**

04 **لولم يعرفهم بذلك لما عرفوه ولولم يعرفوا الله ما وصفوه وكذلك الانبياء**

05 كاد كذا ما حال نبيا وان يوسف الصدوق لم يقصد تركه لنفسه وإنما

06 صدق اعلام الملك مما مضى الله به كما سمعته انفا والذى بابناه

07 وفي هذا الباب منقول عن زهر الحكيم كمالا الحنفى عن علماء الاعلام

08 **zīkrü'l-melik el-lezī min-efrād**

09 **elbābü'l-şānī**

10 melik feth-i mīm ve sükün-ı lām ile ve melik қаşr ile kesr ile ve mālīk elifüñ işbātı

11 lāmuñ kesrile hep bir ma' nāya gelür ba' z luğatlarda **ملك مقصور عن الملك**

12 didükleri vaşfiyetden ' ilmiyete naqline işāretdür bunuñ cem' i mülükdur

derkenar: ta' rīf-i melik

13 muhaşşal-ı kelām melik ol mālīkdür ki taht yirinde memleketden ve kıllarından

14 ve kılları hükminde olanlardan ve sāyir ' askerden milk ve eferri

15 ve cem' keşiri ola ve kezālik melik ikiden hālī degüldür bir haqīkat

16 ola bi-' āriyyet ol ki sulţān ma' nāsınadır iskendere melikü'l-mülük

17 ü'l-' ādile didükleri gibiydi bir haqīkat olmasına delālet ider şānī ya' nī

derkenar: ya' nī bi'l-izāfet

(116a)

01 ' āriyyet ma' nāsına olacağ olursa erkān-ı ervām emirü'l-ümerā

derkenar: ' āriyyet meşdüddur kerāhiyyet gibi muhaşşef degüldür nitekim

02 ve ' arablar melikü'l-ümerā didükleri şāhib-i sa' ādetler gibi ki yirleri şāhibü's-sikke

03 ve'l-huṭbe olan sulţāna nisbet yirleri pür-' āriyyet olmasun

04 virür likin hüküm ve hükümetde qavl ve fi' llerini de bi'l-cümle siyāsetde

05 emr ve nehylerinde müstaķillerdür māni' ve müzāhimleri olmaz diyü illerinde erkānlarında

06 tertib-i umūr ve fevr-i cumhūrda zīr-i destleri olan ümerādan ve sāyir kızāt

07 ve hükām-ı berāyādan **وجما من الوجع** anlara çün u çerā olunmaz **دفا وكذا**

08 لا يسما من نحن في خدمته واستمر دعاء دولته مطاع ثم امين

09 **zīkr-i ḥākim**

10 aşl hüküm qazā ve aşl ḥākim qādıdur ol ki ma' küle māyil

11 ve menķüle ķāyildür bi'l-zarürî bu ma' nāya rāzıdur **دعا الحاکمة**
 12 **البيحاكى** didüklerinden murād ķādı itdüğünde şāyibe yoķdur nitekim
 13 meclis-i ķādıya maħkeme dirler begler meclisine dīvān didükleri gibi
 14 ħükmüñ ğayretde daħı isti' māli vardur mes'ele muṭlaķā vüzerā ve anlaruñ
 15 meslekine sālîk olanlardan bi'l-fi' l taħt-ı ħükümetinde ve sāye-i
 16 sa' ādetinde olduğumuz şāħib-i sa' ādetümüz gibi hem beglik hem
 17 ķādılık itseler cā' izdür kütüb-i fetevāda muşarraħdur zîrā

(116b)

01 bunlara muķallid ķablinden umūr-ı berāyāda 'azl ve naşb daħı mufavvażdur
 02 dirler (...) eyle olsa bunlara bu cihetden ve min-cihet āħirî
 03 iki vech ile ħākim demek cāyiz oldu ħattā ħarameyn-i şerîfinde
 04 ve milk-i ħicāzda ve ba' z arz-ı şa' idde sübaşıya ħākim dirler

05 **فان قلت ما الفرق بينهما شرعا قلت كل قاض لا يقدر**

06 **التقليد اوجبا ولم يوجب والاير يقدر به عند الاجاب**

07 **يعر كل قاض حاكم وكل حاكم ليس بقاض بالعموم والخصوم المطلق**

08 **فاعلم انه لما كان التقليد لنا منهم وهم يعقلون ونحن معتقدون**

09 **وجب تقديمهم علينا فهنر مسألة والناس عنها اعاقولون**

10 li-münşihi

11 ķādıya da' vā-yı istiħķāk idüp

ķābil ol ħaķķa gel inkār eyleme

12 beglerle cem' olursañ ittifāk

ķanda bulursañ otur 'ār eyleme

13 'ālîmiseñ şadr olur şaff-ı ni' āl

14 cāhiliseñ ṭur beri ṭar eyleme

ve fihi kelām

min-cihetin uħrā

15 ya' nî bu ķādıyla beg arasında nisbet ķalem ile seyf mā-beyninde

16 ola i' tibār ile mu' teberdür imdi girü āĝāh ol ki emîre

17 şāħib-i seyf ķādı ehl-i ķalem terkîbi izāfidür muzāfun-ileyh

(117a)

- 01 muzāfdan ol olur pes ola kalem ve seyfüñ keyfiyyet hâlleri
 02 ma' lûm olmak gerek zîrâ hükm ve şerefi muzāf muzāfun-ileyhden
 03 alur eger kalem seyf üzre muqaddem ise ehli dağı seyfüñ şāhibi
 04 üzre muqaddem olur **والأفلاوقب في اختلاف الحكماء قال بعضهم**
 05 **القلم غالب وقال البعض الآخر السيف غالب** anlar ki kalem muqaddemdür
 06 didi seyfi kalemün hāfız ve hārisidür didiler bu taqdirce seyf
 07 hādım kalem maḥdüm gibi olur **والمخدوم مقدم على الخادم** ve anlar ki
 08 seyf muqaddemdür didiler kalem aşḥāb-ı süyüfuñ erzākı taḥşil
 09 ve ta' yin eyler didiler bu taqdirce kalem hādım ve seyf maḥdüm olur
 10 **وقد علم حال الخادم والمخدوم** ve ba' zılar dağı nizām ve intizām ve icrā-yı
 11 aḥkāmda **وهما سببان** didiler bu taqdirce şāhibleri
 12 bir araya gelse **نا أحدهما آخره** taqdimine rāzı olmak gerek
 13 **ياقوعه ويكبح إن يقال إن السيف علة لتمكن الجهل والعمى الة**
 14 **الحار والظلمة لا يكون إلا بعد المحل تأمل تأمل الكمد**
 15 **zīkrü'l-vālī**
 16 vālī iki ma' nādan hālī degüldür kesr ile olan vilāyetden
 17 ola yā feth evvelki olursa sulṭān olur şānī olursa

(117b)

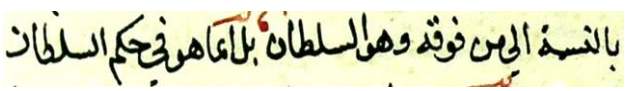
- 01 nāşır ma' nāsına gelür ve bu vālī maḡrürdür cem' i vülāt gelür kużāt
 02 gibi nitekim **نما نأتم نعمه الله رحمه الله لعنته** ki fārisidür
 03 vālī ' arabidür ḥākim düyü ta' bir eyler bu taqdirce kużāta dağı
 04 ḥākim ve nāşır şer' olduklarıçun vālī dimek kabildür likin müfreden de
 05 müsta' mel degüldür illā cem' inde nitekim aḥkāmda **أقصى قضاء للملأ**
 06 **أولى ولاية الموحدين** dirler erbāb-ı inşānuñ **والى والهم** didükleri
 07 didüklerinden murād sulṭāndur vālā fāriside bülend ve 'ālī dimekdür

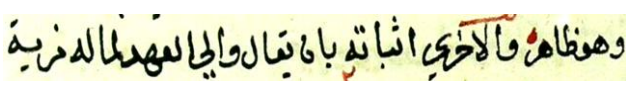
08 türkide hem-tā ‘ālī pādišāh dimekdür ammā bu lafz-ı vālī vechinūñ
 09 kankısından idügi bilinmede haylī eşkāl vardur ma‘ nāsın müteķārībīn
 10 olmasa maħall-i iķtizāsıla bilinse olurdı likin isti‘ mällerinden añlanan
 11 budur ki eger bir şey ‘a’zama muzāf ola ki benī nev‘ inde fevķinde kimse
 12 olmaya ol kesr ile olandan ola zīrā anuñ eşyāya şümūli ekşer olur
 13 bundandır ki fülānuñ vilāyet-i ‘āmmesi vardur dirler vilāyet-i ‘āmmesi dimezler
 14 naşīhat lafzından mesmū‘ ve mefhūm belķā ‘ ibāretinden ma‘ lūmdur lā-büdd vālī-
 yi mışr dinilse
 15 sulţān-ı mışr murād olunur ve eger muzāf olduğı muzāfun-ileyhden baķar ve
 16 mütevellī olsa ol vech-i şāniden olup aña elifūñ ħazfı dāll olur
 17 gūyā münāsebet gözlenüp ziyādeyi ziyādeye nākışı nākışa virürler

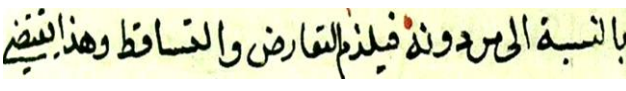
(118a)

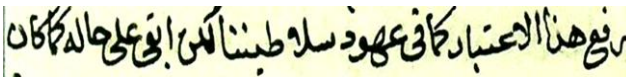
01 meşelā velī-yi kāşif velī-yi beled gibi ya‘ nī vālī-yi kāşif vālī-yi beled dimezler
 02 ve velī-yi beled oldur ki bi’z-zāt yā bi’l-vāsıta min-lehü’l-emrūñ emriyle umūr-ı
 03 re‘ āyāya mālīk ve mütevellī ola diyü yazarlar bu diyār-ı mışrda keşşāfa tābi‘
 04 olan veliler rūmda sancaķ sübaşısı menzilesindedür bi-ħilāf
 05 veliyü’l-‘ahdü’l-ma‘ hūd

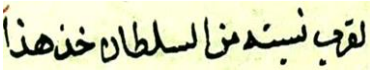
06

07

08

09

10

11 kezālik velī ehlu’l-lah ma‘ nāsına da
 12 gelür ki cem‘ en muzāf isti‘ māl olunur evliyā’u’l-lah gibi gāh müfreden
 13 ‘alā veliyu’l-lah gibi pes zālīm velī olmaz meger velī şeytān li-muħarririhi
 14 velī olmaķdan iblīse kaçarsañ
 ķo zulm it re‘ āyāya ri‘ āyet
 15 ‘udül itme ‘adlden kaç semtden
 bize göster veliseñ velāyet

16 ammā fuḫahānuñ **السلطان ولي من لا ولي له** didükleri ḳavl-i ḳā' ide-i

17 mezbūra bī-münāfidür dinilmeye zīrā bunuñ ma' nāsı **السلطان ناصر من**

(118b)

01 **والا السلطان سلطان** dimekdür **لاناصله أو مع من لا معين له**

02 **فهذا ظف بلا صلاتك فليأمر** dimek olur **من لا سلطان له**

03 ammā el-ḳāḏı

04 fihri-mizānū'l-milk kütüb-i ḳudemādan ba' z resāyil-i şıḳātda icmālen

05 böyle buyrulmuş **وقد وجب تفصيله علينا** āgāh ol ki ḳāḏı

06 olan kimesne mi' yār-ı şer' dür ve degüldür illā pādişāh-ı

07 islāmuñ mizān-ı imtiḥānı ya' nī umūr-ı ra' iyyenüñ şaḳil ve ḫafifi

08 anuñıla bilinür ve bu mizānuñ şayrefisi vüzerādur ve anuñ pāyesinde

09 olanlar ya' nī mizān-ı mezbūruñ isti' māli ve 'adem-i isti' māli bunlaruñ elindedür

10 ve keffeteyni 'addür 'adl de ednā ve a' lāya göre ikidür ya' nī edd ve a' lā

11 ḫükm-i şer' de berāberdür nitekim keffeteyn ammā bu mizānuñ par-sengi ḳarīḫadur

12 noḳşanı bunuñıla tekmiil olunur ve mi' yāra şaḫt şartıdır tā ki dīvān-ı

13 ma' ād ve sevḳ-i ma' āşda denānir-i a' māl ve dürr-i ehemm aḳvāli şaḫiḫ ola

14 ve bunuñ şaḫtı ma' lūm olmaz illā 'ilm ve şalāḫ ve vaḳār ve zühd ve zekā

15 ve 'irfān-ı te' ārūf ve vuḳūf mezāhib-i nās ve mümāseret-i umūr ve ḳıyās

16 ve ḫükmde 'adem-i isti' cāldür ki isti' cāl ve 'ademü't-tevaḳḳuf ba' dü't-tebeyündür

17 kezālik aşḫāb-ı cāhı ri' āyetden ve murāḳabe-i ḳarābetden irtikāb

(119a)

01 denā'etden ve rüşvetden ve ḳabūl-ı şefā' atden ḫazerdür **وبالجمله**

02 **لابد من الآداب مكتوبا أو غير مكتوب في الكتاب كما لا يخفى عن**

03 **أول الآداب والله أعلم بالصواب والله المرجع والمآب**

04 kitāb āḫir olup bi-zikr ḫükkām

05 didüm tārīhin anuñ zıkr-i ahkâm ٩٩٠
derkenar: bunuñ kalbı zākır-i hūkkāmda ٩٩٠ rāstdur
 06 miyān-ı himmetçün bağladum şedd

زسی آمدیدر هر چه آمد ازید

07 hemān bu bu muhtaşar ol gün yazıldı

بناست خلد نشد اورا مقید

08 yazıldı hamdi'l-lah āhır oldı
 umaram kim ola āhır ser-āmed

09 nazār itdükde luḫfıla ahālī
 görmeyeyin umaram itmeyüp redd

10 şavāb oldur ki bulduḫda ḫaṭāsın
 ideler ḫāmeye ol sehvi mesned

11 elif gibi mevālī arasında
 añıla rāst ḫarf-i nīk eger bed

12 ḡalat eylemeyen fāzıl degüldür

13 odur fāzıl ki اغلاطی ola 'add

14 وَتَسْتَفِزُّ لِلَّهِ الْعَظِيمِ مَا طَعَىٰ بِالنَّوْمِ أَوْ نَزَلَ بِهِ النُّكْرُ وَالْقَدَمِ عَلَىٰ أَنْ تَقْدِرَ فِيلٌ

15 لَيْسَ مِنَ الدُّفْلِ أَنْ يَطْفَىٰ قَلَمُ الْإِنْسَانِ فَانَّهُ لَا يَكُونُ دَيْسِمٌ مِنْهُ أَمَدٌ قَالُوا لَنْ يَنْتَبِرَ

derkenar:

وَسَيُفَضِّلُ مِنَ الْغُلَطِ
 دَلَّ الْغُلَطِ مِنْ مَعْدِ غُلَطِهِ

(119b)

01 yuḫaruda ḫabl-ı bi'smü'l-kitāb nefāyis-i teşānif ḫalka nazār itdüm

02 didügi kütüb-i manzūr-ı fihen bunlardur ki

03 zıkr olunur cemī'an

04 mine'l-tevārīḫ ādābü's-şulṭāniyye uşülü't-tevārīḫ tevārīḫ-i ḫulefā

05 tercümetü't-ṭāberī naşīḫatü'l-mülük tuḫfetü'l-elbāb yenbü'ü'l-cevāhir

06 telḫişü'l-āşār ḫaṭaṭu'l-maḫrīzi ḫay'āt-ı ḫayvān rūḫü'l-ḫay'āt

07 insü'l-celil ḫüsnü'l-muḫāzara bed'ü'd-dünyā zehr-i kimām temür-nāme-i 'irşāh

- 08 ve kışşa-i yūsuf ve zeliḥā li'l-hemedānī ve mine'l-kütübü'l-manzūme ḥüsrev ü
şirīn
- 09 yūsuf ve zeliḥā li'bn-i kemāl paşa ve mine'l-luḡatü'l-'ariyyet ḳāmūs-ı maḡrib
mişbāḥü'l-münir kifāyetü'l-müteḥaffiz dīvānū'l-ādāb ve min-kütübü't-tefāsir
- 10 tefsirü'l-ḳāzī tefsir-i celāleyn tefsirü'l-luḡati'l-ḡaribe tefsirü'l-ḡarib
derkenar: şerḥ-i ibn-i düreyd
- 11 li'l-secāvendī ve mine'l-luḡatü'l-fārisiyye luḡat-ı ḫalīmī ve (...)
- 12 ni' metu'l-lah na'tī ve ḫadāyıḳu'l-daḳāyık l'ibn-i kemāl paşa ve mine'l-aḫādīs
derkenar: şirāṭü'l-müstakīm
- 13 ü's-şerife cāmi'ü'l-şaḡir ve temyizü't-tayyib ezḳār-ı nevevī ve mine'l-'arabiyye
- 14 dürrütü'l-ḡavvāş ta'rifü'l-'ilām li'l-sehili ḳaşidetü'l-bürde
- 15 neşrü'l-'alemeyn li'l-ebu bin eş-şerifeyn
- 16 ve ba'z min-şürūḫ-ha mine'l-fürü'ü'l-ḫanefiyye hidāyet'ināyet dürrer-i ḡarb
- 17 şadrü's-şerī'a ḡülistān bahāristān ve ḡayr-hā

(120a)

- 01 فكل من نظر اليه من الامراء والعلماء حفظهم الله تعالى ومنعهم
- 02 من المؤمنين بمرحمتهم الدنيا والاخرى مدونه ونحوه الفقر الشريف
- 03 الشريف نعمة الله ابن المرحوم الشريف عثمان نفعهما الله
- 04 بفضله وعنايته وعفوانه ودعته
- 05 آمين

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SEÇMELİ SÖZLÜK

-A-

āb (Far.): su.

‘abb (Ar.): ışık.

‘abd (Ar.): kul, köle.

‘abīd (Ar.): kullar, köleler.

a‘cām (A): Acemler.

a‘ceb (Ar.): daha acayip, daha tuhaf.

a‘dā (Ar.): düşmanlar.

‘adāvet (Ar.): düşmanlık.

aḍall (Ar.): doğru yoldan sapmış olan.

‘add (Ar.): sayma, farz etme.

‘adem (Ar.): yokluk.

ādemi (Ar.): insanoğlu, ademoğlu.

‘adīde (Ar.): çok, birçok.

‘adīl (Ar.): eş, eşit.

‘adīm (Ar.): yok olan.

‘adū (Ar.): düşman.

āfāk (Ar.): ufuklar.

āfāt (Ar.): afetler, belalar.

āferīn (Far.): beğenme, alkış.

‘āfi (Ar.): affeden, bağışlayan.

‘afīf (Ar.): iffetli, namuslu, temiz.

āfitāb (Far.): güneş.

afriqıyye (Ar.): Afrika.

āgāh (Far.): bilgili, haberli.

ağarr (Ar.): asil.

āgāz (Far.): başlama.

ağdırmak (T.): yükseltmek, çıkarmak.

ağırlamak (T.): misafir etmek, saygı göstermek.

ağlāl (Ar.): boyuna geçirilen zincirler.

ağleb (Ar.): en çok galip gelen.

ağmak (T.): yükselmek, yukarı çıkmak.

ağnām (Ar.): koyunlar.

ağrāz (Ar.): maksatlar, niyetler.

ağyār (Ar.): başkaları, yabancılar.

aḥādīs (Ar.): hadisler.

aḥaqq (Ar.): daha çok yetki verilmiş olan.

aḥdāş (Ar.): kötü işler, fena şeyler.

āhen (Far.): demir.

āḥer (Far.): başka, diğer.

āheste (Far.): yavaş, ağır.

āḥir (Ar.): son, en son.

aḥkām (Ar.): hükümler, yargılar.

aḥlāf (Ar.): birbirinin yerine geçenler, halefler, sonra gelenler.

aḥrā (Ar.): daha uygun.

aḥşar (Ar.): en kısa.

aḥsen (Ar.): daha güzel, en güzel.

aḥter (Far.): yıldız.

- aḥterān (Far.):** yıldızlar.
- aḥyār (Ar.):** iyi ve faziletli olanlar.
- aḥz (Ar.):** alma, kabul etme.
- aḥall (Ar.):** çok az.
- aḥbeḥ (Ar.):** en çirkin.
- aḥça (T.):** para.
- ‘aḥd (Ar.):** sözleşme.
- ‘aḥilet (Ar.):** akıllı olmak.
- aḥlām (Ar.):** kalemler.
- aḥrān (Ar.):** benzer olanlar.
- aḥreb (Ar.):** en yakın.
- aḥşā (Ar.):** en son.
- aḥşām (Ar.):** kısımlar, parçalar, bölümler.
- aḥvā (Ar.):** en kuvvetli.
- aḥvāl (Ar.):** sözler.
- al (T.):** hile, düzen.
- āl (Ar.):** Aile, sülale.
- ‘alā (Ar.):** yükseklik, büyüklük.
- a‘lā (Ar.):** en yüksek.
- ālām (Ar.):** elemeler, üzüntüler.
- ‘ale’l-ıtlāḥ (Ar.):** mutlaka, nasıl olursa olsun.
- a‘lem (Ar.):** en bilen, bilgin.
- ‘ālem-ārā (Ar. Far.):** dünyayı süsleyen.
- ‘ālem-penāḥ (Ar. Far.):** dünyanın sığınacağı yer.
- ‘alīl (Ar.):** hasta; görme engelli.
- ‘alūḥ (Ar.):** devenin otladığı ot.

a‘mā (Ar.): görme engelli.

a‘māl (Ar.): işler.

āmān (Ar.): eminlik, korkusuzluk.

‘āmm (Ar.): genel, herkese ait.

‘ammāl (Ar.): idareciler, yönetenler.

‘āmme (Ar.): genele ait olan.

‘ammī (Ar.): amca.

aña (T.): “ol” adılının yönelme durumu, ona.

‘anāşır (Ar.): unsurlar, ögeler.

ancılayın (T.): onun gibi.

ança (T.): “ol” adılının eşitlik durumu, onca, o kadar.

anda (T.): “ol” adılının bulunma durumu, onda, orada.

andan (T.): “ol” adılının çıkma durumu, ondan, ondan dolayı, oradan.

anı (T.): “ol” adılının belirtme durumu, onu.

a‘nī (Ar.): yani.

‘an-ķarīb (Ar.): yakından.

anlar (T.): “ol” adılının çokluk biçimi, onlar.

‘anūd (Ar.): inatçı.

anuñ (T.): “ol” adılının ilgi durumu, onun.

ārām (Far.): eğlenme.

ārāste (Far.): süslenmiş.

a‘rāz (Ar.): işaretler, alametler.

‘ārī (Ar.): hür, *+s/z* anlamı veren ilgeç.

‘arīş (Ar.): asma çardağı.

‘āriyet (Ar.): ödünç.

artuķ (T.): 1. başka 2. Fazla.

arziyye (Ar.): topraktan yetişen.

āşaf (Ar.): Hz. Süleyman'ın veziri, vezir.

‘**aşāfir (Ar.):** serçe kuşları.

āsān (Far.): kolay.

āşār (Ar.): eserler.

aşgar (Ar.): en küçük, daha küçük.

aşhāb (Ar.): 1. sahipler. 2. Hz. Muhammed'i gören ve sohbetine katılanlar.

Aşhame (Ar.): Hz. Muhammed döneminde İslamı kabul eden Habeş Necaşi'si.

āsītān (Far.): İstanbul.

aşlah (Ar.): en salih, en iyi.

aşşı (T.): fayda, yarar.

āsümān (Far.): gökyüzü.

āsümānī (Far.): göğe ait olan.

aşvāt (Ar.): sesler.

aşveb (Ar.): daha doğru, en doğru.

aşağa (T.): aşağı, aşağı taraf.

‘**aşere (Ar.):** onlar (sayı).

‘**aşir (Ar.):** dost, arkadaş.

āşūb (Far.): karıştıran.

‘**aṭā (Ar.):** bağışlama.

‘**atebe (Ar.):** eşik, basamak.

‘**āṭif (Ar.):** meyleden, bağlayan.

‘**āṭifet (Ar.):** karşılık beklemeden gösterilen sevgi.

atım (T.): atma işi, ok ya da mızrak gibi silahların kullanılması.

‘**atīk (Ar.):** Hz. Ebu Bekir'in lakabı.

‘**aṭiyye (Ar.):** hediye.

- ‘aṭṣ (Ar.): susuzluk, susama.
- ‘avākīb (Ar.): sonuçlar.
- āvān (Ar.): zaman.
- a‘vān (Ar.): yardım edenler.
- āvāre (Far.): serseri, boş gezen.
- āvāz (Far.): ses, seda.
- āvāze (Far.): yüksek ses.
- ‘avdet (Ar.): geri dönme.
- a‘ver (Ar.): bir gözü görmeyen, tek gözlü.
- āyā (Far.): kuşku bildiren ilgeç, acaba.
- ayaḫtaş (T.): ortak iş yapanlardan her biri.
- a‘yān (Ar.): 1. gözler. 2. bir memleketin ileri gelenleri.
- ‘ayān (Ar.): belli, açık, meydanda.
- āyāt (Ar.): ayetler.
- ‘āyid (Ar.): ait.
- āyine (Far.): ayna.
- ‘ayn (Ar.): 1. göz. 2. bir şeyin eşi, tıpkısı, aynısı.
- ‘ayş (Ar.): yeme içme, yaşama.
- ‘azāb (Ar.): işkence.
- a‘zam (Ar.): daha büyük, en büyük.
- aḫamet (Ar.): büyüklük, ululuk.
- aḫarr (Ar.): çok zararlı.
- ‘azd (Ar.): kuvvet, kudret.
- aḫfār (Ar.): tırnaklar.
- aḫher (Ar.): besbelli, apaçık
- ‘azīme (Ar.): büyük, ulu.

‘azīmü’ş-şān (Ar.): şanı, ünü, büyük olan.

‘azl (Ar.): işinden çıkarma, yol verme.

‘azūz (Ar.): ısırın.

-B-

bāb (Far.): kapı, bir eseri oluşturan bölümlerden her biri.

bād (Far.): rüzgâr.

ba‘ d(e) (Ar.): sonra.

bādī (Far.): rüzgâra veya havaya ait, geçici.

bād-pā (Far.): ayağı çabuk olan, hızlı.

bāġ-bān (Far.): bahçıvan.

bāġı (Ar.): haksızlık eden, serkeş, asi.

baġteten (Ar.): birdenbire.

bahādīrān (Far.): bahadırlar, yiğitler, kahramanlar.

bahādīrlık (Far. T.): yiğitlik, kahramanlık.

baġīl (Ar.): cimri.

bāhir (Ar.): belli, açık.

baġl (Ar.): cimrilik.

baġr (Ar.): cimrilik.

baġş (Far.): baġış, ihsan.

bā-ġuşūş (Far. Ar.): özellikle.

ba‘ id (Ar.): uzak.

ba‘ iş (Ar.): yol açan, sebep olan.

bā‘ iş (Ar.): neden olan.

baġāyā (Ar.): fazla kalan şeyler.

- baḳıyye (Ar.):** artan, geri kalan.
- bālā (Far.):** yüksek, yukarı, üst, yüce.
- bālīg (Ar.):** yetişkin.
- bām (Far.):** çatı, dam, kubbe.
- bānī (Ar.):** bina eden, yapan, kurucu.
- bārān (Far.):** yağmur.
- bār-gāh (Far.):** çadır, girilebilecek yer.
- baḥḥā (Ar.):** çakıl taşlı büyük dere.
- bāḥḫāl (Ar.):** boş, boşuna.
- bāḥḫān (Ar.):** iç, iç yüz.
- baḥḫ (Ar.):** yayma.
- bāyīn (Ar.):** aralayıcı, ayırıcı.
- bed' (Ar.):** başlama.
- bedene (Ar.):** kurbanlık deve.
- bedīd (Ar.):** görünür, açık.
- bedīhe (Ar.):** düşünmeden birdenbire söylenen güzel söz.
- bedī' iyye (Ar.):** estetik.
- be-her-ḥāl (Far. Ar.):** her hâlde, mutlaka.
- behrām (Far.):** İran hükümdarlarından birinin adı.
- behre (Far.):** hisse, pay.
- behremend (Far.):** hisseli.
- bel' (Ar.):** yutma.
- belāgat (Ar.):** iyi ve güzel söz söyleme.
- beled (Ar.):** şehir, memleket.
- belī (Far.):** evet.
- belīd (Ar.):** ahmak, budala.

- belġ (Ar.):** düzgün ve güzel söz söyleyen.
- belik (T.):** bölük, parça, kısım, askerî birlik.
- beliyyât (Ar.):** belalar.
- belķā (Ar.):** alaca bacaklı at.
- bende (Far.):** köle.
- benī (Ar.):** oğullar.
- berāy (Far.):** için, maksadıyla.
- berāyā (Ar.):** halk, insanlar.
- berd (Ar.):** soğuk.
- berdār (Far.):** asılmış insan.
- berekāt (Ar.):** bolluklar.
- berīķ (Ar.):** ışık, parıltı.
- berīn (Far.):** pek yüksek, en yüce.
- berķ (Ar.):** şimşek.
- berr (Ar.):** kara, toprak parçası.
- berū (T.):** beri.
- be's (Ar.):** zarar, ziyan.
- besāt (Ar.):** düz yer.
- beşāret (Ar.):** müjde.
- beşer (Ar.):** insan.
- beşīr (Ar.):** müjde getiren, müjdecî.
- bevā (Ar.):** benzer, beraber olma.
- bevādī (Ar.):** sahralar, çöller, kırlar.
- bevā' iş (Ar.):** neden olanlar.
- beyābān (Far.):** kır, çöl.
- beyābānī (Far.):** çöl insanı.

beyn (Ar.): ara.

beyyine (Ar.): delil, şahit.

beyze (Ar.): yumurta.

bezl (Ar.): bol bol verme.

beẓr-güvār (Ar. Far.): tohum saçan.

bi-⁶ aynihā (Ar.): aynıyla, olduğu gibi.

bi-⁶ aynihi (Ar.): aynıyla, olduğu gibi.

bida⁶ (Ar.): sonradan meydana çıkan şeyler.

bīdār (Far.): uyanık, uyumayan.

bid⁶ at (Ar.): sonradan meydana çıkan, dine sonradan eklenen şey.

bigi (T.): gibi.

bi-⁶ ibāretihā (Ar.): ibaresi ibaresine, aynıyla.

bilād (Ar.): ülkeler, şehirler, memleketler.

bint (Ar.): kız.

birle (T.): ile, beraber.

bīrūn (Far.): dış, dışarı.

bīrūz (Far.): zümrüte benzer, değersiz yeşil bir taş.

bīzār (Far.): rahatsız, bıkmış, usanmış.

bizcileyin (T.): bizim gibi.

bölük (T.): kısım, parça, askerî birlik.

bu⁶ diyet (Ar.): uzaklık.

buġāt (Ar.): isyan edenler, asiler, serkeşler.

buġz (Ar.): kin, nefret, sevmeme.

buġl (Ar.): cimrilik, pintilik.

būm (Far.): 1. yer, toprak. 2. baykuş.

buñ (T.): sıkıntı, gam, keder.

bunduḡ (Ar.): tüfek kurşunu.

burc (Ar.): kale.

burūc (Ar.): kaleler.

bühtān (Ar.): yalan, iftira.

bühtür (Ar.): kısa, bodur.

bülend (Far.): yüksek, yüce.

bünyād (Far.): bina, yapı.

bürād (Ar.): soğuk.

bürde (Ar.): aba, hırka.

bürimek (T.): bürümek, örtmek, kaplamak.

bürke (Ar.): havuz, küçük göl.

-C-

cā-be-cā (Far.): yer yer.

cābir (Ar.): zorlayan, zorbalık eden.

cāh (Far.): makam.

caḡīm (Ar.): cehennem.

ca'1 (Ar.): yapma, meydana getirme.

cām (Far.): kadeh.

cānib (Ar.): taraf, yan, yön.

cārī (Ar.): akan, geçen, yürüyen.

cāy (Far.): yer.

cebābir (Ar.): zorlayıcılar, zorbalar.

cebe (M.): zincirden veya halkadan örme zırh.

cebel (Ar.): dağ.

cedel (Ar.): mantık biliminin alt kollarından olan münazara.

cedīd (Ar.): yeni.

cedr (Ar.): duvar.

cehd (Ar.): çalışma, çabalama.

cehele (Ar.): bilgisizler, cahiller.

cehl (Ar.): bilmezlik, cahillik.

celal (Ar.): büyüklük, ululuk.

celevāt (Ar.): cilveler, tecelliler, ortaya çıkışlar.

celī (Ar.): meydanda, belli.

celīs (Ar.): birlikte oturan, arkadaş.

celse (Ar.): oturma, oturum.

cem[‘]ī (Ar.): ortaklaşa.

cem[‘]ıyyet (Ar.): topluluk.

cemīl (Ar.): güzel.

cenāh (Ar.): kanat, kuş kanadı.

cerece (Ar.): büyük, geniş yol.

cerīh (Ar.): yaralı, yaralanmış.

cerīde (Ar.): zabıt, tutanak, sayfa, kâğıt.

cerr (Ar.): çekme, sürükleme.

cerrār (Ar.): savaş aletleriyle donatılmış kalabalık ordu.

cevānib (Ar.): taraflar, yanlar, yönler.

cevāyız (Ar.): verilen bahşişler, armağanlar.

cevdet (A): iyilik, güzellik, olgunluk, büyüklük.

cevelan (Ar.): dolaşma, gezinme.

cevf (Ar.): boşluk, iç boşluğu.

cevr (Ar.): haksızlık, zulüm, eziyet.

- cevş (Far.):** demir gömlek, zırh.
- cevşen (Far.):** örme zırh, savaş elbisesi.
- ceyş (Ar.):** asker, ordu.
- cezire (Ar.):** ada.
- cezm (Ar.):** kesin karar, niyet.
- cibāl (Ar.):** dağlar.
- cidāl (Ar.):** kavga, savaş, mücadele.
- cihān-dīde (Far.):** dünyayı gezip görmüş, tecrübeli.
- cihān-gīr (Far.):** dünyayı zapteden, büyük hükümdar.
- cihān-nümā (Far.):** dünyayı gösteren.
- cihān-penāh (Far.):** dünyanın sığınağı, padişah.
- cihātü's-sitte (Ar.):** altı yan.
- cihet (Ar.):** yan, yön, taraf.
- civān (Far.):** genç.
- cūd (Far.):** cömertlik, el açıklığı.
- cūş (Far.):** coşma, kaynama.
- cüda (Far.):** ayrı.
- cülūs (Ar.):** tahta çıkma.
- cümel (Ar.):** cümleler, kelime dizileri.
- cünd (Ar.):** asker, asker topluluğu.
- cündī (Ar.):** askerî süvari.
- cünūd (Ar.):** askerler, ordular.
- cünun (Ar.):** delirme.
- cür'a (Ar.):** yudum, içim, içkinin son yudumu.
- cüyüş (Ar.):** askerler, ordular.
- cüzvī (Ar.):** az, biraz, bir parça.

cüzviyye (Ar.): az, biraz, bir parça.

-Ç-

çāh (Far.): kuyu, çukur.

çāk (Far.): yırtık, yırtma.

çaķaçaķ (Far.→T.): silah sesi.

çāker (Far.): kul, köle.

çalab (T.): Tanrı, Allah.

çālāk (Far.): adam öldüren hırsız, yol kesici.

çapķıncı (T.): yağmacı, talancı.

çāpūk-süvār (Far.): iyi at süren, iyi ata binen.

çāre-sāz (Far.): çare bulan.

çarķ (Far.): çark, felek.

çarķa (Far.): ileri kol, öncü kuvvet.

çarķacı (Far. T.): ordu öncüsü.

çelebi (T.): 1. sancak ve vilayetlerde valilik eden şehzade. 2. Soyluluk bildiren bir unvan.

çelebiyān: (T. Far.): çelebiler.

çelertmek (T.): bir şeyin bulunduğu ya da saklandığı yerden hafifçe gösterilmesi.

çendān (Far.): o kadar.

çepçevre (T.): bütün yönler, her taraf.

çerāĝ (Far.): fitil, mum.

çerākese (Ar.): Çerkesler.

çevgān (Far.): atlıların birbirine attıkları değnek.

Çigil (T.): bir Türk boyu.

çū (Far.): gibi, mademki, çünkü.

çūn (Far.): gibi, mademki, çünkü.

çūn u çerā (Far.): nasıl ve niçin.

-D-

dād (Far.): adalet, doğruluk.

dāfi^c (Ar.): def eden, kovan, uzaklaştıran, savuşturan.

dāğ (Far.): yanık.

Daḥḥāk (Far.): Cemşid'in yerini almış olan İran'ın zalim ve gaddar hükümdarı.

daḥı (T.): ve, dahi.

dāhiye (Ar.): çok kurnaz, zeki.

dā^cī (Ar.): dua eden, duacı.

dā^c iyān (Ar.): dua edenler, duacılar.

daḳāyık (Ar.): incelikler.

ḳalāl (Ar.): doğru yoldan sapma.

ḳalālet (Ar.): doğru yoldan sapma.

dāll (Ar.): delalet eden, gösteren.

dām (Far.): tuzak, ağ.

dāmen (Far.): etek.

dānā (Far.): bilen, bilgin.

dār (Far.): 1. ev. 2. yurt.

ḳarb (Ar.): vurma.

dārū's-selām (Ar.): Bağdat'ın eski adı.

debbāğ (Ar.): deri terbiye eden kimse.

decāce (Ar.): tavuk.

de'eb (Ar.): âdet.

- defātir (Ar.):** defterler.
- dehen (Far.):** ağız.
- dehr (Ar.):** 1. dünya. 2. zaman.
- delāyil (Ar.):** delalet eden şeyler.
- denā'et (Ar.):** alçaklık.
- denānir (Ar.):** dinarlar, altınlar.
- denī (Ar.):** alçak, rezil.
- deñlü (T.):** denli, kadar, gibi.
- debbūs (Ar.):** topuz.
- der-ān (Far.):** derhal, hemen, o anda.
- derāz (Far.):** uzun.
- derāzlık (Far. T.):** uzunluk.
- derecāt (Ar.):** dereceler, mertebeler.
- derende (Far.):** yırtıcı, yırtan.
- dermek (T.):** toplamak, düzenlemek, bir araya getirmek.
- derr (Ar.):** güzel iş, güzel eser.
- derrāk (Ar.):** çabuk anlayan, anlayışlı.
- dervāze (Far.):** kale kapısı.
- dest-gīr (Far.):** elinden tutan, yardımcı.
- dest-māl (Far.):** el bezi.
- dešt (Far.):** çöl.
- devābb (Ar.):** yük ve binek hayvanları.
- devāt (Ar.):** divit veya kalem koymaya yarayan alet.
- devende (Far.):** gezen, dönüp dolaşan.
- devletlü (Ar. T.):** büyük rütbe sahiplerine verilen bir unvan.
- deyr (Ar.):** manastır, kilise.

dımışk (Ar.): Şam.

dīdār (Far.): yüz, çehre.

dīde (Far.): göz.

dīde-bān (Far.): gözcü, gözleyici, bekçi.

dīger-gūn (Far.): bozuk, değişmiş, başkalaşmış.

dih (Far.): köy.

dih-ḥan (Far.): köy kethüdası, köy ağası.

dihkān (Far.): köy kethüdası, köy ağası.

dilāver (Far.): yiğit, cesur.

dil-bend (Far.): gönül bağlayan.

dil-güşā (Far.): gönül açan, iç açan, kalbe ferahlık veren.

dil-nüvāz (Far.): gönül okşayan.

dil-pezīr (Far.): gönle hoş gelen, gönlün beğendiği.

dil-şād (Far.): gönlü hoş, sevinmiş.

dimāğ (Ar.): beyin, akıl, şuur.

direng (Far.): bekleme, gecikme.

dirīgā (Far.): yazık.

dūd (Far.): duman.

duḥān (Ar.): duman.

duḥānī (Ar.): dumanlı.

dūḥte (Far.): iğne ile dikilmiş.

duḥter (Far.): kız.

dūn (Ar.): aşāğılık, alçak.

dūn-perver (Ar. Far.): alçak kimseleri koruyan.

ḍurūb (Ar.): dövmeleler, vurmalar.

dū-pā (Far.): iki ayaklı.

dürlü (T.): türlü, çeşitli.

dürr (Ar.): inci.

düşvār (Far.): güç, zor.

düvāl (Far.): kayış, tasma.

düvel (Ar.): devletler.

düyün (Ar.): borçlar.

-E-

eb'ad (Ar.): daha uzak, en uzak.

ebālīs (Ar.): iblisler, şeytanlar.

ebced ḥavān (Far.): okumaya yeni başlayan.

ebḥur (Ar.): denizler.

eblağ (Ar.): daha estetik, en estetik.

ebnā (Ar.): oğullar.

ebr (Far.): bulut.

ebrār (Ar.): hayır sahipleri, doğru söyleyenler, iyiler.

ebter (Ar.): faydasız, hayırsız.

ebū'l-feth (Ar.): fetih babası, Fatih Sultan Mehmed'in lakabı.

ebvāb (Ar.): bablar, kısımlar, bölümler.

ebyāt (Ar.): beyitler.

ecl (Ar.): sebep.

ecnād (Ar.): askerler.

ecnās (Ar.): cinsler, çeşitler, türler.

ecvād (Ar.): cömertlikler, el açıklıkları.

ecved (Ar.): eli açık, cömert.

- edd (Ar.):** kuvvet, güç.
- edevat (Ar.):** aletler, araçlar.
- ednā (Ar.):** pek aşağı, en alçak.
- ednās (Ar.):** pislikler, kirler.
- edyān (Ar.):** dinler.
- efāzil (Ar.):** çok bilgili kişiler, seçkinler.
- efđal (Ar.):** daha faziletli, en faziletli.
- efđāl (Ar.):** lütuflar, iyilikler.
- efrāz (Ar.):** kaldıran, yükselten.
- efrenciyye (Ar.):** Frenklere, Avrupalılara ait olan.
- efsā (Ar.):** büyüleyici, büyüleyen.
- efşah (Ar.):** daha fasih, daha iyi dil kullanımı.
- efvāh (Ar.):** ağızlar.
- egerçi (Far.):** her ne kadar ..., olsa da, ise de.
- egle- (T.):** beklemek.
- eħadd (Ar.):** daha keskin, en keskin.
- eħādīs (Ar.):** hadisler.
- ehemm (Ar.):** daha önemli, en önemli.
- eħibbā (Ar.):** dostlar, tanıdıklar, sevgililer.
- ehven (Ar.):** daha zararsız, daha hafif olan.
- eķālim (Ar.):** memleketler, ülkeler.
- eķall (Ar.):** en az, en aşağı.
- ekāsire (Ar.):** eski Acem padişahları.
- ekīde (Ar.):** kuvvetli, sağlam.
- eķl ü şurb (Ar.):** yeme içme.
- eknāf (Ar.):** yanlar, taraflar.

- ellik (T.):** hüküm sürme, beylik.
- emcād (Ar.):** şeref sahipleri.
- emn (Ar.):** eminlik, korkusuzluk.
- emvāc (Ar.):** dalgalar.
- emvāl (Ar.):** mallar, mülkler.
- enām (Ar.):** insanlar.
- enbūh (Far.):** çok, kalabalık.
- endek (Far.):** az, azıcık.
- enf (Ar.):** burun.
- enfa^ç (Ar.):** daha faydalı, en faydalı.
- engürūs (Ar.):** Macar.
- enḥas (Ar.):** çok uğursuz.
- enīd (Ar.):** ham, olgunlaşmamış.
- enīs (Ar.):** dost, arkadaş.
- enşār (Ar.):** yardımcıları.
- envā^ç (Ar.):** çeşitler, türler.
- enver (Ar.):** daha nurlu, en nurlu.
- enẓār (Ar.):** bakışlar.
- erba^ç a (Ar.):** dört.
- erbāb (Ar.):** sahipler.
- ercümend (Far.):** saygın, şerefli, seçkin.
- erdeşīr (Far.):** eski İran hükümdarlarından biri.
- erneb (Ar.):** tavşan.
- ervāḥ (Ar.):** ruhlar.
- ervām (Ar.):** Anadolu'da yaşayanlar, Rumîler.
- eşahḥ (Ar.):** daha doğru, en doğru.

esā'tīn (Ar.): bir takımın, bir heyetin ileri gelenleri.

esb (Far.): at.

esbāb (Ar.): sebepler.

esbaḳ (Ar.): daha eski, öncekinden daha önce.

esfel (Ar.): en sefil, daha aşağı.

eşlah (Ar.): daha iyi, en iyi.

esved (Ar.): siyah.

eşedd (Ar.): daha şiddetli, en şiddetli.

eşerr (Ar.): daha şerli, en şerli.

eşgāl (Ar.): işler, güçler.

eşher (Ar.): en şöhretli, çok iyi tanınmış.

eşirrā (Ar.): kötülük edenler, fesatlık yapanlar.

eşrār (Ar.): kötülük edenler, fesatlık yapanlar.

evbāş (Ar.): bölük, çeşitli yerlerden gelmiş topluluk.

evfer (Ar.): sayıca daha bol.

evşāb (Ar.): ayak takımı, aşağılık kimse.

eyvān (Ar.): yüksek yer, büyük sofa, çardak.

eyzan (Ar.): yine öyle, öteki gibi.

eždād (Ar.): zıtlar, karşıtlar.

ezell (Ar.): daha zelil, aşağılık kimse.

ezhār (Ar.): çiçekler.

ezyāl (Ar.): ekler, ilaveler.

-F-

fağfūr (Far.): Çin imparatorlarına verilen bir ad.

fahṛ (Ar.): övünme.

fāḳa (Ar.): fakirlik, yoksulluk.

fār (Ar.): sıçan, fare.

fāris-gūr (Far.): atlı, ata binen.

fe-bihā (Ar.): daha iyi.

fecere (Ar.): kötü huylular, günahkârlar.

fellāḥ (Ar.): çiftçi.

fer^ʿ (Ar.): ikinci derecede önemli olan şey.

ferāḡ (Ar.): vazgeçme.

ferā^ʿ ine (Ar.): Mısır'ın eski hükümdarları, firavunlar.

ferāmuş (Far.): unutmama.

fercām (Far.): son, akıbet.

feres (Ar.): at.

ferhān (Ar.): sevinçli, neşeli.

fer^ʿ ī (Ar.): ikinci derecede olan, ikincil.

fer^ʿ iyye (Ar.): ikinci derecede olan.

ferş (Ar.): yeryüzü.

ferzāne (Far.): bilgili kimse, filozof.

ferzend (Far.): yavru, çocuk, evlat.

ferzin (Far.): satranç oyununda vezir.

ferzānlik (Far. T.): vezirlik.

fih (Ar.): onun hakkında.

fih (Ar.): destiseng denilen taş.

- firāset (Ar.):** binicilik, at yetiştirme bilgisi.
- firāş (Ar.):** yerinden kalkmayan.
- firāvān (Far.):** çok bol, fazla.
- fiten (Ar.):** fitneler.
- fiṭnat (Ar.):** çabuk anlama, zihin açıklığı.
- fuḥūl (Ar.):** aygırlar.
- fuḫahā (Ar.):** fıkıh bilginleri.
- fuşūl (Ar.):** fasıllar, bölümler.
- fuzalā (Ar.):** erdemli kişiler, faziletli.
- fürce (Ar.):** iki şey arasındaki açıklık.
- fürs (Ar.):** Farslar, Fars milleti.
- fürū^c (Ar.):** ikinci derecede önemli olan şeyler.
- fürūmande (Far.):** aşağıda geride kalmış kimse, beceriksiz.
- fürüsiyyet (Ar.):** süvarilik, binicilik.
- fütāde (Far.):** düşmüş, düşkün.
- fütūr (Ar.):** gevşeklik, zayıflık.

-G-

- ġabrā (Ar.):** yeryüzü.
- ġadr (Ar.):** hainlik, vefasızlık.
- ġalāl (Ar.):** mahsuller.
- ġaltān (Far.):** yuvarlanan.
- ġār (Ar.):** mağara, in.
- ġāret (Ar.):** çapul, yağma, akın.
- ġarīḳ (Ar.):** suya batmış.

ġarīm (Ar.): düşman.

ġarrā (Ar.): gösterişli, şatafatlı.

ġars (Ar.): dikme, dikilme.

ġāřıb (Ar.): gasbeden, yaġmacı, şapulcu.

ġavāmız (Ar.): sırlar, gizli tutulan şeyler.

ġavvāř (Ar.): dalgıç; inci, sünger vb. bulmak için denizin dibine dalan kimse.

ġazanfer-fer (Far.): arslan kuvvetinde olan.

gerd (Far.): gam, keder.

gerdiş (Far.): dönüş, dönme.

gerdün (Far.): dönücü, dönen.

germiyyet (Far. Ar.): sıcaklık.

ġurre (Ar.): gururlu, kibirli, kendisini beġenmiř kimse.

ġil-řāh (Far.): 1. balçıktan yapıldığı için Hz. Adem'in lakabı. 2. Farsların masal hükümdarı Keyumers'in adı.

ġird-bād (Far.): kasırġa.

ġöyündürmek (T.): yakmak.

ġubār (Ar.): toz.

ġufrān (Ar.): affetme, baġıřlama.

ġül (Ar.): hortlak, şeytan.

ġulām (Ar.): 1. genç kişi. 2. köle, esir.

ġulāz (Ar.): kaba, kalın.

ġüne (Far.): türlü, gidiş, tarz, yol.

ġurāb (Ar.): karga.

ġurre (Ar.): aklık, parlaklık.

ġuřřa (Ar.): keder, kayġı, tasa.

ġuř (Far.): dinleme, işitme.

gūshmāl (Far.): yola getirme.

gūş-vār (Far.): küpe.

gūft (Far.): söz.

gūftār (Far.): söz.

gūher (Far.): elmas, inci vb. değerli taş, gevher, cevher.

gūl-bāng (Far.): Eskiden tekkelerde, saraylarda belli merasimlerde topluca ve yüksek sesle okunan ilahi veya dua.

gūl-gūn (Far.): gül renkli.

gūm-rāh (Far.): yolunu şaşırılmış, doğru yoldan sapmış.

gūncişk (Far.): serçe.

gūrg (Far.): kurt, canavar.

gūrze (Far.): silah olarak kullanılan uzun saplı, büyük demir topuz.

gūştīn (Far.): etten meydana gelmiş.

gūvāh (Far.): şahit, delil, tanık.

gūyegū (T.): güveyi, damat.

gūzāf (Far.): boş.

gūzār (Far.): geçme, geçiş.

gūzer (Far.): geçme, geçiş.

gūzīde (Far.): seçkin.

gūzīn (Far.): seçkin.

-H-

ḥabbāz (Ar.): ekmekçi.

ḥabeşī (Ar.): Habeşistan halkından olan kimse.

ḥabīse (Ar.): kötü, alçak, pis.

ḥabl (Ar.): ip, urgan.

ḥacāt (Ar.): istekler, dilekler.

ḥacer (Ar.): taş.

ḥadāyık (Ar.): bahçeler, bostanlar.

ḥadem (Ar.): hizmetçiler.

hādī (Ar.): hidayet eden, doğru yolu gösteren.

ḥadīd (Ar.): öfkeli, hiddetli.

ḥādīm (Ar.): hizmet eden, hizmetçi.

ḥadīn (Ar.): vefalı, sadık dost.

hādir (Ar.): öten.

ḥafī (Ar.): gizli, saklı.

ḥāh (Far.): ... isteyen.

hā'il (Ar.): engel, önünü kapatan.

ḥāk (Far.): toprak.

ḥaḳd (Ar.): kin tutmak.

ḥaḳkā (Ar.): doğrusu.

ḥaḳkākin (Ar.): hokkacılar.

ḥaḳkān (Ar.): doğrusu.

ḥāk-sār (Far.): toz toprak içinde kalmış, perişan.

ḥalāş (Ar.): kurtuluş.

ḥalāvet (Ar.): tatlılık, şirinlik.

ḥalāyık (Ar.): 1. yaratılanlar. 2. satın alınan kadın hizmetçi.

ḥalebī (Ar.): Halepli.

ḥalevāt (Ar.): yalnız bulunacak yerler.

ḥālī (Ar.): boş.

ḥālīk (Ar.): yaratan.

ḥalīl (Ar.): samimi, dost.

ḥalīm (Ar.): yumuşak huylu.

ḥamākat (Ar.): ahmaklık, beyinsizlik.

ḥāme (Far.): kalem.

ḥamīde (Ar.): övülmeye değer.

ḥamīm (Ar.): pek sıcak, kaynar.

ḥamiyyet (Ar.): onur ve haysiyet.

ḥaml (Ar.): isnat, atıf.

ḥamse (Ar.): beş.

ḥāmūn (Far.): büyük sahra, düz ova.

ḥāmūş (Far.): susmuş, sessiz.

ḥanek (Ar.): damak, ağız tavanı.

ḥānmān (Far.): ev bark.

ḥār (Far.): diken.

ḥar-gāh (Far.): büyük çadır, otağ.

ḥārib (Ar.): kaçan, firar eden.

ḥarīf (Ar.): sonbahar, güz.

ḥarīk (Ar.): yangın, ateş.

ḥarḳ (Ar.): yakma.

ḥarḳ (Ar.): yırtılma, yarma.

ḥarr (Ar.): sıcaklık.

ḥarṯ (Ar.): el ile ağaç dallarından yaprak sıyırma ve ağacın kabuğunu soyup çıkarma.

ḥasīb (Ar.): soylu, şahsiyet sahibi, saygın.

ḥaşīn (Ar.): kuvvetli ve sağlam yer.

ḥaşr (Ar.): sıkıştırma, dar bir yerin içine alma.

ḥāşş (Ar.): mahsus, özel.

ḥaṣṣaten (Ar.): özellikle.

ḥaṣem (Ar.): hizmet eden.

ḥātem (Ar.): 1. Arap kabileleri arasında cömertliğiyle meşhur olan İbnü Abdillāh Bin Sa'd'ın lakabı. 2. Çok cömert.

ḥāṭif (Ar.): göz kamaştırıcı.

ḥātif (Ar.): sesi işitilip de kendisi görülmeyen, gaipten haber veren.

ḥavāṣī (Ar.): haşiyeler, derkenarlar.

ḥāver (Far.): doğu yönü, gün doğusu.

ḥavf (Ar.): korku.

ḥāvi (Ar.): içeren, kaplayan.

ḥāy (Far.): vay, eyvah.

ḥayfā (Ar.): ne yazık ki.

ḥayl (Ar.): at sürüsü.

ḥayme (Ar.): çadır.

ḥayy (Ar.): diri, canlı.

ḥayyāl (Ar.): at yetiştiren.

ḥazā'in (Ar.): hazineler.

ḥazer (Ar.): sakınma, kaçınma.

ḥazf (Ar.): eski yazıda noktasız harfli kelimelerden manzum, mensur cümle tertipleme.

ḥāzırin (Ar.): huzurda, göz önünde bulunanlar.

heft-i-klim (Far. Ar.): Batlamyus'un ayırdığı, dünyanın yedi bölgesi.

hemīn (Far.): bu bile, tıpkı bu.

hemīşe (Far.): sürekli.

hem-nişin (Far.): beraber oturup kalkan, samimi arkadaş.

hengām (Far.): zaman, çağ.

herc ü merc (Far.): karmakarışık, alt üst.

- hergiz (F):** asla, hiçbir zaman.
- hevl (Ar.):** korku.
- heybet (Ar.):** korku ve saygıyı uyandıran hâl.
- heycā (Ar.):** kavga, savaş.
- hezār (Far.):** 1. bülbül. 2. bin.
- hezār-yār (Far.):** bin kere.
- hezl (Ar.):** şaka.
- hired-mend (Far.):** akıllı, anlayışlı.
- hired-mendān (Far.):** akıllılar, anlayışlılar.
- hışāl (Ar.):** huylar, ahlaklar.
- hışm (Far.):** öfke, kızgınlık.
- hışm-nāk (Far.):** öfkeli, kızgın.
- hıyre (Far.):** donuk.
- hibāl (Ar.):** ipler, organlar.
- hibbe (Ar.):** paçavra, kesilmiş kumaş parçası.
- hicān (Ar.):** hızlı koşan develer.
- hilm (Ar.):** insanın tabiatında olan yavaşlık, yumuşaklık.
- hirmen (Far.):** harman.
- hisset (Ar.):** cimrilik.
- hıfān (Ar.):** duvarlar, engeller.
- hod (Far.):** hani, zaten.
- hubūr (Ar.):** bilginler, fakihler, zekiler.
- hud' a (Ar.):** aldatma, oyun, hile.
- hulefā (Ar.):** halifeler.
- hulūl (Ar.):** girme.
- hulūş (Ar.):** halislik, gönül temizliği.

ḥumūd (Ar.): düşme, zayıflama.

ḥurrās (Ar.): bekçiler, nöbetçiler.

ḥurūş (Ar.): coşma, çağıldı.

ḥuşūl (Ar.): ortaya çıkma, türeme.

hūşenk (Far.): Siyam Bin Kiyumers'in oğlu.

ḥuşūʿ (Ar.): 1. gönül alçaklığı. 2. Tanrı huzurunda boyun eğme.

ḥuyūl (Ar.): atlar.

ḥuzūʿ (Ar.): gönül alçaklığı.

hübūb (Ar.): rüzgâr esmesi.

ḥüceste (Far.): uğurlu, mübarek.

hükkām (Ar.): hâkimler.

hümā (Far.): devlet kuşu.

hümāyūn (Far.): 1. mübarek, kutlu. 2. padişaha ait.

hümāyūn-nāme (Far.): Kelile ve Dimne'nin Türkçe çevirilerine verilen ad.

hümūm (Ar.): gamlar, kederler.

hüner-bīn (Far.): hünerli, marifetli.

hüner-dān (Far.): hünerli, marifetli.

hüner-vār (Far.): hünerli, marifetli.

hüner-ver (Far.): hünerli, marifetli.

ḥüsnā (Ar.): en güzel.

hüveydā (Far.): açık, apaçık, belli.

-İ-

ımyzğanmak (T.): uyuklamak, hafifçe uyumak.

ıskāṭ (Ar.): yok etme, hükümsüz bırakma.

ıtlāʿ (Ar.): bildirme, haberli kılma.

ıtlāk (Ar.): salıverme, cezadan kurtarma.

ıttılāʿ (Ar.): haberli olma, öğrenme.

ʿıyāl (Ar.): bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler.

ıztırār (Ar.): mecburiyet, çaresizlik.

-İ-

ʿibād (Ar.): kullar, ibadet edenler.

ıbkā (Ar.): sürekli kılma.

ıblīs-i pūr-telbīs (Ar.): çok hileli şeytan.

ıclās (Ar.): oturtma, oturtulma.

ıcmāl (Ar.): kısaltma, özetleme.

ıcmālī (Ar.): kısa, toplu.

ıcrāʾ (Ar.): bir işi yürütme.

ıctināb (Ar.): sakınma, çekinme, uzaklaşma.

ıdbār (Ar.): talihsizlik, bahtsızlık.

ıfrāṭ (Ar.): aşırı gitme, çok ileri gitme.

ıfrāz (Ar.): bir bütünden bir parça ayırma.

ıgzāb (Ar.): kızdırma, kızdırılma.

ıhdāş (Ar.): meydana getirme, ortaya çıkarma.

ıhşā (Ar.): bir alanda geniş bilgi elde etme.

ih̄tidā (Ar.): doğru yola girme.

ih̄tifā (Ar.): saklanma, gizlenme.

ih̄tilāt (Ar.): karışma, katışma.

ih̄tirāz (Ar.): sakınma, çekinme.

ih̄tiyār (Ar.): seçme.

ik̄ʿ ad (Ar.): oturtma.

ʿik̄āl (Ar.): ayak bağı, köstek.

ik̄dām (Ar.): gayretle çalışma, bir işte ilerleme.

ik̄tizā (Ar.): gerekli olma.

iʿlām (Ar.): bildirme, bildirilme, anlatma.

ilkā (Ar.): bırakma, ilham etme.

ʿillet (Ar.): 1. hastalık. 2. bir kelimenin kendi harfleri arasında huruf-ı illetden (elif, vav, ye) birinin bulunması.

iltizām (Ar.): gerektirme.

ilzām (Ar.): susturma.

imāret (Ar.): yoksullara yiyecek dağıtılmak üzere kurulmuş olan hayır evi.

imdi (T.): şimdi, şu anda.

imtilā (Ar.): dolgunluk.

imtināʿ (Ar.): çekinme, geri durma.

imtişāl (Ar.): gerekeni yapma.

inʿām (Ar.): nimet verme, iyilik yapma.

ʿinān (Ar.): idare etme, yürütme.

ʿind (Ar.): kat, taraf, düşüncesine göre.

infiʿāl (Ar.): coşkunkluk, taşkınlık.

inhidām (Ar.): yıkılma.

inhizām (Ar.): hezimete uğratma, bozguna uğratma.

in' ikās (Ar.): yansıma.

inķıtā' (Ar.): kesilme.

inkisār (Ar.): kırılma.

ins (Ar.): insan.

inşā (Ar.): düz yazı.

inşād (Ar.): şiir okuma.

inşikāk (Ar.): yarıma, çatlama.

intifā' (Ar.): faydalanma.

intifā' ī (Ar.): faydacı.

intihā (Ar.): sona erme.

irhā' (Ar.): gevşetme.

irsāl (Ar.): gönderme.

irtikā (Ar.): yukarı çıkma, yükselme.

irtikāb (Ar.): bekleme.

isgā (Ar.): söz dinlemek veya dikkat edip kulak vermek.

isti' cāl (Ar.): acele etme.

isti' dād (Ar.): yetenek, kabiliyet.

istidlāl (Ar.): bir şeyi delil ile anlama, delillendirme.

istidrāk (Ar.): yetişme, erişme.

istifhām (Ar.): sorma, anlama, sorup anlama.

istifrād (Ar.): ayırma, tek tek yapma.

istifsār (Ar.): sorma, sorulma.

istiftā (Ar.): fetva almak isteme.

istiğāse (Ar.): yardım isteme.

istiğfār (Ar.): Allah'tan günahın bağışlanmasını isteme.

istiğnā (Ar.): aza kanaat etme, tokgözlülük.

istihāle (Ar.): imkansızlık.

istihbār (Ar.): haber ve bilgi alma.

istihdām (Ar.): kullanma.

istihkāk (Ar.): hakkı olma, hak kazanma.

istihkār (Ar.): küçük görme, hor görme.

istihrāc (Ar.): sonuç çıkarma.

istihzā (Ar.): alay etme.

istikrāz (Ar.): ödünç para alma.

istiksār (Ar.): çok görme, çoğumsama.

istilzām (Ar.): gerekme, gerektirme.

istimā‘ (Ar.): dinleme, işitme.

isti‘ māl (Ar.): kullanma.

istimāle (Ar.): teselli etme.

istimālet (Ar.): teselli etme.

istīmān (Ar.): aman dileme.

istinād (Ar.): dayanma, güvenme.

istinsāh (Ar.): kopya etme, nüshasını çıkarma.

istinṭāk (Ar.): konuşurma.

istiṣvāb (Ar.): sevap, doğru, makul görme.

istiṣhād (Ar.): şahit gösterme.

iṣ‘ār (Ar.): yazı ile bildirme, haber verme.

iṣārāt (Ar.): işaretler, alametler.

iṣbā‘ (Ar.): vezin ve kafiye zorunluluğundan dolayı kelimeye bir harf katma.

iṣtibāh (Ar.): şüphelenme.

iṣtikāk (Ar.): bir kökten gelen kelimelerin birbirleriyle olan ilgileri, etimoloji, köken bilgisi.

- ‘itāb (Ar.): azarlama, tersleme.
- i‘tiyād (Ar.): âdet edinme, alışma, alışkanlık.
- i‘tizār (Ar.): özür dileme.
- iṭmīnān (Ar.): emin olma, güvenme.
- ittibā‘ (Ar.): tâbi olma, uyma.
- ittihāz (Ar.): edinme, kullanma.
- ittikā’ (Ar.): dayanma, yaslanma.
- ittikāl (Ar.): işi Allah’a bırakıp kadere boyun eğme.
- ittisā‘ (Ar.): genişleme.
- ittisāf (Ar.): nitelenme.
- ittişāl (Ar.): bitişme, kavuşma.
- ‘ivāz (Ar.): bedel, karşılık.
- ivgin (T.): acil, hızlı, çabucak.
- izāfe (Ar.): katma, karıştırma.
- izāfet (Ar.): isim tamlaması.
- izāfi (Ar.): bağlı bulunduğu şeye göre değişen.
- izāle (Ar.): yok etme, giderme.
- iz‘ān (Ar.): anlayış, kavrayış, akıl.
- izbār (Ar.): yazı ile bildirme.
- izdiyād (Ar.): artma, çoğalma.
- izkār (Ar.): hatıra getirme.
- ‘izz (Ar.): değer, kıymet, yücelik.

-K-

- ḳabā** (Ar.): üste giyilen elbise, cübbe, kaftan.
- ḳabāyil** (Ar.): kabileler, boylar.
- ḳabīḥ** (Ar.): çirkin, yakışksız, fena, ayıp.
- ḳabīḥa** (Ar.): çirkin davranış, yakışksız şey.
- ḳaçan** (T.): ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman.
- ḳadīr** (Ar.): tükenmez kudret sahibi olan Allah.
- ḳādir** (Ar.): kudret sahibi, kudretli, güçlü.
- ḳaḥṭ** (Ar.): kıtlık, kuraklık.
- ḳā'il** (Ar.): söyleyen, diyen.
- ḳaḳmak** (T.): vurmak, itmek, tepmek.
- ḳalīl** (Ar.): az, çok olmayan.
- ḳallāş** (Ar.): kalleş, hilebaz, döneç.
- ḳallāvī** (Ar.): çok iri, kocaman.
- ḳam^c** (Ar.): zaptetme.
- kām-kār** (Far.): isteğine ulaşmış, mutlu.
- ḳamu** (T.): bütün, hep, her, herkes.
- kām-yāb** (Far.): isteğine ulaşmış, mutlu.
- kāne** (Far.): ... oldu, ... meydana geldi.
- ḳanı** (T.): hani, nerede.
- ḳankı** (T.): hangi, hangisi.
- ḳarābet** (Ar.): yakınlık, akrabalık.
- kār-bān** (Far.): kervan.
- ḳarīb** (Ar.): yakın.
- ḳarīḥa** (Ar.): insanda kendiliğinden meydana gelen fikir.

ḳarīn (Ar.): yakın.

ḳarye (Ar.): köy.

ḳarz (Ar.): kesmek.

kār-zār (Far.): kavga, savaş.

ḳāşır (Ar.): kusurlu.

ḳasrī (Ar.): zorla.

ḳat (Ar.): kesme, kesilme, sona erdirme.

ḳatār (Ar.): birbiri ardınca sıralanmış hayvan sürüsü.

ḳātelehümü'l-lah (Ar.): Allah onları öldürsün!

ḳatı (T.): çok, çok fazla, pek şiddetli, iyice, sıkı.

ḳāṭı' a (Ar.): kesen, kesici.

ḳatīl (Ar.): öldürülmüş kimse.

ḳatre (Ar.): damla.

ḳavābil (Ar.): yetenekli kimseler.

ḳavānīn (Ar.): kanunlar.

ḳavāyim (Ar.): fermanlar, buyruklar.

ḳavī (Ar.): kuvvetli, güçlü.

ḳavs (Ar.): yay.

ḳavs-i ḳūzah (Ar.): gökkuşağı.

ḳavvās (Ar.): oklu asker.

kāyin (Ar.): mevcut olan, bulunan.

ḳayşer (Ar.): eski Roma ve Bizans imparatorlarının lakabı.

ḳayyūm (Ar.): baki ve kaim olan anlamında Allah'ın sıfatlarından biri.

ḳazā (Ar.): 1. Allah'ın, olacakları önceden bilmesi. 2. kadılık görevi, kadı'nın davaları görmesi. 3. istemeden yapılan ve elden çıkan kötü iş. 4. kaymakamlık, ilçe.

kāzīb (Ar.): yalan söyleyen, yalancı.

- ḳaẓiyye (Ar.):** 1. mesele, dava 2. cümlecik.
- kebāyir (Ar.):** büyük günahlar.
- kebūd (Far.):** gök rengi, mavi.
- kedūret (Ar.):** bulanıklık.
- kefere (Ar.):** kâfirler.
- keffeteyn (Ar.):** terazinin iki kefesi.
- kehene (Ar.):** falcılar, gaipten haber verenler.
- kej-düm (Far.):** akrep.
- kemā (Ar.):** gibi, olduğu üzere.
- kemā-hū (Ar.):** olduğu gibi.
- kemā-kān (Ar.):** eskisi gibi.
- kemān-keṣān (Far.):** yay çekenler, ok atanlar.
- kemā-yenbaḡī (Ar.):** gereği gibi, uygun şekilde.
- kemīn (Ar.):** puslu, pusuya gizlenmiş.
- kem-ter (Far.):** daha aşağı, aşağıda bulunan, hakir, itibarsız.
- kem-yāb (Far.):** nadir, az bulunan.
- kesb (Ar.):** çalışıp kazanma, edinme.
- kesel (Ar.):** gevşeklik, uyuşukluk, tembellik.
- keṣīr (Ar.):** çok çok olan, bol.
- keṣret (Ar.):** çokluk, bolluk.
- kethūdā (Far.):** kâhya.
- kevākib (Ar.):** yıldızlar.
- kevkeb (Ar.):** yıldız.
- küvem (Ar.):** kümeler.
- kevn (Ar.):** olma, var olma.
- key (Far.):** ne zaman.

keyfiyyet (Ar.): nitelik.

keyvān (Far.): Satürn gezegeni.

kezālik (Ar.): keza, bu da öyle.

ķilā' (Ar.): kaleler.

ķillet (Ar.): azlık.

ķitāl (Ar.): birbirini öldürme, savaş.

ķıtmīr (Ar.): Ashab-ı Kehf'in köpeğinin adı.

ķiyām (Ar.): ayağa kalkma, ayakta durma.

ķilāb (Ar.): köpekler.

ķilk (Ar.): kamış kalem.

ķimesne (T.): kimse.

ķimi (T.): bazı.

ķīne-dār (Far.): kin tutan, kinci.

ķirām (Ar.): soylular, soyu temizler, ulular.

ķisrā (Far.): eski İnan hükümdarlarından Nuşirevan'ın lakabı olup kendisinden sonra gelenler de bu lakapla anılmıştır.

ķīş (Far.): din, mezhep.

ķişver (Far.): memleket, ülke, vilayet.

ķitmān (Ar.): sır saklama, sır tutarlık.

ķubḥ (Ar.): çirkinlik; kabahat, suç.

ķuble (Ar.): öpme, öpüş.

ķudemā (Ar.): eskiler, eski insanlar.

ķūh (Far.): dağ.

ķulel (Ar.): kuleler.

ķulzum (Ar.): Kızıldeniz.

ķūr (Far.): kör.

ḵurā (Ar.): köyler, kasabalar.

ḵurrā (Ar.): Kur'an okuyucular.

ḵu'ūd (Ar.): oturma.

ḵuzāt (Ar.): kadılar.

külḥen (Far.): hamamlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yer.

kūnh (Ar.): bir şeyin aslı, temeli.

kürsī (Ar.): taht.

küşade (Far.): açık, açılmış, ferah.

küştegān (Far.): öldürülmüşler.

küşṭī (Far.): güreşme, pehlivanlık.

küvve (Ar.): pencere.

-L-

lā-büdd (Ar.): lazım, gerekli, gerek.

lā-cerem (Ar.): şüphesiz, besbelli, elbette.

lafziyye (Ar.): kelimenin yapısına ve söylenişine ait.

lağv (Ar.): hükümsüz bırakma, kaldırma.

lağviyye (Ar.): lağv ile ilgili.

laḥn (Ar.): okurken yanlışlık yapma.

la' līn (Ar.): kırmızı renkli.

lā-rayb (Ar.): şüphesiz.

lāzib (Ar.): lazım, gerekli.

lebīb (Ar.): akıllı.

le'īn (Ar.): vallahi eğer.

leme' ān (Ar.): parlama, parıldama.

levāhık (Ar.) lahikalar, ekler, eklenen şeyler.

li-küllı (Ar.): hepsi için.

li-men-rekkebehü (Ar.): birleştiren, bir araya getiren tarafından.

li-men-rettebehu (Ar.): tertip eden, düzenleyen tarafından.

li-men-şannafahu (Ar.): tasnif eden, sınıflandıran tarafından.

li-muḥarririhi (Ar.): muharriri, yazarı tarafından.

li-muḥteri'hi (Ar.): meydana getiren tarafından.

li-muşannifihi (Ar.): tasnif eden, sınıflandıran tarafından.

li-müdevvinihi (Ar.): tedvin eden, konuları bir araya getirip kitap hâlinde toplayan tarafından

li-münşihi (Ar.): nesri yazan tarafından.

li-mü'ellifihi (Ar.): müellifi, yazarı tarafından.

li-mürekkihi (Ar.): birleştiren, bir araya getiren tarafından.

li-mürettibihi (Ar.): tertip eden, düzenleyen tarafından.

lu'b (Ar.): oyun, eğlence.

lü'lü' (Ar.): inci.

-M-

mā' (Ar.): su.

ma' adā (Ar.): başka.

ma' a-hazā (Ar.): böyle iken, bununla beraber.

ma' a'l-tağrīb (Ar.): uzaklaştırmayla beraber.

mā-beyn (Ar.): 1. iki şeyin arası, aradaki şey, ara. 2. sarayda müracaat edilen ve padişaha yakın olan daire.

ma' dūm (Ar.): yok olan.

mağbūn (Ar.): şaşkın.

mā-ḥaşal (Ar.): hasıl olan, meydana gelen şey, netice.

maḥāsin (Ar.): güzellikler.

maḥaṭṭa (Ar.): durulan, beklenen yer.

maḥdūm (Ar.): hizmet edene nispetle efendi veya hanım.

maḥfi (Ar.): gizli, saklı.

māhī (Far.): balık.

māhiyyet (Ar.): bir şeyin aslı, iç yüzü.

maḥmiye (Ar.): bir şeyi koruma.

maḥmūde (Ar.): övülmeye değer.

maḥmūz (Ar.): Binilen hayvanın süratini arttırmak maksadıyla dürtme için potin yahut çizmenin ökçesine takılan demirden yapılmış alet.

maḥrūsa (Ar.): büyük şehir.

maḥrūtī (Ar.): geometrik bir şekil, konik.

maḥsūsāt (Ar.): gözle görülür şeyler.

maḥ hūd (Ar.): 1. sözleşilen, bilinen. 2. sözü geçen.

maḥz (Ar.): katkısız, halis; tam.

mā-ḫabl (Ar.): öndeki, geçmiş, kendinden evvel.

maḥ ad (Ar.): oturulacak yer.

maḥādīr (Ar.): miktarlar, kısımlar.

maḥā id (Ar.): oturulacak yer.

maḥāl (Ar.): söz, söyleyiş.

maḥātīl (Ar.): katletilen, öldürülen yerler.

maḥdūḥ (Ar.): beğenilmemiş, ayop.

maḥ kes (Ar.): yansıma yeri.

maḥūle (Ar.): çeşit.

mā-melek (Ar.): olanca şey.

me`men (Ar.): emin, sağlam, güvenilir.

ma^ʿreke (Ar.): savaş meydanı.

maşāff (Ar.): savaş.

maşhara (Ar.): maskara, soytarı.

maşlahat (Ar.): önemli iş.

maṭlab (Ar.): talep olunan, istenilen şey.

maṭ`ūn (Ar.): belaya tutulmuş.

maṭrūḥ (Ar.): uzaklaştırılmış, çıkarılmış.

māverā (Ar.): art, geri.

māye (Far.): dişi deve.

mazanne (Ar.): ermiş sanılan.

mazarrat (Ar.): zarar verme.

mazāyık (Ar.): zor, sıkı, güç işler.

mazīk (Ar.): sıkıntılı, dar yer.

mazmūn (Ar.): nükteli, sanatlı, ince söz.

ma^ʿzūl (Ar.): azledilmiş, işinden çıkarılmış.

mecānin (Ar.): deliler.

mecdūl (Ar.): sağlam.

mecīd (Ar.): şan ve şeref sahibi, büyük, ulu.

mecmā^ʿ (Ar.): toplanılacak yer.

medār (Ar.): bir şeyin döneceği, üzerinde hareket edeceği yer, etrafında dönülen nokta.

medḥal (Ar.): giriş, başlangıç.

medḥūl (Ar.): dile düşmüş.

medīd (Ar.): çok uzun süren.

medn (Ar.): durma.

- mefkūd (Ar.)** kayıp, olmayan, bilinmeyen.
- mehābb (Ar.)**: rüzgârın estiği yerler.
- mehābet (Ar.)**: ululuk, korkuyla karışık saygı.
- mehālik (Ar.)**: helak olacak yerler, tehlikeli işler veya yerler.
- meḥekk (Ar.)**: mihenk taşı, ayar taşı.
- mehīb (Ar.)**: heybetli, ulu.
- mehl (Ar.)**: vade, vakit verme, mühlet.
- me'ḥūz (Ar.)**: çıkarılmış, alınmış.
- mekābir (Ar.)**: kabirler mezarlar.
- mekārim (Ar.)**: keremler, iyilikler, ihsanlar.
- mekāyid (Ar.)**: hileler, aldatmalar.
- mekīn (Ar.)**: oturan, yerleşen.
- mekkī (Ar.)**: Mekkeli.
- mekn (Ar.)**: kuvvet, güç.
- melāḥide (Ar.)**: Allah'ı inkâr edenler.
- melā'ik (Ar.)**: melekler.
- melce' (Ar.)**: sığınacak yer.
- me'mül (Ar.)**: umulan, beklenilen.
- me'mün (Ar.)**: emin bulunan, korkusuz, sağlam.
- menāfi (Ar.)**: yararlar, çıkarlar.
- menāfiz (Ar.)**: menfezler, geçecek delikler, yarıklar.
- menāḳıb (Ar.)**: menkıbeler.
- menāl (Ar.)**: sahip olunan şey.
- menām (Ar.)**: uyku.
- menār (Ar.)**: nur, ışık yeri.
- menāşıb (Ar.)**: makamlar, rütbeler.

- menāzil (Ar.):** menziller, varacak yerler, durak yerleri.
- menkūs (Ar.):** tersine dönmüş.
- mennān (Ar.):** çok ihsan eden, veren.
- mensiyyen (Ar.):** unutulurak.
- mer'ā (Ar.):** çayırılık, otlak.
- merāhil (Ar.):** konaklar, mesafeler, menziller, duraklar.
- merātib (Ar.):** dereceler, rütbeler.
- merbūṭ (Ar.):** bağlanmış, bağlı.
- merdüm (Far.):** insan, adam.
- merdümān (Far.):** insanlar, adamlar.
- merdümeḳ (Far.):** küçük insan.
- merfū' (Ar.):** kaldırılmış, yükseltilmiş.
- merḡ (Far.):** ölüm.
- mer'ī (Ar.):** 1. riayet edilen, saygı gösterilen. 2. gözetilen, yürürlükte olan.
- merīd (Ar.):** inatçı.
- mer'īye (Ar.):** gözle görülen.
- mer' iyye (Ar.):** 1. riayet edilen, saygı gösterilen. 2. gözetilen, yürürlükte olan.
- merr (Ar.):** geçme.
- merreten (Ar.):** defalarca.
- mersā (Ar.):** liman.
- merşūş (Ar.):** kurşun madeniyle sağlamlaştırılmış şey.
- mervī (Ar.):** rivayet edilen.
- mesācid (Ar.):** mescitler.
- meşāff (Ar.):** sıra sıra dizilme yeri.
- mesāha (Ar.):** ölçme.
- mesākīn (Ar.):** miskinler, fakirler.

- mesālih (Ar.):** işler.
- mesdūd (Ar.):** kapanmış.
- mesmū' (Ar.):** işitilmiş, duyulmuş.
- mesrūr (Ar.):** sevinmiş.
- meštūr (Ar.):** örtülü, kapalı, gizli.
- meşāhir (Ar.):** teşhir olunacak yerler, sergiler.
- meşāhīr (Ar.):** ünlü kişiler.
- meşāyih (Ar.):** şeyhler.
- meşrūh (Ar.):** şerh olunmuş, açıklanmış.
- meşrūt (Ar.):** şarta bağlı.
- meşveret (Ar.):** danışma.
- me`vā (Ar.):** mesken, yurt, yer, makam, sığınacak yer.
- mevācib (Ar.):** maaşlar, aylıklar.
- mevākib (Ar.):** kalabalıklar, alaylar, cemaatler.
- mevālī (Ar.):** Mevlevilik payesine ulaşmış âlimler.
- mevāzī' (Ar.):** mevziler, yerler.
- mevdūd (Ar.):** sevilmiş.
- mevkib (Ar.):** atlı veya yaya olarak maiyette yürüyen alay, kabile.
- mevkūf (Ar.):** vakfedilmiş.
- mevşūf (Ar.):** vafedilmiş.
- mevşūk (Ar.):** vesikaya dayanan, sağlam.
- mevt (Ar.):** ölüm.
- mevtā' (Ar.):** ölümler.
- mezbūr (Ar.):** adı geçen, yukarıdan söylenmiş olan.
- mezellet (Ar.):** zellilik, alçaklık, itibarsızlık.
- mezmūm (Ar.):** yerilmiş, beğenilmemiş.

miḥaffe (Ar.): deve veya katırın sırtına konulan ve iki kişinin oturabileceği büyüklükte olan sepet.

miḥen (Ar.): eziyetler, sıkıntılar.

milel (Ar.): milletler.

milk (Ar.): birinin tasarrufu altında bulunan şey, mülk, ülke.

min-ba' d (Ar.): bundan böyle, bundan sonra.

mirriḥ (Ar.): Mars.

mizmār (Ar.): düdük, kaval.

mu' ammer (Ar.): ömür süren, yaşayan.

mu' anven (Ar.): unvanlı, tanınan.

mu' arreb (Ar.): Arapçalaştırılmış.

mu' āşeret (Ar.): birlikte yaşayıp iyi geçinme.

mu' āvenet (Ar.): yardım, yardım etme.

mufassal (Ar.): tafsilli, uzun uzadıya anlatılan.

muḡān (Ar.): ateşe tapanlar.

muḡāyyeret (Ar.): başkalaştırılmış, değiştirilmiş.

muḥaffef (Ar.): hafifletilmiş.

muḥakḳik (Ar.): gerçekleştiren, gerçeği açığa çıkaran.

muḥāl (Ar.): mümkün olmayan.

muḥālaḩa (Ar.): karışma.

muḥanneṣ (Ar.): korkak, alçak.

muḥarref (Ar.): tahrif edilmiş, değiştirilmiş.

muḥāşara (Ar.): kuşatma, etrafını çevirme.

muḥaṣşal (Ar.): 1. tahsil olunmuş, elde edilmiş. 2. sözün kıyası.

muḥaṣşıl (Ar.): meydaha getiren.

muḥaṩabāt (Ar.): konuşmalar.

muḥāverāt (Ar.): karşılıklı konuşmalar.

muḥkem (Ar.): sağlamlaştırılmış.

muḥtār (Ar.): seçilmiş, seçkin.

muḥtaşar (Ar.): kısaltılmış.

muḥtera^ç (Ar.): uydurulmuş, uydurma.

muḥaddem (Ar.): önde giden, önceden gönderilmiş.

muḥtedā (Ar.): uyulan, örnek tutulan, önde tutulan.

muḥtezā (Ar.): lazım gelmiş, gerekli.

muḥtezāsınca (Ar. T.): gereğince, gereği gibi.

munaşşaf (Ar.): bölünmüş, ikiye ayrılmış.

mūr (Far.): karınca.

murākabe (Ar.): bakma, gözetme, denetleme.

muraşşa (Ar.): oturtulmuş, yanaştırılmış, sabitlenmiş.

muraşşa^ç (Ar.): iki mısrası veya iki fıkrası kelime kelime birbiriyle aynı vezin ve kafiyede olan söz ya da beyit.

murğ (Far.): kuş.

mu^ç rib (Ar.): bir sözün ya da ifadenin Arapçası.

muşaddık (Ar.): tasdik ederek, gerçekliğini, geçerliğini resmi olarak yazıyla bildirerek.

muşāf (Ar.): savaş.

muşāḥabet (Ar.): sohbet etme, konuşma, görüşme.

muşammem (Ar.): kesinlikle karar verilmiş.

muşannefāt (Ar.): tasnif edilmiş kitaplar.

muşannif (Ar.): 1. kitap yazar. 2. düzenleyici.

muşarraḥ (Ar.): açık söylenmiş, belirtilmiş.

muşavver (Ar.): tasvir edilmiş.

mutavassıta (Ar.): orta, ortalama.

muṭavvelāt (Ar.): uzatılmış, tafsil edilmişler.

mutazammın (Ar.): içine alan.

mu‘terif (Ar.): itiraf eden.

mu‘tî‘ (Ar.): boyun eğen, itaat eden.

muttaşif (Ar.): vasıflanmış, vasıflı.

muvaḥḥide (Ar.): Allah’ın birliğine inanan.

muḥā‘af (Ar.): iki kat, kat kat.

muḥā‘af (Ar.): izafe olunmuş, bağlanmış; belirtilen, tamlanan.

muḥā‘fun-ileyh (Ar.): tamlayan.

muḥmir (Ar.): içinde saklayan, gizleyen.

mübālāt (Ar.): dikkat ve düşünce ile kaygılanma.

mübārız (Ar.): güreşe, dövüşe kalkışan.

mübārızān (Ar.): güreşe, dövüşe kalkışan.

mübāşeret (Ar.): bir işe başlama, girişme.

mübāşir (Ar.): bir işe başlayan.

mübteḡā (Ar.): arzu edilen, istenen.

mübteḡāsınca (Ar.): anlatılmak istendiği gibi, belirtilmek istendiği üzere.

mücellā (Ar.): cilalı, parlatılmış.

mücerreb (Ar.): tecrübe olunmuş, sınanmış.

mücevver (Ar.): zor ve sıkı altında bulundurulmuş.

müctehid (Ar.): ayet ve hadislerden şer’î hükümler çıkararak.

müdde‘ā (Ar.): iddia olunmuş.

müdde‘ī (Ar.): iddia eden.

mü‘eşşer (Ar.): kendisine bir şey tesir etmiş olan.

mü‘evvel (Ar.): yorumlanmış.

müfāvaḥza (Ar.): ortaklık, işbirliği.

müferriḥāt (Ar.): ferahlık verici, iç açıcı şeyler.

- müheyâ (Ar.):** hazır, hazırlanmış olan.
- müheyib (Ar.):** korku veren, heybetli.
- mühlik (Ar.):** öldüren, öldürücü.
- mülâkî (Ar.):** buluşan, kavuşan, görüşen.
- mülâzeme (Ar.):** lüzumlu, gerekli.
- mülâzım (Ar.):** bir yere veya kimseye tutunup ayrılmayan.
- mülemma' (Ar.):** bir kısmı Türkçe, bir kısmı Arapça veya Farsça söylenmiş manzume.
- mülhak (Ar.):** bir asker karargâhında emir subayı yardımcısı.
- mültezem (Ar.):** lüzumlu, gerekli görülen.
- mümâseret (Ar.):** çalışıp alışma.
- münâdâ (Ar.):** seslenilmiş.
- münâdî (Ar.):** seslenen, çağırılan.
- münâfât (Ar.):** birbirine zıt olma, uymama.
- münâfi (Ar.):** zıt, uymaz, aykırısı.
- müncerr (Ar.):** bir tarafa çekilip sürüklenen.
- mündefi' (Ar.):** geçmiş, atlatılmış, savuşturulmuş.
- münfehim (Ar.):** anlaşılan, kavranılan.
- münfekk (Ar.):** ayrılan, ayrılmış.
- münhanî (Ar.):** eğilen, eğrilen, eğri.
- münhasır (Ar.):** yalnız bir kimseye veya bir şeye mahsus olan.
- münhezime (Ar.):** hezimete uğrayan, bozguna uğramış.
- münkâd (Ar.):** boyun eğen.
- münkarız (Ar.):** bulan, biten, arkası gelmeyen, kesilmiş olan.
- münkasım (Ar.):** kısım kısım bölünmüş.
- münker (Ar.):** inkâr edilmiş, kabul ve tasdik edilmeyen.
- münşerih (Ar.):** gönlü açık.

münşî (Ar.): nesir yazan.

müntakim (Ar.): öç, intikam alan.

müntec (Ar.): neticelenmiş, sonu belli olmuş.

münzele (Ar.): aşağı indirilmiş.

mürâ'ât-ı nazîr (Ar. Far.): anlam bakımından birbirine uygun kelimeleri bir cümlede toplama.

mürâdif (Ar.): eş anlam.

mürâsele (Ar.): resmî kadı mektubu.

mürtefi' (Ar.): yükselen.

mürûr (Ar.): geçip gitme, sona erme.

mürüvvet (Ar.): cömertlik, iyilik.

müsellem (Ar.): doğruluğu, gerçekliği herkesçe kabul edilmiş olan.

müsemmâ (Ar.): adlanmış, adlı.

müşennât (Ar.): iki noktalı harfin sıfatı.

müstagnî (Ar.): doygun, gönlü tok.

müstaḥkem (Ar.): sağlamlaştırılmış.

müstaḥzarât (Ar.): hazır, hazırlanmış şeyler.

müstaḥkillen (Ar.): müstakil olarak.

müsta' mel (Ar.): 1. kullanılmış. 2. eski.

müstaḥsır (Ar.): yardım isteyen.

müstecâbü'd-da' vât (Ar.): duası kabul olunanlar.

müstedrik (Ar.): anlamak isteyen.

müsteḫâb (Ar.): hoş, güzel bulunan.

müstevlî (Ar.): ele geçiren, idaresi altına alan.

müşâhed (Ar.): görülmüş, görülen.

müşârün-ileyh (Ar.): adı geçen, adı anılan.

- müte' ayyin (Ar.):** karar verilmiş.
- mütebāriz (Ar.):** meydana çıkan, aşikâr.
- mütedāvil (Ar.):** elden ele gezen, kullanılan.
- müteğayyir (Ar.):** değişen, başkalaşan.
- müteķāribīn (Ar.):** yaklaşanlar.
- mütenebbih (Ar.):** uyanık, uyarılmış, aklını başına toplayan.
- mütenevvi' (Ar.):** türlü, çeşitli.
- mütesāviye (Ar.):** birbirine eşit olan.
- müteyemmin (Ar.):** uğurlu sayan.
- müttaķī (Ar.):** sakınan, çekinen.
- müttesi' (Ar.):** genişleyen.
- müyesser (Ar.):** kolaylıkla olan, kolay gelen.
- müzāheret (Ar.):** yardım etme, koruma.
- müzāhīm (Ar.):** sıkıntı veren, aykırı gelen.
- müzdevic (Ar.):** bir kelimeye kafiye olan.
- müzehheb (Ar.):** yaldızlanmış, altın suyuna batırılmış.

-N-

- nā-bekār: (Far. Ar.):** işsiz, işe yaramaz.
- nādī (Ar.):** haykıran, çağırın.
- nādim (Ar.):** pişman olan.
- nāf (Far.):** orta.
- nā-gāh (Far.):** ansızın.
- nā-ḥāh (Far.):** istemeyerek.
- naḥb (Ar.):** ecel, ölüm.

naḥcīr (Far.): dağ keçisi.

nāqa (Ar.): dişi deve.

nākıř (Ar.): eksik.

nakıyye (Ar.): temiz, pak.

nākūs (Ar.): çan.

na' mā (Ar.): iyi hâlde bulunmak, rahatlık, nimet.

nām-dār (Far.): ünlü.

nā-murād (Far. Ar.): muradına erişememiş.

nār (Ar.): ateş.

narḥ (Far.): ürünlerin satışında resmi makamlarca belirlenen fiyat.

nās (Ar.): insanlar.

naşb (Ar.): memurluğa atanma, tayin.

nāřih (Ar.): nasihat, öğüt veren.

naşihat-medār (Ar.): nasihata sebep olan, nasihat vesilesi.

naşr (Ar.): yardım.

naṭ' -1 zemīn (Ar. Far.): yeryüzü.

nāvek (Far.): ok.

naver (Far.): olabilir, mümkün.

nāy (Far.): kamyş.

nā-yāb (Far.): benzeri olmaz.

ne' am (Ar.): evet, pek güzel.

nebķ (Ar.): düşmanlık yapmak.

necāḥ (Ar.): isteğine ulaşma, kurtulma.

necāřī (Ar.): Habeş hükümdarlarına verilen unvan.

neccār (Ar.): marangoz.

necl (Ar.): nesil, kuşak.

necm (Ar.): yıldız.

nedāmet (Ar.): pişmanlık.

nedīm (Ar.): meclis arkadaşı, sohbet arkadaşı.

nef (Ar.): menfaat, fayda, çıkar.

nefh-i sūr (Ar. Far.): İsrail'im kıyamette çalacağı borunun üflenmesi.

nefir (Ar.): bounuzdan yapılan boru.

nefis (Ar.): hoş, çok hoş giden.

nefy (Ar.): sürme, sürgün etme.

nehb (Ar.): yağma, çapul.

nehy (Ar.): yasak getirme.

nekr (Ar.): zeki, akıllı.

nemed-pūş (Far.) keçe veya kebe giyen; derviş.

nemy (Ar.): kaldırmak, yetiştirmek.

neng (Far.): şöhret, ün.

nerd (Far.): tavla oyunu.

nerīmān (Far.): pehlivan, yiğit.

nermīn (Far.): yumuşak.

nerrād (Ar.): çok güzel tavla oynayan.

neseb (Ar.): soy.

nesh (Ar.): kaldırma, hükümsüz bırakma.

nesīb (Ar.): soylu.

nesīm (Ar.): hafif rüzgâr.

nesyen (Ar.): tamamıyla unutulmuş.

nev (Ar.): tür, çeşit.

nev an (Ar.): çeşit bakımından, bir bakıma.

nezb (Ar.): çağırma.

- nezzāre (Ar.):** bir şeye bakma.
- nıṣf-ı nehār (Ar.):** meridyen.
- ni‘am (Ar.):** nimetler.
- niçe (T.):** ne kadar, nice, çok.
- nigār (Far.):** güzel yüzlü (sevgili).
- nigerān (Far.):** bakan, bakıcı.
- niḥāb (Ar.):** yağmalar, çapullar.
- niḥād (Far.):** tabiat, huy, yaratılış.
- niḥān (Far.):** gizli, saklı.
- niḥrīr (Ar.):** bilgili, tecrübeli.
- nīk (Far.):** iyi, hoş, güzel, beğenilen.
- niḳāb (Ar.):** peçe, yüz örtüsü.
- niḳāt (Ar.):** noktalar.
- niḳmet (Ar.):** şiddetli ceza.
- nīk-nām (Far.):** iyi nam kazanmış, iyi ünlü.
- nisā (Ar.):** kadınlar.
- nuṣḥ (Ar.):** nasihat.
- nuṣret (Ar.):** yardım.
- nūṣ (Far.):** içki, iştret.
- nu ’ūt (Ar.):** överek anlatılan şeyler.
- nūḥūset (Ar.):** uğursuzluk
- nūvīs (Far.):** yazan, yazıcı.
- nūzūl (Ar.):** konaklama yeri.

-O-

od (T.): ateş

oĥtın oĥtın (T.): zaman zaman, kimi zaman.

orĥu (T.): ordu.

‘ořmānī (Ar.): Osmanlılara mensup.

‘ořmāniyān (Ar.): Osmanlılar, Osmanoĥulları.

-Ö-

ögmek (T.): övmek.

‘ömer-dād (Ar. Far.): Hz. Ömer gibi adaletli olan.

özge (T.): başka, başkaca.

-P-

pādiřāhī (Far.): padişaha ait, padişahla ilgili.

pā-māl (Far.): ayak altında kalmış, çiĥnenmiř.

par-seng (Far.): teraziyi denkleştirmek iĥin kefesine konulan Şey.

pāy (Far.): ayak.

pāy-dār (Far.): saĥlam.

pelid (Far.): pis, alĥak, rezil.

penāh (Far.): sıĥanaĥı, koruyucusu, dayanaĥı.

pend (Far.): nasihat, öĥüt.

perende (Far.): uçucu, uçan.

- pertev (Far.):** ışık, parlaklık.
- pervāz (Far.):** uçma, uçuş.
- perverd-gār (Far.):** besleyici, rızıklandırıcı olan Allah.
- pes (Far.):** 1. öyleyse. 2. sonuç olarak.
- pesendide (Far.):** beğenilmiş, seçilmiş.
- pey (Far.):** ayak.
- peydā (Far.):** ortaya çıkma, meydana gelme.
- peyk (Far.):** haber ve mektup getirip götürən.
- pey-rev (Far.):** peşi sıra giden.
- pīş (Far.):** ön, ileri, ön taraf.
- puside (Far.):** çürümüş, çürük.
- pūş (Far.):** zırh.
- pür (Far.):** dolu, çok fazla.

-R-

- rābi‘ (Ar.):** dördüncü.
- rāci‘ (Ar.):** ilgisi olan.
- ra‘ d (Ar.):** gök gürlemesi.
- rafz (Ar.):** Rafızilik, Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer’in halifeliğini kabul etmeme.
- raḥşende (Far.):** parıldayan.
- rā‘ ī (Ar.):** çoban.
- ra‘ iyyet (Ar.):** 1. bir hükümdar idaresinde olanlar, birinin idaresine bağlı olanlar. 2. sürü, otlatılan hayvan sürüsü.
- raḳabat (Ar.):** köleler, kullar.
- rām (Far.):** itaat eden, boyun eğen.

ra' nā (Ar.): güzel, hoş.

raşad (Ar.): gözetme, bekleme.

rāst (Far.): doğru.

rāşī (Ar.): rüşvet alan.

ra' ūf (Ar.): pek esirgeyen, çok merhamet eden.

rāy (Ar.): düşünce, fikir.

ra' y (Ar.): otlama, otlatma.

rāyāt (Ar.): sancaklar, bayraklar.

rāz (Far.): sır, gizlenilen şey.

re' āyā (Ar.): bir hükümdar idaresi altında bulunan ve vergi veren halk.

reb' (Ar.): ev, barınılan yer.

recül (Ar.): ergin, yetişmiş, becerikli.

ref' (Ar.): hükümsüz bırakma, ortadan kaldırma.

ref' et (Ar.): merhamet etmek, acımak, esirgemek.

refīk (Ar.): arkadaş, yoldaş.

reh-zen (Far.): yol kesen.

reml (Ar.): kum.

remmāl (Ar.): remil döken, fal açan.

resāyil (Ar.): küçük kitaplar.

re'sen (Ar.): kendi kendine, kendi başına, kimseye danışmadan.

revş (Far.): gidiş, yürüyüş.

reyyān (Ar.): suya kanmış.

rezm (Far.): kavga, savaş.

riḥlet (Ar.): göç, göçme.

ri' āyet (Ar.): uyma, tâbi olma; gütme, otlatma.

ricāl (Ar.): belli mevki sahibi kimseler.

- ridā (Ar.):** belden yukarı örtülen örtü.
- rīf (Ar.):** bayındır yer.
- rikāb (Ar.):** büyük bir kimsenin katı, önü.
- risālet (Ar.):** peygamberlik.
- risālet-penāh (Ar. Far.):** Hz. Muhammed.
- risl (Ar.):** ciddiyet.
- rīş (Far.):** yara, yaralı.
- riyāset (Ar.):** reislik, başlık, başkanlık.
- rūhu'l-lah (Ar.):** Hz. İsa.
- rūm (Ar.):** Anadolu.
- rūmī (Ar.):** Anadolu'da yaşayan.
- rūmiyān (Ar.):** Anadolu'da yaşayanlar.
- rūşen (Far.):** 1. aydınlık, parlak. 2. belli, meydanda.
- rū(y) (Far.):** yüz.
- rūyīn (Far.):** tunçtan, tun.
- rūyīn-ten (Far.):** tunç vücutlu, güçlü, kuvvetli.
- rūcū' (Ar.):** dönme, geri dönme.
- rūcūm (Ar.):** taşlamalar, taşa tutmalar.
- rūfekā (Ar.):** arkadaşlar, yoldaşlar.
- rūkūb (Ar.):** binme, bir araca binme.
- rūsl (Ar.):** resuller.

-S-

- şabā (Ar.): gün doğusundan esen hafif rüzgâr.
- şābıka (Ar.): şimdikinden önce.
- sābıkan (Ar.): bundan önce.
- sābi‘ (Ar.): yedinci.
- şadd (Ar.): fikir, niyet, kast.
- şaded (Ar.): asıl konu.
- şadef (Ar.): inci kabuğu.
- şad hezār (Far.): yüz bin.
- şad hezārān (Far.): yüz binlerce
- şādır (Ar.): çıkan.
- şadr (Ar.): önde olan, her şeyin önü, başkan.
- şafh (Ar.): affetmek, suçu bağışlamak.
- şāfi (Ar.): duru, temiz, sadece.
- sāfilin (Ar.): alçaklar, reziller.
- şafir (Ar.): ıslık, güzel ses.
- şağıslamak (T.): hesap etmek, saymak, düşünmek.
- şağir (Ar.): küçük, ufak, buluğa ermemiş çocuk.
- şahā (Ar.): cömertlik, el açıklığı.
- şahāra (Ar.): çöller.
- şahh (Ar.): doğru.
- sā‘ī (Ar.): haberci.
- şa‘id (Ar.): yukarı çıkan, yükselen, kalkan.
- şā‘ika (Ar.): yıldırım.
- şakaleyn (Ar.): insan ve cin.

saḳf (Ar.): tavan.

ṣaḳīl (Ar.): ağır.

saḳīm (Ar.): yanlış.

ṣalāt (Ar.): namaz.

sāl-hūrde (Far.): çok yaşlı.

sālīfe (Ar.): geçen, geçmiş.

ṣālīḥ (Ar.): 1. uygun, yakışır. 2. yetkisi ve hakkı olan. 3. dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan.

sālīk (Ar.): bir yola giren, bir yolda giden.

sāmīḥ (Ar.): cömert, eli açık.

ṣamīm (Ar.): iç, öz, asıl, merkez.

ṣamt (Ar.): susma.

ṣanāyi^c (Ar.): sanatlar.

ṣancılmak (T.): batmak, saplanmak.

ṣanem (Ar.): put.

ṣānī (Ar.): ikinci.

ṣār (Ar.): intikam.

ṣarīḥ (Ar.): açık.

ṣarīḥan (Ar.): açıkça.

ṣarṣar (Ar.): şiddetli, gürültülü rüzgâr.

ṣavāb (Ar.): doğruluk, dürüstlük.

ṣavb (Ar.): taraf, cihet, yön.

ṣavt (Ar.): ses, seda.

ṣavmak (T.): geçiştirmek, def etmek, atlatmak, uzaklaştırmak.

ṣavulmak (T.): savuşturulmak, geçiştirilmek, atlatılmak.

ṣavutmak (T.): soğutmak.

- sa'y (Ar.): çalışma, çabalama, gayret.
- şayd (Ar.): av.
- sāye-gāh (Far.): gölgelik, gölgeli yer.
- şayf (Ar.): yaz.
- şayrefî (Ar.): işini bilir, kurnaz.
- şayyād (Ar.): avcı.
- sāz (Far.): eden, yapan.
- sebkat (Ar.): geçme, ilerleme.
- sedd (Ar.): engel olma.
- sedir (Ar.): karyola.
- sefid (Far.): ak.
- seg (Far.): köpek.
- segirmek (T.): koşmak, birden koşmak.
- sehā (Far.): cömertlik, eli açıklık.
- sehl (Ar.): kolay.
- sehv (Ar.): yanlış, yanılma.
- şelāse (Ar.): üç.
- selāsîl (Ar.): zincirler, zincirleme giden şeyler.
- şelāşîn (Ar.): otuz.
- selāţîn (Ar.): sultanlar.
- selb (Ar.): giderme.
- seleb (Ar.): savaş aleti.
- selef (Ar.): önce gelen kimse.
- selsebîl (Ar.): tatlı ve hafif su.
- semāhat (Ar.): cömertlik, eli açıklık.
- semek (Ar.): balık.

semend (Far.): çevik ve güzel at.

semender (Far.): ateşte yaşayan masal hayvanı.

semm (Ar.): zehir.

şenā (Ar.): övme.

sengīn (Far.): taştan yapılmış.

seng-sār (Far.): taşı bol yer.

serā (Far.): saray.

ser-bāz (Far.): cesur, yiğit.

serencām (Far.): bir işin sonu.

ser-fürū (Far.): söz dinleme, baş eğme.

serī^c (Ar.): çabuk, hızlı.

seriqa (Ar.): çalınmış şey.

serīr (Ar.): taht.

ser-keşlenmek (Far. T.): dikbaşlılık etmek, başkaldırmak.

ser-ṭāḳ (Far.): evin üstünde bulunan, etrafı açık oda.

ser-tā-pā (Far.): baştan ayağa, tamamıyla.

serū (Far.): şarap kadehi.

serv (Far.): selvi.

ser-ver (Far.): baş, başkan, reis, ulu.

sevād (Ar.): karalık, siyahlık.

sevād-ı a'zam (Ar. Far.): ulu şehir: Mekke-i Mükerrreme

şevb (Ar.): bez, örtü.

seyf (Ar.): kılıç.

seyyāf (Ar.): cellat.

sezā-vār (Far.): layık, yaraşır.

şiddīk (Ar.): 1. pek doğru, sözünde duran. 2. Hz. Ebu Bekir'in lakabı.

- şidk (Ar.): doğruluk.
- şinā' a (Ar.): sanatlar.
- şiyāh (Ar.): bağırmalar, haykırışlar.
- sibā' (Ar.): yırtıcı hayvanlar, canavarlar.
- sibāk (Ar.): bağ, bağlantı.
- sipāhī (Far.) tımar sahibi, süvari askeri.
- sicillāt (Ar.): resmi vesikaların kaydedildiği kütükler.
- sigāl (Far.): fikir, düşünce.
- sīh (Far.): demir şiş.
- sihām (Ar.): oklar.
- şika (Ar.): inanılır, güvenilir kimse.
- şikāt (Ar.): inanılır, güvenilir kimseler.
- sinnevr (Ar.): kedi.
- sipāh (Far.): asker.
- sipihr (Far.): gökyüzü.
- siret (Ar.): bir kimsenin içi, tavrı, ahlakı.
- sirişte (Far.): yoğrulmuş, karıştırılmış.
- siyākat (Ar.): devlet dairelerinde kullanılan yazı türü.
- siyeh-güş (Far.): karalar giyinmiş, matemli.
- siyyān (Ar.): birine denk, eşit.
- söyünmek (T.): sönmek, parlaklığı gitmek.
- sū' (Ar.): kötülük, fenalık.
- südmend (Far.): faydalı, kazançlı.
- şugūr (Ar.): düşmana yakın sınırlar.
- şulehā (Ar.): salih, iyi, yararlı, günah işlemeyen kişiler.
- sūmnāt (Ar.): puthane.

- şūretā (Ar.): görünüş olarak.
- suṭūḥ (Ar.): yüzeyler.
- su' ūbet (Ar.): güçlük, zorluk.
- şu' ūd (Ar.): yukarı çıkma, yükselme.
- şuver (Ar.): suretler.
- sūy (Far.): taraf, cihet, yön.
- sü (T.): asker.
- sübaşı (T.): ordu komutanı.
- sücūd (Ar.): secde edenler.
- süfehā (Ar.): zevk ve eğlenceye düşkün kişiler.
- süflī (Ar.): aşağıda bulunan, alçak.
- süḥān (Far.): söz.
- süḥān-dān (Far.): söz bilen, güzel söz söyleyen.
- süḥān-perver (Far.): güzel söz söylemesini bilen.
- süḥān-ver (Far.): düzgün konuşan.
- sükkān (Ar.): oturanlar.
- süm (Far.): dört ayaklı hayvanların tırnağı.
- şümme (Ar.): tekrar tekrar.
- sürḥ (Far.): kırmızı mürekkep.
- sürūr (Ar.): sevinç.
- sütūr (Far.): binek ve yük hayvanı.
- süvāre (Far.): binen, binici.
- süyūf (Ar.): kılıçlar.

-Ş-

şāhenşāh (Far.): en büyük padişah, şahlar şahı.

şāhenşeh (Far.): en büyük padişah, şahlar şahı.

şāh-vār (Far.): şaha, hükümdar yakışacak şekilde.

şākī (Ar.): şikayet eden.

şakīk (Ar.): ikiye bölünmüş bir şeyin her parçası.

şāri^c (Ar.): şeriat koyan, kanun koyan.

şāriḥ (Ar.): şerh eden, açıklayan.

şaṭbe (Ar.): yarmak, kesmek.

şāyi^c (Ar.): duyulmuş, herkesçe bilinmiş.

şāzz (Far.): kural dışı, kurala uymayan.

şe^c āmet (Ar.): uğursuzluk.

şe^c āyir (Ar.): adetler, törenler.

şeb-çirāğ (Far.): gece parlayan yakut.

şeci^c (Ar.): cesur, yürekli, yiğit.

şedāyid (Ar.): zahmetli, sıkıntılı durumlar.

şeddād (Ar.): kâfir.

şefi^c (Ar.): şefaet eden.

şeh-bāz (Far.): 1. bir cins iri ve beyaz doğan. 2. yiğit, şanlı, gösterişli.

şehriyār (Far.): padişah, hükümdar.

şeh-süvār (Far.): ata iyi binen.

şehviyye (Ar.): şehvetle ilgili.

şekāvet (Ar.): haydutluk, eşkıyalık.

şekk (Ar.): şüphe.

şekve (Ar.): şikayet, sızıntı, hoşnutsuzluk.

şemātāt (Ar.): birinin kötü durumda olmasına sevinme.

şenā' at (Ar.): kötülük.

şeni'c (Ar.): kötü, ayıp, utanılacak.

şeni' a (Ar.): kötü iş, ayıp iş.

şerāfe (Ar.): şerefli olma, şerefliklik.

şerār (Ar.): kıvılcım.

şerīr (Ar.): kötü, kötülük işleyen, hayırsız.

şerm (Far.): utanma.

şermende (Far.): utangaç.

şetāret (Ar.): neşe, şenlik, sevinç.

şeter (Ar.): 1. gözün kapaklarının devrik olması. 2. bir kale adı.

şevket (Ar.): büyüklük, heybet.

şeytanet (Ar.): şeytanlık, kurnazlık.

şī'ār (Ar.): iyi, üstünlük veren işaret.

şihāb (Ar.): kıvılcım.

şikāf (Far.): yarık, yırtık, çatlak.

şikeste (Far.): kırık.

şimden-girü (T.): bundan sonra, bundan böyle, artık.

şimşīr (Far.): kılıç.

şirār (Ar.): şerli kimseler.

şirzime (Ar.): 1. bir şeyin küçük bir parçası. 2. küçük, az olan topluluk.

şitā (Ar.): kış.

şitāb (Far.): acele, çabukluk.

şitābān (Far.): acele eden, çabuk olan, koşan.

şiyāf (Ar.): göz damlası.

şol (T.): şu.

şu^ʿle-dār (Ar. Far.): alevli, alevlenmiş.

şūm (Far.): uğursuz.

şükūfe-bār (Far.): çiçek saçan, çiçek veren.

şümār (Far.): “sayan, sayıcı” anlamlarında kullanılarak birleşik kelimeler yapar.

şūrb (Ar.): içme, içilme.

şürū^ʿ (Ar.): başlama.

şürūḥ (Ar.): şerhler, açıklamalar.

şüyūḥ (Ar.): yaşlılar, şeyhler.

-T-

ta^ʿab (Ar.): zahmet.

ta^ʿaccüb-künān (Ar. Far.): şaşkın şaşkın, şaşkınlıkla.

ta^ʿaddī (Ar.): zulüm.

ṭa^ʿām (Ar.): yemek.

ṭā^ʿat (Ar.): Allah’ın emirlerini yerine getirme, ibadet.

ta^ʿazzüb (Ar.): evlenmeyip bekâr kalma.

ṭab^ʿ (Ar.): huy, yaratılış.

ṭab^ʿa (Ar.): bir kere basılma.

ṭabakaṭ (Ar.): tabakalar.

ṭābe şerāhu (Ar.): toprağı, kabri iyi ve temiz olsun, anlamında edilen bir dua.

ṭabl (Ar.): davul.

ta^ʿcīl (Ar.): acele ettirme.

ta^ʿdiy (Ar.): geçirme.

tafşīl (Ar.): etraflı olarak bildirme, anlatma.

ṭağame (Ar.): hor ve zelil kimse.

- tağayyürāt (Ar.):** değişmeler, başkalaşmalar.
- tağyīr (Ar.):** başkalaştırma, değiştirme, bozma.
- taḥsīn (Ar.):** beğenip alkışlama, güzel bulma.
- taḥtāniye (Ar.):** altta olan alttaki.
- taḥvīl (Ar.):** değiştirme, değiştirilme, çevirme.
- taḥzīr (Ar.):** sakındırma, men etme.
- taḳlīb (Ar.):** bir yandan bir yana döndürme, şekil ve kalıbını değiştirme.
- taḳlīm (Ar.):** kalem, kamış, tırnak gibi şeyleri kesme.
- taḳrīr (Ar.):** sağlamlaştırma, anlatma, bildirme.
- tāli‘ (Ar.):** talih, şans, baht.
- ta‘līḳ (Ar.):** asma asılma.
- tama‘ (Ar.):** doymazlık, açęözlülük.
- tāmme (Ar.):** bütün, eksiksiz.
- tāmm (Ar.):** bütün, eksiksiz, mükemmel.
- tañ (T.):** hayret, şaşma, şaşakalma.
- tañalmak (T.):** şaşırmak.
- tanīn (Ar.):** tınlama, çınlama.
- tañlamak (T.):** hayret etmek, şaşırmak.
- tanşīş (T.):** kayıtları ve teferruatını inceden inceye tetkik etme.
- tanzīr (Ar.):** benzetme, benzetilme.
- tarab (Ar.):** sevinçlilik.
- tarab-nāk (Ar. Far.):** sevinçli.
- tārāc (Far.):** yağma, çapul, talan.
- tarāvet (Ar.):** tazelik.
- tārī (Ar.):** ansızın çıkan, birden bire görünen.
- tarrāka (Ar.):** gümbürtü.

taşdi' (Ar.): rahatsız etme.

taşra (T.): dışarı, merkezin dışında olan.

taṭayyur (Ar.): kötüye yorma, uğursuz sayma.

taṭbīḳ (Ar.): uydurma, yakıştırma.

taṭyīb (Ar.): iyi davranma, gönlünü hoş etme.

tāyi' (Ar.): bir işi istekle, kendi isteğiyle yapan.

ṭayy (Ar.): 1. dürüp bükme, sarma katlama. 2. çıkarma, kaldırma, yok etme.

ṭayyibe (Ar.): iyi, güzel, hoş.

taẓarru' (Ar.): kendini alçaltarak yalvarma.

tāzi (Far.): Arap; Arapça.

ta'ẓīm (Ar.): ululama, büyük sayma, saygı gösterme.

taẓmīn (Ar.): sebep olunan zararı karşılama.

te'ādül (Ar.): birbirine denk gelme, beraberlik.

te'ārūf (Ar.): bir şeyi herkesin bilmesi.

tebāh (Far.): bozuk, berbat, mahvolma.

tebaḥḥur (Ar.): bir ilimde derin ihtisas kazanma.

tebā'iyye (Ar.): tâbi olma, uyma.

tebā'üd (Ar.): uzaklaşma.

tebāyün (Ar.): iki şey arasındaki aykırılık.

teberrük (Ar.): uğur sayma, mübarek sayma.

tebeyyün (Ar.): belli olma, meydana çıkma.

tecessüs (Ar.): bir şeyin iç yüzünü araştırıp açığa çıkarmaya çalışma.

tecnīs (Ar.): cinas yapma, iki anlama gelen söz söyleme.

te'dīb (Ar.): haddini bildirme.

tedvīn (Ar.): kitap hâline getirme.

te'ebbüd (Ar.): ürküp çekinme.

- te'emmül (Ar.): iyice, etraflıca düşünme.
- te'ennî (Ar.): ilerisini düşünerek acelesiz, dikkatli davranma.
- te'essi^c (Ar.): sabretme, teselli bulup sabır gösterme.
- tefaḥḥuş (Ar.): açık saçık, âdi kelimeler kullanma.
- tefâḥür (Ar.): övünme.
- tefâsîr (Ar.): Kur'an'ı açıklayan kitaplar.
- tefaṭṭun (Ar.): süratle anlama, idrak etme.
- tefehḥüm (Ar.): yavaş yavaş anlama, farkına varma.
- tefer'un (Ar.): firavunlaşma, zalimlik etme.
- tefe'ül (Ar.): hayra yorma, uğur sayma.
- tefevvüh (Ar.): münasebetsiz söz söyleme, ağza alma.
- tefhîm (Ar.): anlatma, anlatılma, bildirme.
- tefvîz (Ar.): her şeyi Allah'tan bekleme.
- tegâfûl (Ar.): anlamazlıktan gelme.
- teḥassün (Ar.): güzelleşme.
- tehevvüd (Ar.): Yahudi olma.
- tehevvür (Ar.): öfkelenme.
- te'ḥîr (Ar.): sonraya bırakma, geciktirme.
- tehzîb (Ar.): ıslah etme, düzeltme; temizleme.
- tekâsül (Ar.): üşenme; ilgisizlik.
- tekâ'üd (Ar.): emeklilik.
- te'kîd (Ar.): kuvvetlendirme, sağlamlaştırma.
- tekrîm (Ar.): saygı gösterme, ululama.
- tek ü püy (Far.): öteye beriye koşma.
- tekye-gâh (Far.): dayanılacak yer.
- tekzîb (Ar.): yalanlama.

tele (Ar.): tuzak.

telhîş (Ar.): özetleme, uzun bir yazıyı kısaltma.

telvîh (Ar.): açıklama.

temeşşül (Ar.): bir şekil ve surete girme.

temevvüc (Ar.): dalgalanma.

tenaşşur (Ar.): Nasranileşme, Hristiyan dinine girme.

tenebbühen (Ar.): gafletten kurtulma, kendine gelme, aklını başına toplama.

tenezzül (Ar.): kendine aykırı düşen bir işi veya durumu kabul etme, alçalma, inme, aşağılama.

teng (Far.): dar, sıkıntılı

te'nîş (Ar.): bir kelimeyi müennes hâline getirme.

ter (Far.): 1. yaş, ıslak. 2. taze.

terah (Ar.): gam, tasa, keder.

tergîb (Ar.): arzu ettirme, istek verme.

terhîb (Ar.): korkutma, korkutulma.

terkeşlenmek (Far. T.): ok ve yay kuşanmak, silahlanmak.

tesānîf (Ar.): kitaplar, eserler.

teşhîm (Ar.): Nakışlı etmek, nakışlamak.

teskîn (Ar.): sakin kılma.

tesliye (Ar.): teselli verme.

tesmiye (Ar.): adlandırma, isim verme.

tesvîd (Ar.): müsvedde yapma, karalama.

teşdîd (Ar.): şeddeleme, şeddeli okuma.

teşhîr (Ar.): gösterme.

teşne (Far.): susamış.

tetebbu^c (Ar.): bir şeyi etraflıca inceleme, geniş bilgi edinmeye çalışma.

tevābi^c (Ar.): bir kimsenin hizmetinde bulunanlar.

tevaḳḳuf (Ar.): durma, eğlenme, bekleme.

tev-emān (Ar.): ikizler.

tevliye(t) (Ar.): vakıf işlerine bakma vazifesi.

tevsī^c (Ar.): genişletme.

teyemmün (Ar.): uğur sayma.

tezkīr (Ar.): bir kelimeyi müzekker kıлма.

tezkiye (Ar.): temize çıkarma, aklama.

tezvīc (Ar.): birine eş olma, nikâhlanma.

ṭilālanmak (Ar. T.): cilalanmak.

ṭınlamak (T.): 1. ses vermek, söylemek. 2. çınlamak.

ṭıyn (Ar.): çamur, balçık.

ṭıynet (Ar.): yaradılış, mizaç.

ṭiğ (Far.): kılıç.

ṭilāl (Ar.): tepeler.

ṭılḳa^ʔ (Ar.): taraf, yön, cihet.

ṭīr (Far.): ok.

ṭiz-rev (Far.): yürüyüşü çabuk.

ṭoğan (T.): kartalgillerden, alıştırılarak kuş avında kullanılan, yırtıcı bir kuş.

ṭoğandan (T.): doğuşundan.

ṭoğanında (T.): doğuşunda.

ṭoğrı (T.): doğru.

ṭolayu (T.): muhit, çevre, etraf; çepeçevre.

ṭonanma (T.): donanmış, techiz edilmiş.

ṭubba^c (Ar.): eski dönemlerde Yemen hükümdarlarına verilen unvan.

ṭuğ (T.): eskiden sancağın tepesine ve başa takılan at kuyruğu.

- tuġāt (Ar.):** asiler, serkeşler.
- tuġyān (Ar.):** taşma, taşkınlık.
- tūl (Ar.):** zaman çokluğu, uzun müddet.
- tūlen (Ar.):** boyca, uzunluğuna.
- tulū^c (Ar.):** doğma, doğuş.
- tumtūrak (Far.):** gösteriş, debdebe.
- turfē (Ar.):** yeni, şaşılacak, tuhaf şey.
- tūşe (Ar.):** ölmeyecek kadar yenecek şey, azık.
- tūmen (T.):** on bin.
- tūrāb (Ar.):** toprak.
- tüvānā (Far.):** güçlü, kuvvetli.

-U-

- ‘ubūdiyyet (Ar.):** kulluk, kölelik, aşırı bağlılık.
- ‘ubūr (Ar.):** bir suyun öte yakasına geçme.
- ‘udūl (Ar.):** sapma, geri dönme, vazgeçme.
- ‘udvān (Ar.):** düşmanlık.
- uġrı (T.):** hırsız, yolkesen.
- uġrā (Ar.):** başka, diğer.
- ‘uġāb (Ar.):** toz, duman.
- ‘uġalā (Ar.):** akıllılar.
- ‘ukde (Ar.):** istenip de ulaşılamadığından dolayı içe dert olan şey.
- ‘uġde-güşā (Ar. Far.):** zorluğu yenen.
- ‘uġūbet (Ar.):** ceza.
- ‘uġūl (Ar.):** akıllar, zihinler.

ulak (T.): bir yerden başka bir yere posta ya da haber götüren kimse.

‘**ulemā (Ar.):** âlimler, bilginler.

ulımak (T.): ulumak, köpek, kurt, çakal vb. hayvanların uzun, iniltili, ağlar gibi bir ses çıkarması.

ulūhiyyet (Ar.): Allahlık sıfatı, Tanrılık vasfı.

‘**ulūm (Ar.):** ilimler, bilgiler.

‘**umķ (Ar.):** derinlik.

‘**ummāl (Ar.):** idare memurları, valiler, mutasarrıflar.

umūr (Ar.): işler, hususlar.

‘**unf (Ar.):** şiddet, sertlik, kabalık.

‘**urbān (Ar.):** çöl Arapları, aşiretler, bedeviler.

‘**urefā (Ar.):** arifler.

urmak (T.): vurmak, darp etmek.

‘**urūķ (Ar.):** ırklar, kökler.

‘**uṣāt (Ar.):** asiler, itaatsizler, zorbalar.

‘**usr (Ar.):** sıkıntı, darlık.

‘**uv ‘uv (SY.):** vızıltı şeklindeki hafif ses.

‘**uyūb (Ar.):** ayıplar, kusurlar.

‘**uyūn (Ar.):** gözler.

‘**uzlet (Ar.):** bir yana çekilip kendi kendine tehada yaşama.

-Ü-

üleṣmek (T.): paylaşmak.

ülfet (Ar.): alışma, kaynaşma.

ümerā (Ar.): emirler, beyler, yöneticiler.

ünās (Ar.): halk, insanlar.

üserā (Ar.): esirler, tutsaklar.

üşde (T.): işte.

üşmek (T.): üşüşmek, toplanıvermek, musallat olmak.

üşürmek (T.): üşüştürmek, musallat etmek.

-V-

vaḥş (Ar.): yabani, ürkek, insandan kaçan (hayvan).

vāḳı^ʿ a (Ar.): vuku bulmuş, olmuş bir iş, gerçek.

vāḳı^ʿ (Ar.): vuku bulan, olan.

vaktā ki (Ar.): ne vakit ki, o vakit ki, olduğu vakit.

vālā (Far.): yüksek, yüce.

vārid (Ar.): gelen, vasıl olan, erişen.

varṭa (Ar.): tehlike, içinden çıkılması güç iş.

vāveyltāh (Ar.): yazık, eyvah.

vaz^ʿ (Ar.): koyma, meydana getirme.

vāzi^ʿ (Ar.): koyan, meydana getiren, hazırlayan.

vāzih (Ar.): açık, meydanda, belli.

vech (Ar.): sebep, vesile, münasebet, vasıta.

veche (Ar.): yan, taraf, yön.

vecih (Ar.): güzel, hoş, latif.

vedī^ʿ a (Ar.): emanet.

veh (Ar.): vah, yazık.

velāyet (Ar.): 1. velilik, ermişlik. 2. anne ya da babanın reşit olmayan çocuklar üzerindeki hakkı.

- ve lehu (Ar.):** bu da onun.
- ve lehu eyzan (Ar.):** bu da onun gibi, bu da öyle.
- verā (Ar.):** halk, âlem, kâinat.
- vera^ç (Ar.):** haramdan kaçınma.
- vereşe (Ar.):** mirasçılar.
- veşâyā (Ar.):** vasiyetler.
- vezā'if (Ar.):** vazifeler, görevler.
- vifāk (Ar.):** uygunluk, aynı düşüncede olma.
- vilāyet (Ar.):** il.
- vuşūl (Ar.):** ulaşma, gelme, varma.
- vūkelā (Ar.):** vekiller.
- vülāt (Ar.):** valiler.
- vūs'at (Ar.):** 1. genişlik, bolluk. 2. fırsat.
- vūzerā (Ar.):** vezirler.

-Y-

- yābis (Ar.):** kuru.
- yādına (Far. T.):** hatrına, anısına.
- yağı (T.):** düşman.
- yağma (Far.):** çapul, zorla mal kapma.
- yağşı (T.):** iyi, güzel.
- yalım (T.):** yalçın, sarp.
- yalñuz (T.):** yalnız.
- yankō (Ar.):** efsanelere göre İstanbul'un üç kurucusundan biri sayılan kişi, Yanko Bin Medyan.

yap yap (S. Y.): askerin ayak sesi.

yarağ (T.): 1. hazırlık, teçhizat. 2. silah.

yarağlamak (T.): 1. hazırlamak. 2. silahlandırmak.

yarağlandırmak (T.): 1. hazırlamak. 2. silahlandırmak.

yaşamak (T.): düzenlemek, hazırlamak.

yat ve yarağ (T.): teçhizat, savaş levazımı, silah.

yavuz (T.): güçlü, çetin, yaman.

yebāb (Far.): harap, yıkık, virane.

yeg (T.): daha iyi, üstün.

yegilemek (T.): üstün tutmak, tercih etmek.

yelmek yüpürmek (T.): esmek.

yeng (Far.): şekil, tarz, üslup, usul, suret, biçim.

yezdān (Far.): Allah.

yezdānī (Far. Ar.): Allah'a ait, Allah'la ilgili.

yigirmi (T.): yirmi.

yumak (T.): yıkamak.

yund (T.): kısarak.

yübüset (Ar.): kuruluk.

yüsr (Ar.): kolaylık, rahat.

-Z-

za' f (Ar.): zayıflık, kuvvetsizlik.

zāğ (Far.): karga.

zāğān (Far.): kargalar.

zāhib (Ar.): bir fikir veya zanna uyan, kapılan.

zaḥl (Ar.): öç, intikam.

zaḥm (Ar.): sıkıştırma.

zamīr (Ar.): iç, iç yüz, kalp, vicdan.

zamm (Ar.): 1. katma, ekleme. 2. bir harfin zammeli, yani “o “ ile okunması.

zārī (Far.): ağlayıp sızlama.

zarr (Ar.): zarar.

zāyid (Ar.): 1. artan, artıran. 2. lüzumsuz, gereksiz.

zebān (Far.): dil.

zecr (Ar.): önleme, yasaklama.

zeḡan (Far.): Yırtıcılardan, uzun kanatlı, çengel gagalı, küçük kuşları ve fare gibi zararlı hayvanları avlayan, tavuk büyüklüğünde bir kuş, çaylak.

zemīme (Ar.): kötü, beğenilmeyen davranış.

zemzeme (Ar.): ezgili, nağmeli ses.

zen (Far.): kadın.

zenān (Far.): kadınlar.

zerrīn (Far.): altından yapılmış.

zevāyā (Ar.): zaviyeler, açılar.

zēvī (Ar.): sahipler.

zeyd (Ar.): Eski fetva metinlerinde erkeği temsil etmek için kullanılan isimlerdendir.

zeyl (Ar.): etek.

zılāl (Ar.): gölgeler.

zıll (Ar.): gölge, koruma, sahip çıkma.

zımmen (Ar.): açıktan olmayarak, üstü kapalı olarak.

zīb (Ar.): süs.

zībā (Far.): süslü.

ziḥī (Ar.): ne güzel, ne hoş.

zillet (Ar.): hakirlik, horluk, aşağılık, aşçaklık.

zîmmet (Ar.): sahip çıkma, korumak zorunda kalma.

zî'n-nûr (Ar.): nurlu.

zîr ü zeber (Far.): alt üst.

zî-rûh (Ar.): canlı.

zîver (Far.): süs, bezek.

zîyâl (Ar.): uzun kuyruklu at.

zücret (Ar.): iç sıkıntısı, yürek darlığı.

zulmet (Ar.): karanlık.

zulümât (Ar.): karanlıklar.

zu' m (Ar.): batıl zan, sanı, boş inanç.

zurefâ (Ar.): nazikler, hoş konuşmayı bilen zeki kimseler.

zühd (Ar.): kendini ibadete verme.

zümre (Ar.): bölük, takım, topluluk, sınıf.

zürriyât (Ar.): nesiller, kuşaklar, soylar.

KAYNAKLAR

- Adamović, Milan (2014). *Floransalı Filippo Argenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi*, Çeviren: Aziz Merhan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akalın Ş. H. (2004). “+1A- Ekinin Çatı Ekleriyle Kullanılışı Konusundaki Görüşler ve Ekin Yabancı Kaynaklı Kelimelere Getirilişi Üzerine”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)*, Ankara, s. 92-99.
- Akar A. (2005). *Türk Dili Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Akar A. (2016). *Gelibolulu Mustafa Âli - Mirkâtü'l-Cihâd (Cihadın Basamakları) Dil İncelemesi-Metin-Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ali Nazîmâ-Faik Reşad (2009). *Mükemmel Osmanlı Lügati*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Altınörs A. (2015). “John R. Searle’de Toplumsal Gerçekliğin Kuruluşunda Dilin Rolü”, *Dil Felsefesi Tartışmaları: Platon’dan Chomsky’ye*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s. 235-272.
- Altınörs A. (2015). *50 Soruda Dil Felsefesi*, Bilge Kültür Sanat Bilim ve Gelecek Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- Arat R. R. (1987). “Türkçe Metinlerde e/i Meselesine Dair”, *Makaleler*, C. I, (Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 334-341.
- Arat R. R. (2007). *Yusuf Has Hacib - Kutadgu Bilig I Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Argunşah M. (1999). *Muhammed b. Mahmud-ı Şirvani Tuhfe-i Muradi İnceleme-Metin-Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Arsal S. M. (2014). *Türk Tarihi ve Hukuk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aslan Demir S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Aydemir Ö. K. (2007). “Kazak Türkçesi’nden Hareketle Tümce Başlı İlgeçleri Üzerine Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım ve Terim Önerisi”, *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Atatürk Üniversitesi*, Erzurum.
- Aydemir Ö. K. (2008). “Hataî’nin Şiirlerinden Hareketle İktidar Çözümlemesi” *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı (I-II)*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Araştırma Merkezi Yayınları, Grafiker-Ofset Matbaacılık, Ankara, s. 549-559.
- Aydemir Ö. K. (2010). *Gencine-i Adalet Üzerine Dilbilgisi İncelemesi ve İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Aydemir Ö. K. (2011a). “Söylem ve İktidar”, *Bizim Külliye Dergisi*, S. 48, Elazığ, s. 93-96.
- Aydemir Ö. K. (2011b). “Bir Siyasetnamede Dil İle İktidar İlişkisi: Gencine-i Adalet’te Özne Üzerine İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi”, *Journal of World of Turks*, Vol. 3, No. 2, 147-161.
- Aydemir Ö. K. (2011c). “Günümüz Kültür ve İktidar İlişkisini Dil Bilimi ile Felsefe Ekseninde Okumak”, *Düşünce Dünyasında Türki Dergisi*, S.10, Ankara, s. 57-65.

- Aydemir Ö. K. (2012). “İktidar Felsefesinin Temel Özellikleri Yönünden Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi'nin Söylem Çözümlemesi”, *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 16-19 Kasım 2011, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Nevşehir, s. 249-260.
- Aydemir Ö. K. (2013). “Kutadgu Bilig'in Dilinde Bilgi Kavramı ve İşlevi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1, Winter, Ankara-Turkey, pp. 803-810.
- Aydemir Ö. K. (2017). “Kutadgu Bilig'de Biyoiktidar”, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 12, s. 97-102.
- Aydın E. (2012). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*, Kömen Yayınları, Konya.
- Ayverdi İ. (2006). *Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Redaksiyon-Etimoloji: Ahmet Topaloğlu, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- Ayverdi S. (2013). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları I*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- Başdaş C. (2014). “Türkçede Üçüncü Şahıs İyelik Eki ve Zamir N'si”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 30, Winter I, s. 147-161.
- Bayraktar N. (2004). *Türkçede Fiilimsiler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Becermen M. (2014). “Michel Foucault'da İktidar Sorunu”, *Doğu Batı Dergisi*, S. 69 (Kitle ve İktidar), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 239-261.
- Bentham J. (2008). “Panoptikon ya da Gözün İktidarı”, *Panoptikon Gözün İktidarı*, Çeviren: Zeynep Özarslan, Hazırlayan: Barış Çoban – Zeynep Özarslan, Su Yayınları, s. 9-75.
- Berger P. L. ve Luckmann T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Bernauer J. W. (2005). *Foucault'nun Özgürlük Serüveni: Bir Düşünce Etiğine Doğru*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bidet J. (2016). *Foucault'yu Marx'la Okumak*, Çeviren: Zehra Cunillera, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bozdoğan E. (2013). *Michel Foucault'da Söylem Bilgi ve İktidar İlişkisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Börekçi M. (2008). “Atatürk'ün Nutuk'unda Söz Dizimi ve Üslup Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/5, 2008, s. 104-125.
- Bursalı Mehmed Tahir (2016). *Osmanlı Müellifleri*, Hazırlayan: M. A. Yekta Saraç, III Cilt, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.
- Butler J. (2015). *İktidarın Psşik Yaşamı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Büyükkantarcıoğlu N. (2006). *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Caferoğlu A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Canetti E. (2012). *Kitle ve İktidar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Canpolat M. (1992). “Eski Anadolu Türkçesindeki Belirtme (Accusativus) Ekinin Kökeni Üzerine”, *Türkoloji Dergisi*, C. X, S. 1, s. 9-11.
- Cevizci A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.

- Cevizci A. (2009). “Foucault Eleştirisi”, *Felsefe Ansiklopedisi*, C. 6, Editör: Ahmet Cevizci, Ebabel Yayınları, Ankara, s. 750.
- Choi H. (1991). “Ana Altayca İyelik Zamiri”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara, s. 191-196.
- Collingwood R. G. (1999). *Doğa Tasarımı*, Çeviren: Kurtuluş Dinçer, İmge Kitabevi, Ankara.
- Collingwood R. G. (2015). *Tarih Tasarımı*, Çeviren: Kurtuluş Dinçer, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Corci Zeydan (2015). *Osmanlı Mısırı*, Tahkik: Muhammed Harb, Çeviren: Mustafa Özcan, Özgü Yayınları (Ark Kitap), İstanbul.
- Çağbayır Y. (2007). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Çeğin G. ve Özpolat G. (2016). “Tabiyet ve Simgesel Şiddet Kavramları Üzerinden Foucault ve Bourdieu’yü Birlikte Okumak”, *Praksis*, S. 42, s. 683-695.
- Çilingir L. vd. (2016). *İslam’ın Klasik Çağında Felsefi Bir Sorun Olarak Siyaset*, Elis Yayınları, Ankara.
- Çolak O. M. (2003). “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 339-378.
- Çotuksöken B. (2013). *Felsefe: Özne-Söylem*, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Deniz G. (1999). “Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmet Tahir Bey ve Siyaset’e Müteallik Âsâr-ı İslamiye Adlı Risalesi”, *Journal of Islamic Research*, Volume 12, No. 1, s. 58-64.
- Deniz Yılmaz Ö. (2009). *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Deveci C. (2011). “Foucault’nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılamazlığı”, *Doğu Batı Dergisi*, S. 9 (Söylem Üstüne Söylem), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 25-43.
- Develi H. (1995). “-sa Eki Nedir? Kip mi, Zarf-fiil mi?”, *İlmî Araştırmalar*, İstanbul, 89-94.
- Develi H. (1995). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Develi H. (2009). *Osmanlı’nın Dili*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Dikkaya F. (2008). “Arkeoloji: Toprağın Altındaki İktidarı Bulmak”, *Bilim ve İktidar*, Dipnot Yayınları, Ankara, s. 76-84.
- Dilçin C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Doltaş D. (2009). “Söylem ve Yazın”, *Söylem Üzerine*, Hazırlayan: Ahmet Kocaman, ODTÜ Yayınları, Ankara, s. 48-55.
- Duman M. (2000). *Vasiyyet-Name Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Ekler İndeksi ve Tıpkıbasım*, R Yayınları, İstanbul.
- Duman M. (2008a). “Eski Türkiye Türkçesi Dönemine Ait Bazı Metinlerdeki Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine”, *Makaleler-Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine*, Kesit Yayınları, İstanbul, s. 11-20.
- Duman M. (2008b). “Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine”, *Makaleler-Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine*, Kesit Yayınları, İstanbul, s. 75-79.

- Duman M. (2008c). “Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde i/e Meselesine Dair”, *Makaleler-Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine*, Kesit Yayınları, s. 41-74.
- Dursun Ç. (2007). “Eleştirel Söylem Çözümlemesi”, *Felsefe Ansiklopedisi*, C. 5, Editör: Ahmet Cevzici, Ebabil Yayınları, Ankara, 335-344.
- Dursunoğlu H. (2017). “Türkiye Türkçesinde Terim ve Bilgi Birlikteliği Açısından Fiilimsiler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Dil Bilgisi Toplantıları-Türkiye Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi-Bildiriler (31 Ekim-1 Kasım 2014)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 81-98.
- Eraslan K. (1970). “Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. XVIII, İstanbul, s. 113-124.
- Eraslan K. (1980). *Eski Türkçede İsim-Fiiller*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Eraslan K. (2000). “-sar/-ser İsim Fiil Ekinin Yapısı ve Fonksiyonları”, *Hasan Eren Armağanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 92-127.
- Eraslan K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ercilasun A. B. (2004). “Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)*, Ankara, s. 63-66.
- Ercilasun A. B. (2005). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ercilasun A. B. (2007a). “L, N, R’den Sonra Niçin T?” *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Akçağ Yayınları, Ankara, 129-133.
- Ercilasun A. B. (2007b). “Geniş Zaman Ekine Dair Bazı Düşünceler”, *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 359-363.
- Ercilasun A. B. ve Akkoyunlu Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud-Dîvânü Lugâti’t-Türk-Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergin M. (1997). *Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergin M. (2004). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Esin E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Farabî (2017). *İdeal Devlet*, Çeviren: Ahmet Arslan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (1987). *Söylemin Düzeni*, Hil Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2001). *Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık*, Çevirenler: Ümit Umaç – Ali Utku, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Foucault M. (2004). *Marx’tan Sonra*, Söyleşi: Duccio Trombadori, Çeviren: Gökhan Aksay, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul.
- Foucault M. (2011). *Entelektüelin Siyasi İşlevi (Seçme Yazılar 1)*, Çevirenler: Işık Ergüden – Osman Akınhay – Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2012). *İktidarın Gözü (Seçme Yazılar 4)*, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2014a). *Bilginin Arkeolojisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Foucault M. (2014b). *Özne ve İktidar (Seçme Yazılar 2)*, Çevirenler: Işık Ergüden – Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2015a). *Büyük Kapatılma (Seçme Yazılar 3)*, Çevirenler: Işık Ergüden – Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault M. (2015b). *Hapishanenin Doğuşu -Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak-*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Gabain A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çeviren: Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gencan T. N. (1979). “Türkçede Geniş Zaman Kipi”, *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi- Tebliğler*, İstanbul, s. 451-456.
- Gülensoy T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, C. I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gülmez ve Direkci (2017). “Muhibbî Dîvânında Eski Anadolu Türkçesi Unsurları”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, VII/2, 271-291.
- Gülsevin G. (1990). “-sA Şart Gerundiumu Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 276-279.
- Gülsevin G. ve Boz E. (2013). *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Gümüş İ. (2013). *Kitâbu Tecvîd Fî Kelâm-ı Kur’âni’l-Mecîd [Giriş-İnceleme (Fiiller)-Metin-Seçmeli Sözlük-Tıpkıbasım]*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Gümüş İ. (2014). “Azerbaycan Türkçesinde Damak Uyumu”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 9/6, Spring, p. 441-453.
- Gümüş İ. (2015). “Kutadgu Bilig’de Zekâ Kavramı”, *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, Volume 10/16 Fall 2015, Ankara/Turkey, p. 593-604.
- Gümüş İ. (2016a). “Orhon Yazıtlarında Erdem Üzerine Söylem Çözümlemesi”, *SOBİDER - Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, Eylül 2016, s. 254-264.
- Gümüş İ. (2016b). “Türkçede Emir-İstek Kipi ve Yabancılara Türkçe Öğretimi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar, s. 253-262.
- Gümüş İ. (2017). “Kitâbu Tecvîd Fî Kelâm-ı Kur’âni’l-Mecîd Adlı Eserde Yer Alan Eylemlerin Yapı Bakımından Değerlendirilmesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Ağustos, 502-516.
- Gümüş İ. ve Aydemir Ö. K. (2018). “Şeyh Osman Bin Ali’nin Umürü’l-Ümerâ Adlı Eseri ve Dil Özellikleri Üzerine”, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 13, Mayıs 2018, s. 443-456.
- Hacıeminoğlu N. (2008). *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Halkin L. E. (2014). *Tarih Tenkidinin Unsurları*, Çeviren: Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hammer J. V. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 2, Editör: Mustafa Güçlü-Bilge Bozkurt, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Hançerlioğlu O. (1995). *Türk Dili Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Hengirmen M. (2009). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınları, Ankara.

<http://www.osmanlicasozlukler.com/>

<http://ctle.pau.edu.tr/osmtr/>

<http://lugatim.com/>

<http://lugatim.com/s/S%C4%B0Y%C3%82SETN%C3%82ME>

<http://www.ingilizceosmanlica.com/>

<http://www.kamusiturki.com/>

<http://www.kamusiturki.net/>

<http://www.kamusulalam.com/>

<http://www.lugatiremzi.com/>

<http://www.osmanlicasozlukler.com/>

<http://www.osmanlicaturkce.com/>

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_tarama&view=tarama

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_yazimkilavuzu&view=yazimkilavuzu

<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> (Erişim Tarihi: 12.02.2017).

<https://translate.google.com/>

<https://www.lexiqamus.com/tr>

<https://www.luggat.com/>

İlker A. (1997). *Oğuz Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

İmer K. vd. (2013). *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İnalcık H. (2000a). “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, *Osmanlı’da Devlet-Hukuk-Adalet*, Eren Yayınları, İstanbul, s. 12-23.

İnalcık H. (2000b). “Adâletnâmeler”, *Osmanlı’da Devlet-Hukuk-Adalet*, Eren Yayınları, İstanbul, s. 75-190.

İnalcık H. (2000c). “Türk Devletlerinde Devlet Kanunu Geleneği”, *Osmanlı’da Devlet-Hukuk-Adalet*, Eren Yayınları, İstanbul, s. 27-36.

İnalcık H. (2000d). “Şeriat ve Kanun, Din ve Devlet”, *Osmanlı’da Devlet-Hukuk-Adalet*, Eren Yayınları, İstanbul, s. 39-46.

İnalcık H. (2000e). “Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hâl ve Arz-ı Mahzar”, *Osmanlı’da Devlet-Hukuk-Adalet*, Eren Yayınları, İstanbul, s. 49-71.

İnalcık H. (2005). *Şâir ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

İnalcık H. (2009). *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- İnalcık H. (2011). “Osmanlı Tarihi Üzerinde Kamuoyunu İlgilendiren Bazı Sorular”, *Doğu Batı Dergisi*, S. 7 (Akademi ve İktidar), Doğu Batı Yayınları, Ankara, s. 27-40.
- İnalcık H. (2014). *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kanar M. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, I-II. Cilt, Say Yayınları, İstanbul.
- Kanar M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karahan L. (2011a). “Görülen Geçmiş Zaman Eki ‘-DI/-Dİ’nin Tarz ve Bağlama Fonksiyonuna Dair”, *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 186-191.
- Karahan L. (2011b). “Zarf-Fiil Eklerinde Genişleme Eğilimi ve -sA(r) Ekinin Yapısı”, *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 192-200.
- Karamanlıoğlu A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karpuz H. Ö. (1999). “Türkiye Türkçesi’nin Sözdizimiyle İlgili Çalışmaların Dilbilimi Metodolojisi Bakımından Değerlendirilmesi ve Bazı Teklifler”, *Üçüncü Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 625- 639.
- Karpuz H. Ö. (2001). “Türkiye Türkçesi’ndeki Zarfların İşlevsel ve Yapısal Özellikleri”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, Eskişehir, s. 27-43.
- Karpuz H. Ö. (2006). “Anadili Bilinci Sorunu”, *Türkçenin Çağdaş Sorunları*, Gazi Kitabevi, Ankara, s. 206-222.
- Karpuz H. Ö. ve Aydemir Ö. K. (2011). “Kâtibî ve Gencine-i Adaleti”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1, Winter, Ankara-Turkey, pp. 75-86.
- Karpuz H. Ö. ve Aydemir Ö. K. (2012). “Gencine-i Adalet’te İktidar Aracı Niteliği ile Bilgi Üzerine Söylem Çözümlemesi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall, Ankara-Turkey, pp. 137-144.
- Kartallıoğlu Y. (2001). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17, 18. Yüzyıllar)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kâtip Çelebi (2007). *Keşfü’z-Zünûn An Esâmi’l-Kütübi Ve’l-Fünûn*, Çeviren: Rüştü Balcı, C. 5, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Keskin F. (2011). “Söylem, Arkeoloji ve İktidar”, *Doğu Batı Dergisi*, S. 9 (Söylem Üstüne Söylem), 4. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara, s. 15-23.
- Keskin F. (2014). “Yayına Hazırlayanın Notu” [Foucault M. (2014b). *Özne ve İktidar*, Çevirenler: Işık Ergüden – Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.]
- Keskintaş O. (2017). *Adalet, Ahlâk ve Nizam Osmanlı Siyasetnameleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kıran Z. (1981). “Dilbilimde Yeni Yönelimler: Sözcükten Söyleme”, *FDE Yazın ve Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 8, s. 33-44.
- Kıran Z. (1986). *Saussure’dan Günümüze Dilbilim Akımları*, Onur Yabancı Diller Kitap ve Yayın Merkezi, Ankara.
- Kıran Z. (2001). *Dilbilime Giriş*, Yayına Hazırlayan: Ayşe Eziler Kıran, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- Koca Z. C. (2007). “Bilgi Kaynakları-İktidar ve Söylem”, *VI. Uluslararası Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri*, 1-2 Haziran 2006, Isparta, s. 541-549.
- Kocaman A. (2009). “Dilbilim Söylemi”, *Söylem Üzerine*, Hazırlayan: Ahmet Kocaman, ODTÜ Yayınları, Ankara, s. 1-11.
- Kocaoğlu T. (2003). “Tarihi Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é / i Meselesi”, *Türk Kültürü*, S. 483-484, Temmuz-Ağustos, s. 266-281.
- Koloş U. (2015). *Foucault, İktidar ve Hukuk: Modern Hukukun Soybilimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Komasyon (2009). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Komasyon (2012). *Yazım Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz Z. (2005a). “Eski Anadolu Türkçesinde İmlâ-Fonoloji Bağlantısı Üzerine Notlar”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 491-508.
- Korkmaz Z. (2005b). “Eski Anadolu Türkçesinde Aslı Ünlü (Vocal) Uzunlukları”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 443-458.
- Korkmaz Z. (2005c). “Batı Anadolu Ağzlarında Aslı Ünlü Uzunlukları Hakkında”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 123-127.
- Korkmaz Z. (2005d). “Türkçede -acağ / -ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005d, s. 3-11.
- Korkmaz Z. (2005e). “Türkçedeki -arak / -erek Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 128-132.
- Korkmaz Z. (2005f). “Türkiye Türkçesindeki -madan / -meden < -madın / -medin Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 151-159.
- Korkmaz Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz Z. (2017). *Marzubân Bin Rüstem Marzubân-Nâme Tercümesi (Destûr-ı Şâhî) Giriş-İnceleme-Metin-Günümüz Türkçesine Aktarma-Sözlük ve Dizin-Tıpkıbası*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kurgun L. (2014). *Et-Tuhfetü'l-Mekkiye İnceleme-Metin-Dizin*, Nokta Yayınevi, Denizli.
- Küçük M. (2014). *Eski Anadolu Türkçesine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Levend A. S. (1962). “Siyaset-nameler”, *TDAY-Belleten*, s. 167-194.
- Magee B. (2001). *Büyük Filozoflar Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi*, Çeviren: Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Mansuroğlu M. (1998). “Karahanlıca”, *Tarihî Türk Şiveleri*, Çeviren: Mehmet Akalın, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Marshall G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çevirenler: Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

- Marti U. (2014). “Hannah Arendt ve Michel Foucault’nun Yaklaşımları Işığında Canetti’de İktidar Kavramı”, Çeviren: Ender Ateşman, *Doğu Batı Dergisi*, S. 69 (Kitle ve İktidar), Doğu Batı Yayınları, Ankara, s. 171-181.
- Megill A. (2012). *Aşırılığın Peygamberleri: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*, Çeviren: Tuncay Birkan, Say Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmani*, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayır, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, C. 6, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Meriç C. ve Vardar B. (2001). “Dillerin Yapısı ve Gelişmesi”, Dil ve Düşünce [çinde], Multilingual Yayınları, İstanbul, s. 55-146.
- Merquior J. G. (1986). *Foucault*, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Murphy J. W. (2000). *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*, Çeviren: Hüsamettin Arslan, İstanbul.
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Niccolo Machiavelli (2017). *Hükümdar*, Çeviren: Necdet Adabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Nizamülmülk (2016). *Siyâset-Nâme*, Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ocak A. Y. (1998). “Din ve Düşünce: II-Düşünce Hayatı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C. 2, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, s. 159-193.
- Ocak A. Y. (2002). “Klasik Dönem Osmanlı Düşünce Hayatı”, *Genel Türk Tarihi*, C. 6, Editörler: Hasan Celâl Güzel-Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 468-488.
- Öner M. (2006). “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, s. 60-76.
- Öz M. (2007). “Siyasetname, ahlak ve görgü kitapları”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, Genel Editör: Talat Sait Halman, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Özcan A. (1997). “Hadım Hasan Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 15, s. 5.
- Özdel G. (2012). “Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve ‘Panoptikon’ ile ‘İktidarın Gözü’ Göstergeleri”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, January 2012 Volume 2, Issue 1, p. 22-29.
- Özdemir S. (Sadeleştiren) (2009). “Bursalı Mehmed Tahir Ahlâk Kitaplarımız”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, s. 161-176.
- Özgen M. K. (2010). “Bursalı Mehmet Tahir’in Ahlak Kitaplarımız Adlı Eseri”, *Bilimname Dergisi*, C. 1, S. 18, s. 251-264.
- Özkan A. (2008). “Mehekkü’l-İlim ve’l-Ulemâ İsimli Eserde Dudak Uyumu”, *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (23-26 Ekim 2017) Bildirileri*, Isparta, s. 479-496.
- Özkan A. (2009a). *Mehekkü’l-İlim ve’l-Ulemâ Giriş-İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Özkan A. (2009b). *Şirvanlı Mahmud Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özkan A. (2014). “Netâyicü’l-A’mâl ve Menâhicü’l-Ebrâr İsimli Eserde Dudak Uyumu”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 36, Konya, s. 1-33.

- Özkan A. (2015). *Netâyicü'l-A'mâl ve Menâhicü'l-Ebrâr (Amellerin Neticeleri ve İyilerin Yolları) Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler-Tıpkıbasım, Palet Yayınları, Konya.*
- Özkan A. (2017). "Tersine Uyumsuzluk", *Türk Dil Bilgisi Toplantıları-Türkiye Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi-Bildiriler (31 Ekim-1 Kasım 2014)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 185-205.
- Özkan M. (2000). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Özkan M. (2007). "Tarihî Türkiye Türkçesi Metinlerinde İstek Eki -A / -E'nin Kullanılışı Üzerine", *Uluslararası Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 83-113.
- Özkaya Karaismailoğlu F. (2006). *Sosyal Teoride İktidar Tartışmaları; Marx, Nietzsche, Weber, Foucault*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Özmen M. (2014). *Türkçede -Ken Zarf-Fiili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Pala İ. (2005). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Pease-Watkin C. (2008). "Bentham'ın 'Panoptikon'u ve Dumont'un 'Panoptique'i'", *Panoptikon Gözün İktidarı*, Çeviren: Barış Çoban, Hazırlayan: Barış Çoban – Zeynep Özarslan, Su Yayınları, s. 77-85.
- Peçevi İbrahim Efendi (1992). *Peçevi Tarihi*, C. 2, Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Platon (2015). *Devlet*, Çevirenler: Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Poster M. (2008). *Foucault, Marksizm ve Tarih*, Otonom Yayıncılık, İstanbul.
- Püsküllüoğlu A. (1995). *Türkçe Sözlük*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Redhouse J. W. (2016). *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Reisigl M. and Wodak R. (2000). *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*, Routledge, Florence.
- Revel J. (2012). *Foucault Sözlüğü*, Çeviren: Veli Urhan, Say Yayınları, İstanbul.
- Russell B. (2014). *İktidar*, Çeviren: Mete Ergin, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Sancar S. (2014). *İdeolojinin Serüveni – Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Saraç N. (2013). "Badiou'da Siyasi Hakikat", *Cogito - Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S. 74 (Siyaset Felsefesi), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 89-96.
- Saussure F. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*, Çeviren: Berke Vardar, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Saussure F. (2014). *Genel Dilbilim Yazıları*, Çeviren: Savaş Kılıç, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Sayyid-Marsot A. L. (2010). *Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne*, Çeviren: Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Scheurich J. J. ve Mckenzie K. B. (2009). "Foucaultcu Arkeolojik Analizler", Çeviren: Hasan Güven, *Felsefe Ansiklopedisi*, C. 6, Editör: Ahmet Cevizci, Ebabil Yayınları, Ankara, s. 746-750.

- Sennett R. (2014). *Otorite*, Çeviren: Kamil Durand, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sertkaya O. F. (1996). “Bolsungıl Tep Tediler”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi 26 Eylül 1988 – 3 Ekim 1988*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 135-142.
- Severcan Ş. (1990). “Bursalı Mehmet Tahir Efendi ve Siyasete Müteallık Asar-ı İslamiyyesi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 4, s. 585-595.
- Sözen E. (2014). *Söylem Belirsizlik Mübadele Bilgi/Güç ve Refleksivite*, Birleşik Yayınları, Ankara.
- Sun Tzu (2016). *Savaş Sanatı*, Çevirenler: Pulat Otkan-Giray Fidan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Şahin H. (2009). *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Şahin K. (2014). *Kanuni Devrinde İmparatorluk ve İktidar: Celalzade Mustafa ve 16. Yüzyıl Osmanlı Dünyası*, Çeviren: Ahmet Tunç Şen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Şemseddin Sami (2006). *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Şeyh Osman b. Ali (1582/1583). *Umürü'l-Ümerâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi No. 5361.
- Şeyh Osman b. Ali (1582/1583). *Umürü'l-Ümerâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih No. 4188.
- Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi (1999). *Lehçetü'l-Lügat*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tekin Ş. (2001). “Türkçede -mA- Olumsuzluk Eki İle -DİK+ Eki Nereden Geliyor” *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelime ve Eklerin Hayatı Üzerine Bir Deneme*, Simurg Yayınları, İstanbul, s. 43-58.
- Tekin T. (1975). *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Tekin T. (1998). *Orhon Yazıtları - Kül Tigin, Bilge Kağan Tunyukuk*, Simurg Yayınevi, İstanbul.
- Tekin T. (2003a). “Olumsuzluk Eki -ma/-me'nin Etimolojisi Üzerine”, *Makaleler I-Altayistik*, Grafiker Yayınları, Ankara, s. 247-252.
- Tekin T. (2003b). “Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine”, *Makaleler I-Altayistik*, Grafiker Yayınları, 131-138.
- Tekin T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tietze A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, I. Cilt (A-E), Simurg Yayınları, İstanbul-Wien.
- Tietze A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, II. Cilt (F-J), Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Timurtaş F. K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Togan Z. V. (1985). *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tok T. (1997). *Necip Fazıl'ın “Çile” Adlı Şiir Kitabındaki Cümlelerin Yapısal Tahlili ve Öğelerin Derin Yapısı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Tok T. (2002). *Denizli İli Güney ve Güneybatı Bölgesi Ağızları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Tok T. (2009). *Muhammed bin Muhammed el-Gazâlî Nasâyhü'l-Mülûk İnceleme-Metin-Dizin*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.

- Tseng L. (2002). *Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tuğluca M. (2016). *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tulum M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi Söz Varlığı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tuna O. N. (1980-1986). “Türkçede Transitive-Causative ‘Geçişli-Ettirgen’ Fiiller Bunlarla İlgili Morfoloji ve Öğretim Meselelerinin Çözümü”, *Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi*, C. 24-2, s. 381-428.
- Tuna O. N. (1986a). *Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji) I-Fonetik*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ders Notları: 3, Malatya.
- Tuna O. N. (1986b.). *Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji) II-Morfoloji*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ders Notları: 3, Malatya.
- Tuna O. N. (1988a). “Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”, *TDAY-Belleten 1960*, s. 213-282.
- Tuna O. N. (1988b). “Bazı İmlâ Gelenekleri Bunların Metin İncelemelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtları’nda Birkaç Açıklama”, *TDAY-Belleten 1957*, s. 41-81.
- Turan Z. (1993). *Telhis’in İmlâ Tezahürleri Işığında Eski Anadolu Türkçesi’nde Ünlü Uzunlukları*, Açıksöz Yayınları, Malatya.
- Türk H. B. (2012). *Çoban ve Kral Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Türk H. B. (2017). “Siyasetname Geleneğinde İktidarın Denetimi Sorunu: Nushatü’s-Selâtin Örneği”, *Amme İdaresi Dergisi*, S. 3, Eylül 2017, s. 127-151.
- Türk V. vd. (2014). *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Uğur A. (2001). *Osmanlı Siyaset-Nâmeleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Ulaş S. E. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, Hazırlayanlar: A. Bâki Güçlü vd., Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Urhan V. (2013). *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi (Arkeoloji, Soykütüğü, Etik)*, Say Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi II. Selim’in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, C. 3, Kısım 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünal M. A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Üstünova K. (1998). *Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Van Dijk T. A. (2015). “Söylem ve İdeoloji: Çokalanlı Bir Yaklaşım”, *Söylem ve İdeoloji*, Çeviren: Nurcan Ateş, Hazırlayanlar: Barış Çoban - Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, s. 15-100.
- Vardar B. (2001a). “Toplumsal Yönden Dil”, *Dilbilim Yazıları*, Multilingual Yayınları, İstanbul, s. 9-11.
- Vardar B. (2001b). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Vardar B. vd. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Vardar B. vd. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, İstanbul.

- Yakıt İ. (2017). *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- Yavuz K. (1991). *Şeyhoğlu Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ (İnceleme-Metin-İndeks)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Yavuz O. (1991). "Türkçe'de Kapalı e", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 6, Konya, s. 271-306.
- Yıldız H. D. (1995). "Emîrû'l-Ümerâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, s. 158-159.
- Yılmaz C. (1999). "Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma", *Osmanlı*, C. 4 (Toplum), Editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 69-81.
- Yılmaz C. (2009). "Siyasetname (Osmanlı Dönemi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, s. 507-508.
- Yılmaz C. (2014). "Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Kavramlar", *Türkler*, C. 11, Yeni Türkiye Yayınları, Editörler: Hasan Celâl Güzel vd., Ankara, s. 507-508.
- Yılmaz E. (2007). "Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü", *Turcology in Turkey*, Selected Papers, Studia Uralo-Altaica 47, Edited by Laszlo Karoly, Szeged, s. 521-539.
- Yücel T. (1998). *Söylemlerin İçinden*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Zinkeisen J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 3, Çeviren: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Ziya Gökalp (1976). *Türk Töresi*, Hazırlayan: Hikmet Dizdaroğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

EK: ASIL METİN ÖRNEKLERİ

فلا عكسینه دونی بکوز آیلما	که ایدرد انا فوج ودا و دوزدا
مکربوا صهادتدی زمانه	ذکر جلجه آکریکم بیانه
کوده بالهی بودنیا بلا سین	فوک کورمدی جانن قضا سینا
وله	
چنین نشت اگر چه شیخ و شا	بستره ابر نیا شد عراب
بدیان صدرانا طوطیان	جمه انا چند انا چند پیر و جوان
نشد	
<p>اچره کاهم • دون زده عالم فوج وین دکری جامی • بگون عوج جاهل رایشه یار باطلان چیره دکره کفر شیشه • الوج ویرورلو • مزید عیالنه لاق اولاندی رعایه اناه کلریند غریب زفا ایدر کاردن عد ایدوب • حیانا غریب لیر یا اعیسی زاینه • نفعی زاینه • کابله ایتماره بشر ابدله • بر عمل قضا اید سوفا ایدر و بر بید قضا بیه سورورلو • یار عمیق و ایدیه اولور من بعد نسیا مسیا • نکه ایدوب • نه کارلر نه جکارلر • لحق ترعه افتاده قولک کسب عجب ایدر • حیثا که غریب نده کارلر نه جکارلر بالجه بلا جمیله منصبی منصوب • قدری عذر مجاهجه جاه • ایدوب خله و ناخواه • شیخی آه ایدر • نده افاضان ایشدور و نده ایشدن مخرج اولور</p>	
وله ایضا	

نشد
 اچره کاهم
 دون زده عالم فوج وین دکری جامی
 بگون عوج جاهل رایشه
 یار باطلان چیره دکره کفر شیشه
 الوج ویرورلو
 مزید عیالنه لاق اولاندی
 رعایه اناه کلریند غریب
 زفا ایدر کاردن عد ایدوب
 حیانا غریب لیر
 یا اعیسی زاینه
 نفعی زاینه
 کابله ایتماره بشر ابدله
 بر عمل
 قضا اید سوفا ایدر و بر بید قضا بیه سورورلو
 یار عمیق و ایدیه اولور
 من بعد نسیا مسیا
 نکه ایدوب
 نه کارلر نه جکارلر
 لحق ترعه
 افتاده قولک کسب عجب ایدر
 حیثا که غریب نده کارلر نه جکارلر
 بالجه بلا جمیله منصبی منصوب
 قدری عذر مجاهجه جاه
 ایدوب خله
 و ناخواه
 شیخی آه ایدر
 نده افاضان ایشدور و نده ایشدن مخرج اولور

علل

عالمه بن دیم نرا ایشتم هر بار	نه کل ایشتم المی نه فوج ده هزار
اولدور عماره شاهه عدیل • و بود عماره روشن دلیل • کتوب کند عیالیه	
مؤکدا اولدوغین • بیان ایدوب • کند قورق خور بیدیه • مقینا اولدوغیندر	ذکر اولور
وله	
بسنان من این حکایتها با فاکور فرخ	تابلوم نزه حضرت قصه از من کلدر
<p>ایچره بیری • بو حیره سر کدوشی • زده زجر سری • درله بر موجب و لیس الحیر کالیمات مصراع شید کی بود مانده دین • عالایا انا ترا اولور از این دیوانها امانده مناقب فرج بعد الشده • بجه مکاید ایدین • و شایید عدیه نضک • اولدو و اعی مناصب • و ابتداء بر اعث مطالب • عاید طبینه دولت • صاعده رجه رفعت • اولان قدیمه ملازمه • و بایه سعادت قدم بصوب • کوجه اول سعادت ایدوم • لکن دهر چر بون بلا سیندن • و فر و فاقفا سیندن • ذله ملک همت • و مدلت مداومتند بالجه عجز و ضرورتدن • خواه و ناخواه • بلحکم اکثره • قضا بیه رضا ویردم • لحق سنه کجه ندریس ایدی یولم اما • اولم اوردی نهم دیون و قضا</p>	
له این قطعه قاطعه	
قدتارت طریقه التدریس	وسکلت مساکلا الاحکام
این دواز احتیاز بنده شد	هر یکرا قضا کند ابر اهر

ایچره بیری
 بو حیره سر کدوشی
 زده زجر سری
 درله بر موجب و لیس الحیر
 کالیمات مصراع
 شید کی بود مانده دین
 عالایا انا ترا اولور
 از این دیوانها
 امانده مناقب فرج
 بعد الشده
 بجه مکاید ایدین
 و شایید
 عدیه نضک
 اولدو و اعی مناصب
 و ابتداء بر اعث مطالب
 عاید طبینه
 دولت
 صاعده رجه رفعت
 اولان قدیمه ملازمه
 و بایه سعادت
 قدم بصوب
 کوجه اول سعادت ایدوم
 لکن دهر چر بون بلا سیندن
 و فر و فاقفا سیندن
 ذله ملک همت
 و مدلت مداومتند
 بالجه عجز و ضرورتدن
 خواه و ناخواه
 بلحکم اکثره
 قضا بیه رضا
 ویردم
 لحق سنه
 کجه ندریس ایدی یولم اما
 اولم اوردی نهم دیون و قضا

تقریر و شرح و تفسیر
تقریر و شرح و تفسیر
تقریر و شرح و تفسیر

یونیسرت بحمد رسوم	دهره احوالی خود مکه معلوم
سورسک او بوجد در کاه	نظرات بنگاره که کاه
باویاب سواد حکمزد	سرخان فصول عبرتد
لفظ الله نظر هر آینه	کاه نظریه کاه نظمینه
کار بخلص تو بود شادایت	برالک لولکه سیله آزادایت
تاله سایک خوش بچر بدنه	بینه اللودن اجمده شرمند
داعیان خواص دن ایله	زعه اخضاصدز ایله
بیخیز غرس نعمتک اوسون	داعی قدر و دولتک اوسون

هره لظن ایلسک بگا و الله
ضایع اولمايه هم عدالله

ذکر فتح الباب افخ لنا یا رهاب

هان بمنزله فرقداره اکیباب مستطاب در

باب اول اعلام سلیمان و ما یستهم **باب ثانی** الفاجخا و بن و ما یفلق بها
ذکر زیندر در **عکله** ممدوح **لقت** اسم ممدوح یا مدموع در ذکر

اعلام مشاهیر اعلام بالآمال

کیوریت • هونشک • اسکندر ذوالقربان • جده • جمشید •
تیسر • کسری • هرقل • خان • خاقان • تبع • نجاشی

بن بودر بده ده ری جودانم	جلفه در بودر لوجودانده
نه خاقان لای عالم البحر نه مال	که اونی لور سایه بوضعیف البال
طوبیوب دور بر آیتکم بر کار	قطع و دان کیم بویجیه قرار
بومادم اهل حق بر اهل کرم	در در خهله اولمیه در هم
عاقبت هان اولی لطف جمیل	که قیوه کعبه سینه اولدی بیل
ماصل بیدر دولت کلام	آستان سعادت کلام
فتح باب اولماز الله قابلدن	عدله و ادا اولماز الله قابلدن
بویقن او کیم نیم یا پستق	کعبه یا بخر وارد در الحقت
علم در نظریه یاد ایله	بیر امانتک شاد ایدیه
مستی جوق اکیچه احسانه	کلمه بدن اولمکه مبدانه
قالدم آیتدن دستکیم یوق	جوقا ظهروم و یظلمهم یوق
ایله بالایلدن و باآله بلان	حسب اولده و حد و کلمه
اوسه هر قادن مصعب جرح	فکله انکله لدر بنی جرح
و دینه بنه کورد بلر یوق	و یوریلر قادن بولایلر اخلار
فضله که کیم نه بایه یوق	نه دیم صا که کیم حکا بده جوق
غیره ما و منار و باآله ملار	ما سر کیمه دافع اولدی کمال

تقریر و شرح و تفسیر

اولیون بورد

اصل دهقان کیه که اول خان ده ایلی کوی کوزل سولور کر بر
 القیاد که معای لازمیج در معنای حقیقتی کوی کید کوی این سه
 بک اولمان غیر معنای امارت اند متصوره کولده لغوی عمل
 ایتمان کده فی اصل یوق لاند برین القیاد معنای التزام ایلی بیلد
 برین اولوبه دیر برین القیوم و برین السوق و برین العلم اولوبه
 متضمن اولوبه عیون

ذکر خاقان

خاقان مردود جمیع خاقان کلور چین باد شاهلینه لغزانه
 اولوبه بعضی تواریخین فقیر چین باد شاهلینه دیر لر جید کدی
 بیان مذکور می نماید کولده کاهلی برین اختلاف می باشد
 پنجاه بر سلطان اولمان ایله هر رینه بر وجه الله لقب و بر یک
 جائز و مستند است بنویشتا ایلی بلکه **یا نفی** بن مادیان دیر ایلی
 باینک لیسر مبنیه بر یک روکا راست انوله یا نفی دیر ایلی
 هر شیک اصل وار در فرایند اولمان معلوم اولدیکه قوری یا نفی
 دگوش کدکله کولده ایدوده و اغلب سواد اعظم در حال
 نوموا اولوبه در **ناشتم بعمه الله** رحمه الله لغتند خاقان
 بادشاه ایران زمین دیر تنگ بادشاه چینه فقیر دیر ایلی
 دیر کونکون منافات اکلان نور ظاهر دیر ایلی اعتبارت

ببر و یا نفی عبارتی
 ذوقی غار و ده میفریک
 حسابیه یا یا نفی
 دیر کوی کوی کولدن
 و افع اوغوش زربولدن
 بویستیم عادات لغت
 چو در احوال کالبر
 نظر اولوبه دیر
 موریه سنه اولدیکه
 کالایه غنی العفلا
 تبتیه

انقضا ایلی تغیر شو انقضا جائز کولده تامل اولوبه و بعضی لغتده
 خان کین خاقان دیر لدر دیوار لغت کانه نهاده حرف زیاده معنایه
 و الی دیر کلینه متا در خان کین دیر کدی بوندت ظاهر هر که
 محروسه صرحه سلطان سلیم خان طاب نراه فحشیدن بر و ای بو معنا
 هذا شو قهر زمان اولدی و باجک کلن فتح خاقان کین برو دیر لدر
 اول شاه عظیم الشانک ایسه عظمت شانن شاید یوقد لر رتبه
 ای عزم مدعی انکار زاید دراکا خضر ظاهر کیه تاری شاه دراکا

قاله فطمتی عن ابن الاثیر

بر سره اوج سواد اعظمی ایلی	آخر صلح اولدیکه خیر اولوبن
سلطنت کولده و القیوم کا اوزار	تحتکاهن اندون کورماز برین

ذکر تبع و بنی الکرمین

یعنی باد شاهلینه علی الانفراد تبع دیر لدر تفسیره و حدیثیک
 بیان اولمخندره حلال استکلاف امام جلال الدین السیوطی
 رحم الله وسایل اولو فخر ندر بونی بیان ایدوبه اولدیکه بنی
 شرفه الله اوردن بعلک التمی اسعد در و تبسیر عید دیر و کتب اولدیکه
 شیخ سهیل علامه التعریف و الاعلام نام مختصر ندر بویله بیان ایلی
لغات معین دن معرب و مجرب تبع عیب باح کلم و فادع دیر لدر

انقضا

ذکر سلطان

بعده الاسلام نصره بادشاه اولادنگ سلطان ديدلر قبل الاسلام
 فرعون ديدلر کي بالجهل عمود ما هر برک امير بنده خصوصاً
 نصره الي بنده اطلاق اولون **فايد** قيل السلطان بمعني الوالي
 يحي بعد سلاطين اما السلطان بمعني الحجة والبرهان جار علي المصداق
 فلا يحي منه الجمع **حكاية** اوله سلاطين كه يابرس الدوله سلطان
 محمد سكتكبي در بوشه شاه اوله كاه هندن غر اليرج اسم
 صفيه سهي سومناه ديكيله مشهور بر شهر يحي ايندكن وشهرك
 شاهير بندين سوال اتدكن بوند ديز صيم ديز بر عظيم دار السها
 وار دافكه الجند بيب العرش والعرش بلا اعتماد ولا علة و
 وسطن معلق بر صم وارد بوا قليم دار كز ايلاي اول صندر ديدلر
 اوله سلطان عدل الرحمة والفران لغوا سندن قدر وحب رفته
 ديوب غبر ديوا وشو كده ما بسيله ومولب سمار عظم ايلنه
 كلوب اوله دان كورج اوله صيم ديدلر كيه ميان داره معلق
 كوردكن مين وعبر ايله يحي بنده وجد ايله دوشه دوردن سوس
 يسه كلكيه فكر ايدر حكت ايله صمينة وان اولوب هان
 دلكه سندن قلعه امر ايلدي كيم كافر قلعه ده اولور سه قلعه

قابلدرد

قابلدرد طرفه ايله بيلن كلكه ديدري جون امر ايله سفق مرفوع
 اولدي ليك االصم بين دوشدى سكر اول صم صمك الجي جرد ايلن
 انگين سفق بيند مقناطين وضع ايمتلاين بس اول جازيه
 خاصه كندوي كيم عملي باطل اولدي ترجمه طبريد طبريد الحاق
 بودر ما ا او نمن اما غلله بوز نيه ايله قناعت ايله مدوك ظاهر
 الله اعلم باليكوز سفق ايله تعليق لازم كمار جوان ايوه سيدن
 قوه جازيه مستا بديون لا بدرد كالا يحي عن ارباب الارا

ذکر بيان اورخان خان

اعلام سلاطين عظام وخوابين اعلام دن ار طرفه خان او عورده
 اوغلي اول سلاطين العثمان عثمان خان غازي او غلندر نوفا الله
 مراد هم **فايد** بولفظ ترين او خلك معناسي عريبيد
 محب الحكمة ديكند كتب تواريخ في حسابدين بسوع الجواهر نام
 كتاب كيبا بدنه بياني بوبله مكمو بدر **سقبه لقيه** محمد سعاده
 عليان اناج دولة عثمان عارف الامور بافي القصد
 عثمان خان غازي كيم كيمه طلع ايروب منحجته هاي بوله صقي
 برق سنجي لها نندن عيون كتره خرم خين اولوب صاعقه انبار
 غنابه برخ ابي برله ابر قوق قاهره سي اعدا اي ديك قانين ين

جان مجید

اتفاق انکه کم و کثرتیست بهماز علمادان بر کمال کسبه حضور نبه
 کلوب بصاحب ابلسه علمانکه فاضل لرین و ذرا نوک
 کامل لرین و امرانکه عاده و عاقل لرین اکلوب عرض
 حالین و حال عرضین و سایر اصا لند خطا دم دیو
 دیوهر سوزی تا ناله سولیدی ننگم اول باغیان
 آخر طغان تیمور برامود که اظلم من الخراج و اکثر کسند
 ایلی کندوی تارا ایلی بلیمانه بلور کوشوریدی
 علی الخصوص بادشاهراغ الله انصان و وضعف اقتدان
 زانند بومرجه به واصل اولادان ادنی مرچ باه و مرد مر
 در که بولمان دکه که امیران با وزیر صلح لیدیور بلکه
 بولدره صلح ما د تلر بر وارد که حقایق خون و د قایت
 علومدن بهر مندرخ مندر ننگه دان و عقده کناسد
 اولورکم اهلای بوابی و بوالی اهلای بوقدر علم و عرفان و فضل
 نراوان ایله کایه یاندلرین عاقل بلورین معلوم شکلین
 کوشورور فعیان الکلام لایقاله لامثال هو لاه الارکما
 تجسد بل لایقاله اهل العلم کاشرحناه انفا مع هذا
 بسط اولمان کلام بعضدن بومقوله کسند تجسد

اولوق

اولوق اکلانور و بلسن کذلک تشبیه ای علم الخواص لکل من
الملک والامیر الخواص اکاه اولکه بوعلم امره اختلاف اربابله مختلف
 هر ملکیک بر ملک سبی و هر امریک بر تدبیری اولور مثلا ملک
 نرسک علوی حکم و وصایا و آداب و تواریخ و هندسه و اشبه
 ذلک ایلی و اما اسلاف ملوک اسلام از هنر ایام و بلدی
 نحو لغت و علم شریعه و شعر و تواریخ ایلی اول شرط ایله کتمایه
 بلایه و غایبه فصاحه اوزره اوله حتی بلورین بر لحن فاضل
 اخضر عیوب سکدن عدا اولوریدی کاهی بهر عارفدن بهر حکایه مراد
 با بر قضیه مضحکه یا بر جهان عربیه عربیه استیسه لدر اول
 کسند نکه هالیند نظر ایروب ملازم ایسه منصب و بهر لایلی
 و منصب ایسه ترقی بولور لیدی و تواریسه شولله احسان
 ایدر لیدی که غنی و مستغنی اولوریدی و نطووع و شاکلی ایسه
 کایسغی عدله ایله حکم ایروب حقایق البوروی شاکر و ذاکر
 ایدر لیدی و بلبلله مقادیر نامی کالیله بلور لیدی هر مرد
 دین و مردم هنرون مقتضای شأنیند کون مرغیت و رعایه
 تلور لیدی علی الخصوص اصحاب علم و فضلی و ارباب حکم
 و فضلی بر مستغای آیه هل یسوی الذین یعلمون و الذین

درکه

دو بند و نه اسدی صاوردی گوئند گوئند یلدی یو پودی حاصل حاصل
 فصل فصل سوی سوبه بوم بومه سوی سوت جو و ننگ و پودله
 عجوی عبادده فنا فی فزاده میان مکن کهر کمر برکه ادریب انبئی
 کو چیر تزل ادریب که نوکه کازی که آکه و اودی آخر اندن بین که
 نه نور لوقه پودی **لمستیه** نه نور لوقه پودی بدنگ باد سبطله اول
 کبیر جناب ابرو بر جوع بلوب اندی کبیر منقول لاجرم بنا بر جن و جان
 یعنی اولاد شیطان قهر عصا و بغا و شکن عول با باقی ستمین
 بیان ادملری صورتین سواصل نبل و طرفی ندارد کوفت جرجا
 نضال زیند یعنی فال حواله زیند که فارسیست که فرو سین
 تازی بدوی ادریب که مسابقه ادریب که ملاحظه دلرب که خیر افه
 طایقوب که جردا و بنا یوب بر پیرینه کیفیت خاربه تعلیم و کسبیه
 اسلوب بجاده خارب و هوآن بی تفهیم ایدلری **و**
 جدال و جکه خوش مرغب اولادلا که یو غلوب و که غالب اولاد
 کانه عرو به مقابل دشمنند قارشو شوکت کو مزوب عملی فالاد
مضارع ایلدی غلوب صندل بصاوب **مصارع** که زبان قالاله کایطی ایل
 و قسبون حاضر و عواقب کان ناظر اولک دیر لیدی **در طرف اخر**
 ایشان بولدی عالین جل هتکری اب قتال انکی باطله ایل قسبون

موردین

کبیر و ادین کبیر جان کبیر نضای اهلان ابرو **ایضا**
 بر جانندن در شیخ ابا جلی دیکر کبیر بولله قتالی
 اعتر مسالیه ابر علی که دره که امید بی عمر که ماهیه سی ایدی
 عصمه عاری میدانی خلی کورب کندید و مقابله به قادر کسه
 ظاهر اعلی امین جانز که اول تبلیه بوضو کسین بر حبله
 قنار ایدلر اوله هله تفافل و تکامل جانزد کولدر دیوب
 کند و بنفشه هر آن جوانه نکران اولوب اعوان و انصار ندن
 هر کس باب تحسن نصب نفس ایدوب فرصت کوزیلورک
 هوان نوده ازین ازیلور که یور و رزایکی و سواصل معدیله
 و معبرین قونیلان جاسوسلر چی کلوب کچی و ارب کوفت
 کوزی کبیر کور و دلرایکی و سایر اطراف و کافرن اولاد لوده بر وجه
 اهتمام بر نجه ایام بوعال او نزن یعنی برین سوال فکوال ایلوب
 هر کس عجب آنکون اول جانندن که ظاهر اوله و نه حادثه ظاهر بکه
 دین هر برده حاضر لرایکی و فتنه جواننه ناظر لرایکی و دیر که
 ناگاه خواه و نلخواه ککوز کچر
امک دویاره از کچر هوان سیم کاد و عین کرمین جیلان
کلب جرجا بقصد من فحه و مصاحبه اصیل الله تعالی شانم

نیمه سالیان علی کاتب
 ساد
 سید باغ خالی

عزیز از در کتبی، در اجدادین خروج ایوب کلوب، جرجا
 قار شویسند، نیک شتر قیسنند، **مؤلف**
 جمله بوجه بر حوش ایدی، چنگه کل کلکوی کی روش ایدی
 هدیوقا نلو بیکدوی قسبو، اجدادین یوق ایدی بر اصلو
 صف طرب، الا باغلابوب، مردانه جانغوی، مستانه کاتوق
بیت تاری
 جراحات انسان لها النیام ولا یلتام ما مرج اللسان
 ایوب زخم ساز لعل، و زبان دراز لعل، ایدون و حد خطا
 ایلیویم، بر سوله سوبلیو، ای بکلری اولان اعودک
 طوغولوی، وای صحایم رخا پر عجبیه، نهایی باک و جا لکه، صغر
 اوغری، غاصب سرور، اوغری دلاور، اولمانه یعنی کلوب عرصه
 خالی بولوب، عالی عاری، بولاق ایله، صامت و ناطقین بولاق
 افاق ایله، کتبی نقایم ایدی، المغان، بهادر تو بوله او ماناز
 اموی و تشکیون حاضر، و ارک بکلر اولور ناظر اولک، دویوب
 ضعیل های و عجم ایلدیلر، یعنی کلک کلمین معلوم، ایلدیلر **مصنفه**
 شویله، حایر دیکم اول اهل ضلال، در لوطولدی یا بغلاذی حال
چون امیر موعدانه دن خیار اولدی، هابن بونی استر در

ایلیویم
 بر سوله
 سوبلیو

نه استر

نه استمک بر جزوی بهانه ارددیم، دیوب، اولان اول زمان
 یانشت حاضر اولان، بدن و آزاد و ضدم و حشم و اعوان و انصارین
 بر بجه جابک سوار ایله، علی الفورات ارقاینه کلوب، سر عیبیه
 سکر دم صالوب، بو عوین، نگارا ایدن، نگارا ایدن، قوم کلای
 فیلون کورمک، و تقصیرین بکدر قلس، شوم غرابی دام تلفه
 با قفس مرکه کورفتار ایلمک نیشیه، ایوان یواندن، بوق خاطر
 کار نیله خشم ایله ایدی، امانه فاید، اندرونک اول ایوان
 آسمانن اینش، و اول وجهه خشم خشمه، کلین سن، کورد بلر
 اوله اراد، دهن یایوب، جلوی در یایوب، رجع القیفری، قهر یله
 کورلینه دو نذیلر **لمنشیه**
 چوسیدان یلا بورتیع خرو، کن اولسه صالحه مان بهرم بر تو
 اول حرکتیه پیمان، و اول نما یه نادم اولوب **وله بیت تلغ**
 چوکسه کورمک لایهین بونکله جنک اخوت و سخی
 ، فقال کل من منهم ندمت ندامة الکسوف
 رفیع نثار، و دفع انفعال، ایچون، هله بز بو قدر صد کاهه خیاروب
 عماره، اینکه، نه عیان جسم و جانن غر غلینه نشان، اندک
 ارسه معدن، اصلو و عجب، قواسل ایله کاسونلر، بوی نشان

خوب امتیالیند

و معنی و بجز و معین در طردنه کسه و ارمازه و ارسه دخی
 ضایع کورانه ننگ و نیر الی **الجماعة** صبر الساعه و من جملة الامار
 بود و غیره در که **سزواراد** یعنی امام **جر جاده** یصادف کند
 هیرت فدای روم شای اور طردن در **خرق عالی** السیند
 مرهای مراکب مفصوبه اولان وادی یلکن که خرق ما در
 جگه آهن که اندک ادا کوسر تکون سز بقوم او باش و تلاش
 ندری معاش دن نزره قیداله کثیر الشراکله کزوده و باشن
 عام سواشن ایکن اکثر طائفه عدان اعین عظیم و عظیم هوان
 جمله طریقت طلب خدعه سمینه کدوب فوق ذلک مسالک
 من المسالک یعنی بوسیل کجت و نیر و جدید کدری محل دن که
 کدو لکه معلومی در بلا معدیه تجاوز و تعدی ایوب
 بر دریا کتی نهری کوی بغتة ججاون جرجانی خاصه
 قلوب یا قوی یقوی خا کجند اولان ضعفایه قوی تلج
 قوی جابز که فی الحال عسکر اسلامه غلبه این لر
 و دار سعادت دار شقاوت ایوب اما در فاد قومه لر
 سکه برنده خیر کتوب من اند و ارنجه همهان و همهان
 عالم فرایه و اور سعاد الله کسر لایم اوان سحر شاطن

دلا صحت کتوب کتوب کتوب

السنید

ایشید لور فرادون غیره جاز قالماز عسکر کول بدن
 و از ادک و صدیق کثیر الا کادره یوم یزالمز من اخیه و امه
 و صاحبته ایمن او قویرف این المعز بود که طاعلوب یا کن
 کسه قالمات لولمانه **مصراع** بلق قالمات ار کلد کتوبین
 الغار بما لا یطاق من سن الایب که اولد قی شار من
 اول حالندن اولد مدر باش قور ترماق غایبه شجاعة
 و مزایه شطار تزدور هادری غفلت الله اولردن بوی صید
 کوریه عدویه رخص و بره و دیدلر اما نه فالین
 بنیدد مانع نشد رسوای اولد زاده را اما جهلند
 و غایبه عرفدین و کتوب عسکر دن غلبه کلا و عدت
 کم فیة و کتوبه آبتندن غفلتندن بوکه دخی قوی قی قی
 کوزین جلویب یوزین چوردی باد بید الی اسدی
 صاوردی قوکه باوردی صوردی دیوب نصحتندن
 قبول انما یوب نیک و بد نسه کلاوی سولید ب **نظم**
لمنشیه
 بواشدر کم بواشدر که کولدر تقاضای قدر در شاد کولدر
 در موردن اولسه دو قلم کتوب قضا یا بوجیه سد اسکندر

کتابخانه ملی ایران
شماره ثبت: ۶۷۴۲۷
شماره قفسه: ۶۷۴۲۷

کاد نبله ایرشد کن تاگاه قلبی دشمن بر دلور جقوب
 نورعین میر علی اعجاز اول جابک سواد و بندق دار نیمه جامه
 ای بدلی کوروش کند لورن یوز جوروش جانیز قانع الیال
 ولا او باقی آهسته آهسته کدر هابونک اقبال حویلی اوبارین
 بوین داله و د لیلای یوب تا لورین المغه ستمن کوروب
 کینه دار سینه کداز بر براق منراق ا توج بقضاء الله و قدر
 خلا ایما یوب وسط ظهر یزدن کوب سهاق نافت ا یوب قادن
 طوقندو غین بلایوب نه عجب اولور ایمن کینیه آفت کجک
 اندن ایر بلایوب روان نبله دوشب بر پاک کونه شهید اولوب
 هر وجه ابله بلا سی حسنه مستلحق اولدی رحمه الله چون هوان
 بونک دوشو کیم کوردی با حمرک الی جویدار و بشروع وهو الان
 فی الجواهر عرف مالم و ما علمم دیو بر سر برینه خبر و لوروب
 واصل اولدور تان جواره بولوب شو بلوط الذی کویا که
 یوک نیایا بل کدی و بوز فاری بوشوشن لور کوروشینا و ندر
 پس از هر که دشمن یکی شرف آید به از ملک کاوس و افراست
 شمشیر و غم بیک حال نه قدر غالب اولسه لور کوروشانلان علیه

الکلاس

ایدر سن دیوب مهاجرینم ایوب جروج سیم روح اندر کی
 اعین ولایه عده کند کی هوان یم زیاده مصبت خطیو صلوات
 حاصل نعه و جوه لور تک بر جلیه یقلمه یوز هر ای تمام زده اولد
 کند ز علم یجه عراقی اولیدوب عزایه مشغول اولدقلدی باعدن
 اوله اولده اولان شریزه نهرانا جار منکسر اولوب لکنکخ اللطاف
 اوله مصیبه غنیمت بلوب فرضیه فوت ایما یوب هجوم روم اولکیدن
 اکت اولدقن هوان نک و ازی بوغی قبا جمعه یوز طوقندو کلرین
 بولدا نلان قتل عام ابله قلم قوبدقلرین شوقی له ایضا
 نجلر صدی شیدا قانده کوردی
 ندر قاندر و کور کوردی جنک
 قنوس یوزده رومالین بابوس
 دویور یوز بونکه ضامنه آدر
 اوکن سیدان اچدن عالما کوردون
 کوروش اورد کوروش بکلرینک
 اودم میدان اچدن حاله کوردون
 کیم یوزده و شوقی اولد کوردی
 کیم اولدی لک کیمسی مطرور

ساز
مانند زده

استغفار و تضار
و مرا عازت

با بخته جان بولورسه جل صین امن و امان که با پشمون
 و الا لاکو غلام اغاسی صیابک زیدت عنایه گل خرمگاه
 معوم اکاه اولان اورطو بریندن لشاعه طرف نشله که
 معبر فاده بوکوفه کلای اصل اولدی دیر لوله ها نبلده
 ایسون که اندرکه سی ایسون و اروج شار ایله اعانده
 انا فی هیر تک دیوب ان او یوب پاینده دوشسون تور فویلده
 محالی یوبیت باشنه امن امن و حایینه صارسون امید در که
 کیمیه الوب صاقله ده با فخر قلوب بنه اون تفکدن و بد
 قاس وین ناله کیم ننگه طوله کی اظمه لفته الله صاولیه
 که بوندن احسن و بوندن روشن تدبیر اولمان کمن
 هوان بولنگدی عقله مشن و اطراف قبلاش دره بولنگی راست
 کلیر قاروشو مغالبه اولمده **لریجون** مقدما ذکر اولندان مقدمی
 کلوب مبر غمخانی بوجوالی ویردی سوز لورین و دفعه کوش
 ایوب فی الحمله فکر و ارب اوله اراده خاتمان المفسه
 غمخانه سینده کلوب بعد اعاجا بنیه کتالی فکر نایف
 ساری حی کوردی و مدعالی ایالی هاطرینه کتوردی
 ونفس بنسنه عطاب ایوب کنگدن او قوردی

نیر

نیز پیش داد السعاده خالیدر	بچه طار دره غمخانه مالیدر
هب صغیر لکم سنی طو نکره کنگار	کوی بیدن هوان طورمه انوار
کسه طومادین دهوه ایتر پاینده	صاحبین کم سنی ایبر بو ابدت
طبعینه خوش کلای لوله بو کلام	کلای در دولتیته و السلام
صبر نیله کوردی دار عبرتته	غیر نیله جفدی نصر حیرتته
دشمن ای اردیکی جا جا	بو عجز دراک و شرف اندی بر جا
احدی بر شربت لیک لقمه یدک	بشدن ای نجب ابدک
هر تخته دوشیر برایش اول مکر	عیر صون بیستی اولدی دیر بیدله
بوله حکمت دیود و نغمه مشکله	الذی کنه کرمی در قس ایله

همان الله بولدی الوب بهاله لکرو کین جالوب عقد فندن **بهر** عجز ایوب
 نه جاله سبعة مشاه جمع اولوب بدی جا یک سولایله بالافتاق لیر او غردن
 افتار فاسینه کلوب اول حد و در کله عددون خالی کلوب **مهر** اف

مؤمن حدیث کرده است که در وقتیکه در راه عسکرا سلام
 با علی علیه السلام بود یاسین بر نوحه آنکس اصحابین بر می آید
 قیام ایستاد رسول الله بوانا که نازل شد نوحه با بر ملا میدرد
 بجهت کدورت قلبه نفس نفیس که در غیر ردیدک بلهون بعد نفسی
 دیو بود و دل زنده بر بار سوله امر و ارج صواقره قوماق
 صواب که صومزم قفره او بجا و بر خور عطف بدین دیو و غیره
 غیره مشرک که کوب صومزم بوجاه صومزم معاین او لور
 د بدیده و فتاکه رسول الله بک لای اشتیاق استصواب
 ایوب صواقره و امر مایه امر ایلی کنگا اصحابه بجهت صواقره
 امر ایلی کرده و بن جملها مشاوره ادا الی حدیث شد
سوال آرد پرسک رسول الله خود هر توری صواب
 و هر فعلی استنطاق ایلی بفرم و مهم بر محبت من الوصله آیتی
 استنطاق سینه هر شیئی نور نبوتیله بوردی خطا احتیالی برف
 الی بکنده کتمه که مشاوره فی الامر ایلیله مامور اولاد
جواب ادباقان بوج و سایر علمای بوند درجه وجه بیان
 ایلیله **وجه اول** اصحابیله مشاوره به امر در معصود اولاد
 استماله قلوب و تطهیر نفس سگ حاصلیدر **وجه نایله**

سوال

اندر

بوند مراد که فی الامر و کالغلام عهد ایلی او سون کدک
 مضائق البه دن عوض بهم بعد در جرد مشاوره به امر در
 بن لادن رسول الله که را بی اصحاب و صومزم ایلی که کبی طاهر
 اولماق ایلی امر بوی بکن اوله **اما بطن الاقال** منوم مخالفه
 رسول بوند حربک غایب در بلری خطا اولماق و همینه و نظیر
 زینا ذکر شی ما عدا فی منافی ذکر لدر غایبه ما فی الباب حربک بجاهد
 امر مهم اولماق افراد نا الذکر ایلی اوله **وجه ناک** مشاوره به
 امر اولدی غیره ذکره تا که مشاوره ده اولان نفع و مصلحت ظهور
 کله و فییه نظر **وجه رابع** رسول الله مشاوره به امر در عوض
 ناس امور بوند رسول الله مشاوره به امر در عوض ناس امور
 رسول الله اقتدا ایلسوندر مکدره اما بونک استغلا بوجه
 وجه اولما سینه نظر واردره بکنه و جوه نلته لکه هر بوند
 بولازم کتود بله تا مل ادا بسلطانیده ده بوجوه اربعه
 علی التحقیق ذکر اولمش دره اما ندقیقا لادن و موافق اظهار
 خالییدم کم تکه الاول بلآخر **کلام** حکما سابقه و علماء سالن دن
 دخی مشاوره به نجه اقول انصحه و اخبار صحیح صدرور ایتمشد
 حق بطن الممانه لخطا مع انشور اصح من العواجب علی الافراد

دفعه اوله

کلام مجبول

ذكر الحذرة

بوجه برصفتد که بوند متصور و عصر بیست و دو کولدر
 که فتنه که شدن واقع اولور. حاله متوسطه اعتبار به
 معتبر اولمانه جائزدر. بالجملة ضطرار پدا اختیاری دگولدر
 اما اصلا ملوک ملایم و هرگز امرایه مناسب کور مد بولیش
 بگورده حد جائزدر کولدر جائزدر کولدر بگورده حد
زیرا بونک اولی صحت اخری نمانده اندی لا ینفع ندمک
 بعد مانه قدیمک قولین نصیح بلوب مد حیلله عمل انک لکرک
 بن بر شیک له اولی صحت و اخری نمانت اوله عقله علی الخصوص
 عقله امرایه انی ارکایم ایله ایمان بلکه ایلیسه بله راضی ایمان
اما الفحیح فظاهر بلانک **ولما الذمامه** ینحاج الی الحکایه
 مثلا بر ایولیب بر واجب التاویب کمنه به حد در زیاده
 حدینک ارتوق تهر ناسه حدیجدر کدر نصلکه که الفضب
 یدهب العقل دینلندر عقلی بینه کلکدر مع جنود جنون
 طاغولندر بواندوی کان کزورن صدورینه انکان کلوب
 ایله اولاندر زیاده شریک اولوب بونه فعل قبیح بانه عمل
 باطلدر که خصم راضی عفو جائز بصیح ایله انفرار ممان ربکن

سوال جواب

بویله

بویله کم تقریر اندو کمدن ماعد ایابوززاده بد ارکای بیدر
 دیوب خواه و ناخواه زار و زور ایله هضم ایله کاخطا سینه
 بر موجب الاعتراف بحال انفران بعرف اولوب اعتدال بولدر
 بوندنکه اولانکدر اخر العمل دینلندر **اما اکثر** صاحب حدقه
 اولاندر برع الرجوع اولور که حد صافی قلب اولاندرک نشانی
 و بکه طبعه کدر نشاندن **بیت** کولک آینه سوز عیار ب
 کتور فرجام عیشید انکاری **سوال** اگر وقت حصاله دبعهدون
 اولایدی خیر امتی حدله ها حدی فری و ارد اولیایدی ورودین
 معلوم اولدیکه دینه دن دگولایش بن نه وجه ایله اندن عد
 اولوندر بینه **جواب** بعد التسلیم حدیث شریف حدیک بولون
 دالعبان بودر بلکه انردن مؤمن استدل لظرفیه منتک
 ایکنتیه دلاله ایله مذهبه خالق فیمحدن خالقه فیح لایم کما
 کذکنا نشاء مذمومون منشی مذموم او نماز فکرایله واکاه اولکه
 بعد التسلیم قولی انشاء تعلم حدکه عن الحدیث انصح محمد بن عبد الله
 السجای فی سیمین الطیب من الخبیث نام کما یندر بوحدیث عمار
 اخر ایله جبار بنی احد انما دیوب یارب نعم من سلام من قاتل اسد
 ایوب وهو کذاب دیوب حدیث مرور کمدن صحیح اولدر کدر نصلکه

يأروده قبل اسمه الكتاب نفايس تصانيف خلفه نظر انعم
ديروكي كتب منظومتها بولردر كه
دكواوونز جميعاً

من التواريخ اذ السلطانية اصوه التواريخ تاريخ خلفا
ترجمة الطبري نصحة الملوك تحفة الالباب لبسوع الجواهر
تلخيص الانار وخطه الموزني حياة حيوان رويح الحياه
انس الليل حن الحاضن بدء الدنيا من كلام تميم ناغزناه
وقصة يوسف وزليخا للمهداني ومن الكتب المنظومه خسر وشيرين
يوسف وزليخا لابن كاه باشا ومن اللغة العربية قاموس تريب
مصباح المنير كاية المتحفظ ديوان الادب ومن كتب التخليد
تفسير القضي تفهيم لاس تفسير اللغة العربية تفسر العرب
للسجاوندك ومن اللغات الفارسية لغة هليم ونامتاشم
نعمه الله لغيره وحدثايق الدقايق لابن كاه باشا ومن الاحاديث
الترينه جامع الصغر ونبير الطيب اذكار نووي ومن الوصية
دره القواص تعرف الاعلام للسهيلي قصبة البرده
وبعض من ترجمها ومن الفروع الحنفية هدايه عنانه دره
صده انزيه كلتان بهارستان وغيرها

شرح ابن زبير

صراط المستقيم

تفسير العلماء
للأئمة
الشرعية

فكل من نظر اليه من الامراء والعلماء حنظهم الله تعالى ومنعهم
من المؤمنين به عجز منهم الدعاء اولاً واخر امدونه ومحرم الفقر الشريف
الشريف نعمة الله ابن الاحوم الشريف عثمان توفيه الله
بفضله وعنايته وعفائه ورحمته
آمين
ا

Sü.	U. Kütüphanesi
۲	Fatih
۷۰	
ESKİ	4188

ÖZ GEÇMİŞ

İnan GÜMÜŞ

Kişisel Bilgiler

Doğum Tarihi: 11.05.1987

Doğum Yeri: Datça

E-Posta: inangumus@sdu.edu.tr; inangumuss@gmail.com

Eğitim Bilgileri

Doktora: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (2014-2018)

Yüksek Lisans: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (2008-2013)

Lisans: Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (2004-2008)

İş Deneyimi

1- Öğretim Görevlisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Uluborlu Selahattin Karasoy Meslek Yüksekokulu (2009-...)

2- Öğretim Görevlisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (2010-...)

Yabancı Dil: İngilizce